

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović.

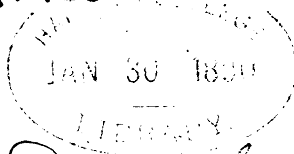
KNJIGA I.

(TROŠKOM IZDAVAOCAH.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. ILIR. NAR. TISKARNE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1842.

JAN 30 1890
LIBRARY

Nije li žalostno, bratjo, da vèk osamnajsti, onaj za znanosti i prosvětjenje zlatni vèk, u kom su Francezi, Englezi, Taliani i Nèmci toliko već imali knjigah, da su njimi ne samo svu ostalu Europu, nego i obale drugih světa stranah poplavili, da rekoh, vèk osamnajsti nama nijedne, izvan Kačića i Dositeja, knjige urodio nije, koju bi se usudili ne da reknem s najboljimi od ovih narodah usporediti, već izobraženomu světu samo pokazati. Što više, věk osamnajsti, koj je druge narode duševno približio i skopčao većma, nego ikad prie, nas je južne Slavene razkomadio i brata bratu, dapače i samim sebi odtudjio većma, nego ikad prie. Odtuda je slědilo, da je svaki ud, sam sebi ostavljen budući, onemoći morao, i u istinu onemogao, te malo po malo zaspao.

Silni duh narodnostih sad obilazi svět i dèrma narode drěmajuće. Koj iole životne snage u sebi osèća, ustaje. Ustaše tako mnogi dosada potišteni narodi. Ustaše Slaveni naše carevine. Ustasmo i mi. Ta mèrtav je, koj se neprene iza sna, kad

naokolo gèrme topovi il sèvaju munje. Što dakle ustasmo, to nije naša zasluga. Naša će zasluga biti, ako opet neusnemo, kao što smo već jedanput usnuli poslě dobe dubrovačke. Usnuti nećemo, ako budemo radili i duševno se kretali. Kretanje je život.

Nu kretanje čim je slobodnie i čim dalje dopire, tim je i život veći, silnii i stalnii. To je uzrok, zašto mi ovo naše »Kolo« zavedosmo.

Kojim smo pri tom putem udarili, to će svaki dovoljno razabrati već iz ove pèrve naše knjige.

Znamo mi, da će se u ovoj i naslědujućih knjigah naći mnogo, što bi moglo još i bolje biti, znamo, da će imati raznih načinah u pisanju, n. p. u formah; nu sve to će vrěme popraviti i izgladiti.

Naše je Kolo otvoreno svakomu pisaocu, samo nepisao proti duhu sloge i zdravoga naprědovanja.

U Zagrebu na Gjurgjev dan 1842.

Dragutin Rakovac.

KAZALO.

OGLEDALO.

PREGLED.

PAZAR.

OGLEDALO.

GROBNIČKO POLJE.

Iz dnevnika Dra. Demetra.

I.

Ja od Brente viděh obale zelene, 1)
Čuh žuborit njejne bistre vode,
Pokraj kojih gèrleći se hode
Umětnost i narav kô sestre rodjene.
Viděh iz valovah sjajna svoja lica
Kako diže ljuba od Neptuna, 2)
Oholosti i dražestih puna,
Kao vrat svoj labud, ponosita ptica.
U svoj hlad me mèrkle primiše maslene
Od arkvajskih brežuljakah mili', 3)
U ljubavi gdi svak' listak cvili,
U ljubavi cvate, u ljubavi vene.
Visoki platani grozdjem ovijeni, 4)
Lombardie ravnine svilene, 5)
Boromea nedostižne stěne, 6)
Od tisućah lětah nakèrcani plěni, 7)
Pepeo kostih ljubovnikah od Verone, 8)
Latinskoga neba věčno lěto, 9)
Kist Urbinskog, 10) od Kanove dleto 11)
I od Paladia zidine smione ... 12)
Sladke uspomene, najmilii dio
Mog života! — Jedno samo polje

U sèrce mi ustani se bolje,
Na kojem sam jednom tako lěpo snio! —
Komad od cvatućeg raja, mislit ćete,
Srebrom bistrog potoka opasan,
A na svakoj svèrži slavuj glasan,
Od ljubavi pěsni koi poji svete —
Dol blažena, pribivalište pastira',
Kadi vèrve stada bezazlena,
Ljubovnike hladna krije sěna,
Zifir duva, frula neprestano svira,
Plačuća se vèrba nada vodom giba,
Bèršljan penje, grozd kroz lištje viri,
Lipa cvate, krěpak dub se širi,
Vitka jela u vedrom se zraku ziba —
Ništa od sveg toga; kudgod oko stiže,
Ništa drugo, nego kamen goli;
Zaman tražiš zelen u toj doli,
Niti jedna trava glave tu nediže!...
Sve je pusto, sve je němo, sve užasno,
Grob golemi — gnjezdo noćnih sova' —
Jedan preděl carstva Plutonova...[13])
Ipak si mi polje milo, polje krasno.
Svak' ovamo! kom' je Ilirka život dala,
Našeg roda to je sveta Meka, [14])
Čiste kèrvi dědah naših rěka
Tu je okaljanu světa čest oprala!
Svojim kraljem tu sve Hèrvat spase kralje,
Batukanu kameni su ovi
Strašni bili stupi Herkulovi, [15])
Gdi upisa udes: *Do tuda ne dalje!* -
Tu nek Hèrvat uči, koja mu je cěna,
Tu nek cèrpi hrabrost, ponos, volju,
Nek neište věk utěhu bolju,
Neg koju mu daje ova uspomena!!

II.

Kralj bez krune běži, oči su mu tmaste,
Prestolje mu buzdovan poharà,
Njegov dvor je hladan stan větara',
Uz kojega korov i drač divji raste.
Nebo strašan rumen krije od plamena
Pogorělih njegovih gradova',
A žitelje bez ognjišta i krova —
Koi uteku smèrti — šumah primì sěna;
Za dětetom mati, za sùprugom žena
Viče, tuži, plače, kosu čupa,
Nožem děva u sèrdašce lupa,
Divjem dobitniku da nebude cěna.
Pogažene njive, razvaline grada',
Rěke od kèrvi, gomile od kosti',
Zvěrad, ko'a se ljudskim mesom gosti,
Evo to je zemlja, nad kojom on vlada.
Kuda da se krene? Studen znoj ga krije —
Kada netom njemu na um pade,
Da još jednu dèržavu imade,
Na koju u srěći ni pomislio nije.
On je iz te zemlje malo vuko zlata,
Tu nij' polje tako plodovito,
Tu nestoji tak visoko žito,
Kano na ravnicah bogatog Banata.
Čest ga mora uvit u proste odore
I krunu mu skinut sa těmena,
Da upozna zemlja ta prezrěna,
Koliko je vrědna i koliko more.
Sjajni alem stoji u živcu kamenu,
Nije zlato, biser, škèrlet, svila,
Nego sèrca neskrušena sila,
Što čověku daje nad inimi cěnu.

On pod krilo naših praotacah stupa,
Nu bez svakog ufanja u grudih,
Kako da ga štiti šaka ljudih
Proti onom, koj pol světa već razlupà?
Ta, koja ga goni, to je zlatna horda, [16])
Pred kom ista sveta Moskva pade;
Tu spasenja više neimade,
Smèrti se pripravi — nut već ruži ćorda!

III.

Još im Drava ulaz u Hèrvatsku prěti,
Al' se s tvèrdim tvèrda složi zima
I od leda most sagradi njima....
Sva se jur dèržava od požara světi —
Kakov zemlju ono kup pepela krije,
Kakva se ono sgrada na tle valja?
Pala sgrada: *hram svetoga kralja*,
Kup pepela: *Zagreb grad još malo prije.* [17])

KRALJ.

Hrabri grade, koj me gostoljubno primi,
Braneći me do poslědnjeg sata,
Gradska slobod nek ti bude plata. [18])
A da ti se slave potomci nad svimi:
Zlatan pečat udri, pisaru, na liste, [19])
Jerbo mu je vèrnost srěd plamena
Dokazana kô od zlata cěna,
Kog plameni neuništuju neg čiste.
Ti pak grade, kom u ognju od ljubavi
Prama kralju, prama otačbini
Děd izgori, ti pokaži čini,
Iz pepela toga da si feniks pravi!

DRAGOŠ. [20])

Čuj tvog vodju, puče, koj si porod slave,
Naprěd samo! vesela ti majka!
Smèrt je sladka za svoga babajka!
On nam jošte žive! Neklonimo glave!
Nad Zagrebom palim oko nek nebludi,
Zidine su Hèrvatu bez cěne,
One štit su tek za slabe žene,
Čvèrstii bedemi junačke su grudi.
Prěko rěke Save, tamo su nam polja,
Na njih s vragom da se ogledamo,
Hajde, da ga uništimo tamo,
Ili da padnemo, kako božja volja!

IV.

Vatra praska prěd šatori běli,
Na okolo čuče mèrkla lica,
Uz njih kopje, buzdovan, strělica;
Iz šatora hèrži hangir směli;
Ovaj prěsno meso tèrga zubi,
Kô pod sedlom na svom hatu grije;
Gladeć bèrke onaj šerbet pije
Iz lubanje, kog' mal' prie ubi;
Na sužnike lanci obtèršene
Mala děca nišane iz luka,
Sve se směje, kad ranjenik huka,
Sědoglavci, muži, děca, žene. [21])
Divja raskoš, jauk mučenika',
Hèrza konjah, lajanje od pasa',
Šum oružja, zveka talambasa',
Piska, vriska, štropot, buka, vika...

V.

U taboru jedan tek imade,
Kom' nevedri obća radost lica,
Zaman poju uz romon od žica'
Vilolike robkinjice mlade.

PĚSMA TATARKINJAH.

Lěpo 'e vidět, na nebesi'
Kad se zora rumeni;
Lěpo 'e vidět, kad se resi
Ruža listi cerveni;

* * *

Lěpo 'e vidět, kad rumeni
Nebokrug večerni plam;
Lěpo 'e vidět, mladoj ženi
Kad boadisa lica sram:

* * *

Nu Tatarin sablju cěni
Više jošte tri puta',
Sablju, koju kèrv cèrveni
Svog dušmana ubita!

.... One poju — Tatarkan nečuje....
.... One plešu.... Tatarkan nevidi....
Zubi škriplje... prene... gori... blidi...
Něšta strašna u pèrsih mu kuje.
Do bèrloga, gdi se lav ustani,
Dodje lovac zā njim u potěri;
Nu trag eno izgubi od zvěri,
Kad već na nju lûk svoj nanišani.

Zato plaho gleda okô sebe....
Zato obraz měnja svedjer boju....
Zato čelo kupa se u znoju....
Zato sada plamti.... sada zebe...
Na ulazak od bělog šatora
Sad upira oko svoje tmično....
U njeg samo gleda nepomično...
Nije sumnje — někog čekat mora.
Čvèrsti korak čuje se izvana....
Svi se prenu .... zastor se otvori....
Golem junak .... sličan stèrmoj gori. ..
Kèrvju oblit .... koraca pred kana.

VI.

Sa jastukah Tatarkan poleti....
Rukom mahne .... nestà robkinjica'....
Tama više nekrije mu lica....
Od radosti oko mu se světi.

BATU-KAN.

Ha Kèrdjali, desna ruko moja,
Kèrv dimeća na oklopu tvomu
Je l' iztekla iz žilah onomu,
Koga život smèrt bì mog pokoja?
Gdi je truplo ponositog Bele,
Cilj žudjeni od moje osvete?
Da ga u prahu smèrve moje pete,
Koj mi 'e više neg dèržave cěle!
Tebe čéka neizměrna plata,
Kol'ko važe mač, koj kèrv mu proli,
Odmah ću ti izměriti toli
Za čin ovi od suvoga zlata;

Ili živa u verige speta
Nosiš mož'bit gizdelina toga?
Da ga svežuć za rep hata moga
Za mnom vučem na trepet od světa!
Evo ključe od blagajne moje,
Uzmi što ti sèrce tek zaželi,
Više nego světli kup on cěli,
Što sad primam, za mene vrědno je!

KÈRDJALI.

Sve kolibe okoliša svega
Preobratih od vèrhunca do dna,
Upotrěbih sva, koja su shodna
Bila srědstva za uhitit njega;
Kandja, sablja, kolac, vatra, kolo,
Sve je bilo, sve upotrěbljeno,
Kud pogledaš: kostje razdrobljeno,
Kèrv dimeća, pepeo, polje golo.
Nu badava naši pale, dave,
Sve što bi mi saznati moguće
Od množine mukom umiruće,
To je bilo, da je prěko Save —

BATU-KAN.

Na oružje! Osedlajte hate!
Udarajte bubnje, talambase!
Naprěd! Makar u morske talase,
Nigdi neima utočišta za te!
Tako mi mog děda slavnog Gjingjiskana, 22)
Bez tvoje se glave vratit neću,
Pokopao prie moju srěću,
Nevidio věk mog rodnog stana!

I kô munja razpèrši se volja gospodara,
Sve se diže .... sve se na put sprema....
Ognjah nestà .... već šatorah nema....
Trublje pušu .... talambas udara....
Divja buka .... hat pod momkom hripa....
Kô gavranah jata puna kèrvi
Proti Savi divji čopor vèrvi...
Množ taligah s dècom za njim škripa... [23])

VII.

Ne daleko od onoga svetog mèsta,
Gdi na prahu od Solina grada,
Drugog Rima, selo stoji sada,
Gdi kucaše mužko sèrce u nevèsta', [24])
Ne daleko od tud uz kipuće vale
Još sad putnik oči začudjene
Žudno pruža u mramorne stène,
Od oriaškog svèta koje su ostale. [25])
Tu stanovà najmožnii naše kèrvi,
Kad umoran od tegobnih lèta'
Sám položi žezlo svega svètà,
Nadvladanja *samog sebe* primèr pèrvi! [26])
Medju razvalinam' njegovoga stana
Cèla varoš ima mèsta sada,
Pravi razmèr medju sad i tada;
Nut mèrila činom od oniuh dana'! [27])
Što unuci vèrve oriašah oni',
Koji svètom dèrmahu nèkada, [28])
Njihovimi sèrci što sad vlada?
Kakvoj svečanosti sa hramovah zvoni?
Kralj se od njih dèli... otac od sinova',
Koj pred smèrtju uteče se k njima,
Ali opet štap putnički prima,

Za njeg neimade niti ovdi krova!
Na kolěnih ležeć svak' se bogu moli,
Da miloga otca jim izbavi,
Konac njegvim stradanjem postavi
I nezgodi obćoj napokon odoli.
Svèršena je misa .... brodi su pripravni,
Kralj izlazi na cèrkvena vrata,
Uz njeg idu tri sriemska brata, 29)
Zagrebski vladika 30) i knez Dragoš slavni. 31)
Za njim množ plemićah i junakah stupa,
Prolit kèrvcu za njeg svi gotovi...
Put Osora 32) krenuše se već brodovi
Jadra větar širi .... veslo vodom lupa...
Jedan pogled běgun, obkoljen talasi,
Još na zemlju baci Dalmatina',
Gdi ostavi ženu, kćercu, sina —
I junačko lice suza mu okvasi.

VIII.

Nu gdi pèrši cèrna i běla zastava? 33)
»Šibenika izmed i Trogira«
Ali kud vam nesta bukah, pira'?
Zašt mučite? Nie l' po ćudi vam dèržava?
Neima u vaše srěće tako krěpkih krila',
Velebita stěne da prevali; 34)
Bozi Hada 35) sim su vas pozvali,
Mnoga hola glava tu se 'e već razbila.
Tu se boj netěra s plaćenimi ljudi,
U toj zemlji vàs se narod bije,
Kom' umrěti zlo nikakvo nije:
Kamenite gore, kamenite grudi!
Tu obstanka neima za neprijatelja,
Tu svak' u plam sam si imanje gruva,

Od sveg blaga *lūk* si samo čuva,
Da š njeg sa planinah na dušmana strělja.
Svaki korak, kog tudjinac naprěd stupa,
Svojom kèrvju predobiti mora,
Kamen leti sa golemih gora'...
Iza svakog gèrma smèrtna strěla lupa.
Pod bedemi Kliša, nedobitnog grada, [36])
Kam' uteku kralju děca, žena,
Mèrtvaci je zemlja pokrivena,
Od njih Tatar dvaput bačen bi nazada;
A od onih, koji na Splět jurišahu,
Nijedan se u tabor nevrati,
Mač ilirski hametom ih strati,
List se krene: Dobitnika nut u prahu!
Kakova razluka od někada i sada!
Zle novine dolaze od svuda,
Svakog grabi trepet, slutnja huda...
Svim je *jedna želja*: vratit se nazada.
Razbojnikom, koji samo radi plěna
Oganj nose u strane dèržave,
Koi mač pašu, samo za da dave,
Poraz već je jedna bitva izgubljena.
Cèrna noć zateče klonute vojake.....
Sa sěvera grozna bura sèrne....
Po taboru vatra se utèrne....
Měsec se sakrije za tmaste oblake....
Muklim urnebesom sa visokih stěnah
Na drěmljuće valja se kamenje;
Klik užasa .... strašno probudjenje...
Jauk umirućih .... vriska děce, ženah....
Srětan, koi kostih čitavih još ćuti
»U běg! u běg!« »Samo iz tih strana'!«
Nečuje se glas ni istog kana....
Savěst se probudi.... i svi su razsuti!

Prěko kladah... prěko jamah... prěk gudura';
Sve što živi, na konje se penje,
Tko nemože, pod kopiti stenje;
Obća jagma: brat sa sedla brata tura.
Užasno pozorje: golema planina...
Groza bure.... orenje kamenja...
Hripa konjah.... pogaženih stenja...
Vriska... bludnja... smeća; a nad svim tim tmina.

IX.

Tako leti čopor prěk Skradina prěko Knina[37])
Bez da natrag pozrět se usùdi...
Jedva dišu poklapljene grudi
Do Grobnika... gdi jih ustavi sudbina.
Mnoge kamen sdrobi, mnoge mač porazi,
Mnogim zima smèrzne kèrv u žila',
Mnoge prożdre skudost, glad nemila,
Mnoge svojih konjah kopito pogazi;
Nu ipak jih svedjer još toliko ostà,
Prostranomu da na polju njima
Još i sada prostora neima;
Cěle kraljevine za porazit dosta!

X.

Na kanovom čelu gori brazgotina,
Od udarca bičem uspomena
Iz děčinstva svogà još vrěmena,
Kîm ga kazni ruka jednog Slavjanina; [38])
Plamen triš užasan, kô od zvězde kobne,
Koju, kada po nebesih brodi,
Sa trepetom gledaju narodi,
Jer ju slěde boji, godine tegobne.
Osveta je njegovih misalah stenje,
Osveta je svako odahnuće,

Osveta je udar kèrvi vruće,
Osveta je sve ufanje, sve želenje.
Tako ranjen vèpar běsní u potěri,
Da raznosi utrob lovcu zubi,
Koi njega hotì da pogubi —
Osveta je *život* gadne zvěri.
Od šatora do šatora bodreć leti,
Opominje na dane ih bolje...
Na Moskovsku ... na Šajevo polje... [39])
Sada obećiva ... sada psuje ... prěti ...
Nu u nedobitnost i u srěću věru,
Koju su jim satèrli Hèrvati,
Nijedan jim više bog nevrati
Drugaricu uz Dunaj i po Sěveru! [40])

XI.

Veselo o Kosci, žetva već dozrěli!
Naprěd, naprěd; brus'te kose, sèrpce!
Na klobuke povežite vèrpce!
Vrěme dospi — svak na posò nek se děli!
Na Osoru, gdi se s družbom kralj ustani,
I na Kèrku, gdi cèrnu odèću [41])
Svět obuče plačuć ljudsku srěću,
Sve već vèrvi od junakah oružani',
Svaki dan donosi na zelenih vali'
K cèrnom brěgu oriaške struke:
»Podajte nam oružje u ruke,
»Našu kèrv bi rado za slobodu dali!«
I veselo bogat Frankopan otvara [42])
Nakèrcane blagajne, hambare,
Polag naše poslovice stare:
Za dom kèrv do kaplje — blago do denara!
Nu on nij jedini; isto sèrce bije
Srěd njedarah svih naših plemića',

Blagaj, [43] Šubić, pleme Karlovića, [44]
Svak je gotov měd da strati, kèrv prolije.
I jur okô kralja vojska stoji cěla,
Oružana novcem *hèrvatskime*,
A grud diže kèrv *hèrvatska* svime,
Koje *ljubav k domu* simo je dovela.
Obilan je Dunaj bistrimi vodami,
Radosno se oko na njem pase;
Nu sav što je uz morske talase?
Prama Velebitu što je jedan kami.
Tako broj dost znatan skupljenih Hèrvata'
Bezbrojnima proti četam gine,
Nam na poraz koje Had izrine;
U boj stupa David protiv Goliata. [45]
Nu nepoznate li višnju silu onu
Nanj il' š njimi na štit kâ naslika? [46]
Ta nepita za broj protivnika'... [47]
Dvanaest hiljad' samo bî na Maratonu! [48]
»Vod' nas kralju k pobědi ili porazi,
Smèrt je bolja neg život od roba!
Dok nam kosti netrune srěd groba,
Tudjinac nam zemlje nesmie da gazi!«
Směli hèrt zanjuši jurve trag od zvěri,
Nitko njega više neustavi,
Kopnu brod'te nakércane plavi,
Doba je žèrtvovat slobodi i věri!
Nut se viju kocke cèrvene i běle [49]
Po pitomu Vinodolu veće, [50]
Pěsme se ore, kô u danih srěće,
Rekao bi, da se na pir svati sele. [51]
U bojnih Ilirah navada je stara
— Znak dobrote — [52] pět u svakoj sgodi,
U smèrt istu pěsma njega vodi...
Hrabrost i ćud dobru nitko mu neshara!

PĚSMA ILIRAH.

Prosto zrakom ptica leti,
Prosto gore zvěr prolazi,
A ja da se lanci speti
Dam tudjincu, da me gazi?
Tko nevoli umrět prije,
U tom naša kèrv nebije!

* * *

Znam, da moji pradědovi
Cělim světom gospodjahu;
A ja jezik da njihovi
U robskomu tajim strahu?
Tko nevoli umrět prije,
U tom naša kèrv nebije!

* * *

Sám ću ubit mog jedinca,
Nož u sèrce rinut žene;
Neg da vidim od tudjinca
Slobode mi porušene...
Tko to izvest gotov nije,
U tom naša kèrv nebije!

* * *

Sám ću upalit krov nad glavom,
Pripravit si grob goruéi;
Neg' da tudjin mojim pravom
U mojoj se bani kući...
Tko to izvest gotov nije,
U tom naša kèrv nebije!

XII.

Tako naša vojska; kao nebo vedro.
Lěpšeg nema pogleda na světu,
Nego tako uzhićenu četu,
Kojoj visi pala pravice uz bedro.

Čelo bez oblaka... s očiuh oganj sveti...
Proste grudi... uzdanje u boga...
Zvuci pěsán... nestèrpljiva noga...
Pravednime gnjevom svaki ud napeti.
Drugač biva u taboru protivnika'
Kao lisjak, da lov dobi prije,
Zanjke kujuć u varke se krije
Vrěbajući bez sveg glasa družba prîka.
Paklen oganj kanu iz očiuh sěva,
Razgledajuć množtva bezbrojena,
Sěguran se mnie već svog plěna...
I djavoljski posměh ustne mu oděva.
Sad na hata djipa, děli zapovědi:
»Da mi svaki štedi život kralja,
»Živa u ruke da ga dobim valja.«
O dobiti pako niti nebesědi.
Zvuci od trubaljah... evo ti Hèrvatah!
Mukò tutanj svedjer bliže stupa...
Glas pěsamah... od kopitah lupa...
Udri u talambas! Nut užasa... rata...

XIII.

Noć izčeznù... nad poljanom sunce sine...
Što njegova razsvětjuje zràka?
Cělo polje samo jedna raka:
Slomljeno oružje... mèrtvaci... stèrvine.
Tudji zvuci — našim ušima bodeži —
Čista neba zrak netruju više,
Gadni jim se viri začepiše:
Srěd gèrkljanah kletih nož hèrvatski leži.
Vèrhu naših gorah lěpšeg nebì dana:
Rěč domaća, pěsni dobitnika',
Frula, gajde, uzhićenja vika,
Zastava hèrvatska na šatoru kana!

Pred šatorom stoji u prostih oděća'
Bez svakoga glasa glava sěda,
Nepomično na poljanu gleda, 53)
Gleda i umuje: što je ljudska srěća...
Kad ga eno sa sna klicanje probudi...
Pred noge mu mèrtvaca postave...
On je, koj mu krunu skinù s glave...
Još u smèrti strašan... još u smèrti hudi.
Put nebesah svèrne ganut starac oči;
Na vojnike za time pogleda...
U gèrlu mu ostaje beseda,
Nu sve sbori suza, kôa mu lice moči!
Zahvalnost izvuče ovu kaplju svetu...
Moj narode, tebe ide ona!
Tvoja věrnost, tvoja pěst smiona
Krunu spase Ugrom; prosvětjenje světu! 54)

ZASLOVJE.

Iz pameti guste tmine
Pomoliše ove slike,
S one strane od pučine
Kad iz gradah punih vike
Grobosliěne srěd poljane
Pèrvi put mi noga stane. 55)
Viděh dizat čvèrste pěsti,
Vijati se zrěh zastave,
Cěle čete bojom smesti,
Uz mèrtvace bojne sprave;
Čuh oriti talambase
I dobitnih pěsám glase...
Vitezovi, gdi ste sada,
Na ponosnih koje hati'
Kano strěla, kôm smèrt vlada,

U dušmana zrěh sèrtati,
Od tělesah dizat brěge
I obarat glave, stěge?
Izčeznuste! Čeljad trune,
Pred kom čeznù svět u strahu...
Njeine pěsti snage pune
Jestojska su grobnom prahu;
Što od njih osta? Uspomena,
Silnih činah jedva sěna!
Mnoga žena zaman čeka,
Da joj muž se vrati iz rata,
Zaman viri mnoga seka,
Da opazi milog brata,
Zaman mati, zaručnica
Suzam pere svoja lica.
Ništ neštedi srěća tvèrda,
Bio sužanj il' pun slave,
Tvèrdje, hridi, mora, bèrda,
Njezin tečaj neustave!
Njoj sve jedno, te nehaje
Ni za prošnje ni za vaje!
J u moje već sudbina
Pèrsi udrì ranu mnogu... [56])
Ali tiho... na to tmina...
Tak povoljno běše Bogu;
Ta svaki se k ovoj sgodi
Na tom světu čověk rodi!
Srětan, komu nebo poda,
Kô ovima na Grobniku,
Za slobodu svoga roda
Izprazniti čašu prîku;
Tko da mekšu postelj ište
Neg za narod svoj ratište?!

Izjasnjenja k Grobničkom polju.

---

[1]) *Ja od Brente viděh obale zelene.*

Bregovi rěke Brente medju Pàdovom i Mletci jesu najkrasnii, koje sam na mojih putovanjih vidio. Putnici, koji su svu Europu prošli, kažu, da im nigdi neima para. Na ovu časticu zemlje nije samo narav sve svoje dražesti razsipala, nego i umětnost sestrinski joj je ruku pružila. Izmed cvatućih livadah i baščah dižu se velelěpni plemićki dvorovi. Pèrvi umětnici onog vrěmena, kada su si velikaši još za čest dèržali zaštitnici umětnostih biti, radili su na ovih stanjih. Više priaznih i veličanstvenih ovih stanjah, koja su samo za razkoš i plandovanje podignuta bila, može se uprav kao priměr dobroga ukusa smatrati. Mramorni kipovi čudnovatom věštinom izrezani světe se na njihovih golemih zidinah. Mnogo ih je od samoga Paladia ili polag njegove osnove sazidano. U Noventi stoji palača Zuanelliah, u Strau Pisaniah i Tiepolah, u Dolu Tronah, u Miri Bembah, pri Marancanu Foskarinah sa slikami Ticiana i Pavla Veroneza. Ovo poslědnje stanje može se pravim umotvorom nazvati i zaslužuje, da se svaki putnik u njega svèrne, za da sva njegova blaga potanko razgleda, koja će ga sěgurno udivljenjem napuniti, ako zna, što je lěpo; jer i današnji dan još ljudih imade, na koje se upotrěbiti može Šilerov stih: «Den Vandalen sind sie Stein,» to jest: Vandalom nisu umětnosti ništa, nego kamen. Ja sam više takovih ljudih poznavao, koji su posrěd divnih umotvorah zěvali i koje je sèrce vuklo u sasvim druge nego umotvorah sbirke! Ti neka neidu u Italiu; šteta za svaku krajcaru, koju bi potrošili. Što se mene tiče, ja ću se uvěk s največim uzhitjenjem onih srětnih krajevah sěćati, osobito pako rajske okolice medju Padovom i Mletci. Ja sam više putah ovu nesravnivu cestu prošo i uvěke sam bio od njezine lěpote iz nova ganut, a i kako nebi bio? Taj put traje šest satah, od kojih nam svaki trenutak nove slike pred oči dovodi, koje se medju sobom u tome samo slažu, što su sve prekrasne, inače su jedna od druge sa-

svim različne, počim se oko putnika nikada umoriti nemože. Zelene livade, cvatuće njive, šarene bašče, prekrasni dvorovi, mile seoske kuće, hèrpe putnikah svake vèrsti i svih narodah, sa strane bistra obiljna rěka, na kojoj se množina čunacah i barkah lulja, cesta tvèrda kao kamen, ravna kao stò ... eto ti puta uz rěku Brentu medju Padovom i Mletci!

[2]) *Viděh, iz valovah sjajna svoja lica*
Kako diže ljuba od Neptuna.

Zaručnica (ljuba) mora (Neptuna) zove se Venecia (Mletci). Taj grad je někada ono isto gospodstvo nad morem imao, koje sad Englezka ima. U vrěme svoje moći, kada se je jošte svojom vlastitom vladom ravnao, obdèržavao je svake godine čudnu svetkovinu, koja u tom sastajaše, da je duždа (glava starešinstva toga grada) iz bogato narešene, *bucentoro* imenovane, ladje u pribitku cělog starešinstva, ostalih častnikah i sakupljenoga puka u more pèrsten bacao, kao na uspomenu věnčanja lěpe Venecie s morem; to pako zato, jer sve što je ona varoš imala — a to do duše malo bilo nije — zadobila je po moru. Ona mu je bila dakle najmilii predmet — zaručnica njegova. Odkada je taj lěpi običaj prestao, čini se, kao da se je mogućni zaručnik na svoju nevěrnu zaručnicu razljutio, jer joj više nedonosi svake godine blagom nakèrcanih brodovah, košto je prie običavao; nu ništa manje, ona je sveudilj jošte puna milinah i dražestih, premda joj iz njezinoga ponosnoga uresa mnogo zèrno bisera, mnogi dragi kamen izpadè ili potamnì. Ljudi, koji prispodabljaju Mletke s podèrtinami Palmire i Roterdama, neimaju pravo. Istina je, današnji Mletci nisu Mletci od někada. Njim fali množtvo světa, bogatstvo, razsipnost někadašnjih plemićah, velelěpnost starešinstva, rěčjom: sila, život; ali ipak stoje još sveudilj one divne cèrkve, u kojih sakupljeno je umotvorah najplemenitie vèrsti, dosta za jedan čitavi dio světa uresiti; jošte se zèrcale u zelenih valovih u svoj cělosti čudnovite palače, koje zabadava u drugih srětniih gradovih tražiš, premda im je živahna boja poněšto potamnila i premda se vidi, da bez gospodara stoje; još uvěk světe se u čarobnoj luči mramorni stupovi velelěpne piace svetoga Marka sa svojim krilatim lavom i onimi četirimi paripi, koji někada Carigrad resiahu; još uvěk sěvaju krasne zěnice sa cèrnih gondolah, koje se uz romon sladkozvučnih žicah po valovih luljaju! Do duše Biron imaše pravo, što se je iz svoje mračne domovine tamo preselio. Mletci su město za pěsnika kao

stvoreno. Možebiti sad još više, nego kad u njemu mogućstvo sa svojimi strastmi i rulja ljudstva sa svojom vikom stanovaše.

³) *U svoj hlad me mèrkle primiše maslene*
Od arkvajskih brežuljakah mili'!

Četiri ili pet miljah od Padove leži seoce Arkva (Arquato), gdě je Petrarka, nježni pěvalac ljubavi, svoj bezpokojan život zaključio. Do duše, težko bi moći naći bolje městance za ranjeno pěsničko sèrce. Seoska tišina, mèrkle masłene, koje svoj okolici něki turoban ali ipak ugodan značaj davaju, zrak eugenejskim brežuljkom vlastit, prostran vid, žubor potočićah, sve, sve, što još utěhu dati može sèrcu, koje buka gradovah i sjajnost razkošnih dvorovah otupi. U seoskoj kućarici kaže se još tu stolica, na kojoj je neumèrli pěsnik sědio, i njegove ljubimice mačke izpunjena koža. Na duvarih one sobice vidi se uz njega naslikovana njegove Laure prilika, prilika one žene, koja ga je k neumèrlim pěsmam uzhitila. Žali bože, da te slike niti u osnovi niti u izvodjenju njihovih predmetah vrědne nisu; ali město, gdě se nalaze, čini više nego zaboraviti te grube poteze. Na drugoj strani od sela viděti je grob pěsnika, koi mu je Brosano, njegov zet, podigo.

⁴) *Visoki platani grozdjem ovijeni.*

Po svoj mletačkoj i lombardeskoj dèržavi usadjena su s jedne i druge strane glavnog druma dèrva, većom stranom velelěpni platani (vèrst javora) sa svojim širokim listjem, a uz njih vije se tèrsje, koje na toliko rodi, da svoje loze od jednog do drugog dèrveta pruža i tja do vèrha ih ovija tako, da bi čověk reko, da tamo na dèrvu grozdje raste. To i dobro obdělana plodna zemlja čini, da je sva ova strana Italie cvatućoj bašči nalik. Nikada zaboraviti neću čarobni onaj pogled, koi me je sa brežuljka Monte della Madona u Vičenci uzhitio! Neizměrna bezograničena bašča, presěčena bělim ravnim drumom, koi koli i putnici vèrvi; medju plodnimi polji velelěpna stanja; selo do sela; tèrgovišta; varošice; gradovi; a nad svim tim blagoslovom modro vedro nebo, kakva do onda još vidio nisam, sa svojim prejasnim suncem! Pravom nazvali su Mletčići ovu stranu svoje dèržave, to jest Vičencu sa svojimi okolicami: *baščom* Mletakah — Vicenza il *giardino di Venezia*.

[5]) *Lombardie ravnine svilene.*

Najveće bogatstvo lombardeske dèržave sastoji u svili, koja se ovdě u ogromnoj množini prede. Ravnice ovoga srětnoga preděla nasadjene su dudovi (murvami), okolo kojih pomnjive pčelice žubore. Svaki dud nosi svomu gospodaru na godinu po dukat u zlatu. Te bi ravnice čověk istim pravom zlatnimi nazvati mogo, kojim sam ih ja svilenimi nazvao.

[6]) *Boromea nedostižne stěne.*

Karlo Boromeo bio je arkiepiskop milaneski i bogatoga plemićkoga roda odvětak. On je bio jedan od najvrědniih muževah, koje je ikad Italia imala — u pravom smislu rěči: svetac. Sve je svoje neizměrne dohodke samo k srěći i blagostanju svojih zemljakah upotrěbio. Sve što je u lombardeskoj dèržavi veliká, dobra i lěpa, kazati se može, da je od njega utemeljeno. Ono pet čarobnih otokah, koji se dižu iz prekrasnog jezera, *Lago maggiore* nazvanog, nose toga velikoga muža ime: *le isole di san Borromeo.* U varošici Arona na jednom od tih otokah, koja 5000 marljivih stanovnikah broji, nalazi se gorostasni kip toga čověkoljubca. Taj kip je iz měda saliven, visok 46 cipelah, a podignut po Siru Zanellu i Bernardu Talionu god. 1697. Tělo toga pravoga svetca čuva se pod staklom u gorostasnom milaneskom hramu pod njegovim podom u kapelici, svoj srebrom oděvenoj, i zato zovem u mojoj pěsmi ogromne zidine ove cèrkve, koje su tako rekuć od mramornih *stěnah* sazidane, ***Boromea nedostižne stěne***, jer njegove su kosti najveći ures ovoga svoje veličine radi *nedostižnoga* umotvora. Izvan cèrkve svetoga Petra u Rimu i svetoga Pavla u Londonu, milaneski hram je največe stanje u Europi. On je iz *samoga mramora* sazidan. Njegova izvanjska strana urešena je s 3000 mramornih kipovah i ima preko 100 turnjićah, koji kao igle sterče i skopčani su na njegovom ravnom ogromnom krovu s galeriami ili hodnicami zajedno. S toga krova uživa se posrěd šume od turnjićah, stupovah i piramidah veličanstven pogled prěko lombardeskih ravnicah tja do Alpah i Apeninah. To ogromno stanje je 484 cipele dugačko, 232 cip. visoko; najvišja pako njegova točka diže se nad piacom, na kojoj stoji, za 335 cipelah. Započeto je 1386 god. po někom Gamodu ili Zamodu, a još uvěk na njemu se radi. Mramor je uzet iz Kandjije.

[7]) *Od tisućah lětah nakèrcani plěni.*

U Italii neima varošice kamo grada, gdě nebi što znamenita ili od vrědnosti naći bilo. Svaki znatan muž skèrbio je za svoje rodjeno město, da ga čim više ukrasi. Kada bi koi vitez grad. kakov predobio, odma pobere, šta je najvrědnieg u njem našo, i odvede u svoje rodno město u znak slavodobitja, gdě se do sada čuva, kao kakva svetinja. Tako su stupovi od finoga mramorą i krizolita, koji se u Mletcih po cèrkvah nalaze, otete dragocěnosti od predobitih gradovah. Isto tako běše pribavljena ona četiri salivena prekrasna konja, koji i sada rese hram svetoga Marka. Dobitnik Carigrada dovede ih u svoj zavičaj. Ista ona dva stupa, koji na piaceti stoje, i na kojih su sveti Marko i sveti Gjorgja, kao zavětnici Mletakah, postavljeni — nisu domaće uměstnosti proizvodi, niti talianskih bèrdah kameni, nego su iz tudjih krajevah dovedeni. Još i treći isto tako ogroman stup bio je odlučen, da uresi taj grad, ali kada su ga na obalu sa broda preměstiti htěli, padè u kanao, iz kojeg izvući ga moguće nebiaše, i tako ostà još dan današnji u vodi... Da bi htěli sve urese imenovati, koje si je Italia takim načinom pribavila, predaleko bi nas vodilo, dosta... od nje se kazati može, da je sva plěni nakèrcana, što joj svakako na ures služi; eda li i na slavu?!

[8]) *Pepeo kostih ljubovnikah od Verone.*

Komu nije žèrtvujuća se ljubav Romea i Julie poznata? Sunce njihovog lěpog života izhodi i zapade u Veroni, gdě se jošte kod Franciškanah grobnica kaže, od koje se veli, da u njoj kosti njihove počivaju. Srětni vi, vaša stradanja nisu manjeg pěsnika našla, nego viteštva Akila ... a vaša ga iskreńa čuvstva i zaslužiše! U gostionici *al Capelo* kaže se dvorana, u kojoj je ona kobna svečanost dana bila, pri kojoj se je započela ona čudnovata ljubav. To je bila kuća Kapuleta, otca Julie!

[9]) *Latinskoga neba věčno lěto.*

Tko nije u Italii bio, nemože si sasvim ugodnost one klime predstaviti. Sněg je tamo najveća rědkost. Kišovito vrěme, to je njihova sva zima. Samo najviši vèrhi Alpah i Apeninah pokriveni su sněgom. I u najsěverniih stranah te blagoslovljene zemlje nezna se ništa o saonicah. Ako je koi put drugačie, to je iznimka samo, kao kod nas koi put prolětni dani sred okrutne zime. Ka-

da se sětim one světlosti i čistoće neba, one plodnosti i obilnosti zemlje, onih tihih větričah punih aromatnih mirisah, rečjom svih onih čarobnih prizorah, medju kojimi sam preko 2 godine živio, izkliknuo bi s Lüdemannom, koi u Frommelovoj slikovitoj Italii (Karl Frommels pittoreskes Italien. Leipzig, 1840 bei Ch. E. Kollmann) slědeće uzhitjene ali istinite rěči o talianskoj klimi veli: »Mi stojimo u dèržavi od sunca obljubljenoj, od neba »blagoslovljenoj, gdě je već raskoš samo živěti i disati. Něko »vlastito čuvstvo, koje čověk ćuti, kada šta urešena i nakitjena »vidi, napada nas, i něki tihi glas kaže nam, da stanovnikom ovih »predělah više u dio pade nego drugim ljudem. I u istinu, zašto »da tajimo? Nam se čini, da je srěća ovdi živěti i da bi pravedno bilo, ako bi stanovnikom tako ugodnih krajevah na drugom »světu manje blaženstva u dio palo, nego onim, kojim zemaljskog »izkušenja vrěme okrutno nebo, oblaci i sněg ogorčavahu. Bila »ta misao grěšna: barem je naravna!«

[10]) *Kist Urbinskog.*

Rafael Sanzio ili de Santi, najveći slikar novieg věka, rodio se je godine 1483. 8. Marta u Urbinu i zato se Urbinski zove. Njegovim se slikam nad svim inih slikarah predstvo osobito zato daje, što su mnogo nježnie izmišljene i što je lěpota njegovih obrazah više duševna, čista, angjeoska, sveta, nego tělesna, zemaljska. Od njegovih dělah kazati se može, da nisu slike (kipovi) nego poetički proizvodi; i ako se već nad finoćom njegovoga kista (Pinsel) diviti moramo, to smo tim više prisiljeni njegov uzhićeni, visoki poetički duh obožavati, koi iz potezajah toga kista govori. Glavni njegovi proizvodi nalaze se u Rimu osobito u Vatikanu, koi je tim svetinjom za umětnike postao; ali posebne slike nalaze se i u mnogih drugih sbirkah od slikah.

[11]) *Od Kanove dleto.*

Kanova (Antun vitez), glasoviti kiporezac, rodio se je godine 1757. 1. Novembra u Posanju (Possagnu) u mletačkoj dèržavi, a umro je u Mletcih 13. Oktobra 1822. On je bio probuditelj pale umětnosti ove vèrsti u novom vrěmenu, kao takodjer utemeljitelj nove škole u upotrěbljavanju mramora, kojoj, što se mekanosti i nježnosti tiče, pèrvenstvo nad svimi ostalimi ide. Medju njegovimi najboljimi umotvori broje se: jedna stojeća grupa Amora i Psihu predstavljajuća, i Heba, koja udivljenje svih znalacah probudi. U

toj vèrsti, to jest u vèrsti nježnosti i umiljatosti, nije ga još nijedan umětnik dostigo kamo nadkrilio, iste stare Gèrke neiznimajući, to jest nakoliko iz ostanakah njihovih umotvorah suditi možemo. Kip cara Napoleona takodjer je divno dělo. Nije moguće sličnost značajnie i zajedno čistie u starinskom junačkom smislu idealizirati. U toj vèrsti neima ništa izvèrstniega na světu. On je takodjer iz starinskoga junačtva gradju uzimao za svoja děla, nu to mu nije tako za rukom pošlo, kao nježni predmeti, premda je i u ovoj vèrsti mnogo izvèrstna stvorio. Osobito hvali se gorostasna grupa, predstavljajuća Tezea, kako Centaura ubija, koja se u Bečkoj pučkoj bašči u stanju nalazi, koje je za tu svèrhu polag pravog tezeovog hrama sazidano.

[12]) *I od Paladia zidine smione.*

Paladio (Andrea), glasoviti talianski gradilac (Baumeister), rodio se je godine 1518. u Vičenci a umrò je 1580. kao gradilac mletačke republike u svojoj domovini veoma štovan. Poglavito *on* je bio, koi je u 16. stolětju kroz razmatranje starih rimskih umotvorah, koji se u Italii u podèrtinah nalaze, novi věk za gradarsku umětnost stvorio. Medju mnogimi velelěpnimi stanji, koja su polag njegove osnove i pod njegovom nadzornostju na ures Italie podignuta, najveći njegov umotvor je olimpsko kazalište (Teatro degli Olimpici) i glavni dokaz njegovoga velikoga duha, kojim je svoje rodno město Vičencu uresio. Mletci mu imaju takodjer većom stranom svoja najlěpša stanja zahvaliti, medju koja se broje osobito blagovalište svetoga Gjorgja velikoga (Refettorio di san. Georgio maggiore) i cèrkva istog imena, koja je pravom glasovita radi velelěpne prostote i nesravnivog suglašenja svih njezinih stranah. Mestre, Udine, Feltre, Padova a osobito njegov zavičaj Vičenca, ponose se takodjer njegovimi divnimi děli. U poslědnjem městu nalazi se takodjer njegova po njemu sazidana kućica.

[13]) *Jedan preděl carstva Plutonova.*

Pluto, bog podzemlja i pakla kod Gèrkah i Rimljanah, carstvovao je polag basnoslovja vèrh žalostnih neplodnih predělah. Takov je bez svakog pretèravanja naš Maraton. Niti pupoljka od života, sve golo, kao da ga je kakva nagla poplavica do poslědnjeg praška oplákala. Město ploda leži kamenje na kamenju, što je narodu k pričici povod dalo, da je gospodin Bog s neba na tom

polju na nevěrne Tatare kamenje pobacao, da ih za njihove grěhe kazni.

14) *Našeg roda to je sveta Meka.*

Meka je město u Azii, gdi se zemaljski ostanci turskoga svetca Mahomeda čuvaju, i kamo neštedeć troškovah i mukah pobožni Turci putuju, da se na grobu toga izvanrednoga muža poklone i u věri, koju je on učio i utemeljio, utvèrde. Takovi putnici zovu se hadjie. Slični putevi nisu odviš. Još kao děčak znao sam, da su Tatari od naših praotacah na grobničkom polju pobijeni bili, za tim sam više putah o tom junačtvu čitao i mislio, nu nikada nisam tako od velikoće toga čina dirnut bio kao onda, kada sam na to polje stupio! Velika je misao: polje, koje sada moja noga gazi, to je ono polje, gdi su moji praotci najvećeg i najmogućnieg nepriatelja kèrštjanstva i prosvěćenja uništili; na tom polju su oni pokazali, što je šaka odvažnih, slobodnih ljudih kadra učiniti, kada s njimi samo sloga vlada; na tom polju radilo se je o tom: da ugarsko kraljestvo propadne za uvěk, ili da se opet digne. Hèrvatski mač nadvlada, i ugarsko kraljevstvo dignù se opet iz svojih razvalinah. To čuvstvo opisati se neda, to je svemoguće, to je sveto! Do duše ovo polje zaslužilo bi prosti ali gorostasni spomenik — kao što je bio čin, koi se je jednom na njemu sbio, da se svaki putnik spomene, da je sveta zemlja, koju gazi! To su učionice narodnosti, narodnog ponosa, junačtva — i vrědne najvećih žèrtvah!

15) *Batukanu kameni su ovi*
Strašni bili stupi Herkulovi.

Herkulovi stupi zvali sù se ona dva stupa, od kojih se kaže, da ih je Herkules podigo na brěgovih Kalpe i Abyla s obodvih stranah *mora těsnog* (Meerenge), koje od njega ime nosi i medju Europom i Afrikom nalazi se (Gibraltar), kao na znak, da je tamo granica svih putovanjah prama zapadu, to jest, da se dalje putovati nemože. *Do tuda ne' dalje.*

16) *Ta, koja ga goni, to je zlatna horda.*

Zlatna horda — tako se zovu u Ruskoj dogodovčini kipčački Tatari, pod kojimi je čitavi Kipčak bio, to jest zemlja Polovacah od bregovah Dnistra do Urala, od cèrnoga i hvalinskoga mo-

ra do vorskle zemlje, gdi Choper iztiče i Kama utiče. Njihova glavna moć bila je na astrahanskih pustarah, koje su za skitajuće se narode (nomade) kao stvorene. Tu na bregovih Ahtube, 60 vèrstah od ustja Volge, sazidao je Batukan za se grad Saraj, odkuda je on sa svojim pèrvim potomstvom Rusiom vladao u ime velikoga kana, koi je svoju stolicu duboko u tatarskoj medju rěkami Orhon i Tamir u gradu Karakorum imao i kao naslědnik Djingjiskana nad čitavim mongolskim světom gospodovao, imenovao kanove različitih hordah (čoporah), od njih račun tražio vèrhu upravljenja predobitih dèržavah, imence vèrhu skupljenoga harača, i sàm daćah izpisivao. Zavisnost posebnih kanovah od velikog kana nije dugo trajala. Carstvo Djingjiskana moralo je bèrzo propasti, jer je sastajalo iz bezbrojnih inoplemenih narodah, koji su na neizměrnom prostoru živěli, i nijednim drugim vezom izvan straha skopčani bili nisu. Kanovi zlatne horde bili su zatim dugo vrěme najmogućnii i proizilazili su iz kèrvi Djingjiskana. Njihov početnik bio je Batu, koi je Rusiu podjarmio, Ugarsku razorio, nu na grobničkom polju od Hèrvatah uništen bio. Za njim stupio je na sarajsku stolicu njegov brat Benkaj, koi je u Rusii daću od svake glave uveo. I tako je gospodovao jedan za drugím od te obitelji nad Rusiom, dok se ona pod Ivanom III. velikim moskovskim knezom od toga okrutnoga jarma neizbavi. Zlatna horda vladala je Rusiom 237 godinah i ruski knezovi morali su k njoj u Saraj svake godine putovati i klečeći kanu harač prinositi; u suprotivnom slučaju sèrtali su divji ti zulumčari s vatrom i mačem u Rusiu i palili i ražali su, koliko su mogli. Za da zemlju svoju od konačnoga uništenja občuvaju, bili su prisiljeni vladaoci njezini velike harače plaćati, ali i to ih uvěk čuvalo nije od naprasnog tatarskog navaljivanja i strašnoga plěnjenja; jer kada se bi kojem kanu uzvidilo, negledeć na danu rěč, napao bi u te nesrětne krajeve, iz kojih se nebi prie vratio, dok ih nebi sasvim poharačio. K tomu još dodje slavjanska stara nesloga; město da se svi knezovi proti obćem nepriatelju slože, jedan se je s drugim kockao, i da bèrže svoga protivnika uništi, s pokloni se je k zlatnoj hordi utěcao, koja samo na priliku vrebaše, da Rusiu sasvim oslabi i pod kabanicom pravice šiljaše bezbrojene čete, koje su sve moguće okrutnosti činile. Čuditi se moramo, da je Rusii, poslě više nego dva věka takovoga okrutničtva, još toliko sile ostalo, da se je napokon od toga jarma sobstvenom mišicom izbavila i tako bèrzo opet okrěpila i procvala!

[17]) *Pala sgrada: hram svetoga kralja,*
Kup pepela: Zagreb grad još malo prie.

Dogodovština kaže, da su Tatari ne samo vàs ondašnji grad Zagreb, koi je po svoj prilici većom stranom iz dèrvenih kućah sastajao, do temelja razorili, nego i istu čvèrstu cèrkvu svetoga kralja porušili. Na koliko je pri toj prilici gorostasno stanje toga hrama patilo i koje su zidine od onog vrěmena do sad u cělosti svojoj ostale, dokàzati se nemože, nu toliko iz dogodovštine znamo, da još sto godinah poslě tatarskog nasèrnutja ova velelěpna cèrkva bez krova ostà, premda ju odmah poslě uništenja Tatarah na grobničkom polju zagrebački episkop s pomoćju svih plemićah iz njezinih podèrtinah podizati zače; a i čini mi se, da još i sada nije podpuno u onoj slici, koju će bit imala prie navale barbarah, jer pri razmatranju sgrade očevidno vidi se, da bi se polag osnove dva turnja nad njom dizati morala, gdi se nasuprot sada samo jedan nalazi. Valjda osiromašeni naši praděd u stališu bili nisu i drugog podići.

[18]) *Gradska slobod nek ti bude plata.*

Stari varoš Zagreb, kojega su Tatari porušili, nije bio slobodan kraljevski grad, tèk poslě njegovoga razorenja, izdao je Bela IV. kraljevsko pismo, u kojem govori: »*Ako se nadju ljudi, koji »bi se na bèrdu Greč, koje se diže nad razorenim nědgašnjim mě»stom Zagreb, odvažili varoš sazidati — da će slobodu gradjan»sku dobiti i sami sebi pravice osnovati moći.*« (Valjda velikih zaslugah radi někadašnjih stanovnikah ove okolice, koji su Belu IV. věrno primili i njegov běg tako krěpko podupirali.)

[19]) *Zlatan pečat udri, pisaru, na liste.*

Slobodan list grada Zagreba ima zlatan pečat (bullam auream). To odlikovanje malo koi grad u Ugarskoj ima. Opet novi dokaz, nakoliko je Bela IV. tomu městu nagnut bio i da je pomoć, koju je on u svojoj nesrěći od njega primio, sěgurno važna i krèpka biti morala.

[20]) *Dragoš*, bio je zapovědnik vojske hèrvatske u Zagrebu, čověk hrabar i věran svomu vladaocu. Kada se nije mogo proti ogromnoj množini Tatarah dulje u Zagrebu dèržati, povuče

se natrag sa svojimi ostalimi vojaci, sjedini se s pratnjom Bele IV. — i pratjaše ga do grobničkog polja, gdi je hrabro za slobodu svoje domovine i za krunu ugarsku vojevao. Kažu, da je to pradĕd presvĕtle grofovske obitelji Draškovićah, koja je do najnovieg vrĕmena velikih muževah porodila.

[21]) *Sve se smĕje, kad ranjenik huka,*
Sĕdoglavci, muži, dĕca, žene.

Svi pisaoci slažu se u tom, da izvan Hunah okrutniih kèrvolokah nebiaše u Europi, nego što su Tatari pod Batukanom bili. Neima mukah, pod kojimi njihovi sužnji stenjali nisu. Cvil tih nesrĕtnikah bila im je razkoš. Žaliboże, gola je istina, što gori naznačeni stihovi o njihovom nečovĕčju kažu!

Ha Kèrdjali i. t. d. (Vidi l. 7.)

Kèrdjali je tatarska rĕč, koja toliko znači, kao *vitez, junak, delia*... Najveći junaci u tatarskoj vojski zvali su se kèrdjalie, kao što ih i sada Turci zovu. Jao onoj zemlji, koja u ruke kèrdjaliam pade!

[22]) *Tako mi mog dĕda — slavnog Djingjiskana.*

Čučaj, sin Djingjiskana, bio je otac Batukana, utemeljitelja zlatne horde. Djingjiskan bio je najveći haradžia, koi je ikada na svĕtu živio. On je bio sin nĕkog mongolskog poglavice, koi je nad 30 — 40 obiteljih gospodovao, ali Tatarkanom, koji su onda izhodnom Tatarskom i čitavom sĕvernom stranom Kine vladali, harač plaćao. Rodio se je 1163—64. god. poslĕ Krista, a umro je 1227. 24. Augusta u 66. lĕtu svoje dobe a 52. svoje vlade. Sva su mu poduzetja za rukom pošla. On je bio ljubimac srĕće, i dobivao jednu dèržavu za drugom. Zemlja, kojom je pred svojom smèrtju vladao, dulja je bila nego da bi je za 1500 satih moguće bilo proći. Život toga okrutnoga plĕnitelja stajao je čovĕčanskom rodu najmanje 5 do 6 miliunah dušah obojeg spola i svake dobe. Izvan toga je uništio neizmĕrnu množinu spomenikah umĕtnosti i dragocĕnih rukopisah, koji se u gradovih *Balk, Bokhara, Samarkand, Peking* i više drugih nalaziše. Zakopali su ga s velikom svečanostju blizu njegovog rodjenog mĕsta pod jednim dèrvetom, koje se je odlikovalo svojimi ogromnimi granami! On si je to mĕsto sám izabrao za svoj grob.

[23]) *Množ taligah s děcom za njim škripa.*

Tatari su sa sobom u boj žene s děcom vodili, koje su se u taligah za vojskom vozile. Kod Tatarah još i sada navada nije točkove njihovih taligah i kolah mazati, zato je već po škripanju znati moći, ako ih čověk i nevidi, da se oni voze. Kad ih tko upita, zašto nemažu točkovah? Odgovore mu: »Mi nismo »kukavice, da bi se pred světom sakrivali; kola trěba da škriplju, »da svět zna, da se na njih junaci voze.«

[24]) *Gdi kucaše mužko sèrce u nevěsta'.*

Solin (Salona) bio je neizměrno velik grad, prie nego što su ga Rimljani Ilirom oteli bili, ali i pod rimskom vladom bio je to velik i ugledan grad; sada je pako siromaško seoce, u kojem je viděti malo tragovah njegove někadašnje sjajnosti. Ono malo, što je uteklo okrutnosti sěvernih narodah, koji su taj veleलěpni grad razorili, uništila su sasvim poslědnja dva stolětja. U netištenoj věsti o Dalmacii Giambatiste Giustiniana, koja je oko polovine 16. stolětja pisana, nalazi se, kako je taj grad jošte za njegovo vrěme izgledao. On kaže: »Na velikoću i velelěpnost grada So- »lina može čověk suditi iz svodovah i lukovah veličanstvenoga »kazališta, koji se još sada vide; iz velikih komadah finoga mra- »mora, koji po okolici razsipani leže; iz lěpog mramornog stupa, »koi još stoji, kako kažu, gdě je prie oružnica stajala; iz pre- »krasnih svodnih lukovah, koje visoki mramorni stupovi podpira- »ju, vèrhu kojih se je vodovod pružao, koi je iz Solina u Split išo. »Još se vide različite razvaline i ostatci velikih palačah i mno- «gih lěpih mramornih komadah, na kojih čitaju se jošte starinski »napisi; ali zemlja, koja se je malo po malo podigla, zakopala je »najstarie i najvrědnie kamene.«

Stanovnici sela, koje se je diglo na razvalinah Solina, kopaju još dan današnji napise i važne spomenike iz zemlje; ali njihova prostoća i skupoća tako su velike, da vole sve razbiti i pokvariti, nego za priměrnu naknadu zaměniti ih.

Ovaj grad je bio već u ono doba Rimljanom podvèržen, kada su još drugi Iliri s Rimljani rat vodili. To jest za vrěme Cezara. Solin je bio tomu velikomu mužu osobito nagnut. I kada je on svoga vodju Gabiniusa s 15 kohortah i 3000 konjanikah u Iliriu poslao, a ov od slobodnih stanovnikah tih krajevah sasvim pobijen bio, primi taj grad gostoljubivo sred svojih zidovah běgunca

Gabiniusa s několiko svojih nesrětnih drugovah, jer veća stran njegove vojske ostala je mèrtva na bojištu. Ono vrěme prepirao se je Cezar s Pompeom za vladanje světa, zato je Markus Oktavius zapovědnik flote Pompeove navalio na Solin, kao na grad, koi je Cezaru Pompeovom protivniku podvèržen bio, i on ga bi sěgurno oteo i sve Cezariance, koji su se tamo nalazili, uništio bio, da ga nisu hrabre Ilirke obranile. Na taj dogadjaj preteže se stih: *Gdi kucaše mužko sèrce u nevěsta'.* U gluho doba obuku se ove u cèrno i izidu s gorućimi bakljami u ruci iz grada, i uprave se put tabora Pompeanacah, gdi se straže uplaše misleći, da su sèrde iz pakla izišle, i uteku, za tim upale te junakinje nepriateljski tabor i predaju spavajuće i od straha umiruće vojnike svojim mužem, koji su ih oboružani slědili, da pogube svekolike. Cěli tabor i sve ladje dodju tako u ruke Cezarianacah.

[25]) *Žudno pruža u mramorne stěne,*
Od oriaškog světa, koje su ostale.

Pol sata puta od sela, gdě je někada grad Solin stajao, vide se još i sada ogromne zidine stanja dioklecianovoga, kojim se još sada putnici čude. Veća stran grada Splěta (Spalato; reč pokvarena od Palatium to jest Palatium Diocletiani) nalazi se u okružju ostalih zidinah toga oriaškog stanja, koje je samo *car* sazidati mogo, koi je cělim onda poznatim světom vladao. Današnji dan neimamo ni pravog ponjatja o takovih stanjih a — ni o junačtvu vitezah onih vrěmenah — koji su u svemu, što su radili, bilo to dobro ili zlo, oriaši bili!

[26]) *Nadvladanja samog sebe priměr pèrvi.*

Dioklecian (Dukleš) Jovius nazvan, rodio se je u Dalmacii od ilirskih roditeljah, koji su siromaški seljani bili, stupi u ilirsku vojsku, i svojim bistrim duhom i junačtvom tako očara svoje drugove, da su ga za rimskog cara izvikali, i rimsko starešinstvo potvèrditi ga prisiljeno biaše. On je bio jedan od najsrětniih i najvećih carevah, koje je Rim ikada imao. On je bio hrabar vojnik, mudar vladalac i ljubio je znanosti i nauke. Pod njegovom vladom bilo se je rimsko carstvo osobito razširilo — pak ipak je znao te nobrojene množine u uzdi dèržati. Što ga pako nad svimi poznatimi vladaoci diže, to je, da je on na toliko sveobću slaboću sjati i gospodovati nadvladao, i onda kada je najmogućnii bio

svoju čast — t. j. gospodstvo nad cělim světom — svojevoljno položio, u svoju se domovinu — Dalmaciu — vratio, tamo onaj ogromni grad sazidao i u tišini odaljen od světa — kopanjem i obradjivanjem svoje bašče zabavljajući se zadovoljan živio. Glasoviti Fortis u opisu svojega putovanja po Dalmacii kaže o tom velikom mužu medju ostalimi slědeća: »Bez sumnje ljubav k mud»roljubju i može biti zdrava politika bila je uzrok, da se je u samo»ću Dioklecian zakopao. Živio je 10 lětah mirno u Saloni i »može biti bi dulje živio bio, da ga Konstantius i Licinius uzne»mirivali nisu. Uzpèrkos svemu onomu, što su kèrštjanski spisa»telji zla o njemu pisali i jedan od drugoga izpisavali, moramo »priznati, da je prekrasnih vlastitostih imao, da su ga njegove »zasluge a ne kèrv sugradjanah carom načinile, i da je poslě »dvadesetogodišnjeg gospodovanja *najveći primèr čověčanske umě»renosti dao, koi ikada světu podan biaše.* Ja dèržim za veliki do»kaz dioklecianovih zaslugah, što ga Julian u svojh *Carevih* hva»li, koi njega sěgurno poštedio nebi, da je uzrok kudenju našo.«

[27]) Vidi na kraju *)

[28]) *Koji světom dèrmahu někada.*

Stari Iliri bili su mogućan narod, koji, dok su jošte za se bili, više putah svět dèrhtati činjahu; Macedonia i mnoge druge dèržave morale su im harač plaćati. Aleksandru velikom tek za rukom podje predobiti ih; ali oni su pod njegovom vladom baš najveću slavu stigli — i reći se može, da su světom dèrmali, jer oni su bili jezgra vojske Aleksandrove, kojom on svět preoblada. Po njegovoj smèrti odmah su se opet izbavili i mogućni postali. Osobito bili su oni srětni na moru — i isti rimski tèrgovci morali su im harač plaćati, da nebudu uznemireni, dok pod ilirskom kraljicom Teutom Rimljani boj s Iliri nezapočnu. Rimska moć je bila prevelika već u ono doba, nego da bi se i najjači narod, ako mu tajnosti taktike poznate nisu bile, toj oriaškoj sili suprotiviti mogo; ali ipak trěbalo je *stó kèrvavih lětah,* dok ih Rimljani nadvladaše. Pod rimskom vladom bili su Iliri najhrabrii vojaci njihove vojske i tako mogućni, da su svoje vodje na carski prestol dizali, i tako Rimom a kroz njega cělim světom vladali; jer od rimskoga cara Maksimina počemši do uništenja rimske vlade po barbarskih narodih svi rimski carevi bili su ili pravi rodjeni Iliri ili poilireni vodje ilirske vojske.

[29]) *Uz njeg idu tri sriemska brata.*

Dogodovština onih vrěmenah spominje tri brata, od srěmske plemićke kuće proizhodeća, imenom: *Kres* ili kako ga drugi pišu Kreč, *Kupiš* i *Rak;* oni su kralja svikuda pratili i svojom hrabrostju mnogo k pobědi Tatarah sudělovali.

[30]) *Zagrebski vladika.*

Ono vrěme je bio u Zagrebu episkop (vladika, biskup) imenom Stěpan Babonik. On je vodio polag običaja onog vrěmena isto tako dobro mač, kao što je bio vrědan duhovni pastir. Kad je nesrětni Bela IV. prisiljen bio Zagreb ostaviti i na dalmatinske otoke pred okrutničkim svojim neprijateljem uteći, taj ga je slědio i pomagao mu je činom i savětom. On je bio takodjer jedan od onih muževah, koji su krěpko sudělovali k izbavljenju naše domovine i k opet-utemeljenju ugarske krune.

[31]) *I knez Dragoš slavni.*

Vidi primětku pod brojem 20).

[32]) *Put Osora i. t. d.*

Osor (talianski Osero) dalmatinski otok blizu Kèrka. U ono vrěme vlastitost slavne obitelji Blagajske.

[33]) *Nu gdě pèrši cèrna i běla zastava?*

Na šatoru Tatarkana vijala se je uvěk zastava (barjak) od cèrne i běle svile. To su bile narodne boje zlatne horde.

[34]) *Velebita stěne da prevali.*

Velebit je ona velika gora, koje najvišji vèrh današnju Hèrvatsku od Dalmaciè děli. Hèrvatska strana toga bèrda šumami je obilato pokrita, gdè je na suprot dalmatinska sasvim gola.

[35]) *Bozi hada itd.*

Had toliko znači, kao pakô — prebivalište smèrti. — Ta rěč je kod našeg naroda poznata; je l' pakô prava slavjanska rěč — to neznam — toliko samo znam, da je s gèrčkom rěčju *hades* ili *adis*, koja to isto znači, veoma srodna.

[36]) *Pod bedemi Kliša, nedobitnog grada.*

Kliš (Klisa) kod Splěta (Spalatro), sa děsne strane rěke Jadra (Hyader) diže se bèrdo, na kojem se tvèrdja Kliš imenovana nalazi. To je bez sumnje onaj isti grad, koi se je u staro vrěme polag Diona Kasia Anderium a polag Pliniusa Mandetrium zvao; jer čitavi opis ležaja stare tvèrdje tako nazvane sudara sa sadašnjim Klišem. Plinius kaže, da je Mandetrium za svoje vrěme glasovita tvèrdja bila — i od prevelike važnosti u vrěme rata. To je ona u noviih vrěmenih bila, i mora to uvěka biti, kad se u Dalmacii rat vodi, jer leži na uskom i važnom prolazu. U tom gradu nalazila se je kraljica sa svojom děcom, kad su Tatari u Dalmacii haračili. Dvaput su na grad nasèrnuli, ali hrabro su odbijeni bili od cèrkvenikah (vèrst duhovnih vojnikah), koji su taj grad branili. Poslě toga otide kraljica u Split, gdě i umre prie nego srěća i hèrvatsko junačtvo njezinom suprugu krunu povrati.

[37]) *Tako leti čopor prěk Skradina prěko Knina.*

Skradin, talianski Scardona, i Knin, gradići su dalmatinski na Kèrki.

[38]) *Kim ga kazni ruka jednog Slavjanina.*

Rěč je, da je Batukan, kao děte jošte od dvanaest godinah s jednim čoporom Tatarah u Rusiu navalio — ali protěran bio, kojom zgodom upali ga něki Rus kandjiom po čelu tako zdravo, da mu kroz čitavi život brazgotina od tog udarca osta. Kažu dalje, da se je on onda zakleo, na ruskom narodu osvetiti se i dèržao je svoju zakletvu, jer ga je podjarmio, i kod njega ono strašno orudje kaznenja uveo, koje se kandžuk ili knuta zove, i koje žalibog još sasvim ukinuto nije. Još se kaže, kada se je rasèrditi znao, da mu se uvěk ta brazgotina upali, koja je onda kao kèrvavi potez na čelu izgledala, i to je bila navěstnica štrašnih okrutničtvah.

[39]) *Na Moskovsku ... na Šajevo polje.*

Tatari su pod Batukanom u moskovskoj zemlji srětno vojevali. Mnogi krajevi Rusie podložili su mu se, kad su samo čuli, da se približava. — Toliki strah je pred njegovimi zastavami letio. Na Šajevom polju pako — potuko je Batukan madjarsku vojsku tako, da Bela IV. nije bio u stališu druge vojske više sakupiti

— nego u hèrvatsku uteče ostaveći svoju kraljevinu Tatarom na plěn, koji su ju skoro sasvim uništili.

[40]) *Drugaricu uz Dunaj i po Sěveru.*

Čvèrsta věra u nedobitnost i u srěću bila je drugarica batukanove horde dok je ona u Ugarskoj (uz Dunaj) i u Ruskoj (po Sěveru) vojevala. — Ona nije nijedne bitve izgubila bila, dok u Dalmaciu nedodje, gdě ju srěća ostavi i š njom zaufanost u nepredobitnost, koja ju je do onda tako hrabrom činila.

[41]) *I na Kèrku, gdi cèrnu oděću*
Svět obuče, plačuć ljudsku srěću.

Kèrk (tal. Veglia) otok u Dalmacii, prinadležeći něgda mogućnoj obitelji Frankopanovićah znatan je osobito zato, što se svi njegovi stanovnici u cèrno oděvaju. Na njih je sve cèrno od glave do pete — i tako obučeni idu može biti već više tisuć godinah, jer starogèrčki spisatelj Skimnos Kios, koi je dugo već pred Isukèrstovim narodjenjem pisao, govori o stanovnicih otoka Dalmatinskog Korykte (Kèrka), da njegovi stanovnici sasvim cèrno obučeni idu, i kako on kaže zato, što je Faeton sunčanimi koli na njeg pao. Tako su se dakle onda nosili i tako se današnji dan nose. Nije li to važan dokaz, da su stari Iliri Slavjani bili i on isti narod, koi je sada, kad su se tjak tako nosili kao i današnji stanovnici ovih krajevah? Da se na Kèrku ilirski govori, to svaki zna; a da njegovi stanovnici nisu pravi potomci onih starih Ilirah o kojih Skimnos Kios govori — bili se oni tako nosili? Ili je može biti cèrna boja tako lěpa, da su ju toga radi primili oni, koji su stare Ilire sve do poslědnjega poklali; jer kamo ih, ako nisu Slavjani bili, kada se u krajevih, gdi su oni stanovali, samo slavjanski govori? Izvan toga znamo, da Hèrvati i Sèrbi na otoke Dalmatinske nastanili se nisu. Odkuda dakle tamo Slavjanah, ako stari Iliri, koji su na njih stanovali, Slavjani bili nisu?

[42]) *I veselo bogat Frankopan otvara*
Nakèrcane blagajne, hambare.

Frankopani grofovi od Kèrka, Senja, Tèršca i Mòdruše, bili su jedna od najznatniih obiteljih hèrvatskih. Oni su se u talianskom i latinskom jeziku pisali Frangopani i to je dalo povod, da su ih mnogi za Taliane dèržali; nu ovo dokazati nije moguće, tim manje što su se sami u najstarie doba pisali *Franko-*

pani, to jest Pan Franko ili gospodin Franjo, a poslě su po običaju našeg naroda, koj rado svoja imena na madjarski, něma čki, taljanski prevraća, i oni svoje na Frangepani preobratili. Toliko o njihovom imenu. Šta se pako njihovih zaslugah za domovinu tiče, izvan mnogih drugih slavnih činah, oni su najviše tako novcem kao junačtvom k uništenju Tatarah pripomogli, a poslě boja Belu IV., darovavši mu osamdeset hiljadah zlatnih dukatah, odvedoše u Ugarsku na stolicu kraljevsku, s koje bijaše od Tatarah protěran.

43) *Blagaj.*

Blagaji, po taljanski *Orsini*, bili su mogućna primorska obitelj — koji su poslě u Kranjsku prošli i uzeli němačko ime *Weisenstein.*

44) *Šubić.*

Šubići bili su grofovi od Ostrovice i Brebira u okružju zadarskom. Oni su svoje ime proměnili, kad su iz Dalmacie, koju su Mletčići preotěli bili, u Hèrvatsku preselivši se, od ugarskog kralja dobili imanje *Zrin* u drugoj banskoj regimenti, od kojega su se zatim naški *Zrinjski* a madjarski *Zrinji* nazvali. Da od ove obitelji ugarski Leonidas proizhodi, suviše je kazivati.

Pleme Karlovića.

Karlovići od Talianah *Torquato* nazvani, bila su velika i bogata primorska gospoda, i sazidali su města Karlobag, (Caroli pagus — Karlovo selo), koje od njih ime nosi.

45) *U boj stupa David protiv Goliata.*

Komu nije borba Davida s oriašem Goliatom iz svetog pisma poznata? On je bio još děčak, kada je oholost toga gizdelina kaznio. On ga obali kamenom i za tim mu glavu odsěče.

46) *Nanj', il' š njimi na štit kȁ naslika?*

Stari Špartanci imali su na svojih štitih naslikane ili napisane slědeće rěči: *ἤ τὰν ἤ ἐπη τὰς* to jest: *nanj ili š njimie* — što će toliko kazati: *ili da na njih* (na štite) *padnu ili da se š njimi* (štitovi) kao dobitnici vrate.

[47]) *Ta nepita za broj protivnika'.*

Poznato je iz dogodovštine, da stari Spartanci nisu nikada pitali, koliko ima vojske u nepriateljah? nego: gdi su neprijatelji? i nasèrtali su na njih, nadkrilili-ih oni brojem stogubo. Duša je hrabrost, broj tělo — to za ništa nije, ako ga uzhićenje za slobodu i dom neoduševljava!

[48]) *Deset hiljad samo bî na Maratonu.*

Maraton je ime polja, na kojem su Atenianci pod vojvodstvom Miltiadesa nebrojene perzianske čete hametom potukli. Gèrkah pri toj zgodi nebijaše više, nego deset hiljadah; ali vatra ljubavi prama domovini i slobodi grějaše njihove grudi, gdi je na suprot vojska perzianska sastajala od samih robovah . . . Jedna slobodna mišica više vrědi nego cěle čete plaćenih slugah!!

[49]) *Nut se viju kocke cèrvene i běle.*

Horvatski gèrb ima na bělom polju cèrvene kocke.

[50]) *Po pitomu Vinodolu veće...*

Vinodol zove se onaj komad zemlje ugarsko-hèrvatskog primorja, koi se od Kraljevice (Porto ré) do ogulinske regimente proteže, ime pako svoje ima od mnogog vina, koje tamo rodi. U staro doba spadao je i Grobnik, i Tèrsat, i Bakar, i Hreljin s Kraljevicom na Vinodol, a s druge strane Ledenice, selo, koje danas pod granicu spada. To su sva imanja frankopanska bila.

[51]) *Rekao bi, da se na pir svati sele.*

Meni je stari někí vojnički častnik pripovědao, da je kod hèrvatskih i madjarskih regimentah u vrěme rata služio, i priliku imao narav ovih narodah proučiti. Kada se je Hèrvatom navěstilo, da je neprijatelj blizu, svi započnu pěvati junačke narodne pěsme — gdi na suprot Madjari u tom slučaju zamuknu i udube se u misli.

[52]) *U bojnih Ilirah navada je stara.*
— Znak dobrote — pět u svakoj sgodi.

Da Slavjani rado pěvaju — to je světu od někada već znato; a tko je něsto samo u njihovo sèrce povirio, priznati mora, da je *dobričnost* glavni potez njihovog značaja. Pravo kaže Šiller:

»Wo man singt, da lass' dich fröhlich nieder,
»Böse Menschen haben keine Lieder.«

[53]) *Bez svakoga glasa glava sěda*
Nepomično na poljanu gleda.

Bela IV. bio je starac od 60 godinah, kada su Tatari na grobničkom polju potučeni bili.

[54]) *Pred noge mu mèrtvaca postave ...* — do
Krunu spase Ugrom; prosvětjenje světu!

Ja sam se ovdi narodne hèrvatske pričice dèržao, koja kaže, da je i Batukan u Hèrvatskoj poginuo. Kao što sam čuo, još današnji dan zove se blizu toga polja něka draga — *Kaćnova draga* — i kažu, da je ovdi taj okrutnik ubijen bio.

[55]) *Grobolične srěd poljane*
Pèrvi put mi noga stane...

Godine 1836. kada sam se iz Italie vraćao — pèrvi put sam ovo polje vidio. Utisak, koj na mene to kamenje učini, biaše dubok... i dao mi je povod k ovoj pěsmi. Sve misli, koje me pri pogledu toga svetoga polja obuzeše, ubilěžih u moj dnevnik ... iz kojeg se ova pěsma zatim porodi. Ona je dakle proizvod užhićenja... ja nisam knjigah prevraćao kada sam ju pisao; zato ako gospoda historici koju pogrěšku proti vrěmenu ili dogodjajem smotre, neka oproste. Ja sam samo ono na artiu metnuo, što mi je u pameti ostalo iz mojega dětinstva o tom predmetu i što se mojem duhu baš onda ukazà, kada pèrvi put opazih grob Tatarah.

[56]) *I u moje već sudbina*
Pèrsi udri ranu mnogu.

Kad se iz Italie kući vratih, nenadjoh ljubljene majke više žive — u mojem odbitku kolera ju s mojom ujnom zajedno života liši. Takodjer dozvoleno mi nije bilo od sudbine uz smèrtnu postelj moga otca stajati — on umre, kada sam u Gradcu još filozofiu učio. Pokoj njihovom prahu!

*) Podèrtine stanja dioklecianovog, srěd kojih se nalazi veća stran grada Splita, napunjuje nas udivljenjem isto tako, kao Koloseum u Rimu a Amfiteatar u Veroni; obe te sgrade ostanci su iz gorostasnih rimskih vrěmenah. Nam se posrěd ovih ogromnih razměrah čisto neobično čini. Naš ukus je iztančen, rimski je bio veličanstven. Nebi li iz njega na duh i junačtvo njihovo zaključiti směli? Priklonosti ravnaju se polag naravi duševne moći čověka. Drobnoj děci sve se tim više dopada što je manje i drobnie a odraslom čověku čim je veće i gorostasnie!

SLOGA.

Od Dragutina Rakovća.

Sloga! — dà — ta da je sloge bilo,
Nebi mi sad, štono jesmo, bili:
Trulo, tromo, razderano tilo,
Sebi tudji, a nikome mili.

Trulo tělo, kano trula kruška;
Jer da živi, nikdi se nejavlja.
Tromo tělo, koje samo puška
Na kordonu kadkada izpravlja.

Tělo od sto měršavih komada',
Svaki svome u kutiću gine,
Svaki jadan nečemu se náda,
Hoće něšto, a neće da zine.

Postali smo sebi tudji, strani,
Igrajuć se medj sobom skrivača,
Brat na brata pogèrdom nišani,
Svaki na svoj malin vodu svraća.

Zato i nismo baš nikome mili;
Tko da trulu krušku i pospanca
Ljubi? — Nitko nij' u takoj sili,
Da svadljivca želi za poznanca.

Sloga, drobno, prosto, sveto slo vo!
Zašto tebe rod moj nerazumi?
Zašto gazeć sèrce brajanovo
Vazda samo vraga svoga kumi?

Kumi vraga, a spasenje išće?
Ter u pomoć nazivlje još Boga?
Grěšno, směšno molbe pozorište!
Bog je tamo samo gdě je sloga.

Bez nje neima stada od ovacah;
Bez nje vojska još tak silna pada;
Gine snaga za narod boracah:
Bez nje i mi patuljci smo sada.

OBRAZ

slovenskoga narěčja u Koruškoj.

Od Urbana Jarnika.

(S uvodom i opazkami od *St. Vr.*)

Uvod.

S někojih su stranah navalili na one učene Slavene, koji neće da priznadu u Slavenštini više od četiri književna narěčja, potvarajući ih, da njihova naměra ide na uništenje ostalih manjih narěčjah i narodnostih. Najpače oboriše tu potvorbu na spisatelje česke i *κατ' ἐξοχὴν* ilirske. Mora se opet svaki čuditi, što baš ovi (česki i ilirski) književnici najviše rade za sačuvanje i pojedinih narěčjah i njihovih narodnih dragocěnostih. Ta tko je više uradio za uzdàržanje narodnih ostanakah Slovakah i Moravanah, nego li baš Šafařjk, Kollar i Sušil? Tko je sačuvao velik dio narodnih dragocěnostih Slovenacah (Winden), nego li privàrženici Ilirstva? To je baš njihovo značajno svojstvo, da čim se s jedne strane dàrže svi jednoga narěčja kao narěčja književnoga, opet s druge strane nedopuštaju da gine blago domaće, već sabiraju kod kuće svaki svoje, metjuć ga u obću blagajnicu, u kojoj se neće samo sačuvat korist raznih domovah i zavičajah, već će se time dobro čitave obširne domovine uzhranit, jedno drugim obogatit, jedno drugo podkrěpit, jednim se korist i slava sviuh granah utemeljiti. Trud i plod od takovoga mišljenja proizišavši jest i naslědujući članak od muža dosta slavno poznata Slavenstvu po učenosti i domorodnosti svojoj. Težko si je tko iz naših gornjih stranah i za Slavenstvo u obće, kao i zajedno za domaću rodnu rěč tolikih pribavio zaslugah, kolikih naš slavni Ne-

stor *Jarnik*. Nu opet taj dostojan domorodac nije dugo oklevao, pristati dělòm u kolo Ilirstva, i sve da je ova velika idea od mladih proizišla i još malo izkusnih ljudih (Vidi Danicu g. 1837. broj 8—10), pokažući nam, da pravi mudrac nesmatra stvari s kakvoga aristokratičkoga gledališta, nego s uzvišena vàrhu sviuh strastih města, s kojega je kadar stvar razsuditi onako, kao što je ide. Šteta što mu godine nedopuštaju, da se većim brojem sastavakah našemu čitateljstvu pojavi. Slědujući pako sastavak njegov tim je znamenitii, čim je pàrvi obraz, što nam predstavlja pojedino predělno jedno naréčje slavensko. Najpače za nas je južne Slavene od velike važnosti, što nam donosi obraz jezika, kojim govore naša najoddaljenia sěverozapadna bratja ilirska. U njemu će naći učeni štioc tragovah, po kojih će moći razsudit, u kakvom je bližnjem savezu stala ova strana domovine sa srědnjim sěvernim zapadom Slavenstva. Vidit će na njem tužni běljeg, koi je ostao na rěči ove naše bratje kao rana uglodana od više hiljadogodišnjega duševnoga jarma tudjinstva. Kamo srěće, da naša učena gospoda polag ovog obraza što skorie načine i od ostalih južnoslavenskih predělah vèrne monografie, da jedanred znamo, šta smo si po rěči? Kako se je dosada u pojedinih krajevih pisalo, nije sasvim vèrni snimak pučkoga govora, nego ponajviše od polu-učenih, ili u tom poslu nevàrstnih ljudih sastavljen jezik, koj se nigdě, a najmanje u onih krajevih govori, za koje su ta učena gospoda pisali. Kad ćemo imati monografiah sviuh ilir. narěčjah, onda ćemo najbolje znati, tko ima pravo, onda ćemo i uvidit *najsilnie*, od kolike je potrěbe, da svi južni Slaveni pišu jednim književnim jezikom, ma ne onakovim, koj je izniko iz glavah pojedinih, nego onim, koj stoji svojim korenjem na zemljištu od miliunah, da cvate i rodi za miliune. Nu dok neuzbude toga, inati se koliko ti drago, i těraj vètar po gori, koliko ti drago, pa ćeš jednu istu postignut svàrhu.

Značaj sadašnjega slovenskoga jezika istina Bog takov je, da Dobrovski primoran bude postaviti ga s ruskim, sàrbskim i hàrvatskim u jednu istu glavnu vàrstu. Nu sasvim time još i dan danas nosi na licu pečat, po kom sudeći uvidjamo, da mora da je bio něgda u prastaro vrěme u bližnjem savezu sa sěvero-zapadnimi narěčji poljskim i českim. Zato i dan danas jezikoslovac, koj hoće, da iztraži to narěčje, nemože sasvim dobro uspěti, ako pri svom poslu neobrati očiuh i na česko i na poljsko sa svojimi podnarěčji. Istina, to je narěčje dobilo mnogo gledeć na blagoglasje, odkako ga je vrěme odcěpilo sileno od sěvero-zapadnih Slavenah i približilo užje dolnjoj jednokàrvnoj bratji: nu opet moramo priznati, da je pri tom i mnogo izgubilo, najpače onu jakost u izrazu, kojom se ponose naša sěverna bratja Česi i Poljaci [1]).

Znaci slovenskoga narěčja u obće.

1. Imade tu poljski tvàrdi l (ł), koj se pretvara na *u* kao na Gorenskom (Oberkrain) i gotovo po či-

[1]) Koliko je to narěčje pri tom dobilo ili koliko izgubilo, težko će moći tko naznačiti ili na tanko razlučiti. Svakako može se zaključiti gledė na sadašnje njegovo lice, da je razlika izmedju mekih i tvàrdih samoglasnikah i od njih zavisnih suglasnikah mnogo bogatia i obširnia, nego što je u dolnjih stranah, premda nije više onako izrazna, kao što je kod sěvernih slavenskih narěčjah.

tavoj Koruškoj (tako isto i u velikoj Poljskoj, preussisch Pohlen) najpače na koncu mužkih pričastjah proš. vrěmena, kao i izpred *a*[a] i *o*[a], gdě se je opet na někojih městih sačuvao čisti izgovor. Tako se n. p. kaže *stau, dau, biu* svůda, a na Gorenskoj i u Koruškoj takodjer *staua, daua, b'ua* itd. Tako isto i u srědini ostalih rěčih, n. p. *muad, buato, zuato*, (město: *mlad, blato, zlato* [2]).

2. Upotrěbljuje se *ò* u rěčih, gdě Poljak imade svoj *ą*, gdě naproti tomu metju čist *u* Rusi, Česi i dolnja naša bratja; n. p. kaže se: *pòt, mòž, sòd, kòt, kòs, stòpa, ròka, bòdem* i nebrojenih drugih, město: *put, muž, sud* itd. [3]).

---

[2]) Taj se tvàrdi *l* (ł) polag moga znanja izgovara gotovo na poljsko-ruski način u Štajeru po najistočnioj strani Slovenskih Goricah (Windischbühln) t. j. od Radgone počemši uz Muru tja do blizu Arnuža (Ehrenhausen) i odtuda prěko Remšnika i Radola tja u Subotu (Sabath) na medjašu štajersko-koruškom. Buduć pako se tu govori malo ne onako, kao što u Junskoj dolini Koruške; to po svoj prilici taj *l* pruža svoju vlast i prěko Drave u Korušku. U tih stranah Štajera najrazgovetnie proiznosi se ondě, gdě pred njim stoji ili *i* ili *e* n. p. jaz sem *mejla, bijla*, slabie kad slědi *o* ili *a*, n. p. u rěčih: *dala, stala*, koje se takodjer na městih govori: *dola* i *stola*.

[3]) Čuo sam u Celjskom kotaru u okolici Početàrtka (Windisch-Landsberg): *on* u rěčih *monka, zmončeni* (muka, izmučeni). Ima takodje u Junskoj dolini Koruške někakav zabitni kraj, gdě se govori *domb, zomb* (dub, zub) itd. Kazao mi je stari něki duhovnik sekavske biskupie, da se i u Suboti, gdě je on bio prie dvadeset godinah na parokii, kaže: *ronka, monka* (ruka, muka) itd. Nu ja budući u onoj strani niesam mogo ništa saznati za taj rinezam, i sve da sam oštro pazio na govorenje prostoga puka; i kad sam pitao, kaže li se *ronka, domb;* odgovarali su mi, da se kod njih veli: ròka, dòb itd. — Nu polj. *ą* u rěči *miesiąc* (rus: *měsjac*) ima svoj rinezam (kaže se n. *mesenc*) u Suboti kao gotovo i po svih gornjih stranah naše domovine.

3. *Për* t. j. *pri* trěba uzporedit s poljskim *przy*. Krajevi, što čine pàrve ili najbližje karike do Horvatske, sačuvali su još u rěčci *pri* čist *i*, gdě se je naproti tomu u dubljoj planinskoj Korutanii sadèržala staria forma većinom izuzimajuć u onih rěčih, gdě na taj *i* udarenje (accent) pada. Tako se kaže n. p. *priklad, pristrah*. U glagoljih *primem* i *pridem* trěba da se izgovor tumači evo ovim razrěšenjem: *pr - imem, pr - idem* [4]).

4. Kaže se svuda *g*, n. p. *gora, gost, grem*, izuzimajuć Rožansku u Koruškoj, i u Goričkom predělu (Görzergebieth).

Razlike slovenskoga u današnjoj Koruškoj.

Bistri jezikoslovac u sadašnjoj Koruškoj upazi već na pàrvi pogled tri razrěčja ili razlike u govorenju

---

[4]) Sudim, da tu vlada sasvim drugo pravilo, od kog nezavisi samo izbačenje samoglasnika *i*, nego i svi ostali *i'*, na koje nepada udarenje. Opazio sam, da izbacivanje ili muklo izgovaranje samoglasnikah bez udarenja glavni čini značaj gornjega našega narěčja. Tako se n. p. svuda kaže *répnca, sáblca, lubca*, (m. repnica, sablica, lubica) itd. U Kranjskih někojih krajevih takodjer *hód, u vód, ti kraj, sróta* (m. hodi, u vodi, ti kraji, sirota) itd. gdě se suprot tomu kaže *vedrica, senica, kosica, danica, ženica, gorića* (na městih takodjer górca), *sadim, stoji, gori* itd. Ovo se pravilo u većoj strani Krajnske preteže gotovo i na ostale samoglasnike; kaže se n. p. *strit, kpit, lpó* (m. storiti, kupiti, lepo) itd. G. profesor *Metelko* metje na tih městih vlastito svoje pisme, koje je naměstnik svih muklih glasovah (Vidi Lehrgebäude der slowenischen Sprache. Laibach 1825.) — Što se tiče glagoljah *primem* i *pridem*, mislim, da se imaju sklonit pod isto pravilo. Za podupiranje svoga mnjenja navodim način, kojim ih izgovara u raznih vrěmenih veća strana Kranjacah. Kažu naime u sadaš. vrěm. kao u Koruškoj: *pridem, primem*, nu opet govore u proš. vrěm. *sèm pršó*, ili *pršlá* (m. prišo, prišla), i *sèm prjéo*, ili *prjéla* (m. prijeo i prijela).

Slovenacah. Ovdě je opet nada svime potrěbito, da se navedu oni znaci, koji ga razlikuju od Štajerskoga i Kranjskoga, kao takodjer da se napomene i ono, što imadu ona izmedju sebe obćenita.

Obćeniti znaci.

1. Dateljni ženskih pridavnih čini se na *ej* kao u cȧrkveno-slovenskom (takojer u poljskom).

2. Neimade mekanoga *l*ᵃ, nego se čuje město *lj*ᵃ prost *l* (l simplex).

3. Stoji *u* město *l*ᵃ (poljskoga tvȧrdoga *ł*ᵃ) izpred samoglasnikah *a*, *o*, *u* i kad mu je město pred skupglasnikom ili na koncu rěčih [5]).

4. Metje se polag doslědnosti *ŏ* u rěčih, u kojih imade Poljak svoj mukli nosni *ą*; a izgovara se tu svagda glasom, koj izmedju *a*ᵃ i *o*ᵃ stoji [6]).

5. Imade sad *e*, sad *ie* (književni *ě*), kao što ga metje *Gutsmann* u rěčniku i slovnici svojoj, pozivajuć se na pravo narodnoga upotrěbljivanja.

6. Pretvoranje stanovitih samoglasnikah u dvoglasnike n. p. u rěčih *Buog*, *ruog*, *stuog*, ili *Bueg*, *rueg*, *stueg*: město: *Bog*, *rog*, *stog*. Toga neima ni na iztoku ni na jugu.

7. Někakȯvo (da tako kažem) pěvanje u izgovaranju, odkud zaključiti možemo, da su se něgda i ovdě měrile stope na način klašičnih gȧrčkih i rimskih.

8. Veći broj tudjih (najpače němačkih) izrazah, koliko jih neima ni kod iztočnih, ni kod južnih Slavenah.

---

[5]) S tom opet razlikom, da se u tom slučaju proizgovara na zemljištu razrěčja I. malo ne na poljsko-ruski način (Vide opazku [3])

[6]) Iznimakah najdeš u opazki 3. (Vide niže opazku [26]).

Razrěčja.

Slovensko u Koruškoj imade tri glavna razrěčja:

I. *Junsko* (Jaunthal), pod koje spadaju dekanati 1. Pliburg (Bleiburg), 2. Doberla ves (Eberndorf), 3. Velkovac (Völkermark) i 4. několiko južnih župah dekanata Sveto-Andrijskog u Labudskoj dolini (Lavantthal).

II. *Rožansko*, pod koje spadaju dekanati 1. Tinje (Teinach), 2. Cělovac (Klagenfurth), 3. gornje i 4. dolnje Rožje (Rosenthal).

III. *Ziljsko* (Gailthal), pod koje spada 1. několiko južnih župah dekanata Bělačkoga (Villach), 2. veći dio dekanata dolnjoziljskog i 3. Slovenska sela dekanata Žabničkoga (Saifnitz).

Razrěčje I.

Trěba napomenuti, da strana, gdě se ovako govori, spada càrkveno pod vladu episkopata Labudskoga, a dàržavno pod upraviteljstvo kotara Cělovačkoga, odkako se je kotarsko upravljenje u Velkovcu ukinulo, sasvim se složivši s Cělovačkim, Broj Slovenacah ovih dekanatah iznosi prěko 44,000 samih rimokatoličanskih dušah [7]).

---

[7]) Ovo razrěčje proteže se niz oba kraja Drave u Štajer s jedne strane tja do prěko Maribora (Marburg), gdě se malo po malo izgubi srěd Slovenskih Goricah u pučini onòg razrěčja, koje vlada po dolnjoj strani istih Goricah i po željeznoj i zaladskoj stolici Ugarske. A s druge strane, prevalivši visoke Sučavske planine (Sulzbacher Alpen) iztiče u sěvero-iztočnu stranu Celjskoga kotara, gdě se sve više staplja s onim razrěčjem, koje iz Dolenskoga Krajnske prelazi u Štajersku. Càrkveno spadaju ove strane Štajera jedna pod biskupiu Sekavsku, druga pod Labudsku, a dàržavno jedna pod upravljenje kotara Mariborskoga, a druga Celjskoga.

Znaci ovoga razrěčja.

1. Stoji tu bez proměne *g*, n. p. *gora*, *grem* itd.

2. Znatni broj kroz nos proiznešenih samoglasnikah ili rinezamah a to onih, koje Poljaci bělježe sa svojim *ą*, Rusi *u*, koje su Slovenci ove strane veoma priljubili.

3. Roditeljni mužkih pridavnih u jednobrojniku na *ega;* dateljni na *emu;* roditeljni i skazateljni u višebrojniku na *eh*,,koj se *e* proiznosi sasvim razgovetno.

4. Mužka pričastja proš. vrěm. u višebrojniku na čist *i*, n. p. *dali*, *stali*, *bili*, *lubili*, tako isto i u drugih rěčih, n. p. mužka samostavna u višebrojniku n. p. *konji*, *moži* itd.

5. *K* se nepretvara upred *e*[om] i *i*[om] u *č*, tako isto neprělazi upręd istimi samoglasnici ni *h* u *š*, ni *g* u *j*, kao što kod razrěčja II. i III. biva.

6. S druge se opet strane jasni *a* često pretvara u *o* (na način kao gornjoněmački *a*). Tako se n. p. govori: *moti*, *mom*, *dom*, *krol* itd. město: *mati*, *mam*, *dam*, *kral* itd., što moramo da pripišemo velikoj sklonosti za rinezme.

7. Zaime *taj*, *ta*, *to*, tako isto i svi od toga (*taj*, *ta*, *to*) sastavljeni prilozi, n. p. *tu*, *teka*, *tod* itd. primaju pred *t* još *š*. Govori se dakle *štu*, *šteka*, *štód* itd.

8. Kaže se *dan*, *čast*, *vas* (kao u Kranjskoj) město pod br. II. III. običnoga i doslědniega *den*, *čest*, *ves*.

9. Čini se, da se je tu sklad govora (syntaxis) čistie sačuvao, nego kod ostalih dviuh pod broj II. i III. spadajućih razrěčjah.

10. U planinah na trojnom, t. j. koruško-kranjsko-štajerskom medjašu sačuvalo je ovo razrěčje najčistii raz (typus). Tu bi se još moglo koješta nakupiti, što

bi bilo za Slavenštinu od velike cěne i koristi. Čini se, da je najviše odovuda pocàrpio stari gramatik *Gutsmann* za svoj němačko-slovenski rěčnik. U prędgovoru k tomu za svoje vrěme važnomu dělu to i sám izpověda priznajući, da su mu mnoga gospoda duhovnici iz Junske dolice bili u pomoć [8]).

Razrěčje II.

Spada càrkveno pod vladu episkopata Kàrčkoga (Gurk), a dàržavno pod upravljenje kotarah Cělovačkoga i Bělačkoga. Izmedju četiri dekanata, gdě se ovako govori, spada gornjo-rožanski ka kotaru Bělačkomu, a ostali k Cělovačkomu. Broj sviuh Slovenacah ovoga razrěčja iznosi oko 40,000 samih rimokatoličanskih dušah. U ovoj strani stoji vojvodin stol (Herzogenstuhl) i starodavni *Solium* (sadašnja *Velika-gospa* něm. Maria-Saal) stolno město *Metodia*, pàrvoga Korutanskoga biskupa. Njegovi naslědnici, poslě kako sbaciše Slovenci jaram Obarski, pod metropolitanstvom Salisburskim vladaše càrkveno kao *episcopi Slavorum* tja do města, gdě utiče Drava u Dunaj.

Prelaz izmedju te razlike i razrěčja I. čini dekanat Tinski (Teinach), bez da se može dokazati točno, spá-

8) Pridati se ima još i to, da se u toj strani (bárem na městih) upotrěbljava *d* ephenteticum. Tako se n. p. u Suboti kaže: *jedla*, *modliti* (m. *jela*, *moliti*), itd. U Suboti glasi takodjer càrkveno-slavenski ѧ u někojih rěčih kao *a* n. p. kaže se: gl*a*dat, tel*a*čko m*a*so, z*a*c, m. gledat, telečko meso, zec itd. nu ѧ u rěči *měsec* pretvara se u rinezam, pa se kaže: *mesenc*. — Kako se pretvara *a* u *o*, n. p.: *moti*, *dom*, *ploča* (m *mati*, *dam*, *plača*) itd., tako se naopako *o* pretvara u *a*, n. p. se kaže: *ana*, *ača*, *daro* itd. (m. *ona*, *oča*, *do(b)ro*) itd. — Pored toga čuo sam u Suboti takodjer: *To je bolo* (m. *bilo*) . . . *an je reako* (m. *on je reko*)... *Čloek mo glao* (m. *človek ma glavo*)... *Troava je ljepa* (m. *trava je ljepu*)... *glob* (m. *golob*.)

dali više pod br. I. ili pod br. II. Stanovnici ovdašnji poznati su kod ostalih Koruških Slovenacah pod imenom *Poljanacah* [9]).

Znaci ovoga razrěčja.

1. Prelazi *g* u *h* (n. p. *hora*, *hrem*, město *gora*, *grem*), kojega *h* nenalaziš u ostalih slovenskih stranah izuzimajuć *Tomin* (Tolmein) u Kranjskoj, i Gorički preděl (Görz). — Zašto se u tih znacih slažu opet městno tako razdružene strane, za taj slučaj neimamo zasada nikakvoga razłoga, nego (možebiti) što su knezi Gorički bili zajedno i začastni knezi (Pfalzgrafen) Koruške, u Mosburgu stolovali i pri utvàrdjenju vojvodah Koruških kod vojvodinjega stola službu služili, gdě jim biaše město na drugoj strani stola ostraga za plećma vojvode. Nu mi težko věrujemo, da je bio kadar taj slučaj na tolik broj Slovenacah tako značajnu udariti pečat. [10]) — U tom se ogledu približuje ovdašnja Slovenština govoru grane česke i njezinim podgranam, s kojim se sudara i u drugom obziru, o čem

---

[9]) Rožanskim se razrěčjem govori takodjer u sěverno-iztočnom kutu Gorenske, naime u selima: Račicah (Ratshach) i Korenu (Wurzen). Iz dolnje pako strane pruža se prěko gore Ljublja (Loibl) u obàrtni Tàržac (Neumarktel), a odtuda prěko Krajna (Krainburg) tja do blizu Ljubljane. Dapače i u Tàrnavi (Tyrnau) najsěverniem predměstu Ljubljanskom čuo sam više *h* nego *g*. U ostaloj Gorenskoj udara govor puka više na Ziljsko razrěčje. Strane u Krajnskoj, u koje Rožansko razrěčje prelazi, spadaju càrkveno pod biskupiu Ljubljansku, a dàržavno pod isti kotar.

[10]) Izvan ovih stranah govori se taj *h* takodjer u Rezii (Valle di Resia) i na otocih primorskih Kàrku, Rabu i Čresu. Težko nam je věrovati, da je tako neznatan politički slučaj toli silan filologički běljeg utisnuo govorenju naroda; već sudimo, da trěba tražiti savez, u kojem stoji Rožansko sa Goričkim, u sěveru od Ljubljane na městih, koja smo malo prie naznačili.

ćemo se iz mnogih od naslědujućih točakah još većma obavěstiti. Nemože se odreći, da taj mekani *h* pridaje govoru ugodnost i milinu i pěsmam někakvu dragotu, razvě ondě gdě se srěta sa *r*om i *l*om, gdě opet *g* zaslužuje, da mu se prednje ustupi město. [11])

2. *K* izgovara se sasvim tiho, ili kad se proiznosi, u gàrkljanu (tako rekuć) razmine. Ostali si Slovenci (Wenden) mogu najlaglje predstaviti izgovaranje to u svojoj nekajućoj rěčci: *Nak*! (Nein!). A *k*, izza kojega slěde ili *i* ili *e*, pretvara se u *ć* (tj), kao što smo već napomenuli [12]).

3. Roditeljni mužkih pridavnih čini se u jednobrojniku na *eha* i *aha*, dateljni na *omu* i *omi*, roditeljni i skazateljni u višebrojniku na *ah*.

4. Na koncu rěčih neoteže se *i*, nego se proiznosi muklo (ì) n. p. dalì, palì, konjì, móžì.

5. *H* (česki *ch*), kad poslě slědi ili *i* ili *e*, prelazi u *š*, tako isto mekį *h* (česki *h*) u *j* (za *k* gledi 2.) Ovo se pravilo preteže takodjer na ražrěčje III.

6. *A* prelazi u *e* najpače u pričastjih pr. vrěmena. Tako se kaže n. p. spravl*e*li, vzdigv*e*li, val*e*li, kop*e*li (město: spravl*a*li, vzdigv*a*li, val*a*li, kop*a*li). Tako se čine takojer infinitiva na *ěti* (město *ati*), n. p. le*žet*, derž*et* itd.. u kojem se ogledu opet približuje razrěčje to českomu.

7. Suprot tomu govori se opet u mnogih rěčih *a* město *e*, n. p. r*a*če, t*a*če, pojd*a*mo itd. (město: r*e*če, t*e*če, pojd*e*mo). Po tomu se više putah čini, da

---

[11]) Ako se nevaram, to se taj *h*, kad poslě njega slědi *litera liquida*, sasvim izostavlja, kao u Lužičkom, gdě se n. p. kaže: *ťadać* (gledat). '*nać* (gnati), '*rody* (gradi) itd.

[12]) Kako se taj mukli *k* izgovara, nemože se potanko pismom izraziti. Ja bi pri jednoj prilici ovako pisao: '*R'a* (Krka), *viso'a* (visoka), '*riž* (križ), '*a*' (kak) itd.

stoji dvobrojnik, a ne višebrojnik. Kad se n. p. kaže: *Pojta!* nezna se, bili pošla dvojica ili više njih. [13])

8. Pretvara se više putah *v* u *l*, kada mu slědi *e* ili *i*, n. p. na gŭa*l*e, v cirk*l*e (město na gua*v*e v cirk*v*e.)

9. Gramatik *Gutsmann* neznade više za supina, jerbo se u ovom razrěčju *i* na koncu rěčih sasvim muklo proizgovara, kolik da ga i neima (gled. 4.) Porad toga je i sudio, da je supin i infinitiv jedno isto.

10. Město glasnika *o* imade srědnji spol samostavnih i pridavnih mukao nekakav glas, za kojega se gotovo nemože kazati, kakov je. Da latinska naša abeceda imade *jer* (Ꙁ), ovdě bi ga punim pravom metnuti mogli. Tako se n. p. kaže *dorı vinı* (město *dobro vino*). Takodjer se sklanja tužiteljni kod ženskih samostavnih i pridavnih u jednobrojniku na taj mukli glas. A to mora da je prastara forma, što svědoči nadpis vojvodinjega stola, gdě stoji: »*Ma sveti veri*« (město: »*Ma sveto vero*«).

Někakav ljubezan žamor vlada po Rožanskom. Po gornjih se stranah sasvim razminu široki samo- i dvoglasnici, kojih po dolnjih imade puno. Tu n. p. nečuješ ni *ie* ni *uo* ili *ue* (město *ě* i *o*), nego tu ima město široka *o*ª, koj se u ostaloj Koruškoj oteže na *uo* ili *ue*, čist *u* (ovdě se kaže: *Bug, rug, stug*, itd.). A

---

[13]) U Kranjskoj Gori (Kronau) na Gorenskom kaže se: pojde*ma* (m. pojdemo), tako da se neznade, kad se to veli, pojde li ih *dvojica* ili *više?* Krajnska Gora nestoji na zemljištu toga razrěčja, nego je pàrvo selo do Korena gdě se na rožanski način govori. Pored toga opazio sam u Rožanskom razrěčju i to, da tu imaju takodjer prikratjenu formu pridavnoga, n. p. kaže se: 1. *drah*, 2. *draha* (i *drahoha*) 3. *drahu* (i *drahomu*) itd. —

za *é* (književni *ě*) dobivaš čist *i* (n. p. kaže se: *brig, lip, snig*, kao nasrěd Slavonie ili u Bosni). — U lèpoj ovoj i poslenoj dolini niču i cvatu narodni pěsnici, od kojih će se još dugo u prošasto vrème odzivati pěsme, igrajući po sàrcih veseloga i umnoga toga naroda. Odtuda proizidjoše takojer mnoge izvanredne glave, koje umom svojim služiše u najvišjih dostojanstvih càrkvi i dàržavi.

Razrěčje III.

Sa župom Lačjanskom (Kor. *Uačje* něm. *Latschach*) počima se *Ziljsko* ili tretje razrěčje; nu opet tako, da se odtuda do *Podkloštar* (Arnoldstein) i jedno i drugo měša. Šta izmedju ova dva města stoji, ima se smatrati kao most iz Rožja u Ziljsko. Koliko se zemlje proteže od *Podkloštra* prama sěvernom zapadu do *Tàrga* (Hermagor) zove se pravo sloven. Ziljsko (windisch Gailthal). Nu razrěčje Ziljsko pruža svoju vladu takodjer od *Podkloštra* dalje prama južnom zapadu po *Kanovlju* (Canalthal) tja do pod vrata *Pontebe* (Pontafel) [14]) Broj slov. stanovnikah ovih stranah iznosi oko 20,000 (izuzimajuć do 300 protestantah) samih rimokatoličanskih dušah.

---

[14]) U Koruškom Kanovlju imade pet slovenskih selah: Vratce (Thörl), Žabnice (Saifnitz, Campo rosso), Voučja vjes (Wolfsdorf), Lokve (Ugowitz) i Lepala Vjes (Leopoldsdorf). Izmedju tih selah slovenskih imade pet němačkih naselbinah: Kokerau, Tarvis, koja leže medju Vratci i Žabnicami; Malborghet, Lusnitz, medju Lokvami i Lepalom Vjesju; i Pontafel, kao najbližja varošica do Furlanske. Čini se, da su Tarvis (naški Terbiš) i Lusnitz (naški Lužnice) po imenu sudeć bila někda města slovenska, nu sada tu malo tko više razumě naški, izuzimajuć služkinje i sluge, koje su rodom iz pobližnjih slov. selah.

Znaci ovoga razrěčja.

1. U Rožju se kaže: »*Ziljane čèrstvo marnvajo,*« t. j: Ziljani imadu čvàrst izgovor. To njihovo mnjenje valja da proizhodi odtuda, što izgovaraju Ziljani *v* (koj u I. i II. razrěčju uvěk glasi kao *u*), kad slědi poslě njega *i* ili *e*, izgovaraju kao němački *w* (n. p. *wer, will, was*). Kaže se naime ovdě *wera, widiti, swet, swit,* (takodjer u glag. *žoworiti* m. *govoriti**), koje rěči u ostaloj Koruškoj glase *uera, uiditi, suet, suit,* itd., dakle bez udaranja na *b*, t. j. mnogo mekše, odkuda valja da proizhodi ono *čèrstvo marnvanje.*

2. Vlada opet ovdě *g* (město Rožanskoga *h*), u čem opet sudara 's razrěčjem I. kao i

3. *Šč* město *š*, koje je obično u I. III. n. p. *iščem, period, sterniščе*. Ovaj se *šč* već i u gornjem Rožju ujavlja.

4. Ima ovdě pored toga i drugih českopoljskih formah, koje *čèrstvo marnvanje* dokažuju. Evo jih:

a) *Wy* město *iz*, n. p.: *wy*djelati, *wy*derhati, *wy*plakniti, *wy*žemati, *wy*čitati, *wy*ščekati, *wy*tegniti, *wy*treti, *wy*učiti itd. (Vid. Slowenisches Etymologicon str. 52. rěč *PAN.*) Broj I. i II. imadu *wy*gred (prolětje). [15])

b) *D* (ephentheticum) n. p. ši*dl*o, kri*dl*o, motowi*dl*o, moči*dl*o, kropi*dl*o, wi*dl*e, wi*dl*ce, že*dl*a, plači*dl*o, zija*dl*o, kresa*dl*o, kobi*dl*ca itd.

c) Stari Poljakom još vlastni rinezam (ę) n. p. vr*en*či, vpr*en*či, vl*en*či, wyl*en*či, sr*en*ča, sr*en*čati, peržowor*en*č itd. město: vr*e*či, vpr*e*či, vl*e*či, wyl*e*či, sr*e*ča, sr*e*čati, peržowor*e*č itd.

---

*) Sudim, da bi se uprav moralo pisat *žoboriti* (zwitschern) (Sr. Štaj. *gučati* (girren), i Rezian. *romonit* (rieseln) za rěč *govorit.*)

[15]) *Wygred* je sastavljeno od *wy* i *gred* (Ziljani kažu *wižuz*, Reziani *wylažaj*), kao da oće time da reku, da se s prolětjem godina nova na put sprema.

d) Izgovara se na koncu rěčih svagda *n*, gdě bi město morao imat *m*, n. p. pride*n*, zna*n*, na*n*, bije*n*, sede*n* itd. město: pride*m*, zna*m*, na*m*, bije*m*, sede*m* itd. [16])

e) Pàrvo lice u višebrojniku na *my* město *mo*, n. p. da*my*, dela*my*, widi*my* itd. město: da*mo*, dela*mo*, widi*mo* itd.

5. Arkaizmi: Dateljni i skazateljni jednobrojnika ženskih samostavnih na *a* čini se na *e*, n. p. v roc*e* (u ruci), na miz*e*, v cirkw*e*, ke Draw*e*. Tako isto i mužkih i srědnjih n. p. v Belac*e* (u Belaku), na swiet*e*, na okn*e* itd.

6. *Dlòg* (dljog, něm. *lang*) kaže se različito od dwòg (něm. *Schuld*), sloza (sljoza) město: *souza* (suza) [17])

7. Několiko ženskih samostavnih imade u višebrojniku *i* (y), n. p. bukw*y* (knjige), zib*y* (u broju II. buk*le*, buk*li*ce [18]).

8. Ima u Ziljanah glagolj *biti* (esse) čitavo jedno vrěme više nego li u ostalih Slovenacah. Perifrastični *bi biu*, i *bi biu biu* tvori se kod njih evo ovako:

---

[16]) *N* město *m* na koncu rěči govori se takodjer u Štajeru medju Radgonom, Optujem i Medjimurjem.

[17]) U Štajeru medju Radgonom i Optujem kaže se takodjer *sklojza* (m. suza).

[18]) Kao što se u Ziljskom čini ženski višebrojnik na *i* město *e*, tako se i u někojih stranah Štajera i Kranjske to isto pravilo preteže i na mužke samostavne višebrojnika, najpače u narodnih pěsmah, n. p. (Vidi *Nar. pěsni Štaj. Krajnske, Kor. od St. Vraza*, str. 51.

Złodi naj zeme türske gradý —
Türske gradý, żute zlatý. itd.

Str. 64. Nežica na pragi stoji,
Pa si gleda svoje svatý itd.

Str. 180. Sklenila je lubca roki,
Tekle sò ji dol souzý. itd.)

Jednobroj.: *bèsm, bèsi, bè,*

Dvobrojnik: *bèsva, bèsta, bèsta.*

Višebrojnik: *bèsmy, bèste, bèsò*... Ovo vrěme sasvim odgovara němačkomu *wäre, hätte, würde.* Metje se takodjer kao optativ, u čemu se opet slaže sa càrkvenoslavenskim i sàrbskim. Ova se starinska forma nimalo nedopada Rožjanom. Kad pokojni prof. *V. Vodnik* saznade za nju, nemože se dosta načuditi pisajući mi: »Nagovarajte gospodu duhovnike, neka ju uzmu pod svoje krilo i zaštitu!« *Franul* u svojoj slovensko-talianskoj gramatici kaže, da se taj isti arkaizam nalazi takodjer oko Tàrsta. [19])

9. Vlastita prikratjena forma budućega vrěmena:

Jednobroj.: *Neb'n, neb'š, nebè,*

Dvobrojnik: *Nebua, neb'ta, nebta,*

Višebrojnik: *Nebmy, nebte, nebjó,* město: *Nebóm, nebóš, nebó* itd.

10. Trěba takodjer napomenuti, da Ziljani točnu čine razliku izmedju infinitiva i supina. [20])

---

[19]) To isto se vrěme nalazi i u provincialnoj Horvatskoj, gdě se n. p. kaže: *beše ti dojti* (Warum bist nicht gekommen? ili Hättest kommen sollen); *beše ti platiti* itd.

[20]) Ovdě se ima pridat još slědujuće:

a) Càrkveno-slavenski ѧ izgovara se u Ziljskoj kao *je*, n. p. *tježko, grje, romjeno:*

Zarja mi gori zhaja,
Zarja mi gori gr*je;*
Za zarjo mi gr*je* sonce,
Rom*je*no sončice.

(*Nar. pěsma*).

b) U četvàrtom padežu jednobrojnika ženskih samost. i pridav. izgovaraju Ziljani *ò* kao čist *a;* n. p. Uzeo sem žen*a;* šou sem u gor*a* itd. město žen*o* i u gor*o*. (Taj izgovor nalazi se i u dolnjoj Kranjskoj oko *Novoga Města*).

Čuo sam takojer *sa* m. *so* (sunt, jesu); baraj*a* m. barajo (pitaju); zar*a*čena m. zaročena (zaručena) itd. U Kanovlju preteže se to

U dekanatu žabničkom imade govor još dosta čisto lice. Čini se, da ovo razrěčje čini kariku, koja veže Ziljsko s jědne strane s Gorenskom, a s druge s Goričkom. U Lužnicah u blizu Pontebe (kažu) da još ima mile i dosta čiste Slovenštine.[21])

---

pravilo takodjer na 6. padež (instrumental), n. p. z tob*a*, z men*a*, z moj*a* žen*a* itd. (m. z tob*o*, z men*o*, z moj*o* žen*o* itd.) Iz toga se vidi, zašto Poljaci pišu *ą*, premda izgovaraju taj *ą* kao *on*; te da je onaj Poljak, koj je u Londonu izdao Malczewskoga pověst »*Marja*« upotrěbljavajući u izdanju *ǫ* město *ą*, bez ikakve potrěbe tu proměnu učinio. Bilježeći narodne pěsme, metao sam ja na takovih městih poljski *ą*, za načiniti razliku i ulagljiti razumljenje; n. pr. Pûbič mi je šô*u* na jagą,
Pukšicą jè djào na rąmą:
Ne hôdi pûbič na pûaninę
Gori są drobna zwerina.
(*Nar. pěsma.*)

c) Po někojih selih Ziljskih (kao n. p. na Bistrici) svaki *o*, na kojega nepada udarenje, glasi kao *a* na način moskovskoga dialekta. n. p.

Turči p*a*d grad*a*m dirjają,
P*a* knjezu Marku barają itd.
K*a*zàrič mi k*a*zice pase —
U zeljenen bor*a*vji;
Le jiete, k*a*zice, travą
U zeljenen bor*a*vji.
(*Nar. pěsma*).

[21]) Město, u kom se tako čisto i milo govori, nezove se *Lužnice*, nego *Lepala Vjes*. Ja lětos tud putujući, opazio sam ono isto, neznajući jošte za ovu g. J. opazku. Činilo mi se, kao da sam u Štajeru nasrěd Slovenskih Goricah. Kao god u Štajeru, tako isto i ovdě rado govore žen*ę* i vatreno igraju děca *rižu*.

GOVORNICI.

Od Dragutina Rakovca.

Nije dosti, da je govorniku
Ljubav roda samo na jeziku.

Jezikom se mnoge sablje bruse,
Kèrši kopje, sěku glave ruse;
Kad li dodje jurve do udarća,
Běž! — pa nit je momka niti šarca.

Jezik vam je čudnovata ptica,
Na pisak se hvata ko sěnica;
Ajte samo, ajte na pazare,
Tam jih ima dosti za dinare.

Jezik svaki kano led je gladak,
Jezik mnogi kano med je sladak:
Čuvajte se leda rad prevare,
A od meda želudci se kvare.

Jezik mnog' je kano parna ladja,
Ponosito mimo nas prohadja,
S velikom se bukom, vikom javlja —
Iza sebe samo dim ostavlja.

Što je bèršljan na kojoj mehani,
To je jezik u javnoj dvorani:
Oba često zaslěpljuju oči ;
Pod njima se savrělica toči.

Toliki već šumiše klopotci,
Da su pravi naroda svog otci;
Prišaptnuše njihova nam dila,
Da su prava naroda strašila.

Na golome jeziku što stoji,
Tręba sèrce da prie uzgoji,
Pa što jezik progovori smělo,
Da se odma pretvori u dělo.

Ženitbeni običaji
u hèrvatskom primorju okolo Bakra *).

Od G. Susànića Bakranina.

Kakogod ono do istine mudro i od najdavniih razumnikah za korěn sve filosofie i čověčnosti dèržano načelo: »poznaj sám sebe« pojedinim ljudem, tako i cělim plemenom il narodom za ravnanje i uzdèržanje bitja svoga neobhodno potrěbito se vidi tako, da svako dokaživanje te istine zaludno je i dosadno. Ali buduć da se poznanje puka kojega — mimo uzporedjivanja priměrah i ponašanjah njegovih u različitih prigodah i pripetjenjih, smatranja predsudah, praznověrjah i mnogih inih datah, u čemu nam, da mučimo o istorii, svakojake pučke pěsme i pripověsti vèrlo služiti mogu, takodjer kroz iztraživanje navadnih njegovih običajah u raznih dobah i svetkovinah lěta — privlastit more; zato, želeć něšto barem k plémenitoj ovoj svèrsi doprinesti, mlohavo moje pero u

*) Uvěreni o tom, da je poznanje naroda najpèrvi stupaj k narodnoj izobraženosti, uljudno molimo svu gg. domorodce, osobito gg. duhovnike, kojim, buduć najviše s narodom obće, to bi najbolje od ruke ići moglo, da u našoj, ili drugoj kojoj knizi spodobne sastavke priobćiti izvole obćinstvu, koje će jim zato bit zaisto zahvalno.

Izdavaoci.

šaku primam tom naměrom, da na kratko, koliko mi bude možno, najvěrnie něke običaje i svečanosti popišem, koje se imenito o ženitbi u hèrvatskom primorju oko Bakra (Buccari) obslužuju. Tim počimljem od ženitbene dobe,

Koja buduć da visi o raznih okolnostih, baš lěto, u kom se ženi, kazat nemogu, premda je stanovito, da prie dovèršenih 16 godištah jako rědko, da nerečem nikada, a navadno i bez razlike spola věnčaju se od 20 do 26 godištah s tom razlikom da, ako je sin jedinac u roditeljah jur ostarělih i oslabljenih, tada ranie, ako pak imade sestarah, tadar stopram za njihovom udatbom se ženi, vodeć suprugu, ko u zaměnu udatih kćerih na stan k roditeljem, koji videć, da novoskopčani par je skèrban i sposoban za gospodarit, ključe i gospodarstvo jim predadu. Ako se pak u kojoj kući više bratje nalazi, onda staria bratja ženitbenu dobu jur dorasla gledaju se poženit *na blago* [1]), ili ako te srětje steć nemogu, svaki za se mora kuću gradit, gdě se s družinom nastanit bude, buduć da patriarkalski stališ već je posve izkorěpljen, a město njega poprimit duh pučke poslovice: »*pèrvo j' trebe štalicu, potle kravicu.*« Otčinska ili starinska kuća od navade na najmladjega sina spada.

Što se tiče vrěmena, u koje dva zaručena *na věri stoje*, ništa se stavnoga reć nemože, pokli se jedni

---

[1]) Polag někoga staroga vinodolskoga zakona i običaja sestre se s bratjom neděle, van ako šta materinstva imade, zato obično nijedna drugo nedonese k mužu, nego *kaselu*, o kojoj će se niže pověda. Nasuprot pak one, koje neimaju bratje, zovu se *blagarice*, pokli sve blago i imanje starinsko njih dopada, od tuda »ženiti se na blago«, ili »za blagaricu« znamenuje: oženit se za takovu, koja brata neima. Koj se s blagaricom věnča, taj se kod nje i nastani, zato druge kuće mu nije trěbi.

valje (odmah) za zaručki žene, gdě se nasuprot drugi do tri četiri lěta *motaju*, kroz koje vrěme jedan drugoga zaměnito polaze, i u někojih dobah lěta darivaju: kakono na badnjak svaki *ljüb* od *ljübe* svoje dobiva kolač, o vazmu pako pogaču [2]); ona nasuprot od njega na svako mládo (novo) lěto *dobru ruku* [3]) dobie. Někoji mládi na pèrvi dan maja (svibnja) po noći donesu svojoj dragoj lěpu zelenu kitu od kakova mu drago hrasta [4]), ter joj ju pred vrati nastave, koju ona svilnimi vèrpcami, svakojakim cvětjem, jabukami itd. okiti, pokazujuć time, da joj je onaj dar mio, i da ga scěni.

U izabiranju *ljube* gleda se, ko svigdě na lěpotu, dobrotu, ljubeznost i poslenost, ali najvišc na poštenje (děvičanstvo), u čemu se sin s roditelji světuje i dogovara. Kada se već dogovore za koju, idu ju prosit [5]), ter ako mu se obeća, odmah se za koj dan zaručki nareku.

Na dan zaručakah starii od děvojke dadu primogućstvu svoje kuće priměrnu gostbu — večeru —, na koju se pozove několiko rodbine od oboje strane. Pri ovoj večeri ko u zalog věre i ljubavi davaju se dari [6]), koji sastoje u dvih, trih svilenih rubcih i šest

---

[2]) Kolač se zato zove, jer ima sliku od kola, i měsi se iz običnoga těsta; pogača pako imade priliku velikoga hlěba, zato se takodjer »*hljib*« veli, u koj svakojake slaštice dojdu.

[3]) To jest několiko novacah, koje joj većinom u jabuku *zapiči* (zabode).

[4]) Kita ova jednom rěči od maja (měseca) zove se *maj*.

[5]) Kad mladič ide prosit (snubit) děvojku, uzme sa sobom jednoga pouzdanoga čověka, ki se *prosac* zove, jer za njega prosi. Pri prošenju najprie se pita za privoljenje od stariih, pa poslě za děvojčino.

[6]) Kada mlada dare prijimlje, iz početka do dva do tri, te, ako joj se zanovětat hoće, i više putah lěvu ruku spruža (ali zahman)

do dvanaest zlatnih pèrstenah, od kojih barem jedan svaku nedělju i blagdan, ako neće, da se zaručni savez pretèrgne, *stavit* (na pèrst) mora[7]), jer inače bi znamenovalo, da nemari za onog, čigovi su (pèrsteni), te da ga je pustila, u kojem slučaju sa izplatjenjem sviuh trošakah povratit mu jih mora; nasuprot pako, kad on nju pusti, izgubi sve dare, i troške, kih je bio uzrok, platit joj mora.

Izza kako je već primila dare, jedan drugomu ruke daju[8]), po kojih jedan od okolo stojećih vino polěva. Rukovanje polěvanjem vina potvèrdjeno u takovoj se scěni i štovanju dèrži, da bez velika bezzakonja razkèrstit se nemože, ali buduć da se to věndar guštjekrat dogodi, zato polěvanje danas redje u običaju biva. U někih městih pèrvu nedělju za zaručki mláda ide s *panadom*[9]).

Buduć da se ovdě sestre s bratjom neděle, zato jim se priměrna pratež dati i pir vèršiti mora. Kakov se pir pèrvoj sestri čini takov i ostalim. Ako pak sbog kojega uzroka starii nebi htěli pir dělat kojoj kćeri, tada joj ga u gotovu novcu opet polag vinodolskoga zakona izplatit moraju. Kad pir vèršit naume, tad poslě trojeg cèrkvenoga *napovědanja* tri dana prie pirovnoga dneva svaka stranka obilnosti budućega pira priměran broj rodbine i priateljah pozove, jer da kasnie koga

---

jer joj jih neda, doklam desnom po nje neposegne, scěneć da u lěvoj ni věre ni ljubavi neima.

7) A nasuprot nijedna děvojka prie, nego je zaručena, pèrstenah nenosi, makar bi jih stotinu imala; zato, kad se od koje kaže, da je *pod pèrsteni*, ili *pèrstenovana*, razuměva se, da je věrovana, ili zaručena.

8) Od ovuda *rukovat*, ili *zaručit* se, isto što věrit se.

9) To jest: dojde u kuću svoga mládoga, kojom prigodom donese několiko kruha, od kuda se ovaj prinos ili dar od tal. rěči »*pane*« (kruh) zove *panada.* U istu nedělju nosi *panadu* i k njegovoj barem bližnjoj rodbini, kamo ju njegova sestra vodi.

pozovu, ne samo da nebi došo, nego bi se i jako uvrědio. Pri pozivanju stranke imaju biti pozorne, da, ako kojega kolěna jednu granu pozovu, ni drugu, ako je još u kèrvi, pozvat nepozabe, inače bo nebi ni ona došla.

Najodličnie osobe pri svatbi jesu: *oženja* (Bräutigam), *nevěstica* (Braut), *kumi*, *svatbice*, *brat* oženjin, *sestra* nevěstičina i *drúge*. Oženja i nevěstica moraju imat svaki svoga kuma, svatbicu i několiko drugah, za tim on brata, a ona sestru, svi pako drugi su jednaki i zovu se *svati*, ili *pirni*.

Pod večer jedan dan pred pirom oženja uzamši sa sobom několiko mladićah ide po *kaselu* [10]) k nevěstici, ali prie nego ju digne, polag volje i blagodarnosti svoje, mora něšta platit nevěstičinom bratu, koj tom prigodom sědi na kaseli, i ključe mu od nje preda. Na isti večer, ako je veliki pir narečen, oženja ili njegov brat ide s *mantinjadom* (serenadom)[11]).

Čuo sam pripovědat, da na isti večer kod nevěstice něgda, a morda i sada gděgod bivaju něki *věnčaci* — ali šta su? to neznam.

Što se pirnoga uresa dotiče, svaki se stara, da dodje u najsnažniih blagdanjih opravah, pače svaki gleda, osobito ženske, da šta novoga na se navuku. Děvojke dodju gologlave s krasno u svilene vèrpce upletenimi kosami i obično kitom smilja nakitjene;

---

[10]) Pod ovom rěčjom razuměva se cěla pratež, koju nevěstica prigodom věnčanja k oženji donese, i to zato, jer se sva u kaseli (škrinji) sbita nosi, razmi posteljine i drugih někih pokućnih stvarih, koje u nju nemogu. Kaselu nose mladići, a ostale stvari žene, ili, ako put dopušta, jedno i drugo na kolih voze.

[11]) To jest došavši sa *sopci* pred kuću pozvanu (na pir) začmu *sosti*, te za kratkim sopljenjem u kuću unidu, gdě opet sopu, pa kad izsopu několiko tanacah, k drugom svatu otidu. Mantinjada ide svakoj kući, od koje je tko na pir pozvan.

a udate nasuprot imaju pokritu glavu ili rubcem (maramom) ili rubom (tunbanom, turbanom).

U jutro dan oženja s dvimi drugami i sopci ide po kume te, kad se već sva svatja skupi, idu ručati (frühstücken), pa po ručnji sva svatja u jedno, izvan otca i matere, koji doma ostanu, odprave se k nevěstici, da ju u cèrkvu na *zakon* odvedu. Ako je ikolik pir, pred njima se *bandera* (stěg) vie, sopci sopu[12]), děve pěvaju[13]), mladići pucaju.

Svatbice, koje se, ko smo gori viděli, medju odličniimi svati broje, sada svoju rolu začimlju, koja stoji u suprotnom natěcanju, da jedna drugu prevari: najmre svaka od njih imade pun rubac *mendulicah*[14]),

---

[12]) Sopac zove se onaj, koj sope. Navadna muzikalna orudja, kojimi se na piru služe, jesu: *sopele* i *měšac* — *měšnjice*. — Sopele su dvi, jedna *vela*, ili *debela* (bas), druga *mala* ili *tanka* (haut) i imaju sliku od klarineta. U gradovih oponašajuć (nachahmend, imitando) njihov glas zovu jih: *tororo*. U svaku sopelu sope (puše) svoj sopac. Sopele se potrěbuju na velikom piru, a na manjemu měšnjice (Dudelsack), a něgda, nu rědko, i *cindrica* (tamburica). Na kućnih tancih tanca se takodjer po *vidulicah* (dvojnicah) i *taninejkanju*, ili *taninajkanju* *a*). Drugog muzikalnog orudja nepoznam izvan gusle, uz koju se samo pěva.

a) *Taninajkanje*, ili *taninejkanje* vèrst je ustmene muzike, koju čine dvi ili više ženskih, ili ženske skupa s mužkimi. Zove se pak tako, jer se počima sa glasi: *tani*, *tani*, *taninena* itd.

[13]) Pěvaju se razne pěsme, izmed kojih mi je još samo od jedne početak na pameti, i počimlje ovako:

Ova nevestica,
Ka je na 'ven *b*) piru,
Da bi porodila
Sina redovnika,
A hćer koludricu itd.

b) Ima se znati, da se u primorju konačni *m* obratja uvěk u *n*, i veli se n. p. *ljuden* město ljudem, *ljubin* město ljubim itd.

[14]) *Mendulice* inače *konfeture* sitna su zèrnca u cukru zaměšena.

pa koja š njimi pèrva posiplje svoju protivnicu, pobědu odnese. Zato oženjina svatbica neide upored s ostalom svatjom k nevěstici, nego prěšcem, ištom da neopažena pred nevčstičina vrata dosmucat, i njezinu svatbicu, kao svoju protivnicu, koja ju već od davna preža izza vratah, pèrvo posipat može, što za veliku diku dèrži, s toga mora bit jako hitra, ili ko vele *ćara*[15]).

Kad se već oženja s družbom svojom približava k nevěstici, tada se kod ove kućna vrata zatvore. Za vrati stoji jedan *govorčin* (govornik), koj kucajuću oženjinu svatju pita: Pošto su došli? Šta li žele? Na što mu jedan iz vana u ime sviuh odgovara: Da manjkavši jim jedna poglavita ovca, koja bi sve druge vodila, i bez koje sve druge su ništa, čuli su, da se u njihovu stadu jedna takova nahodi, s toga su jih došli prosit, bi li jim ju dali? — Za tim razloživsi još mnogo vèrhu toga, otvori vrata, pa jednu po jednu žensku van šilje s pitanjem: traže li tú? te kada već sve do nevěstice izidu, reče, da već nije nego jedna, koja buduć da je bosa, nemože izići, na što obećajućim kumom, da će ju obuti, donese postole (cipelje), u

[15]) *Ćar* dolazi iz tal.: »chiaro« — bistar — i znamenuju: *pèrvo* to isto, n. p. *ćaro* vino, *ćara* voda, město bistro vino, bistra voda; *drugo* znači isto, što naški hitar, bèrz, něm. »flink« n. p. *ćar* čověk, *ćara žena*, město hitar čověk, hitra žena. Kako se je ova rěč u *drugom* znamenovanju u naš jezik uvukla, s pèrva se čudno vidi, ali buduć da se takodjer »*bistar*« u istom znamenovanju upotrěbljava kod gornjih Ilirah, kakó nam svědoči g. *St. Vraz*, koj je polag svoga zavičajnoga (gornjo ilirs.) govorenja, kako mi je i sám izpovědio, u svojih »*Glasih iz dubrave žeravinske*« na str. 36 napisao: »*Bistri konji*« město *hitri*; a na str. 56. njegovih »Narodnih pěsamah« štie se: »*Podbistrâ*« (spornen) *bóm konjiča*, radi toga mislim, da je to korěnita idea našeg naroda, samo što kasnie za izraziť ju, město naše rěči uvukla se je talianska.

koje metnuvši polag svoje blagodarnosti (svaki u svoj) několiko pěnezih, na noge joj je nataknu. Zatim nevěstica jur *okrunjena*[16]) oženji, kumom, deveru (oženjinom bratu) krunčice děli, a na městih i svakom mužkom svatu koludarsku rožicu (cvět) daje. — U isto doba takodjer na vèrh *bandere*, koju brat oženjin nosi, nabode kolač, jabuku, ili naranču i cvět koludarski, pa zatim poměšajuć se jedne i druge strane svatja, idu na zakon. Putem se opet sada ko i prie sope, pěva i mandulicami se poznati posipljuju, što se takodjer običava, kad i natrag idu. Po zakonu vrate se k nevěstici na oběd, ako je možno, drugim putem. Po putu jedan kum pod rukom vodi nevěsticu u cèrkvu, a drugi iz cèrkve, a něgdě, ako širina puta dopuštja, svaki za svoju ruku upored tamo i amo ju vode.

Kada za stol posědaju, gleda se, da se oženjina svatja najpèrvo naměsti i naredi, pa poslě nevěstičina, kojoj se u zaměnu pri večeri u oženje ista čast odvratja. Jěstvine su po svem stolu jednake, samo na glavu, gdě nevěstica, oženja, kumi i drugi koj vidjenii svat sědi, štagod izvèrsniega se donese. Pri obědu i večeri jako je u navadbi zaměnito slanje *pirunah*[17]) po stolu u kući (pirnoj) i izvan nje. — Po obě-

---

[16]) Nevèstica se kruni na zatiljku věncem iz *pavenke* a) i koludarskom krunčicom zgora. Pavenka znači čistoću děvičansku; tim, ako ju je jur izgubila, nesmě se krunit pavenkom, nego samom koludarskom krunčicom.

a) *Pavenka* je vèrst uvěk zelena cvètja, na kojem u prolětje blědo-modri cvět cvate.

[17]) To jest darovah n. p. jabukah, naranačah, kolačićah, kiticah itd. Zovu se *piruni*, jerbo se na *pirunih* (vilicah) i šilju s porukom: »*da, ako j' mal dar, velika j' ljubav.*« Tko pirun prime, dužan ga je i vratit, nu nesmě natrag poslat ono, što je do-

du svatja ide plesat. Najpèrvi tanac tanca oženja s nevěsticom, za njimi kumi sa svojimi drugami, pa svatbice, za ovimi (mnimi se) da red dolazi na oženjina brata, te za njim po redu rodbinstva na oženjine svate pèrvo *po kèrvi*, pa za tim *po mlěku*[18]), pa kada se već sva oženjina svatja očredi, u istom redu, ko i prie, nevěstičina svatja slědi. Tance ravna i děli brat oženjin, koj se zato *starešina* zove. Starešina mora biti jako pozoran pri děljenju tanacah, da nebi komu dao tanac prie njegova reda, jer onaj, na koga je red išo, bi se jako uvrědio, i veliku smutnju podigo, što se gustokrat radi toga i dogodi. —

Za uklonit smutnju nesmě takodjer nijednoga stranjskoga (nepirnoga) prie pustit tancat, nego se sva svatja očredi i zadovoli. Svaki svat gospodar je od svoga tanca, zato ga more prodat ili darovat komu mu drago.

Kada se već sunce k zapadu približava, nevěstica s oženjom ide primit blagoslov od roditeljah svojih. Pod blagoslovom, koj jim najprie otac, poslě mati daje, oženja i nevěstica kleče pred njima na ponjavi (pokrivaču). — Pri darivanju blagoslova nabere se puna kuća čeljadi osobito ženah. Do istine něki roditelji svojim naravskim i prostim govorom ili blagoslovom znaju tako taknut i ganut pritomnu čeljad, da svi suze lěvaju. Ja sàm sám čuo takov blagoslov, i vèle mi je omilio osobito materin, od koga jošte i danas jezgru znadem i počimlje ovako: »Hćerko,« ili po imenu n. p. »Tonko (Antonia), ča pitaš od mene?« »Blagoslov!« odgovori ona. Zatim križajući ju desni-

bio, niti onakovo, nego štogod drugo, šaljuć n. p. za jabuku naranču itd.

18) Rodbina *po kèrvi* zovu se oni, kih po mužkom, a *po mlěku*, kih po ženskom spolu kèrv veže.

com, veli: »Neka te blagoslovi Bog otac, sin i duh sveti, i ja te blagoslavljan;« ili: »Neka ti ga daruje Bog otac, sin i duh sveti, i ja ti ga darivan!« Potom joj pred oči metne korak, koj je učinila, najmre, da je sada drugoga otca i mater dobila[19]), koje štovat i ljubit dužna je, kako njih istih; da je u novo rodbinstvo i susědstvo stupila, zato ima biti ljubezna i nezaměrljiva, neka muža svoga ljubi i věrna mu bude; tim čestitajuć joj svaku srětju i obilnost *u blagu i u dragu*, i moleć ju *za plču, ku je od nje posasala i 9 meseci, ke ju je pod pasom nosila*[20]), da se u na preda od roditeljah svojih nezaboravi, blagoslov dověrši. Za tim se s istim pitanjem svěrne na zeta, i blagosloveć ga opominje i moli, da ljubi i brani svoju ženu,

---

[19]) I zaisto svaka *nevěsta* (snaha) svekra otcem, a svekěrvu materom naziva.

[20]) Ovaj izraz se jako često čuje u ovom smislu, to jest město: *u utrobi;* ali ima i svoj temelj, jer svaka *snaha* (nevěsta) navlastito kad je prisobna, pás nosi, inako bo bi bilo pogibeljno i naročito, neznam li za nju, ili za čedo. O prisobnicah sam čuo još koje šta naricati: najmre da, ako bi se kojoj što zahotělo, ter nebi mogla utažit svoju pohlepu, pa u tom hipu bi se gdě popala, tada na istom městu, gdě se je bila rukom popipala, dětetu bi naraslo znamenje od zaželjene stvari, odkuda se gusto vide na obrazih zlamenke zaželjenoga vina, jetarah itd. S toga svaka (prisobna) pozorna biti mora, da, kad joj se što zahoće, česa neima, na skrivenoj strani těla se popade iz uzroka da, ako znamenje i naraste, barem se nevidi. Da bi tko, kad ga možebit za stolom prisobnica koja zateče, skrio i zatajio koje pivo ili jestivo, ištom da joj dio dat nemora *a*), jako bi zagrěšio, ali šta i komu bi tim nahudio? neznam. Bože sačuvaj, da koja u brěmenu (prisobna) što ukrade, jer bi i děte, koje nosi, kralo.

a) Jer da ga zaprosi štogod, pa joj nebi dao, jarca bi mu dała *aa*).

aa) Jarac je zlěd, koja na kraj trepavice naraste, i jako peče i pači (jačmenac).

koja izvan njega druge obrane neima, da u miru živu i u strahu božjem děčicu odhrane itd.

Po dovèršenom blagoslovu ustanu, te se sva svatja jedne i druge stranke na put stavlja, samo otac i mati nevěstičina doma ostanu. Pri odpeljanju nevěstice něšta osobitoga sam zapazio, najmre: ako oženja u drugu obćinu ili plovaniu (župu) nevěsticu vodi, tad se seljani osobito mladići na prolazu skupe, i preprěčeći put, nepuste mu nevěstice, doklam je neodkupi[21]). Od ovuda se morda lahko razrěšit dade, što poznati Sibinjanin Janko, kao puk i danas pěva, toliko truda i posla imaše pri odvedenju svoje děve. Nevěstičina sestra nosi nanizaj malih kolačah, koje došavši u oženjino selo u ime nevěstice svakoj kući po jedan razděli, a kad već pred sama oženjina vrata dodju, kum jedan (kolač) prěko kuće baci.

Kod oženje takodjer, ko u jutro kod nevěstice, kućna vrata zatvorena najdu. I ovdě jedan iz nutra kucajuće pita: Tko su? šta li oće? Na što mu drugi izvana odgovori: Da su priatelji, i buduć već od daleka puta trudni, došli su jih zamoliti, da jih za taj večer na stan (konak) primu. Po tom jih opet iz nutra zapita: Šta se nisu pèrvo gdě mogli providět za konak, da su baš k njim došli? Na što mu odgovara: Da jih je jedna zvězda baš na njih naputila i navela. S pitanji i odgovoranji takovimi razloženje svoje něgda, osobito kada se dvi *mušice*[22]) sprave, tako dugo protežu prie neg se vrata otvore, da već dodiaju okolo stojećim svatom. Pa kad se već odpru vrata prie, nego

---

[21]) To jest mora jim dati za vino zato što jim děvojku iz sela vodi.

[22]) *Mušica* znači bistroumna i dosětna čověka, koj valjda umom svojim kao i mušica svuda leti i svigdi se nalazi.

prag prekorače, dočeka jih *kupa*. To jest mati njegova dočeka jih sa *žmuljem* (kupicom) vina do polovice nalijanim, te jih do tri puta š njim *ponudi*. Za svakim pokusom bace joj něšto novacah[23]) unutra, pa za tim jih maramom ogèrli i prěko praga u nutra potegne.

Kad nevèstica u kuću stupi, najprie ide k ognjištu, gdě joj se jedno děte, komu kolač pokloni, bacivši drugi kuharu, na krilo posědne, te iz svakog suda, u kom se kuha, pokušati mora. I kod oženje se na večer prie i poslě večere tanca, te kada se već svatja napleše, svaki k sebi se razidu, sami kumi zadèržavši se dok pečenju poblaguju prie nego oženjeni par spavat sprave. Od kuda se vidi, da pir samo jedan dan traje. Pri večeri oženja nesědi za stolom, nego pod cělom večerom svatju dvori, i gleda, da se svim zadovoli.

Mimo kupe i kolačah, o kojih sam gori govorio, nevěstica daje svekèrvi još jedan tunban (turban), svekru košulju (*štomanju*), a svakoj sestri oženjinoj (*zalvi*, zaovi) po jedan *pás*. Ako je veliki pir, takodjer kolačiće děli, pa svaki primivši kolačić polag mogućnosti i blagodarstva svoga několiko novacah joj dade.

Vrědno je takodjer znati da, kad se udovac ženi za děvojku, jedno deset danah pred pirom tuljenje rogovah i zvek zvonacah svaki večer po selu se razlěga, zato, ako žudi mir imat, seljanom za vino dati mora, jer inako ga sve bolje sèrde i uznemiravaju, a najposlě ob noć obdèržanoga věnčanja mu kućna vrata zazidju. Ima se takodjer zapamtiti, da ženeći se udovac i udovica krunčice stavit nesmiu.

---

[23]) Dar novacah, koj joj tom prigodom daju, zove se *kupa* morda zato, što jih u kupu ili kupicu metju.

KORALJKE.

Godine 1837.

Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Vaj! što ranom zorom vidih
Suznim okom, dušom tužnom;
Odė — kå me čini sužnom,
Svedj pogledom koju slidih.

Modre oči, rajska lica
Već nevidim. — Glasak njeni
Čuti više nije meni;
O da samo sad sam tica!

Da sam tica drobna, mala,
Svedj bi letit nad njom htio,
Moj bi glas bio njena hvala,
U njoj srětan svedj bi bio.

Da sam samo mravčić mio,
Gdė bi godi ona stala,
Svedj bi už nju ja hodio,
Bez da věk bi štogod znala.

Bal je bio. Vidéh lica
Mnogih gospah krasna, mila,
Al' svih ovih ti si bila
I gospoja i kraljica.

Čelo, oči, kosa tvoja,
I koj tebe plam razgori,
I sva struka tvâ govori,
Da si slavska ti gospoja.

O Slovinka jesi prava,
Jerbo usta čim otvoriš,
Mah kako te uči Slava
Ti slovinskom réčju sboriš.

Time svaku réč umoriš,
Ku će kazat tudja glava,
A Slovinu nebo tvoriš,
Kom si rajska věk zabava.

Pasoh razne *misli* moje
Po svih četir světa strani',
Al' učini božić znani,
Da u jednoj sve sad stoje.

Ah, u jednoj stoje sada,
Koja drugim svim gospodi,
Kâ u meni nemir rodi,
Koja s bitjem mojim vlada.

Sad je sladka, sada huda,
Čas je mila, čas nemila,
Sad zadaje težka truda,
A sad radja raj nje sila.

Sad bi ubit mene htila,
Sad otvara slastje svuda,
A sad moje sàrce strila,
Da već neznam kamo kuda.

Danas, danas sborih s njome,
Mnoge, mnoge sborih rěči,
Ah ku radost veću steći
Sad na světu mogu tome!

Njene rěči sladke, mile,
Zvone još u mojih uši'
I u mojoj srětnoj duši,
Kojoj rajski lěk su bile.

O kak ljubi domovinu,
Rod i njegve običaje,
I od roda svoga sinu
Kakve ljubke rěči daje!

Svojim věrna svedj ostaje,
Neklanja se věk tudjinu,
Slavi slavske običaje
I jezíka svog milinu.

Jutro běše, kada sědjeh
Ja na bàrdu visokome,
U čutjenju nemirnome
Mirnim licem naprěd gledjeh.

Pod nogami magla gusta
Bělim velom krivala je
Grade, sela, polja, gaje —
Tad prošaptnu moja usta:

»O da dojdeš samo sada
Iz srěd magle k meni, mila,
Věkom nebi želio tada,
Da bi magla odjadrila!«

Tim razvinù větar krila,
Odni maglu iz nenada —
Tim je magla ta odnila
I svu nadu, ka mnom vlada.

I u tmini mojih dana'
Přemilà je slika tvoja,
Sunce, měsec, zvězda moja,
I u svemu mâ obrana.

Kano lastu od tog svëta
Samo topli kraji hrane,
Tak tva samo spomena me
Sladko hrani kroz sva lěta.

Kano oró ponositi
U visinah slast nahodi,
Tako duh tvoj uznositi,
U visine mene vodi.

I kô dobro dobra rodi,
Tak će svagda dobro biti
Sve, što duh moj proizvodi,
Čim će na te pomisliti.

JANA MARIA.

Pripovèdka iz godine 1616.

Od Ljudevita Vukotinovića.

Càrna, vrana pònoć biaše jur prošla, kad je putem, koj s Konjšćine prot Novommarofu vodi, gospoja s malim odělom vojakah jašila. Putnici idjahu polagano, jèrbo ih uzdàržavasě tmasta svakomu čověku nepriatna noć. Idjahu pako kano němi, i mišljahu: kako će što prie stići u bližnji od puta nedaleko ležeći grad Grebengrad. Tu se najedanput ujavi štropot i skok letećih konjah, i zvek oružja, pa izza mala nasàrnu na putnike znamenita četa vojakah. Něka gospoja medju tim nježno progovori: »Rade Živanoviću! mi smo izgubljeni!« Glas ovih rěčih prekide vika i pucanje vojakah. »»Predajte se buntovnici, predajte se!«« Rade Živanović, koj je vodja gospoju pratećega oděla bio, viknu nadošavšim vojakom: »Tako vam Boga i čiste Marie Bogorodice! nemojte udarati na nas; nit smo buntovnici, nit razbojnici! Gospoju pratimo, za koju bi radi miran konak u Grebengradu naći.« ... »»Ha!«« odvrati pàrvi, što je govorio bio, »»dosti nam je čuti, da u Grebengrad hoćete; tamo su prave ptičice. Dobro što vas imamo. Predajte se, naši ste

ulovljenici!«« Rade se na novo oglasi: »Ja nemogu vaš ulovljenik biti, kad ništa neskrivih. Pustite me, molim vas, da mojim putem idem, i ako sàrdce u grudih nosite, dajte mi bližnji put do Grebengrada pokažite.« ... »»Hoho! polagano, komšio,«« odgovori opet pàrvi, »»šta bi rekli, tko je u Grebengradu? Grebengrada gospodar nije više Batjani. Iztĕrasmo ga jučer do vraga! Sad grof Frangepan tamo gospodari.««

Natrag, natrag, za ime božje natrag!.. zavika najedanput gospoja .. kud mu drago, samo ne u Grebengrad!..

»Je l' istina, što kažete,« upita začudjeni Rade, »da je Frangepan u Grebengradu?«

»»Hajde, hajde sa mnom!«« odgovori vodja protivne stranke. »»Kad se vi Frangepanu toliko ugibljete; tim više treba da vas k njemu odvedem.«« .. Za ovim razgovorom zamuknuše obadvĕ strane. Gori naznačeni vodja Frangepanove čete, koj je Gjuro Keglević bio, neusudi se na Radu umah udariti, jer nevidjaše, kolik je broj pratiocah s Radom .. To isto mišljaše i Rade. Ali Keglević vrĕme dugo negubeći uze samokres, te ga u zrak spruži. Kod luči upaljenoga baruta opazi, da je broj Radinih momakah veoma malen. Ni dva ni tri nebrojeći odmah jih mačem popade. Rade pako Živanović kano hrabri junak braneći se Keglevića jedino zamoli, da gospoju štedi, koja mnogo pomilovanja zaslužuje. Medjutim biaše krika i vika vojakah mnogo oštria nego isto hàrvanje. Svaki se je u tmini bojao, niti vidjaše po drugih udarati, niti sebe braniti. Tako je bitka prestajala, i opeta započinjala se, bez da je tko ranjen, još manje pobĕdjen bio. Dočim to ovako bivaše, poče se noć bistriti, i prozorje jutarnje ujavljivati. Rade je svoju i gospojinu sudbinu uvidio sada, to jest: da neće moći mnogo jačjemu odĕlu Keglevi-

ćevomu uteći. Ali Bog je uvěk milostivan bio, niti sad nije siromahom svoju pomoć uzkratio. . . . Eto nova se ujavi vika, i iznenada dojde ih sto i sto konjanikah i krasan vitez pred njimi. Vitez ovi po imenu Gjuka Turković iztěrani zapovědnik Grebengrada u službi grofa Batjana stojeći odmah opazi, da ove dvě strane nisu u najboljem priateljstvu. Bàrzo se odvaži na Frangepanove vojake, koji su ga iz Grebengrada iztěrali bili, udariti, tako se nad njimi osvetiti, i stranjske putnike zajedno pogibelji rěšiti. Bitka nije dugo trajala. Nekoji momci dopadnuše ranah, drugi odběgoše.

— Pozdravite mi Grebengrad i Niku Frangepana, — povika Gjuka za běgunci. — Ako Bog dade i sveti Gjuragj, vidět ćemo se skoro opet u Grebenu! — Iznenada spaseni zahvališe se vitezu svomu. Rade kaza Turkoviću, da gospoju něku tja iz Rěke u Varaždin prati, i da je na konak u Grebengrad doći hotio. Sada se je i gospoja spasitelju svomu približila, da mu zahvali.

Čudotvornu moć ima mnogi čas u životu čověčjem. Već je něki stari umno kazao: *da se u času sluči, čemu se čověk ni za godine nebi nadao. . . .*

Gospoja veoma krasnoga lica i stasa (samo što blěda biaše) rumenilom oblivena posta, kad Turkovića smotri. . . . Ovaj se pako nebrižljivo i veselo u na okolo ogledajući najedanput prene, kad se s okom gospojinim sastade. Něšta se je slučilo, něšta se pobunilo u njem, što on kao vojak dosad još nije poćutio. Nebiaše ono, što muž obično samo ćuti, kad krasnu ženu vidi, . . . ženu onakovu, koja mu tělo upali, . . . to biaše sladkoća, koja mu se u srěd sàrca pojavi. On je odmah zaćutio, kako je malen, prazan, i tašt bez ovakove radosti bio, kakova mu sad iz očiuh ove krasne žene izviraše. . . . Osim toga nije ništa ćutio,

i baš u tom *ništa* biaše sva nasladnost njegova. ... On je gospoji svoju službu nadalje ponudio, i molio je, da se s Radom Živanovićem ovdě tako dugo zadàrži, dok Grebengrad opet natrag nepredobie; što misli, da će s božjom voljom skoro izvàršiti. Za to je vrěme gospoji šator načiniti dao, i za većju sigurnost ostavio je tamo još několiko od svojih konjanikah.

»Krasna gospoje,« progovori tada, »vaša će se želja skoro izpuniti. Grebengrad mora još danas u mojih rukuh biti, tako mi imena moga! ... Naš Nikola bane neće u njem noćas usnuti ... tako mi věrne šake, i mile ljube i oštra mača moga! Tada možete na konak doći. Primit ću vas, dvoriti, i ako dopustite, do Varaždina pratiti.«

Zatim se još jedanput oprosti, i odvede svoje vojake put Grebengrada.

Za većje izjasnenje dojdućih dogadjajah hoćemo slědeća da napomenemo:

U to vrěme, u koje naša pripovědka pada, započela se je u Ugarskoj buna Betlenianska; za zabraniti, da se ova buna i u Horvatsku nebi razprostàrla, zapovědio je bio kralj Ferdinand II., da se Franji Batjanu, koj na stranu Betlenovu biaše stupio, svi gradovi horvatski oružanom rukom oduzmu. To uzrokovaše u Horvatskoj velike razpre zato, jerbo plemići nebiahu banu Nikoli Frangepanu poradi sàrdita i ljutita sàrca njegova nimalo nagnuti, i što bi drugom banu bilo lahko za rukom pojti moglo, to biaše Frangepanu veoma težko izvàršiti. Na město, da bi mu tko pomagao bio, duvaše svaki u Batjanevu tikvu, ne poradi bune Betlenove, nego iz nepriateljstva proti banu. Na Grebengrad jedan izmedju najjačjih i najznameni-

tiih gradovah Batjanevih najpàrvo udare. — Zapovědnik grada Gjuka Turković neimadjaše toliko posadke, da bi bio dužjoj obsědi odolěti mogo .... pomoći nije dobio, grad je dakle predati morao. Ali se je već onda zakleo, da će ga opet pridobiti. Sada mu je preduzetje ovo pogled na lěpu gospoju još bolje ojačio. Medjutim pomoć takodjer od Draškovića i Erdedia dojde. Frangepan se razljuti na nove věsti: da Batjani prěko Drave kani s velikom vojskom Ugarah i Turakah na Horvatsku udariti. U Varaždinu se svi pobuniše. Strana vojske, koju je tamo ostavio, biaše bez vodje, i hotiaše se na ovaj glas raziti. U to, doba nasàrnu Turković žestoko na Grebengrad. Niti se je Frangepan, još manje njegova četa tomu nadala. Badava se je posada gradska borila i branila. Turković je rěč svoju pošteno odàržao, i grad predobio. Frangepan je u gradu zatvoren ostao, druge pako vojake Gjuka odpusti, da drugovom svojim kazuju, šta se je u Grebengradu dogodilo.

Ali medju svimi poslovi pàrva mu skàrb biaše: da nepoznatu gospoju u grad uvede. Ona sva umorna na skoro je u sebi odredjenoj sobi zaspala. Živanović je želio Frangepana viděti. Turković ga k njemu odvede.

»Ha, ha, ha!« pogàrdno se ban nasmija, kad ga opazi. »Šta zar ste za mnom došli? Možebiti i ženu sa sobom vodite? ... Zar bez mene nemožete biti?«

»»Čestiti grofe!«« odgovori Rade, »»čini mi se, da bi dobro bilo zaboraviti na ono, koje se je onomadne slučilo. U ostalom budite sigurni, da vas nismo niti ona žena (kako kažete), niti ja tražili.««

»Šta ste dakle došli!« oštro zaviknu Frangepan. »Ova mi žena ništa nije! . . . Nebilo joj niti imena!« ...

»»Žalostno je, ali nek bude; što je bilo, prošlo je,«« odgovori čvàrsto Rade. »»U drugom sam poslu došo, to jest: da gospoji date, što ste joj dužni dati.««

»Volio bi novce u bližnju mlaku baciti, ili ih pijanicam pokloniti, nego ženi ovoj dati, koju živu tàrpěti nemogu!«

»»Meni je žao, ali vi znate, što je čověk dužan, da ono platiti mora,«« priměti mirovno Rade.»» Imademo i pismo vàrhu duga.««

»Ej uzeo vrag i pismo i ženu, i vas!« povika sàrdito Nikola. Od nedělje dodjite, dat ću vam, sad nemogu, kad mè ove kuje ulovljena dàrže!«

»»Ja nebi rado čekati!«« odgovori Rade.

»Kad kažem, da neimam. ... Odlazite, odlazite, odlazite!« zavika opet Nikola sàrdito i Radu na vrata iztura. ...

»»Sastat ćemo se još!«« odgovori mu odlazeći Rade.

Obično se kaže: da je ljubopitnost ženskoga spola. Nije pravo. ... Mnogi bi se muževi u žene pretvoriti morali, kad bi samo žene ljubopitne směle biti ... Muževi većinom ono, što ih se nimalo netiče, najradje izpitkuju. ... Na ono pako, što bi morali znati, niti nemisle. ... A koliko putih nesaznadu ljubopitni ono, što im čuti i znati ni povoljno nije? ... U ovom pak slučaju možemo Turkoviću oprostiti, što bi rad bio saznao, tko je tá čudna, skrovna, i poradi sudbine svoje toli zanimiva gospoja. Već je odavna hotio da razpita al se je uztezao opeta, što sada, gdě mu se tako lěpa prilika ponudi, nije mogo propustiti.

»Tako mi srěće junačke,« zapita Radu, »kažite vi meni čověče, tko je ova gospoja, ili bolje, tko je taj angjeo, kog smo u grad doveli?«

»»Ej moj brajko, zemljače krasni«« odgovorî Rade »»da bi vi meni znali kazati, tko sědi u suncu, tko li onu vatru tamo loži?««

»Ala čověče lěpa odgovora na maleno moje pitanje.. I vi da neznate, zaista ne?.« upita Turković po drugiput.

»»Zaista, i triputa zaista neznam«« priměti na polak ozbiljno Rade i něšta nerazumivo u bradu smumlja. »»Ja nisam kadar tajnosti čuvati, to bi me tištalo, kano hàrta kost u gàrlu .. O ja nisam taj, koj nebi sve izpovědio, što znadem. Ali ... sad nemogu, zaista nemogu!.««

»S vami nije moguće ništa dokončati« odgovori mu Gjuka žalostno, i uputi se noćne straže po gradu pregledavati.

Sutra dan, kad zora osvanu, obuče se gospoja i zamoli, da bi zapovědnik grada k njoj došo. Turkoviću to veoma milo biaše, i onako je želio, s gospojom sastati se. Kad u sobu unide, gospoja ga priatno pozdravi.

»Za dobri konak, kog ste mi dali, sàrdačno vam zahvaljujem. Moja se je duša poněšto umirila, i tělo objačilo.«

»»Što sam za vas dobra učiniti mogo, milo mi biaše, ko da sam sebi samomu učinio«« nakloni se Turković. »»Uvěk se ponosih, kad gospojam služiti mogoh, to věndar nikada tako nećutih, kano sad.««

»Vaša priaznost dopada mi se« reče gospoja »vi me nepoznajete, i opet ste tako uljudni prama meni.«

»»Istina, da vas čestita gospoje nepoznajem, ali me vaša sudbina tako ganu, tako duboko...«« Kad to izusti, vatreno joj ruku poljubi.

»»Da se s vami bolje upoznam, jedina je želja moja«« junak dalje nastavi. »»Vas nikada zaboraviti nemo-

gu. Ako grad taj ostavite, moja će duša s vami u daleke krajeve poći, moj će život bez vas tužan ostati... Oprostite mi, što se usudjujem ovako govóriti, nu ja nisam kadar strastim gospoditi!««

»Vaše mi se rěči čudnovate vide« progovori mu gospoja. »Nemojte se za me brinuti, ja sam nesrětnica, koja nikomu blaga nenosi.«

»»To je upravo, što me k vama vuče«« kaza Turković. »»Od težkoga udesa toga želio bi vas oprostiti, i srěću vam pribaviti, koje ste, gospoje, vrědni. Kažite mi, šta vam fali?««

»Je li siguran put do Varaždina?« upita malko ozbiljnie gospoja, i učini se, ko da pitanje Turkovićevo ni razuměla nije.

»»Frangepanova vojska tamo stoji«« odgovori Gjuka.

»U zao čas po me« reče na kratko gospoja.

»»Nebojte se ništa: *já* ću vas braniti. Dok je mene i mojih četah, neplašite se ništa!««

»Ja se neplašim« čvàrsto odgovori gospoja. »Samo u tú svàrhu, da mi moje blago, što sa sobom vodim, razbojnici neotmu, molit ću vas, da mi několiko vojakah date.«

»»S vami u smàrt!«« povika Turković vatreno. »»Za vas ću živěti i umrěti!«« Ova kad izusti pred gospoju kleče... U to se odtvore vrata, i Nikola Frangepan malu škrinjicu u rukuh dàržeći u sobu stupi.

»»Tko vam je dopustio ovamo dojti?«« Oštro ga zapita Turković.

— Onaj, koj je sudbinu ove žene s mojom skopčao — odgovori plamtećim okom Frangepan. — A tko je vami klečati dopustio pred ovom ženom, tko li snubiti, i vabiti je na ljubav opaku?«

»»Šutite Nikola, i nezaboravite, da ste ulovljenik moj!«« zapovědi mu Turković sàrdito.

Frangepan se okrenu i neslušajući rěči Turkovićeve gospoji stade bsěditi:

— Nevěrna, nesramna ženo, nisam li te opet našo, gdě si sramotila sebe, gdě si prekàršila zakletvu, koju si pred Bogom položila?.. Jano Mario! ti si izgubljena, tvoja duša, koja se kano golub kaza, pocàrnila je kano krila càrnoga gavrana.. Stid me je, da sam ikad s tobom živio, i suprugom te imenovati morao!

»Nikola Frangepane!« govoraše mu gospoja, »ja sam žena tvoja bila, žena, ka te je věrno ljubila, i služila ti kano robinja zulumčaru svomu. Ti si rukom okrutnom odbio me onomad od sebe; pošla sam, da se u kuću mojih otacah vratim. Ona ljubav, koju prama tebi gojih, umàrla je. Jana Maria, rodjena grofica Erdedieva nije već žena tvoja, i premda ruka moja svezana ostaje, sàrdce moje odpalo je od vas, bane,.. natrag sam ga već uzela... Zato mahnite se mene, koju sudbina opaka proti volji mojoj s vami sjedini... Moja duša je čista, što se vami nepravoga ovdě vidjaše, prazna je sumnja, koju prezirem.«

— Tako, tako — reče pogàrdno Nikola, — to su stare rěči, s kimi si uvěk grěhe hotěla da kriješ;.. ja te više neću da vidim! — povika ljuto — Bog daj srěću tvojim stazam, i tvojim ljubovnikom...

»I vami srěću želim« nježno Jana Maria odgovori. »Bog vam grěhe oprostio, i obratio sàrdca svih zemljakah naših, da vas bolje ljube, nego do sada.«

— Mene kralj moj ljubi, šta se brinim za druge — zakliknu Frangepan gizdavo. — Evo ti novacah, koji te idu... Naši su računi gotovi, s Bogom Jano Mario Erdedieva!.— Tim otidě iz sobe.

Turković zapanjen osta, grofica pako suze brišu.

ći, koje se po krasnom licu njezinom razlěvahu. Premda je nevina bila, ipak prizor taj toli neugodan za nju biaše, da se naravno žalost njezina u suze razliti morade...

»Dokučujete li nesrěću moju?« upita po tom grofica Turkovića.

»»Sasvime, častna grofico«« odgovori Turković tužno. »»Nemogu ino, nego oplakivati mladost vašu.««

»Samo smàrt mi može lěką doněti!« uzdahnu gospoja tužno.

»»Náda nam ostaje«« priměti polagano Gjuka.

»Ah náda je varalica, koja će me u grob povaliti!« odgovori Jana Maria.

Na to dodje Živanović i Turković se udalji. On je po gradu bludio, ko da je glavu izgubio. S pàrvine je Bana potražiti hotio, i pitati ga, zašto je groficu tako osramotio... ali se za mala domisli, da joj s tim neće ništa pomoći . . . potom podje, da četu razredi, s kojom će groficu u Varaždin pratiti.. Sladki nemir biaše mu u sàrdcu. Ljubav je bura, vatra, talas, potres, nemir! Ona nikad nepočiva, i kad je tiha, najdublje u samu sebe rije... Medjutim grofica se nije već pokazala, i tako je činila, ko da grad niti ostaviti neće. Turković se tomu poradova, ni nesnivajući o tom, da Jana Maria, koje sàrdce, već sasvim ranjeno, ljubavi odtudjeno biaše, njegove molbe uslišati neće... Večer nastade, a Živanović uplašen i blěd k Gjuki dotàrča:

»Gjuko, Gjuko, da strašne nesrěće!«

»»Šta za Boga?«« upita ovaj. »»Gdě je gospoja?««

»Gospoje neima više, ona je kod Boga« odgovori Rade tužno. »Kad u sobu unidoh, najdoh groficu u kàrvi plivajuću... U pàrsima joj bodež biaše... Probola se je!..«

Turković odtàrča kano lud u sobu grofičinu. Ona na umoru biaše.

— Turkoviću ... u smàrti ... ima .. lěka .. hvala vam ... — poslědnje ove rěči jedva razumivo izreče, ali njih sadàržaj i važnost dušom, koja se sva u poslědnjem pogledu sjedini, izrazi, i tad se prestavi. Mladić zaplaka, poče ljubit gospojina usta, ali ona ostadoše hladna.

»Gledaj si ženu, gledaj angjela, koga si ubio okrutniče!« povika Turković banu. Zatim mu kapiu od grada otvori, i zapovědi, da umah odlazi.

»Běži, djavole, od nemila do nedraga, na polju ti trava nerasla, i dětca ti se nerodila, ti čověče pusti, kog je nesrěća càrna okotila, i pustoš gojila od kamena!«

Nikola ban k svojoj vojsci poběže; još je několiko vrěmena gospodovao, dok nije morao službu položiti, koju je svima na nevolju obnašao. Turković pako u tabor Batjanev ode, gdě je u ratu smàrt našo, koju je i želio i tražio. Živanović je nesrětnu groficu do groba odpratio, i zatim k Erdediu se uputio, da mu žalostnu věst javi.

C V Ě T.

(Za njegovu sliku.)

Od Dragojle Jarnevićeve.

Sabirat ću cvětje bělo,
Njime resit lěpo čelo
Slike mile njegove;
Odveć rano da nesane,
Donět će me zore rane
Pàrvi zrak na brègove.

U rosi bo brato cvěće
Tako bàrzo venut neće —
Ko u jaru poldana;
Jer ću pazit kap nestresti,
Kada věnac pojdem plesti
Na kraj vode za rana.

Nu ako mi tad uzvene,
Nut sa zorom opet mene
Medju cvětjem u rosi;
Pa ću opet njega brati,
Věnac viti i spletati,
Da se slika ponosi.

A onda ću jednu granu —
Věncu sdružit izabranu,
Ka věk neće uvenit;
Ako i cvět klone glavom,
Ta će mu se s věčnom slavom
Na vàrh čela zelenit.

ČEKANJE.

Od Jagode Bèrlićeve.

Ah, da mogu ići mlada
Tam za one planine,
Gděno sunce svedj zapada
Za nebeske visine.

Tražila bi, za kim ronim
Suze svete ljubavi,
Za kim svaki uzdas gonim,
Da ga samo pozdravi.

Da ga vidim i cělivam
U sàrdašce slavjansko,
Ter da suzah već nelivam
U to more jadransko.

Ako tamo našla nebi,
K poldnevu bi brodila,
A k istoku odanle bi
Tražeći ga hodila.

I sěvera dolnje strane
Hotèla bi potražit.
Da si samo sàrca rane
Nuz nju mogu utažit.

Al badava, kada nije
Slavuljkom mi biti moć,
Suznim okom čekat mi je,
Makar kada — on će doć.

STARINSKI DÈLNI LIST
od god. 1585.

Od St. Vr. i Lj. V.

U v o d.

Horvati imadu već dosta velik broj gramatikah. Te su opet gramatike vàrlo nedostatne. Uče naime narěčje, koje se govori tek po varoših: Zagrebu, Varaždinu i Križevcih i po većih plemićkih dvorih i gradovih, koje nečini ni dvadesetu stranu naroda. Kako se po selih, većinom i po varošicah govori, o tomu u slovnicah ni rěči. O kakvom su složene narěčju gramatike, u onakovom su pisane i ostale horvatske knjige. Tek u gděkojoj nalaziš tragovah, koji te zavode u sumnju, da gramatici nisu baš sasvim izcàrpili formah horvatskoga narěčja. Nu ima pored toga i drugih věrniih iztočnikah, iz kojih se može razviditi značaj provincialskoga narěčja. Ti su iztočnici žalibog sasvim od učenoga světa sakriveni pomičuć se ponajviše još po škrinjah i policah seoskih kućah. Tu n. p. ima kojekakvih obiteljnih pisamah: podělnih, dělnih i dr. listovah, koje su se stvari pisale prie 18. věka ponajviše narodnim (premda ne sasvim čistim) prostim jezikom. (U pismih iz noviih vrěmenah vlada već ili latinština ili varoški *jargon.)* Od toga dakle nedostatka proizhodi, da je provincialna Horvatska u filologičnom ogledu prava *terra incognita.* Isti pismoučeni Horvati slabo poznaju jezik, kojim govori prosti njihov zemljak, niti (kao što se kaže) nesnivaju, kolika je razlika izmedju jezika varošanah i jezika prostoga seljanina. Čim je varošanin mnoge već izgubio forme slavenske, te izmedju sačuvanih měša gornje (slovenske) s dolnjimi (sàrbskohàrvatskimi), seljanin još govori grubo nu jedro, čini razliku izmedju tvàrdih i mehkih suglasnikah i samoglasnikah, koja ga značajnost približuje više

gornjoj nego dolnjoj svojoj bratji. Čudan je način, kakvim on proiznaša svoje samoglasnike (ponajviše iz gàrkljana). Ta gutturalnost, koje još nije mogla sasvim nadvladati i pretopit blagota ilirskoga neba, tako je gruba i čvàrsta, da nas silno opominja na někakvu sěverpoiztočnu pradomovinu tih Horvatah. Nu šta nije mogla dosad izbrisat sila podnebja, to će malo po malo učinit narodne škole. Bliži se dakle već krajno vrěme, da tko god od učene gospode domorodacah, koj mnogo sa seljaninom obći, sagradi věrnu monografiu narěčja Horvatah prov. Budući pako još toga neima, čini nam se potrěbito, da ovdě opazimo one gramat. forme ovoga lista, koje se neslažu s pisanimi gramatikami, kao i da raztumačimo one rěči, koje se tiču staroga slov. kućnoga ili obitèljnoga uredjenja, te nisu baš sasvim poznate.

Pàrvo nego prelazimo k pojedinim opazkam, molimo učtivo gg. domorodce, koji imaju sličnih starih listinah (ili znaju za nje), neka jih izvole nama priobćiti ili u prepisu ili (što bi nam bilo najdraže) *in originali.* Znamo, da je najveća strana takovih pisanih dokumentah već propala, nu naša je dužnost, da ostalo sačuvamo od iste pogibeli, jerbo su ona ostanak hrabrih naših pradědovah, koj mora da nam je drag, jedno: što je zavět njihove slave, a drugo što je za dogodovštinu našu i nar. slovensko pravoznanstvo od nebrojene cěne. Mi ćemo se time odužiti domovini, da sve u jedno sakupivši barem starie i važnie priobćimo světu u naslědujućih knjigah. Gospodi pako domorodcem, koji će nam originale priobćiti, obetjavamo, da ćemo jim blago vratit věrno opet u naznačeno vrěme, kao što to iziskuje poštenje naše.

Mi *a*) Mateaš Pisačič z Hižanovec *b*) sudcc plemeniti križevečke gradske medje *c*) na znanje dajemo po vetem [1]) listu i pisme [2]), kim zakonom *d*) pred nas prideše [3]) plemeniti Štefan, Martin i Miklek i z ostalu

---

a) Prepis ovaj je originalu svomu 257 godinah staromu u svemu od rěči do rěči jednak. Isti je original na polak gotičkimi na polak tako zvanimi latinskimi slovi pisan. Gledė sadàržaja svoga jest: *dèlni list* (literae divisionales). On nam je očitim dokazom, da kod naših pradèdovah nije nikad latinski jezik izključivo vladao, i da mora da je u *juridičkih poslih* i nar. jez. često napèrvo dolazio. Ovakovih i spodobnih dokumentah množina se nalazi; tako imade u našem jeziku: *Divisionales*, *Executionales*, *Fassiones*, *Inquisitiones* itd., i to sve iz pèrviih věkovah. Sada je žalibože latinski jezik toliku prevagu dobio, da se ovim spodobna dokumenta ne u drugom nego u latinskom jeziku pišu.

b) *Hižanovec* je jedno izmedju mnogih selah u okolišu Kalničke gore, u kojih plemići tako nazvani *unius sessionis nobiles* stanuju.

c) Potrěbuje se na město »*varmedja.*«

[1]) *Po vetem* . . . (ne *po vetom* kao što kažu gramatici). *Veti* ili (kao što često puk kaže) *vesi* znači knj. *ovaj* (ruski *etoj* s horv. pridavnim *v*om, kao što u rěčih (*v*)*ugel*, (*v*)*utroba*, (*v*)*uza* itd.

[2]) *Listu i pisme* . . . Polag gramatike bi se metnuti moralo: *po vetom listu i pismu.* (Gledaj doli niže: *po imene*). Opet na drugom městu metje pisalac *i* (*s tom imjeni*...) uzrok toj razlici stoji u tom, što taj *e* udara malo na mukli *i.* Taj se *e* u lokalu jednobr. mužkih i srědnjih preteže takodjer na ženska samostavna i pridavna imena (gl. *v Bjelšače* i *v mekote* .., *pri kljeti* město čega prosti puk kaže i *pri kletė.*)

d) Kim zakonom: *quo jure.*

[3]) *Prideše* . . . (pridoše), pripov. pr. vr. za koje takodjer gramatici horv. neznaju ništa. Istina da ga i ja u Horvatskoj od nikoga čuo nisam izvan iz ustih stanovitoga kneza (sudca) iz Štefanovacah sela Pokupskoga.

svoju bratio [4]) i svojim očuhom Mihaljem, pred nas prisječi [5]), pred nami valuvaše vsi jednako dobrovolno i ljubezljivo za neke djele, kako su se oni medj sobu podelili vsom marhum, ku su imali, imjenjem, i ti gore imenuvani Štefan, Martin i Miklek, i ze vso svoju bratio podelili su se imjenjem, najpervo dvornimi mjesti e) po imene na .... v kotaru križevečke gradske medje, i to imjenje su podelili na osem djelov, Štefan, Martin i Miklek i z svojom bratjom, sebe su vzeli šest djelov, a dva djela [6]) su dali svojima dvíma bracima v tom imjeni, Lukaču i Kašparu po imene, najpervo dvorna mesta pod hižom ili bud [7])

---

[4]) *Z ostalu svoju bratio* . . . (ne: *Z ostalum svojum bratjum* kao što kažu gramatici) a opet malo niže: *ze vso svoju bratio* ... *medj sobu* ... Na drugih opet městih istina metje pisalac *um* ili *om*, n. p. *z svojom bratjom* . . . *z vsom marhum* . . . *vsom svojom vsačkojačkom* . . . nu ove varoške forme trěba da se odbiju na račun školah, koje je po svoj prilici pisalac bio učio u varoši ili u manastiru. Prosti pravi Horvat nečini ženskoga inštrumentala ni na *om* ni na *um*, nego on kaže prosti *o* ili oteže *on* na francezki način.

[5]) *Prisječi* (adjurare). Ovdě može stati dvoji uzrok zašto piše pisalac *je* ne *e*. 1. može se reći porad toga, što taj *je* odgovara crkvsl. ѧ, ili 2. omekša se *e* poradi toga što na njega pada udarenje. Ako vlada 2. ono se gotovo pravilo preteže i na *je* u rěčih: *djel, djele, imjenje, kamjenje, kljeti, tjem*. . . .

e) *Dvorno město* t. j. *fundus curialis*, město, na kojem kuća, dvorište i bašća plemića stoji.

[6]) *A dva djela su dali svojima dvima bracima*. .. Forme od dvobrojnika, kojega još nisam ni u horv. knjigah čitao ni čuo od prostoga Horvata. Evo opet jednoga dokaza za gp. Kopitara, koj odparto izpověda u svom poslědnjem dělu »Hesychii glossographos«, da je horvatski tek produženje slovenskoga (korutanskoga) narěčja.

[7]) *Pod hižom ili budi pod dvorom* . . . *Budi* ovdě znači: *pako* (n. *aber*) (sr. ruski *štonibud:* naš *štogod*).

pod dvorom, i kotore[8]) su zakopali kamjenje, i za stadlem[9]) su mu dali poleg puta, kje put derži z Drobkovec f) v obreš, zemlje oratje v mekote[10]), keliko ih je mogel djel dopasti, i po tom toga vinograde Suhoverši, i dali su mu pervi djel vinograda z gora od severa najbliže pri kljeti[11]). I dali su mu i kljeti v

---

[8]) *I kotore su zakopali kamjenje* . . . Istina bi se moglo *kotore* pretegnuti na *kamenje*, te bi značilo: *Grenzsteine.* Nu ja sudim, da bi ovdě moralo město *i kotore* da se čita *v kotore*. Istina je, da dosad nisam nigdě u Horvatskoj čuo govoriti *kotori* město *koj*, nu spominjam se, da su starii Horv. pisci pisali *koteri*, kao što i znadem, da se još dan danas u někojih stranah kranjske kaže *kateri* ili *katiri;* koje i po slovu i po mislu odgovara ruskom *kotoroj*.

[9]) *Za stadlem* . . . Město rěči *stadel* (česk. *stodola)* kaže se sada po horvatskoj obično *štagel.* — Kad se žito sažnje, dodje ili u *stog* (Schober), ili poslě kad se posuši u *štagelj* (Scheuer), gdě ostane do mlatbe. Mlati se pako žito u Horvatskoj malo kada, nego se na *guvnu* (Trettboden) izgazi konjima. Iz gumna dojde u *pojatu* (Scheune), gdě se očisti od slame i plěvi. Čisti žitak dodje u *žitnicu*, koja se kod gospode zove *hambar*, a slama i plěvi u *parmu;* koja ponajviše stoji do pojate. *Štagelj* se zove u Kranjskoj *kozelc*, a pojata *gumno* (u Štajeru uz medjaš Medjimurski *škeden*).

f) Imena su selah plemićkih. U Obrešu su takodjer krasni vinogradi, u kojih veoma dobro vino raste.

[10]) *V mekote* . . . *mekota*, oranica zemlja, n. *Ackerfeld.*

[11]) *Najbliže kljeti*. . . *Kljet* ima u Horvatskoj gotovo kod svakoga vinograda, te se čuva u njoj vino. Ono isto značenje ima *kljet* i u Ljutoborskih goricah Štajera s tom opet razlikom, da se to ime preteže i na onaj predio u kući gdě se čuva vino, rakia hlěb, voće, kadkada i škrinje s predivom, platnom, oděćom i koječim. Ova stoji kljet obično na sěvernoj strani kuće, kako unideš kroz vrāta, dojdeš u priklјet (něm. Laube, Vorhalle). Odtuda vode jedna vrata (desna) u sobu, gdě stoji čeljad pa se ruča, oběduje i večera, a drugą (lěva) u kljet. Rusi kažu: »Chranit' chlěb v klěti.« A u Slovaru stoji: »*Klět* u krestjan nazivaetsja osoblivo postroennaja cholodnaja izba, gdě obyknovenno chranitsja ich imuščestvo.« To isto znači i u crkvoslovenskom.

Suhoverši *g*) ze vsem pristaniščem *h*) ar su suprot tjem kletem doma sebe vzeli hiže, štadel, komore [12]), pojate ze vsjem kaj se zaderži. I dali su im vinograde v Bjelšače *i*) djel, kaj se nih pristoji od severa, k tomu su se podelili ze vsum marhom, vsom svojom vsačkojačkom [13]), i žitkom, i vsjem pohižtvom, i pred nami valuvaše, da su te djel medj sobum činili dobrovolno i ljubezljivo, i na tom djele je bil medj nimi najpervi Peter Golec, vice sudec, i potom plemeniti Mihal Šántečič, Matej Golec, Štriga Mihal, Mikula Serblinovič, Ivanuš Glibec, Martin Pavlekovič *j*), ti su vsi plemeniti i mi sudec gore imenovan tjem stranam pred nas prisežnim gore imenovanim poleg nih prošnje pravicu im dasmo i našom pečatjom zapečatismo pravdeno i običajno *k*). Datum in Hižanovec .... ante festum Gregorii 1585. (m. p. to jest: l. s.)

---

g) i *i*) Imena vinogradah.

[12]) *Komore* . . . U Horvatskoj, gdě živu porodice još ponajviše starinskim patriark. načinom, ima svaka oženjena glava po svoju *komoru*. U toj komori stoji po jedna postelja, po jedna dvě škrinje s oděćom i koje s čim.

h) Pristanišče, appertinentiae.

[13]) *Vsom svojom vsačkojačkom*. . . Težko se može ovdě točno naznačiti, šta spada pod tu *vsačkojačku*. *Vsakojačko* zove se po horv. drugče *koješta*, koje Rusi kažu *vsjaku vsjačina*, t. j. sila kojekakvih stvarih (něm. *Allerhand*).

j) Imena su plemićah, kojih obitelji i sada živu, i poznati su.

k) *Pravedno i običajno*, ove dvě rěči polag našega mnjenja zaslužuju veliku pozornost, jer je š njimi veoma lěpo, sasvime narodno i na kratkom izraženo ono, što mi latinski u spodobnih pismih kažemo: *Communi svadente justitia*. Ove sad u provincial. narěčju neobične rěči potvardjuju gori navedenu misao, da je naš domorodni jezik někú pravničku (juridičku) izobraženost imati morao. *Pravda*, *pravdenost*, *pravdeno* (jus, justitia, justum), *obično*, *običaj*, *običajno* (commune).

SMÈRT GRANIČARA.

Od L. I. Oriovčanina.

Mladjan vojno ukraj puta
Na tananoj pružen travi
Sanja: da ga zvěrka ljuta
Razjarena smèrtju gnjavi:
Kad ga slavnih od junakah
Zvek sabaljah, grom pušakah
Sa sna kàrvnog probudi.

Mah uhvati mač kàrvavi
I bàrzo se diže gori,
Da junačkim putem k slavi
Vrata zlatna sebi otvori,
Koja slavnih od junakah
Zvek sabaljah, grom pušakah
Neprestano razbija.

Ali jao! čim ustane,
Da pohiti na bojišće,
Odma k zèmlji natrag pane
Na màrtvačko postelišće;
Jer dušmanskih od vojakah
Zvek sabaljah, grom pušakah
Slavske grudi razbi mu.

Nu još prie neg razstavi
Hrabri duh se njem' od těla,
Naš Zrinović ruku stavi
Na ranjena pàrsa směla,
Pozdravivši od junakah
Zvek sabaljah, grom pušakah
Ilirskome besědom:

Složno, bratjo, samo složno
Ić vam valja stazom pravom,
Onda znajte, da je možno
Svedj Slavjanstvo rukom zdravom
Graničarskih od junakah
Zvek sabaljah, grom pušakah
Od vragovah sačuvat.

Sada s Bogom! ja ostajem
Ovdi rad za domovinu,
Niti za što više hajem...
Pozdravite još rodbinu....
Kad j' ilirskih od junakah,
Zvek sabaljah, grom pušakah
Věnac slave dobio.

PREGLED.

Narodni i književni život Slovakah.

(*Dopis Miloslava Hurbana —ku —zu*).

Snáze gest národu sto dobrých spisowatelů wynésti, než celému w giný národ se obrátiti.
Jos. Jungmann.

Věk XIX. věk je slavenski. Nikad jošte, dokle dopire dogodovština, nije se svět slavenski tako kretao i probudjivao i nikad još nisu Slaveni tako obćenito za jednom sverhom težili kao sad. Ako izuzmeno věk Svatopluka, koj je pod svoje moćno žezlo sakupio sve na sèrcu Europe ležeće Slavene, nikad se jošte nije pojavila tako krasna i nade puna doba za budućnost slavensku, kao što je baš sada u naše vrěme. Dapače i ono lěpo pojavljenje slavenstva u IX. věku nemože se uzporediti s prizori našega vrěmena, a to ponajviše s toga, što onda idea uzajimnoga sporazumljenja nije izniknula iz istoga naroda, nego bude kod njega silom izvanjskih okolnostih naglo rodjena, kao što je bio n. p. strah od sdruženih Němacah, i zulum gospode obarske (Avaren). Najviše pako bio je krenuo Slavene onda silni duh silnoga Svatopluka. Uzajimnost ona bila je politička, žezlo Svatoplukovo naslonjeno na mač, te pade, kako se mač slomi, i sjajna ona doba izčeznù na nebu slavenskom na način světloga meteora, koj, kad ugasne, tim veću za sobom ostavlja tminu. Nu Slaveni XIX. věka neoslanjaju bitje svoje na mač kèrvavi, neuzdišu za plěnom tudjih dèržavah. Mirno živeć pod raznimi vladami goje svoju narodnost: jezik, običaje i čistoću svojih naravih. To je ono blago, ono sveto dobro, ono prirodno pravo, za kojih obranu, emancipaciu i slobodu svoje dižu oružje — oružje duha izobraženosti, inteligencie, literature. Taj duh niče iz temelja narodnoga, prolazi kroz najtananie žice i dopire do najmoćniih žilah zivota slavenskoga, razvija i razširuje spoznanje narodnoga uzajimnoga bitja svih Slavenah.

Sve današnje literature slavenske za dvostrukom svèrhom teže i naprěduju: 1. za razvijanjem svakoga plemena iz samoga sebe; 2. za literarnim obćenjem svakoga plemena s literaturami drugih plemenah. Sve pako ove literature veže jedan pravac: oslobodjenje duševno od tudjinstva i sjedinjenje narodnih živaljah. Gori na sěveru poplavi knjiženstvo rusko i poljsko duh franćezki; na zapadu česko i moravsko duh němački, a na jugu ilirsko duh talianski i latinski; mi pako Slovaci ili smo upravo hvatali za tudjinstvom pišući sad latinski, sad němački, sad magjarski, ili ako smo baš šta u narodnom jeziku i pisali, to je bilo samo izključno bogoslovnoga sadèržaja i samo za prosti puk opreděljeno. Nu sèrce svakoga Slavena od radosti mora da zaigra, kada vidi, kako se njegovi rodjaci od sviuh stranah oslobadjaju u isto doba od tudjinstva, i kako se taj kitajski zid, rastavljajući sva slavenska plemena i knjiženstva, sve više dorušava i uništuje. Svi važni slavenski spisatelji o tom rade, da nebude više deset slavenskih jezikah, deset osamljenih literaturah, deset na razne strane tekućih rěkah i žljebah slavenskoga života, nego da jedan konac veže sva pasma našega mišljenja, govorenja, pisanja, radenja i življenja; jedan nas glavni jezik sjedinjuje, jezik onaj krasni, bogati, blagoglasni, skladni, junački; i eto ti neima sada *više* jezikah slavenskih, osim jednoga glavnoga, nu imade četiri glavna narěčja ili četiri književna jezika, koji po žljebih literature raznašaju plod izobraženosti, nauke, umětnosti k svojim granam, cèrpeći izměnice jedan iz drugoga snagu i život.

To se čini, tim se stupa k žudjenoj svèrhi narodne izobraženosti. To je značaj slavenstva našega vrěmena, to je značaj XIX. stolětja. Rusi i Česi, Poljaci i Iliri prevadjaju u svoja narěčja děla drugih slavenskih spisateljah. Pa šta da kažem od Sèrbaljah lužičkih, tih ostavljenih i mahom vrěmenah u najzabitnii kut zapadnoga slavenstva odturanih Slavenah? Nečini mi se drugčie, čim sadašnje njihovo gibanje smatram, nego da se mèrtvi iz grobovah svojih dižu na glas trublje Arkangjela. Imam baš pred očima novine »*Jut'ničžka, nowiny za Serbow*«. Zapušteni ti Slaveni pružaju svoje ruke prema nam kano bratja u srěd morskih valovah pogibuća i zovuća nas u pomoć. I na koliko nam je poznato, našlo se je i kod nas u Ugarskoj několiko predbrojnikah, pa se za stalno nadamo, da će se broj ovih do mala i umnožiti. — Eto ploda blagonosne uzajimnosti slavenske!

Nu oprostite, vrědni gospodine priatelju i ti dragi štioče! što

s toli dugačkim uvodom izilazim k svomu sastavku o narodnom i literarnom životu Slovakah. Duh naš rado se zabavlja takovimi mnogo obećajućimi prizori našega vrěmena. I kako da se uzdèržim od izraženja tih mislih, kada ih u meni isti vele cěnjeni izdavatelj uzbudi, pozivajući mene Slovaka k udioničtvu na izdavanje knjige ilirske. Ovo spada takodjer medju dokaze one istine: da su krěpki, junački i vitežki Iliri idéu sveslavenske uzajimnosti najbolje razuměli.

Imam danas govoriti o narodnom i književnom životu Slovakah. — — — —

Slovaci su najveća podpora prestola i kraljevstva ugarskoga. Stanuju po gornjih varmedjah te dèržave, pa su medjutim po svoj domovini tako razšireni, da će jedva imati grad, gdě nebi bio veći il manji broj Slovakah. Govore narěčje česko-slavensko, narěčje blagoglasno, okretno, bogato, za pěvanje, krasno govorenje, za pravoznanstvo i druge života prigode veoma prikladno. Slovaci ljube tèrgovinu, zanate, obèrtnost, umětnosti i znanosti; dá, i najsiromašnii izmedju njih rado čita knjige, hlěpi za naukami, za znanjem novih stvarih, rado podučava drugih kao što i rado nauk prima od drugih.

Tako je bilo dosad. Nu od kako se je magjarizam nad mirnim prebivalištem i životom toga sposobnoga nu tihoga plemena slavenskoga toli žestoko razlio, i narodni njegov život prestade biti javnim odstupivši u okrug domaćnosti i družbenosti. Mi možemo od nas kazati, da istina živimo još kao narod, nu mi nejavljamo nikakvih znakah svoga života. Slovački je jezik izključen iz svih javnih hramovah; tek još po cèrkvah razležu se pobožne pěsme i vatrene propovědi u slovenskom jeziku. Narod žive mirno kod poljoděljstva, tèrgovine i zanatah, dapače i kod umětnostih, znanostih i književstva, těšeć se time, da će doći vrěme, gdi će mu Bog i kèrštjansko razumljenje zakona pomoći, i izbavit ga izpod jarma, u koj ga uhvatiše krivi tumačnici zakonah dèržavnih. Slovak putuje u okolne austrianske dèržave, gdě svuda nalazi rodjake i bratju svoju. U svojoj se kući služi jezikom slovačkim i brani ga, gdě mu se desi prilika za obranu. Neima družtva, neima spravišta, neima zabavnog sastanka medju višjimi i nižjimi, gdi nebi bilo govora i pregovora o narodnosti slavenskoj. Na taj se način razprostire idea, narod se probudjuje k razmišljavanju i razvijanjú, i narodni život dolazi u život. — Nižje plemstvo žive dosad u svojih pravicah i slobodah, i smije se samo scěneći, da

ga nitko nesmé i nemože lišiti jezika i narodnosti. Šteta samo, da je to tek sirova sila, koja trěba da se privodi izvanjskim udarcem u gibanje. Za novce i pivo učini se svašta. Nu gdě ima u njoj tek mala iskra ćudorednoga življenja, kao n. p. u liptovskoj varmedji, ondě ima i znamenit upliv i često mora se izvèršiti i želja i volja njegova. Više se putah već dogodi, da je koj hvastalac s krivom svojom vatrom u spravištu rečene varmedje zašutiti morao. Da svuda nižje plemstvo onako zna braniti pravice svoje, nebi doista bio magjarizam tolik način̈io naprědak. A tko i po njem veći uštèrb podnosi nego li isto nižje plemstvo jezik magjarski neznajuće. Doslě nije imao neplemić pravo odvěta u varmedskih spravištih, nu odsad ga niti isti slovački plemić imat neće, ako stvar tako napredovala bude, jerbo neće znati, o čemu se věća i govori. Dvoji je dakle život i dvě ima strane u narodu našem. Jedna strana istina bog manja, nu bogatia, u častih, dostojanstvih i slavi blistajuća; druga veća ali i siromašnia, ograničena i glede na časti i dostojanstva neznatna.

Pèrva vlada, viče, nadkrilja smělostju, ima svoje oblasti, družtveni ton, sěva u govorničkih dvoranah, u soareih i na balovih; ona druga je mirna, vladajući se kontemplativno i pasivno, goji, uživljava i razširuje u svom okrugu bez buke i vike narodnost svoju.

Višje plemstvo, službenici i někoji tèrgovci i gradjani, brojeći se medju izobražeṅie ljude, spadaju k pèrvoj strani. Tek gděkoj je izmedju njih odličnii, koj kao što n. p. Čaplović, Plathy (Gabriel) i někoji drugi brani narodnost svoju, i njim je čest naroda najviše dužna. Druga je strana sastavljena od nižjega plemstva, od občinah i rodbinah tèrgovačkih, zanatlinskih, gradjanskih i poljodělskih, kao takodjer duhovnikah katoličanskoga i evangeličkoga věroizpovědanja, ako ih izuzmemo několiko. K ovoj stranki spada takodjer veća strana izobraženie mladeži. To su kod nas zastupnici narodnosti i života slavenskoga. Medjutim moramo se potužiti na jednu stranu tèrgovacah, koja, akoprem na magjarizam mèrzi, opet za razširenje slavenske narodnosti i knjiženstva iz prepunoga džepa svoga ili nikakve ili odveć male žèrtve prinosi. Nadamo se sasvim time, da će se vrěmenom i ova sebićnosti kora prolomiti.

Ako pogledn̈emo družtveni život pèrve stranke, to vidimo, da nije baš ni za pèrvu ni za drugu utěšan, jerbo je naličan čověku bělu, cèrnom bojom našarenu, naličan směsi i meteži babilonskoj, naličan (sit venia verbo) majmunu, čověka oponašajućemu. Ta

stranka běži sve, što je slavensko, i hlěpti i hvata za onim, šta je tudje. A ovo se je slěpomištvo u někojih porodicah već na toliko razširilo, da je već i isto vrěme opreděljeno, kada se ima govoriti francezki, kada němački i kada magjarski. Samo kad se družtvo razigra i sèrce svakoga izbavi neprirodjenih okovah, maškaradah i larvah, onda si govor i pěsme slavenske probiju put. Nu kad se prospava *crapula festi*, opet se bace u vir neprirodjenosti i gnjusnoga vlastite naravi zatajenja.

Ostala stranka naroda sve više i više naprěduje u narodnosti, probudjivajuć se k poznavanju samoga sebe. Već sada se razležu plesi i zabave narodne po Slovačkom, utemeljivaju se knjižnice i čitaonice, množe sbiratelji predplatah za knjige slavenske, priatelji věstih i novinah iz světa slavenskoga, čemu još prie deset godinah jedva da je glasa bilo.

Ljubav prama slovačkom jeziku svezana je s moralnim nasiljem učenja magjarskoga jezika: zato svaki Slovak uči magjarski, da pokaže, da on može naučiti taj polu-slavenski jezik, nu sasvim tim ostati samo Slovak, vèrni i gorući ljubitelj materinskoga jezika. To je dakle dobitak magjarizma, da Slovaci magjarski uče, kano i prie, nu nipošto s istom ljubavju, kao što prie; ter da se je ljubav i vatra za slavensku narodnost kod njih tim upravo probudila i uspirila — što nikad prie nebiaše.

Ovdě ću samo města ona da napomenem, gdě su bili pr. god. (1841) narodne zabave uredjene, naime kazališna predstavljenja, igre, plesi. To je bilo u *Sv. Mikulašu* (Lipt. v.) u *Sv. Martinu* (Turč. v.), u *Breznu* (Zvolensk. v.), u *Rajcu* (Trenč. v.), u *Sobotištu* i na *Mijavi* (Nitr. v.) i na drugih městih. I tako budu slavenske muze i gracie posvud radosno i slavno dočekane.

Život našega puka teče i razvija se medju prirodjenimi granicami, koje protivnici, uskoci i odpadnici nisu mogući prekinuti svojimi kimerami i fantomi. Rěčište pako našega narodnoga života, akoprem sada nije onako puno, napunit će se zaista opet do kraja, kada narod naš u obće sebe opet upozna, jer k tomu ima i darovah i sposobnostih, samo volja činoplodna u njem trěba da se probudi.

Města jedina, gdě još makar kakva iskra narodnoga života na vidik dolazi, cèrkve su i skupštine Evangelikah. Vatreni propovědnici, budući uvěreni, da samo onaj s neprědkom govori, koj k puku narodno govori, navěštuju svojim slušaocem dužnosti prama kralju, domovini i narodu; navode priměre iz dogodovštine — i

ovdě se opet nalazi mnogo narodnih spomenikah, od naših dědovah nama ostavljenih. — U skupštinah pako Evangelikah zametjese često rěč i inat o narodnosti. Medju te brojimo skupštine: tèrnavsku, bretislavsku (požunsku), ugrovsku, novo-meštjansku, Sv. Mikulašku itd., koje su se u najnovie doba obdèržavale. Izpověditi (istina) moramo, da je tu doslě takodjer samo veoma malo naša stvar dobivala. Nu barem se je to steklo, da si istina naše narodnosti u javnost probi put. Ja pako sam uputjen, da nepravednost i laž, čim bi prisiljena s istinom i pravednostju na javni mejdan da izidje, već je i po tom samom pravdu izgubila.

Mnogo bi još mogo pisati radostnoga i žalostnoga o narodnom našem životu, nu već sam se itako dulje kod toga predmeta zabavio, nego što mi město i vrěme dozvoljava. Možebit da ću se, ako bude to velecěnjenoj obćini ilirskoj povoljno, opet povratit k tomu predmetu. Sada još něšto o našem literarnom životu.

Književni naš život ima (kao što se to od sebe razumě) takodjer svojih osobitih zaprěkah. Naša děla i literarni proizvodi moraju da hode amo tamo, gorě dolě, i dolě gorě, dok steku milost, čim se vrěme gubi, troškovi množe, i duh spisateljah ubija. Nu budué da nam već moguće nije te hiljadovèrstne poruge i uvrěde, u tolikih magjarskih dělih na nas bacane, bez obrane i odgovora podnositi, zato predasmo svi prošnju sl. naměstničtvu, moleći ga, da se naredni censor za slavensku literaturu naimenuje. Gojimo nadu, da će nas uslišati. To bo je javno mnjenje: da akó drugdě neima istine i pravednosti, ima je kod našega presjajnoga ravnitelja palatina, kao i u najvišjem vladajućem dvoru. — Srědište slovačkoga književstva je Bretislava (Požun) i Pešta. Izlaze knjige razvě toga i u Banskoj Bistrici (Neusohl), u Levoči (Leutschau), u Tèrnavi, Vacu, Skalici i na drugih městih. Spisatelji naši imaju dosad svoju firmu samo u iskrenoj ljubavi prama narodu, nedobivajući za svoj trud niti platje, niti druge kakove nagrade. — Zabavlja se pako pisanjem ponajviše samo duhovničtvo. Svetovnih barem dosad odveć malo ima. Župnici dakle, profesori, kandidati katolički i evangelički uzdèržuju i goje slavensku literaturu. — Nu žalibože naša snaga, akoprem već sama sobom slaba, bi opet razcěpljena. Bernolak t. j. naravskom sebičnostju zamamljen, pokuša tèrnavsko podnarěčje uzdignut na čast književnoga jezika. Ovim načinom razdvojiše se literarne snage, zašto veća strana Slovakah nemože ostavit čehoslovenštinu, narěčje izobraženo, klasično, bogatom se starom i novom literaturom po-

noseće. Dapače sama Bernolaština nemože svoj izvor zatajiti. Slična je odpadnikom, koji svakako hoće da budu Magjari, nu ipak samo Slovaci ostaju. Sklad (syntaxis) i gramatika našega československoga književnoga jezika tako su savèršeni, izbrušeni i izgladjeni, da se u obće nemože više izobraziti i samo pojedinih trěba reformah. Zato su mnoga děla, Bernolaštinom pisana, s malimi iznimkami československa. Suprot tomu je svako od tih dělah puno jezikoslovnih nedoslědnostih. Ništa nije tim razcěpljenjem zadobito, nu mnogo izgubljèno. — Bernolak izdade i slovar svoga naréčja, nu ovaj je takodjer hrom, i s malimi iznimkami československi. Mnogo koristnii bio bi za našu literaturu i sve iztraživaoce slavenskoga jezika podpuno i kritičkim perom pisan idiotikon čistoga i samorodnoga slovenskoga naréčja. Najglasovitii spisatelj, Bernolaštinom se služeći, jest slavni naš pěsnik *Holy*.

Kao što sam već kazao, pisanje naše nedonosi nikakve plaće, zato i mi možemo kazati od nas kao pisalacah, što je *Camoens* kazao u svojoj Lusiadi (I. 10.) od sebe kao pěsnika:

Nij gèrdna plaća mê pěsme rodila:
Nego ljubav i domovina mila.

Mi smo osim toga ne samo pisaoci nego i izdavatelji, prodavaoci, tèrgovci i kreditori, što je doista sa devetdeset i devet tegobah skopčano. Nu ipak, slava Bogu, knjiženstvo naše raste, i svakim danom bolje cvěta, i ako Bog da, ono će i dalje cvasti.

S vrěmenom, ako bude dobro došlo, progovorit ćemo o znamenitiih dělih naših spisalacah prie izišlih. Danas ću samo ona dělca napoměnuti, koja su g. 1841. kod nas na svět izišla. — Jesu pako slědeća:

1. *Basně Augusta Hořislawa Škultetyho. W Prešporku* 1840.

Pěsme su ove većom stranom za rukom pošle. Pěsnik naš nespada u tudjinsku školu prenapete sentimentalnostii Byronizma. Duh njegovih pěsamah sa svim je slavenski, spodoban tihoj mirnoj i blagonosnoj kiši, koja na suhoparne livade pada i krune cvětja oživljuje. Kadkada se samo mirni njegov duh, pogledom na nepravednost ljudih i na turobni stališ svoga naroda, razplamti i žestokim rěčmi raztužene duše provali na polje, to bol to ljubav k rodu i kralju razasěvajuć. Sbirka ova bila je i u izvanjskih časopisih pohvaljena.

2. *Gitrenka. W Lewoči* 1841.

Evo vam one knjige od slovačkih djakah u Levoči sastavljene, koja je vàs magjarski svět uzdèrmala, i povod dala onoj Fili-

piki, koju g. grof Zay Levočkim učiteljem piså. — Nu neću o tom više da govorim. Nije ni vrédno truda, pa bi izvan toga već o istoj stvari svuda doprèko govoreno i pisano. Nu směha vrědno je ipak to, da je ta literarna mušica bila kadra cěli magjarski svět na topove i lubarde pozvati. Zaista čudno!

U ostalom je samo dělo dokaz, da mladež napreduje u znanosti materinskoga jezika, i radi toga zaslužuje pohvalu, a ne ukor. Mi uvěravamo vas slavni magjarski olymp, da ti djaci u nikakvom savezu nestoje s nj. velič. ruskim carom, kao što se je baš někoj grozničavoj babi snilo.

3. *Život Dr. M. L. sepsal Karel Kuzmany. W B. Bistrici* 1841.

Dělo zaista izvèrstno; spisatelj se je tèrsio věk onaj občenitoga věrozakonskoga bunjenja věrno i bez predsudah napèrvo staviti, što mu i podpunoma za rukom podje.

Pèrvò izdanje bi odmah razprodano, i sada se drugo traži. To pak je kod nas najbolja kritika svakoga děla.

4. *City radosti ke dni* 19. *Dubna* 1841, *gakožto k slawnému swátku narozenj geho cjs. král. apost. Gasnosti Ferdinanda V.*, *Ochrance národů swých, od Ustawů slowenskych na školách ew. A. W. w. Uhřjch progewené. W Prešporku* 1841.

Ovo su pěsme sasma izvèrstne. Diše u njih duh vatrene ljubavi i privèrženosti k svojemu kralju. Pěsme ove mogu se zvati tumačem naroda slovačkoga, jerbo sadèržavaju njegove tužbe, boli, nadu i utěhu. Zaista samo dobar onaj i plemeniti duh, kojim je slovačka mladež napunjena, mogo je tako lěpe i nježne proizvode poroditi. Napomenuti ću ovdě samo několiko vèrsticah iz poslědnje pěsme, gděno pěsnik pěva:

> *Ferdinande!* králi slawný,
> Králi slawný Slowanů,
> Slowané Twůg národ hlawný.
>
> Ty gsi gegich ochranů;
> Pokud skály Tatęr stogj,
> Potud oni wěrnj *Twogj.*
>
> Králi, *Twé* bud' panowánj
> Wšemu lidu radostné,
> Legiž na *Tě* požehnánj
>
> Powždy nebe milostné!
> Panug dlauho, šťastně, stále,
> Bože zachoweg nam krále!! itd.

5. *Tatranka. Spis pokračugjcj. Wydawanjm Girjho Palkowiče a Ludewjta Štura. W. Prešporku.* 1841.

Časopis ovaj odlikovaše se vazda čistoćom i pravionostju jezika, nu odkada je g. Štur suposlenik postao, sjedinjuje s istom izvèrstnostju jezika, raznost predmetah i noviega duha. Dva su svezka novoga tečaja toga povrěmenoga spisa dosada izišla, sadèržavajući lěpe pěsme od L. Štura, Škultetya i drugih. Izmedju prozaičnih člančakah najvažnii je od Štura: *Azia i Europa*, ili: Oprеděljenje Rusie glede na Aziu. — Drugi pako svezak za Ilire osobito zato je važan, što se ondě jasno vidi želja i teženje učredništva razširiti ljubav i uzajimnost medju srodnom i dèržavnom bratjom ilirskom i slovačkom.

6. *Reč kterau etc. etc. dèržel Miloslaw Josef Hurban. W Pešti* 1841.

7. *Cesta Slowaka ku bratrům slawenským na Morawě a w Cechach, od Miloslawa Jos. Hurbana. W Pešti* 1841.

8. *Báseň ke gmeninám p. prof. Palkowiče, od geho učenjků. W Prešporku* 1841.

9. *Báseň Jana Holého, úplné wydánj! Swazek* 1. *W Budině* 1841.

10. *Slánwnost ku poctě padesatoročnjho uřadovanj učitelského etc. p. Jana Walenčjka. W Prešporku* 1841.

11. *Pohřebnj počestnost wykonáwaná P. Stěpanowi Clementisowi. W Pešti* 1841.

Ovo su lěpe dobrim slogom pisane propovědi. Priložena je i oporuka pokojnoga, gdě se izmed ostalih čita, da je ustavu za jezik i literaturu slavensku u Bretislavi ostavio 200 for. b. v.

12. *Gadrnegšj wypowědi Pjsma Swatého, od Samuele Gunkowiče. W Prešporku.* 1841.

13. *Nowý i starý wlastenský kalendář na rok* 1842, *od Kašpara Fejérpatakyho. W Lewoči.*

Kalendar ovi zaslužuje zaista medju svimi československimi kalendari pèrvo město. Premda nije posve klasičkim jezikom pisan, sasvim tim unutarnja njegova vrědnost i duh narodnost probudjujući, pribaviše mu i pohvalu i veliko razširenje. I t. nam je g. mnogo poučnih i zabavnih stvarih donio.

14. *Nowý i starý kalendář na r.* 1842. *od Giřjho Palkowiče. W Prešporku.*

Ovaj kalendar, kako je najstarii izmedju svih československih kalendarah, opet je svagda i najčistiim jezikom sastavljen za

koje već ime g. izdavatelja jamči. Sadèržava takodjer mnoge koristne stvari.

Napokon moramo još napomenuti knjigu:

15. *Slowenský Pozornjk. W Lewoče* 1842.

Dělo je ovo opreděljeno osobito prostomu i izobraženiemu puku, i zato je priloženo kalendaru Fejérpatakovomu, nu može se kalendar i pozornik na posebice dobiti.

Pozornik neizključuje nijedne nauke, kretje se pri svem i u svemu slogom pučkim. Nazočni pèrvi tečaj suobćio nam je izvèrstnu razpravu iz zvězdoslovja (Astronomie), kratku i jedru dogodovštinu banskih (rudarskih) varošicah u Ugarskoj, vatren sastavak o najdjenom dopisu, koj je kralj Matia Korvin tèrnavskomu poglavarstvu u československom jeziku pisao; razně zabavne pověstice, novine o napredovanju izobraženosti imenito iz gospodarstva; historičko-filosofičku razpravu o narodnosti; zatim svakojake pěsme, nadpise (epigramme) i satire na ludost čověčansku, kao i oglašenje novo izišlih československih knjigah.

Evo kolika izobilja podučavajućih i zabavnih predmetah! — Iskreno želimo, da poduzetje ovo dobije potrěbnu podporu kod obćinstva, jer će razširenje ovoga dělca sveti posao narodnosti naše znamenito podpomoći. I neće nas zaista nada prevariti; jer knjižica ova s tolikom bi pohvalom od naših Slovakah prîmljena; da je pisalac ovoga samo u svom okolišu za kratko vrěme 80 izgledah razprodao, i prodat će još više, samo ako mu bude preteko gděkoj izgled za prodanje, jer puk i izobraženii ljudi svuda za njega pitaju.

Pomnoženjem štiocah množe se i pisci. Ovako literarni naš život mirnim i laganim nu tim čvèrstiim napreduje korakom, i mi se temeljito nadamo, da će nam novim godištem još više novih i važniih duhovnih proizvodah roditi narodna naša njiva. — S Bogom junački Iliri i prekrasne domorodne Ilirke!

Na Brezovi d. 25 *Sěčnja* 1842.

Česka literatura.

(Iz dopisa —ku —zu).

U Beču d. 20. *sěčnja* 1842.

— Wpád Mongolů do Morawy. Se staršj historii Mongolů, gich powahopisem a popsánjm Hostýna. W dobu šestistyleté památky oswobozenj Morawy od Mongolů. Wyda IA. W. *Šembera,* professor řeči a literatury české na Morawsko-Stawowské Akademii w Holomouci. W Holomouci 1841 (8. IV. 102).

Knjižica je ova mala, nu i medju velikimi stati će kaó jedna od najznamenitiih: tako je lěpo sastavljena. Osobito zauzima opisanje bojevah Moravanah s Mongoli, i sve ono što je k tomu dodao učeni Boček. Ljubitelj znanja neka si nabavi knjigu ovu; neka ju proštie. Ovdě oćemo samo o tome da govorimo, što se tiče imena vojvode Moravskog, koj se proslavi pobědom nad Mongoli. Iz historikah Čeho-Slovenskih prvi bio je Hájek od Ljubočanah (XVI. v.), koj je kazao, da se je taj muž zvao Jaroslav od Šternberka. Poznato je, da i u znamenitom Kralodvorskom Rukopisu ima takodjer jedna pěsma »o velikých bojech křesťan s tatary;« gdě je batlijom tog boja prozvan Jaroslav. Negledeći na to, Boček dokazuje, da nije to bio Jaroslav, nego Zdislav, i da Hajek varajući se uze sina za otca, a slagalac pěsme u Kralodvorskom Rukopisu . . . . mogo je veoma lahko pogrěšiti kao — pěsnik. Šembera pako misli, da i pěsnik nije bio kriv, nego je bio kriv onaj, koj je prepisivao pěsmu (i valjda je taj prepisavalac pisao po rěčih někakovog prostog pěvca, koj je mogo više znati za Jaroslava nego li za Zdislava, pa ime jednog postavio město imena drugog). Šembera ima dokaz u samom skladu pěsme. Čitava pěsma složena je na taj isti način, kao što su vaše starinske junačke pěsme, t. j. u svakome redku ima po 10 slogovah; medju tim u redkih, gdě stoi ime Jaroslava neima 10 nego 11 slogovah:

»Aita Jaroslav jako orel letě« i
«Jaroslav ves ve krvi s orem sbrocen.«

Šembera čita ove redke ovako:

»Aita Zdislav jako orel letě« i
Zdislav ves ve krvi s orem sbrocen.«

Šembera ima pravo: sve je čisto; nu ipak će se protivnici starine Kralodvorskog Rukopisa smějati.

Pjsně národnj w Čechách, sebral Kar. Jaromir *Erben.* Swazek I. W Praze 1842 (12. str. IV. 208).

Hvala te hvala g. *Erbenu* na njegovu daru. Imamo sbirke Čelakovskoga, Sušila, Kollára, nu ako bi jih izišlo još 10, nebi bila šteta. Samo da bi bile one izdavane nesamo za onog, koj rad pěsme pěva bez brige, razumi li je ili ne. Pěvalac pěsamah još nije čitalac. Dobri je i valjani čitalac čitav (?), nerado ima knjigu, koja neodgovara na njegova pitanja. Zato spisatelj mora da promotri sve ono, na koje mora odgovoriti u knjizi svojoj, i da odgovori kako valja čitalac narodnih pěsamah može biti i filolog, koj traži u narodnih pěsmah narodni jezik i izgovor; može on biti i etnograf (narodopisac), koj hoće da pozna iz narodnih pěsamah duh i narav naroda, i njegove običaje i t. d., može biti i historik, koj gleda u narodnih pěsmah prošasto vrěme. Knjižica *Erbenova* veoma je dobra; ima i dosta pěsamah (150), i lěpih pěsamah; ima i primetjanjah; nu mogla bi biti još bolja. Koja se pěsma gdě pěva, to se nezna iz knjige *Erbenove.* Kod jedne pěsme zabilježio je svašta, a kod druge ništa. Jedna je metnuta, kako narod izgovara u Pragu, druga po načinu Plzenskom ili Kraljevogradačkom, a tretja i četvrta i peta — kao što se u knjigah piše. Istina, da je razlika u izgovoru narodnom u českoj zemlji vrlo mala, nu sakupitelj narodnih pěsamah mora da sobči sve kako je, i da neodbacuje ni najmanje črte. Ipak moramo zahvaliti g. *Erbenu* i moliti ga, da produži svoju sbirku, da nam poda i drugi i tretji svezak. Čemu nije odgovorio u prvom svezku, tomu može odgovoriti u drugom; a koj je čověk ili koja knjiga bez nedostatka. Nama davaju zlato sa srebrom, a mi još govorimo: »Nećemo! dajte suvog zlata!« Suvog zlata ni u brdu nejma. —

Nové Basně drobné Šebastiana *Hněwkowského.* W Praze 1841 (12. 152).

Stare jesu bile izdane još god. 1820 i te nijsu bile najstarie od g. Hněwkowskog. Njegov »Děwin« izišo je prvi put god 1805, sada je već veteran na polju česke literature. Tim nam je milije čuti

glas njegov, premda on i nije onaj, koj je bio u prvom izdanju »Děwina.« —

Deklamowanky od Wáclawa *Kliopery*. W Praze 1841. (16. 72.)

I ovo ime nepojavljuje se u prvi put iz tiskarnice Pospišilove. Diwadlo Klicperovo bilo je štàmpano u Kraljevom Gradcu jošte god. 1820; a ime njegovo poznato je u Českoj, kao ime Göthe u Němačkoj. Šteta ipak, da su ove deklamovanke deklamovanke a ne nova drama. Deklamovanke piše lěpo dragi naš *Rubeš*, a Klicpera piše drame. Svaki popo u svojoj knjizi věšt.

Trnky od Frant. *Hagniše*. W Praze 1841 (16. 53.).

I to su deklamovanke — ili barem »čitanke«: čitaju se vrlo lahko. Počeo sam danas; a preko... preko sutra bit ću gotov. A »Palečka« poznaš? I g. Hajniš pozna ga, i vi znate za Hajniša po Palečku. Tko nije kupio Palečka u prvom izdanju, može si nabaviti drugo. Nije li i to dokaz, da se sve što piše Hajniš, lahko čita.

Cesta Slowáka ku Bratrům Slawenskym na Morawě a Čechách, od M. I. *Hurbana*, 1839. W Pešti 1841 (8. 112).

G. Hurban putovao je iz Požuna preko Beča, Brna, i Moravske u Prag, dalje u Hradec, Holomuc i natrag. Opisuje, koga i šta je vidio. Piše lěpo, nu vidio je ili barem zapisao malo. O narodu malo ne ništa; a mnogo bi se dalo pisati o njem.

Tatranka, spis pokračugjcý zwláště pro Slowáky, Čechy a Morawany. W Prešporku 1841 (8. 116).

To je svezak prvi drugog děla. Prvi je izašo prije. Drugi kao drugi, mora biti bolji. Tretji još bolji i tako dalje. Redaktor poznat je svima Ljudevit *Štur*. Izdavalac znameniti g. profesor *Palkovič*. —

Nowý i starý Wlastenský Kalendář a Slowenský Pozornjk na rok Páně 1842. W Lewoči 1842.

Lěpo sastavljeni kalendar — osobito za prosti narod. Svega ima dosta — i iz astronomie, i iz geografie, i iz historie, i iz etnografie, i anekdotah, i pěsamah. Dobro bi bilo i u Zagrebu izdavati takovu knjigu, premda Zagreb i ima svoju »Daniczu Zagrebechku«. Danica danicom, nu danica sama dana nečini.

»Časopis Českého Museum,« »Wlastimil,« »Denice,« i t. d. izlaze na svět svojim redom, — i vše obstoit blagopolučno.

To su ti novosti literature česke, koje sam našo u Beču u dućanu Benedikta; o inih hoću da mučim, zato što nisu vrědne

spomenutja. I nesamo Benedikt nego i drugi knjigotrgovci kano n. p. *Folke*, *Damian*, *Universitetni*, i t. d. imadu českih i drugih slavenskih knjigah. Moglo bi biti i više, sudeći po množini naroda govorećeg u Beču česki, srbski, hrvatski, poljski, maloruski i. t. d. nu nije to prosti puk; to su ljudi u makintošah, u žakemarovih rukavicah, ljudi od fiakrah, ljudi, od kojih svaki čini se da je ili doktor juris, ili filosofie, ili plemić, ili »kot (mačak) znajet ščo« kako se maloruski govori......

Izmail Ivanović.

Ilirska literatura.

A) Književni život Sèrbaljah.

(Dopis Dragutinu Rakovcu.)

Promissum cadit in debitum. Ja sam ti obećao, da ću ti priobćiti razgled sèrbske literature. Obećanje ovo — kao pošten čověk — dèržim za dúg. Da me dakle, kao dužnika, *via juris* nebi eksekvirao, evo ti dúg izručujem. S mojimi misli sjedini ti tvoje, pa o cèloj stvari sudi, kako te uči tvoj zdravi razum.

Čudit ćeš se možebiti, što ja otvoreno govorim, i tebi, kao rimokatoličkomu Hèrvatu, sve i najtajnie kutove moje odkrivam!? Stvar ova nikakova čudenja nie niti vrědna. Ja sam polag današnjega slavenskoga duha u obće, a ilirskoga napose prema tebi, kano i prema svakomu bratu mojemu sasvim iskren, a vidim, da i ti spodobnu iskrenost prema meni gojiš u tvojih grudih. Kako se dakle nebi izpovědio iskren iskrenomu? Bolju, koja nas tišti, kad drugomu priobćimo, manja nam se biti čini. — A i tako je već došla doba, da jedan drugomu i samo sèrce pokazujemo bez svakoga zazora. Nestaje onih vrěmenah, kad je rimokatolik pravoslavnoga gnjusno prezirao, a pravoslavni na rimokatolika gledao, kao na svojega zlotvora! Sunce se radja, koje blude naše osvětljava svakim danom sve više i više. Tuga me obuzima, sèrce mi se para, kad umne oči bacim u dogodovštinu nezlobivog naroda našeg! U njoj nahodimo najviše medjusobne mèrzosti, svadje i nesloge; nahodimo čověčanstvo pogèrdjujuća věrozakonska protěrivanja. I to je uzrok, što su ilirski Slaveni, ti stari sědioci Europe, ne samo za Němci, Englezi, Francezi itd., nego i za jednokèrvnom bratjom svojom — Rusi, Česi i Poljaci, glede izobraženosti, ostali u šaragah. Nu světlii dani světe, koji će nam poslužiti, te ćemo mi dostić ono, prema čemu dědovi naši bili su nemarni. Krěpka volja i tvèrda stalnost da nas prati u svakom dobrom preduzetju, a osnažuje ljubavna věrnost. Što s voljom radi-

mo, to nam za rukom i izlazi. Ljubav i věrnost prinaša slogu. Sloga nas spasuje i proslavlja pred světom!

Prie nego se pustim u razgledanje literature sèrbske, moram ti nadověstiti: da pod imenom *literature sèrbske* ovdě razuměvam *literaturu ilirskih Sèrbaljah* (za razliku od lužičkih), medju koje i sám spadam. Ova mi je dobro poznata; zato ću samo o njoj i da govorim, i to sada tek u obće.

Kod nas Sèrbaljah tiska se *mnogo* — ali šta? — ja neznam. Nu poznato mi je, da *něšto čitamo!* — Kad kakova knjiga na svět izidje, da me tko zapita: *šta je novoga?* ja bi, kao i prie bez nje, odgovorio: *sve je srětno*, *novoga ništa neimamo!* — Ova izrěčba moja, ako se i čini biti čvor, ipak ju je veoma lahko i bez mača razrěšiti. Ja ovako od prilike velim: *Kod nas Sèrbaljah izlazi veoma malo knjigah*, *vrědnih obćenitoga pozora.* Valjalo bi dakle, da nam ozbiljnie korača literatura. Zašto pak tako slabo naprěduje — ja ću ti polag mogućnosti odgonenuti — priobćivši uzroke zloga stanja njezinog. A ti su:

1. Mnogi naši naučni — kako u Austrii tako i u Sèrbii — s izvèrstnimi darovi, i ne samo izobraženostju, već i pravom učenostju odlikovani, većinom su ostavili literarno polje, i predali se političkim službam. Dèržava se koristi njihovimi sposobnosti, ali literatura tèrpi veliku štetu.

2. Sadašnji literatori sèrbski svi su u službah, i literaturi posvetjuju samo svoje ure odmora. Da bi se izvèrstili u čemugod, morali bi žèrtvovati tomu *sve* svoje vrěme, *sve* misli, *vàs* život! »A ima li« pita Bulgarin, »na světu predmeta, koj bi trěbao toliko različitih znanjah, štènja, kako literatura? Literator valja da dobro poznaje hod prosvětjenja kod cěloga čověčanstva; on valja da čita sve novo, i osim toga valja da ima mnogo vrěmena k razmišljavanju zato, jerbo iz razmišljavanja tek radjaju se originalna děla. Hemiku n. pr.« nastavlja isti, »matematiku ili juristi (t. j. učenu *ex professo*) nie od potrěbe znati, šta je izišlo novoga u beletristici; a literator nasuprot svakojako mora znati sva nova odkritja u naukah, sve nove vèrsti i naprave. Kako će se postići sve to samo u urah odmora? Moralno i fizički nemoguće!« I to je uzrok, što se kod nas Sèrbaljah zanimive knjige neizdaju. Mi neimamo historikah, geografah, naturalistah, leksikografah itd. Sve ove struke literatorah ištu stalnu jedinost u zanimanju, neprestani mir, dugovrěmeno izkustvo i bezbrižan život. A niti jedno od ovih neposěduje niti jedan literator sèrbski. Svakomu je litera-

tura tek pripadna stvar. Možemo li dakle biti originalni, kad neimamo vrěmena niti na stranu okrenut se i porazmisliti? — Iz tog uzroka, da negovorim o strogo učenih dělih, jošte se kod nas nepojavljuju niti najpotrěbitie nauke, koje osobiti upliv imaju na izobraženje puka. Počnimo od školskih knjigah: mi, osobito koji u Austrii živimo, neimamo jošte ni *bukvara* u narodnom jeziku, iz kojega bi nam se děca čitat učila; neimamo *nauke kristjanske* u narodnom jeziku, odakle bi nam se děca Boga moliti učila; neimamo ćudorednih knjigah ne samo za izobraženje prostoga puka, nu i iste drobne děčice; neimamo knjigah za krasni spol i gospoje, da budu dobre matere, ljubavi vrědne supruge i čestite domaćice — akoprem priznajemo, da ženske veoma veliku vladu imaju nad izobraženostju našom itd.

3. K zlomu stanju literature sèrbske naročito prinadleži to, što mi jošte neimamo *književnoga jezika,* dakle niti osnove od pravoga izobraženja. Bez jezika, koga narod u obće razumie, nikada se narod prosvětiti nemože, niti svoje knjižestvo do svèršenosti dovesti. Ovo je istina, o kojoj nitko sa zdravim razumom posumnjati nemože. Istinabog da mi ponajviše pišemo narěčjem *srěmskim*, ali to bez svakoga razloga činimo. U Srěmu je tek najmanja strana naroda našega. Kako dakle da se svi podčine ovoj malješnosti? — Srěmac (s njime Bačvanin i Banatjanin) kaže: *kecelja, furuna*, *vašar*, *vaška* itd. Sèrbin (iz Sèrbie), Bošnjak, Hercegovac, Cèrnogorac, Dalmatinac, Hèrvat, Slavonac itd. ove rěči nerazumě. Svaki od ovih veli: *pregača, peć, sajam, pseto* itd. Tko nevidi, ovdě, da veća strana naroda našega negovori, kako je u Srěmu navadno. Jesu li osnovne moje rěči, onaj će suditi, tko se je měšao s narodom po tih krajevih. Šta valja dakle poprimiti, ili što većina upotrébljava, ili tek jedna strančica? Ja mislim, da će svaki pametan većine se dèržati. A i iz tog uzroka morali bi se poslědnjimi rěčmi služiti na město pèrvih, jer su srodne s ostalimi slavenskimi jezici. *Furunu* — zaista nećemo naći niti kod Rusa, niti kod Čeha, niti Poljaka. To bi iziskavala i uzaimnost slavenska današnjega vrěmena. S provincializmi nećemo daleko dojti. Němci, Francezi odbacili su provincializme, i uveli u literaturu svoju obćeniti jezik: pa jim zato i naprěduje. Bratja naša Česi imaju prekrasan klasički jezik, takodjer i Poljaci. I Rusi već počimlju svoj književni jezik čistiti od provincializamah. Uzmimo koju rusku knjigu, koja je prie deset godištah tiskana, i sravnimo ju sa sadašnjom kojom, kakovu ćemo razliku naći? — Mi imamo

prekrasni jezik u narodnih pěsmah, imamo osnovnu gramatiku, koju je g. *Vuk* utvèrdio na duhu narodnog jezika. Ali mnogi vele, da je to govedarski jezik, da je Vukova gramatika krezube Pele!?! Bože neprimi jim to za grěh, jer neznaju šta čine! — Šta više — ja sam sa sèrbskim »*svobodnoprevoditeljem*« Kotzebuevih dělah govorio jedanput o načinu pisanja, koj je sad u običaju kod nas, dokazujuć mu, da skoro svi naši literatori pišu bez znanja pučkoga jezika, i bez svakih gramatičkih pravilah. Šta misliš, brate, šta mi je odgovorio? «Pučki jezik« reče »nie za literaturu, a gramatika nie nam niti potrěbna: tko zna govoriti sèrbski, taj će i napisati!« Ha, ha, — bez narodnoga jezika i bez narodne gramatike imati narodnu literaturu — to je što nevidivo i nečuveno na zemlji! — Da bi mu dokazao, da on isti — akoprem govori sèrbski — piše veoma pogrěšno, uzmem njegov »*Nevini Stid*« i počnem čitati. Odmah na naslovu nadjem tri pogrěške: pèrva rěč *nevini*, zatim *dějstvije* i *svobodno*: ja mislim, (ako se nevaram) da narod naš veli: *nedužan*, *čin* = *radnja* = *dělovanje*, *slobodno*. Prevèrnem list, i naidjem na posvetu. Ja sam se dosta měšao s našim narodom; ali jošte nigdě čuo nisam, da je tkogod rekao: on je *počten* (na město *pošten*), *kupec* *) (na město *tèrgovac*, *tèržac*), on je novosadski *graždanin* (na město *gradjanin*), žive kao *bratija* (na město *bratja*), on je moj *blagoděj* (na město *dobrotvor*, *dobročinac*), bit ću ti *blagodaran* **) (na město *zahvalan*). Eto ti jezika bez gramatike! Poslě posvete idu *Dějstvujušča Lica* ***): ja mislim da bi bolje bilo reći: *radeće, děljujuće osobe*. Ovo bi dosta bilo za dokazati mu, da nepravo piše. Ali ja sam i u isto dělo zavirio, u kojem sam jošte ove — od premnogih — pogrěške spazio: str. 1. *astalčič* (= stolac, stolčić), *zělo* (= veoma, vèrlo), *sogrešio* (= sgrěšio) str. 3. *Ščastie* (= srěća, udes), *otečestvo* (= otačbina, domovina); str. 4. *pritjažavam* (= posědujem), *obhoždenie* (= obhodjenje, obćenje, vladanje), *povsednevno* (= svaki dan), *osuždava* (= osudjuje), *obače* (= ali), *obstojatelstva* (= okolnosti), *vozvratiti* ****) (= povratiti); str. 5.

---

*) Dakle samo *kupuje*, a ništa neprodaje. To bi zlo bilo po njemu. Ili je zbilja g. pisatelj htěo tim što više ili manje da kaže, nego li tèrgovac, kad u dělu navodi osobu jednu, kao *bogatoga tergovca*.

**) *Blagodariti* — toliko će reći, koliko *blago darivati* t. j. milostinju činiti. Dakle ćemo onomu, tko nam je dobro učinio, želiti, da do toga dodje, da milostinju prosi od nas klientah svojih, a mi da mu ju udělimo? Da lěpe zahvalnosti! ja je zaista neželim od nikoga.

***) *Lice* je kod mene das Gesicht.

****) *Vratiti vos* — sěna? Sic itur Corinthum

načertan lik (= naslikovan obličaj), *najdragocěnnjejše* *) (= najdragocěnic), *mužu* **) (= *čověče*) itd. itd. I ovo su ponajviše pogrěške jezika. U cělom pak dělu slog je skrojen polag gramatike němačkoga naroda: dakle je protivan svojstvu sèrbskoga jezika. Tako n. p. onaj monolog *tisjaščnika* (= tisućnika) na str. 83: »Vrata su mu otvorena. — Tu se jasno viditi može, da mladić taj mnogo izgubiti nema. — Ako je istina, što ljudi o udvoju govore, to ne samo da je sožalenija, no i pohvale dostojan. — S ovim započeti, i njega k ljubavi mojoj privući moram. — Hoću mu onu gordost njegovu da sokrušim!« itd., ja bi ovako od prilike napisao: »Vrata su otvorena — to pokazuje, da mladić taj neima ništa, što bi mu tko odneti mogao. — Ako je istina, što ljudi govore, da je mejdan dělio, to ne samo valja ga požaliti, nego i pohvaliti. — S ovim moram započeti, i pridobiti njegovu ljubav. — Ja ću mu onu gizdost skrušiti« itd. Ja mislim, da bi ovako svaki i najprostii Sèrbin razumio, a valjada se nebi nijedan izobražen uvrědjen našo! Za prevadjati štogod, nie dosta znati samo jezik, kojim je pisano, nego osobito i onaj, u koj se prevadja. Nu nie naměrenje moje pretresati spise. Ovo sam tek zato naveo, da pokažem, kako se jadno dèrma i tlači naš jezik.

Iz višenavedenoga priměra lahko je uviditi, da se u spisanjih naših nenahode samo provincializmi, nego da jošte kod spisateljah naših vlada predpotopna idea: da se netrěba udaljavati od cèrkvenoga jezika. Sèrbi već od hiljade godinah žive u historii kao narod, pa jošte za literaturu svoju neimaju narodnoga jezika! Nu šta rekoh — neimaju: imaju, nego neće da imaju. Jedni hoće, da se staroslavenski piše, drugi měšovito. Vèrlo se ih je malo do danas pojavilo, koji znaju pisati pravilno staroslavenski, a mnogo ih je, koji měšovito, ali najmanje, koji čisto sèrbski! Onim, koji i danas još sanjaju o primljenju cèrkvenoslavenskog jezika za književni, bi rekao, da gréše proti cèrkvenim našim (pravoslavnim) zapovědim, medju kojimi se veli, da *cèrkovne stvari nikomu upotrěbljavati netrěba*, t. j. nie ih slobodno iznositi kojekuda izvan cèrkve; tako su bar meni te zapovědi tumačili u bogoslovju, pa će mi i ostati svete, dok živim. I zaista grěh bi bio k nebu vapijući, kad bi onu svetinju, kojom Boga slavimo i na pomoć prizivamo,

*) To tako zveči, kao kad bi Latin rekao *percarissimus!*

**) Muž u obće znači to što němački. *der Mann*, a kod Hèrvatah takodjer: *der Bauer*.

obratjali na svagdášnjosti naše. Cèrkveni jezik válja pozorno čuvati na oltaru medju posvetjenimi cèrkvenimi stěnami! — Oni drugi, koji niti slavenski niti sèrbski jezik neznaju, a htěli bi něšto napisati, pišu u jeziku, koga na světu neima, nazivajući ga: *slavenosèrbskim*, a ja — polag njihove gramatike — *očistitelnim.* »Nikakvim jezikom« govori g. Vuk *)« na ovom světu nie tako lasno pisati, kao ovim njihovim: kod njih netrěba znati nikakve gramatike (ni sèrbske, ni slavenske), nego zareži pero, pa piši polag svojega ukusa, kako ti kad iz pera izteče: što neznaš sèrbski, metni slavenski, što neznaš slavenski, metni sèrbski, a što neznaš ni sèrbski, ni slavenski, metni kako ti drago (što ti prie na um padne).« I ovaki, dočim što pišu, vele, da čiste i izpravljaju jezik, a neznaju, da ga kvare i gèrde. I to su ti kod mene *očistitelji* jezika, ili sèrbski *Puritani.*

Istinu je napokon izpovědio g. Vuk, kad je na strani V. svojega rěčnika kazao: »da do danas nemamo još ni jedne knjige, da je upravo napisana polag sèrbske gramatike, kao što narod govori! Ni jednomu spisatelju nie palo na um, da barem za sebe postavi kakvagod pravila u jeziku, i njih da se dèrži, nego je pisao svaki po svojoj volji (kako mu se je kad na vèrh pera desilo), tako, kao da naš jezik (osim sviuh jezikah na světu) nikakvih pravilah nema.«

Iz dosadašnjih rěčih i viděti je, da kod nas jošte vlada neosnovano pravilo: »*piši, kako govoriš!*« Kamo srěća, da pišemo, kako govorimo, t. j. kako narod govori po selih, a ne mi »*graždani*« po Novom-Sadu, Temišvaru itd. Ovdě ćemo čuti: ja sam bio u *cèrkvu*, na *jednim* městu, *oću* doneti, daj mi *šlisl*, da otvorim *trugl*, dugo sam *dormirao*, dobro sam se *ištrahovala* itd. Je l' to narodno? Zaista nie! — Sèrbski spisatelj, ako želi, da mu trudi imaju ploda, i da tim děluje na izobraženost puka, valja pučkim jezikom da piše. Inače badave će mu biti vás trud, ma on koliko napisao u svojem *očistitelnom* jeziku! — Čitanje knjigah, koje se izdaju u pokvarenom i izopačenom jeziku sèrbskom, dovesti će nas do toga, da ćemo tu pokvarenost i izopačenost uzeti za pravilnost. Tomu već vidimo početka! Šta će biti od literature sèrbske, ako sve knjige budu pisane *očistitelnim* jezikom? — Jaoh!

Ako poričem današnje pisanje naše, netrěba misliti, da tim hoću da kažem, da ja dobro pišem. Bože sačuvaj! Nitko bez

*) Vid. Rěčnik str. VI.

pogrěšakah nie. Ja priměčavam ove nedovoljnosti u današnjem pismenom jeziku sèrbskom, i njih naznačujem. Radovat ću se, i věčito ću zahvalan biti svakomu, tko mi u dělih mojih poizbilježivao bude pogrěške jezika i gramatike, koje mi se ili nehotice, ili — žalibože — iz neznanja podkradu. Ja ću ih se drugi put čuvati. Ovako mislim, da svaki zrělouman valja da čini. Zar bi u takovom cvatenju bila danas literatura němačka, francezka, englezka i talianska, da spisatelji jedan drugoga nedovoljnosti i pogrěške neodkrivaju? Nitko nemože biti tako učen, da neima ništa naučit se od drugoga. Učenost naša podleži obćenitomu svjuh i posebnomu svakoga sudu.

4. Nemanje važan je uzrok nenaprědovanja literature sèrbske, što mi jošte pod školskim prahom, ako iole prirodjenoga dara u sebi osěćamo, već dèržimo se za sposobne k literaturi (ovo iz vlastitog izkustva govorim!); pa se slabo paštimo, da svoj prirodjeni dar do svèršenosti dovedemo. Tako svakim danom dobijamo sve nove i nove literatore (?), i to ponajviše poete. Mladost je sama po sebi poetička: nie dakle čudo, što mi tako rado pěvamo, akoprem na pěvanje naše koj vèrstni pěvalac, da iz groba ustane, morao bi se na novo u njega sići. Ja nepoznajem više od dvojice naših, koji zaslužuju ime poete. Istinabog — pěsmotvoracah, naročito odistah, imamo suviše: ali kakovih? Oni pěvaju *sine enthusiasmo, sine omni inventione.* Kamo sréća, da mladež naša nenagli s naravnim darom svojim (duhovnim), nego da se pašti neprestanim čitanjem klasičkih dělah umne svoje sile stalno izobraziti. Pa kad se načita, i to premnogo načita, onda neka nam dá plod od dugovrěmenog svog čitanja! Tako bi živila sebi na věčitu slavu, a rodu na neocěnivu korist. Inače pak niti će sebi časti priskèrbiti, niti će nam se narodna izobraženost podizati.

5. *Žurnalistika.* *) Sva gotovo literatura sèrbska zasad sastoji u žurnalih i časopisih. To mi dokazivati netrěba. Tko ima oči, lasno uvidja. Moglo bi se dakle postaviti pitanje: je li to za nas koristno? Ja bi rekao da nie. Žurnali i mnogi časopisi ištu mnogo predmetah, dakle i mnogo sutrudnikah. Mi literatorah imamo veoma malo, a ti su takovi, kojim je literatura tek pripadna stvar.

*) U pravom smislu mi neimamo više neg četiri *žurnala*, t. j. *Narodne Novine* i *S. N. List*, *Sèrbske Novine* i *Dodatak* k istim: nu *časopisah* imamo suviše. Nek mi je dakle dopuštjeno pod *žurnalistiku* staviti i *žurnale* i *časopise.* Žurnalistika ništa drugo nie, nego povrěmeno spisanje, a to su časopisi.

Pa kad i ti ono malo vrěmena, što im za literaturu ostaje, posvetjuju žurnalom i časopisom, koji se dopadaju tek dok su polag Götheovih rěčih: »*Was glänzt, ist für den Augenblick geboren:*« to tko će izraditi takovo dělo, koje je za *navěk*. Vrěme je skupo! — A osim toga žurnali i časopisi polag slaboga mojega mnenja — kao da nam i taru volju — osobito kod mladeži (a ova ponajviše nam danas literaturu izdèržava), da na svět izvedemo *aliquid solidi*. Lakše je napisati »*Pastirski Praznik*« nego »*Nemaničiudu*« lakše je opisati »*Napoleonov kabinet*« *nego* »*Dubrovnik*« itd. A pri tom svi smo toj slabosti podložni, da se radujemo, ako trud naš čitamo naštampan, bez da nam je džep imao posla. To pak nigdě nam se zbiti nemože, osim u žurnalih i časopisih, gdě još pod * od urednika i pohvaljeni bivamo, a često od njega i nagradu dobijamo. »Žurnale« dakle, »žurnale i časopise« čujem, gdě viču mnogi: »mi smo kadri pisati i prevadjati za njih!« I tako svaki na město da se uči, spisuje ili prevadja knjige, piše ili prevodi *žurnalne sastavke*. I pravo je! »Za napisati ili prevesti knjigu« veli Bulgarin »trěba mnogo truda, brige i vrěmena. Neznamo, hoće li se razprodati knjiga, hoće li biti pohvaljena; a za žurnalni sastavak dobitak i slava nam je u ruci!« Na taj način mnogi od nas, želeć čuvenim biti u literaturi, a u stanju nisu što věkovito napisati, odmah ti se prihvate žurnalah i časopisah. Kako se u tih piše, svakomu je poznato. Koliko ima u svih naših i časopisih i žurnalih sastavakah, koji su čisto sèrbski napisani, i bez gramatičkih pogrěšakah? *U cěloj Europi neima priměra, da bi knjiga izišla na svět s gramatičkimi pogrěškami, a kod nas je najveća redkost viditi ne tek knjigu, nu i sami žurnalni sastavak, koj bi napisan bio čisto i pravilno sèrbski.* Ovako je Bulgarin kazao za rusku literaturu — to isto i ja evo velim za našu — neboječ se, da će mi se obraz cèrveniti pred čitateljem. Veliko breme naši *žurnaliste* *) uzimaju na se, bojim se, da nepadnu pod njime! »Preveć«, štono reče pobratim moj Veselin, »zailaze s prave staze, odkuda se neće moći povratiti bez velike muke, ili bolje reći, bez gèrdne svoje sramote.« — Valjalo bi, da s prosvětjenim svojim umom prie poznadu narod, da nauče narodni jezik — i svoju sposobnost kakovim prevažnim proizvodom pokažu občinstvu: pa onda da odpravljaju težki zanat sèrbskoga žurnaliste. Valjalo bi, da skupljaju okó sebe mladiće sèrbske, ali ne, da jim oni ili iz častoljubja, ili

*) Pod ovim imenom razuměvaju se i oni, koji časopise pišu i izdaju.

zbog potrěbe izdèržavaju žurnale, nego da ih njihovi žurnali izobražuju, da im duševne dare razvijaju, i da ih usavèršuju u materinskom jeziku, da bi tek vrěmenom — kad njih nestane — město njihovo zauzeti mogli, t. j. da ih oni sa svojimi žurnali »k onomu blagorodnomu cilju pripravljaju, da prosvětjenju predragoga roda svojega dobru i blagoukusnu — upotrěbljenjem vlastitih silah pribavljenu — hranu, kao vrědni sèrbske majke sinovi, poljubljenoj bratji svojoj podnesu, i na izobraženja sèrbskog žèrtveniku polag mogućnosti svoje koju svěćicu zapale, i tako sèrbskima očima u tamnom života ovoga tumaralištu (labirintu) ostalim sarevnovateljem světliti pomognu.« *)

Iz navedenih dosad rěčih mogao bi tkogod i pomisliti: da ja dèržim, *da su javni listovi nepotrěbni za Sèrblje.* Potrěbni su, i to kako potrěbni, ali nisu koristni. Potrěbni su, velim, jerbo su oni organ naroda, kano jezik govorni organ čověka, — oni otvaraju put, kojim se najlakše dolazi do narodne srěće:

»*Lete misli kroz rod. Radjaju mnenja se*
Nova; traži se cilj obči!« — veli Mušicki.

— Koristni nisu, jerbo polag rečenoga neodgovaraju narodnomu duhu, t. j. nezavise oni od literature, nego literatura od njih. Bili bi pak onda koristni, kad bi se po vrědnih, i u literaturi osobito věštih ljudih, koji su odpečatak učenosti svoje već odkrili světu, i kojim je žurnalistika tek pripadna stvar, kad bi se, velim, po takovih u pučkom jeziku razprostirala obćekoristna znanja, da svaki i najprostii čitatelj razumie i postigne. Inače tašt je vaš trud i trošak! Ako dakle samo časopise i žurnale izdavali budemo, t. j. ako nam sva literatura stojala bude u jednoj i to žalostnoj žurnalistici, to se nenadajmo, da će nam se kadgod prosvětiti i usrěćiti narod. *Quid verbis opus est? spectemur agendo!*

6. Sèrbsku literaturu prěči i *kritika.* — Priznajem, da je kritika koristna i potrěbita, za da procvěta i do svèršenosti dodje literatura. Ona bo zadèržava i čuva um čověčanski od zabludjenja i opasnih stranputicah. Ona je srědstvo, kojim se obděljuju i usavèršuju nauke i umětnosti. »Ali najbolje srědstvo« veli Magaraševič »zloupotrěbljenjem biva opasno i vrědonosno. Često se pod vidom istinoljubja (jer to pravu kritiku proizvodi i obdèržava) pristraštje sakriva; često se iz zlobe, zavisti vrědnost čověka i njegovoga děla pretresa i umaljava, često se sama stvar mimogred smatra, a ličnost spisatelja pozorljivomu čitatelju na ugled i pod-

*) Lětopis g. 1826. sv. 2. str. 107.

směh predstavlja, mala i neznatna pogrěška uveličava, a što bi pohvaliti valjalo, sasvim prešutuje *).« Ovakove su ponajviše kritike sèrbske. One neidu, da šėnice zèrno očiste od pleve, nego da smlate i isto vlatje. Tko će reći, da ona kritika, koja je kroz Lětopis i S. N. List poslědnjih godinah proti Ilirstvu, gg. Stamatoviću i Joanoviću razprostèrta po narodu, tko će, velim, reći, da ona pomaže domorodnu literaturu? da ona umove naših spisateljah snaži, i k većim i koristnim preduzetjem i trudovom (što valja da je pravi cilj kritike) podbada? Neugašuje li ona nasuprot u čověku, kojega se osoba, a ne dělo onako nečedno šibava, volju k daljemu dělovanju? I najveći duhovi klonuti znaju! Istinabog da kritik valja da bude *strog i nepodmitan*, ali valja, da je *umiljat i štedeći* — dèržeć se onoga pravila: *parcere personis, dicere de vitiis.* Nu mi zato ništa niti nehajemo. Naša je kritika bura, koja izniknuto sěme hoće da satre. Ako na taj način ona list svoj neokrene, i neprestane biti *razoravajuća:* to nikada od literature naše neće biti ono, što se želi da bude.

7. Najposlě naprědovanje literature sèrbske znamenito zadèržava *knjigotèržtvo*. Mi jošte neimamo ljudih, koji bi tèrgovinu provodili s knjigami. Istinabog da nam se je pomanjkanje to (ako směm reći) stranom podiglo, t. j. mi imamo domorodno družtvo — *Maticu Sèrbsku*, koje poglaviti cilj je razplodjenje literature sèrbske. Ali ova je još u tako slabom stanju, da jedva sad po dvě svezke Lětopisa izdati može na godinu; a o dělih od pojedinih spisateljah niti spomena nije. Šta dakle spisatelju, koj neima privatnoga imetka, kojega bi dio obratio na izdavanje svojih dělah, činit ostaje? Ništa drugo, nego štono g. *Vraz* u svojih *Glasih iz Žeravinske dubrave* reče: »*baciti vàs stid, od stida li rumenim obrazom iti od kuće do kuće prosjački moleć:*

»*Nebi li se duša našla,*
»*Koja bi se smilovala,*
»*I na boga pogledala —*

t. j. predplatila za izlazeće njegovo dělce s několiko grošah?« Nu i na ovu ubogačku prošnju, tko mu — siromahu — uděli, t. j. tko mu se predbroji iliti mu predplati na novoizlazeću knjigu? Oni, koji u učeni red niti nespadaju, i kojih — štono — *r* — veli *niti pozvanje nije, da se s knjigami i čitanjem bave.* Naučnici, za koje se većinom pišu i izdaju knjige, najmanje ih kupuju. Ovo će zasvědočiti svako književno sèrbsko dělce, u kojem medju

*) Lětopis g. 1829. sv. 2. str. 80.

predbrojnici jedva ćemo naći jednog ili dvojicu od zemaljskih gospodarah i plemićah, jedva 5—10 svetjenikah i sudiah, advokatah i profesorah — ostali svi predbrojnici ili su tèrgovci ili zanatlie. Eto tko izdèržava literaturu sèrbsku! *Mnogi su zvani, ali malo ih je izabranih!*

Pokraj toga još se mnogi samo zato predbroje, da im je ime natiskano u knjizi! Tako se dogadja, da mnogi knjigu, kad je gotova, niti neuzme, ili ju uzme, a siromah spisatelj mora da podere po dvoje naglavakah, i da potroši na pisma několiko testetah papira, dok novce za nju dobije; a mnogo putah vrati mu se i knjiga zamazana i pročitana, jošte više putah neviči niti knjige niti novacah — kao što sam u obojih prigodah i sám imao *maleur!* Tiskarnik zato ništa neće da zna: ište svoje novce (i pravo ima). Siromah spisatelj mora se u dúg zavaljivati, u kojem često i zaglavi. Nije dakle čudo što gděkoja děla od naših spisateljah pogadjaju *in vicum vendentem thus et odores.*

Iz svega dosada rečenoga očito je, zašto sèrbska literatura zlo stoji, i zašto izlazi na svět tako malo valjanih knjigah. Zaista plakati nam se valja! Nu tko je kriv tomu? Něšto mi sami — *pisajući* i *čitajući*, a něšto vèrhu nas udes, koj nam je srědstva oduzeo, da niti oni, koji bi htěli, nemogu dělovati na obrazovanje naroda. Mi vlastitim znojem uměšeni hlěb nesměmo vlastitimi usti jesti: nego ga moramo gutati po zubih, europejskoj glavi stránih, izžvaćen. *Mudromu dosta jedno oko!* —

Ovo je svě što sam ti u obće kazati znao o sèrbskoj literaturi. To smatrati možeš kao i něku *karakteristiku* njezinu. Za sad se ovim zadovolji, dok ti opet govorio nebudem o pojedinih dělih sèrbskih. — Mnogi će možebiti od naših, kad pročitaju ovo, ustati na mene, kao na bělu vranu — valjda zato, što sam istinu izpovědio. Akoprem mi današnji svět veli, dèržati se one stare poslovice. *Pravo reci, pa uteci;* ali ja uteći neću, nego svakomu stojim na mejdanu: neka me strělja, kako mu je volja — šat uzbudem kadar koju strělu i odbiti od sebe! — S Bogom! Tvoj

U Bačkoj měseca Sěčnja 1842.

Dobrorad Bratoljubić.

B) Narodne pěsme u Slavonii.

Naumili smo o pojedinih ilirskih dělih govoriti tek u 2. ili 3. svezku; nu opet propustit nemogosmo, da jednu u mnogom obziru znamenitu knjigu, koja je nedavno u Osěku izišla, barem s několiko rěčih u běli svět neizpratimo. — Gospoda štioci neće nam zaměrit, da pri toj prilici o istoj stvari *ab ovo* počnemo.

Poznato je već većoj strani učene gospode štiocah, s kolikom su bukom i slavom obilazile izobražen svět narodne naše pěsme u Vukovom izdanju. Němci, Englezi, Francezi i Taliani sve udari u jedan mah čuditi se, i u jedan glas hvaliti prostu krasotu i prirodnu cvàrstoću ideah, razloženih u ilirskoj narodnoj poezii, od kojih je veća strana (kazaše) srodna s neumàrlimi pěsmami Omira. Ista naša zapadna i sěverna bratja, koja u ničem, šta izobražen zapad za krasno i dobro priznaje, nezaostaju, puhnuše u jednaki rog, nemogući dosta nahvalit našu narodnu poeziu ustupljujući joj odmah pàrvo město u Europi. Samo kod nas se je još sve jednako malo cěnilo ono, nad čim nam se je čudio čitav prosvětjen švět. Dapače istoga najdostojniega svetjenika te nar. svetinje, utemelitelja naše slave i věre, stali smo prezirati i gàrditi s krivim ponosom svoje nezrěle učenosti, u *taštoj ljudskoj oholasti.* — Nu kako se opet i kod nas zapadnih Ilirah narodni probudi duh i š njime i književni život, stadosmo se i na polju narodne poezie broj nie sastajati i žurnie okretati. Nakupi se domala hàrpa toga bogatoga dara božjega osobito iz gornje i srědnje strane naše domovine, od kojega još žali) Bog veća strana u rukopisu leži, čekajući Mecenata, koj će ga izvesti na běli svět. Samo u dolnjih stranah, osobito po Slavonii, Srěmu, Bosni i Horvatskoj granici, slabo se je još gledě na to radilo. Koliko nas je dakle razveselio glas, da se je g. *Topalović*, slavni pěsnik, dobar znalac jezika narodnoga, toga posla prihvatio sabirajuć po svom zavičaju (Sla-

vonii) sa prijatelji svojimi narodne pěsme. Dočulo se je takodjer, da se u glavnom gradu Slavonie sastavilo društvo, koje će svojim troškom plod truda g. T—a i njegovih pomoćnikah na světlo izdavati, što nas nadahnů nádom, da neće mnogo obećajuća naměra g. T—a proći u vétar ili zaglavit (kao što je obično kod nas) sa suhom *dobrom voljom.* A sada imademo čest objaviti čitajućoj gospodi, da se u svom očekivanju nismo baš sasvim prevarili. Párvi stoji svezak na stolu našem nazivajući se *pleno titulo*: »*Tamburaši ilirski, iliti perva kitica narodnih ilirskih pěsamah po livadah i dubravah slavonskih sabrana i svemu junačkomu ilirskom narodu prikazana; u družtvu s' više rodoljubacah skupio, u red stavio i izdao Matth. Topalovič. Svežčič* (!) *I. U Osěku. Tiskom Mart. Alojs. Divalda kr. pov. knjigotišca* (!) 1842, 8. str. XVI. 84. Cěna 20 kr.—A sada da vam kažemo kakova je ta *knjižica*, da pretresemo i razsudimo dělo. Razumi se, da ovdě neima města razsudjivanje narodnih pěsamah kao pěsamah, zašto šta nam je u věrozakonskom obziru sveto pismo, to trěba da su nam u narodnom estetičnom prave narodne pěsme: — svete i uzvišene nad svakom kritikom; nego ovdě se može zametnuti rěč o istoj knjižici, kako ju je uredio g. izdatelj, i kako su sakupljene pěsme, jednom rěčju: pretresti i razsuditi poso sakupitelja i izdavatelja.— Nu i tu ima svojih težkih nevoljah. Težko je naime razsudjivat objektivno stvari ondě, gdě još spisatelji nisu naučni gole slušati istine. Taj je bio običaj dosad i kod nas. Svaka se je nova ta bila i najgora knjiga hvalila, i pisalac u zvězde kovao. Nu kad je naše knjiženstvo već u osmoj godini, to je istina već krajno vrěme, da se jedanred pisaoci od sladke sise odbiju, děčinski se jim bašmaci svuku, i da se postavljaju na mladostne svoje noge. Dá, moja slavna gospodo i prijatelji! taj da Rubikon prekoračimo trěba je, ako hoćemo na Kapitol prave narodne izobraženosti da stignemo; trěba je, da se osvěstimo, i da rěč zametnemo o stvarih našega knjiženstva, i várhu njih da se trězno razgovaramo negledeć na prijateljstvo, srodstvo ili druge okolnosti. Ili da tu žártvu donosimo ili da ugreznemo ili ostajemo u věk věke várteć se u jednom istom kolu kao muhe bez glave. Drugog izlazka neima. Dakle bez zaměre u ime Boga! — —

U predgovoru děla tuži se g. T. vatrenimi rěčmi na one pretresače, koji na svaku novu knjigu ilirsku navale kao čavke, gárdeć ju i tražeć u njoj zlobno i navistno svako zlo, dapače višeputah isto ono, na što pisalac ni pomislio nije. Dobru bi nam za-

ista učinio g. T. službu, da je time svim književnim opadnikom zavezao i zatvorio usta; nu sve nam se čini, da je u větar govorio (ako nelaže Dositej). Poslě toga govori o uzrocih zašto je dosad literatura naša zaostala. I tu navodi mnogih istinah, nu scěnimo da to nespada u predgovor k narodnim pěsmam. G. T. bio bi mnogo bolje učinio, da je čitav taj predgovor metnuo u svoju *Jeku iz Osěka,* gdě bi mu *mutatis mutandis* išlo město, a u ovoj knjizi da je govorio ono, o čem (obećuje) da oće govoriti u drugom svezku, jerbo mu je zasad (kaže) nestalo prostora. Izza predgovora slědi *A* 30 *ženskih,* a izza njih *B* 13 *mužkih* (!) pěsamah. I ženske i mužke pěsme izpremio je lěpo s opazkami koje nas vàrlo obradovaše, jerbo nas obavěštaju o stvarih, koje nam dosad većinom nepoznate biahu, n. p. o načinu pěvanja, o pripěvih itd... Istina mogo bi nam g. T. to još jasnie predočiti, da je dodao i jedan dva napěva, nu — tko smie toliko tražit na početku! Několiko komadah toga svezka poznato nam je već iz drugoga izdanja Vukove sbirke kao n. p. u *A.* br. 4. 5. 10. 17. 19. 20. 25. 28. a u *B.* br. 1. 5. 6. 7. 8 i 9 (po koliko se na pamet spominjati možemo). Nu ta opazka neoduzima jim ni màrve cěne, zašto mi jih ovdě pozdravljamo opet u drugom odělu, prikrojenom po ukusu města, gdě su sakupljene. — Pravo je učinio g. T. što je kod svake pěsme metnuo město, gdě je sakupljena, i ime, od koga ju je primio, nu malo je posàrnuo u tom, što je svaku (takó rekuć) prelio u književni kalup; n. p. metnuo *běli, lěpi* (město: *bili, lipi,* ili *beli, lepi,* ili *bjeli, ljepi*); *carno, varlo* te opet *cerno, verlo,* a na nijednom městu, kao što bi moralo da bude n. *crno, vrlo.* Po koliko nam je poznato, ima slavonsko narěčje više razrěčjah iliti razlikah u izgovaranju rěčih. Drugčie se govori u Srěmu nego li u Požezi; drugčie opet u Gradiškoj, a drugčie u Brodskoj i Varadinskoj regimenti. Nu pěsme Tamburašah ilirskih, premda kod jedne stoji iz Nuštara, kod druge iz Oriovice, opet kod drugih iz Brodske regimente, imadu ipak sve jedno isto lice, a to onakovo kao da su se sve rodile iz jedne (književno-ilirske) glave. — Kod narodnih pěsamah nesmě se ništa prenačinjat; proměnjat ili popravljat, nego jih valja bilježit onako kako izviru iz ustiuh naroda. Lěpote i mahne njihove — sve je sveta baština praotacah naših. U njih kao u starinskom někakvom zàrcalu čitamo način od mišljenja i ćutjenja njihova. I tu starinu trěba da mi čuvamo i poštujemo kao uspomenu njihovu, kao grobove, gdě leži prah kostih njihovih. Neka se dakle u nar. pěsmah

iz Slavonie piše *vrlò*, *crno*, neka se piše *bilo*, *kolîno*, *vîra*, gdě se ovako izgovara, a gdě se neizgovara ovako, neka se opet piše onako, kako se izgovara kod prostoga naroda. Nu nikako se i nigdě u narodnih pěsmah metat nemože *lěpo*, *bělo* itd., jerbo je taj *ě* samo za književni jezik, od književnikah prikrojena kapica sjedinjenja, *substitut* glasa, koj se u někih stranah velike naše domovine izgovara kao *i* u drugih opet kao *e* ili *je* ili *ije* ili *ej*.

Nemožemo pored toga odobravati, što je g. T. zabacio Vukovo razredjenje nar. pěsamah, razredivši jih u svojoj knjizi na svoj sasvim vlastit način. Vuk u I. knjizi svoje sbirke (u Lipisci 1824) na str. XVI. ovako govori: »Sve su naše narodne pjesme razdijeljene na pjesme *junačke*, koje ljudi pjevaju uz gusle, i na *ženske*, koje pjevaju nesamo žene i djevojke, nego i muškarci, osobito momci, i to najviše po dvoje u jedan glas. itd.« A sad da slušamo kako g. T. govori (str. 51—52): »— — ja za sad medju ženske pěsme samo one brojim, u kojih poglaviti predmet il' osoba ženska jest, naproti pak medju mužke brojim one, gdě il' mužko govori il' o mužkom poglavito govor biva, bez ikakvog obzira na slogoměr. itd.« — Zaista neosnovàn kriterij! Polag g. T—a bi morala i ona pěsma: *Kraljević Marko i Leka kapetan* biti ženska, kao i ona druga o *Kosovki djevojci*; i ona u Milutinovićevoj sbirci: *Jakšići* itd. Što se tiče posla narodnih pěsamah, tu je starac *Vuk* imar (majstor), a mi smo tek slabi i nejaki šegèrti, koji trěba da slědimo njega, jerbo je on taj zanat već davno izučio, ne pako da tražimo i udaramo na druge pute, dok nismo i mi pokazali světu dobre rukotvorine. U obće trěba da vàrlo pazimo i da se čuvamo, ono dàrmati i obarati bez potrěbe, šta su drugi prie nas težkim trudom utemeljili i uzzidali. G. nam T. u svom dělcu predpostavlja (indirecte priporuća) opet několiko novonačinjenih rěčih, za koje imamo jurve davno dosta dobrih izrazah, n. p. *knjigotišac* m. *knjigotiskar*, *dogodjajka* m. *dogodovština*. S duhom jezika složne u literarni jezik uvedene rěči polag našega mnjenja samo onda se opet ukinuti mogu, kad se na njihovo město postave rěči, koje su se poslě ili našle kod naroda, ili jih koje narod predstavljajuće družtvo za bolje nalazi i proglasi.

Ovo su one glavne točke, koje smo bili polag naše razsudjujuće savèsti dužni napomenuti. Medju tim želimo knjizi g. T—a, da se po čitavoj našoj domovini razširi i razprodaje. Istina Bog! mogli bi te iste pogrěške g—u T—u privatnim kakvim pismom napomenuti. Nu — buduć da to isto trěba da znadu i sva čestita

gg. što za njega kupe, ono bi ili ja ili g. T. morao to isto da razpiše svoj rečenoj gospodi, za koj poso neimam vrěmena ni ja, pa će ga i težko imat g. T. Zato neka ide u ime Boga na javnost za vladanje svihkolikih kupacah naših nar. pěsamah, najpače za vladanje g. T—a kao izdatelja 2. 3. 4. 5. i 6. svezčića, koji će, nadamo se, izići pravilnie, a mi ćemo jih pozdravit s obiljniom pohvalom. Pri ovoj prilici nemožemo propustit na svàrsi naših rěčih pridat gg. kupiteljem *in forma* molbe još evo ovaj savět: neka sabirajući rěči od pěsamah takodjer glas pěsamah (napěve) biljeże. Rěči pěsme nisu još ista pěsma. K tomu spada i napěv. A kod mnogih od naših nar. pěsamah (najpače ženskih) glavna je stvar glas (napěv). U tom su dakle obziru napěvi veoma važni. Ali još i s druge strane od velike su cěne. Kao što iz rěčih pěsamah naši umětni pěsnici trěba duh narodni da càrplju, tako će i napěvi vrěmenom postati *voda života*, iz koje će někda naši slagaoci napajati svoje umotvore *duhom narodnim*. Skupljajmo dakle i njih. Taj trud nalaže nam dužnost za budućnost.

Hvalimo učtivo slavnomu družtvu domorodacah, što je trošak izdavanja na se uzelo. Skoro izdavanje nar. pěsamah s mnogimi je tegobami i nevoljami skopčano, kojih pojedini čověk nemože podnosit a najmanje spisatelj i kupitelj. Nadamo se dakle, da će si sl. družtvo věnac svojih zaslugah na glavi tim učvàrstit, što će g. T—a kod izdavanja naslědujućih svezakah podupirati. U istu podporu preporučamo g. T—a takodjer gg. pomoćnikom njegovim u sabiranju pěsamah. A g. T—a. molimo, neka nam nezaměri, što smo iskreno istinu govorili. Istina svaki je početak težak. Nu baš ova tegoba nalaže nam dužnost, da gledamo i savět tražimo u onih dělih, koja su u toj struci jur prie nas na svět izdana. Da je g. T. promotrio i proučio, kako je slavno poznati *Vuk St. Karadžić* svoju sbirku sabrao i uredio (5 knjigah), nebi zaista u nijednu napomenutu pogrěšku bio zagazio. Svaki popo u svojoj knjizi věšt, a djak trěba da se uči od popa. *Nunc satis est dixisse.*

NB. Zbilja! Čuo sam takodjer někoju gospodu tužiti se na skupoću, kažuć, da bi morao da je za te novce i tisak pravilnii i hartija tanahnia. Nu mi sudimo, da se nek onaj, koj hoće da kupi po 20 kr. šenice, koju su golubi birali, a to još u zlatnu vaganu, odmah odděli u Misir ili kud mu drago. Valjda će je tamo naći. Kod nas toga još neima, pa će i težko skoro imat.

U Zagrebu d. 5. *Travnja* 1842.

Jakob Rešetar iz Cerovca.

Nove knjige o Slavenih.

(Presud od P. J. Šafarika.)

Kaulfuss (Román St.) Die Slaven in den ältesten Zeiten bis Samo (623). Eine linguistisch-geographisch-historische Untersuchung nebst einem Anhange: Gedrängte Uebersicht der heutigen Slaven. Berlin, Schröder, 1842. 8. X. i 104 str.

Ova je knjižica špekulacia knjigarska. Spisatelj prisvojava si izvornost i vlastitost razložcnih u njoj mislih, a te su ipak samo izvadjene iz tudjih spisah. Da se nebi vidilo, da je baš prepisatelj, dodao je simo tamo i něšto iz svoje glave, kano na pr. što Sarmate opet za Slavene izdaje, i što o kaukaskih Osetnicih i njihovom jeziku — kao o Slavenih govori. Pustimo ga. — Nu to opaziti moramo, da špekulativni susědi naši već poznatom stvarju kese svoje puniti i mastiti žele, za kojom ih zaista sèrce neboli.

Verfassung und Rechtszustand der dalmatinischen Küstenstädte und Inseln im Mittelalter. Ansichten, Municipalstatuten entwickelt. Ein Beitrag zur Kenntniss slavischer Rechte von Alexander v. Reutz, ehem. Prof. der Rechte. Dorpat, Schünmanns Witwe, 1841. vel. 8. str. 413.

Pisalac knjige ove poznat je na polju historičko-juridičke literature slavenske već svojim dělom: Versuch einer Geschichte des russ. Rechtes (iz něm. na rusk. pr. Th. Moroškin u Moskvi 1836. 8) Kad se je on g. 1831. zbog zdravlja bavio u Mletcih i Dubrovniku, pohodio je Cèrnugoru i za to vrěme sabrao spomenike pravah varošah i otokah dalmatinskih, koji se čuvahu u rukopisih i knjižnici Sv. Marka u Mletcih. Spomenici ti, latinskim jezikom pisani, u kojih se nahodi mnogo nazivah Slavenskih, ponajviše su iz XIII—XV. věka, akoprem su docnie mnogovèrst-

no popravljeni i predělani. Sbirku svojega truda stavio je veleceěnjeni pisalac u sistematički pregled, i dělo njegovo za nas Slavene zaista važno je i koristno. Šteta samo što je obkoljen bio jedinimi latinskimi spomenici, pa nije mogao počèrpsti što je bělodano u sèrbskih spomenicih, a jošte světlie u zakonih obćinah dalmatinskih, Poličke, Nerećanske, Vinodolske itd., koji su svi bez razlike u jeziku slavenskom pisani, nu ovi ili njemu nisu bili poznati ili je tek stranom i to docnie t. j. pr. godine za njih čuo. Tim bi zaista bio mnoge sumnje izběgao, kojih ima tamo, osobito u izjasnjenju rěčih i u etimologii dosta, što pako i odtuda izlazi, budući pisalac, ako ruski i znade, ipak u ilirskom narěčju věšt nije. Sve to nek nebude rečeno na ustèrb vrědnosti njegove knjige.

Ein Besuch auf Montenegro. Von Heinrich Stieglitz. Stuttgart und Tübingen, Cotta 1841. 8. LVI. i 152 str.

Opet knjiga o Cèrnoj Gori! Ova sad čini se da je cilj putnikah, dobrih i nedobrih drugovah.*) Kao što je někada bila sveta zemlja Palestina. Naš spisatelj pošavši kroz nju god. 1839 strašljivim korakom i znanjaželjnim okom, nije se uzdèržao objaviti světu, šta je tamo našao prijatnoga i neprijatnoga. U uvodu I—LIV. nalaze se dobra zèrna za historiu. Sadèržaj putopisni je: 1. Pazar (sajam). 2. Put u Neguš i Cetinj. 3. Vladika (t. j. biskup cèrnogorski) 4. Cetinj 5. Rěčansko okružje. 6. Rěka i jezero. 7. Cèrničko okružje. Mnogo je tu napisano, mnogo mišljeno i mudrovano. Temeljito poučnih rěčih i sudjenja neima baš mnogo. Misli o inoplemenicih, kakove su na městih navedene, nesluže spisatelju na čast. Ljubav k svojemu netrěba nigdě da odbaci štovanje tudjega. Jezik je dar božji. Njega svaki narod ne samo imade pravo, nu i dužan je čuvati. *Suum cuique.*

Dr. E. Zacharia's Reise in den Orient im J. 1837 u. 1838, über Wien, Venedig, Florenz, Rom, Neapel, Malta, Sicilien und Griechenland nach Salonichi, dem Berge Athos, Konstantinopel und Trapezunt. Mit einer Karte des Berges Athos. Heidelberg, Mohr, 1840. mal. 8. str. 344.

Pisalac, sin slavnoga juriste prof. I. S. Zacharie u Heidelberku, sad i sam izvanred. prof. u istoj varoši za iztraživanje spomenikah gèrčko-rimskoga prava (koja je još prie toga u osobitom

*) U češkom stoji: dobrodruhů a nedobrodruhů. Dobrodruh zove aventuriie, skitalica.

dėlu navėstio), putovao je u Tursku i Vlašku .U ovoj knjizi opisuje svoje putne dogodjaje, i u istom dėlu objavljuje knjižnice, na hodeće se u zemljah, koje je on obišao. Za nas Slavene osobito je to zanimivo, što govori o samostanih (stranom slavenskih) na Svetoj gori ili Athosu (str. 226—227, 264), za tim što posebice veli o rukopisih cirilskih (staroslavenskih), koji se čuvaju u knjižnicah spomenutih, i drugih gèrčkih samostanah (str. 252. 256. 264. 265. 268. 272). Škoda, što pisalac naš sasvim ništa slavenski nije znao. U ostalom iz dėla njegova vidimo, da se tamo nahodi ne mali broj starih slavenskih rukopisah (napominje u obće veoma stare psaltire pèrgamentne rkp. od XIII. vėka), ali o sadèržaju njihovom, o starini, o slogu jezika itd. ništa iz njega saznati nemožemo. Krajobraz Svete-gore i izvėstje o toj okolini osobitu vrėdnost knjizi daje.

Reise durch Rumelien und nach Brussa im J. 1839, von A. Grisebach, Dr. Med., Privatdocenten an der k. Univ. zu Göttingen. Gött. Vandenvolk und Ruprecht 1841. div. I. 561 str. div. II. 313 str.

Spisatelj pustivši se 20. Ožujka g. 1839 na put, da bi mladost svoju obratio na razgledanje gorah arbanskih u botaničkom ogledu, išao je kroz Beč i Budim u Carigrad. Odtud, kad je malo pregledao Brusu u Asii vratio se je južnom granicom Tracie u Maćedoniu. Tom je prilikom posėtio i Sv. goru iliti Athos, obišao zapadnu stranu Maćedonie od Soluna do Vodena, Bitela, Velesa, Skopja i Tetova, sėvernu stranu Albanie od Prizrena do Skadra, i jošte iste jeseni kroz Dubrovnik i Beč vratio se je srėtno u domovinu. U knjizi svojoj hotomce opisuje samo to, što je sàm svojima očima vidio, ništa iz tudjih knjigah neuzimajuć, što se nemože odobriti. Akoprem dėlo njegovo najviše prudi izpitatelja naravi, botaniku i geologu, sasvim tim ipak će i etnograf i zemljopisac najti u njemu dosta bogatih stvarih za svoju nauku. Pisalac pohodio je u zapadnoj strani Maćedonie najviše Bugarska obitališta. Tu je priliku imao popeti se na nėke, dosad nepoznate gore, i opisao ih je tako vėrno i živo, kako si znanja željan čitalac samo želėti može. Štjenje njegove knjige mora svakoga ganuti štovanjem prema učenomu i izobraženomu spisatelju, koj ono, što se prie dokučiti nemogaše, iskreno opisuje tako, kako je svojima očima vidio, izkusio i opazio. U predgovoru obriče botanikom osobiti sistematički spis o rumelskoj Flori.

La Turquie d' Europe ou observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statisti-

que, les moeurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernement divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire; par Ami Boué. Avec une carte nouvelle de la Turquie d'Europe. Paris 1840. vel. 8. dio I. 526. II. 539. III. 590. IV. 592 str.

Slobodno i bez uveličavanja reći možemo, da od tri stotine godinah — šta više! od iznašastja umětnosti tiskarske — nijedna knjiga o europejskoj Turskoj u zemljo-i naravopisnom ogledu nad ovom važnia izišla nije. Pisalac njezin, slavni naravoizpitatelj, predsědnik genealogičkoga družtva u Francezkoj (sad nahodeći se u Beču) dva puta putovao je po većoj strani europejske Turske, osobito po srědini njezinoj dosad sa svim nepoznatoj, t. j. g. 1836 i 1838 pèrvi put u družini učenih ljudih gg. Fournoue- de Montalemberta i Visquesnela, članovah geologičkoga družtva, Fridrichsthala, botanika iz Moravske i Schwaba zoologa i apotekara iz iste zemlje; drugi put pako sa spomenutim g. Visquesnelom. U navedenom dělu opisao je poslědice svojega iztraživanja. To i k njemu Visquesnelov u Parizu prikupljeni putopis (s krajobrazom od Lapie) zaista dobro nam razširuje znanje o toj prevažnoj strani zemlje naše, da se nadati možemo, da ta, većom stranom od Slavenah (6.100.000) naseljena, strana světa prestat će za nas biti, kao što je dosada bila, terra incognita. O sadèržaju iste knjige, zbog kratkoće města, obširno govoriti nemožemo. To samo napominjemo, da poglavita vrědnost i valjanost njezina leži u zemljopisnoj i naravoizpitnoj strani, što se pako iz historie i drugih naukah govori, veoma je zanimivo; ipak sa svim tim, stranom je uzeto iz iztočnikah straničnih i ne posve očištjenih, koji pomnjivoj kritiki podleći moraju. Takodjer u zemljopisnih odělcih žaliti valja, što spisatelj to, što je svojima očima vidio, dosta jasno razlučio nije. Mi Slaveni osobito mu zato zahvalni biti moramo, što s osobitom pomnjom o narodih nam srodnih govori, i što se ustručio nije, za da si priskèrbi ključ k boljemu njihovomu upoznavanju, i slavenskoga se učit jezika, sastavivši sebi vlastitim trudom u tih zemljah rěčnik sèrbski do 7000 rěčih. Krajobraz je mnogo pravilnii, nego stari: ali kao generalni, pod kojim je imenom knjizi i priklopljen, uzeti se nemože, jerbo sa tako proći — valjalo bi, da je mnogo prostranii.

Pr. Miloš Popović.

PAZAR.

List iz Koruške.

(*Dopis St—ku Vr—zu.*)

U Rožju d. 25. *Pros.* 1841.

Dragi priatelju! U našem selu neima gotovo ništa novoga, šta bi vrědilo, da vam objavim. Nu opet nemogu propustiti, da vam nepišem barem několiko rěčih.

Ovih danah primio sam lěpu knjigu: Pjesnički Lužiskih Serbow; koja je tim zanimivia, čim se u njoj govori o našoj tako oddaljenoj bratji Lužičanih, od kojih se tekar kadkada koj glas (a ono ponajviše putih žalostan) k nam južnim Slavenom dočuo. Čitajući predgovor ove knjige mislio bi čověk, da čita opis značaja, načina narodnoga življenja korutanskih naših Slovenacah. Razstavljeni tolikimi rěkami i gorami, tolikimi narodi i vrěmeni, opet smo još jednako nalični jedan na drugoga, a najvećma si naličimo srěćom, koja nas je tvàrdom rukom sprovela od časah najstariih tja do stolětja sadašnjega. Izmedju napěvah najveć mi se dopada onaj na strani 56 k pěsmi: Wulke zbožje. Živo me opominja na onu pěsmicu, koju smo čuli u Ziljskoj Bistrici u oči Duhovoga utorka, gdě ju pěvasta pod lipom dva Zilana. I vami se je dopala, te ste kazali, da vas opominje na napěve Slavenah Karpatskih.

Opet smo lišeni visokoga duhovnoga pastira. Govori se, da ćemo po svoj prilici dobiti dosadašnjega biskupa Tàrštanskoga (p. n.) g. Ravnikara, rodom Slovenca iz Krajnske. Bože nam daj pastira po sàrcu Božjem, koj i naš Slovenski narod ljubi, i razumi dušne njegove želje. Polovica Korutana sam je Slovenac, o kojem se još dan danas kazati može, što je kazao něgda u početku 12. věka nestrani němački lětopisac Helmold: *) Carinthi

*) Helmold govoreći o *Carinthi'h* razuměva sve *Slovencě* (Slavene innerösterreichske), razlučujuć jih tim imenom od *Bavarah* (Němacah innerösterr-

confines Bavaris, homines divino cultui dediti, nec est ulla gens honestior et in cultu Dei et sacerdotum veneratione devotior. — —

Mlado se lěto približuje. U světu vlada običaj, da se čestituje: ušti to jedno to drugo, jednom rěčju, da se troše rěči. I kod nas korutanskih Slovenacah vlada taj običaj, nu evo kako: Na mlado lěto, kad ljudi iz càrkve dolaze kući, pa oće u izbu (sobu) da ulaze, to se onaj, što je ostao kod kuće da ju čuva, prisloni iznutra na vrata, vičući: Rěšite se novoga lěta, rěšite se novoga lěta!

Eto tuge i nevolje! Nu šta ćes kad se prosto neprojde. Tu sad moraš, ako si pred vratima, pripověditi što ti bàrže bolje na um dodje. (Obično se već na putu svaki za to pripravi). Tako je barem kod nas na Zili.

I ja kao rodjen Ziljan sastavši se s vami na razkàrštju od dviuh godinah odabirem isti način, da se rěšim nove godine, pripovědajući vam pripovědku o kralju Matjašu, koju sam etomadne čuo u Rožju.

...Stanovit je Slovenac (kažu) iz Ugarske vino kući vozio. Došašvi někoj dan svojim putem kroz veliku dubravu, naměri se pod visoku goru, na kojoj upazi kućicu, gdě stoji na polak u stěnu uzidana, tako da joj se jedva krov vidjaše vàrhu zemlje. Pred vratima opazi vàrla junaka, gdě stojaše sabljom opasan. Čim se Slovenac svojim vozom približi, stane junak govoriti i pitati ga ovako:

»Ti si priatelju, iz gornjih naših stranah. Kaži mi, dolaze li još jednako mravljice na ta tri vàrha: na Sv. Krištofov, na Sv. Magdalenin i na Sv. Urihov vàrh?« *).

»»Dolaze još jednako nu sve redje.««

«Kaži kod kuće: Kada će věra na toliko oslaběti, da neće nitko više dolazit na ta tri vàrha, tad ću ja ustati i doći sa svojom càrnom vojskom.«

»»Tko pa si ti?«« upita Slovenac.

reichskih). A onako su Slovence (čini se) nazivali svi pisci srědnjega věka, domaći i inostrani (gledaj o tom podpunia u *Šafarikovih Starožitnostih* str. 704—705). *St. Vr.*

*) Tako se zovu tri gore u sěveroiztočnoj strani Cělovca. Na glavici od svake tih gorah jest sazidana càrkvica, gdě su Slovenci radi dolazili na *božji put* (proštenje). A tu je bio i taj običaj; sve tri càrkve na jedan isti dan obilazit — trud do duše dosta mučan. Càrkvica Sv. Uriha razrušila se je već. Ostale dvě stoje još čitave.

»Ja sam kralj Matjaš! Stani bliže i podji sa mnom u ovu kuću, da se sam svojima očima obavěstiš.«

Slovenac unidje, a kralj Matjaš nastavi: »Stani za moja ledja, pak mi pogledni prěko desnoga ramena kroz ovo okno.«

Čověk učini, kako mu bude kazano, pa opazi ravno polje široko i dugo. Po čitavom polju prěko i prěko sve sámi oružani vojaci sa konji. Nu sve mirno i tiho. Ništa se nemiče kolik da spavaju konji i momci.

»Evo ti cárne vojske!« reče kralj Matjaš začudjenom Slovencu. — »Pogledni opet kroz okno.« — Čověk opet pogledne; kralj pako lagahno prihvati za svoju sablju te je komad izvadi iz korice. A eto ti čitava vojska oživi. Vojaci uzdignu svoje glave, i konjici stanu glavami kljimati i hárzati i kopitom udarati.

»Vidiš!« reče kralj Matjaš, »tomu neće dugo biti, a ja ću ustat i izvadit svoju sablju. Topli će tada větar duhnuti i svim ljudem udahnut jednu misó. Moji će vojaci poskakat na konje. Tada će cárna vojska stati za svetu staru věru.«

Kažu takodjer, da će se tada svè prihvatiti oružja, što mužku glavu nosi. Bilo staro bilo mlado, sve će pohitit u vojsku za obranu stare věre. A tu će biti tolike sile, da neće ni onoliko proteći vrěmena, što bi se čověk preobuko, nego će svaki onako iti u odělu, koje će imati baš na sebi. A tu će toliko nagárnut pravověrnih ljudih, da rat neće ni onoliko uztrajat, što bi čověk uspěo pojesti tri hlěba. I ako se izmakne komu iz rukuh tretji hlěb, kazat će mu susěd njegov: »Pusti ga, brate, neka leži. Poslě boja imat će do volje hlěba i svega.« Tako će se naglo nadvladat nepriatelji.

Čověk dobre měre od osamdeset godinah kazao mi je ovu pripovědku pristavivši: Tomu neće dugo biti. Ako se ja još dočekam toga dana, i ja ću poći kako sam star. Koj dan mogu još podnosit trude kao vojak za svetu věru. — Tako silna je kod nas věra u stara predanja.

Evo vam pripovědke! Ja se pošteno rěših nove godine, zato mi opet otvorite d. g. priateljsko sárce, kao t. g.

To vas moli Vaš

M. Majer,
Korutanac sa Zile.

Još něšto o narodnom balu *).

(*Od Lubora Travničkoga.*)

> Pracuj každý s chutji usilownau
> Na národu roli dědičné;
> Cesty mohau byti rozličné,
> Jenom wůli mějme wšickni rownau!
>
> *Kollár.*

Čudit će se mnogi, zašto se o jednoj u sebi tako neznatnoj sgodi, kao što je bal u strogom smislu, toliko javno govori i piše, kad s druge strane ima mnogo važniih stvarih i potrěbah naroda, o kojih nitko neće da progovori. Nu buduć da su se pri javnom pretresanju ove stvari napomenula i někoja važna pitanja, na koja trěba u naše doba da odgovorimo, a osobito što je u njih upleteno pitanje o narodnosti, zato sudimo, da neće odviše biti, ako tu stvar još jedanput iskreno i bez svake strasti i pristranosti promotrimo, i to možebiti postignemo, da se razna mnenja poněšto izprave i opet slože.

Iskreno sam se obradovao ja, i sa mnom mnogi jednako misleći pravi domorodci, čitajući u Danici od g. Vukotinovića članak, gdě govori o narodnoj zabavi, i odpèrto govoreć; njegove pristojno i krotko koreće opazke vèrlo su nam se dopale. Njegova ozbiljna, slobodna rěč pobudila je podobna ćutjenja u naših grudih, i radostno pozdravismo pèrvi ovaj muževni odpor proti zlim navadam (koje bi već nami ovladale bile) kao pèrvi znak živiega i zdraviega težènja naše domorodnosti, koja se evo sad otrěznjivati i razabirati počima. Prošla je već doba patriotičkih sanjariah, gdě smo samo po zraku kule gradili, i s prekèrštenim rukama čekali, nebi li nam pečeni golubovi u zube letěli. Vrěme je, da se osvěstimo i da radimo. To pak moguće nije, dok se istinski neporazgovorimo, kud s čistim sèrcem naměravamo, i dok se zaměnito neporazuměmo, da tako složnom silom veliki cilj dokučimo.

*) Vidi Danicu Ilirsku t. g. broj 6 i 8.

Toga radi nemogosmo se dosta načuditi odgovoru g. Stoósa na spomenuti članak, tim većma, što se iz njega vidi, da je pravi domorodni duh vodio pero g. pisaoca. A uzrok, zašto je tako vitežki i cěnjeni domorodac, kao što je g. Stoós, pero zaoštrio proti duhu zdraviega naprědovanja, čini mi se, da je taj, što nije rěči g. Vukotinovića posve dokučio, i što je stvar baš s krive strane pogledao, i svojom domorodnom vatrom těran zatèrčao se dalje, nego što trěba, i tako na putu doslědnosti morao se sastati s takovimi poslědci, koje će težko i sam odobriti, ako stvar još jedanput dobro razmotri.

Budi mi dakle dopušteno stvar ovu onako razmotriti, kako u moje oči udara. Jesam li pravo razabrao, neka razsude nestrani domorodci.

Meni se, kao i g. Vukotinoviću, čini, da ovomu balu neide ime »narodni«. Ime »narodno« može se dvostručno razuměvati. U užjem smislu moglo bi se, kako ja sudim, samo ono narodno nazvati, što se u životu naroda slobodno i samostavno razvija, što mu je's dušom i tělom živo skopčano, i sve ono, čim se jedan narod od drugoga razlučuje. Ovamo spadaju narodni jezik, narodni običaji, narodna nošnja, narodne pěsme, narodna muzika, narodni ples, narodne zabave itd. U istom smislu zovu se sva ona poduzetja »narodna«, koja cěli narod ukupno ili po ljudih zato odabranih čini, zatim stanovite uredbe, koje narod ili po obćem ugovoru ili po pravu, od dědovah naslědovanu, čini ili uživa, kao što su narodni rat, narodni sabor, narodna dobra, narodni porez itd. — Simo spadaju takodjer svi izvanji znaci, koji velika děla iz dogodovštine pred oči stavljaju, n. p. narodni spomenici; ili kojim se čitav narod sam služi, n. p. narodni gèrb, narodne boje, narodna zastava. — U širjem smislu imenuju se narodni svi oni zavodi i ustavi, kojih je svèrha izobraženje, blagostanje, ili drugo koje obćinsko dobro naroda, i koje cělomu narodu korist donose, kao što su: narodne učionice, narodna stanja, narodna banka, narodni muzej itd.; u drugom ogledu takodjer narodno kazalište i narodne novine, ako nastoje izobražavati naravi i jezik, prosvětjivati i izjasnjivati misli mladoga kojega naroda, braneći zajedno njegove koristi, čega radi i zaslužuju město medju narodnimi učionicami.

U koj dakle oćemo izmedju ovih redovah naš bal da uvèrstimo? — Jeda li u pèrvi? Sasvim time, što smo tom prigodom u narodnoj oděći narodno plesali, narodnim jezikom simo tamo govorili, dvoranu narodnimi bojami izkitili, sasvim time, rekoh, ne-

može se našemu balu naděnuti ime narodnoga, pošto se sva ova nisu slobodno, neprisiljeno i kao sama po sebi, nego umětno razvila. Nismo li se prie bala marljivo u narodnom plesanju věštbali? Nismo li pèrvo sve ugovorili, sve ustanovili, sve umětno uredili bili, kao što to biva prie svakog bala? Taj dakle naš bal zaslužuje uprav toliko ime »narodnoga«, koliko da smo se dogovorili, da ćemo koju dvoranu po francezkom ukusu uresiti, samo francezki, i to u najnovioj francezkoj nošnji plesati, samo se francezki razgovarat, i sutradan da hoćemo světu da dokažemo: Sinoćni bal bio je pravi francezki narodni bal, a mi svi smo pravi francezki domorodci! — To nam se onako čini, kao da bi čověk aktera, koj u narodnom kazalištu u narodnoj odori Stěpka Šubića igra, dèržao za istoga Stěpka Šubića. — U pèrvom dakle redu bal naš neima města. Valja dakle u drugom? — Vèrlo dvojim, da je naš bal išto više koristio cělomu narodu, nego naša narodna kavana, gdě svaki gleda, kako će se najbolje zabaviti, i svoj domorodni želudac natèrpati, ni najmanje nemareći za blago i drago svoje ljubljene domovine, pa se i dobro čuva, da mu nebi koja domorodna misao narodni apetit pokvarila, ili mu koj robber ili partiu billarda izgubila. — Budući dakle, da isti narod — ako li pod tim imenom nerazuměvamo onih, koji su kolo igrali — nit je bio na tom balu, nit je kakovu od njega korist osětio, zato ga pravim razumom nemožemo nazvati »narodnim«, i medju ovim našim balom i pravim narodnim balom tolika je razlika, kolika medju umětno načinjenim i medju naravskim cvětom.

Isto takó (da se mahnemo ovdi galanterie, koja tamo, gdě se o narodnosti radi, města neima) neodobravam, da se gospoje toliko u zvězde kuju, što su se toli poniziti izvolile, te su u oděći s narodnimi bojami kolo igrale, i što su dopustile, da im ašikujemo i da ih obožavamo u narodnom jeziku. Tim nezrělim ulagivanjem uputit ćemo ih, da su već gotove domorodkinje, te da su već Bog zna koliku uslugu narodu učinile, čim su si oděću na narodni način prikrojile, i na mužka sèrca narodnim oružjem na juriš udarale. Nećemo li takvim načinom svetu ideu narodnosti poniziti do izprazne igračke, do posla razveselenja, toilette i koketerie, i od svetinje naroda načiniti taštu maškeradu? I ako na ovaj način postupali budemo, to ćemo jednom pred světom figurirati kao domorodne lutke. Bez zaměre, moje krasne gospoje, meni se sve čini, da je narodnost bila jedan od najslabiih uzrokah, zašto ste se vi na tom balu ukazale. (Pravim damorodkinjam, koje mi

iskreno cěnimo i štujemo, kazat će vlastita savěst, da u tu vèrstu nespadaju). Uvedimo danas kitajski tanac i narodnu nošnju Laponah ili Hotentotah u modu, ja kriv, ako nebudu već sutra dan gospoje, koje su robkinjice mode, tako se rado sklonile u to novost, kao što je to i pri našem balu bivalo. — Još jedanput vas molim, milostive gospoje, nemojte mi zaměriti, što tako bez obzira govorim; jer premda sam krotke i uljudne naravi, to ipak moram ovdi uljudnost moju zatajiti, budući sam se po nesrěći naučio narodnost više cěniti nego li modu. Time ću valjda kod vas kao barbar proći, nu, opet nemogu od priašnjih mojih mislih nimalo popustiti.

Dobro nam je znano, koliko pri našem narodnom teženju trěba cěniti krasni spol. Znamo mi, kolike usluge prave domorodkinje pružaju domovini: koliko mogu nad nami, kad što poduzimamo. Njihovo tiho domaće poslovanje, njihov krotki i sèrdačni način može naprědku naše stvari isto toliko koristiti, kadkada i obilniega ploda donesti, nego sva naša mužka děla. Mi smo uvěreni, da nam je njihova pomoć i podpora neobhodno potrěbita, ako li želimo postići svèrhu, niti najmanje nespadajući medju one, koji misle, da je narodnost pravo samo mužkih glavah. Toga radi trěba da se trudimo probuditi narodnost u sèrcih naših plemenitih sestarah, i poticat ih, da se i one u tom svetom poslu s nami slože.

Medjutim, da se to postigne, valjalo bi po mom sudu, udariti posve drugom stazom, nego li stazom mode; valjalo bi ne k taštini, nego k sèrcu krasnih kćerih Ilirie obratit se, ako nam je do narodnosti zbilja šta stalo. Trěbalo bi u njihove grudi, ne pako na plitko dno ženskih ćudih sěme narodnosti da prospemo, ako hoćemo, da nam uznikne i ploda donese. — Gospoje su cělotvorni dio družtva, i imadu kao i mi dužnostih prama domovini koje srěća il nesrěća i njih zajedno stiže. Sve njihove misli i ćuti živo su s našimi skopčane tajnim někakvim vezilom. I žena muža potiče k dělovanju. Jedina rěč, jedini pogled vitežke žene kadar je razplamtiti sèrce mužko k junačtvu ili drugom plemenitom činu. Žene nas kao angjeli posvuda prate; jače nam sile — živim svojim ćutjenjem; obasěvaju sva naša děla čarom miline; ublažavaju svojom kratkoćom sve, što je u nas sirovo i nepriatno; i pružaju sladku nagradu brigah i trudovah naših. —

Gospoje su pored toga kadre domovini pleme vrědnih i vèrstnih sinovah roditi i uzgojiti, u nježne grudi

děce svoje sěme k budućemu dělovanju usaditi tě tako kao plemenite i vrědne matere domovini najveće službe činiti.

Kad našim lěpim sestram iz te strane pokažemo, koje im je znamenito město u družtvu; kako je lěpo sveto njihovo zvanje; i koje iz toga proiztiču dužnosti prama domovini; koliko k' budućem blagu domovine prinesti mogu, — onda tek možemo se nadati, da će i njimi zavladati domorodnost. U koje se grudih još ni tada ljubav prama domovini neporodi i nerazplamti, takvu ženu neće i najsjajnii narodni bal pretvoriti u domorodkinju, pa nit netrěba, da ju pretvori. —

Još jedanput dakle: budi nam narodnost stvar sèrca, a ne ukusa ili mode. Izvěstimo mladež o putu, kojim smo udarili i o svèrsi, koju hoćemo da postignemo. Stavimo joj pred oči dužnosti prama rodu i domovini. Razigrajmo ju za stvar naroda, na kratko: gledajmo prie u mladeži ljubav prama rodu i domovini razpaliti, a životvorni žar sám će se prosipati u topla njedra naših ženah! —

Probudjujući narodnost trěba dakle osobito gledati na našu mladež, navlastito pako na školnu mladež! — Izmedju nje ustat će jednom vodje, savětnici i branioci naroda. O njoj visi buduća srěća domovine. Svaki plemeniti mladić, koj želi sile svoje posvetiti naprědku narodnosti, trěba da je već u krilu naroda duh i život njegov upio, da se je s krěpostmi i manami njegovimi upoznao, kao što i trěba, da znade, što je taj narod bio, što jest, i koje mu město budućnost u redu drugih narodah naznačuje. Nadalje trěba, da se je podomaćio sa sadašnjim duhom vrěmena, i njegovimi potrěbami, trěba, da žila života toga naróda i kroz njegovo sèrce ide, trěba najposlě, da se je na njegovih pèrsih za službu domovine okrěpio, zato trěba domorodstvo prie u duši i to u krěpkoj i plemenitoj duši město da ima, ako hoće na korist i zaštitu naroda da uzraste!

K tomu vidi se, da je plesalište odviše světski hram narodnosti, i izmedju svih městah najmanje prikladno, za probuditi domorodna ćutjenja, i narodni duh u njemu razširiti. Tamo će domorodnost prodirati u pete i želudac, ne pako u kèrv i mozag, kao što kaže g. Stoós — Istina, bal je najprěči put i najlaglji način, kojim se mogu nabaviti domorodci. Koj hoće da prodje za zaslužna i prava domorodca, trěba da tu samo znade po naznačenoj měri noge premetati, na zdravje naroda junački čašu za čašom

prazniti, i narodu na čast noćce krikom i vikom, igrom i tancem provoditi.

Ali da se svim pěnjušenjem šampanjštine, koja se narodu u slavu prolěva, svimi uzhitnimi domorodnimi pěsmami, u kojih se opěva buduća Bog zna još kakova veličina naroda, svimi narodnimi balovi i kavanami narod ni za korak bliže k svèrsi neprimiče, o tom nitko neće ni da pomisli. Da bogme mnogo je laglje u domorodnih se sanjariah ljuljati, i pri domorodnih gostbah vičuć: *Bog živi narodnost!* slavu i diku naroda zanovetati, nego li se samomu posla prihvatiti, i činom pripomoći, da se što bèrže velika svèrha dokuči. Da, ima i takovih koji se to čineći nestide za onakove kèrvave znoje od naroda iskati, da ih štuje i uveličava! — Ima li gdě na světu čověka směšnieg nego što je takov bal-patriot, koj se po dvorani pèrpoši i širi, kao da je Bog zna koliko za narod učinio, — kad je u ime naroda dobre i široke volje bio! — Nemojmo se dakle sami još i nadalje varati! Nemojmo vèrhu daleke budućnosti zaboraviti sadašnjost, i dočim se opajamo mišljenjem na svèrhu, koju želimo dokučiti, zanemariti srědstva, koja nas k njoj vode. Neměšajmo sveto ime narodnosti svagda u naše razkoši, strasti i u svaki sebični posao! Nedajmo, da domorodstvo u mèrtvilu sagnije, na kratkom: nemojmo pored same »narodnosti« zaboraviti »naroda«! —

Reći će možebiti tkogod, da na početku netrěba preveć mnogo tražiti. Dosta je, ako svět samo dobro lice kaže, a za sèrce kako bilo da bilo. — Za miloga Boga, nemislimo mi, da je narodnost naša na tako slabih noguh, da bi stoprav morala u prosjačkoj kabanici tražiti priateljah. — Čilo i zdravo zèrno ima u sèrcu naroda, trěba samo da ga gojimo, pa će sigurno proniknuti i procvasti! — Krěpka volja jednog muža, kojemu će živiti ime u narodu, ukloni već s puta sve veće zaprěke, i pokaza nam, što čvèrsta volja može i valja! — Naša narodna naměra čista je i plemenita i kao svaka velika i čista misao — zraka věkovite istine; trěba samo da magle, koje ju obstiru, razpèršimo i toj zraci probijemo put k sèrcu naroda. Ona će poslě sama pripravljeno gorivo zapaliti, nečekajući na nas, dok mi narodnost stoprav po modi i »bon tonu« u život kradom uvedemo!

I uprav zato, što se naše narodno stanje jedva podizati počima, netrěba da odmah s modom i »bon ton-om« počimamo, nego se najprie za najbližje i najglavnie potrěbe pobrinimo, da ono, što je unutarnje i neobhodno potrěbito, gojimo, prie nego

ono, što je izvansko i pripadno, gledamo. Trěba da prię položimo temelj, i zidati počnemo, nego ono pribavljamo, čim ćemo stanje pošariti. Piljar (Bildhauer), kad hoće da načini pilj, uzme pèrvo dleto i kladivo, nego pilo u ruku; a stolar lati se prie strugala, nego li gladila! —

Što g. Stoós o »bon ton-u« kaže, tomu bi se doista koješta moglo prigovoriti: Nu bojim se, da nebi, govoreći o toj stvari, kako bi trěbalo, sastavak moj prěko měre raztegnuo. Zato samo napominjem, da bi vèrlo směšno bilo, kad bi si tko kupio frak po najnoviem kroju, prie nego bi imao poštenu košulju. Koliko ima još posla, mili Bože, dok red dodje na modu i »bon ton!« Uvedimo prie narodnost u život a ona će se sama poslě u »bon ton« i modu preseliti. Mi ćemo tad imati narodnih balovah, a neće nas ni glava zaboliti, kako da ih uredimo! —

Na ostale točke, da već jedanput sastavak svoj dovèršim, odgovorit ću samo na kratko. Tko bi hotio na sve potanko da odgovori, morao bi napisati čitavu knjigu.

G. Stoós misli, da je već skrajnje vrěme, da Europi pokažemo našu narodnost. Ja pako mislim, da će Europa vèrlo zlo suditi o našoj narodnosti, ako joj nju u balnoj sviti predočimo, i svimi onimi pretěranimi i nadutimi pohvalami, koje se o njoj po časopisih u svět razašiljaju, doć ćemo do toga, da će nam se izobraženi svět milostivo nasmijati, ne pako začuditi, kao što se nadamo. Poslujmo dakle neumorno okó stanja naše narodnosti, pa će onda i sama oči Europę na se povući, i ona će tek onda narodnost našu cěniti i štovati, kad je nebude morala samo po kavanah i plesalištih tražiti.

G. Stoós je nadalje našu narodnost predstavio kao kakovu mladenku (zaručnicu), koju trěba da uvedemo u hram europejske civilizacie. Što se toga tiče, to bi morali polag doslědnosti njegove, mladenku tu prispodobiti prie kakovoj nacifranoj i našarenoj deklesini, koju hoćemo světu silom da narinemo, ili bolestnom kakovom dětetu, kojemu se igračka u ruke dade da neplače, pa kad prestane plakati, hoćemo da prevarimo svět, da je već sasvim zdravo? — Naša je narodnost silni duh, koj se nanovo ojačen upravo iz srědine naroda put neba diže! — Pristupimo čistoga i dětinskoga sèrca k žèrtveniku njegovu, i primimo blagoslov k službi domovine! —

Dakle netrěba više balah i zabavah, koje narodno lice nose? — pitat će možebiti tko. Lud bi bio, koj bi što takvoga kazao. Svakomu je domorodcu vèrlo milo i drago, ako kadkada može sa sebe stresti, što je prisiljeno, tudje, kao i u slici sebi vlastitoj polag svoje prirodjene volje razigrat se u družtvu jednodušnih priateljah. Koga da neobuzme radost, kada vidi sve oko sebe narodno urešeno? il koga da neočara milina domaćega jezika, kad se proliva iz ustiuh krasnih Ilirkinjah? i komu da neigra sèrce od dragote, kad vidi dražesni njihov struk kretat se u junačkom narodnom kolu? komu da se nerazšire pèrsi, kad se jedanred može načinom narodnim slobodno gibati i veseliti? kako da neuzkliknemo tad u radosti: slava tvorcu ovoga veselja! U svakomu izmedju nas probudjuje se želja, da se više putah urede podobne zabave i malo po malo stupe na město onih, koje se u tudjem duhu obdèržavaju. Nemojmo ih samo kèrstiti imenom »narodnih zabavah.« Pod drugim kojim imenom, n. p. domorodnoga ili ilirskoga bala (za razliku od němačkih balovah) neka prolaze, pa su i svake pohvale i prěporuke vrědni, nu ime »narodno« daje stvari sasvim drugo lice. Čověk pod narodnom svetkovinom razuměva něšto sasvim drugoga nego što je bal. Čověk može biti domorodac za se svagda i svagdi, nu ime narodnosti nemože se nikako od naroda odcěpiti, i štogod pod imenom narodnim dolazi, trěba da se proteže na vaskolik narod. Ludost je misliti, da tko može balom narodu kakovu veliku uslugu učiniti, a velika je preuzetnost, ako tko kèrsti poduzetje koje imenom naroda, kad k tomu neima od naroda ni prava ni vlasti.

Vèrlo bi mi žao bilo, ako bi tko pomislio, da ja mojim iskrenim očitovanjem hoću koga da uvrědim, il sěme razpre da sijem. Ja negledam na nikakvu osobu, nego na samu golu stvar. — I ja se dèržim slova: SLOGA, nu nemislim slogu takovu, gdě bi čověk morao sve, što drugi domorodac misli, odobravati, i sve slěpo za prikladno dèržati, šta se kojemu drugomu domorodcu vidi, da je potrěbito za blago domovine. Sloga neka bude u svèrhi, a što se tiče srědstvah, koja k njoj vode, o tom se možemo tek u javnih listovih porazgovoriti. U tom je dakle i koristno, da ima raznih mnenjah. Svaki će se truditi mnenje svoje javno izjasniti, a s toga će se poroditi mnoga dobra misao, svaki bo će polag svoga razuma ono kazati, što se njemu najbolje čini, i od toga se poslě može, što je najbolje, odabrati. Neproglašajmo dakle prě-

kim sudom za protivnika dobre stvari svakoga, koj misli, da su druga srědstva k obćoj svèrsi bolja, nego naša. Slavni naš Kollár kaže: Staze mogu biti razne, imajmo samo svi jednu volju. Tako možemo i mi po raznih stazah dospěti k svèrsi, ako nas samo jedna čista volja upravlja. Nemojmo samo zaboraviti, da smo dužni narodu o svemu, što u njegovu imenu činimo, položiti račun, i da trěba da sve, što se za naprědak naroda započima i radi, iz naroda izilazi i k njemu se opet povratja. Inače nam je vàs trud i posao tašt diletantizam. Svi pako oni, koji se usudjuju sveto ime »narodno« uzimati kao kabanicu, za prikriti svoje sebične naměre ili bludne sanjarie, i time varati narod, ili ga u sumnju dovoditi, neka promisle, da o izdaji naroda i domovine rade!

Naprěd dakle! Doba je ozbiljna. Duh vrěmena kuca silnom rukom na vratih domovine naše! tèrzimo se iz duboka sna. Ta i sam g. Stoós kaže: agendo audendoque res romana crevit; dakle hvatajmo se posla. Ozbiljno i junački trěba da stupamo, akó hoćemo, da stignemo susěde naše i zaslužimo, da nas drugi narodi štuju. Latimo se najprie čvèrsto onoga, što nam je najpotrěbnie, pa onda u ime Boga dalje! — Zato još jedanput opominjem: Nemojmo pored same »narodnosti« zaboraviti »naroda«!

Kratke nove književne věsti.

Ilirske knjige od god. 1842.

---

1. **Pěsmarica.** Sbirka I. Pěsme domorodne izdane po D. R. i L. V. itd. U Zagrebu 1842, 16. str. VIII. 120. — Knjižica ova vàrlo je ukusno uredjena. Ima u njoj 73 pěsme od 28 pěsnikah. U koliko je odgovorila želji domorodnoga našeg světa, najlaglje se razviditi može po tom, što se je gotovo čitava hiljada komadah pàrvoga izdanja razgrabila. Komade, koji su preostali (neće jih biti više 20—30), mogu slavna gospoda domorodci dobiti u posaonici nar. ilirskih novinah — komad po 20. kr. u srebru.

2. **Izbor igrokazah ilirskoga kazališta** itd. Svezak IX. str. 92. Sadàržava *a*) »Zaručnika i zaručnicu« veselu igru polag Kocebua, *b*) »Hàrvatsku věrnost,« junačku igru polag Körnera. Format, papir, tisak i jezik kaq u predjašnjih. Tko je god kupio pàrvih osam svezakah, neka si dakle nabavi i ovaj. Cěna mu je 20 kr. u srebru.

3. **Ruže i tàrnje od Lj. Vukotinovića.** U Zagrebu kod Fr. Župana 1842. *Lj. Vukotinović* jedan je izmedju trojice, koji su obećali, da neće ništa o sebi govoriti. Nu buduć neće nitko mačku u vrěću da kupi, zato je naša dužnost, da vreće (negledeć na one rěči) barem na toliko razvežemo, da svaki gospodin kupac može viditi, šta ima u njem. Knjižica imade četiri strane. 1. Talasi života, pěsme. 2. Uspomena mladobitnosti, pěsmice *à la Càrnooki.* 3. Uspomene starodavnosti, balade. 4. Zimske misli, šest komadah, dakle još několiko brojevah više nego li što jih je bilo u nar. naših novinah. Cěna joj je 30 kr. u sr.

4. **Sědim sinóv.** itd. Zdělao Jožef Zemlja. vikarj Ambružki u Krajni. U Zagrebu 1842. str. 40. — Knjižica ova u gornjem naréčju pisana i novim pravopisom u tiskarni g. *Dr. Gaja* tištena, donosi dva komada: 1. Sědim sinóv pověst u versih. 2. Elegiju na vaškim pokopališi pisanu, iz englezko-

ga prevedenu. Pàrva pěsma pripověda u gladkih i okretnih osmoredcih (*ottave rime*) pověst hàrvatsku od Bana Mikića. Moramo priznati, da boljih osmoredakah još nismo čitali u slovenskom jeziku. I slavnu elegiju *Th. Graya* preveo je g. *Žemlja* umětno i vèrno u istom měrilu, koje je u originalu. A to zaista nije malen trud. Čitava ova knjižica rodjena je duhom uzaimnim ilirskim, zato je i s toga obzira dostojna svake hvale i priporuke. Prodava se u knjigarnici g. *Milana Hirschfelda*, komad po 12 kr. sr.

U Pešti

Izišla je pàrva čast (dio) Lětopisa Srbskoga za t. g. Učredništvo prešlo je iz rukuh g. *T. Pavlovića* u ruke g. Dr. *Ivana Subotića* tajnika Matice Srbske. A

U Novomsadu

Izišla je druga knjiga Bačke Vile, uredj. g. Dr. *P Joanovićem*, ravniteljem nar. školah horvatsko-slavonskoga kotara. Cěna joj je 30 kr. u srebru. —

Ni jedna ni druga od oviuh knjigah nije još dopàrla do naših očiuh, te i za sada ništa nemožemo progovorit o njima.

Pod tiskom se nalaze:

1. Němačko-ilirski rěčnik, složen od gg. Ivana Mažuranića i Dr. Jakoba Užarevića, na světlo izdan troškom g. Dr. Lj. Gaja. Kaže se: *de mortuis nil nisi bene*, tako se i o onom, što se još sasvim porodilo nije, nemože ništa nego dobro govoriti. Tišten je ovoga děla 25 tabak, koj zaključuje sa stranom 400 i sa rěčjom *Verlauten.* Iskreno i radostno priporučujemo to toli željno od Boga izčekano čedo knjižestva našega — svoj gg. domorodcem, koji se još predbrojili nisu. Neka se požure te što bàrže taj poso obave, jerbo mi proričemo dělu tome, da će ga, kako bàrzo izide, i domala nestati iz dućanah, jerbo će činit najbolji i najizvàrstnii němačko-ilirski rěčnik, kojega je ikad vidio vas široki svět.

2. *Ausführliche Grammatik der ilirischen Sprache von Ignaz Berlić.* Ovo će biti drugo izdanje ilirske slovnice g. Berlića, koja je pàrvi put god. 1833 u Budimu na světlo izišla. Sad se preti-

skuje ovdě kod g. *Franje Župana* tabak 11 (cěla će iznosit oko 30 tabakah). Gospodin je pisalac svoje dělo očistio od někojih neslažućih se s književnim jezikom provincializamah, prigàrlio naš novi doslědni pravopis, i knjigu puno umnožao, najpače praktičnu stranu. O istom dělu govorit ćemo obširnie poslě u svoje vrěme. Za sada ga priporučujemo svoj gospodi domorodcem, koje želja nosi za znanjem i izobraženjem narodnoga jezika.

3. Razna děla od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Pet knjigah. Pàrva se knjiga već tište. Tko g. *Kukuljevića* poznade i svoj sud s tim složi, što je dosad učinio za domovinu, taj će kazat, da g. K. razumi želje i potrěbštine naroda svoga, i priznati, da ima i glave i sàrca za odgovoriti njima. A to valja toliko, koliko poslovica: Mudroj glavi dosti jedno oko.

4. Bogoljubnost svetkovinah blažene děvice Marije. I ova knjižica u novom pravopisu pod stampu metnuta, i za prosti narod u Slavonii opreděljena odgovorit će davno osětjanoj želji sviuh bogoljubnih dušah.

U Gradču:

Lehrgebäude der slowenischen Sprache von Dr. A. I. Murko. I ovo je dělo drugo izdanje slovnice našega gornjega narěčja, koja je pàrvi put god. 1832 na světlo izišla, Kako se je dělo pàrvi put pojavilo, pozdravi ga naš učeni svět kao najkratju i najskladniu slovnicu, kojom se je moći Němču ili zanemarenu Slovencu to dosta blagoglasno razliku ilirske rěči naučiti. A sad ga tim draže i radostnie dočekivljemo, čim smo iz pàrve trojice tabakah razabrali, da je učeni g. pisalac naš skladni pravopis prigàrlio, čim će i najstrožiim domorodcem omiliti. — Naš je pravopis već službeno uveden u školah Hàrvatskih, Slavonskih i Primorskih. Sada ide red naše gornje pokrajine, da ga prime. To zaktěva vrěme. *Quis contra torrentem?* I mi se tvàrdo nadamo, da će i tude domala prodrěti, kad se toli glasoviti i mogući muževi, kao što je g. *Murko*, toga posla latiše. Hvala njemu na tom koraku, kojim je odgovorio želji našoj, kao i želji sviuh učenih i rodoljubnih zemljakah svojih.

U Pragu

izišla je němacka brošura:

Ueber den gegenwärtigen Zustand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung, von Leo Grafen v. Thun. Prag 1842, *p.* 92. Izobraženi pisalac načàrtao je u toj knjižici živim nu trěznim perom kratki razgled česke literature od tako nazvane zlatne dobe do dan danas. Pri tom napominje i ono, što je iz njezinoga ži-

vota proizteklo i prelilo se u književni i narodni život ostalih Slavenah (najpače austriasnkih), i koju je opet korist vadio česki jezik i česko knjiženstvo iz jezika i knjiženstva ostalih Slavenah. Već iz toga razvidit će gospoda štioci, od kolike je cěne dělce g. grofa i za nas. Nu da je i s druge strane veoma zaunimna i važna, navodimo město dosadnoga priporučivanja evo slědeće naslove kazala: *Wichtigkeit einer allseitigen Entwickelung der Volkssprache.* -- *Verhältniss der Nationalitäten zur Entwickelung des Menschengeschlechts.* — *Besorgniss vor den Gefahren des Panslawismus.* — *Slawische Universalmonarchie.* — *Verhältniss der Slawen unter einander.* — *Verhältniss der Slawen zur russischen Regierung.* — *Politische Wichtigkeit der gegenwärtigen Bestrebungen der Slawen.* — *Besorgnisse vor Gefahren für die österreichische Monarchie.* — *Verhältnisse der Nationalitäten zur Einheit derselben.* — *Verhältniss der Sprachverschiedenheit zur österreichisehen Verwaltung.* — *Schluss.* — Ovdě se to dělce nalazi u knjigarnici Franje *Županа* i Milana *Hirschfelda.* Medjutim može se dobiti iz Praga po svakom poštenom naše carevine knigotàržcu. Cěna mu je 48 kr. u srebru.

Nove česke knjige:

1. Ovih danah dobili smo pàrva dva tabaka od *Šafarik*ovoga najnoviega děla: Národospis Slowanský. Dělo to za sve Slavene vàrlo važno čini drugu stranu njegova golema děla o Slavenih. Pàrva strana: Starožitnosti slowanské poznata je čitavomu světu, dakle i našoj slavnoj gg. domorodcem. Medjutim može se to dělo takodjer smatrat kao samo za se. U njem će učeni pisalac govorit o Slavenih sadašnjosti osobito u ogledu na njihov jezik, njihova naréčja i razrěčja. Tu će imat izlomakah pěsmicah narodnih itd. iz sviuh tih narěčjah i razrěčjah. Pridat će se takodjer velik krajobraz, gdě će bojom biti naznačena sědališta sadašnjih Slavenah i njihovih razlikah u govorenju. — Predplatnu cěnu (2 for. srebra) prima slav. čitaonica ilirska zagrebačka. Rok predplate traje do 1. lipnja (Vidi obširnia u Danici t. g. br. 19).

2. Dobili smo takodjer iz Praga radostnu věst, da učeni (p. n.) g. *Waclaw Hanka* izdaje čitavu knjigu o rukopisu Remežkom *texte du Sacre.*

U Zagrebu dana 30. Travnja 1842.

Jakob Rešetar iz Cerovca.

Pitanja.

I.

U zemljah jadranskoga primorja Iliri nazivaju se: Hrvatima, Dalmatincima, ili Vlasima, i po imenu je na sěveru razprostranjeno prvo nazivanje, na jugu drugo. Želili bi izvěstno znati granicu na kopnu i na otocih, do koje idu Hrvati, i počimaju Dalmatinci, i nenazivaju li se Hrvati i Vlasima? . . Neima li takodjer jošte drugih kojih u tú vrstu spadajućih imenah, kao što su n. p. Boduli? . Neimadu li otočani osobitoga imena za stanovnike kopna?

II.

U narodnih pěsmah nalaze se nazivanja: Kotor ravni, kotor vlaški, kotor srpski, kotorsko polje, primorje ravno, primorje kršno, primorje latinsko. Pitati trěba: kako razlikuje narod ova nazvanja, i gdě je po njemu kotor vlaški, ili primorje latinsko? I to: jeli svuda kotor i primorje znači jedno isto? Neimade li kakovih kotoracah, koji nisu kraj mora?

III.

U I. strani novoga izdanja: Narodnih pěsamah Vukovih imā medju ostalim několiko. . Paštrovskih naricanjah za mrtvima. Nepěvaju li se spodobne pěsmice i u drugih městah, gdě obitavaju Iliri, i ako se pěvaju, gdě i kako?

IV.

Neima li (il nije li bilo) gděgod narodnih svetkovanjah u oči 24. Listopada (Okt.) i 24. Prosinca, t. j. na badnjak, ili na jednom oko ovih danah, kao što ima na mnogih městih spodobnih svetkovinah u oči 24. Travnja (Apr. Gjurgjeva dne) i 24. Lipnja (Jun. u oči S. Ivana kèrst.), a ako ih imade (ili ako ih je bilo)

to molimo nas izvěstiti, kako se svetkuju (praznuju, obslužavaju), ili kako su se svetili? Pri opisu spodobnih svetkovinah nesmě se nikako propustit napomenuti: neoblače li se tada kakvim osobitim načinom, nepale li vatre, nepěvaju li kakvih osobitih pěsamah itd. Na isti način, je li se možebiti pri toj prilici proriče, i gata. . .

V.

Danas sutra trěbat će svakako, da se učeni spreme put jadranskoga primorja i njegovih otokah, da tamo opišu ostatke glagolskoga pismenstva. Nu težak bit će taj posao, dok se nebude upravo znalo, gdě se ovi ostatci nalaze. Lahko se može dogoditi, da će ih mnogi mimoići, pače mnogi na istih městih, u koje je došo. Toga radi želimo, da bi svaki putujući u poslu narodne literature takodjer javio, koliko je moguće: gdě imade takovih ostatakah, t. j. rukopisnih, u staro doba tiskanih, kao i napisah u kamen usěčenih, i po imenu: kakovih? Mi smo u ostalom viděli glagolskih rukopisah na otoku Krku (Veglia) u Omišlju (Castel Muschio), na otoku Kašljunu (Cassione), na otoku Prviću prama Šibeniku, u Trogiru (Trau) u knjižnici Garaninskoj (Garagnin). Tako smo isto saznali, da ima rukopisah u Vinodolu, u Senju, u Splětu, na otoku Korčuli (Curzola) i u Dobrinju (na Krku). Po svoj prilici imat će rukopisah i u Zadru. Gotovo imat će glagolskih listinah spodobnih onoj, koja se čuva u Joanneumu u Gradcu. Šta se tiče napisah u kamen usěčenih, to ih ima u Senju, u Zadru, na otoku Krku, u Omišlju, u Bašći, a možebiti i na drugih městih. (Osobito znamenit je napis u Omišlju u starom gradu Frankobanah na zidu bedema, sasvim dobro sačuvan). U svih glagolskih rukopisih i starih knjigah trěba razlučiti medju jezikom crkvenim i jezikom narodnim.

VI.

Kaže se, da ima u Hrvatskoj raznih imenah pučkih, o kojih se koješta pripověda. Izmedju ostalih ima i takovih, za koje se upravo još nezna, šta znače, i tko se tako nazivlje. Ovamo spadaju imena: Brajci, Majdaci, Běli Hrvati, (ili kao što mnogi kažu: Běli Krajnci). Gdě se ovimi imeni služe, tko, i u kakovom znamenovanju? Ako tko znade, da su ova imena gděgod u običaju, drago će nam biti, ako nam zajedno i opiše narěčje, običaje, zabave, nošnju i granicu naroda, koj takovo ime nosi. *Prof. P. I. P. i I. I. S.*

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović.

KNJIGA II.

(TROŠKOM IZDAVAOCAH.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. ILIR. NAR. TISKARNE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1842.

OGLEDALO.

UZETJE OČAKOVA*).

Spievano po

*Jurju Feriću Dubrovčaninu***).

Azianskieh plodnieh strana'
Mnogiem dielom ki gospodi,
I sred dvora ki sunčana
Tmaste u lasti dni provodi,
Po tom uze razmišljati,
Ké donieše carstvu štete
Hudo u vrieme prednje rati
Rusianske bojne čete.

Otrovnoga nadmen ijeda
Strahovitiem glasom prieti,
Pokoja mu misò neda,
Čast ga sili, da se osveti.
On s prestolja iztočnoga,
Koga resi množ bisera,
Zove na boj ledenoga
Cesaricu iz sievera,

---

*) Grad *Očakov* leži u Kersonskoj gubernii na Černom Moru izmed Odese i Kersona. Knez Gergur Aleksandrović Potemkin, vèrhovni vojvoda ruske vojske oteo ga je Turkom na 28. Dec. 1788, pokle ga je s jakom vojskom od 60,000 pol godine obsednuta dèržao. Ova nĕgda znamenita turska tvèrdja, kako je u onom ratu razorena, tako više nije nikada od Rusah popravljena, i sada, kažu, da neima više od 150 kućah, i 1000 stanovnikah.

**) *Juraj Ferić*, kanonik dubrovački, doktor filosofie itd. (rodj. 1744., a umro 1824.) bio je mnogo vĕšt latinski pĕsnik. — U ilirskom jeziku je takodjer piso, ali manje neg u latinskom, nu štampano nije od njega drugo naški ništa nego: „Fedra Augustova odsužnjika Pričice Esopove u piesni slovinske prenešene.“ U Dubrovn. 1813. mali 8., str. 167. (ujedno s latinskim textom). Osim toga kažu, da je ostavio u rukopisu nĕkoliko izvornih pĕsamah i mnogo prevodah od svojih latinskih poeziah, koji ništanemanje još nigdĕ nisu skupljeni. — Ovu pĕsan, bivšu dosad u rukopisu, stavljam ovdĕ štampiti, ne radi njezine izvèrstnosti, nego samo neka gospoda čitatelji ovoga dĕla vide, da ilirsko pĕsničtvo u Dubrovniku, premda je po smèrti Gjorgja (Jurjevića) sve više i više ginulo, nipošto još sasvim nije bilo izumèrlo, neg je u svako doba svojih slavnih štovateljah imalo, kao što su bili: *Anica Boškovićeva, Betondić, Bruerević, Higja*, isti *Ferić*, *Salatić* i drugi, koji su svi ne pred vele godištah preminuli. U ovo doba živé u Dubrovniku još samo jedan jedini ljubitelj poezie ilirske, nu vrĕdan naslĕdnik starih slavnih pĕsnikah dubrovačkih, a to je g *Antun Kasnačić*, advokat, s koim sam imo priliku upoznat se, kadno biah lani ondĕ. G. Kaznačić je čovĕk vele učen, dobro vidjen i mnogo cĕnjen u onom gradu; ima osobitoga talenta za pĕsničtvo, a nada sve za šaljivo-pecave pĕsme, koje se u Dubrovniku imenom *kolendah* nazivaju. Ova struka pĕsamah je najmučnia, pokle u njih trĕba da pĕsnik napomene sve zle navade svoga znanca, komu kolendu piše, nu tako da ga ni malo neuvrĕdi. G. K. je u toj struci sve ostale dubrovačke pĕsnike preteko; jer kažu, da je i najveći broj takovih kolendah napiso, i s tolikom ostroumnosti i vĕštinom sastavio ih, da bi njima svakoga, komu bi ih piso, na smĕh natèro. Šteta, što se ove kolende nigdĕ skupljene nenalaze, a bile bi zlata vrĕdne, da gdĕgod sabrane na svĕt izidu! Osim toga sastavio je i jednu dužju takodjer mnogo šaljivu pĕsan, u tri pĕva,

S tobom ću se, viknu, àrvati,
Ter ćeš vidiet zatočnica,
Kó na polju má vladati
Viešta sabljom jest desnica.
Polu-otoka prekopskoga [1])
Kraina, i val Càrna Mora,
Pod vlást tvoju bez razloga
Postavljeni biehu od skora.
Što sred mira na prievaru
Bi mi od tebe izmamljeno,
Da li svieta gospodaru,
Meni, neće bit vraćeno?
Reče, i taj čas strahovita
Na zgled oka bi vidieti
(Bojna oružja čim svak hita [2])
Množ bezbrojnu svud vàrvieti. —
Al se u drugom miestu ureda
Vihar boja siloviti
Suproć turskoj sili ugleda
Mrazne iz skuta zemlje iziti.
Vihar, smàrti nesmiljene
I pogube ki donosi,
Čim umàrli kroz ognjene
Trieske narod prieko kosi.
On se krilim zlokobnima
Na otmanske tisnu strane,
Màrtvieh ljudih tielesima
Sve su tvàrdje posijane.
Kudgod tiekom porazniem
Leti, bliedi strah ga prati,
Sve se glasim žalosniem
Čuju strane razliegati.
Lice kažuć svedj gàrdije
Silni vihar vik neustaje,
Svak čas hàrli pospiešnije,
Veća svak čas buka ustaje.

Mora kraje euzinskoga [3])
On na svàrhu strašno obstire,
Gdi Niepera prostranoga
Pobieguća voda umire.
Zasve s desna tvàrd i s lieva,
Grad Očakov vas se smuti,
Jer čas bližnji da prispieva
Od poraza svoga ćuti.
Nieki tvàrdiem verigami
Zakovani bit straše se,
Nieki draziem ljubovcami
I sinovom, jaoh! brine se.
Mnozi ježnjom preuzeti
Bližnje smàrti, bliede u licu,
Čim to veće svedj rastieti
Vide silnu poplavicu.
Bojna u gradu nalog praha,
U ki ognjeno klubko udara,
Turskiem sàrcim veće straha
S nenadane zgode stvara.
U čas jedan, striclovita
Kako munja razžiže se,
S urnebesa trieskovita
Grad prostrani vas se strese.
Kuće iza dna odciepljene
S visociem mečitima
Lete u prah obraćene
Po tmastiem nebesima.
Polužive s màrtviema
Razpàršane ljude nosi
Oganj s plamim žestociema,
Kó kad perje jug raznosi.
Kolni od boja tad trieskovi
Mire od grada jur paduće
Udaraju, ter kroz novi
Plam nastaju nove smuće.

---

pod imenom „Padnutje s magarca,“ i nadamo se, da ćemo ju do mala utištenu viditi. — Gosp. K. imat će do skora veselje, da već neće sasvim osamljen na polju pěsničtva u Dubrovniku raditi; mladi Dubrovčani počimaju se vruće briniti za našu literaturu, i g. Ant. Roči, mlad svećenik, pun velika ufanja, jest pèrvi, koga mogu ovdě s pohvalom imenovati.

Prof. Ant. Mažuranić.

1) Poluotok od Krima, tako nazvan od grada Prekopa. 2) Hitati, t. j. hvatati. 3) More euzinsko, t. j. eúxinsko iliti Čèrno.

U sievernoj porodjena
Čeljad strani zid àrvaju,
I kroz vela zàrna ognjena
Širok prohod raztvoraju.
S mačem svaki u desnici
Viče: »il život izgubimo,
Ili slavni dobitnici
Smiono tursku vlast satrimo.«
Slavom tako opojeni
Gdi je viši boj, tlačeći
Svak svoj život, razsàrčeni
Vidjahu se na mir[4]) teći.
Rane ljute neštedu se
Goliem pàrsim susrestiti,
Kroz junačka da budu se
Ištom diela proslaviti.
Jur visociem po kulami
Dobitnika orla uzdižu,
Tminastiem čim sienami
Obstàrt miesec ružno dižu.
Kàrvi omašten turačkome
Plien bogati sabiraju,
Bilieg miestu u svakome
Gvoždja i ognja ostavljaju.
Predobite glas čeljadi
Prežalostan svud se sluša,
Žene, ljudi, stari, mladi,
Svak skončanje smàrtno kuša.
Grad, ki niegda sloviaše
Kraj Niepera, i otmanskomu
Carstvu temelj ki biaše
Pogibiu u gorkomu,
Nepriatelja ki svakoga
Sili opre se smiono dosta,
Eto vajmeh! sred ljutoga
Vojevanja satren osta.
Mač mogući njemu odoli
Rusianske cesarice,
Kój prignuti vrat oholi
Bi usiljen, klanjat lice.
Evo puci predobiti
Od iztočne carske kuće
Ime ustaju proslaviti
Katarine premoguće.

Skoro jošter vidiet će se
Vàrh mečitah razorenieh
Gdie množ càrkav uzdiže se
Pravom bogu posvećenieh.
Pojate će prostraniem
Miesto kućam učiniti,
Dvori u stranam divjačniem
Zlatni će se ograditi;
Dvori, u kojim sve kreposti
Stan će ugodan postaviti,
Gdie će pravda u radosti
Nepomično boraviti.
Skladnu u dvornost promieniti
Priki će se još načini,
Zlu će krepost odoliti,
A izpraznoj trud taštini.
Tako u miestu, stvari gdi se
Slične istini prikažuju,
Kada prizor promieni se,
Da se nove zgode čuju,
Tmasti oblak razčinja se,
Ter se nebo vedro otvori,
Oli strašna tamnica se
U kraljevski dvor pretvori.
Glasoviti Potemkine,
Tebe sviet je vas hvalio,
Pod vlást slavne Katarine
Kad si Očakov postavio.
Ti si od boja triesk ognjeni
Rusianskieh vojskah dika,
Ti štit carstva, ti hrabreni
Našega si junak vika.
Tvé smionstvo s načinima
Vojničkiem sadruženo
Stisnu oružja, tursko kima
Bi mogućstvo izranjeno.
Pute màrtviem zajazene
Ti s' telesim zapriečio,
I kàrvim si zamućene
Proteć rieke učinio.
Na Moru si ti Càrnomu
Turske plavi zaplienio,
Caru u sàrce otmanskomu
Ledeni si strah donio.

4) Mir, t. j. zid, *murus*.

Dlakavoga sred obraza
Radi ljute on nevolje
Smuće bilieg tad ukaza
Unutàrnje, kà ga kolje.
Stavan razbor tvoj, al veće
Svietli izgled bez prilike,
Čim se mrazni led zameće,
Zbi pod zemlju tve vojnike.
Oni, er željom pregoručom
Hlepe častno ime steći,
Žude s vojskom premogućom
Na kàrvavi boj poteći.
Netàrpeći tim čekaju,
Dok se ustavi sniega sila,
Ter čas zgodan izgledaju,
Za iz tmastieh izać špila'.
Ne inako, neg sàrditi
Kò kad vuci streni od glada
Skupno se idu omastiti
Ovčiega kàrvim stada.
Pod kolima sunčanieme
Nije miesta na sem sviti,
Gdi tvé ime svako u vrieme
Nije čut hvalom uznositi.
Od sieverne ledne strane
Do poludna najdaljega,
Od jezika svačijega
Tve su dike pripievane.
Okoliša zemaljskoga
Sve narode slavna dila
Od hrabrenstva jesu tvoga
Začudjenjem napunila.
U zlamene tvé dobiti,
Na visoko ké si uzpeo,
Kud god sunčja zraka sviti,
Zagleda se svak veseo.
Liepa je svietlost, kom kreposti
Tvoje sjaju, nu liepša je,
Svoje tebi kad svietlosti
Zrak sieverna zviezda daje.
Tako nočne ki veseli
Tmine, i zviezdam kolo izvodi,
Miesec, svietlost druziem dieli,
Njemu od sunca kà dohodi.

Ženo slavna, velikoga
Petra diela kà nadhodiš,
Preko kruga visokoga
Kolnieh zviezdah kà gospodiš;
Ti podložne tebi puke
Vladaš tihom zapoviedi,
Tim čemerne dalek muke
I jadovne tieraš zledi.
Pod tvojieh lovorika'
Milo 'e sienom boraviti,
Svačija je čest velika
Zapoviedi tvé vàršiti.
Okoljena ti slavnieh
Od junakah skùpa svega,
Čudo glavah okrunjenieh,
I vieka si čast našega.
Europa svakolika,
I š njom vas sviet ki te slavi,
Preuzeta od tvih dika'
K tebi pogled svoj upravi.
Ti rodjena, da vladati
Pukom budeš, kom' ni 'e broja,
Ljubavi si zavezati
Sàrca umiela tvom svakoja.
U njima si pregoruću
Razbudila ti požudu,
Kraljevinu da moguću
Tvù svedj širit veće budu.
Čim kroz način da se bojni
Tvoga sàrca prehrabrena
Sasma ukažu bit dostojni,
I slavnoga tvoga imena.
Dužna živi ti velikoj
Petra duši, koga sliediš
Svietle izglede, i tolikoj
S koga u slavi ti gospodiš.
Prečestite tvé dobiti
Dar su njegov dragi i mili,
Krim, Očakov predobiti
Od tebe su po njem bili.
Vlast najveća, ka 'e pod nebi
S bistrom riekom od Niepera
Bi predata po njem' tebi
Cesarici od sievera.

VIDJENJA
Ane Vidovića iz Zadra.

I.

Tamburico, dodji da pivamo,
Dodji sa mnom nu na Donju-goru,
Premalitne cvjetje ću nabrati,
Ter mâ draga tebe nakititi,
Ja ću pivat, ti ćeš udarati,
Nu za moje sèrce nasladiti.

II.

Eto smo pod vedrim nebom došle,
Koli 'e lipo, koli 'e tiho more!
Sve prostrano polje zeleni se,
Ovce pasu, predu čobanice,
Junak prodje i na love podje,
Onde težak cèrnu zemlju radi,
Ovd' za orati dobre vole izvodi,
Silne konje, kê na pašu pušta;
Konji jesu glasi od junakah,
Erbo svitu mir i boj spominju.
Kad se skupe za vojsku junaci,
Tad se i konji za vojnicu kupe,
Mila majka svome dragu sinu,
A sestrica milu bratu svomu,
Ljubovnica svome ljubovniku,
I nevista svome juveglii
Konja spravlja, gorke suze liva
I svog draga tako priporuča:
Ah moj vranče vèrli na megdane!
Zdravo podji, dobitnik mi dodji,
Vrati meni mila sinka moga,
Neka majka na junaško lice
Opet suze od veselja roni,

Neću više tebe vrancem zvati,
Nego strašnim orlom vàrlovitim.
Moj dorate, vitre od sivera!
Vrati meni dragog brata moga,
Nadarena od ćesara svoga,
Neću više žitom te hraniti,
Nego samom pšenicom bilicom,
Okó tebe sve ću nastojati,
Vavik harnu mene ćeš imati.
Hodi djogo, moj sivi sokole!
Pomno čuvaj gospodara tvoga,
Vàrlo brani ljubovnika moga,
Jeda bude! kad se zavratite,
Da mi barjak jedan priklonite,
Ja s rakiom hoću te poiti,
Sladkim grożdjem vazda nasitjati,
Baju ću ti zlatom navezati,
Drag ćeš meni poza njime biti.
Ako igdar sada pelivane!
Koj sa sobom sèrce moje nosiš,
Vrati meni juvegliu moga,
Nadarena s krunom od lavora,
S mojom ću te ja snažiti rukom,
Zob ću tebi na podne davati,
Svaku ću te večer napoiti,
Pomnju svaku ja ću za te imati,
Čuvat ću te kako oči moje.

III.

Dalmatinska mila Donja-goro,
Koli lipa jutros mi se kažeš!
Da bi mogla, bi te pozlatila,
Ime tvoje tako proglasila,
Po svom svitu da bi se slavila!

IV.

Pod narančom nut lipa junaka!
A prid vèrtlom divojčica sidi,
Sidi i veze svilene mahrame.
Jesu l' ono bratac i sestrica;
Ali jesu dva mila i draga? —
Tuge tužu, oba se raztužu:
Nakle, evo danas tretji danak,
Da se jesam iz vojske vratio,

Tretji danak i tri godinice,
Da te ljubim virno bez pokoja,
Virovati možeš željo moja.
Lažeš, drugu ti si zaljubio,
Nisi mene nigdar ni ljubio,
Što mi 'e rekla drugarica moja,
Virovati mogu, ni 'e lagala.
Ah! lagala 'e... već negovorila!
Pravednoga mene potvorila
Viruj, Nakle, viruj da te ljubim,
Što bi mogo za te učiniti,
Nego u majke doći te prositi?
Nu me slušaj huda mâ ljubljena,
Kada budeš u dvoru mojemu,
Ljubit ću te kô se angjo ljubi,
Ako nećeš moja ljuba biti,
Poginut će jadna mladost moja.
Nu zaludu tužiš mi se Zoro,
Mèržeć mi si svaki dan to više
I tèrpiti veće te nemogu.
Ah nemila, kako ti me gubiš!...
Evo t' moga noža okovana,
Koga mene i tebe za braniti
Običan sam bio pripasati,
Dodji mi ga iz njedra izvaditi,
Bez se od moje kèrvee ti bojati,
Hoti njega s tobom svedj imati
I mû ljubav vazda spominjati!...
Ajmeh meni, jadan što uradiš?
Je li istina, ti mi umireš Zoro?
A i ja ginem rad ljubavi tvoje!...

O narančo, sad prikloni grane
Okô tebe do cèrne zemljice
Po načinu od guste šumice,
A ti, zemljo, svedj puna milosti,
Pokri, obgèrli one tužne kosti,
Kad su žive bile razstavljene,
Neka u smèrti budu sadružene!

V.

Eto jašu dvi lipe delie,
Dvi delie, dva mlada putnika,

Pod jabukom stoi čobanica,
Gleda ih ona i tako govori:
Bože mili, kê su te delie!
Da bi imala taka dva brajena,
Sèrce bi se moje razigralo!
Iz Imoske nisu, nisu od Sinja,
Ni od Derniša, niti su od Knina,
Inostrani jesu to putnici,
Jeda barem budu slavni Ilirci!
Tva požuda nut je izpunjena,
Odgovara jedan čobanici.
Ti si kao sele nam rodjena,
Er mi ś tobom jesmo narodnici.
U Dalmacii ti si se rodila,
A Horvatska nam je mati mila,
Mi Dalmaciu dragu seku našu
Došli jesmo, vidiš, pohoditi,
I prečudne njejne umotvore
Skupiti i po svitu proglasiti.

Mile riči izuštjene bihu
I na nebu sunce zahodjaše,
Dimljak dimi u svakoj kućarici
Ter čobane zove večerici,
Čobanica mlada svoje stado
Razpèršano skupi i vesela
Dvim deliam lipo se pokloni
Te se od tudar u svoj dvor ukloni.

VI.

Tamburico moja, eto čuješ,
Gdi je slavulj počeo žuberiti,
Treba nama dakle sad dospiti.
Koli milo, koli sladko on poje!
Rek bi baš da tako on govori:
Gdi si draga moja poletila?
Zašto si se od mene razstavila!
Tebe zovem, kad izteče zora,
Zovem tebe, kad zamèrkne gora!
Dodji draga, živa željo moja,
U razstanku ah nima pokoja!
Opet meni htjej se sadružiti,
I tvoe pjenje momu sjediniti!

VII.

A sad s Bogom moja Donja-goro,
U tebi sam vas dan pribivala,
Dosta si mi stvari' očitovala,
Ali s ričim slavnoga Horvata
Ti si moje sèrce veselila,
S tužbom pako miloga slavulja
Ti si moju dušu zamilila!

MARA PLIVAČICA.

Od

Ivana Tèrnskoga.

»Il je bratjo vila povodkinja,
Ili dupin zvierka lovu huda,
Koja eno od strane Lopuda
K nama plovi prieko mora sinja?
Ili šta je? Nu gledajte samo
Kako put svoj baš upravlja amo!«

I ribari na govor se druga
Osoviše — i tihoma sade
Svaki niešto primietiti znade,
Ovaj onom rad straha se ruga,
A i jedan i drugi se boji,
Sviem od straha u vis kosa stoji.

Bratja to su Lopudjani bili —
K otoka su Andrie obali
U čamcih se podnoć došetali,
Da na način praotacah mili
Viek u brizi za svoje i sebe
Noć-prilieznu lovu upotriebe.

»Nit je bratjo vila povodkinja,
Niti dupin zvierka lovu huda,
Koja eno od strane Lopuda
K nama plovi prieko mora sinja;
Vila bi nas upazila veće,
A dupin se drugačie kreće.

»Već je ono, bratjo, čoviek nieki,
Koi se 'e, Bog zna, u kakovoj zlosti
Skrivce rado, nu smiono dosti
Usudio na taj put daleki.« —
Tak najstarii od bratje saključi
A od straha sve u krugu muči.

»Hajde, da se bârže bolj' skrijemo!«
— Kliknu zatim družba jednoglasno —
»Jer skriveni sva kretanja lasno
Od plivača smiona vidiet ćemo.«
I u čamce tad povuku mrieže,
I k obali bliže s čamci bieže.

Tamo brižno izza hridi vire,
Za plivača staraju se jedni,
Drugi jauču, da je lov ugledni
Tiem prepriečen — a tretji ih mire;
Ovi od straha zapanjeni stoje,
Oni tamo pogadjaju, tko je?

Nu kako se družba sva začudi,
Kad čekajuć za mala upazi,
Gdi iz mora dievojka izlazi:
Kao angjeo u sladkoj razbludi...
Kao gospodja toga mora sinja ...
Kao od neba i zemlje boginja...

Na jedanput iz družbine jedan,
U dievojci sestru upoznav svoju,
Koju u tvârdom mišljaše pokoju,
»Jaoh« — kliknu — »ja siromah biedan!«
I nož tegne sav u jadu bârže,
Nu od zla čina bratja ga uzdârže.

»Zla se máni — nu šta je za Boga
Dievojka ti ota učinila?«
»»Ah da i nije majka me rodila,
Nebi sráma doživio toga!««
Tako momak svedjer ciči i plače,
Hoće u jadu da na otok skače.

Nesrieća ga 'e baš večeras vukla,
Da s ribari seoskim noć tu cielu
U lovljenju sprovede veselu;
A Marina nehtie kob podmukla,
Da ribarske Todor smotri plavi;
Da joj luči kobne neizstavi.

Biesni momak — a bratja ga dàrže;
»Sta bi š njime?« pita jedan drugog,
I viećanja nakon dosta dugog
Put Lopuda stanu veslit bàrže,
Za da k sebi dodje i kod kuće
Momče ozdravi od groznice vruće.

Dočim tako družba u Lopud hàrli,
Odpočinu dieva od plovenja
I cielove od ljubavi mienja...
Ah da mienja i vierni ju gàrli —
»Ah ti« — plače — »sladki moj pokoju,
Kako ljubav nagradit ću tvoju?«

»»Ljubi, dušo, nadalje me tako;
Jer za ljubav na svietu nagrade
Od ljubavi veće neimade:
Ja te, vidiš, ljubim... ljubim jako,
Ljubi tako ti mene Todore,
Pa zaludu 'e medju nami more...««

I opeta vierni se zagàrle —
Viečnu vieru obreknu si opeta...
Biaše im ljubav čista i sveta,
Da bi i boge smela neumàrle,
Ali ljudi — jaoh ljudi sàmi
Sa svetimi igraju se plàmi.

»Nu šta dušo« — Todor sad zametne —
»Šta će biti, ak Ti nesmiljeni
Bratci čuju, da s' još sklona meni,
Da polaziš obale nesrietne,
Kud zla sudba tvog Todora baci,
Da dni traje s tužnim pustinjaci?«

»»Neboj mi se milo dobro moje,
Znaš, da kradom viek se k tebi spremam,
A i pred nikim tada straha nemam;
Koi bo ljube — oti se neboje.««
Tako tieši Mara vierenika,
Kòb, neznajuć, šta joj stvara prika.

U to i vrieme za rastat se pridje:
»S Bogom!« reče, »s Bogom ostaj mili!«
»»S Bogom pošla!«« on u suzah cvili,
Stražnji put ih miesec bliedi vidje,
Vile od mora tu se razplakaše,
Znajuć šta im sudjeno biaše.

I već Mara kod kuće počiva,
Već se bratja u zoru ustaju —
I u svome ona biaše raju
Snievajući, da milog cieliva,
Kadno oni za dnevne ju trude
Iz sna sladkog opeta probude.

Dan prolazi, a sestri se bratja
Baš nimalo nekažu inače —
A ona radi i u veselju skače;
Jer ju, misli, sladka čeka platja:
A u tu cienu veselo se radi,
U nju i starac mnogi se pomladi.

Medju tiem je bratu brat odkrio,
Kako sestra još ljubi Todora,
Kako k njemu plovi prieko mora,
Bez da 'e od njih koi ju upazio.
I osveta u sârcu im plane;
Zlo je, jaoh, što izvesti kane:

»Neka umre, nás kad neće slušat,
Neka čeka — dragog svoga *tamo*...
Kom ju tude nipošto nedamo!
Samo noćas još ćeš put taj kušat,
Al de pazi, óš li i té noći
K ljubljenomu tvom Todoru doći.«

I jur sinu luč na Andre otoku,
Koju Todor svaki put stavljaše,
Da cilj bude plovu dievke naše,
I jur bratja po moru duboku
K otoku se žure zlobnobârzi —
Na namieru Bog im višnji mârzi.

Mara cieneć u svojoj radosti,
Da su bratja u snu tvârdom veće,
Cieneć, da je nitko vidiet neće,
K moru târči u sladkoj hitrosti,
I u more skače dievka mila,
Ljubavi ju tamo vuče sila.

Plovi mlada, po luči se ravna,
Viešto dieli rukama talase,
Nogam bârzim dalje odbija se:
Nie plovila tak lasno od davna;
Dugo plovi plivačica dieva,
Ali k cilju dugo nedospieva.

»Il sam, misli, prem se oslabila,
Pa mi put se dugačak pričinja,
Il sried mora zabludieh se sinja —
Ah jaoh tužna, šta bi učinila?!«
I put luči dalje plov nastavlja,
U ljubavi nemoć zaboravlja.

Al dospieti nikako nemože,
I već stražnjih silah joj nestaje,
U plačne se tada pusti vaje:
»Jaoh pomozi, daj pomozi Bože!
Nedaj mladoj poginut mi sada —
Smârt me hvata jaoh iznenada!«

Nu luč uz to svedj se dalje odmiče,
Zaman za njom teži, zaman plače.
Sudba tužna nehtie jaoh inače, —
I čim više sirotica viče,
Tim joj većma sila prinemaga,
Ostavlja ju i najskrajnja snaga.

Samo bratja jauk od sestre čuju,
Čuju, kako pomoć vapi jadna;
Nu sârca su kamena i hladna,
Smiehom pakla povietarce truju;
Jer za rukom da im namiera izlazi,
Na jauk sestre raduju se vrázi.

Kud si zašla bezćutnosti kleta?
Okrutnice strašna i nesmiljena?!
Ma i sviet je čitav tašta siena,
Ako blaga čuvstva niesu svete.
Ah da ćute sviet satire sveta
Na načine strašne, zlobne i klete.

Brati okrutni luč s otoka kobnu —
Otmu i viso na more se krenu,
A dievojka sliedeć luč žudjenu,
U zapletku pade — jaoh, zlobnu!
Nu sad stražnji glasi još se čuše —
Mara utonu — — nebesa... klonuše.

PLAČ BOSNE.

Od

Ljubomira Martića Hercegovca.

Afflictiones nostrae intollerabiles.
J.

Sunce żarko, skrij se pod oblake!
Sinje more, razdri brěge jake!
Sorite se, visoke planine!
Procvilite, prebiele stine!
Zapištite, sivi sokolovi!
Pocàrnite, běli labudovi!
Od jauka bědnih tavničarah,
Gàrdnih ranah, kàrvavih handjarah.
Evo ima trista godinica',
Kako kod nas kuka kukavica,
Kàrv nedužnu odkako lijemo,
I za ime Kàrsta vojujemo,
Drobna čeda maču podnosimo,
Sěde děde na kolju gledimo,
Otce naše groznih u okovah,
A matere pod nogam hatovah,
S vrućim znojem oremo, žanjemo,
A hlěbca se najěst nemožemo.
Štogod dobra na světu imasmo,
Za izkupljat golu dušu dasmo.
Smirno ovdě živět nemožemo,
A běžati nikuda nesměmo.....
Jadni ljudi, što smo zaslužili!...
Jesmo li te tako uvrědili
Sveznajući stvoritelju Bože?
Da nam s' nikad oprostit nemože.
Jesu l' grèsi porodice naše,
Koji tebe jednog věrovaše?
Da mi takve muke podnosimo,
U sindžirih do věka živimo.
A mila se bratja prosvětljaju,
Divne glase slobodnosti daju.
Naše tužbe nitko da nečuje,
I u sudbi càrnoj se smiluje?...
O hàrvatski dični vitezovi!
Po plemenu bani i knezovi,

Hvala vami věkověčna budi
Od širokog pred svieta ljudi',
Koji naše plače uslišaste,
I Ugare na pomoć pozvaste,
Da kàrstjanin kàrstjane obrani,
I tolike dušice sahrani....
Aj težko ti svakomu bez svoga!
Jošt se u to ufamo i u Boga!...
Je l' moguće, Europo slavna!
Da u srěći bit ćeš tvojoj stavna?
Dok s' u tebi smàrtna kuga leže,
I na světlost hudi vuci reže;
Dok kàrštjanstvo pod vezirim strada.
Demeškinja glupa što oblada,
Dok u miru kàrv tol'ka toči se,
Duh nebrojni odovud děli se,
Prě vrěmena za ime Kàrstovo,
Koj je svoje zakone osnovò,
U naroda miru i slobodi,
Da se krepost, rajsko dobro plodi!...
Il u tomu nosiš obraženje,
Da tve bratstvo pod zulumom stenje?
Ili naše nerazumiš glase,
Kad kažemo, ovdě radi šta se?
Il nehaješ, misleć da s' šalimo,
Ljutu muku kad ti govorimo?
Ah kad našu žalost bi vidilo
Sàrce živo, mlěko procvililo
Maternje bi, u Judi, Pilatu,
Kamo l' nebi u Kàrstjanu bratu!
Biaše nam zora zapirila,
Topla s' suza u oku smirila,
Ali evo opet Hosrev-paša
Ponovljava oglobljenja naša,
Siroticam marvicu otima,
Neda duši pokoj u pàrsima!
Niti komu štogod već ostaje,
Neg iz svega gàrla da nabraje,
Podižući ka nebesih ruke,
Nebi l' čuli tek jedanput muke —
Europejski dvorovi preslavni,
Osobito Beču grade davni,
Utěšitelj svakog, gnjezdo nade,
I na zemlji pokrovitelj pravde,

Milostivi otac ubogoga,
Obslužitelj vérni zvanja svoga,
I pogleda velemožnim okom
Robstva našeg polju po širokom,
Te se dušam smiluje nevinim,
Koje živu Bogom jošt jedinim,
Da po gorah od gladi nemremo,
I u vodu živi neskačemo!...
Oh zoblji nas jednoč mutno more!
Il' svemožni pogledaj od sgore!!!

GRADOVOM
GRADIŠKI I BREBIRU.

Od

Luke Ilića.

Odgoila majka *Slava*,
    Odgoila do dva sina,
Koje gàrli tiha Sava
    Od stotine već godina':
Gradiška je jedno slavni,
Drugo *Brebir* grad predavni.

Iz njih sinci na sve strane
    Bělog světa izhodiše,
Ćorde pašuć, jašeć vrane
    Sva kraljestva prigaziše,
Bàrzi kano sokolovi,
Bistri kano golubovi.

U bojnicah hrabri lavi,
    A sa sabljom Kraljevići,
Věnac više majci Slavi
    Sa sjajnima Nemanići;
Ali pàrvo neg ga svише,
Vragovi ih razcěpiše.

Onaj, prem je dost tàrpio
    Od slučaja grozovita,
Sada kano mravak mio
    Za starosti dane pita:
Dok i danas ovaj cvili
U okovih svedj nemili';

Jer u vražje pandže pade
  I zakopa sokolove,
A od věnca tàrnje ostade,
  Kôc se stvori u okove,
I poveza sinku babu,
Kćeri bědnoj majku slabu.

Jer kog pàrvo škerlet kiti,
  Biser, zlato i kamenje,
U ubogoj sada sviti
  Rob pod jarmom težko stěnje
Danom radeć — noću bdijuć,
Zemlju grizuć — suze pijuć.

A u kućam tko sjajnima
  I razkošju svedj prebiva,
Za postelju sada ima
  Grob, koi ga tužno skriva.
I tko 'e prie mač pasao,
Pod vlastitim gorko 'e pao.

Tako srěćo zar vojuješ
  I postupaš s ovim světom?
Gospodara lanci kuješ,
  A gospodit daješ kletom,
Da koi dosad biše gori,
U ponore ti ga obori.

Ti učini rušit grade
  Od barbarske tmaste ruke,
A nevěra tvoja dade
  Bratji mojoj težke muke,
Podàrtinah, u kih sada
Okrutništvo i smàrt vlada,

Koja ráju tu proganja
  Od nemila do nedraga,
Děcu kolje, ruši stanja,
  Nezasitna kàrvi, blaga,
Ondi zimna ciča ljuta,
Lětom tamo sablja guta.
Zato stani i okreni
  Već, nevěrna, sudbe kolo,
Te se bratji mojoj skreni,
  Ku stolětja běža oholo,
Da ih netlači věčnja sila
Vičuć: *jek dür allah bis millah* *).

*) Jedan jest bog u ime božje.

PIK-DAMA.

Pripověst

od

Aleksandra Puškina.

I.

Pik-dama nesluti na dobro.
— najnovia gatalica.

Kartašah svak dan
Sgàrne mu na stan
    Prosto;
Tih ljudih navrije
(Bog jim prostio grije!)
    Do sto.

Izigravaju,
Odpisivaju
    Kredom.
Tako im svak dan
Teče poso znan
    Redom.

Kartali su se jednom kod konjičkoga gardiste Narumova. Duga zimna noć bàrzo prodje, večerat i sěli su u pet satih iz jutra. Oni, koji u igri srětni biahu, jeli su s velikim těkom; ostali — zamišljeni — sědiahu nad praznimi tanjiri. Nu šampanjer se pokáže, razgovor oživi, i svi udionici njegovi postanu.

»Šta uradi, moj Surine?« zapita domaćin.

— Proigrao sam po običaju. Moram izpověditi, da sam nesrětan: igram mirandolom, nikad se nezaplamtim, nitko me nemože s puta svàrnuti, pa ipak sve proigram.

»I ti nikada privolěti nemožes, da na *rute* metneš?.. Ja se čudim stalnosti tvojoj.« — A Herman? (rekne jedan od gostiuh, pokazujuć na mladoga indžinira) dok je živ nije kartah u rukuh imao, dok je živ nije svio niti jedan *paroli*, a do pet satih sědi s nami, i gleda, kako se mi igramo!«

»Ja bi se rado igrao,« rekne Herman, »nu nemogu ono, što mi je potrěbito, na kocku metnuti u nadi, da ću šta više dobit.«

— Herman je Němac: on mnogo računa, u tom gàrmu zec leži! pridade Tomski. Nu ako koga ja dokučiti nemogu, to je zaista moja babica, grofica Tedotovna.

»Šta? šta?« povikaše gosti.

— Nemogu da dokučim, nastavi Tomski: zašto moja baba nepointira!

»Pa zar je to čudo,« rekne Narumov, »što baka od 80 godinah nepointira?«

— Vi dakle ništa o njoj neznate?

»Ništa, zaista ništa!«

— To čujte! Trěba da vam kažem, da je moja babica prie šestdeset godinah išla u Pariz, i tamo u velikoj modi bila. Vàrviše ljudi za njom, da bi vidili samo tu *Vénus moscovite*. *Richelieu* je čeznuo za njom, i baba me je uvěravala, da se on zbog njezine ukornosti malo neubi. U ono su se vrěme gospoje igrale *farao*. Jedanput ona u dvoru kod hercega orleanskoga na poštenje proigra něšto veoma mnogo. Kad doma dodje, odlěpljivajuć madeže s lica, i odrešivajuć vàrpce i uzke pojase, kaže dědu, kako je izgubila, i zapovědi mu da plati. Pokojni děd, koliko se ja opominjem, bio je vàrst jedna od brižljivih gospodarah. On se je nje bojao kao žive vatre; sad pako kad za ovako strašni gubitak začuje, izvan sebe dodje, donese račune, kaže joj, da su za pó godine pó miliuna potrošili, da blizu Pariza neima ni Podmoskovnoga ni Saratovskoga sela, i na čisto rekne joj, da pla-

titi neće. Baba ga čuši, legne spavati sama, da tako svoju nemilost pokaže. Drugi dan dozove muža nadajući se, da je domaća pedepsa što pomogla, nu nadje ga kao i sinoć nepomična. Pàrvi put u životu sad ona dodje š njime do razsudjivanja i objasnjivanja; mišljaše, da će ga usavětovat, sniženo dokazivajuć, da dugovi nisu jednaki, i da ima razlika izmedju principa i kolara. Eh da! (pristavi děd) ništa te ništa! Baba već neznade šta da čini. Biaše u poznanstvu s jednim krotkim znamenja vrědnim čověkom. Čuli ste valjda što o grofu *Saint Germainu*, o kojem se mnogo koješta govori. Znate, da on o sebi kazivaše, da je věčiti židov, da je iznašao vodu života i kamen mudrosti, i. t. d. Svi su ga izsměhavali kao šarlatana, a *Casanuova* u svojih zapiscih govori, da je uhoda bio. U ostalom *Saint Germain*, nepazeći što si ljudi někšto tajnoga u njemu predstavljaju, izvana se veoma pošten činjaše, i u družtvu biaše ljubezan čověk. Baba ga i danas smàrtno ljubi i sàrdi se, ako tko o njemu bez poštenja govori. Znala je baba, da *Saint Germain* u rukuh ima dosta novacah. Odluči se k njemu priběći. Napiše mu pisamce, koim ga umoli, da bi joj što skorie došo. Čudni starac odmah i dodje, i sastane ju u velikoj brizi. Ona mu opiše najcàrniimi bojami, barbarstvo muža, i napokon rekne, da svu svoju nadu polaže na njegovo prijateljstvo i uljudnost. *Saint Germain* zamisli se. »Ja vas mogu služiti novcima,« rekne on, »nu znam, da mirni biti nećete, dok me neizplatite, a ja nebi rad bio vami novih brigah zadavati. Ima i drugi način: vi možete odigrati.«

— Nu, ljubljeni grofe, odgovori baba, ja vam kažem, da smo mi sa svim čisti od novacah.

»Tu netrěba novacah,« prihvati *Saint Germain*, »izvolite me poslušati.«

Ovdě joj on odkrije tajnu, koju bi i svaki od nas rado kupio, makar i težkimi cekini...

Mladi igrači udvoje svoju pozornorst. Tomski zapali lulu, pusti několiko oblakah dima i nastavi:

— Tog istog večera baba prijavi se u *Versaillu au jeu de la reine.* Herceg orleanski davaše banku. Baba tek na kràtko za oproštenje zamoli, što duga doněla nije; za izgovor je izmislila maljašnu historiicu, i počne proti njemu pointirovati. Izbere tri karte, metne ih jednu za drugom: od sve tri izidje joj sonik, i baba si izgubljeno povrati.

Slučaj! rekne jedan od gostiuh.

— Bajka! nastavi Herman.

Možebit, da su bile nečiste karte! prihvati tretji.

— Nemislim, — zbiljno odgovori Tomski.

»Šta,« rekne Narumov, »ti imaš babu, koja odgonetati može, koje će tri karte jedna za drugom izići, pa jošte do sada od nje izučio nisi te kabalistike?«

— Dà vraga! — odgovori Tomski — imala je četiri sina, medju timi i moj otac, i sva trojica strašni kartaši, i nijednomu tajne svoje odkrila nije, akoprem to nebi zlo bilo i za njih i za mene. Nu gle šta mi kazivaše děd grof Ivan Ilić, o čemu me i poštenjem svojim uvěravaše. Pokojni Čaplicki, taj isti, koi je miliune profućkao, a u krajnoj sirotinji umro, jedanput u mladosti svojoj proigra tri stotine hiljadah. Stade već zdvojavati. Baba, akoprem biaše stroga prema nemarnosti mladih ljudih, opet je to někako žalila Čaplickoga! Dade mu tri karte s tim, da jednu za drugom metne, i on joj se morade tràrdo zakleti, da se nikada više igrati neće. Čaplicki ode k svojemu dobitniku. Sědnu k stolu, Čaplicki metne na pàrvu kartu 50,000, i izidje mu sonik; svije paroli, paroli-pe — povrati sve, i joště dobije....

»Doba je! ajdemo spavat, bit će skoro šest.«

U istinu već svanu. Mladi ljudi popiju bàrzo svoj *čaj,* pa se razidu.

II.

— Il parait que monsieur est décidément pour les suivantes.
— Que voulez-vous, madame? Elles sont plus fraiches.

Razgovor ljudih iz visokoga svieta.

Stara grofica ***. sědiaše u svojoj oblačnici pred ogledalom. Tri ju děvojke obkoljivahu. Jedna dàržaše staklence s rumenilom, druga kuticu s iglami za vlase, tretja visoku kapu s vàrpcami skerletne boje. Grofica nije se ni najmanje ponosila svojom davno već uvelom lěpotom, ali je sačuvala sve navade mladosti svoje. Dàržaše se strogo sedamdesetgodišnje mode, oblačivši se tako dugo i s takom pomnjom, kao i prije šestdeset lětah. Kod prozora za djerdjevom sědiaše gospodična, njezina odhranjenica.

»Zdravo, *grand' maman!*« rekne mladi oficir, koi u sobu udje. »*Bon jour, mademoiselle Lise*! — *Grand' maman*! ja k vami s prošnjom dolazim.«

— Šta je takovoga, *Paul*?

»Dopustite, da vam predstavim jednoga od mojih priateljah, i da vam ga u petak na bal dovedem.«

— Dovedi ga upravo na bal, i tu ćeš mi ga i predstaviti. Jesi li bio sinoć kod ***?

»Da kako! veoma je bilo veselo. Igralo se je do pet satih. Ah kako je lěpa bila Elecka!«

— Hm, dragi moj! šta je u nje lěpo? Da li je bila lěpa i njezina baba kneginja Darja Petrovna?... Zbilja, čini mi se, da se je postarala kneginja Darja Petrovna?

»Šta, postarala?« raztrešeno odgovori Tomski; »ta ona je někako prie sedam godinah umàrla.«

Gospodična podigne glavu, i na mladića očima pomàrkne. On se sěti, da se je od stare grofice tajila smàrt njezinih vàrstnjakinjah, i sgrizne ustne. Nu grofica je glas ovaj, koj joj sa svim nov biaše, slušala kao veoma mirna.

— Umàrla! — rekne ona; a ja niti znala nisam! Mi smo zajedno postale nadvorne gospoje, i kad carici predstavljene biasmo, to nam....

Sad grofica unuku pripovědi svoju anekdotu, o kojoj mu je već sto putah govorila.

— Nu, *Paul*! — rekne za tim — sad mi pomogni ustati. Savko, gdě je moja burmutica..

Grofica sa svojimi děvojkami otide za perdu, da svoj toilette dovàrši. Tomski ostane s gospodičnom.

»*Koga vi to hoćete da predstavite!*« Tiho zapita Savka Ivanovna.

— Narumova; poznajete ga?

»Nepoznajem! je l' od vojnoga ili světskoga stališa?«

— Od vojnoga.

»Indžinir?«

— Nije! Kavaljerista. A odkuda vi mislite, da je indžinir? — Gozpodična nasměši se, neodgovorivši ni rěči.

»*Paul!*« vikne grofica izza perde, »pošlji mi kakov novi roman, samo molim te, nemoj od sadašnjih.«

— Kakov de, *grand' maman?*

»To jest — takov roman, gdě vitez nedavi ni otca ni matere, i gdě neima utopljenih tělesah. Ja se strašno bojim utopljenikah!«

Takovih romanah sad neima. Možda ćete ruskih?

»Ta zar ima ruskih romanah?... Pošlji mi sinko, molim te, pošlji!«

— S bogom, *grand' maman*, ja hitim.... S bogom Savko Ivanovna! Odkuda ste mislili, da je Narumov indžinir? — (Tim izide Tomski iz oblačnice.)

Savka Ivanovna ostane sama, ostavi posao, i stane gledati na prozor. Malo zatim na jednoj strani ulice izza doma, koi na uglu biaše, ukaže se mladi oficir. Rumen oblije joj obraz, prihvati se opet posla, i spusti glavu na sami vez. U tom grofica unidje, sasvim obučena.

Zapovědi, Savko, — rekne ona — da se karuce urede... Da idemo u šetnju.

Savka ustane izza djerdjeva, i stane spremat svoj posao.

— Šta je tebi, děvojko! jesi l' gluha, šta li? vikne grofica. — Reci, da se odmah konji upregnu.

»Taki!« tiho odgovori gospodična, i odtàrči u predsobnicu.

Sluga udje, i grofici dade knjige od kneza Pavla Aleksandrievića.

Lěpo zahvaljujem, — rekne grofica. — Savko, Savko! ta kuda tàrčiš?

»Idem da se obučem.«

— Dospět ćeš ćerko! sědi amo. Uzmi pàrvi dio, pa čitaj na glas...

Gospodična uzme knjigu i pročita několiko vèrstah.

— Jače! — rekne grofica. Šta je od tebe, děvojko? promukla si, šta li?... Primakni mi klupu, bliže.. nu!

Savka Ivanovna pročita još dvě stranke. Grofica zevne.

— Baci tu knjigu, rekne ona, kakva budalaština! Pošlji ju na trag knezu Pavlu, i reci da mu se zahvaljujem. Šta je od karucah?...

»Karuce su upregnute,« rekne Savka Ivanovna, pogledavši na ulicu.

»»Šta, ti si jošte neobučena?«« rekne grofica, »»tebe svagda izčekivati trěba! To moja ćerko, ja tàrpiti nemogu.««

Savka odtàrči u svoju sobu. Neprodju dva časa, grofica poče zvoniti koliko ikad može. Tri děvojke utèrče na jedna vrata, a sobar na druga.

Gdě ste, nemože čověk da vas doviče. Kažite Savki Ivanovnoj, da ju čekam.

Savka Ivanovna izidje u mantili i šeširu.

— Jedva jedanput! — rekne grofica. Zašto to kitjenje? Na što to? Koga oćeš da zaslěpiš?.... Kakvo je vrěme? — Čini mi se, da je větar.

»Nije, vaša sjajnosti! veoma je tiho!« odgovori sobar. Vi svagda kao bez pameti govorite! Otvorite pro-

zorić. Tako je da, vĕtar! i prehladan! Nek se ostave karuce! Savko, nećemo iči, badava si se kitila.

Evo mi krasna života! pomisli Savka Ivanovna.

Zaista Savka Ivanovna biaše nesrĕtno stvorenje. Gorak je tudj hlĕb, govori Dante, i težki su stupnji tudje lestve, i ako tko poznaje gorčinu odvisnosti, to za cĕlo bĕdna odhranjenica plemenite kakve starice. Istinabog, grofica *** nije bila zla sàrdca; nu biaše vàrlo ćudna, kao žena, izmažena po svĕtu, tvàrda, udubljena u hladni egoizam, kao što su svi stari ljudi, koji su u vĕku svojem prestali ljubiti, i odtudjili se od sadàšnjosti. Ona je udionica bila svih taštinah velikoga svĕta; tumarala po balovih, gdĕ u kutu sĕdjaše, narumenisana i obučena po starinskoj modi, kao nakazni i neobhodni ures balne dvorane, njoj s nizkimi nakloni klanjahu se dohodeći gosti kao polag uvedenoga reda, a poslie se za nju nitko i nepobrinu. K sebi je primala čitavu varoš, izpunjivajuć strogi etiket, i nepoznavajuć nikoga po licu. Mnogobrojna čeljad, koja se u njezinih sobah ugojiše i osĕdiše, radila su što su htĕla, nadmetjuć se, tko će bolje pokrasti umiruću staricu. Savka Ivanovna bila je mučenica kuće. Njezin posao biaše raztakati čaj, pa često joj se je prigovaralo, da mnogo šećera troši; čitala je na glas romane, i kriva bivala za sve pogrĕške pisaoca; pratila je groficu u šetnju, i za ružno vrĕme i kaldermu odgovarala. — Njoj je bila platja odredjena, nu ova njoj se nikada podpuno izdavala nije, a medjutim iskalo se je od nje, da odĕvena bude kao sve, to jest: kao vàrlo malo koja! U svĕtu je igrala prežalostnu rolu. Svi ju poznavahu, nu nitko ju pazio nije; na balovih je igrala samo onda, kad nikoga nebiaše *vis-à-vis*, a gospoje su ju uzimale pod ruku, kad jim je trĕbalo bilo iti u oblačnicu, da urede šta na svojih opravah. Savka je bila skàrbljiva, živo je ćutila svoje stanje, i gledala oko sebe — nestàrpljivo očekivajući izbavitelja; nu mladići, koji u

větrenjastoj taštini svojoj na mnogo računaju, nisu je svoje pozornosti udostojavali, ako je prem Savka Ivanovna bila mnogo milia od bezočnih i hladnih nevěstah, oko kojih su se oni širili. Koliko je putah tiho se udaljivši od dosadne i veličanstvene gostionice, išla plakat u bědnu svoju sobicu, gdě stojaše perda, izlěpljena šarenim papirom, orman, ogledaoce, i bojom izmazan krevet, i gdě lojena svěća tamno goraše u bakarnom svěćnjaku.

Jedanput, (to se je dogodilo dva dana poslě večera, opisanoga u početku pověsti, i za nedělju danah prie toga vrěmena, o kojem sad govorimo), jedanput Savka Ivanovna, sědeći kod prozora za djerdjevom, iznenada proviri na ulicu, i spazi mladoga indžinira, gdě stoji nemičući se, i oči na njezin prozor upàrvši. Ona spusti glavu, i opet se prihvati posla; poslie pet časah (minutah) proviri opet — mladi oficir stojaše na istom městu. Neimajuć navade ašikovati s prolazećimi oficiri, prestane gledati na ulicu, već se prihvati vezti za dvě ure nepodižuć glave. Oběd se donese. Ona ustane, počne spremati svoj djerdjev, i na ulicu nehotice pròvirivši opet vidi oficira. To joj se učini sasvim čudno. Posle oběda dodje k prozoru s unutàrnjim někim nemirom, nu oficira već nebiaše — i ona ga zaboravi.

Někako poslě dva dana, kad se je s groficom u karuce penjala, opet ga ugleda. On stajaše kod samih kućnih vratah sakrivši lice pod dabrovu jàku. Càrne oči njegove sěvahu izpod šešira. Savka Ivanovna uplaši se, sama neznajući od čega, i sědne u karuce s neizkazanim dàrhtanjem.

Vrativši se kući odtàrči ona k prozoru — oficir stojaše na predjašnjem městu, upàrvši na nju oči, ona se ukloni, mučeć se željom znati uzrok, i kipeć ćutjenjem njoj dotle sasvim nepoznatim.

Od te dobe ni jedan dan nije prošo, da se nebi mladić u onaj isti sat opet pojavio pred prozori nji-

hovoga doma. Medju njime i njom učini se neugovoreni savez. Sědeć na městu svojem za poslom ćutjaše njegovo približavanje, podizaše glavu, gledaše ga svaki dan sve duže te duže. Mladić činjaše se, kao da joj je zato bio zahvalan. Ona vidjaše oštrim pogledom mladosti, kako bàrza rumen oblivaše njegov blědi obraz svaki put, kad su se pogledi njihovi srětali. Po slě nedělje danah mu se i ona nasměhne...

Kad je Tomski dopuštenje iskao, da grofici prijatelja svojeg predstavi, zaboravi se sàrdce bědne děvojke. Nu čím doznade, da Narumov nije indžinir, nego konjički gardista, žao joj biaše, što je neskrovnim pitanjem izkazala svoju tajnu větrogonji Tomskomu.

Herman je bio sin porušenoga Němca, koi mu poslě sebe ostavi malu glavnicu. Dobro znadući, da je potrěbno svoju neodvisnost osěgurati, zato nikada niti kamate dirao nije, nu živio je samo od jedne platje, nečineći sebi nikakva nasladjenja. U ostalom bio je zatvorena sàrdca, pohlepan za častim, i drugovi njegovi nisu rědko prilike imali, podsměhavati se njegovoj nepotrěbnoj štedljivosti. Goraše od silnih strastih, imadjaše vatrenu fantaziu, nu tvàrdoća spasi ga od navadnih zabludjenjah mladosti, tako na priměr bio je poginuo za kartami, nu nikada ih neuze u ruke, jerbo je proračunao, da mu stanje njegovo nedopušta (kako govoraše) da ono, što mu je potrèbito na kocku metne, u nadi da će dobiti ono, bez čega baš i živěti mogaše — a medjutim provodi čitave noći za kartačnim stolom, s grozničnim dàrhtanjem prativši različite ćudi igre.

Pripovědka o trih kartah imadjaše veliku silu na njegovu fantaziu, pa mu i po svu noć neizlazaše iz glave. Šta, (mišljaše on drugi dan u veče, hodeći po Petrogradu) šta, ako mi stara grofica odkrije svoju tajnu! — ili mi pokaže te tri věrne karte! Zašto da nepokušam srěću svoju?... Predstavljen biti njoj, podvàrći se milosti njezinoj — zašto ne i zaljubiti se u

nju; nu tome vrěmena trěba, a njoj je 87 godinah: ona može umrěti poslě nedělje danah, poslě dva dana! . . . Nu ako je tek bajka?... Može li mu se věrovati? . . . Ne, računanje, uměrenost i dělavnost: evo ti moje tri věrne karte, evo šta će utrojiti, usedmoriti moju glavnicu i priskàrbiti meni mir i neodvisnost! — Ovako razsudjivajuć nadje se na jedanput na jednoj od glavnih ulicah Petrograda, pred domom, po starinskom načinu zidanim. Ulica napunjena biaše ekipažami. Karuce jedne za drugim tokotahu se k osvěćenomu pohodu. Iz karucah se pomaljaše sad prikladna nožica, sad škripeća visoka čizma, sad pěgasta čarapa, sad diplomatička cipela. Kožuhi i kabanice proletavahu pokraj veličanstvenih inostranih slugah. — Herman stane.

»Čiji je ovaj dom?« zapita on stražara, koj na uglu stajaše.

— Grofice ***, odgovori stražar.

Herman uzdàrhtje. Čudna pripovědka predstavila se je opet njegovoj fantazii. On obilazaše okolo doma, razmišljavajuć o njegovoj domaćici, i ćudnovatoj njezinoj věštini. Kasno se je vratio u svoj směrni kutić. Dugo nemogaše zaspati, i kad ga san već ovlada, sanjao je o kartah, o zelenom stolu, o hàrpi banknotah, i kupu cekinah. Mećao je kartu za kartom odlučno, dobivao neprestano, privlačio k sebi zlato, i banknote metao u džep. Kad se kašnje probudi, uzdahne o izčeznutju svojega fantastičkoga bogatstva, ode opet šetat se po gradu, pa se opet nadje pred domom grofice ***. Neznana sila (činjaše mu se) da ga je privlačila k njemu. On stane i počne gledati na prozore. Na jednom smotri càrnokosu glavu, koja naklonjena biaše, po svoj prilici, ili nad knjigom ili nad poslom. Glavica se digne. Herman vidi mlada lišca, i càrne oči. Ovaj trenutak rěši njegov udes.

III.

Vous écrivez, mon ange, des lettres de quatre pages plus vite que je ne puis les lire.

U protokol uvedeno.

Tek što je Savka Ivanovna skinula mantilu i šešir, a grofica već i pošalje po nju, i zapovědi opet karuce dovesti. Otidu na šetnju. U taj mah, kad su dva lokaja staricu podigli i u karuce utaknuli, Savka Ivanovna kod samoga kola ugledne svojega indžinira. On joj uhvati ruku; a ona se sve nemogaše razabrati od straha, dok mladića nestane, a njoj pismo ostane u ruci. Metne ga u rukavicu, i čitavoga puta niti je što čula, niti vidila. Grofica imadjaše navadu u karucah zapitkivati, s kime smo se to srěli? — kako se zove ovaj most? — šta je napisano tamo na uglu? Savka Ivanovna u ovaj mah odgovoraše sasvim neprikladno i naopako, i razsèrdi groficu.

— Šta je od tebe, děvojko? Šta si se odàrvenila? Ti me ili neslušas, ili nerazuměš? — Hvala bogu, ja govorim jasno, a jošte od starosti poludila nisam.

Savka Ivanovna nije slušala. — Vrativši se kući, odtàrči u svoju sobu, izvadi iz rukavice pismo. Ono nije bilo zapečatjeno. Savka Ivanovna ga pročita. Sadàržavaše u sebi izjasnjivanje ljubavi. Bilo je nježno, pošteno, i rěč do rěč izvadjeno iz němačkoga romana. Nu Savka Ivanovna nije němački znala, pa je š njim bila zadovoljna.

Ipak ju je primljeno pismo strašno uznemirivalo. S pàrva se puštjaše u tajno, těsno porazumljenje s mladićem. Njegova smělost uplaši ju. Prigovarala si je nepazljivo vladanje, neznadući, šta da čini, ili će prestati kod prozora sěditi, i preziranjem ugasiti u mladom oficiru želju k daljem naslědovanju? — ili mu pismo vratiti? — ili mu odgovoriti hladno i razlučno? Ona nije nikoga imala, s kime bi se posavětovat

mogla. Nije imala ni prijateljice ni odgojiteljice. Ivanovna odluči odgovoriti.

Sědne za stolac, uzme pero i hartije, i zamisli se. Několiko je putah počinjala svoje pismo — pa opet drapala. Izrazi činjahu joj se sad odviše snižeći, sad odviše oštri. Napokon napiše několiko redakah, s kojimi se zadovolji. »Ja sam uvěrena (pisala je ona), da vi imate pošteno naměrenje, i da niste htěli mene uvrěditi nepromišljenim vašim postupkom; nu poznanstvo naše nebi valjalo, da počne ovakim načinom. Vratjam vam pismo i nadam se, da u naprědak neću imati uzroka tužiti se na nezasluženo zločěnjenje.«

Drugi dan opazi Savka Ivanovna Hermana, gdě ide. Ustane izza djerdjeva, ode u dvoranu, otvori prozorić, i baci pismo na ulicu, oslanjajuć se na hitroću mladoga oficira. Herman pritàrči, podigne ga, i udje u šećernu. Slomi pečat, nadje svoje pismo, i odgovor Savke Ivanovne. On je taj i očekivao; vrati se doma neprestano zabavljajući se sa svojom intrigom.

Tri dana poslě toga Savki Ivanovnoj iz modroga dućana donese pisamce mladjahna něka bistrooka mamzella. Savka Ivanovna otvori ga brižno, misleć da se novci od nje ištu, nu na jedanput pozna Hermanovu ruku.

— Vi ste se, dušo, prevarili, — rekne ona. Ovo pismo nije na mene.

»Ne: upravo na vas!« odgovori slobodna děvojčica, nęsakrivajuć svoj lukav nasměh. »Izvolite pročitati!«

Savka Ivanovna hitro pročita pismo. Herman iskaše sastanka.

— Nemože biti! rekne Savka Ivanovna, uplašivši se i od skorosti iskanja, i od načina, od njega upotrěbljenoga. Ovo zaista nije meni pisano!

I izdere pismo na sitne komadiće.

»Kad nije pismo na vas, zašto ste ga izderali?«

rekne *mamzella*, »ja bi ga vratila onomu, tko ga je poslao.«

— Molim vas, dušo! — progovori Savka Ivanovna, pocàrvenivši na njezinu opazku, — u naprèdak mi pisma nedonosite. A tomu, tko vas je poslao, kažite, da ga nek sram bude....

Nu Herman neprestane. Savka Ivanovna sve je dobivala od njega pisma, to na ovaj, to na onaj način. Već nebiahu prevedena s něinačkoga. Herman ih pisaše, nadahnut strastju, i govoraše jezikom njemu vlastitim. On u njih izrazavaše i postojanost svojih željah, i nered neobuzdane fantazie. Savka Ivanovna nemisliaše već natrag ih šiljati. Ona se opiąše njimi; počimaše na nje odgovarati. I njezina pisma bivahu sve dužja i nježnia. Napokon baci mu kroz prozor slědeće pismo: »Danas je bal kod ***skoga poslanika. Grofica bit će tamo. Mi ćemo ostati do dva sata. Eto vam prilike, da mene nasamo vidite. Čim grofica otide, njeni momci zacělo će se raziti, u pridvorju biti će vratar, nu i on navadno ulazi u svoju sobicu. Dodjite u polak dvanaest. Idite upravo po stubah. Ako koga nadjete u predsobnici, to zapitajte, je li grofica doma. Kazat će vam zacělo da nije — nu ništa zato. Morat ćete se natrag vratiti. Nu zaista nikoga srěsti nećete. Děvojke sve zajedno sěde u jednoj sobi. Iz predsobnice okrenite se na lěvo, idite upravo do grofičine spavaonice. U spavaonici za perdami vidit ćete dvoja vratca: s desna u kabinet, kuda grofica nikada neulazi; s lěva u hodnicu, tu su uzke vijuće se stubice. Te vode u moju sobu.«

Herman dèrhtaše kao tigar, očekivajuć naznačeno vrěme. — Već u deset satih u večer stojaše pred grofičinim domom. Vrěme je bilo strahovito, větar žviždaše, mokar krupni sněg padaše; fenjeri škiljiše; ulice biahu puste. Gděgdě vidjaše se kiridžia pri gladnoj svojoj kljusini, izgledajuć zadocnjenoga gosu.

Herman stojaše u kaputu, neosěćajuć ni větra, ni sněga. Napokon groficine karuce dodju. Herman spazi kako lokaji pod rukami iznesu pogurenu staricu, zamotanu u samurni kožuh, i kako taki za njom, u hladnoj kabanici, skoči njezina odhranjenica nakitjena zelenim cvětjem. Vrataoca se zapru. Karuce se težko stokotaše po mekanom sněgu. Vratar zatvori vrata. Prozori pomàrknu. Herman počne hodati okó opustivšeg se doma; dodje pod fenjer, pogleda na uricu. Bilo je dvadeset minutah na dvanaest. Ostane pod fenjerom, upre oči svoje na skazaljku od urice, izčekivajuć ostale minute. Uprav u pol na dvanaest Herman stupi pod groficinu strěhu, i unidje u sjajno osvětjeno pridvorje. Vratara nebiaše. Herman uztàrči po stubah, otvori vrata od predsobnice, i spazi slugu, koj spàvaše pod lampom na starinskoj, izmazanoj stolici. Lahkim i stalnim korakom prodje mimo njega. Dvorana i gostionica biahu tamne. Lampa iz predsobnice osvětljavaše ih. Herman udje u spavaonicu. Pred *ikonami* goraše zlatno *kandilo*. Stolice, koje su od kadive bivše — već izbělile, i s pernatimi dušeki postělje, s kojih je pozlata već spala, stojahu u žalostnoj simetrii okolo zidovah, oblěpljenih kinezkim papirom. Na zidu visiahu dva oblièja, slikovana u Parizu od *Mr. Lebruna*. Jedno od ovih predstavljaše čověka od svojih četerdeset godinah, rumenoga i punoga, u světlozelenoj uniformi, nakitjenoj zvězdom; drugo mladu lěpoticu s orlovim nosom, sa začešljanimi prameni, i s ružom u napudrenoj kosi. Po svih kutovih stojahu od porcolana čobanke, stolni sati, pravljeni po slavnomu *Leroyu;* kutice, rulete, lepeze, i ostale ženske igračke, iznadjene na koncu prošastoga věka zajedno s Mongolfierovom zračnom loptom, i Mesmerovim magnetizmom. Herman otide za perde. Za njimi stojaše željezna posteljica. S desna bila su vrata vodeća u kabinet; s lěva druga, u hodnicu. Herman ih otvori, vidi uzke, vijuće se stubice,

koje su vodile u sobu bědne odhranjenice... On se vrati i unidje u taman kabinet.

Vrěme prolazi polahko. Sve biaše tiho. U gostionici izbije dvanaest — i sve umukne opet. Herman stojaše naslonjen na hladnu peć. Biaše miran, sàrdce mu kucaše lagano, kano u čověku, koi se je odvažio na nešto opasnoga i neznanoga. Izbije jedan i drugi sat po pónoći, i on čuje iz daleka štropotanje dohodećih karucah. Nehotice nadvláda ga někakav nemir. Karuce stignu i stanu. Čuje, kako se podnožka od karucah spusti. U kući porodi se gibanje. Momci potàrčaše, digne se govor, i dom se osvěti. U spavaonicu odtàrče tri stare sobarice, i grofica jedva živa udje i spusti se na *Voltairovu* stolicu. Herman povíri na ključanicu; Savka Ivanovna prodje mimo njega. — Herman začuje joj bàrze korake po stupnjih njezinih stubah. U sàrdcu njegovom porodi se něšto, podobno grižnji savěsti. Sve nanovo umukne. On se okameni.

Grofica se počne svlačiti pred ogledalom. Odbodu joj kosu ružami nakitjenu; skinu joj napudrenu paroku sa sěde i ošišane glave. Gumbašnice kao kiša oko nje padahu. Žuta odora izvezena srebrom spadne joj k napirenim nogam. Herman biaše svědok gnjusnih tajnah njezinoga toiletta. Napokon ostane grofica u spavaćoj halji i noćnoj kapi. U ovakoj opravi, koja je sasvim priličila starosti njenoj, činjaše se kao da nije toliko strašna i ružna.

Kao i svi stari ljudi u obće, tako i grofica nije mogla mnogo spati. Svukavši se, sědne kod prozora na *Voltairovu* stolicu i odpravi sobaricu. Svěće budu iznešene i u sobi tinjaše samo lampa. Grofica sědiaše sva žuta, mičući visućom ustnom, i ljuljajuć se na desno i lěvo. U mutnih očiuh predstavljaše se savàršeno odbitje mislih. Gledeć na nju moguće bi bilo pomisliti, da ljuljanje strašne starice nije proizlazilo od volje, nego silom potajnoga galvanizma.

Na jedan put ovo mårtvo lice proměni se neizměrno. Ustne prestanu micat se, oči se zaplamte. Pred groficom stojaše nepoznati čověk.

— Nebojte se, za Boga, nebojte se! rekne on jasnim, nu tihim glasom. Ja nisam naumio zla vam učiniti; ja sam samo došao da vas molim za jednu milost.

Starica mučeć gledaše na njega i činjaše se, da ga niti nečuje. Herman pomisli, da je gluha, i naklonivši se na samo uho njezino, po drugi put rekne to isto. Starica mučaše kao i prie.

— Vi možete, rekne Herman, usrěćiti život moj, a to vas ništa stojati neće. Ja znam, da vi možete pogoditi tri karte jednu za drugom.

Herman zašuti. Grofica činjaše se, kao da je razuměla, šta od nje ište, i činjaše se, kao da je tražila rěčih, da mu odgovori.

»To je bila šala (napokon rekne ona): kunem vam se, to je bila šala!«

— Tu šale neima, sårdito progovori Herman. Opomenite se Čaplickoga, kojemu ste pomogli, te je odigrao.

Vidilo se je, da se grofica smuti. Čårte njezine izobražavahu silno gibanje duše, i ona opet padne u predjašnju nećutnost.

— Hoćete l' mi, nastavi Herman, kazati te věrne tri karte?

Grofica mučaše. Herman nastavi dalje:

— Za koga vam trěba čuvati vašu tajnu? za unuke? Oni su bogati i bez toga; niti novacah céniti znaju. Razpikućam neće pomoći vaše tri karte. Tko nezna štediti očevinu, taj će zaista do prosjačkoga štapa dojti, i u sirotinji umrěti, ma ga sami běsi pomagali. Ja razpikuća nisam; ja znam céniti novac. Vaše tri karte bit će meni od koristi. Nu!...

On stane, i dårhtanjem očekivaše njezin odgovor. Grofica mučaše. Herman klekne.

— Ako je kadgod — govoraše on — sårdce vaše

ćutilo ljubav, ako se opominjete njezinih uzhitah, ako ste se kadgod usměhnuli na plač novorodjenoga sina, ako je što god čověčansko kucalo u grudih vaših, to vas molim ćutjenji žene ljubovnice, matere, svim, što je sveto u životu, neodrecite mi prošnje moje! Odkrijte mi tajnu vašu! Što vam je do nje?... Možebit da je ona skopčana sa strahovitim grěhom, s izgubljenjem věčnoga blaženstva, s djavolskim savezom.... Pomislite: vi ste već stari, pa nećete onako već dugo živěti... Ja sam gotov uzeti grěh taj na svoju dušu. Odkríte mi samo tajnu vašu. Pomislite: da se sréća čověka nalazi u rukuh vaših; da nesamo ja, nu i děca moja, unuci i praunuci blagosivljat će pamet vašu, i štovati ju kao svetinju...

Starica neodgovori ni rěči. — Herman ustane.

— Matora věštico! — vikne on zaškripajuć zubmi — to ću ti ja pokazati, kako ćeš odgovarat.

S ovom rěčju izvadi iz džepa pištolju.

Kad grofica pištolju smotri, opet se silno uznemiri. Uzdàrmaše glavom, podižući ruku, kao naměravajuć zaklonit se od hiti... zatim zaljulja se, sruši se na tla... i ostane nepomična.

— Prestanite se igrat sa mnom, — rekne Herman, uhvativši ju za ruku. — Pitam vas još poslednji put: Hoćete l' mi pokazati vaše tri karte — ili ne?

Grofica neodgovori. Herman uvidi, da je umàrla.

IV.

*7. Maj 18***

Homme sans moeurs et sans religion!

Prepis.

Savka Ivanovna sědiaše u sobi jošte u balnoj svojoj opravi, zamàršena u duboka zamišljenja. Došavši kući, hitila je, da odpusti sanljivu děvojku, koja joj je htěla pomoći svlačit se, ali ona to sad neza-

htěvaše, nego joj rekne: da će se sama svući, i s dàrhtanjem udje u sobu, nadajuć se, da će tamo Hermana zastati, nu opet želeći, da ga nezastane. S pàrvim pogledom uvěri se, da ga neima, i zahvali udesu, što im je poremetio sastanak. Ona sědne. Svlačila se nije, nego stane razmišljavati sve okolnosti, po kojih je za tako kratko vrěme toli daleko zaišla. Niti tri nedělje prošle nisu od ono doba, što je š njime došla do dopisivanja i on je toliko uspěo, da je već od nje iskao i noćni sastanak. Poznavala je ime njegovo, iz toga samo, što něka od njegovih pisamah njime podpisana biahu; nu nikad nije š njim govorila, nikad glasa njegova čula, nikad o njem slušala... do samoga ovog večera. Čudna stvar! Istoga večera, na balu Tomski sàrdeć se na mladu kneginju Pavlinu ***, koja proti navadi š njime neašikovaše, želio je osvetit se pokazivajuć se hladnokàrvnim. On pozove Savku Ivanovnu, i s njom zaigra mazurku bez kraja i konca. Neprestade šaliti se š njenim pristrastjem prema indžinirnim oficirom, uvěravajući, da on mnogo više znade, nego bi ona i pomislila, i něke od njegovih šalah tako su srěćno bile nanišanjene, da Savka Ivanovna mišljaše više putah, da je njena tajna njemu poznata.

— Od koga vi to sve znate? (zapita ga ona smějuć se). —

»Od prijatelja, vam poznate osobe,« odgovori Tomski,« od čověka, koj je osobitoga pozora vrědan!«

— A tko je taj pozora vrědni čověk?

»Njega zovu Hermanom.«

Savka Ivanovna neodgovori ni rěči, njene ruke i noge polednise...

»Taj Herman,« nastavi Tomski, osoba je zaista romantička: on ima profil Napoleonov, a dušu Mefistofelovu. Ja mislim, da su na njegovoj savěsti najmanje tri zločinstva. O! kako ste problědili!..«

— Mene glava boli ... Šta vam je govorio Herman — kako li mu je ime?...

»Herman je nezadovoljan s priateljem svojim, on veli, da bi na njegovom městu sasvím drugčie postupao..., Šta više: ja mislim, da Herman na vas cilja, on bar nesluša posve hladnokàrvno ljubavne uzdahe svojeg prijatelja.«

— A gdě je on mene vidio?

»U càrkvi, možebiti, — na šetnji!... Bog ga znao! možebiti u vašoj sobi, kad ste spavali: do njega stoji...«

Pristupivši k njima tri gospoje s pitanjem — *oubli ou regret?* — prekinu razgovor, koj je Savku Ivanovnu sve većma i većma mučio, željom znati, kako je Tomski to saznao.

Gospoja, koju Tomski izabra, bila je ista kneginja ***. Obtancavši několiko putah naoko, i okrenuvši se pred stolcem njegovim, ugrabi ova priliku njemu se izjasniti. Kad se je Tomski vratio na město svoje, već nije mislio ni o Hermanu, ni o Savki Ivanovnoj. Ona je neprestano tražila, da se prekinuti razgovor nastavi, nu mazurka se svàrši, i malo zatim stara grofica ode.

Rěči Tomskove ništa drugo bile nisu, nego mazurska šala, nu one su se dukoko urězale u sàrdce mlade sanjarice. Obličaj, kojega joj je tek čàrtice Tomski predložio, priličio je sasvim obrazu, koj je ona sama sebi sastavila, i — hvala budi najnoviim romanom — ovaj, već svakidašnji čověk, uplašio je i zauzimao njezinu fantaziu. Ona sědiaše s prekàrštenim rukama, spustivši na odkrivene grudi glavu, jošte nakitjenu cvětjem... Najedanput se otvore vrata, i Herman udje. Savka se uzdàrhtje...

— Gdě ste vi bili? — zapita s ustrašenim šaptanjem.

»U spavaonici kod stare grofice,« odgovori Herman, »ja ovaj čas idem od nje. Grofica je umàrla.«

— Bože moj!... šta vi govorite?...

»I ja sam,« nastavi Herman, »uzrok njezine smàrti.« — Savka Ivanovna pogledi ga, i rěči Tomskoga odjeknu u njezinoj duši: *tomu su čověku najmanje tri zločinstva na savěsti!*

Herman sědne kod prozora pored nje, i sve joj izkaže.

Savka Ivanovna zaslušala ga je sa velikim strahom. I tako ta strastna pisma, te vatrene molbe, to smělo i neprestano naslědovanje — sve to nije bila ljubav! Novci — eto za čime gladovaše njegova duša. Nije dakle ona bila, koja bi mogla zadovoljit želji i srěći njegovoj! Bědna odhranjenica ništa drugo nije bila, nego slěpa spomoćnica razbojnika i ubojice stare njezine dobrotvorice!... Gorko se ah zaplače ona pri kasnomu, mučnomu razkajanju svomu. Herman gledaše na nju mučeć, i njegovo se je sàrdce kidalo, ali niti suze bědne děvojke, niti divna milina njezine tuge neganuše sirovu njegovu dušu. On nećutiaše càrva savěsti, čim je na smàrt starice pomišljavao. Samo jedno ga je strašilo, što nije mogo povratit izgubljenu tajnu, kojom se je nadao, da će se obogatiti.

— Vi ste čudan čověk! rekne napokon Savka Ivanovna.

»Ja smàrt njezinu iskao nisam,« odgovori Herman, »moja pištola niti nabita nebiaše.«

Tim obojica zumuknu.

Počelo je svitati. Savka Ivanovna ugasi goruću svěću; blěda světlost osine njezinu sobu. Otare plačne oči, i upre ih na Hermana. Grozno namàršten, s prekàrštenim rukama, sědiaše on kod prozora. U ovom stanju čudno opominjaše na sliku Napoleona. Ta naličnost uplašila je opet Savku Ivanovnu.

— Kako ćete od mene — iziti iz kuće? rekne napokon Savka Ivanovna; ja sam mislila bila provesti vas po potajnih stubicah, nu proći trěba pored spavaonice, a ja se bojim.

»Kažite mi, kako ću naći te potajne stube; ja ću sam izići.«

Savka Ivanovna ustane, izvadi iz ormana ključ, i preda ga Hermanu, uputivši ga dobro; Herman stisne hladnu njezinu ruku, koja mu na stisnutje nedade nikakva odgovora, poljubi joj oborenu glavu, i otide. On se spusti po vijućih se stubah, i unidje opet u spavaonicu grofičinu. Màrtva starica sědjaše ukočena; lice njeno izražavaše savàršen mir. Herman postavši pred njom, dugo gledaše na nju, kao da je želio uvěrit se o strašnjoj istini. Napokon udje u kabinet, napipa vrata, i počne slaziti po tamnih stubah, kipeći čudnimi někakvimi ćutjenji. Po istih ovih stubah, mišljaše on, možebit, prie šestdeset lětah, u to isto vrěme, u izvezenoj uniformi frizirani *à l' oiseau royal,* pritiskivajuć k sàrdcu svoj trouglasti šešir, podkradao se je mladi srěćnik, koj je davno već u grobu iztrunuo, a sàrdce prestare njegove ljubeznice prestalo je kucati danas.....

Pod stubami Herman nadje vrata, koja otvori ključem, koj mu je Savka Ivanovna dala, i na jedanput vidi se u propuhnoj hodnici, kojom na ulicu izide.

V.

Tu noć javi mi se pokojna baronesa fon V***. Ona je sva bila u bělom, i rekla mi: „Zdravo, „gospodine savětniče!“

Švedenborg.

Tri dana poslě nesrětne noći, u devet satih iz jutra, Herman otide u samostan ***, gdě se je opěvat moralo tělo umàrle grofice. Ako i nije ćutio razkajanje, ipak nemogaše zagušiti glas savěsti, koj mu govoraše: ti si staričin ubojica! On je imao u sebi malo prave věre, ali je imao množinu predsudah. Věrovaše, da je màrtva grofica mogla imati štetan upliv na njegov život i odluči, da će na njezinom pogrebu iskati od nje oproštenje.

Cȧrkva biaše puna. Herman jedva se provuče kroz množinu naroda. Sanduk stajaše na bogatom katafalku pod skȧrletnim nebom. Mȧrtvica ležaše s prekȧrštenima na grudih rukama, u nabranoj kapi, u běloj atlasnoj odori. Unaokolo stajahu njezini domaći: sluge u cȧrnih haljinah s gȧrbovi na ledjih, i sa svěćami u rukuh; rodbina, děca, unuci i praunuci u cȧrnom. Nitko nije plakao; suze bi bile — *une affectation.* Grofica je tako bila stara, da smȧrt njezina nikoga niti požariti nemogaše, jer su ju srodnici već od davna gledali kao mȧrtvu. — Slavni propovědnik dȧržao je nadgrobni govor. U prostih živih rěčih predstavio je on mirno uspavanje pravednice, koje duga lěta biahu tiho, umiljeno pripravljanje ka hristjanskomu koncu. »Angjeo smȧrti našao je nju, (govoraše orator) bdijuću, blagozamišljenu, i čekajuću pónoćnoga ženika.« Služba se je svȧršila pristojno tužno. Srodnici odu pȧrvi praštati se s pokojnicom. Zatim pristupe i mnogobrojni gosti, koji su došli pokloniti se toj, koja je tako davno bila udionica svih njihovih taštih uveseljenjah. Poslě njih i svi domaći. Napokon približi se stara nadvornica (dvorska), vȧrstnjakinja pokojnice. Dvě mlade děvojčice vodiahu ju pod rukami. Ona nemogaše poklonit se do zemlje — i ona jedina prolije několiko suzah cělivajuć hladnu ruku gospoje svoje. Posli nje odvaži se Herman da pristupi k sanduku. On padne na zemlju, i tu ležaše několiko minutah na hladnom podu, posutom jelovimi grančicami. Na konac podigne se, blěd kao ista pokojnica, popne se na stupnje katafalka, i nakloni se. U ovom trenutku učini mu se, da je mȧrtvica podsměšljivo pogledala na njega, prožmirivši na jedno oko. Herman, hitro nazad tȧrgnuvši se, popikne se, i natražke sruši se na tla. Dodju, te ga podignu. U to isto vrěme i Savku Ivanovnu iznesu u nesvěsti na polje pred cȧrkvu. Ovaj epizod za několiko minutah uznemiri svečanost tužne mȧrtvačke službe. Medju po-

hoditelji podigne se gluho mârmljanje, a suhonjavi kamerher, bližnji srodnik pokojnice, prišaptne na uho do njega stojećemu, da je mladi oficir njezin nezakoni sin, na što Englez hladno odgovori: »*Oh!*«

Cěli dan biaše Herman neobično zaboravljen. — Obědujuć u usamljenoj gostionici, proti navadi svojoj, pio je veoma mnogo — nadajući se, da će ugušiti unutârnji nemir. Nu vino jošte većma uzpaljivaše njegovu fantaziu. Kad se je doma vratio, nije se ni svuko, nego se je onako oděven bacio na postelju, i tvârdo zaspo.

Probudi se oko něko doba noći. Měsec osvětjavaše njegovu sobu. Pogleda na uricu. Bilo je blizu tri sata. San ga je prošao. Sědne na postelju, i mišljaše o pogrebu stare grofice.

U to vrěme nětko s ulice zaviri k njemu na prozor — odmah ga nestane. Herman neobrati na to ni glave. Poslé jednoga časa čuje, da se vrata u prednjoj sobi otvoraju. Herman mišljaše, da se je njegov sluga, pijan po svom običaju, vratio s noćnoga skitanja. Ali čuje nepoznati hod: nětko hodiaše tiho lupkajuči papučami. Vrata se otvore, udje žena u běloj odori. Herman ju dâržaše za svoju staru dojku, i čudio se je, šta ju je dovesti moglo u ovo mračno doba. Nu běla žena, približivši se, stane upravo pred njegá — i Herman upozna groficu!

Ja sam k tebi došla proti volji mojoj, rekne ona tvârdim glasom, nu meni je zapovědjeno, da izpunim tvoju prošnju. Trojka, sedmica, i kec izići će tebi jedno za drugim — ali tako, da svakoga večera više od jedne karte nemećeš, i da se nikada više cěloga života neigraš. Praštam ti smârt moju, ali pod tim ugovorom, da se oženiš s mojom odhranjenicom Savkom Ivanovnom.... —.

S ovim se rěčma tiho okrene, ode k vratima, i lupkajući papučami izčezne. Herman čuje, kako je još

lupila kućnima vratima, i smotri, gdě opet nětko zaviri njemu na prozor.

Herman se dugo nemogaše osvèstiti. Izide u drugu sobu. Sluga mu spavaše na podu; jedva ga probudi. Sluga biaše pijan, kao svaki dan. Od njega nije mogo ništa saznati. Vrata kućna biahu zatvorena. Herman se vrati u svoju sobu, užeže svěću, i zapiše svoje prividjenje.

VI.

„*Attendez*!“

„— Kako ste mi směli kazati *attendez*?“

„Vaša preuzvišenosti, ja sam rekao *attendé*, gospodine!“

Dvě nepomične idee nemogu na jedanput bivati u ćudorednoj naravi, tako, kao što dva těla nemogu u fizičkom světu zauzimati jedno i isto město. Trojka, sedmica, i kec — u glavi Hermanovoj gotovo su zaklonile obraz màrtve starice. Trojka, sedmica, i kec — neizlazahu iz njegove glave, nego mu neprestano jezik kretahu. Kad je god mladu děvojku vidio, a on govoraše: ala je lěpa!... to je prava càrvena trojka. Kad je tko pitao: Koliko je urah? a on odgovaraše: manje pet minutah sedmica. — Svaki tàrbušasti čověk predstavljaše mu keca. — Trojka, sedmica. kec — pratili su ga na snu svih mogućnih strukah; trojka cvětala je pred njime na obrazu kitnoga grandiflora, sedmica mu se je predstavljala kao gotička vrata, kec kao oriaški pank. Sve misli njegove slivahu se u jedno — koristiti se tajnom, koja ga je tako drago stala. On počne misliti o ostavljenju službe, i o putovanju. On hotiaše u javnih igračkih domovih parižkih dobiti blago od čaralice srěće. Ali ga zgoda izbavi brige.

U Moskvi se sastavi družtvo bogatih igračah, pod predsědničtvom slavnoga Čekalinskoga, koj je čitav

věk svoj s kartami proveo, miliune dobio, izigro měnice (police) i proigro gotove novce. Izkustvo od mnogo godinah zaslužilo mu je pověrenost drugovah, a njegov javni, svakomu otvoreni dom, dobri kuhar, gostoljubivost, pribavila mu je štovanje světa. On otide u Petrograd. Mladež k njemu nagàrne, zaboravivši na balove radi kartah, i štujuć više mahnitost faraona, nego prevaru ašikovanja. Narumov dovede k njemu i Hermana.

Prodju kroz silu veličanstvenih sobah, napunjenih čednimi službenici. Sve su bile pune světa. Několiko generalah i tajnih savětnikah igrahu se whista; mladići razvalivši se, sědjahu na divanih od svile i kadive, jedjahu sladoled, i pušahu. U gostionici za dugim stolom, okolo kojeg se je stisnulo do dvadeset igračah, sědjaše domaćin i davaše banku. On biaše čověk od šestdeset godinah, koj se iz vana činjaše, da je veoma pošten. Glava mu biaše pokrivena srebàrnom sědinom; puno i čvàrsto lice izobražavaše dobrodušnost; oči mu se blistahu, oživljene svagdašnjim usměhnutjem. Narumov predstavi Hermana, Čekalinski stisne mu prijateljski ruku, i zamoli ga, da se neka kao kod kuće naměsti, i produži bacati karte.

Děljivanje trajaše dugo. Na stolu je ležalo već više od trideset kartah. Čekalinski poslě svake igre malo pričekivaše, da bi igrajućim vrěmena dao, da se razrede; zabilježivaše gubitak, čedno slušaše njihova zahtěvanja, jošte čednie odvijaše suvišni ćošak, koj je koja raztrešena ruka svila. Najposlě okonča se dělivanje. Čekalinski proměša karte, i spravljaše se, da drugu daje.

— Dopustite, da i ja metnem na jednu kartu, rekne Herman, pružajući ruku izza někojega debeloga pred njime stojećega gospodina, koj tu pointirovaše. Čekalinski se nasměši i nakloni múčeć, za znak pokornoga privoljenja. Narumov pozdravi Hermana, i

čestita mu, što se je oprostio toli dugoga posla, želeći mu srětan početak.

— Neka ide! rekne Herman, načinivši kredom *couche* nad svojom kartom.

»Koliko? (zapita žmireći bankjer). Oprostite mi, nemogu tako daleko da vidim.

— Četàrdeset hiljadah, odgovori Herman.

Na ove rěči sve se glave obàrnu, i sve oči ukoče se na Hermana.

— Taj je poludio! pomisli Narumov.

»Dopustite mi primětiti,« rekne Čekalinski s neproměnjenim svojim usměhavanjem, »vaša je igra vàrlo velika. Više od dvě stotine sedamdeset i pet *semplah* nitko ovdě metnuo nije.

— Šta? — odgovori Herman, — hoćete li kartu moju il' ne?

Čekalinski se nakloni, što je znak bilo, da rado pristaje.

»Ja sam hotio samo još javiti vam« rekne, »da — buduć sam udostojen pověrenosti od mojih drugovah — nemogu drugčie davati banku, nego na gotove novce. S moje strane ja sam konačno uvěren, da je dosta samo rěč vaša, nu radi reda u igri i računu, molim vas, metnite novce na kartu.

Herman izvadi iz džepa banknotu, dade ju Čekalinskom, koj ju hitro razgleda i metne na Hermanovu kartu.

Počne bacat karte. Na desno pade devetka, na lěvo trojka.

— Dobila je! — rekne Herman, — pokazujuć na svoju kartu.

Medju igrači podigne se šapat. Čekalinski se namàrgodi, nu usměhnutje taki mu se je opet povratilo na lice.

»Izvoljivate li novce primiti?« zapita Hermana.

— Imajte ljubav dati.

Čekalinski izvadi iz džepa několiko banknotah, i odmah izbroji. Herman uzme svoje novce, i udalji se od stola. Narumov nemogaše se osvěstiti. Herman izpije kupicu limunade, i otide kući.

Drugoga večera opet dodje k Čekalinskomu. Domaćin davaše banku. Herman pristupi k stolu, pointeri mu odmah učine město. Čekalinski mu se ljubezno pokloni.

Herman dočeka novo dělivanje, uzme kartu, i metne na nju svojih četàrdeset i sedam hiljadah i sinoćnji dobitak.

Čekalinski počne bacat. Děčak izidje na desno, sedmica na lěvo.

Herman odkrije sedmicu.

Svi se stanu kàrstiti. Čekalinski se smuti na licu. Izbroji devetdeset i četiri hiljade, i preda ih Hermanu. Herman primi novce hladnokàrvno, i taki se ukloni.

Sutradan se Herman opet nadje kod stola. Svi su ga već izčekivali; generali i tajni savětnici ostave svoj whist, da bi vidili tako neobičnu igru. Mladi oficiri poskaču sa divanah. Svi obkoliše Hermana. Ostali igrači neuzmu svoje karte s netàrpljivostju očekivajuć šta će bit. Herman stojaše kod stola, spràvljajuć se, da sam pointiruje proti blědomu, ali ipak usměhnujućemu se Čekalinskomu. Svaki otvori po jednu igru kartah. Čekalinski proměša. Herman podigne, i uzme svoju kartu, koju pokrije čitavom gomilom banknotah. Cělo ovo pripravljanje spodobno biaše udvoju na smàrt ili život. Svuda unaokolo zavlada duboko mučanje.

Čekalinski je bacao; ruke mu dàrhtahu. Na desno padne dama, na lěvo kec.

— Kec je dobio! kaže Herman, i odkrije svoju kartu.

»Vaša je dama ubijena, umiljato rekne Čekalinski.

Herman sav protàrne: i zaista na město keca, le-

žala je kod njega pik dama. On nevěrovaše niti svojima očima, nedokučujuć, kako je pogrěšiti mogao.

U samom tom trenutku učini mu se kao da pik-dama prožmiri, i na njega se usměhne. Neobična naličnost porazi ga......

Věštico! zaviče on u strahu.

Čekalinski privuče k sebi izgubljene banknote. Herman stojaše kao osudjen. Kad se udalji od stola, podiže se vika i buka. — Dobro je izpointirao! govorahu igrači. — Čekalinski na novo proměša karte: igra se produži svojim starim redom.

Svàrha.

Herman poludi. On sědi u Obuhovskoj bolnici pod 17 brojem, neodgovara na nikakova pitanja, i bàrblja něobično bàrzo: — Trojka, sedmica, kec! — Trojka, sedmica, dama!....

Savka Ivanovna udala se je poslě za jednoga veoma ljubežljivoga mladića. On něgdě služi, i ima dosta dobar život: sin je bivšega upravitelja kod stare grofice. Kod Savke odhranjuje se bědna srodkinja.

Tomski je postao ritmajstor, i oženio se s kneginjom Pavlinom.

ŠTAJERSKA
za vrěme němačkih i magjarskih bojevah
(god. 800—1122 *)

od

Antuna Krempla,
župnika kod Male Nedle na Malom Štajeru.

Narodi, vladaoci i dogadjaji.

Poslě kako su već bili došli korutanski Slovenci pod vladu bavarsku, a time i pod vlast franačku sta-

*) Komad ovaj uzimamo iz dogodovštine Štajera, od koje nam je pisalac g. *A. Krempl* rukopis izručio s dopuštjenjem, da polag našega suda, koje nam drago poglavje (Abschnitt) sl. gg. štiocem u Kolu priobćimo. Neka nam bude dozvoljeno, na kratko něštó o postanku i značaju ovoga dragocěnoga děla progovoriti. — G. Kr., koj već više godinah oko svoga děla radi, cȁrpio je data ponajviše iz pisanih iztočnikah, iz latinskih i němačkih historikah i lětopisacah. Pri tom trudu nije propustio, da i ono upotrěbi, šta su u toj struci pisali našinci, najpače proučio je pomno učena iztraživanja g. Šafarika. Dȁržao se je věrno datah iz rečenih iztočnikah izvadjenih, koje pripověda duhom mirnim slavenskim i predstavlja perom prostim i naravnim. Tek na koncu svakoga poglavlja, gdě gladkimi rižmami opet sve ono mimo očiuh štioca provodi, što je već štioc čitao u raznih stranah poglavlja, ujavlja se pisalac kao uznešeni domorodni pěsnik. Dělo g. Kr. odlučeno za našu gornju bratju najpače za Slovence Štajerske, pisano je u onom razrěčju, koje u Mariborskom kotaru govore, G. Kr. omilio je već davno svojim čitajućim zemljakom. Nadamo se, da će i ovo njegovo najvažnie dělo njima isto tako omiliti, i za svukoliku našu gornju bratju ilirske Slovence ono biti, što je za bratju Hȁrvate *Kačić*. Izit će dělo u novom pravopisu na početku d. g. iz nar. tiskarne g. dra. L. Gaja.

U.

du Obari sve više i dublje u unutàrnju Panoniu provaljivati. Na to dodje franački kralj *Karlo Veliki*, da i tu pokaže veličinu svoju. — *Desiderio*, kralj longobardski zavadi se s Adrianom papom rimskim postupivši proti njemu toli neuljudno, da papa od Karla pomoć zaprosi. Karlo dodje s nebrojenom vojskom, otme Desideriu kraljevinu, zatvori ga s čitavom porodicom u kloštar (manastir), a dàržavu njegovu postavi pod svoju krunu. Medjutim naměravahu Bavari od franačke se odcěpiti vlasti. Njihov oholi i visokoumni vojvoda Tasilj (Tasilo) prizove Obare u pomoć, koji i dodju i žedni kàrvi sve mačem i vatrom poharaju. Nu tim se bavarsko-korutanski vojvoda svojemu narodu tako zaměri, da mu se gotovo vàskolik odmetne. Tasilj bude na smàrt obsudjen (god. 788.). *Karlo Veliki* oprosti mu život, nu zatvori ga sa svom njegovom děcom u kloštar. Bavarsku i Korutansku postavi pod oblast svoju i razděli na županije (Markgrafschaften).

Tad dojde i onaj mah, koi Obarom već davno zasluženu platju donese, i njih primora za uvěk ostaviti Norik i Panoniu, koje već više 200 godinah svakimi mukami mučiše. Dok je Karlo imao posla sa Sasi, njegovi četovodje Obare dvaput kàrvavo potuku, i na hiljade kod Ibose u Dunav natěraju, gdě jih i primoraju žedj za kàrvlju vodom si ugasiti. Nu kad se sasvim tim pokoriti nehtědoše već plěneć opet u Franačku provaljivaše, sakupi Karlo (god. 791) kod Rězna (Regensburg) vojsku nebrojenu, s kojom niz obě strane Dunava otide do izustja Ense u Dunaj. I sin njegov Pipin digne se od Friula sa svojom vojskom proti Obarom. Kako Karlu u tabor kraj Ense stigne glas, da je sin njegov Obare potuko, to i on na nje udari. — Obarah nagàrne sila iz *varah* *) njihovih,

*) *Vari* bili su otvàrdjeni tabori, u kojih su gospoda Obari živěli i nagàrnuto svoje plěno od otmice čuvali. Ta rěč

nu svi budu od Němacah i razjarenih Slovenacah nadvladani Time poplašeni narinuše svi ostavši u svoje *vare*, koje Karlo sa svojimi četami jednog za drugim na juriš osvoji, razruši, i ljutim i hajdučkim Obarom istom měrom zlo odměri, kojom su ga oni već toliko godinah drugima měrili. Na hiljade ih ubije, na hiljade pohvata i u sužanstvo odvede, a ostale protěra do města, gdě Raba udara u Dunaj, ni tamo im ništa nepraštajući. — Poslě toga rata vrati se Karlo opet u Rězno, nu sin se njegov Pipin sveudilj još sedam godinah naganjaše sa Obari. Preote im silnom rukom i razdere najjači *var* izmedju Drave i Rabe. — Tako isto postupi i s ostalimi tja doli do Sise rěke. Tu pogibe više hiljadah Obarah, medju kojimi i Kán njihov. Takovim načinom Pipin zaplěni nebrojeno blago, koje su Obari u tolikih kàrvavih godinah nagàrnuli bili sa sviuh stranah u *vare* svoje. Tim Frankovi u jedan mah obogatiše. I rimskoga papu dopade dio. Uhvatjeni Obari, koji se pokàrstiše *), ostadoše na dobrih svojih. Ostalu je zemlju *Karlo* razdělio izmedju svojih věrnih vojnikah, němačkih Franakah, Duringah, Sasah, Frizah i Bavarah **). A ova gospoda opet sebi podložiše Slovence kao robove, grozno nad njimi vladajući. Karlo naměsti u Obarsku takojer Slovenah sa Labe (Elbe) i Odre. Izmedju naselnikah němačkih

---

(*var*) ostala je poslě i kod Magjarah znamenujući grad, od koje je opet došo kod nas *varoš*. *U.*

*) I današnji dan ima oko Mure Slovenacah od někakvoga sasvim čudnoga neslovenskog stasa i obraza (srědnjeg màršavog struka, velikih ustiuh, debelih čeljustih, rědkih drobnih na izvan okrenutih zubih, rědke kose na těmenu i bradi). *U.*

**) Tako od Frankovah dolazi ime *Frankenberg*, *Frankovci* kod Ormuža; od Bavarah Bayerdorf, Bayerwiesen i t. d. — *Franzen* (slovensko *Vranjsko*) nedolazi od Frankovah, kao što i *Friesah* (slovensko *Brezje*) nedolazi od Frizah, i t. d. *U.*

biaše najviše Bavarah. Obari se poslovenčiše *); nu njihova pokrajina zvaše se još dugo poslě njih Obarska (Avaria).

Tako postane *Karlo Veliki* i nad našim Štajerom vladalac. Kako se u Rimu buna podigne prot papi (g. 800), otide Karlo u Rim. Tu mu kod polnoćnice klečećemu u cȧrkvi pred oltarom papa metne na glavu krunu cesarah rimskih. Tako bude prozvan cesarom rimskim Karlo, koj je već pod krunu svoju skupio više zemaljah nego isti nědgašnji cesari rimski što imadoše. Pod vladom njegovom biahu gotovo sve pokrajine němačke, sva Francuzka, Talianska, Istrianska, Dalmatinska, Hȧrvatska i Slavonska, gornja i dolnja Panonia, Norikum, Obarska, takojer Česka i Moravska. Kraljevao je do pol věka hrabro i junački. Naslědnikom cesarom izabrao si je sina svoga Ludovika. Sinu Pipinovu Bernardu pade Talianska u dio. Godinu poslě toga umre Karlo Veliki.

Već pȧrve godine Ludovik I. svomu najstariemu sinu *Lotaru*, a poslě tri godine svomu mladjemu sinu Ludoviku dade vladu nad Bavarskom, Korutanskom, Istriom, Hȧrvatskom i Slovenskom, zajedno i obrambu Česke i Moravske. Već u vrěme ovoga *Ludovika* s priděvkom *Němačkoga* porode se kojekakvi nemiri. Slovenci, kao što prie tražiše kurtalisati se robstva Obarskoga, tako i sada stadoše dizati se kao takodjer i ostali njihovi srodni susědi htiući razrěšiti savez podložnosti prama tvȧrdoj franačko-němačkoj gospodi. *Ljudevit* župan dolnje Panonie pȧrvi pokuša srěću (g. 819). Smělomu tomu i za slobodom umirućemu vojvodi Dravosavskomu roji po glavi velika nezavisna (samosvojna) dȧržava, kao što je bila za kralja *Sama*. Potuži se najprie cesaru *Ludoviku Pobožnomu* na poglavare, koji ljuto pritiskivahu jadan i nevoljan narod

*) Ostalo što se nije poslovenčilo, stopilo se je poslě po svoj prilici s došljaci Magjari. *U.*

slovenski. Nu budući se nije dobro primila tužba njegova, a on zaište, nebi li se s njegovimi Hàrvati i Slavonci takojer i Slovenci od gornjih pokrajinah Krajnske i Koruške sjedinili. Medjutim nadvlada vojvodu Friulskoga. Poslě toga spravi pod svoju šibiku jednu stranu Slovenacah, gdě i podugo probavi kod jednog poglavara. Nu budući mu nepojde za rukom, da vàskolik pod svoju vladu sakupi narod slovenski, bude najposlě sa svim tim potučen od vojskah němačkih i talianskih, izmakne u Sàrbiu, od tuda u Dalmaciu, gdě ga smaknu. Izza toga dolnjo- i gornjo-panonski župani Balderik i Gerold (g. 826) navedoše Bugare s dolnjega Dunava u Srěm i Panoniu, te tu sve porobe i poharaju. Porad ovoga čina digne ih cesar s časti, postavi u gornjoj Panonii županom *Radbóda*. Dolnju pako Panoniu i Friul razredi na četiri županije. Gorutansku poděli *Hebavinu*, Kranjsku *Bruni*, Friul i Istriu *Eberhardu*, a Hàrvatsku i Slavoniu *Saloku*. Radbód i cesara Ludovika I. sin *Ludovik* udare (g. 827) na Bugare, koji su u naših krajevih (osobito oko Optuja) harali i plěnili, pa ih srětno uzbiju.

U ono vrěme u starodavnoj slovenskoj kolěvci medju Tatrami, Tisom i Dunavom, sadašnjoj Ugarskoj, velika se jedna slovenska dàržava snovati stane; najme dàržava Moravanah ili Moravacah. Ti Moravci po sàrbskoj rěči Moravi kàrštjani, svoju dàržavu duže dalje naokolo razširihu tako, da se već u to doba na dvě velike strane, na iztočnu i zapadnu Moravsku razdělivahu. U iztočnoj Moravskoj vladaše vojvoda *Privina*, u zapadnoj *Mojmir*. Buduć se Privina pokàrstio, dàržeći se Franakah, omàrzne starověrnim Moravanom, te ga s pomoćju Mojmira, nepriatelja njegova, iz zemlje prověraju. Upoznavši se Privina u vrěme bugarskoga rata s franačkim županom *Radbódom*, uteče sad (g. 828) sa družbom i čeljadju svojom pod njegovo krilo. Nu sa svim tim neobikne mu kod novog ovog priatelja, nego se opet sa svojom družinom

okrene k Bugarom, o odtuda k *Radimiru* (Radmaru), vojvodi hàrvatskom na dolnjoj Savi. Taj se Radimir zarati s Frankovi i bude od Radbóda nadvladan i prognan. Privina uskoči sa svojom družinom k Dravo-savskomu županu Saloku. Taj kod cesara izprosi (g. 836) dàržavu podravsku u dolnjoj Panonii, koju Privina dobie s pàrva u legan (Lehen), a poslě u vlast. Ova je dàržava bila u početku razširena okoli Blatnoga jezera (Plattensee), tja doli do Pečuha, a odtuda prama zapadu oko jedne prilike do Optuja*).

Privina je tu svoju dàržavu pokàrstio i lěpo obdělao. Kod Sale rěke, gdě u Blatno jezero utiče, sagradio je stolni svoj Mosburg**), dàržeći se medjutim sasvim franačke i němačka strane. Ove su ga i navele njihovu vlast sve duže dalje medju Slovenci razprostirati. Dà, Privina bude i na město gori spomenutoga *Ljudevita* postavljen za umiriti i ukrotiti slobodu i nezavisnost želeće Slovence, podloživši ih pod vlast němačku. Porad toga se je i tuko s Hàrvati on i njegov sin *Kozil*, kojega poslě i smaknu Hàrvati.

Medjutim se u Moravskoj *Mojmir* sve duže jačji odreče zavisnosti němačke. *Ludovik* (g. 846) s velikom vojskom udari na njega, nadvlada ga i digne s prestola, pa na njegovo město postavi Radislava unuka njegova. *Radislav****) najsilnii izmedju moravskih knezo-

*) Ne dakle do Savine (San) u Celjskom, gdě je Privina imao samo pojedine gradove n. p. *Podverbovec*. Tek njegov unuk *Bratslav* u one je krajeve dublje pružao svoju vlast. Nu sa svim tim bila je Privinina dàržava uz oba kraja Drave.
U.

**) Privinin grad *Mozaburg* tražiše někoji medju Celjem i Optujem, drugi opet u Koruškoj, a sad se traži oko Blatnoga jezera, gdě (kažu) još sada ima od njega razvaline, (što slavni pěsnik *Slávy Dcere* putujući lani tuda i potvàrdjuje).
U.

***) U župi Male-Nedělje blizu Ljutimira (Luttenberg) ima dvě

vah, preměsti svoj prestol u *Děvin* (němački *Teben*, blizu Požuna). *Radislav*, videći silu *Karla Vel.* vèrlo razkomadanu, smotri u tom priliku, sa svim se odcěpiti od němačkoga kralja Ludovika. Sdruži se dakle s českim vojvodom *Hostovitom*, s bugarskim knezom *Bogorisom* i s drugimi slovenskimi poglavicami. I naš gornjopanonski *Radbód* odmetne se od kralja Ludovika i s Radislavom krene, i *Karlmana* sina Ludovikova povukavši za sobom na stranu Radislavovu. Uslěd toga sbaci kralj *Radbóda* sa županstva, pa bratju *Vilhelma* i *Engelšalka* za župane postavi. Ova dvojica se pokazahu, kad Ludovik s Moravani boj zametne (g. 853), puno silna i snažna, otevši povelik komad Rakovske Moravanom. Karlman pako krene sa svojom vojskom, i našu pokrajinu (Štajer) osvoji; odtěra rečenu bratju, a Radbóda opet pozove u svoju čast. Tim korakom svoga otca vàrlo razsàrdi, nu malo poslě ipak primiri, uslěd česa mu se Gorutania opet povrati. Od to doba bio je *Karlman* najveći pomoćnik pri satarisanju i dokidanju slovenske snage i vlasti.

Čim se *Radislav* (g. 865) proti Němcem uzdigne, i po Panonii plěniti stane, udari *Karlman* na njega. *Privina* krene s Němci. *Radislav* bude nadvladan, a *Privina* od svojih někadašnjih zemljakah Moravanah ubijen. I tako već onda udari nevolja na Slovence, Privininu dàržavu steče sin njegov *Kozil*.

Silan i izmedju sviuh slovenskih poglavicah najstrašnii *Radislav* odabere svoga stričića Svatopluka za skupnovladaoca i naslědnika u vladi slovenomoravske dàržave, pa opet (g. 870) zametne rat s Němci; nu bude od Karlmana uhvatjen, u Rězno odveden, oslěpljen i u kloštar zatvoren, gdě i domalo umre. — *Svatopluk* već pod svoju mladost vàrlo mudar i na

vesnice (sela): *Radoslavei* i *Moravci*, koje nas živo spominju na Radislava i Veliku Moravsku. Takojer kod Makolah u Celjskom kotaru ima město, koje se zove *Radislav*.
U.

svaku pogibel naučan i gotov, nemože pregorěti, nego sve misli i razmišljava, kako bi sve Slovence u jednu veliku četu složio i izpod nemile i okrutne oblasti něemačke oslobodio. Karlman medjutim (g. 871.) udari iznenada takodjer na *Svatopluka*, uhvati ga i povede okovana za sobom. Nu budući mu se sa svim tim nikakova krivnja dokazati nije mogla, bude opet iz sužanstva pušten, cesarski nadaren i tako naměstjen kod vojske bavarske kao vodja proti istim Moravanom. Nu kako bàrzo dodje *Svatopluk* do svojih Moravanah, složi se opet š njimi i toli žestoko nasàrne na Bavarce, da ih zdravo izsěče. Malo tko cělu iznese glavu. Tom nesrěćom budu Bavarci primorani sve slovenske sužnje izpustiti u zaměnu sužanjah němačkih od *Svatopluka* zarobljenih. Ta pako dobit Svatopluka tako uslobodi, te nije prie mirovao, dok nije sve razne slovenske grane izokola pod svoju šibiku skupio. I Gorutanci stadoše se odmetati od vlade němačke, i *Karlman* bude primoran š njmi bojak biti. Uslěd toga stadoše Němci sa svakom granom slov. pogadjati se opet posebice, nu bez koristi. Medjutim se kralj Ludovik prestavi, a *Karlman* se uzpne na prestol kraljevski (g. 876). I on malo za tim umre (g. 880) od kaplje udaren, i tako njegovog mladjega brata Ludovika sve po njem dopadne, samo Gorutania (Koruška), ostane Karlmanovomu bezzakonjemu sinu Arnulfu *). I ovaj Ludovik (g. 882) umre ostavivši dàržave svoje bratu svòmu *Karlu Debelomu*. Taj Karlo prozove se takodjer cesarom rimskim. Medju tim budu sinovi bratje *Vilhelma* i *Engelšalka* sbačeni sa županstva, a *Aribo* na njihovu čast postavljen. Nu malo poslě opet ga ta děca protěraju iz županije, a *Aribo* se uteče pod moćno krilo *Svatoplukovo*. Tim baš Svatopluku ugodi, zašto se on nad Engelšalkom još nije osve-

*) Arnulfova mati zvaše se Luitwinde (Ljudevita?), pa je, kao što se pripověda, bila našeg slov. roda. *U.*

tio. Ti mladići priteku pod zaštitu Arnulfovu. Svatopluk zaište, da mu se izruče, nu kad Arnulf neće da zadovoli zahtěvanju njegovu, a *Svatopluk* provali u pokrajine njegove, gdě dvanaest danah plěniaše nikomu nepraštajući. I *Bratislav* ili *Bratslav* *) sin Kozilov i Privinine dàržave vojvoda, dàržao se je Svatoplukovacah.

Na to *Karlo Debeli* (g. 884) dodje s nebrojenom vojskom nad *Svatopluka*. Nu on se kao i *Bratislav* opet pogodi š njime, koj mu pusti Panoniu cělu, dakle i dio jedan od našeg Štajera. Němci toga Karla, nemogući ga tàrpiti, sbace s prestolja, pa koruškoga Arnulfa na njegovo město kraljem proglase. Arnulf dodje (g. 890.) u Panoniu i velikomoravskoga vojvodu Svatopluka, koj se je medju tim kraljem prozvao, kraljevskim načinom pozove k sebi na čast, i priateljstvo njegovo ištuć, zaprosi ga u kumstvo svomu bezzakonjemu sinu, kojemu u kàrstu naděne njegovo ime t. j. *Svatopluk*. Dapače kralj Arnulf *Svatopluku* ustupi onu od Čehovah bojevinu (Tribut), na koju su već za cesara *Karla Vel.* morali privolěti, naime svake godine dati 120 volovah i 50 markah srebra. To biaše Čehom prilika odpadnuti od Němacah, a Svatopluku povod velike ponositosti. — Svatopluk stane opet nemirovati. Na to Arnulf dodje u Rakovsku (Austriu) i tu Svatopluka dočeka. Svatopluk nedodje, Arnulf krene dalje put Panonie, i tu Bratislava na svoju stranu primami. Za stanovitie nadvladati i satrěti silu Svatoplukovu dodje Arnulf na tu nesrětnu miso, te on Magjare u pomoć proti njemu pozove. On dakle strašnu nebrojenu vojsku od Franakah, Bavarah, Alemanah, Rakužanah i Štajeracah nakupi i sa zapada u veliku Moravsku š njom provali. Bratslav mu pomogne.

**) U župi Polenščaku prama iztoku od Optuja ima jedno selo, koje se zove *Bratslavci*. I tàržić *Braclovce* ili *Braslovce* (Frasslau) čini se da je primio od njega ime. *U.*

S druge strane nahrupe Magjari. Grozne te vojske čitave četiri nedėlje bez prestanka po Moravskoj tako strahovito plėne, robe i ubijaju, da do mala sve gladko sharaju. Nu sa svim tim dàrži se Svatopluk tako hrabro i junački, da mu sve te vojske nahuditi nemogahu, već isti Arnulf dodje u pogibel smàrti. Uslėd toga poruči bugarskomu kralju, da nepošilja više Moravancem soli, pa i sám dodje (g. 893) opet većkrati u Moravsku plėnit i robit, nu nevrati se nijedan put bez kàrvavih glavah.

Magjari, hunsko pleme, došavši iz Azie najdu time stazu u naše krajeve, pa se i nedadoše više odtuda odvàrnuti. Budući su nėkada i Hunovi, a potom njihovi pokolėnci Obari u Panonii sėdili, to time i Magjari nadju nėkakvo pravo osvojiti ju i privlastiti za se, već na pragu pokazujući, kako će u naprėdak u našoj prekrasnoj zemlji gospodariti. Kao što nėkoč Huni i Obari, tako su i sad Magjari stare ljude škopili, mlade žene kao živinu za sobom vodili i svoje skotske želje už njih gasili. Dapače (g. 895) poharaju Panoniu čisto i gladko.

Kada Svatopluk, izlazivši iz svojih tvàrdjah, spazi, kako su nemilo pokrajine njegove sharane, i vidi, da mu od tolika bogatstva i gospodstva ništa neostade nego pogorišta puna dima i pepela i oči za razplakati se nad tolikom nevoljom, i on malo poslė od prevelike tuge sklopi oči za uvėk. Njegova dva sina *Mojmir* i *Svatobog*, nemogavši se pogoditi za očevinu, dadoše se od Bavaracah tako podpiriti i razbratiti, da se i rat izmedju njih zavàrže. — U toj smutnji počeše Magjari svoju vlast sve duže dalje pružati, harajući, tako da se isti Arnulf poradi njih toliko zabrini, te *Bratslavu*, koj je pored gospodstva nad dàržavom Privininom i nad županiom medju Dravom i Savom gospodovao, takojer čuvanje panonskih medjašah izruči. *Arnulf* (g. 899) umre, a sin njegov *Ludovik* u svojoj sedmoj godini bude ozvan za kralja nėmač-

koga pod imenom *Ludovik*, spriděvkom *Děte*; Velika pako Moravska razpade *).

Čim se na prestol němačkoga kraljestva posadi děte jedno, divji magjarski čopori, pod vodjom svojim *Arpadom*, strašno nahrupe u našu Štajersku zemlju, harajući tja do Bavarie. Ti okrutni divjaci (g. 900) kraj rěke Ense do petdeset miljah naokolo sve gladko sporobe, množinu naroda potuku, žene od njih nesramno oskvàrnjene najposlě za kite (upletnjake) svezane odvedu za sobom u sužanstvo, misnike i kaludjere pokolju, a càrkve i kloštre požegu. Dapače od trupah ubijenih praviše si stole i klupe, poslě kako su iz njih topla sàrca izrězali, i njihovom toplom kàrvcom zdravice si napijali. Uslěd okrutnostih ovih sakupiše se bàrže bolje Rakužani (Austrianci) i Bavari, potuku 1,200 Magjarah, sagrade kraj rěke Ense varoš Ens, koju tvàrdimi i jakimi bedemi obkole. U to doba prestavi se takodjer slovenski vojvoda Bratslav, po svoj prilici od Magjarah ubijen. Magjari se pojave (g. 901) opet u našem zavičaju i u Koruškoj toli strašno, da sve izpred njih odběži u šume i na visoke planine. Nenašavši naroda za ubijanje i vodjenje u sužanstvo, oni sve lěpo sporobe, poplěne, i za sobom odvuku. Druge godine (g. 902) provale opet pod svojim vojvodom *Kusulom* u Štajersku i Korušku, nu tu jih hametom potuku i njihovog vojvodu Kusula ubiju. Poslě toga se okrenu u Sasku, i Rakužani veoma se zabrinu, da nebi opet vratjajući se kroz naš Štajer na njih udarili. Kralj *Ludovik* porad toga svu gospodu i biskupe zemaljah svojih

*) Cesar Arnulf (g. 898) a Ludovik (g. 903) dao je *Svatobogu* sinu Svatoplukovu vlaštine někakve kraj Mure i Kàrke. Od ovog slovenjo-kraljevskog *Svatoboga* iztiču potlanji grofi *Sedlički* (Seltschach), *Brežki* (Friezach) i Dietrichšteinski. To je dakle jedina bila nadoknada za toli slavnu kraljevsku očevinu, za dàržave *Svatopluka* najslavniega u IX. stoletju Slovenca, koj je bio pozvan Slovencem biti ono, što je bio *Karlo* (Veliki) Němcém. *U.*

pozove na sabor u Sv. Florian rakuški. Na tom saboru odluče, da se troja vojska proti Magjarom na noge postaviti ima. Rakuški župan Leopold dobi naručak, jednu vojsku prěko Dunava prebaciti. Grof *Sighart* Semptaški i grof *Isengrim* čuvasta šajke i ladje na Dunavu. S ove strane Dunava zapovědao je nad tretjom - vojskom soligradski biskup *Teotmar* s ostalimi biskupi i opati. Kako se Magjari primaknu i biskupe te i opate zagledau, toli žestoko s běsnimi svojimi konji na nje nasàrnu, da jednim mahom sve pod svoje sablje okrenu. Gotovo svi biskupi, opati i grofi do poslědnjega poginu. Ob noć prebrode Magjari kradom Dunav, te i Leopoldovu vojsku izsěču. Tu pogibe on sa 19 drugih grofovah i plemićah. Kralj *Ludovik* s bavarskim grofom *Arbom* i posavskim biskupom *Burkardom* jedva što iznese živu glavu i uteče u Pasavu. Magjari naš Štajer osvoje od Ensa rěke do Rabe, a od Rabe tja do Save, i kralja *Ludovika* primoraju, da jim platja bojevinu (g. 908). Poslě toga krenu Magjari na Duringe i Sase. Kralj *Ludovik* zapovědi Alemanom i Frankom pod pedepsom věšaláh oboružati se i na boj spremati proti vratjajućim se Magjarom. Štajerci, Korušci i Rakušani moradu poslati pomoć. Magjari vratjajući se potuku Alemane i Franke, nu od Štajeracah, Korušacah i Rakušanah budu kàrvavo potučeni. Kralj Ludovik umre (g. 711) i zā kralja němačkoga bude izabran i proglašen franački vojvoda *Konrad*. Magjari se opet pokažu (g. 912) u Duringah i Frankovskoj, na drugu godinu u Alemanii, nu budu kod rěke Ina tako zdravo izsěčeni, da ih jedva 30 živih kući uteče. — Kolike je tada bilo lěpe prilike otim nedomaćim divljakom sasvim doći do glave i protirat ih iz slovenske Panonie. Ali bavarski župan *Arnulf*, koj ih je bio na tako malo dotrěbio, soholi se i pobuni proti kralju. *Konrad* bude prisiljen š njime se tući, dok ga nenadvlada i neprotěra. Medju tim su se opet Magjari razabrali i skupili, navalili na

Franke, Sase i Duringe, te napokon istoga *Konrada* k velikoj platji i godišnjoj bojevini primorali. Kralj *Konrad* I. (g. 919) umre, a saski vojvoda *Henrik* bude kralj i cesar. Ovaj se znade bolje braniti od Magjarah tvárdjami i oklopnici nego ikoj od predjašnjih kraljah. Taj je *Henrik* bio toli srětan, te je jednoga izmedju njihovih poglavicah (po svoj prilici vojvodu *Sultana*) uhvatio, pa im ga drugčie neda na odkupe, nego pod tom pogodbom: da će se mahnuti prie deset godinah š njima bojak biti. Medjutim je cesar *Henrik* svoju vojsku dobro ojačio i uvěštbao, gradove i varoši čvársto bedemi ogradio, i brašnom providio.

Tek što proteče ovih deset godinah, već se i ujave opet magjarski poslanici ištući bojevinu. Nu Henrik dade stara hárdjava psa ošišati, uši mu i mošnjice odrězati i toga psa poslanikom izruči, govoreći: »Evo vam platje! ponesite ju poglavici vašemu, ako oće šta boljega, neka dodje, pa uzme.« Magjari se na toliku oholost várlo razljute, natěraju vojsku od 300,000 momakah i nahrupe na Duringe i Sase. Tu su se opet jedan red dobro napili. Već ih durinžki i saski plemići stamane do 50,000; ostalim ide cesar Henrik sa svojom vojskom u susrět; i kada se te dvě vojske sudare, toliko je bilo klanja od jutra do večera, da 150,000 Magjarah mártvih na mejdanu ostane, a ostalih 50,000 Henrik uhvati. Tim sužnjem dade cesar Henrik ruke odseći, nose i uši odrězati i tako ih upraviti do magjarskih medjašah, zapovědajući im, neka kažu svojim rodjakom: »Ovo je bojevina! koga za njom želja nosi, neka si dodje po nju!« — — Kod ove Henrikove vojske bilo je takodjer više hiljadah snažnih Stajeracah, Korušacah i Kranjacah, koji su baš junački Magjare tukli. Poslě je bila Magjarom mirna krajina, dok je *Henrik* u životu bio. On umre (g. 936), a njegov sin Oto I. bude kralj i cesar. Magjari (g. 942) navale opet u gornju Panoniu, t. j. u Rakušku i Štajer, i premda ih nadvlada rakuški župan *Bertold*, a

oni si ipak jedan dio Štajerske privlaste. (G. 948) dodjù opet u Norik, a po drugoj strani nahrupe u Aglaj. Tu ih bavarski vojvoda i naš župan *Arih* dva put potuku i Aglaj im s nebrojenim blagom otmu. Nu kad se njihove vojvode kao n. p. *Lehel* zakleše, čitav božji svet nadvladati, najpače němačke si pokrajine podložiti, to oni nikako mirovati nemogahu. (G. 955) dodju sa strašnom vojskom (100,009 m.) u Bavarsku, kazujući: da ih ništa nadvladati nemože, razvě ih zemlja neproždere, ili se nebo nad njimi neprolomi. Padnu pred grad Augsburg. Cesar Oto I. u malo što se od njihove množine sasvim neprepadne, nu uslobodjen od augsburžkoga biskupa sv. *Uriha* sakupi 50,000 čilih momakah, zapovědi post i molitve, razredi svoju vojsku na osam četah. Pàrve tri čete biahu puci iz Bavarske, Rakuške, Koruške i Štajera; četvàrta četa Frankovci, peta najhrabrii od sviuh ostalih četah izabrani vojaci, šesta i sedma Švabe (Schwaben); osma sastojaše od hiljade Čehah. Baš 10. Kolovoza, na dan sv. Lovrenca — udari Oto na strašnu tu silu Magjarah i Ugarah *).

Tri dni trajaše grozna i kàrvava bitka. Tretji dan odàrži Oto mejdan. Od Magjarah i Ugarah gotovo sve pogine, koje na mejdanu, koje u rěci Lehu. Što se je po selah razběglo, to bi sa seli požgano i spaljeno, a uhvatjeni u veliku jednu jarugu pobacani i tu živi zakopani, ili sa svojimi vodjami pověšani. I dva njihova grozovita kneza i vojvodė *Lehela* i *Verbulža* Oto s drugom trojicom oběsi. — Tu je opet jedan red nedositne grozne Magjare našlo zlo jutro. Pri toj kàrvavoj prilici opet su se Štajerci osobito junački dàržali i čitave čopore razpàršenih Magjarah poklali.

---

*) *Ugri* zovu se Slovenci u Ugarskoj stanujući, koje su *Magjari* pod silu sa sobom u boj těrali. Od sěvernih Slavenah imenuju se *Ugori* ili *Węgrowie*, t. j. u gorah stanujući (!).

Po toj bitki opet se je Rakuško, Štajersko i Koruško otelo Magjarom i ta je slavna dobit naše i němačke pokrajine oslobodila od grozovitoga biča, koj je već šestdeset godinah svojim bolnim mahom nad njimi bèsnio. Od Magjarah nije više ostalo nego sedmorica; i ovi su samo bez ušiuh svoje glave donesli kući k svomu vojvodi *Sultanu.* — Eto se je opet lěpa desila prilika Magjare tako na malo dotěrane iz Panonie iztěrati, ili rodnim domaćim podložiti, gdě bi se po svoj prilici bili poslovenčili, — nu zaludu! Svatopluk je već trunuo u zemlji, a drugoga matora nije bilo; — i tako se je magjarski vojvoda sa sviuh stranah počeo ogradjivati i utvàrdjivati: s Lajte od Němacah, s Morave od Slovenacah moravskih, sa Alute od Karavlahah, sa željeznih vratah od Sàrbaljah, naselivši svoju praznu zemlju Rusi, Pečenci (Pečenegi) i drugimi narodi. Tako su Slovenci Magjare, te tudje došljake, u tih lěpih, krasnih, plodnih, někada slovenskih ravninah ostavili na svoju sve veću sramotu i nevolju. —

U to doba prestade staro ime *Panonia.* Jedna strana od nje nazove se *Ostrih* (Estereih, Rakuško), najveća strana *Ugarsko,* a naša strana *Štajer.* Kao što něgda *Karlo Vel.* tako je opet i cesar Oto postavio župane u Rakuško i Štajer, da ih brane od Magjarah. Takovih županah ili medjašnjih knezovah (grofah) bilo je tada u Štajeru četiri: *Trungavski* (poslě Štyrski), *Epinštajnski, Žunečki* i *Gorotanski,* koj se je poslě *Curianski* (Ziringer) zvao. Ti su župani bili pàrvi vlastni gospodari, kako se je naša zemlja od Panonie i Norika odtisnula i Štajer nazivati počela. Pored gori naimenovanih bilo je još takojer drugih manjih knežiah (grofiah), n. p. *Ljubinska* (Leoben), *Hàrvatska* (Chrauvath), *Muričinska* (Mürz), *Aplenačka* (Afflenz), *Enska, Bernačka* (Berneck), *Gradska, Mariborska, Optujska* i *Celjska,* a poslě ovih *Gomilička* (Gamlitz) i

Lipnička (Leibnitz *). Mariborski su knezovi bili najjači, zašto njihovo je bilo gotovo sve, što dan danas zastire kotar Celjski. Knezovi ti dobavljali su se duže veće sile i vlasti; osobito su se knezovi Trungavski proslavili junačtvom i vitežtvom svojim proti navalicam magjarskim. Zarad takovih je hrabrih činah već Otokar I.**) (knez Trungavski) knežtvo svoje od cesara dobio u vlast. Kad je poslě kod Ense tvàrdi grad Štyr sazidao za čuvati zemlju od Magjarah, i tuda svoju stolicu preněo, poče se imenovati knez štyrski ili štajerski.

Od toga je dakle kneza stekla naša štajerska zemlja svoje ime, a pošle su se štyrski grofovi sve veće vlasti i sile domogli. Kad su Magjari i Ugrovi za mladoga cesara *Otona* III. s velikom silom provalili opet u Rakuško i (g. 984) nepodobno okrutno postupali po Rakuškom i Štajeru, uzbio ih je Otokar I. s pomoćju rakuškoga župana Leopolda. Njegov sin *Otokar* II. pratio je (g. 1026) cesara *Konrada* II. u Italiu, pa je poslě za tu službu dobio od njega grad *Anasburg* i varoš *Ens* sa svom okolicom. Od ovoga je sin *Otokar* III. Magjare, koji su po našem Štajeru oko Drave i tja do Save gàrdno plěnili i harali, kod Optuja junački uzbio i razpàršio. Kako štyrski, tako su se i ostali knezovi kàrvavo izmedju sebe otimali za svoja dobra i vlast svoju sve dalje pružali i razastirali. Štyrski knez razširio je svoju zemlju do Hrovata (Chraubata) i Ljubna; Epinštainski oko Mure i Rabe, Žunački (g. 1002), već od Vojmirskih (Weimar) u celjskih, mariborskih i optuj-

---

*) Ova su imena gotovo sva slovenska. *U.*

**) Otokar je slovensko ime, izvira ili od rěči *otok* (insula) ili od *otac* (!), kao što su se često Otokari nazivali Otci. Takojer njihovo priděvno ime *Babenberger* izvadja se od slovenskoga (zvala se je najme njihova krasna pramati *Baba*, koja je bila iz knežke saske kuće). Ovi pako naši Otokari proizticu od slovenskih knezovah naselbine *Horvatske* i *Ljubinske.* *U.*

skih krajevih. Epištainski su takojer i Curinskomu u knežiju njegovu dopirali. Cesar *Henrik* II. je takojer arkibiskupu soligradskomu sve potvàrdio (g. 1057), što je dosad posvětna steko, t. j. Mozirje (Prassberg) u Celjskom, Optuj, Ziup *) kod Sulpe (Sulme) sa svimi kolicimi okolicami do Mure i Lužnice (Laśsnitz), zajedno i Landsberg i Susele (Sausal **). Istoj arkibiskupii poklonio je već Ludovik Pobožan Brežce (Ran) (g. 858) i Seunce (Lichtenegg, g. 861)), kao i Landsberg i Sisule i Lipnicu, potvàrdivši joj takojer župu Poljice (Pöls).

Kako su němački biskupi stekli gradove i velikoga se domogli blaga, stade se duhovna vlast natěcati s posvětnom, rimska sa cesarskom, i nadkriljati ju. Osobito pako se je medju cesarom Henrikom IV. i papom Gàrgurom VII. velika i žestoka zametnula razpra; cesar je najme od němačkih biskupah potaknut Sasom tako gàrdno dodihavao, da ga (g. 1076) kod sv. rimske stolice obtužiše. To je Gàrguru bilo vatre pod njegov kotao, zašto da se je već bio na to odlučio, duhovnu vlast nad posvětnom uzvisiti i kralje i cesare, ako se nebi vladali polag zapovědih càrkve, izprokleti (in den Bann legen) i sa prestolah bacati i t. d. Papa dakle Gàrgur VII. pozove cesara Henrika IV. u Rim, za razlog dati njemu o tomu što je učinio. Henrik s toga razljutjen, pozove němačke bi-

---

*) Ziup bio je stari grad blizu Lipnice, možebiti baš sa svim do nje. *Ziup* znači možebiti slovensku *župu* (ili *županiu?*). Dva ova grada bila sta u neprestanoj raspri dotle dok nije propao Ziup i razrušio se, a *Lipnica* nad njim uznikla i razastàrla se. *U.*

**) Kao što je *Lipnica* ime slovensko, tako isto su i *Suseli.* Tu su po svoj prilici bili Slovenci onoga roda, koji sad žive oko Moldave, Labe ili u Ruskoj. Čim su bili Slovenci toga kraja primorani poněmčiti se, počeše se njihove naselbine zvati *Sausal.* A drugih slovenskih imenah po dolini Suselskoj ima još dan danas više od polovice. *U.*

skupe na sabor u Wormo, ištući da se sbaci Gàrgur s časti i stolice papinske.

I Gàrgur papa od svoje strane sastavi sabor u Simu, u kojem proglasi Henrika sbačenim i lišenim prestola cesarskoga. Medjutim i drugi němački biskupi i knezovi medju sobom zaključe, da se ima drugi kralj izabrati, a Henrik u Rim odpraviti. Uslěd toga se Henrik sbilja sa svojom pàrvo zabačenom ženom spremi put Rima (g. 1077), putujući sa ženom i děcom po vàrlo ljutoj zimi preko visokih pogibelnih planinah Savojskih. Odmah kako Henrik stigne u Italiu, sakupi se plemstvo od sviuh krajevah oko njega zahtěvajući, da se prie sastavi velika vojska, pa onda da ide na susrět papi. I papa tako se njega uplaši, da se u tvàrdi jedan grad Lotrinske udovice Matilde zatvori. Henrik dodje uprěd taj grad moleći za dozvolenje doći pred obraz pape. Jedva da se Gàrgur prigne na tu prošnju, najme: dati cesaru dopuštenje činiti u tom gradu pokoru za svoje čine. Henriku bude otvoreno — do vratah unutàrnjega bedema, gdě tri noći u prostoj debeloj košulji na ljutoj zimi bos i gladan čekaše, dok mu se neizreče sud. Tek četvàrti dan pusti ga papa preda se i njemu reče, da ima odstraniti svoje savětnike, svim rimskim papam biti podložan i pokoran, i da nesmie prie nikakvih kraljevskih biljegah i uresah nositi, dok zahtěvanje to neizpuni. Ovo gàrdno poniženje i italskih knezovah preziranje učini, te je Henrik u hitnji toliko vojske sakupio, da je obkolio grad Kanovu i papu u njega zatvorio. Medju tim němački knezovi nahuštjeni od rimskih legatah, švabskoga kneza Rudolfa za kralja proglase. Ovomu kralju pošlje papa Gàrgur krunu sa slědećim napisom:

»*Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolfo.*«

t. j.

»*Stěna je dala Petru, Petar daje krunu Rudolfu.*«

U tu razpru bila je i naša Štajerska zapletena, budući su se soligradski i aglajski biskupi dàržali papine strane. Nu aglajskoga patriarka Henrik poslě vratjajuć se iz Rima na svoju stranu dobie. Taj mu otvori put, a Henrik kao vihar nasàrne na Pasovu i Soligrad, poslě i u naše gornjo-štajerske krajeve udari i sve bez milosti skonča (g. 1078), soligradskoga arcibiskupa protěra a drugoga na njegovo město postavi. A taj je soligradsku stolicu i kloštar Admontski strahovito sharao. Tako isto i po Rakuskoj, budući je župan Luipold napokon prelazio na papinu stranu, bude sve porobljeno i požgano i sharano. Na to papa opet Henrika prokune, a Henrik papu svàrže, a drugoga za papu postavi. Najposlě isti cesar i papa Gàrgur s vojskami se sudare. Tako ta razbojna smutnja uztraje, dok papa Gàrgur (g. 1085) neumre i ostali se Henrikovi suvražnici neprestave na mirnîi svět. Poslě Gàrgura bude Vàrban II. papom izabran. I ovaj cesara Henrika zajedno š njegovim papom prokune, i cesarevića Konrada proti svom otcu uzbuni. Papa *Vàrban II,* (g. 1099) baš na umoru budući, primiri se, ali njegov naslědnik papa *Klemens III.* potvàrdi prokletstvo cesara, a němački knezovi njegova mladjega sina Henrika V. (g. 1105) za kralja prozovu i krunom okrune. Papini priatelji te i ovoga proti otcu pobune. Te razpre napokon smàrt zaglavi. Cesar Henrik IV. umre (g. 1106), a sin njegov Henrik V. bude kralj. I on se pobocka s papom, dok se ipak opet napokon neprimiri.

Za domoći se laglje najvišje svoje vlasti i sile odrediše rimske pape kàrstonosnu vojsku u svetu zemlju poslati. Saraceni (Turci) su najme Palestinu, tim i Jerusolim i ostala sveta města pod svoju demeškinju okrenuli, i sa svećenimi města i kàrstjani toli okrutno postupali, da su gàrčki cari papu u pomoć zaprosili. Papa Vàrban II. sazove na Francuzku velik sabor (g. 1095). Tu on i *Petar Pušavnik (Piere d'*

Amiens) svojimi nadutimi rěčmi narod tako razpale i nagovore, da se sila ljudih sastavi i na bojni put u svetu zemlju spremi. Ta vojska, *kàrstonosna* imenovana, krene put Dunava u Rakusku i Ugarsku, gdě joj se sve više naroda pridruži. Ti su kàrstonoše svuda putem židove okrutno preganjali, sve robili i plěnili, gdě su god bili prošli, poradi česa ih je sila po Ugarskoj izsěčena. Nakupivši se i na drugih krajevih čopori ovakovih kàrstonošah stigne u Carigrad toliko silnih četah, da su Turkom grad izza grada, kulu izza kule pooteli, i tako hàrvajući se pod istí Jerusolim pali. Budući stoji grad Jerusolimski na stěni jednoj, pa je i naokrug samimi gorami obkoljen, nemogahu ga podugo osvojiti. Napokon udare na njega sa strane Uljske gore, osvoje ga d. 15. Sàrpnja g. 1099, a *Gottfried Bouillonski* uspe se pàrvi na bedem. Tim nasàrnu i ostali za njim, dok grad nepreotmu Turkom. Poslě kako su nedělju danah ubijali Turke, spremu se kàrstonoše u pokornih oděćah i bosonogi na sveta města. Zatim proglase Gottfrida Bouillonskoga kraljem Jerusolimskim, nu on na městu, gdě su odkupitelja věnčali tàrnjem, neće da prime krunu na glavu, nego se voli imenovati braniteljem božjega groba. Kako stigne u Europu glas, da je Jerusolim na juriš osvojen, opet se po Europi nakupe sa sviuh stranah nove čete za osvojiti i ostalu Palestinu. Bavarski vojvoda *Welf*, soligradski arcibiskup *Tiemo*, pasavski biskup *Urih*, i admontski opet *Giselbert* dodju s novom vojskom (g. 1101) u Beč. Ita Luipoldova mati spremi se š njimi. Ti kàrstonoše projdu srětno kroz Ugàrsku i Gàrčku. S dolnje strane dospie i druga vojska, koja se š njimi složi i tako u Karamansku unidu.

No tu sila Karamanah iz gorah nasàrne na njih, te ih toliko ubije, da od 160,000 jedva 3000 uteče. Itu zarobiše i zajedno s ostalimi ugledniimi ženami Turkom prodadoše. Arcibiskup *Tiemo* izdahne od

groznih mukah; Giselbert umre u Palestini, Urih se izbavi i kući povrati.

Medjutim umre i naš štirski knez Otokar III. Za njim slědjaše sin njegov Otokar IV. (g. 1088). I ovaj umre (g. 1122), a njegov sin Leopold naslědi ga u vladi. Za ovoga Leopolda poče se naša štajerska zemlja sve više sastavljati.

Tělo, življenje, oděća, jezik, običaji.

Struk, lice i način živlenja Němacah i Slavenacah opisalo se je u priašnjem poglavju. Od *Karla* pako, koj se nezvaše bez uzroka *Velik*, trěba i to napomenuti, da je bio deset pedanjah visok, okrugle glave, dugačkoga lica i nosa, širokih grudih i širokoga vrata, visokoga čela, velikih modrih očiuh, pronicajućih, kad bi poštena čověka gledao, a strašnih, kad bi se razljutio. I glas njegovih rěčih bio je silan i jasan, nu od prirode imao je Karlo mirno sàrce i prijatan pogled. On živiaše vàrlo prosto i uměreno, za to se i do svoje 69. godine ni razbolio nije. Bio je pak tako jak, da je golom rukom podkovu razlomio, i jednim mahom čověka razkolio. Tako isto nosio je prostu oděću od platna i sukna, što su njegove žene i kćeri izatkale, nu kad je sědio na zlatnom svom prestolu, vaskolik je sjao zlatom i dragim kamenjem. Němački je i latinski jezik cěnio najviše razvě svojega franačkoga narěčja. — *Svatopluk* (slovenski Karlo) bio je čověk bistre, razumne glave k svakoj izvàrstnosti prikladne; u ostalom bio je S. žestok, slobodan, smio, izkusan i naučan na svaku pogibel i gorući ljubitelj svoga naroda i njegove narodnosti. Bio je (kako se na slikah vidi) srědnjega stasa, slovenskoga okrugloga lica, a u svojoj vojvodskoj opravi imao je krunu na glavi, u desnici mač, na tělu kratku suknjenu dolamu, a prěko nje dugački kožuh na način kabanice. Svoje su brašno (živeš) Slovenci i Němci vadili iz njivah, vinogradah, od domaće živine i od zvèrine. A ondě, kud su

vojske prolazile, gladovali su. Nošnja je u to vrěme bila kod Němacah franačka. I gorotanski Slovenci počeli su bili nositi němački (?) kroj; nu naši Slovenci (Doljanci) nisu htěli odložiti svoje prostrane naredne nošnje. Němačka im je oděća bila omrazna. *Jezik* němački bio je onda još sirov i neokretan. Usuprot tomu bio je jezik slovenski već onda mnogo tanahnii i ugladnii. Slovenci su naime svoju rěč već davno polag gàrčkoga izobražali i spretali, takodjer i pismena od Gàrkah uzeli dodavši několiko svojih za vlastite im glasove. Po Maćedonii, Trakii i drugih gàrčke carevine predělih bili su već davno naseljeni Slovenci, bivši u dvoru bizantskom u velikih čestih i dostojanstvih. Slovenski se je jezik u narěčju sàrbsko-hàrvatskom i bugarskom već prie mnogo prilagodio slici gàrčkoga, što se vidi iz sv. pisma, koje su Slovenci već u 9. stolětju na svoj jezik preveli, i koj se je prevod takojer k moravskim, panonskim i gorotanskim Slovencem doneso, gdě su to narěčje dobro razuměli, budući je to narěčje sasvim srodno s dolnjim, a onda još kamo bliže nego li u naše vrěme. Evangjelsku pověst od Samaritane prilažem ovdě iz istoga pisma (*vid. Luka X.* 30 — 36.) — »Člověk někij shoždaše ot Jerusalima v Jerihon i v razbojniki vpade, iže svlekše jego, i jazbi vloživše otidošja, ostavlše jele živa sušča. Po slučaju že svjaščenik někij shoždaše putem tem, i videv jego mimo ide. Takoždezě i Levit, biv na tom městě, prišed i videv mimo ide. Samarjanin že někto grjadij priide nad nego, i videv jego, milosrdova. I pristupl objaza strupi jego, vlivaja maslo i vino. Vsadiv že jego v gostinicu i preleža jem. I na utria izšed izem dva srebrenika, dast gostiniku i reče jemu. Prileži jem, i ježe ašče priiždivęši, jaz, jegda vzvraću sja, vzdam ti.« — Pored němačkog i slovenskog jezika bio je takodjer latinski gotovo obćinski. — Narav němačka bila je onda velika sàrditost i okrutnost sve u boju

potući. Slovenska pako narav bila je nesrětna nesloga i razdruženost izmedju sebe. Drugi su bili običaji: odrězati nos, izvaditi oči, izčupati jezik, odsěći ruku, potajno ubijati: svi ti zli običaji bili su svakidanji. Na *čini, uzroke, obranje* i. t. d. tvàrdo se je věrovalo, *věštice* su i vilenike palili, tako isto i krěsnike ili one ljude, za koje su kazali, da pripravljaju zlo vrěme, gràd, i. t. d. Nepravednost, nedàržanje obetjanjah, krive prisege, prekàršenje zakona itd. bila je stvar obična i svakidanja.

Budući su u ono doba našinci i s Magjari imali mnogo posla, a mi oćemo i o njih posebice da govorimi. — *Magjari* su bili pleme hunskoga ili obarskoga kolěna. Od izvora bili su malena nu čila struka, hàrdjavožuta, čudna obraza, dubokih očiuh, malenoga zavàrnutoga nosa i ošišane glave. Njihove su žene bile gadne, nu směle i junačke, na sve tegobe života naučene, gledeć na divjost i okrutnost iste svoje muže nadkriljujuć (sužnji su od Magjarkinjah puno više propatili nego od istih Magjarah). Svoj potlanji lèp stas i obraz stekli su Magjari po drugih najpače slovenskih ženah, koje su jatami odaganjali iz naših i drugih krajevah. Magjari su živili od zvěrine, od druge živine i od plěna. Njihova je bila oděća skrojena od živinskih kožah, od kojih su si takojer šatore šivali. *Jezik* njihov bio je lagahan, sirov, malobesědan; u bojnih prilikah vise nalik na divji grozni krič (Schrei) nego li na čověčji govor. Tek poslě kako su u njega primili po hiljade slovenskih besědah, obogatili su ga i polěpšali. Nu sa svim tim su poslě toga primorali Slovence, da se pomagjare, město da bi se Magjari bili slovenski učili, jerbo su oni došli u pradomovinu Slovenacah, od slovenskih ženah lěpši stekli staz i obraz, tek slovenskimi rěčmi svoj neokretan obogatili i polěpšali jezik. Sasvim tim su kazali i dokazivali pored toga, da je njihov jezik najstarii na světu i isti onaj, kojega je govorio Adam u raju. — Naravi

i običaji njihovi bili su vàrlo sirovi (n p. jěli su sirovo konjsko meso itd.) o kojih sam već na drugom městu govorio. Samo to trěba još napomenuti, da su u svojoj divjosti i okrutnosti dugo još zaostali. Isti Gejza, koj je imao već kàršćansku ženu, toli je bio ljut i divlji, da je u svojoj nagloj sàrditosti svakoga ubio, koj mu je došó pred lice. Magjari su gotovo čitav svoj věk proživili na konjih. Děcu su od mladih noguh učili jašit divje konje i věstbati se u strěljanju. Bračna věrnost nije bila kod njih u velikoj cěni, nego je vladala gàrdna ljubomornost, tako da su čudne Magjarkinje drugim lěpšim ženam nose rězale.

(Slědi jošte; *Vojska, oružje. — Věra, duhovnici, càrkva. — Gospoda, podložnici, imetak, porez, daće. — Obradjenje i oplodjenje zemlje, družbinsko i kućno življenje. — Zanati, tàrgovina, novci. — Znanje, nauke i iznašastja.* — Nu to ćemo u tretjoj knizi nastaviti.) *U.*

Někto

o narodnih zabavah u

Slavonii.

Od

Rodoljuba Luke Oriovčanina.

Naroda kojega *pěsme, poslovice, pričice, običaje, nošnju* i *zabave* u svojem izvoru motriti i razsudjivati, jest jedna od najugodniih i najlěpših zabavah, koje nesamo da razkošje i slast motrećim donose: nego i isti stupanj ćudorednosti i izobraženosti uče obširno spoznavati. Jer čim *pěsme, poslovice* i *pričice* unutàrnje bitje kojeg naroda obilato izjasnjuju; *običaji, nošnja* i *zabave* izvanjsku narodnih bojah sliku pred oči meću. Ukupno pako ne bez udivljenja dokazuju pučku izobraženost duha i ćudorednosti značaj, buduć da se najlašnje i najsigurnie poznati i razsuditi bez uvrěde iz ovih može. — Kada su dakle ova tako sposobna za càrpiti iz njih izobraženozt duha i ćudorednost, někoja ću na zahtèvanje *prijateljah* u kratkom o *slavonskih zabavah,* izpustivši za sada ostalo, navesti.

Pod zabavami razumiti se ima *plesanje* (tanac, — Slavonci niti jednu niti drugu rěč neupotrèbljavaju, nego vele *igra*) i ine svakojake *igre,* koje mladež obojeg spola u vrěme od poslovah prosto, lětom u debelom ladu listatih lipah, ili u perivoju pod kitnjastimi voćkami; zimom pako u toplih sobah sa dozvoljenjem kućnog gazde, izvadja. Plesanje u Slavonii sastoji u

narodnom kolu i *tancu.* Kolo [1]) je jedna javna nedužna i nevina zabava. Ono se većinom na travnih čimenih, ili kod cårkve u ladu uhvati, rědko pako kada u sobi, gdě ih se mnogo okretat nemore. Izvadja se na slědeći način: Děvojka desnu ruku pruži izpred pårve na desno stojeće komšinice (susěde) i izpod nje desne ruke drugoj od nje stojećoj. Komšinica na isti način opet od sebe drugoj stojećoj dade ruku, i tako dalje, dok se u krug sve jedna do druge nesastanu. Onda se počmu po tehani (tiho, lagano) okretat praveći dva mala koraka napårvo, a jedan ili pol natrag, bårže ali polašnje, kako naime napěv pěsme bårže ali polašnje zahtěva. — Poslě, kad se već kolo zaniše, pěvačica i š njom pol kola zapěva, i to tako, da, kada jedan stih izpěvaju, istoga ponavljat pričmu, na primèr: »*Turski konji Boga mole, Turski*« dok druga polovica rěč uhvati i čitav stih ponovi, i po drugi put pričima, dok drugi stih pěvačica »*A kaurski uzde lome*« pričme i. t. d Ako je pěsma satrojena iz peteronožnih stihovah [2]) kakove su većinom sve, koje se

---

[1]) Veli slavni Ivan Kolar o kolu: »*Die Natur des Tanzes ist sanft und gemässigt, manchmal tritt ein etwas rascheres Tempo ein.*« Wýklad čili přimětky a wyšwětliwky ku Sláwy Deeře.

[2]) Iz moje sbirke narodnih pěsamah:

»Turski konji Boga mole,
A kaurski uzde lome;
Daj nam bože vojevati,
Drine vode negaziti;
Jer je Drina bèrza voda.
S večer Marka zaniela,
A u jutru izniela.
Da j' u Marka svoja majka,
Za dan bi mu glase brala,
A za drugi razabrala,
A za treći k Marku došla;
Al po Marku trava nikla,
Diteljina do kolina,
Čemerika do čovika.«

u kolu pěvaju, onda se polašnje okretje, ako li su kratji [3]) onda bàrže. — Buduć da i muškarci višeput u kolo se uhvate, onda se malo drugačije plesa, kao na priměr kod tanca, dvě tri stope se na městu načine, pa zatim dobar korak malo bàrže napàrvo, a samo pol natrag učine pěvajuć.

Mogu se ovdě još dvě vàrsti kola, naime *Povratjanac* i *Jastučak* ili ti *Vanjkušak* spomenut, izmedju kojih pàrvo *se plesa na* slědeći način: Uhvate se kao i u kolu, nu s tom razlikom, da krug neprave, nego se uzduž pruže i plesajuć za *kolovodjom* idu, kud jih on vodi, podvikujuć čas jedan čas drugi »*Kolovodja kolo vodi, pritucalo* [4]) *za njim hodi.*« Plesajuće dudaš dudajuć, ili tamburaš tamburajuć prati. Ovo plesanje najviše od kolovodje zavisi, koi umie svakojake zadaće plesajuć proizvesti, koje bi težko bilo onomu, koi ih još vidio nije, popisati. Kada se *Povratjanac* plesa, onda djerzi (momci)takojer stupe i dok děvojke pěvaju, oni marljivo pocikuju i šaljive izraze komšinicam govore.

Jastučak ali *Vanjkušak* se pleše, kao i prosto gori spomenuto kolo, s tom samo razlikom, da se navadna pěsma [5]) od svih plesajućih jednoj po jednoj osobi

---

[3]) Na istom městu:

»Ružmarin zeleni,
Što se nezeleniš,
Dušo moja draga,
Što se neveseliš?« i t. d.

ali: »Oj Anice, sladko ime,
Za tobom mi sèrce gine.
Ono tvoje bilo čelo,
Sjajno moje ugledalo.« i t. d.

[4]) *Kolovodja* se onaj zove, koi vodi i upravlja s cělim kolom, a *pritucalo* je onaj, koi stražnji u kolu stoji i razumije svakomu što šaljivoga odgovoriti na rěči: »*Kolovodja kolo vodi, pritucalo za njim hodi.*«

[5]) Iz moje sbirke narodnih pěsamah:

»Igra kolo u dvadeset i dva,

redom plesajućoj pripěva. Nu prie nego se sastavi kolo, postavi se *jastuk (vanjkuš,* i jednu i drugu rěč Slavonci upotrěbljavaju) na srědinu, odkud se *jastučak* i naziva. — Kada se pěsma zapěva, onda ona osoba, koje ime izreknu, stupi u krug, i uzamši jastuk pred onu osobu stane, koju želi poljubiti, te tako ova odmah stupi u krug i kleknuvši na jastuk poljube se obodvoje, zatim ustanu i okrenu se čas na jednu čas na drugu stranu. Poslě toga pripěvana osoba unide u kolo da plesa, a pozvana ostane. Onoj opet iznova onu istu pěsmu pripěvaju, dok se na taj način svi neobrede, s tom opazkom, da mužko mužke a žensko ženske glave pozvati nesmie.

Plesanju se pridružuje i tako zvani *tanac,* koga dvoje a dvoje nuz dude ili tamburu plesaju i to na slědeći način: Kada tamburaš zatambura ili dudaš zasvira, djerz (tako se zovu u Slavonii neoženjeni mladići. To je turska rěč) ili i drugi, koi plesat želi, stupi medju děvojke, koje u hàrpi abaška (za se) stoje. Onu, s kojom momak plesati želi, uhvati za desnicu i izišavši na srědište pričme plesati, nu malo potlim proměni svoj položaj, i primi děvu s obadvima rukama po pojasu, čim ona samo svoju desnu na njegov pojas, lěvu pako na rame postavi, i to sve tako věšto i bàrzo, da u oka trenutje svoj položaj proměne. Na glas tambure razstave se, i jedno od drugoga na tri, četiri koraka daleko plesaju, on čas podbočivši se obadvima rukama, čas pleskajuć, dok ona kraj sebe spusti je i mirno dàrži, malotàrp se sastanu i uhvate opet iznova te sad na ovu sad na onu stranu okretju. Po ovom se opet rastanu i dàržeći se samo za desnice plesaju, čim djerz, dignuvši u vis svoju i njezinu ruku, okretje se na petah

U tom kolu lipa Aga igra
Kak'va Aga sladka usta ima,
Da me hoće poljubiti s njima,
Volila (o) bi neg dvadeset i dva.
Ljubi Ago (Franjo) koga tebi drago.«

na jednu, a ona na drugu stranu, neprestano se dàržeći. Ovo isto se opet ponavlja dotle, dok dudaš svirat, ili tamburaš neprestane tamburat, inače da se odustane prie od plesanja nego gajdaš ili tamburaš od sviranja, bila bi velika sramota; prem da više put trostruki znoj osobito muškarce, koji bolje skaču, probije. Kakogod u *kolu*, tako i kod *tanca* djerzi šutit nemogu, nego pocikujuć svakojake šaljive izraze govore, koji se većinom na drugaricu, s kojom plešu, protežu, na priměr veli:

»Sviraj, sviraj gajdašiću,
Dat ćemo ti divičicu;
Tebi jednu, meni dvi,
Ti se sèrdiš a ja ni« [6]).

Tanac se ovaj najviše zimom u sobah bolje prostranih, kakove svaka veća obitelj imade, od mladeži izvadja u svečne dane, ili u oči ovih; jer u radićak nijé moći slavonske děve od preslice ili stana podnipošto k plesanju nagovoriti, prem da za njim kao i za preslicom čezne. Nu i lětom je u navadi, ali samo onda, kada se dosta u kolu naplesaju, ili gdě su veća družtva, kao na priměr neděljom po pol dana, ili na proštenjih, na koja svět, osobito pako mladež obojeg spola, iz cěle okolice gàrne. — *Povratjanac* i *Justučak* se rědko kada plesaju, osobito pàrvi, samo onda, kada su velika družtva, ili u svatovih; stražnji pako zimom u vrućih sobah, kada se vani ništa radit nemore. — Da je plesanje, samo kad se zakoni uměrenosti neprekàrše, nevina i vele obljubljena u Slavonii zabava, to je bez svake dvojbe, jer nesamo mladež, nego i starie osobe često stupe u kolo ili tanac, da se malo razvesele. Male curice od četiri, pet godinah već je moć viděti na sokaku istom, gděgod pred kućom kolo uhvatit i okretat se, pěvajući rěči

[6]) U koliko sam mogo do sad opazit, samo u *poskočnicah* Slavonci imadu rime (cadentie).

one, koje su si zapantile iz ove ili one pěsme od odraslih děvojakah; čim děčačići par a par skaču i tanac naslědovati nastoje.

Zimno vrěme, osobito pako duge noći, sprovadja mladež obojeg spola u Slavonii na *Prelu*, koje je jedna izmedju najvećih zabavah. — *Prelo* se zove sastanak mladeži cěloga sela u jednoj kući sa dozvolenjem gazde svaku večer, gdě ženskadija pěvajuć i veseleć se prede, dočim muškarci jedan drugom, što im se je kroz dan u šumi ili u polju pripetilo, pripovědaju. — Zatim ovaj ili onaj stane svakojake pripovědke pripovědat, kao od *vilah*, *vešticah*, *vukodlakah*, *sablastih*, *duhovah*, *junakah* i t. d. dok ga ostali pozorno i s udivljenjem i strahopočitavanjem slušaju, ali ako ne to, onda jedan izmedju njih štije *Satir*, *Kačića*, *Kalendar* [7]) ili druge šaljive u narodnom jeziku pisane knjige, koje na razveseljenje družtva služe. — Ako ovaj, koi čati, lěpih stvarih predloži, da se svima dopadu, onda od děvojakah na dar dobije *ošafa* (suho za zimu pripravljeno voće, kao jabuke, kruške, šljive, orasi, i d. ukupno *ošaf* se zovu), što one svaku večer po něšto u zapregi ponesu. Običaju medju ostalimi i pripěvati jednoj i drugoj navadne pěsmice [8]), koje kad

---

[7]) Satir je Reljković častnik u Pruskoj bivši u vrěme sedmogodišnjeg rata pisao, da svojoj domovini mali dar donese. — Kačić je pàrvi narodne pěsme popisao, koje su i sa slavonskim něgdašnjim pravopisom bile pretiskane. Ove knjige malo koja kuća osobito u granici da nema.

[8]) Iz moje sbirke narodnih pěsamah:

I.

»Što se ono zeleni
Pod Marini pendžeri;
Il je šuma? il je bor?
Il je Marin dogovor? —
Nit je šuma, nit je bor,
Već je Marin dogovor.
Lipi Tomo tulipan
Ljubi Maru svaki dan.«

se dokončaju, slědi veliki směh, po čem pripěvane često u veliku smeću i stid dodju, osobito ako se takove dvě osobe pvipěvaju, koje se ili netàrpe, ili rad imadu, k čemu se još i to pridruži, da djerz děvu sebi pripěvanu mora u nazočnosti sviuh poljubiti. Prelo je takojer gnjězdo i izviralište *zagonetkih*, koje se postavljaju za vrěme pokratit, i směh medju družtvom pobudit; tako na primèr pita jedan drugog: što je to „*Visi visuljak, tèrči tèrčuljak, al govori tèrčuljak, da mi je onaj visuljak*?" Onda svi redom pogadjaju, što to značit ima, dok jedna ili druga osoba nezavikne „*prase i žir*," na što se svi smiju, čudeći se, da tako naravnu stvar pogodit nisu mogli, te nove postavljaju. Ali ni gostbe nemanjkaju na prelih, té si mladež višeputa preko godine pravi iz prinesakah, koje sami donesu. Ova se u oči svetca ili nedělje i u iste dane svečane obdàržava, potlim koje svakojake igre mladež izvadjati običaje, u vrěme od poslovah prosto pristavlja, i izmedju kojih někoje navadjam.

1) *Pàrstenak*, koi se na slědeći način igra: svi kako muškarci tako i ženske sklopivši ruke redom se posade, zatim jedna izmedju děvojakah uzamši medju dlane pàrsten, od koga i ime igra imade, te ga nosi od jedne do druge osobe, dajuć ga na očigled svakoj, dok ga nepusti u ruke onoj, kojoj je već naměnila. Kad tako sve obide, onda pozove na strani dvě stojeće děve, izmedju kojiuh jedna *angjela* a druga *vraga* predstavlja, da pogadjaju, kod koje je osobe

---

II.

Čije li su tarabice?
Čija li su vrata?
Čija li je lipa Tera
Od suvoga zlata? —
Ivine su tarabice,
Ivina su vrata;
Ivina je lipa Tera
Od suvoga zlata. —

pàrsten? Najprie dakle do tri puta pogadja *angjeo*, i ako pogodi, onda on tu osobu u sebi opredĕljeno mĕsto, koje se kao raj smatra, odvede. Ako li pako nepogodi, stupi *vrag* pogadjat; nu samo dva puta, i ako do dva puta pogodi, onda vodi onu osobu u pakao; ako li nepogodi, onda uzme sudac pàrsten, i nanovo dĕli tako dugo, dok sve do jedne *angjeo* ili *vrag* neodvedu. — Po ovom stupi *angjeo*, *vrag* i *sudac* u jedno, da čine vĕće, u kome tri dàrveta uzamši zabilježe, koje je angjeosko, koje li vražje i koje sudčevo? — onda ih postave na sobu, zatim sve, kako iz raja tako i iz pakla pozovu, da prĕko dàrvetja prelaze, bez da znadu, koje je čije dàrvo, nu tako, da svako izmedju njih na jedno stane. Sudac se kod toga punokobnog mosta postavi (most bo se, ili kako Slavonci vele ćupria, ona tri dàrvca zovu), i one, koji na pàrvo dàrvo stanu, na jednu; koji na drugo, na drugu; a koji na tretje, na tretju hàrpu ići razredjuje, ter stopàrv onda se izjasni, koje je čije dàrvo i tko na čiju stranu pripada, čim ova tri vĕćnika svaki k svojemu družtvu pristupe. — Po tom angjeo svoje u nebo kao *angjele*, vrag svoje *vragove* u pakó, a sudac svoje, kao živuće ljude na zemlji pusti, kud tko hoće.

2) *Lončićak* se ovako izvadja: Svaka dĕvojka, pošto bi u kolo već jedna od druge na tri, četiri koraka daleko stala, posadi si po jedno dĕte. Medjutim jedna od njih sa pletenom maramom okolo ide govoreći: »*Mali lončić bèrzo pokipi*« tukuć one ostrag, koje se usude obazrit se natrag. U tom jedna iz kola povikne »*na solé*« (t. j. na mĕsto) i tad se mĕnjat moraju; nu tako, da svaka po jedan *lončić* ugrabi, kojom se prilikom i okolo hodeća skàrbi, da jednog dobije, te tim naravno jedna ostane bez njega. Ta opet iznova mora okolo hodeć vikati: »*mali lončić bèrzo pokipi*«. Ovdĕ se opaziti mora, da, kada jedna drugoj maramu predaje, prie nego ju izruči, lupi po

dlanu uzimajući jedan put u znak i u potvàrdjenje prava, da svaku u svoj lončić negledajuću š njom smije udariti. Ova se igra lětom pod listatimi lipami a zimom u vrućih sobah izvadja. — *Lončićak* se zato zove; jer kano lončići kod vatre bàrzo pokipe; tako i děca sědeća još bàrže izgube sědeći ustàrpljivost, i nemirna postanu.

3) *Zob* prodaju na priměr ovako: Iza kako bi se već mladež obojeg spola posadila u red, izaberu iz družbe dvě děvojke, izmedju kojiuh je jedna *sudac*, a druga *kapetan*. Po ovom se kapetan uputi od jedne do druge osobe pitajući: »*pošto kume zob?*« na što upitana osoba polag volje cěnu kaže; nu kapetan, nemogući toliko platiti, pusti se u tàrgovanje i cinkanje dotle dok se pitana osoba nenasmije, ili onu rěč neponovi, koju je već jedan put u ovom cinkanju rekla. Ako jedno izmedju ovih učini, mora dati zalog sudcu za svoj grěh. Ovaj sastoji u marami, cvětu ili drugoj kojoj stvari. Kada se ovako několiko putih svi obrede, onda sudac stupi u krug i turivši ruku u maramu, u kojoj su zalozi umotani, rekne: »*što je onaj saslužio, čiji je zalog u mojoj ruci?*« Na što kapetan rěč podigne i sud izrekne, koi ako se strog sudcu vidi, omekšati ga imade pravo, ne povekšati. Kaštiga ta na priměr u tomu sastoji: da krivac ide na dvor, te tri istine i tri laži donese, ili, da mora sve redom poljubit i. t. d. — Zob se zato zove, jer je prodavanje zobi predmet takov, koi lasno na směh navadja i tim se zalog dati mora. Ovu igru i u varoših, nu samo pod drugom slikom i ne tako prosto i u narodnom duhu, gospodične slavonske, kada su u većih družtvih, izvadjaju.

4) *Žmirke* se ovako igraju: Prie nego se u kolo skupe, uzmu dàrvo, i sve ga obuhvate tako, da ruka do ruke dojde. Kada već sve uhvate, onda ona, koje je najdoljnja ruka, metje ju najgornju, i tako dalje, dok dojde do kraj dàrveta. Onoj, koje je najgornja

ruka, s maramom oči dobro zavežu i okolo nje kolo uhvate, zatim se tiho okretju bez plesanja i pěvanja. *Ćorava* pako *baka* (tako bo zovu onu, kojoj su oči zavezane) tumara okolo, dok pred jednu nestane i s nogom o zemlju nelupi, po čemu odmah kolo stati mora, zatim ona, pred kojom je stala, mora škomucnut, ali tako, da ju *ćorava baba* po glasu nemore poznat, inače bi ova onda babom postati morala, jer ona iz glasa zaključuje i pogadja, tko je pred njom? Ako do tri puta nepogodi, kolo se dalje okretje, ako li pako pogodi, onda *ćorava baba* maramu skine i zaveže oči pogoditoj, te tako ta sirota na njezino město u kolu stane. — Ako dugo pogodit nemore, onda joj pàrkose, čim ju jedna uštipne, druga turi, ova u uho zavikne, ona povuče. Najposlim pričmu pěvati, nu onda se moraju bàrže okretat, da ih po glasu nepozna.

5) *Pčela*. Ova se igra na slědeći način izvadja: Prie nego istu igru pričmu, izaberu *gazdu* i *tata*, zatim se svi okolo tàrpeze posědaju i na nju s glavami se nalegnu, da viděti nemogu, što se okolo radi, na čelu pako gazda na isti način se nalegne. Poslě toga *tat* uzme batinu u ruku i pričme peckajuć š njome okolo tàrpeze obilaziti (ako se male curice igraju, one se ničice jedna do druge na zemlju polegaju), koga gazda, bez da bi glavu podignut smio, upita: »*Tko to kume tače?*« na što mu tat odgovori: »*ja, kume, ja!*« Tada gazda: »*nemòj mi koje pčelčice ukrast,*« na što tat neprestano okolo hodajuć govori mu: »*neću kume, nedó Bog!*« te tako čim ove rěči izrekne, najstražnju pčelu batinom gurne, ova polako ustane i za tatom ode, koi ju prekrije. Tat se zatim opet povàrne, i pričme peckat i krasti, ponavljajući svaki put gori spomenute rěči s gazdom, dok sve, osim one, koja do gazde leži, neodvede, i kada već i strašnju prevabit nastoji, onda se gazda digne i opazi, da mu pčelah neima, po čem taki tata upita: *kume, jesi l' vidio moje pčelčice?* A tat mu odgovori:

Nisam kume, nedó Bog! Poslě toga gazda tata pozove, da š njim ide tražit pokradene pčele, govoreći: »*Pomozi mi, kume, pčele tražit,*« na što tat: »*Hoću, kume, dao Bog!*« — Onda se oba spreme na put tražit pokradene pčele, i kad se na nje natepu, gazda rekne: *Vidiš, kume, moje pčele?*« na što tat: *Nisu, kume, nedó Bog!*« Na ove se rěči gazda razljuti i podvikne: *moje pčele ovamo ajdete!*« Onda sve one, koje žele njegovu stranu, k njemu pridu na naznačeno město, ine pako ljute, što se ove od njih odděluju, pričmu na nje štipajuć nasàrtati, koje braneći se čast u zajam vratjaju dotle, dok jedna ili druga strana nepreoblada, ili dok se gazda i tat nepomire. Zatim one, koje na gazdinoj strani stoje, gazda odvede; ine pako pretvore se u *ose* i ostavivši tata odlete u šumu.

6) *Sugreb.* Děvojke, skupivši se (osobito lětom, kad je velika vrućina) toliko slamkih jedna izmedju njih uzme u šaku, koliko ih ima. Po čemu onda redom izvlače, i ona, koja najdulju izvuče, mora biti *màrtvac.* Odmah ju zatim povale na travu, gdě ruke sklopi i zažmiri; nu prie, nego što *màrtvaca* kititi pričmu, odrede se někoje izmedju družtva, koje imadu nakititi màrtvaca, někoje, koje će pěvat, a ostale narikati. One, koje su za narikanje odredjene, proste su od svega, da pače niti màrtvaci biti nemoraju [9]).

---

[9]) U ovoj igri vidi mi se još onaj običaj da živi, kao što biaše kod Gàrkah i Rimljanah, da se naime narikače za platju naimaju, kao što to biva još i danas okolo Splěta, kao *Vuk Stefanović* što svědoči. U Hàrvatskoj, u Križu, mojima sam očima vidio, gdě najmenjače nariču, kad sam prie dvě godine onuda prošao. — Zlo dakle piše gospodin Karlo Hietzinger u svojoj štatistici god. 1817. u Beču izdanoj, kada u I. dělu na str. 268 veli: »*Den Zug zur Kirche begleitet ein eigens dazu gemiethetes Weib, welches heulend Trauerlieder anstimmt; das Gefolge singt sie mit jammernden Gebehrden nach;*« jer u cěloj Slavonii taj običaj nevlada, bar u koliko je meni poznato.

ukrasti, mora čekat, dok koi drugi izmedju pajdašah Po ovom svako stupa na svoj posao; jedne ga kite svakojakim cvětjem, dočim druge iz maramicah više skupa svezanih pokrov načine. Dok se kiti, pěvačice slědeću pěsmu pěvaju:

»Umèr naša Marica
Tudjoj majci na krilu,
Zovimo joj sestricu,
Neka dèrži svićicu« i t. d.[10]).

a kada nakite, onda pričmu narikače narikat i jedna drugu pitat: *Gdě ćemo ju zakopat?* na što druga odgovori: »*U bašču pod narančn*«. Potlim toga idu sve redom màrtvaca ljubit, i kada se obrede, onda někoje za ruke, někoje za noge kada ju hoće da uzmu i ponesu, màrtvac skoči i potěra ih. Děvojke se kojekuda razběgnu; nu ona, koju màrtvac uhvati, mora biti iznova màrtvac, i tako se opet iznova pričima. Ova se igra rědko igra, ja sam ju bar samo dva puta vidio. — Imade više imenah kao *Karmina*, *Mèrtvačina*.

7) *Kvočka*. Ovu igru samo děčaci izvadjaju: Svi naime redom ostrag za pojas jedan drugomu čvàrsto se uhvate, izmedju njih se pàrvi, koi sve za sobom vodi, *kobac*, a drugi, koi se za njeg hvata, *kvočka;* ostali pako se svi *pilići* zovu. Kobac ima spletenu maramu i

[10]) Ovu je igru i *Vuk Stefanović* u Srěmu vidio i u kratko opisao na str. 496 svez. 1. Nar. pės. s priloženom pěsmom, koja se tom prilikom pěva, od koje ja samo četiri gore navedena redka u mojoj sbirči imam; zato njegovu postavljam, kako slědi:

»Umre, umre Rajole, Rajole,
Tudjoj majci na krilu, na krilu;
Zovite mu sestricu, sestricu,
Nek donese svjećicu, svjećicu;
Zovite mu Damnjana, Damnjana,
Nek donese tamnjana, tamnjana;
Zovite mu Kuzmana, Kuzmana,
Nek donese ruzmana, ruzmana;
Gdi ćemo ga zakopati? —
U rupicu pod vrbicu.«

ide tamo amo neprestano govoreći » *ú kas, kas, kas,»!*, za kojim svi stupaju; nu kvočka dobro pazi, na koju stranu kani skrenuti kobac, i kad opazi, onda viče: »*ú kvoc, kvoc, kvoc!*« da se stražnje dobro pazi; jer ako ga s maramom udari, onda mora izstupiti i smatra se kao mȧrtvo; kobac pako dotle vreba i sad s ove, sad s one strane nasȧrne na stražnje pile, dok ga neuhvati, medjutim kvočka marljivo opominjuje vičuć: »*ú kvoc, kvoc, kvoc!*« da se pilići dobro čuvaju. Kada već sve na taj način umȧrtvi, onda na kvočku navali, a ona podvikavši: *ú kvoc, kvoc, kvoc*, sve piliće k sebi u pomoć privabi. Ovi tada složno na kobca nasȧrnu, i višeput ga pošteno izčupaju. —

8) *Vrebac*. Ovoga se igraju nesamo mladići, nego više put (osobito na uskȧrsne dane) i odrasli ljudi, kojih najmanje 8, 10, ili 12 biti mora, i to na slědeći način. Stanu dva i dva i promitaju se (kao i kad se žmirke igra) na *palu* (tako se zove ona batina, kojom vrebca tepu) samo ovdě dva a dva, i onaj, koga ruka ozgor dojde, ostane kod *babe* (ono gȧrbavo dȧrvo, koje je u zemlju ubijeno, a ozgor vrebac stoji), a koga ozdol, onaj ide u *polje*, iliti ide hvatat zatepenog vrebca, koi je iz klinovog dȧrveta na priměr jajeta načinjen, samo na bȧrkovih zarubljen, da se može *nanosarit*, ili, kako vele, *nababarit*. Potlim kako se razděle, polovica ih ide u *polje*, a polovica ostane kod *babe*, i tepu gá; nu tako, da se iz daleka zatȧrču i palu bace, kojom ga zatepst imadu. Ako ga dobro zatepu, dok se oni, koji su u polju, tȧrse, da ga uhvate u ruku, onaj mora nastojati, da palu iz polja ukrade; nu oni, ako ga uhvatit nemogu, kad visom lęti, žure se bar, kad na zemlju upade, da ga ugrabe, i onoga, koi krade palu iz polja, š njim mogu udarit, dok do babe došo nije. Ako koga, koi krade, udare, ili pak vrebca uhvate, onda ovi idu tepst, a oni od babe idu u polje hvatat. Ovdě je još opazit, da ako nemože onaj, koi promaši, ili daleko nezatepe, pale

nezatepe; ako bi pako svi promašili (jer svaki samo jedan put smie zatepst, kada na njeg red dojde) onda stražnji ima pravo tri puta zatepsti, ter ako i ovaj sva tri puta promaši, a više nijedne pale kod kuće nema, nego su sve u polju, onda se takodjer měnjaju. K *vrebčanju* može se i *kotačanje* pridružit. Naime kotačaju se Slavonci većinom na uskàrs, dok kotač (koleso) iz daske načinjen bacaju, a drugi ga sa *kotacama* (tako se zove gàrbavo i na dnu plosnato dàrvo) sustavljaju i natrag bacaju. Ova je igra tako zabavljiva, da s tom igrom gorě i dolě kroz cèlo selo vičuć i smijuć prolaze. —

Lapka ili *lopta* (pila). Ovu u Slavonii děčaci iz govedjih dlakah u pramalětje, kada sama s marve puzi, uvaljaju; i doista, mnogo je jača i prikladnia, nego ikakova od kože. Njom se mnoge i različite igre izvadjaju, od kojih za sada samo nepominjem kolo, koje se izvadja ovako: Kako i kod vrebca na dva se kraja pojednako razděle, dolnjoručci idu u kolo, koje dàrveti, čim ovdě ondě zabodu, ošestare. Iz kola niti nogom koračit nesmiju, dok gornjoručci idu lapku sakrivat, koju jedan izmedju njih u njedra ili pripregnuto krilo metne. Nu da se lahko nesazna, kod koga je, svi u njedrih ili krilu desnu ruku dàrže, da se od svakoga doljnoručci bojati mogu. Povàrnuvši se od skrivanja, stanu svi oko kola s tom opazkom, da niti jedan pedalj preko medje u kolo stupiti nesmiju, ter tako unutra stojeće natěruju, dok onaj, u koga je lopta, jednoga ma kojega u kolu stojećeg neudari, po čem svi, koji su sakrivali loptu, moraju běžati, a ovi za njimi hitati, i ako koga izmedju běžećih udare, ili onaj, koi je imao lapku, promaši, i nikog u kolu neudari, odmah se měnjaju, i ovi u kolo, oni pako kriti idu. Ako li pako udari i svi srětno poběgnu, onda onaj, koi je u kolu udaren, umre, ili izidje iz kola, a onaj ide dalje tuć, dok ili nepromaši, ili ga neudare běžećega, koi sad već sam běži; onda drugi izmedju sakrívačah

stupi i iztěruje ili bolje rekuć tuče je i. t. d. Svi se redaju, dok one sve iz kola neiztěraju, ili pak, ako jih nemogu iztěrat, nego svi koje promaše, koje běžeć udareni obumru, i u ovom onda smislu ovi u kolo a oni krit idu. — Ova se igra takodjer *Kritilopta* zove.

Iz ovih u kratkom navedenih jest očevidno: da bi ljubitelji *narodnih pěsamah, pripověd̀akah, poslovicah* i *zagonetakah* u Slavonii navadne zabave marljivo pohadjati i pozorno motriti morali, da nesamo duh vladajuće u prostom puku narodnosti i ćudorednosti izviditi i razsuditi, nego takojer i naznačene *narodne pěsme, pripovèdke, poslovice* i *zagonetke* iz ustiuh naroda izvorno pobilježiti mogu. Tako na priměr za *pěsme narodne* najvèrnie càrpiti nije bolje prilike, nego kod kola biti i marljivo, kad se pèvaju, pisati. — Prilike, u kojih se *pripověd̀ke* i *zagonetke* slušat i kupit mogu; (čini mi se) najshodnie da su lèti *posěla* na sokacih u večer, ili zimsko *prelo*, gdě se, za vrěme prekratit, i pàrvo i drugo nemalo protresa. Najposlě, što se *poslovicah* tiče, za naučit ih, najbolju priliku nahadjam (prem da ih je i drugdi moći càrpiti) u igrah, gdě se èestje čuju poslovice, kao na priměr kod vrebčanja onomu, koi se neufa po svoju palu u polje ići, vele: »*nezasuči gaćah, neuhvati rakah*« i. t. d. Kod ovih zabavah može se i *nošnja*, zatim *narodne boje*, i sa strane barem *običaji* i *navade* upoznati. — Dobro bi dakle bili učinili svi spisatelji, koji su o Slavonii što pisali, da su se u njoj dulje vrěmena bavili, i puk s dobre i sa zle strane marljivo i bez svakog pristrastja motrili; nu što više, da nisu gospodskih samo tàrpezah i tako zvanih izobraženiih ili bolje preobraženiih družtvah tražili i pohadjali: nego da su bili i kod pučkih častih i zabavah (jer su gospoda s tudjimi običaji skoro svuda jednaka) koje su opisavati na umu imali. Nebi doista tako divji i razuzdani puk našli bili, kao što im se je pred oči stavio, kad su od ovog ili baš i iz gostionice sa oběda ili zabave išli, gdě se za polovicu onih nova-

cah dvaput toliko kupit može jěst i pit, koliko se na priměr u Němačkoj ili drugoj kojoj dàržavi dobie. — Gospoda potudjenih *običajah* i *navadah* nemogu nipošto služit za měrilo narodnih naših dàržanjah i ćudorednosti: zato *»od zemlje kruh, od puka što je lěpo, on nam otac, ona mati«* veli naš slavni *Nikola Tomaseo.*

Starinski otvoreni list

od god. 1457.

(Original glagoljski.)

Mi knez Štefan de Franka [1]), ban krčki [2]), modruški senski knez i pročaja damo viditi vsim i vsakomu komu se pristoi i pred kih godi obraz ta (taj) naš list pride, kako mi vspominajuči se na vernu službu našega vernoga i vzlublenoga sluge podknežina [3]) Zigmunta na Grobnici [4]), ku službu e (je) on nam služil od svoe mladosti i skazival verno i ugodno va vsakih naših potribah nemilujuči života ni blaga tke (take) službe se mi i napr.. (naprid?) nadiemo od nega naš ostanak od neg.. (njega i?) od negova

---

[1]) Frangepani.

[2]) Otok Veglia.

[3]) Po svoj prilici naměstni sudac, samo se nezna, da li je ovaj ovdi bio seoski, ili drugi kakov sudac. Knez to isto znači, što latinski Comes, a Comites srědnjega věka imali su političku i zajedno sudačku vlast u selih, trgovištih, čitavih dištriktih i čitavih varmedjah. To se je do dana današnjega i u Hrv. sačuvalo, tako n. p. ima još danas u Hrv. komes turopoljski, komes biskupa zagrebačkoga, komes kaptola zagrebačkoga itd.

[4]) *Na Grobnici* město: *na Grobniku.* U predložnom bo padežu (in casu praepositionali), gdě u crkveno-slovinskom jeziku stoji na koncu slovo *ě*, izgovaraju Hrvati Primorci slovo *i*; n. p. po crkvenom jeziku bilo bi: v *selě*, *na brdě*, *na Grobnicě;* a prosto primorski: *va seli*, *na brdi*, *na Grobniki* ili *Grobnici* itd. město dolnjoilirskoga: *u selu, na brdu, na Grobniku.*

ostanka, i zato cič (radi) negove verne i dobre službe činimo mu tu milost da ona mirišća [5]) ko e (je) kupil, i na kom e (je) hiže učinil, v našem gradu na Grobnici — ka hiža se udrži za turnom u Grobnici — i toliko i vrt ki se udrži pred gradom kadi se zove v Konjuhu (?) i to vse više rečeno, hiže i vrt tomu potrjujemo (potvrdjujemo) i daemo za slobodno nemu i nega ostanku večnim zakonom da on i nega ostanak da e (je) prost i slobodan oda vsake službe, male i velike, i da neimei biti nigdare v niednu službu on ni nega ostanak bole (?) kmeti grobničkih ni v bir [6]) ni v niednu drugu službu malo ni vele večnem zakonom prez vsakoga sprotivrečenja i zato zapovidamo pod vernost vsem našim oficialom najprie podknežinom ki budu ondi na Grobnici po nem i toli. . (toliko?) plovanu i sudcu i vsim stariim Grobničkim ki su sada i ki naprvo budu za naš i za našega ostanka večnim zakonom da ga v tom imiite (imate) udržati za (s)lobodna nega i nega ostanak večnim zakonom i ne pritiskati ga ni siliti v niednu službu malo ni veliko i za vekše veruvane (věrovanje) i tvrdin. (tvrdinu) dasmo mu na to ta (taj) naš list otvoren [7]) pod naš pečat navadni niže visuči pisan v Modrušah po letah božih 1457. miseca novempra dni 16.

(Na kraju visi na vrpci pečat od voska. On je tako zlo sačuvan, da se više nemože razpoznati. List ovaj na pergameni pisan čuva se na Joaneumu u Gradcu. Prvi ga je raztumačio g. *J. Koch*, Slovenac iz Štajera.)

Prof. Petar Ivanović Preis.

---

[5]) *Mirišće* (ili mirina, merina) město, na kom se nahode razvaline od stanja i na kom se kuća gradi. Dolazi od reči *mir* (Mauer) zid. Po svoj prilici crkveno-slovinsko: *nyr* (die Mauer) i *nyrišče* (*οἰκόπεδον*) i dolazi bez sumnje od latinskoga *murus*.

[6]) U Primorju zovu imenom *bir* jedan danak, kojega gospoštini od svojih zemaljah svake godine platjaju.

[7]) Literae patentes.

PREGLED.

Ruska i poljska literatura.

(Is pisma g. Dubrovskoga, urednika sveslavenskoga časopisa „Dennice.“)

Varšava 3. sàrpnja 1842.

.... Hvala Bogu, što se ilirska literatura tako lěpo razvija. Mene je veoma obradovalo vaše o njoj izvěstje. Pozdravljam sàrdačno »Kolo.« Cvalo i rodilo na slavu ilirskih domorodacah. Oglas o njegovom izdavanju bio je već tišten u mojoj »Danici.« Meni je vàrlo drago, što je izmedju nas nekakvim načinom uzniknula slavenska uzaimnost. Gledat ću, da vam za koj dan pošljem obširnii pregled literature ruske i poljske od prošaste godine. Vi ćete me veoma obvezati, ako mi na uzajem priobćite pregled literature ilirske od prošaste i tekuće godine; što će biti od velike cěne i koristi za moj časopis; a vàrlo zanimivo za prostrani moj list čitajući svět. Věsti o ilirskoj literaturi tako je težko nama dobivati *)!... Priobćujem vam za sada samo najnovie věsti.

Ruska literatura.

Tekuće godine izide u Ruskoj više od 50 časopisah i književnih listovah, od kojih sila po carevini našoj razilazi. Evo vam imenah najglavniih: *Žurnal ministerstva dla narodnago prosvěščenija*; *Otečestvennyja zapiski*; *Syn otečestva*; *Ruski věstnik*; *Majak*; *Biobliteka dla čtenija*; *Moskvitjanin* itd. Veća strana od njih izilazi svaki měsec po jedna knjiga od 20 do 26 tištenih tabakah. Opažujemo na njih, da svi vàrlo znamenitim načinom slěde svàrhu sadašnjega europejskoga izobraženja. Ima ih istina několiko, koji odviše slěpo i robski slěde tragove tudjinstva; nu ima izmedju njih

*) Predstavite si, da ja Danicu g. Gaja već dvě godine čekam, pa još sve jednako dočekati nemogu.

hvala bogu takodjer takovih, koji dišu sasvim duhom narodnim i koji bi time činili čest i diku svakoj europejskoj literaturi. — U ovaj red spadaju opet najpàrvo *žurnal ministerstva narodnago prosvěščenija* i *Moskvitjanin*. Kod njih vidi čovek pravac čisto narodan slavenski. Pàrvi se može nazivati časopisom upravo *učenim*, a drugi občenito *literarnim*. *Moskvitjanin* izdaje se već u drugu godinu pod uredništvom gg. *Pogodina* i *Ševyrjeva*. Ljubav k svemu, što je slavensko, vlada duhom gospode urednikah. Taj časopis obećava mnogo dobra za literaturu rusku. Nad zanimivoštju i bogatstvom njegovih članakah nemože se čověk dosta načuditi. Od osobite su cěne kritike g. *Ševyrjeva*, i svakovàrstno gradivo za rusku dogdovštinu i knjiženstvo od g. *Pogodina*. Ima takodjer mnogo članakah o drugih slavenskih granah, n. p. stanje naselbinah od narodah u europejskoj Turskoj (izmedju ostalih važne věsti o Bugarih *), několiko rěčih o najnoviem ilirskom knjiženstvu, izvadjenih iz něčijega lista itd. Nu težko ćeš izbrojiti sve važne članke naših časopisah. U obće govoreći mogu vam toliko kazati, da literarno naše gibanje i napredovanje mnogo nam radostnoga obećava. Idee o slavenskom jeziku, o slavenskih pěsmah i običajih, rěčju, o narodnosti našoj, razprostiru se bàrzo i bistro. A šta će bit tek onda, kad se naši učeni putnici iz drugih slavenskih zemaljah vrate, i slavenske stolice na sveučilištih zauzmu. Sva će mladež pohititi, da prouči i izcàrpi bogati slavenski svět. Tek onda će se pokazati, na koliko su potrěbite ilirske i česke knjige. To će opet imati veliki upliv na literaturu rusku, koja će ojačiti iz literaturah srodnih plemenah. Ja vas iz věre dostojnih pisamah uvěriti mogu, kako neuztàrpljivo ruski mladići izčekivaju *Sreznjevskoga*, *Bodjanskoga* i druge naše učene putnike. Vi po svoj prilici znate, da se je ustanovio *archeographički odbor*, koj će sakupljati i izdavati stare ruske dokumente. Plod ovog važnog odbora jest izdanje lětopisacah, od kojih je izišla pàrva knjiga pod imenom: *Svod ruskih lětopisej*. Nu odbor ovaj ne samo što skuplja i od propasti čuva starodavnu našu i toli bogatu pismenost (Schriftwesen), nego ju jošte obasjava světilom historičke kritike, i takovim načinom potiče naše mlade pisaoce, da uče svetu starinu svojih praděдovah. Vlada ravnajuća taj obor pruža mu svaku posrědicu i pomoć. U tom poslu ide svaka čest i pohvala sadanjemu ministru narodne prosvěte g.

*) U mojem časopisu bit će takodjer jedan vàrlo lěp članak o *Bugarih*. I ovo sl. koleno preradja se k novom nar. životu. Bože daj!

S. S. *Uvrovu*, mužu vàrlo učenomu i prosvetjenomu, kojeg će ime: vavěk cvasti u lětopisih literature slavenske i prosvetjenja ruskoga. — Sada několiko rěčih o pojedinih dělih, što su nedavno na světlo izašla. — Znamenito je to, što se izdaju većinom knjige učene vàrsti, a to děla od velike cěne i zanimivosti, pisana u duhu, kojim se u naše vrěme razvija um čověčanski, t. j. u duhu narodnom. U tu vàrstu spada: *Prawda o wselenskoj cerkwi o rimskoj i pročich patriaršich kathedrach* (dělo g. *Muranvjewa*); *Drewnija istoria Lorenca* (dělo koje se može nazvat europejskim); *Dennica bolgarskago obrazowanija* (od g. *Aprilova*); *Istoria drewnej filozofii* i t. d. — Nedavno izašle su slědeće knjige: *Kartiny ruskoj živopisi*, svezak I. Tomu su dělu dodani obrazci načinjeni polag najglasovitiih slikah ruskih slikarah, rězani u Englezkoj. Takovim će se načinom razprostranit medju narodom najbolji proizvodi ruskih slikarah. K tim obrazom prilažu se takojer članci od najboljih ruskih pisalacah. U pàrvom svezku ima obraz od slike Borowikowskoga »*Blagověst.*« Izmedju članakah najznamenitia je *ruskaja škola živopisi* (od Kukolnika). — *Juridičeskija zapiski*, izdani od *Petra Rědkina, tom II.* (Moskva 1842.) U toj knjizi ima mnogo članakah zaista učenih i duboko mišljenih u ogledu prava. — *Opisanje staropečatnych knig slawjanskych*, (izdao *Pawel Strojew*). Rusi su počeli zauzimat se bibliografiom (opisivanjem knjigah) u srědini XVII. věka. Više od trideset ruskih pisalacah zabavljalo se je na tom polju i u naslědujuća dva věka (200 g.) nakupila se je sila bogatoga gradiva. Rusku bibliografiu čine rukom pisani i pečatani iztočnici. Rukom pisanih iztočnikah ima iz XVII. a pečatanih iz XVIII. i XIX. věka. Pàrvo u toj vàrsti dělo složeno je god. 1653. U njem ima opis od 39 manastirskih knjižnicah. Eto kolike lěpe i obiljne hrane za iztražioca starodavnih ruskih pametnikah! — *Děla Götheova* i *Shakespearova* izilaze po svezcih. (Mogu vas uvěriti, da su prekrasno prevedena.) — *Powěsti i predanija narodow slowianskago plemenni* (čast II. St. Petersburg, 1842). Izdavalac je g. *Boričewski.* U toj knjizi priobćuje nam g. pisalac dvadeset i osam zaunimnih narodnih pověstih, koje je izvadio iz raznih dělah pisalacah ruske i ostalih slav. granah. — *Filologičeskija nabludenija protoijereja Pawskoga nad sostawom ruskago jazyka.* Ova je knjiga plod mnogogodišnjega truda razprostirajuća obiljnu světlost nad skladom ruskoga jezika. — Na světlo je izašo takojer roman našega slavnoga pověstnika *Gogolja*, pod naslovom: *Pochoždenija Čičikowa*, ili *mertwija duši.* Zaunimni način, kojim

Gogolj u toj knjizi pripověda, i razne vlastitosti ljudih opisuje, potvàrdjuju zrěo i podpuno razvijen um šaljivog poete. Gogolj čini epoku u izućoj ruskoj literaturi sadašnjega vrěmena. On je zaista velik pisalac. — Nemogu vam u toj hitnji izbrojiti sviuh ostalih novih knjigah (romanah, pověstih, pěsamah i t. d.), kojih kod nas sila izilazi, izmedju kojih ima takojer znamenitih proizvodah. Naměsto toga navodim vam članke od najznamenitiih naših časopisah, da vam pokažem, kako se kod nas časopisi uredjuju. Evo vam kazalo od *Moskwitjanina*, 5. knjiga (19 tištenih tabakah), koja je m. svibnja izašla. Donosi slědeće članke: 1) *Izjaščnaja słowesnost': Stichotworenija (Jazykowa Mikena, Borozdne* i dr.). *Proza*: Černaja maska, powěst'. 2) *Nauki*: Ob ustjach Dunaja w torgowom otnošeniji: Šekšpir o Ruskich. 3) *Materialy dla ruskoj istorii wobšče i istorii ruskoj słowesnosti*: Razkaz o Suwarowě i t. d. 4) *Kritika:* Dennica Nowobołgarskago obrazowanija, Verhandlungen der gelehrten esthnisehen Gesellschaft zu Dorpat, Izpověd' ili sobranije razsuždenj Dra. *Jastrebcowa* i zaměčanija na kritiku g. *Pogodina* o ruskoj prawdě. 5) *Wnutrennija izwěstija*: Jamburg, iz Nerčynska. 6) *Inostrannija izwěstija*: Gasteinskija wody bliz Zalcburga, Toms Foul Buxten i proswěščenije w Afrikě i t. d. i t. d. 7) *Moskowskaja lětopis'*: Biografija prof. Kačenowskago, wospominanije o professorě Djad'kowskom i t. d. 8) *Směs:* Razkaz o blědnoj děwuškě izpod Ostroj Bramy (iz polskago); Běglyje sołdaty, i t. d. i t. d. — Od *Otečestwennich zapisakah* izišla je t. g. već 6. knjiga (od 24 1/9 tištenih tabakah). Knjiga ta donosi slědeće članke: 1) *Słowesnost':* Stichotworenija: Bernebi Rodž, roman Dikkinsa prewedennyj z anglijskago jazyka; 2) *Nauki i chudožestwa*: Sołnečnyja zatměnija, widěnnyja w Rossii od XVI. wěka, o chudožnikě (iz estetiki Gegela); 3) *Sowremennaja chronika Rossii*: Obozrěnije sowremennago dwiženija russkago zakonadatelstwa za Aprěl 1842; Sobytija w otečestwě za tot že měsjac 1842; 4) *Domowodstwo, selskoje chozjajstwo i promyslenost' woobšče;* 5) *Kritika:* Kesari, sočinenije Champagnie; 6) *Bibliografičeskaja chronika* (govor o 38 knjigah ruskih, koje su měseca svibnja na světlo izašle); 7) *Inostrannaja literatura*: Francuzkaja literatura; 8) *Směs'*: Peterburgskoj akademiji nauk Odesskoje obščestwo istoriji i drewnostej; Parižskaja akademija i t. d. i t. d. *Raznyja izwěstija* (71 članak). —

Poljska literatura.

Vàrlo težko je s jednoga obćenitoga raza shvatit sadašnju poljsku literaturu. Poljsko je knjiženstvo razbacano, razkomadano, raztrešeno amo tamo. Mnoge poljske knjige, koje u inostranoj zemlji na světlo izidu, k nama ni nedopiru. U obće možemo na sadašnjoj poljskoj literaturi opaziti, da se živo kretje i diže, nu da taj život nije jednodušan. Uzmimo samo pisaoce, živuće u tako nazvanom kraljestvu rusko-poljskom n. p. pisaoce Varšavske i pisaoce Vilenske. Kolika ima izmedju njih razlika! Pàrvi (ako izuzmemo dva tri) vàrte se još bez prestanka oko malješnostih, za koje se inate i nikako pogoditi nemogu, netěrajući razvě poljske nikakve druge slavenske literature. Suprot tomu je u litevskih gubernijah literatura poljska stekla sasvim osobito, mlado i zdravo lice, udarivši pravilniim slavenskim pravcem, ćim se onděšnji pisaoci pored bližine ruskih gubernijah takodjer i s novom ruskom literaturom upoznavaju. Koli znameniti umovi jesu: Kraševski, Grabovski, Jucevič, Chodźko, Hołowinski i t. d., gdě medjutim Varšava ima samo dvě osobito znamenite glave: Maciejovskoga i Wojcickoga, koji svojim prekrasnim umom rese literaturu poljsku. Ostalim stoji slava samo u tom, što pero vode. Vi ćete se valjda začuditi, što u Varšavi izilazi na godinu više od 20 časopisah i drugih kojekakvih povrěmenih listovah, n. p.: *Warszawska biblioteka*, *Pielgrzym*, *Przegład naukowy*, *Przegład warszawski*, *Roczniki krityki literackiej* i t. d. Nu kad jih razmotriš bliže, uvidjaš svu njihovu taštu pustotu. Svaki dan izilaze po četiri razna politična lista, koji nose pred čitaocem uvěk jednu istu kašu. Svi književne vàrste listi i časopisi natàrpani su praznimi prevodi iz francuzkoga. Jeditu samo *Varšavsku biblioteku* trěba da neračunamo u taj dosta znatan broj. Taj se časopis izdaje već u drugu godinu obćenitimi silami sviuh, koji se zabavljaju literaturom ili sami štogod pišu. Polag pravice trěba priznati, da u njem ima dosta vàrlo znamenitih članakah, nu pored toga ima i kakvih takvih: pěsamah ponajviše slabih, pověstih ili iz francuzkoga prevedenih, ili polag nove francuzke škole skrojenih. Kritike u njem neima nikakve, premda se i o novih knjigah govori i o njih mnjenja kažu. Ako mi ovaj časopis razmotrimo, a mi uvidjamo, da nespada u strogom smislu medju časopise, neimadući osnovanoga značaja, nego bi se mogo boljim pravom nazvat sbornikom sastavakah književnoga světa, koj se stanovite dane sastaje, svoje proizvode čita, izdavajući jih posle kako došlo da došlo.

Pri tom ima i tu štetu, što se uredništvo malo brini za narodni literaturu ostalih Slavenah, neima nikakvih dopisah iz drugih slav. pokrajinah i zemaljah, koji bi mnogobrojnim štiocem toga časopisa donosili glase o duševnom razvijanju ostale svoje daljne i bližnje srodne bratje *). Nu ovo neka nebude kazano na uštàrb ili ozloglašenje *biblioteke Varšavske*, koja kao časopis zadosta visoko nadkrilja domaću svoju bratju drugove, i od koje je zasluga već u tom velika, što je najviše probudila volju i pohlěpu za čitanjem. Što nisam mogo prostiti gledeć na ostalo slavenstvo Biblioteki Varšavskoj, s toga istoga obzira nemogu korbi uteći gotovo i svi ostali poljski urednici kao i većinom svi poljski literatori. Za njih su ostale slav. literature blago nepoznato, najpače ruska kao da je neima, sasvim tim, što jim je najbliža, te bi njim bilo najlaglje njome se bez troška i truda upoznavati i zabavljati. Ta bezbriga i nepomnja zaista svakomu pravomu Slavenu mora sàrce da razžali. Pogledajte suprot tomu u rusku literaturu. Koliko se putah tu sastajete s prevodi iz poljskoga. *Mickiewicza* preveli su našinci několiko putah, eto i uedavno upoznali su se naši (ruski) štioci s děli Kraševskoga, Grabovskoga i dr. Valjda poljski književnici sanjare, da će i bez uzaimnosti štogod mudroga proizvesti. Vàrlo se varaju. — Nu nijedna noć nije tako tmasta, da nebi kroz oblake pronicala barem jedna sjajna zvězda. Ta je sjajna zvězda u Varšavi g. *Maciejowski*, muž učeni i svačje slave dostojan, koj svoje trudove posvetjuje slavenštini u najširjem smislu, učeći se sve što je slavensko, i pišući u duhu uzaimnom bratskom. Nu kao što nijedan bolji prorok nije izběgo napasti i progonstva, tako isto i g. M. nadje svoga suprotivnika *in persona* někakvoga *Richtera*, koj pr. g. na njega navali porad njegove dogodovštine slav. càrkve. Ali g. M. dostojao je obranit svoje dělo, a suprotivnik je zamuknuo. — Evo vam naslovah několikih poljskih knjigah, koje su nedavno u svět pronikle: 1) *Powieści ludu, spisane przez Karola Balinskiego, wyboru i wydania K. W. Wojcickiego* (*Warszawa*, 1842 *r.*). Prekrasne narodne pověsti, kojimi ću ja upoznat štioce moje po *Dennici*. 2) *Morena, albo powieści blade, przez autora Amerykanki w Polsce* (*Warszawa*, 1842 *r.*). Vàrlo prikladno nazvao jih je pisalac *blědimi*. 3) *Przygotowania do nauki dziejów powszechnych i historyi rozwiniecia umysłu i ducha ludskiego*,

*) Pr. g. doneslo je u tom ogledu moje pero kadkada po koju věst. nu t. g. zabavljen sa svojom *Dennicom* primoran sam odreći se svake pomoći za druge časopise.

przez Titusza Szczeniowskiego (*Wilno*, 1842 *r.*). Dělo filozofično, u kojem se čitalac sastaje sa prekrasnimi misli. 4) *Pielgrzymka do ziemi Swiętéj, odprawiona przez X. Hołowinskiego* (*Wilno*, 1842 *r. II. toma*). Dělo lěpo i vàrlo znamenito. U njem su prekrasno opisane novoruske strane, brodjenje po Càrnom moru, Carigrad, Smirna, Lesbos, Samos i t. d. — U Krakovi izić će do koj dan 4. knjiga *dogodovštine literature poljske od Wišnevskoga*. Preizvàrstno dělo — čest i dika poljske literature. Izišlo je takodjer nedavno najnovie dělo g. *Maciejowskoga: Polska aż do pierwszéj połowy XVII. wieku pod względem obyczajów i zwyczajów w czterech częściach opisana*. Ovo je dělo znamenito, ne samo za Poljake nego i za sve ostale Slavene. Pisalac predstavlja starinsko bitje i stanje Poljske u okvirih romana, s tom samo razlikom, da je svaka okolovština osnovana na čine (fakta), s čudnovatim trudoljubjem iztraženih. Evo vam sadàržaja: *Dio I.* (Poljska za vrěme Piastovićah). Naród polski, jego sąsiedzi. Rysy do krajobrazu (1. postać ziemi, jej dziwy; 2. miasta i porządki). Rysy do obrazu ludzi. Domi i zatrudnienia. Zatrudnienia za domem. Sceny domowego życia. Porządki domu. Wygody życia. Słabošci ciała. Zalety i wady. *Dio II.* (Poljska i Ruska za vrěme Jagielonovićah i Wazinićah) pod względem opisu ziemi, ludzi, ich mieszkania i zatrudnien). Narod polski i jego sąsiedzi. Obraz ludzi skreślony 1. podług rodu i skłonošci, 2. podług ich stanu i praw, 3. podług plci i wieku. Domy i zatrudnienia. Zatrudnienia za domem. *Dio III.* Opis Polski i Rusi, pod względem scen życia, wygód i porządków skreślony. Wychowanie młodzieży. Małżonkowie. Zabawa z gościem w domu i za domem. Porządki domu, wygody życia. *Dio IV.* Opis Polski i Rusi pod względem słabošci ciała i skutków ztąd wynikającycli. Słabošci ciała i skutki tego: 1. Choroby i pogrzeb. — Słabošci duszy zwierciadłem serca: 1. światło i cien, 2. pobożność chrześcianska, 3. pobożnych zabawy, 4. bezbożnych sprawy, 5. obyczaje, 6. Wady i występki, 7. Gusła i zabobony. — Rěčju: ovo je dělo neobično važno za knjiženstvo poljsko. Kamo srěće, da bi i ostali slav. narodi imali takovih umotvorih osobito pako Iliri i Česi, za koje je potrěbito, da jim se predstavlja u živih obrazih njihova prošastnost, za da se vide kao u zàrcalu i uče kako trěba postupati u sadašnosti. Nauka života — veliki je poso, koj se s punim pravom ište od Slavenah našega věka. — Vratjajmo se opet k poljskim časopisom. — Mislim da vam je poznato, da u poznanskoj kneževini izilaze dva znamenita časopisa: *Tygodnik literacki*

i *Orędownik*, poslědnji zasada mnogo bolji od pårvoga. — U Petrogradu izilaze takodjer dosta dobre književne novine: *Tygodnik Peterburski*. U Wilni izilazi prekrasan časopis: *Atheneum*. Učrednik je g. *Kraševski*. Nedavno izašla je I. knjiga II. razděla. U njoj ima izmedju ostaloga članak: O Mazepie, List królewicza Jana Kazimierza, Karmel, Literackie przygody Pana Košcieszy; Listy Chodakowskiego, Skazka o sedmiu Simeonach (prevod iz ruskoga). U tom časopisu opaziš pravac upravo slavenski. U dobar se čas rodio. U ovo doba (m. sårpnja) izašla je 7. knjiga *Varšavske biblioteke*, koja donosi slědujuće članke: 1. Uwagi nad stanem włošcian i produkcyi krajowej, 2. Szkice podróżnego w przelocie przez Europę w r. 1842, 3. O posiadaniu i jego skutkach (članak pravdoznanstveni), 4. O romansie, 5. Krótki rys teoryi Liebigo co do żywienia się roślin i wpływu gruntu na wegetacyę, 6. Poezye, 7. Niektóre szczegóły o košciele sw. Jakuba w Sandomierzu, 8. Kronika literacka, 9. Bibliografia (starinskih dělah), 10. Rozmaitošci. —

Toliko vam u toj hitnji o najnoviih proizvodih literature ruske i poljske kazati mogu. Zadovolite se time za sada. Spremam se da Vam o istoj stvari podpunii članak napišem za. 3 ili 4. knjigu vašeg Kola, kojemu i pravim slavenskim sårcem uštim dobar naprědak i ljubav domorodnih štiocah, bez koje kod nijedne stvari napredovanja neima. — *Dennica* moja razprostire se polag mogućnosti. Kod Poljakah neima istina mnogo čitalacah, nu ima jih kamo više medju bratjom ruskom. Ministar *Uwarow* uzima ju za sva učilišta Ruske, i takim se načinom razprostiru glasi o književnom světu Slavenah posvuda. Predstavite si, da jedan exemplar Dennice ide dapače u Irkutsk u Siberiu! Dosad ima u njoj članakah i věstih pretežućih se k svim slav. literaturam. Originalnih je sastavakah dosad donosila od gg. *Šafarika*, *Purkinje*, *Maciejovskoga* i *Smolěra*. — Vaš list o ilirskoj literaturi doć će u d. broj. Neostavljajte me ni u buduće. Ja Vam stojim uvěk na službi i t. d.

Prof. *Petar Dubrovski.*

Česka i ilirska literatura.

Česka literatura.

Književni život česki naprěduje vàrlo krěpko i ozbiljno. Děla, koja su t. g. izašla, spadaju večinom k učenoj i znanstvenoj vàrsti. Pisaoci česki obavivši s veće strane poso gotovo na sviuh granah nauke, počimaju prokapati domaće i bogate inostrane arkive, iz kojih vade važne stare rukopise, pretežuće se na dogodovštinu česku. Oko toga posla rade pàrve njihove učene glave, protresavajući stare rukopise i izdavajući jih na svět. Njihovim se trudom osvětljuje dogodovština, čini pradědovah, narodni jezik i staro domaće pravo. Pri tom si zasluge kupe Matica i slavna gg. stališi česki, koji takova děla svojim troškom na svět izdavaju. Tako je izašlo prie dvě godine učeno dělo gg. *Šafarika* i *Palackoga* »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache,« a pr. g. *Hankin* »Kornelius Viktorinus ze Wšehrd« i pàrva dva svezka »arkiva českog« od g. *Palackoga*, koje se dělo još nastavlja i t. g. Medjutim tako nazvana beletristička literatura naprěduje svojim navadnim putem. U almanacima »Besedy« i »Nitra« nalaziš lěpih pěsamah i pripovědakah od gg. *Erbena*, *Hurbana*, *Jablonskog*, *Kollára*, *Klacela*, *Škultetjega*, *Štura*, *Wocela* i dr. U »Kwětych« ujavio se je *Nebeski* s několiko vàrlo lěpih pěsamah, koje etimologičnom znamenovanju njegovog imena pošteno odgovaraju. U istom književnom listu neprestaje plodan pověstnik *Týl* česki čitajući svět svojimi čilimi pripovědkami zabavljati. Šalivomu i vàrlo umnomu *Rubešu* donosi »Paleček« plodove na pazar. Takovo je (od jedne prilike) lice česke literature od t. g., i kad ju uzporedimo s literarnim životom ostalih Slavenah naše carevine, to moramo izpověditi, da bratji česko-slovenskoj ide pàrvi věnac marljivosti i učenosti. Dosad su od knjigah, koje su t. g. izašle, slědeće k nam doparle:

1) *Rozbor staročeské literatury, čjtaný we schůzkách kr. české společnosti nauk, sekcj filologické, r. 1840 i 1841. W Praze,* 1842. V. 4. str. 111—216. Cěna 48 kr. sr.

Knjiga ova donosi devet staročeskih komadah uredjenih i kritičnimi uvodi obogatjenih od gg. *Šafarika, Palackog, Čelakowskog, Hanke* i *Jungmana.* Svi su ti komadi za slav. filologa i iztraživaoca starinskoga našega prava od velike cěne. Za nas (Ilire) najvažnii jest poslědnji članak od g. *Hanke*: »Wypiski Remešského a Ostromjrského ewangelium« (v. od str. 204—216).

2) *Ueber Formularbücher zunächst in Bezug auf die böhmische Geschichte,* itd., *von Fr. Palacky. Erste Lieferung. Prag,* 1842. V. folio, str. 217—368. Cěna 1 fr. sr

Ova knjiga němački pisana, donosi dokumentah latinskih. Nu mi ju metjemo ovdě budući čini nastavljenje od predjašnje.

3) *Archiw český,* čili *staré pjsmené památky* České i *Morawské. Djl druhý, swazek* 6. *W Praze,* 1842. V. 4., str. 120. Cěna svezka 45 kr. sr.

Poveljenjem slavnih stališah českih protražuje njihov historiograf g. *Fr. Palacky* domaće i inostrane arkive, izvadja starinske listine, koje se tiču dogodovštine Česke i Moravske, izdavajući jih njihovim troškom na světlo. Svezak 1. i 2. izašo je 1840, 3. 4. i 5. 1841, a 6. (valjda već i 7.?) t. g. Dělo ovo vàrlo je važno za česku historiu i slav. pravo; i učenom trudu g. P. i domorodnoj štedrosti sl. gg. stališah zadužila su se nesamo bratja Čehosloveni nego i vàs ostali slavenski svět.

U naših arkivih ima takojer jednakih pisanih (ilirskih i latinskih) dokumenatah, koji se na dogodovštinu Hàrvatske i ostalih južno-slavenskih pokrajinah protežu. Nebi-li i naša slavna gg. SS. i RR. izmedju domorodnih pisalacah čověka izabrali, kojemu bi se poso iztraživanja arkivah (barem *domaćih*) pověrio. K takovom poslu trěba autoriteta, pred kojim bi se otvorali arkivi, i novacah, kojimi bi se plod truda na světlo izdavao. Privatni jedan čověk svojim imenom i novcem toga proizvesti nemože. Da naša sl. gg. SS. i RR. i jedno i drugo mogu, o tom nitko nedvoji, a da hoću, tomu se nadati smiemo od njihove obće poznate ljubavi prema svemu, što se tiče slave i naprědka domovine i naroda našega.

4) *Sjlozpyt,* čili *Fysika,* itd., od *Josefa Smetany. Nákladem českého museum. W Praze* 1842. V 8., str. 430. Cěna 1 fr. 30 kr. sr.

Matica česka, koje sada glavnica iznosi do 23,000 fr. sreb.,

izdaje stare česke klasike pod imenom »Biblioteka Staročeská« pored toga i děla novih nar. pisalacah. Pritom gleda osobito da se izdaju ona, koja su koristnia, najpače za učeću sè mladež. Tako je izašla i fizika g. *Smetane.* Čitali smo nedavno u »Kwětych,« da su već od odbora istog družtva za tisak odlučene i dvě nove knjige »dogodovština Česke zemlje« i »dogodovština ostalih zemaljah europejskih.« Tim se načinom izobražuje mladež československa u jeziku i duhu narodnom. Kamo sreće, da i slavni odbor naše Matice (ilirske) osobito na takova děla svoje oči obrati, i za tiskanje odluči. Kako se izobražuje mladež, takov će blagoslov doći domovini i narodu; jerbo na njoj će ostati budući svět i njegova srěća.

5) *České besedy r.* 1842. *W Praze*, 1842. U 8. str. 174. Cěna 48 kr. sr.

Knjiga vàrlo lěpo uredjena ima lice od almanaka i donosi dvadeset i sedam raznih književnih komadah od šestnaest spisateljah. Ime je dobila od Pražkih »Besedah« jedne vàrste reunionah od českih domorodacah uredjenih. U takovih se besedah sastaje vàs izobražen domorodni svět Prage, sluša kako pàrvi česki belletriste svoje proizvode čitaju, govori samo narodnim jezikom, igra narodne tance n. p. poljku, mazur i t. d. Tu ima i lěpoticah od pàrvih domaćih plemenitih kućah, knjeginjah i groficah, koje se nimalo nestide česki govoriti ili po koju pěsmu u svom rodnom jeziku izpèvati. Oh!

»Gdè su ona prekrasna vrěmena?«

kad će to isto jednom kod nas biti! —

6) *Wpád Mongolůw do Morawy* i t. d. *Druhé wydanj. W Holomouci* 1842. U 8. Cěna 40 kr.

O pàrvom izdanju ovog děla, koje je pr. g. izašlo na svět, govorilo se je u I. knjizi *Kola.* Kao što mi naměravamo slaviti t. g. stogodišnjicu (jubilaeum) o slavodobitnom mejdanu, kojega su prie 600 godinah Hàrvati na Grobničkom polju proti Mongolom odàržali; tako su i bratja Česi i Moravani slavili pr. g. uspomenu slave, koju su njihovi dědovi prie 600 godinah kod Hostyna nad Mongoli stekli. Na uzpomenu te slave izdana je i rečena knjiga *).

*) U Pragu je pored toga izašla takojer jedna němačka brošura, u kojoj učeni g. *Palacky* isti dogodjaj razsudno protresava: *Der Mongolen Einfall im Jahre 1241. Eine kritische Zusammenstellung und Sichtung aller darüber vorhandenen Quellennachrichten, mit besonderer Rücksicht auf die Niederlage der Mongolen bei Olmütz, von Fr. Palacky. Prag, 1842.* V. 4., str. 40.

I kod nas bilo bi probitačno, da bi se pero našlo, koje bi narodu taj dogodjaj žive pred oči postavilo, junačtvo Hàrvatah g. 1242 opisalo i sve na tu sgodu spadajuće listine priložilo. To bi bio spomenik, *monumentum aere perennius*, koj bi nas spominjao na slavu i dužnost, dok se nebi na istom Grobničkom polju kameni spomenik podigo, o kojem je sada govor.

7) *Basně Ludowita Žella. W Peště*, 1842. U 8. str. 84. Cěna 24 kr. sr.

Knjižica ta neima više od 84 strane, nu na tom uzkom prostoru ima više lěpoga i zdravoga, negó u mnogih drugih knjigah od 400—500 stranah. Vidi se, da je g. Ž—a prava Slovenka rodila, prava Slovenka odgojila, da je pravi sin, dostojan njezine ljubavi. Njegove pěsme dišu pravim duhom slavenskim. Čujemo da je pěsnik naš još vàrlo mlad. Slav. poezia ima se dakle od njega nadati još mnogim věncem punim rane rose i mirisnoga cvětja.

8) *Časopis českého museum. R.* 1842. *W Praze*, 1842. (svazek I., str. 160, sv. II., str. 161—320, a sv. III., str. 321—480). Cěna (4 svezka) 2 fr. sr.

Časopis českoga muzea izilazi t. g. već u 14. godinu, pa se može nazvati najizvàrstniim slav. časopisom, što ih izide u našoj carevini. U njem ima sastavakah od pàrvih českih spisateljah. Donosi takodjer članakah na čitavu se slavenštinu pretežućih. Najzanimivia jesu za nas druge Slavene »liternj zpráwy,« koje govore o književnom životu slavenskih kolěnah. Izdaje se troškom Matice česke. Učrednik je g. Dr. *P. J. Šafarjk.*

9) *Nitra, wydáwaná od Miloslawa Hurbana. Ročnjk* I. *W Prešporku*, 1842. U 16., str. 320. Cěna 1 fr. sr.

Taj je almanak izvana i iznutra prekrasno urešen. S punim pravom zaslužuje da bude ljubimac naših posestrenih Slovenkah od Tatre. Već u pàrvoj knjizi dokazale su, da jim je omilio i jezik i prosvěta narodna. Hvala njima, hvala i neumornomu gospodinu izdavatelju!

10) *Tatranka, spis pokračugjcý. W Prešporku*, 1842. *Djl druhy*, (swazek II., str. 120, sw. III., str. 108). Svaki svezak stoji 24 kr. sr.

Časopis taj donosi raznih članakah u prozi i versih. Učrednici su gg. prof. *Juraj Palković* i *Ljud. Štur*.

(U němačkom jeziku.)

11) *Böhmische Sprachlehre von Vincenz Ziak. Brünn*, 1842. 8., str. 440. Cěna 2 fr. sr.

12) *Theoretisch-praktische Anleitung zur schnellen und gründlichen Erlernung der böhmischen Sprache* itd. von *J. N. Konečný. Wien*, 1842. U 8., str. 276. Cěna 1 fr. 20 kr. sr.

Dvě dobre knjige za onu gg. domorodce, koji se žele sa srodnim českim narěčjem upoznati. Učenje je u njima nam Ilirom osobito tim ulagljeno, što su gg. pisaoci upotrèbili najnoviji pravopis, koj se s našim sasvim slaže, razvě dvě pismenė (*ch* m. *h* i *h* m. *g*).

Polag *Časopisa českého museum* izašle su pàrve polovine ove godine *četerdeset i tri* česke knjige.

Sve ove knjige dobivaju se u knjigarni g. Franje Župana u Zagrebu.

J. R. iz Cerouca.

Ilirska literatura.

Poslědnja četiri měseca izašlo je opet několiko novih ilirskih književnih dělah, od kojih sam već několika napomenuo u I knjizi *Kola*, da će do koj dan izaći. Ostala su došla medju tim pod tisak, pa su tiskarnu već i ostavila. Zasad ću porad těsnoće města govorit samo o onih, koja su kod nas zapadnih Ilirah, najpače u ognjištu nove naše literature, t. j. u stolnom našem Zagrebu, izašla. Što se kasa najnoviih proizvodah knjiženstva iztočne naše bratje ilirskih Sàrbaljah*), a ja ću govorit o njih (ako Bog da) drugiput, kad će biti tomu doba i prilika.

1) Deutsch-ilirisches Wörterbuch von *I. Mažuranić* und Dr. *J. Užarević*. (Němačko-ilirski slovar, sastavljen po *J. Mažuraniću* i Dru. *J. Užareviću.*) Agram, 1842. Verlag und Druck der k. priv. ilir. Nat. Buchdruckerei des Dr. Ljudevit Gaj. — Vel. 8., str. 484. Cěna 5 fr. sr.

Slovari i slovnice najpotrěbnija su děla za narod, koj, otudjivši se samu sebi, počima se razabirati opet i probudjivati k novom duševnom životu, kao naš sada što čini. Po njih si opet u pamet

*) Věrnost me primorava imenovati našu iztočnu bratju Sàrblje (htio nehtio) *ilirskimi* Sàrblji. Prie několiko godinah i u sěvernoj Němačkoj koléno jedno slavensko probudi se k novom duševnom životu; i život taj sve se silnie razvija i diže, tako da ćemo biti dàržani o njem višeputah progovoriti. To koléno u Lužici (Lausitz) živuće, zove se takodjer sàrbsko. Imamo dakle Sàrbaljah dvojih, južnih i sěvernih ili (točnie govoreći) *ilirskih* i *lužičkih*.

povratja, ono što bi ili sasvim već ili napolak zaboravio. Tim ogledom i mi ovaj naš slovar nazivamo pàrvim i najvažniim proizvodom nove literature ilirske. Zaista bila bi grěhota, da sad stanemo u njem tražiti pogrěšakah, bez kojih nijednò ovoliko dělo pod ovim suncem nije, niti biti može. A ima li domorodca, koj ga nije s težkimi željami izčekivao? Tako i mi nemožemo ino nego gàrliti ga i cèlovati kao čověk pàrvorodjeno svoje děte što gàrli i ljubi kakvo bilo da bilo. Hvala gg. pisaocima na težkom njihovom trudu, na carskom njihovom daru. Oni dvojica proizveli su u kratko vrěme ono, oko čega kod drugih narodah malo kada rade pojedini ljudi, nego čitava družtva i kroz čitave duge godine. Hvala takodjer g. izdavatelju, što nije štedio troška izdavajući dělo ovo. Pri toj prilici usudjujemo se moliti ga te bi izvolio nastojati da i II. dio (ilirsko-němački) što bàrže na dan izdaje. Pàrvim dělom istina zadovoljena je jedna strana domorodacah, t. j. onizih, što pišu knjige. Nu to je samo manja strana. Kamo veća strana, t. j. svi oni, što knjige štiju, ginu i tuže za drugim dělom, kao gladan za hlěbom. Ta želja i tužba može se baš narodnom nazvati, jerbo svigdě, gdě sam god bio, s kim sam god ustmeno ili pismeno gòvorio, izjavljao ju je, za to ju i ovdě napominjem, što sam kao spisatelj učiniti dužan. *Glas naroda, glas sina Božijega.*

2) Grammatik der ilirischen Sprache etc. von *Ignaz Alois Berlić.* Zweite durchgesehene und verbesserte Auflage. Agram 1842. Druck und Verlag von Franz Suppan. V. 8., str. 384. Cěna 2 fr. sr.

Ima tomu deset godinah, što je dělo ovo pàrviput u Budimu na svět izašlo u starom slavenskom načinu pisanja, a književni slavenski svět radostno ga dočeka. Nu sad u novoj slici, s novim pravopisom, čitavomu slav. zapadu vlastitim, mora da je svima još kamo milii i dražji, tako da će se obćenitoj tužbi, koja je bila za ilirskom slovnicom, njime i odoliti. Ovo izdanje nesadàržaje ništa novoga, što nebi već u starom Budimskom bilo, izuzamši několiko malenih proměnah od g. *Boguslava Šulka*, korektora ovog dèla. Znamenitia novost jedita je ta, što je g. p. město suhoparnoga rěčnika za uvěštbavanje učenika metnuo glasoviti *svět u obrazih* od Komenskoga, naški preveden. Izvan toga govori se takodjer u njoj o skladnji rěčih (syntaxis), o čemu ni u Vukovoj, ni u Babukićevoj ni traga neima. A to je ona strana; koja nam je najdražja kao i za pisaoce naše (što se meni čini) da je najvažnia; jerbo pisalac, koj oće da piše dobro t. j. narodnim jezikom, trěba nada svima syntaxu jezika da znade. U njoj stoji duh ili narodno lice jezika.

Istina da će mnogi domorodci u toj knjizi koješta naći, šta bi se polag njihovoga mnenja i izostaviti moglo; nu tko je pročitao pozorno naslov i predgovor njezin, a on će u njima naći i uzrok toga: oprovàrgnutje svoje opazke. Hvala dakle g. B. na njegovom trudu i proizvodu. Mi iz sàrca želimo, da se čim bàrže po čitavoj našoj širokoj domovini razprostrani, i svuda priateljski dočekan bude.

3) Pěsme *Ivana Tàrnskoga.* U Zagrebu 1842, u kr. pov. ilir. nar. tisk. Dr. Ljud. Gaja. U 16., str. 178. Cěna 40 kr. sr.

Knjižica ova izvana i iznutra vàrlo lěpo i ukusno urešena, donosi 34 izvorne pěsme, a 15 iz nèmačkoga prevedenih komadah. Izvorne pěsme g. T. značajne su, i jezik pravilan, krěpak i okretan. Najpače pokazao je g. T. u rimah, da je tekníku měrila vàrlo dobro izučio. Izmedju prevedenih komadah imade ponajviše Šilerovih drobniih pěsamah. G. T. dobro je shvatio duh originala, sa svojom ga individualnoštju stopio i (bi reko) prelio u naš jezik — tako umno, da se prevodi njegovi čitaju lahko koliko da su originalne pěsme. Veliku bi zadužbinu g. T. učinio, da hoće te bi u prevadjanju pěsamah němačkoga ljubimca naprědavao, za koj poso zaista on izmedju sviuh nas najviše sposobnosti ima. Za olakšanja truda priporučam mu česki prevod od g. Purkinje (Wratislaw 1841) i poljski od stanovitoga g. A. B. (Liryčne pienia Fr. Šylera, Lwow 1842.).

4) Razna děla *Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.* Dio I. Pripovědke. U Zagrebu 1842, u kr. pov. ilir. nar. tisk. Dra. Ljudevita Gaja. M. 8., str. 136. Cěna 45 kr. sreb.

Pripovědke su najprikladnia namama za štioca, jerbo goje u njemu póhlěpu za čitanjem. Mi zaista želimo, da se više pisalacah izmedju nas nadje i skloni k toj vàrsti. Naša je literatura još vàrlo mlada i nejaka, a da odraste i ojači, trěba podpore — trěba sve veći broj štiocah, jerbo to su dosad jedini mecenati našega knjiženstva. G. K dobro je razumio glavnu našu potrěbštinu, što se je baš spremio na to polje, koje izvan g. Vukotinovića nijednoga dosad obdělavaoca neimadjaše.

Knjiga ova donosi dvě pripovědke: »Bugarina,« pripověst iz novoga sàrbskoga života, i »Martu,« pověst staro-slavensku polag Karamzina. Nemožemo tajiti, da je g. K. čin svoje pripovědke (pàrve) dobro razložio i izvodio. Nu što se tiče pera ili štila njezina, sudimo da jezik nije još dosta narodan t. j. prost od onih dugačkih periodah i retoričkih cvětah, koje su nas naučili graditi

i kupčati u školah starinskih. Latini nisu Slaveni, niti je duh latinske literature duh slavenske, kao što vék prie narodjenja Isukàrsta nije vék devetnajsti. Nemožemo ino nego svoj onoj našoj gospodi, koja pišu pripověsti, priporučiti da čitaju pripověsti *Puškinove* i *Gogoljeve*, pa da nastoje, te budu za nas Ilire u našem duhu ono, što su rečena dva pisaoca u ruskom za bratju Ruse.

5) Pogled u Bosnu, ili kratak put u onu krajinu, učinjen po *jednom domorodcu*. U Zagrebu 1842, u kr. pov. ilir. nar. tisk. Dra. Lj. Gaja. U 8., str. 80. Céna 20 kr. sr.

Od početka nove dobe našega knjižensτva i ono malo proze, što smo pisali, pisali smo perom više němačkim ili latinskim, nego li perom narodnim, upravo našim. Tko znade, odkuda riba smàrdi, taj se neće nad tim očitovanjem sàrditi. Pàrvo naime nije naše odgojenje bilo s narodnim zvanjem sasvim shodno, a něšto je tomu kriva ona naglost, s kojom nas je doba i vrěme sililo, da radimo i pišemo. *Pogled u Bosnu* pàrva je u prozi pisana knjižica (žaliboże nije onolika, te bi ju mogli knjigom imenovati), o kojoj se kazati može, da je baš *naški* pisana. Njome je pisalac dokazao, da u njem neima poměšanih duševnih elemenatah, nego da ćuti naravski, misli samo čisto, jasno, vedro, što pod věštim njegovim perom i narodno odělo ili formu stiče, (rečju): naš je *jedan domorodac* po sàrcu, glavi i ruci pravi domorodac, čověk narodan. Čujem da i nebroji mnogo godinah (22), što nas raduje, nadajući se od njege još mnogih te vàrlo mnogih knjigah. Daj Bože te bi se naše čekanje što skorie uzistinilo; a Matica naša, koja je u svom programu obećala, da će i živuće pisaoce podupirati, činit će (polag moga mněnja) najbolje, ako toga našega domorodca primi pod svoje krilo i zaštitu.

6) Bogoljubnost svetkovine blažene děvice Marie. U Zagrebu 1842, u kr. pov. ilir. nar. tisk. Dra. Lj. Gaja. — 16., str. 84.

Od ovoga molitbenika tišteno je 10,000 komadah troškom preuzvišenoga domorodca g. *Josipa Kukovića*, biskupa Diakovarskoga i Bosanskoga. Razdělit će se izmedju bogoljubnih dušah njemu pověrenoga kàrstjanskoga stada, što će uzvišenomu darovniku veliku zadušbinu pribaviti.

Slovnica g. Dra. A. J. Murka, koju smo u I. knjizi *Kola* oglasili, nije još izašla zbog dugotrajnoga bolovanja g. pisaoca.

J. R. iz Cerovca.

PAZAR.

Ilirisam i Kroatisam.

Ja kao član družtva *konštitucionalnoga* hoću da gori naznačene dvě rěči — rěči za nas važne, koje u najnovie doba još važnie postadoše, najprie u političkom smislu promislim, izjasnim i mnogovrědnim čitateljem našim predstavim. Jer s ovima dvěma rěčma skopčane su idee, koje se mnogim *nerazumive*, *tmaste*, *sakrivene*, *bezumne*, *nepravedne*, *antikonštitucionalne*, *pogibelne* i *fantastičke* vide. Ja sam pravdu ili parnicu podigo; *levata* je ovdě, *forum* neka budu svi *pravi, vérni i čisti domorodci.* Neka se piše *pro et contra*, da vidimo, što je jedno i drugo.

Tuže nas ljudi (i to někoji, baš ne znameniti .... na broju), da će ilirisam domovinu našu podkopati, jer teženje njegovo tamo směra, da konštituciu poruši. Mi Iliri, mi smo dakle *in causam vocati*... ili mi smo ... *incatti* .. Usudjujem se u ime naše strane javno izpověditi, da nijedan *Ilir o ilirismu političkom ništa neznade* .. ilirismus je dakle u smislu *političkom ništa* *). Izmišljotina je, strašilo samo, koje su odrodice samo izmislili, koji se skrivača igraju, koji dva lica imadu, čas antinacionalno, čas *horvatsko*, i koji ipak niti za slavensku, niti za magjarsku narodnost pravoga sàrdca imadu. Oni ne imadu, niti mogu imati pred očima onaj sveti *ideal* (uzor), koi nas upaljuje, kojeg svaki dan vidimo, čujemo: *domovinu.* Kod nas rádi *fantasia*, *poesia*: jer mi ljubimo domovinu našu, kano děvojku, kano ljubu, mi gorimo za nju, mi smo gotovi umrěti za nju... A šta imadu protivnici naši? Koi je njihov ideal?

---

*) Sve da bi i kazao, da imade političkoga Iliriuma nebi grěšio, jer geografi razděluju Ilyricum cěli u Iliricum Turcicum i Iliricum Germanicum; koj dvoji, neka uzme Belu u ruku, i nek čita. Nu u koliko ga mi i u političkom smislu razuměvati i zakonito upotrěbljati smiemo, o tom ću malo niže govoriti.

Šta ih upaljuje? Kakova idea ih užiže? ... da za narod rade, koj nije njihov, kojega pravo niti nepoznadu, kojega je jezik njima inostran, i koj š njihovim prirodjenim nikakove srodnosti neima... Mi Iliri u rodoslovnom smislu čitamo, mislimo, učimo se i toga se načela dàržimo: *da narod samo onda pravu i dugotrajnu srěću stići može, ako se u njem upoznanje samoga sebe probudi, i ako se izobraženost, na rodoljubje oslonjena, razvije.* Za tu svàrhu radismo dosada: to nam kažu pisma, to svědoče novine naše, koje su nam političku znamenitost dale, to svědoče drugi zavodi, i politički i litetarni naš život, koj je od razvitja narodnosti po nas probudjene nastao... Kako bi mi tako bezumni mogli biti, te bi hotěli po tom konštitucii, koja je razvitju narodnoga nàm života u mnogo obzirah veoma koristna, protiva raditi... Mi smo u rodoslovnom smislu grana velikoga stabla slavenskoga, koji se Iliri zovu. *Dalje ništa.. Na světu neima čověka, koi bi posvědočit mogo, da je pod ilirismom kakova neslobodna tendencia sakrivena.* Ima li koga?.. Tko se ufa, nek ustane!..

Kroatisam s druge strane je život naš politički. Kroatisam je zaštita, pod kojom mi radimo. U smislu konštitucionalnom svi smo Horvati. To smo od něgda bili, i to ćemo ostati. Zato velimo: *da Bog poživi konštituciu ugarsku i horvatsku, — i narodnost našu ilirsku!* Nismo li mi svimi našimi čini pokazali, da smo kralju věrni? Nismo li uvěk govorili i pisali, da su zakoni naš vodja? Nismo li govorili i pisali, da smo za konštituciu našu? Nismo li branili municipalnosti naše? Tko može protugovoriti? Mi zato sve one, koji kažu, da su *Horvati*, za našu pravu i milu bratju spoznajemo, i kao takvu pozdravljamo. On neka govori horvatski, kako mu volja, on je zato ipak u genetičkom smislu Ilir, i jezik horvatski je podnarěčje jezika ilirskoga. Mi se s takovim čověkom sasvim slažemo. Mi kad u spravište ili u sabor naših kraljevinah dojdemo, tada smo svi Hàrvati, premda smo svi onoga istoga plemena, kog su Bošnj., Granič., Erceg., Sàrb. itd., koji se svi ukupno pod imenom *Ilirah* razuměvaju. Zar Saksonci ili Virtembergianci nisu Němci? U konštitucionalnom smislu su Virtembergianci i Saksonci, u rodoslovnom su Němci. Tako smo i mi *Horvati* u pàrvom, u drugom pako slučaju *Iliri*. To je stvar bělodana. Koi proti tomu što god imade, on je ili *obškurant*, ili *zlodušan*. Protivnici naši već u tom pokazuju slabost svoju, što su nas někoje vreme *Rusismom* potvoravali, a sada pak tendenciu k onomu Iliriumu, kog je něgda Napoleon s one strane Save ustanovio bio, ili k onomu Ili-

riumu, koj je u austrianskih dàržavah. Šta to dakle znači?.. Kakova je to *consequentia?*.. To znači u tmini loviti, a neznati šta. Zar je Bog jug i sěver stvorio, da se slažu? Ne nikada! Sěver je sěver, a na jugu smo mi. Politika europejska tako stoji, da, koj ju samo pozna, neće nimalo dvoumiti o tom, da se ruskoga žezla moć k nam nikada protegnuti neće. Duh slavenski je ustao, on zahtěva, da se Slaveni probude, da izpune dužnosti, koje im je Bog naložio tako, kako i drugim narodom: da se izobraze, da rade za korist svoju, i po tom i za korist drugih narodah. Ali to nezahtěva, da zato budemo svi pod jednim vladanjem sakupljeni, jer je to nemoguće, a nepotrěbno takodjer; svako bo vladanje dopušta razvijanje narodnosti i izobraženosti; tim načinom je samo jače i slavnie. To mu hasniti, a nikako škoditi nemože. Zar da mi nebi toliko slavoljubja, toliko samoćutja imati mogli, da bi želili samostalni, od svakoga *rusisma* prosti biti? .. da se mi kao děca, kao bàršljen, koj sám stojati nemože, k drugomu stablu priklanjamo? — Svi su Slaveni po kàrvi bratja naša, tako i Rusi; kakono god Rusi stoje sámi, i u tóm ponos i slavu traže, da su moćni i samostalni, tako i mi valja da budemo duhom jaki i samostalni pod konštituciom ugarskom, kao što i do sad biasmo.

Šta se *Napoleonovoga Iliriuma* tiče, ništa neću da govorim, nego da je Napoleon, kano čověk od velikoga *genia*, i kano *phœnomenon* svoga věka, dobro znao, koje je ime za ove strane najshodnie, zato ih je imenom tim i kàrstio. O *Napoleonu* sve dogodovštine kano o velikom čověku govore ... Šta se pako *němačkoga Iliriuma* tiče, to je opet *chimera*, na kojoj mnogi jašu. Vladanje austriansko nije ni jednomu narodu narodnost uzelo, zaista je neće niti nama uzet. Ono imade granicu našu, šta mu više trěba? Ono nas sve imade... Car austrianski je kralj ugarski i horvatski i njenih sestarah. Mi smo našom podanostju ime *vèrnih Horvatdh* od něgda već zaslužili. . . Šta bi više? Naše uzvišeno vladanje čuva našu konštituciu i daje nam priliku, da si ju popravimo. Zašto bi vladanje hotělo nas preobratiti, gdě je Austria učna mnoge narode pod različitimi ustavi živuće srětno i mirno vladati? Ja nikako dokučiti nemogu, kakovn bi korist vladanje od nas imati moglo, kad bi mi kakvi god němački Iliri postali? Zaradi štibre? Ona štibra, koju bi plačali, težko da bi većja bila, nego li troškovi, koji bi za silu častnikah i dostojanstvah potrěbni bili... jer bi ih onda deset putah više bilo, nego ih je sada. Sada se pako častnici platjaju tako, da vladanje o tom ništa ni neznade... Ne, ne to, nego

Austria želi možebiti fabrike, kolonie i parobrode naše imati.... Targovina naša škodi joj, naše banke joj novce proždiru.... tako, tako, to je uzrok... Zdrave ove *combinatie* su naše velike *diplomate* na tako zdrave zaključke dovele. Ako vladanje ravniteljah izvanjskih i unutarnjih posalah trèba, ja bi se usudio takove mu vàrstne glave preporučati.... O! to je takova směšna izmišljotina, da nije vrědno o njoj ni govoriti... Naše stolětje dosti je nas učilo, da se politička preobraženja tako lahko nedogadjaju... Ništa to nije, nego sěme od nesloge, koje *krivi profete* šiju, da privatnim svojim koristim, ili opakim mněnjam ugadjaju. *Krive profete* netrěba slušati, nego trěba za narod živěti, i svagda k onoj se strani pridružiti, koja za narod radi, od koje se trud vidi i upozna u plodu, kog donosi.

Sad sam (kako sudim) světu, ili bolje reći, protivnikom našim dokazao, da *ilirisma* u *političkom* smislu neima, — naproti da je *kroatisam* naš život politički. Prelazim sada na *ilirisam* onaj, koi zaista obstoji, i to je *ilirisam* u *rodoslovnom* i *slovničkom* (literarnom) smislu. Ilirisam rodoslovni ono je ime, s kojim se svi južni Slaveni nazivati moraju. Ilirsko je ime starinsko ime za ove krajine. Ilirium je još pod starinskimi Rimljani ovdě bio, i u dàržavah ilirskih stanovali su Slaveni. Kasnie naše historie nazivale su Horvate, Slavonce i Dalmatine imenom Ilirah. Koi je Ištvanfia, Ratkaja, Katančića, Praya, Švandtnera itd. čitao, on je mogo najti u njih »*Proceres Illyrici*, *Præfectus Illyrici*, *Banus Illyrici* itd.« To dakle ništa novoga nije. Ovo je ime slavno, ovo nam ime daje znamenitost historičku. Naše prezime (priděvak) je «*Ilir*« a kèrstna imena su različna: Horvati, Dalmatini, Slavonci, Cárnogorci, Bošnjaci Sàrblji itd. U ostalom ovaj članak nije za historičke dokaze oprěděljen, niti hoće da se u to upušta. Mi smo u uživanju ove slave, a tko bi ju nami rado oteti, neka nam dokaže, da nam nepripada. Komu se rači u to polje dublje ugledati, neka se primi *debelih foliantah*, neka čita tamo, neka misli o tom, što je čitao, i tad neka sudi... *Ilirisam slovnički je život naš duševni.* On ima za svàrhu, da literaturu podigne. K tomu je naravno potrěban dobar, lěp i izobràženosti shodan jezik i veliko čitajuće obćinstvo. Badava bi bilo uzimati jezik, koi nije dosta bogat, koi nije lěp, i kojega nije moguće izobraziti, bez da se nebi ili rěči kovati, ili iz drugih dialektah na pomoć posudjivati morale.

Badava bi takodjer bilo knjige u jeziku pisati, kojega malo ljudih govori. Za podići literaturu trěba mnogo truda, spisateljah,

knjigah, novinah, tiskarnah, privilegiah itd., a to sve mnogo novacah stoji. Jezik horvatski kod male je samo strane u običaju. Niti svi Horvati negovore *provincialno-horvatski.* Kako bi oni bili kadri toliko žàrtvovati, da literaturu uzdàrže? A Slavonci, Dalmatini i drugi Jugoslaveni neće provincialno-horvatski čitati, jer nije razšireno to narěčje. Njih je mnogo više, koji *ilirski* govore. To je nas prošasti věk dosti učio. Kamo je *Mikloušić*, puno zaslužni inače muž, sa svojimi privàrženici dospio? Tko im je knjigé čitao, šta znadu Slavonci, Dalmatini, Sàrblji itd. o njih? ... Ništa. Oni su cěpili na stablu, koje pravoga korena neimadjaše. Sve je propalo, i naš narod je ostao u literaturi neznamenit, kao što i prie biaše. Ili možebit u *stolětnom kalendaru*, u *šoštaru*, u *molitvenih knjigah*, u *Diógenešu* ili *huti pri Savi* stoji naša literatura horvatska?... Kakov je to *resultat* za radnju od pol věka? Je li to prilično, je li to slavno za narod, koj tako znamenite i lěpe elemente (življe) u sebi sadàržava?..., Kad nebi dalje doći mogli, ja bi volio sva slova u svih tiskarnah izpreokrenuti, da bi se sve naopako štampalo, za da nebi nitko čitati mogo — našu slaboću.

Jezik ovaj, koj smo iz gori navedenih uzrokah za slovnički primili, morao je *jedno* ime dobiti. Dobio je ime *ilirskoga* jezika, jerbo smo svi u rodoslovnom obziru *Iliri*; drugo zato, jer se nebi bio mogo niti horvatskim, niti slovenskim, niti sàrbskim itd. nazvati, svaki bo izmedju ovih narodah kazao bi: »*ja nedam imena svoga zabacati.*« Po imenu pako *ilirskom* nitko ništa negubi, jer nijednoga neima naroda, koj bi se na posebice imenom »*Ilira*« služio. Samo da je jedan književni jezik pod obćenitim imenom *ilirskim*, u kojem će svaki pisati. K tomu je ilirski jezik lěp, bogat, izobražen. U njem su već toliki Dubrovčani, Dalmatinci, Sàrblji i Slavonci pisali, da bi grěh bio zaboraviti ih. Ova literatura, koju smo mi kano baštinu (*hæreditatem*) dobili, može se klasičkom nazvati. U njoj čověk nalazi stvarih (osobito u poetičkoj vàrsti), koje u nas udivljenje pobudjuju; nalazi se izrazah, slikah, izvornosti, lahkoće versovah, rěčju poetičkih krasotah, o kojih horvatski spisatelji niti pomisla (idea, conceptus) imali nisu... Da smo pravim putem išli, kad jezik ilirski za književni odabrasmo, to svědoči naprědak, koj smo s pomoćju božjom učinili. Nitko neka nemisli; da je ova *oppositia*, koja se sad većma diže, nama pogibeljna; ništa manje, ona se samo širi i napinje, jer ju tišti *elemenat* narodni, koj strělovitim korakom raste, i pokraj sebe sve tudje

neskladne stranke na priliku zdravoga těla, koje sve bolestne i gnjile soke odbaciva, těra — na svoje okretje, ili krěpkim hodom razlama... Ovo sve skupa, što nam veleučeni protivnici naši predbacuju, nije ništa drugo, nego štono Němci kažu »*faule Fische*,« oni su pako »*faule Köpfe*,« jer ništa nerade. Niti će se š njimi niti *ilirisam*, niti *magjarisam*, niti ikakov *isam* na světu izvan *modisma* pomoći. Oni su većom stranom *bontoniste*, koji samo zato politiziraju, jerbo *je politiziranje u modi*. O tom, što ništa nerade, divanit ćemo malo niže. Postupajmo mi kod naših načelah, kako i dosad. Put ovaj, na koj stupismo, svàrha je dužega motrenja; mi nismo dětca, da načela (principia) měnjamo kano igračku. U doslědnosti i čvàrstom dàržanju stoji naš karaktar, a mi želimo, da svět kaže: *da karaktra imademo*.

Kakono god što je *kroatisam naš politički život*, tako je u literarnom smislu *kroatisam ništa*, *ni nemože drugo nego ništa biti*. Osim několiko molitvenih knjigah, koje su za puk potrěbne, drugo ništa nije u provincialno-horvatskom pisano, *što bi i malo znamenito bilo*. Poslědak nas najbolje uči. To, da je literatura horvatska ugreznula, uči nas, da iz literature provincialno-horvatskoga jezika ništa biti nemože, i da svi oni, koji se imenom Horvatah »*gute Croaten*« diče, ništa u to ime nerade. U čem dakle stoji dobrota ovih Horvatah? ... U političkom světu ih nije čuti, u literarnom takodjer ne.... Možebiti da potajno rade, da sakrivaju rukopise, koji su puni ploda njihovih talenatah?.. Da smo i mi u tom smislu tako *dobri Horvati*, kano što su oni, mi bi još i dan danas tamo bili, gdě smo prie deset godinah uzdisali... bili bi u kolěvci... Kada vidimo lěpo i dosta znamenito cvětje, u koje su se trudovi *ilirskih Horvatah* razvili, možemo zaključit (i to bez zaměre), da oni *dobri Horvati* ništa nerade, mi pako da radimo něšto barem. Stari su Horvati něgda dobri i štovanja vrědni ljudi bili. Oni su se borili za slobodu svoju, njihov je ideal »*ratni věnac*« bio, u njihovoj se je ruci mač blistao. Našega věka Horvati odpasali su mač, netrěba ga više. Šta trěbamo dakle? Sada trěba, da na město ratne slave, slavu u *civilizacii* tražimo. Ako to hoćemo, trěba da ostavimo onu *debelu prozu*, koja nas olovnim krilom na dno zemlji vuče. Mi smo u tu svàrhu poetički krug izabrali, na kojega visini krasni *jezik ilirski* vidimo, i š njime onu moć, koja nas tako jači, da možemo duševnu znamenitost zadobiti, da možemo za našu srodnu bratju raditi, i drugim ljudem takodjer na korist biti. *Kroatisam* je samo malena *camera obscura* proti

onomu izgledu, kojega mi s našega visokoga město u istini uživamo! —

Mnògi od protivnikah naših i to nam predbacuju, i s time nas sumljive činiti nastoje, *»da što imadu surke i cárvene kape s literaturom?«* Oni oštroumnim okom opaziše u cárvenih kapah i surkah něšto, što im se pogibeljno vidi. Ja pako na to odgovaram, da smo s kapami i surkami našimi světu pokazali, da smo Horvati, i da kroatisam politički kod nas nije samo na jeziku, nego u sárdcu i u haljinah naših. Mi smo u narodnoj haljini bili; surke su nama to, što Magjarom *atile*, još više, jer prosti Magjari atilah nenose, naši pako seljaci surke nose. A kape cárvene, što je proti njima? Zar nije cárvena boja (farba) narodna? Nije li svět něgda »Rothmäntler-e« spoznavao? A šta se boje ljudi toga? Mi nismo cárvene kabanice nosili, nego mnogo manje od kabanice... samo kapu... Varaju se daklem jako ona učena gospoda, kad misle, da surka s literaturom posla imade. Kad horvatsku surku obučemo, tada smo konstitucionalni Horvati, rodom Iliri; a kad pišemo, tada smo Horvati, koji ilirski pišu... *Iliri* pako svakako, jerbo to je familia, u koju spadamo. Pitaju mnogi: *da čemu te novosti, i zašto tako prostu opravu uzimamo, koju samo seljak nosi?* Na to odgovaram, da je cěla narodna stvar nova. Kad se narod preporadja, valja da se narod u svem popravi, što k narodnim biljegam spada. Tu su najprie *ježik, običaji* i *nošnja.* Bili mi kako mu drago dobri domorodci, ako budemo tudju haljinu nosili, nitko nas neće poznati, ili barem mislit će mnogi, da se ili bojimo ili sramimo narodnu haljinu nositi. Zašto pak prostu haljinu nosimo onako, kako ju seljak nosi, na to odgovaram, da je to veoma pametno, i to zato: *da po tom vrata luxusu zatvorimo.* Zaista netrěba, da čověk mnogo novacah za haljinu daje. Zato ja ovdě sve domorodce prosim, da svakako kod prostih surkah ostanu. Neka se u nikakovu cifrariu neupuštaju. U cifrastoj haljini većja čast nestoji!

Iz tog brašna dakle nebude kruha. Pustimo *kroatisam* za politiku, a ostanimo u literaturi kod *ilirisma. Nota bene*, komu je volja. Koj neće, neka se sa zemanom bori. Ali neka oružje dobro nabrusi, jer je duh věka oštar, on *tupost* jednim mahom obali...

Ja sam kazao, što sam mislio. Ja sam dužan bio za moju stranu govoriti. Neka svaki za svoju govori, nu *temeljito.* Ja sam na sve pripravan, moje je pero uvěk gotovo.

Lj. Vukotinović.

Dopis iz hrvatskog Primorja

Dragutinu Rakovcu.

Od — . . . . . . ća.

Baš u oči sv. Ivana, kad blago sunce, približavajući se k noćnom svom stanu, tamnu sěnu od brdah u prodoli bacaše, stigoh ovamo, gdě netom spazih — vrh gospodujuće Učke i more, koje prebrodjeno od několiko manjih brodovah valove svoje potiho razvijaše; — iznenada kao iza sna dùh mi se uzdigne, i množ raznih mislih pojavi. Ovom prigodom opazih, od kolike je koristi putovanje za izobrazit um čověčanski. Putujući prehadjamo se s jednoga města u drugo; svagdě něšta novoga nadjemo; naměrimo se na drugu narav, druge uredbe, druge ljude i običaje, koje prispodabljajuć medju sobom, nove se u nas misli stvaraju, probudjuje se mišljenje i vrěži fantazia, te na priměr brižne pčele, koja leteć u daleke krajeve, iz raznoga cvětja izsisanim sokom sate svoje puni; vlastito naše izkustvo hranimo i umnožavamo. Od ovuda vidim, kako bi prudno bilo, kad bi jednom i naši duhom i željom prosvětjenja upaljeni mladići počeli putovati, slědeći izgled drugih izobraženih narodah, koji neprestano putuju i izkustvo svoje tim povećavaju.

Osobitu radost oćutih u veče slišajući milinu mnogovrstnih napěvah od najviše ljuvenih pěsamah, koje ovdašnja mladež, vratjajuć se sa děla, sva trudna i umorna u izobilju pěvaše. Sutra dan opet pod večer stvori mom pogledu ne malenu zabavu ugodan prizor od nebrojenih krěsovah, koji sěvajućom svojom lučju mrkoj tmini noćnoj prkosiše na okolo. Slědećih sam se danah bavio smatranjem ovdašnjih stanovnikah, koji gledeć na njihovu provrnost (ingegnosità) i radenost čine se, da glasovitost i slavu svojih pra-

dědah — Liburnjanah — nimalo netamne. Oni su vrli mornari zidari, ribari, težaci itd., i to tako radeni i marljivi, da sam više putah sa uzdisaji pomislio, kako bi cvala i svakim blagom obilovala mila naša domovina, da bi barem ovaka radenost i marljivost bila ondě, gdě blaga narav tek mali trud težaka velikim i obilatim darom naplatjuje.

Što vam zanimivoga od ovuda javiti imam, jest, da se je, hvala Višnjemu, već i ovdi ljubav i duh narodnosti užgao, premda se još tako jako uplanuo nije, ali se ipak svaki dan više i više snebiva ono, da tako rečem, *narodno* mrtvilo, koje dosada i ovdě kako i drugdě spinjaše duh naših zemljakah. Već svaki, koj iole soli u glavi ima, spoznaje, da narod, koj za narodnost svoju nehaje, propasti mora, i vidi, da se obća naša narodnost samo u ilirskoj (književnoj) slozi promaknuti i izdělati može. Nemojte dakle věrovati onim, koji, blazneći sami sebe, potvaraju ovdašnje stanovnike, naročito Rěčane, da su Magjari! i da s njimi jednako ćute. Dà, pravo imaju, jer se i Rěčani, kao pravi gradjani jednako sa državnom svojom bratjom Magjari sveudilj trse i brine, za promaknut dobro i srěću obće domovine, što činom svaki dan i pokazuju. U tom se dakle misli i nastojanja njihova s magjarskimi sudaraju; radi česa su i hvale dostojni. Ali kraj toga kao věrni Hrvati ostaju i ostat će Iliri, kakogod i oni Magjari, pa koj bezstrastni čověk bi jih osudio zato? Oni ljube svoju bratju Magjare, štuju njihovu narodnost, u koliko se, kao prirodno pravo svakoga naroda, medju svojimi granicami razvija. Ali polag istoga pravca ljube i svoju narodnost, kao neporušivo jamstvo *moralnoga* spasenja, narodne prosvěte i čestitosti. Medjutim kao pravi istine ljubitelj izpověditi moram, da se věndar nalazi několiko potištenih lastivacah, koji bezstidno tajeć svoj narod vele, da su Magjari, bez da ciglu rěč magjarski znaju. Nu i ti su od male znamenitosti.

Iz mnogih okolnostih osěgurati vas mogu, da se magjarisam neće ovdi nikada ukoreniti. Ali drugo je, česa se bojim, da će ovdě naprědovanju naše narodnosti jako škoditi, naime mogući duh talianisma, koj se poradi više okolnostih, koje mu na ruku stoje, svaki dan bolje ukorenjava. Ovdì se bo děca (osobito u Rěci) u narodnih (?) učionicah posve talianski odhranjuju i podučavaju. Takodjer u gimnazii u prvih dvih (a i u tretjoj školi do pokladah) svi nauci, razmi gramatike, koja se već u drugoj školi počme učit latinski, u talianskom se jeziku predavaju, premda se jih više od polovice nalazi, koji ili malo ili ništa taliauski nerazume.

Kako će dakle narodnost naša naprědovati? Istina je, da se ovdi više kućah nalazi, u kojiih je talianski jezik u porabi, nu ipak jih je malo, u kojih se narodni (ilirski) jezik razumio nebi. Zato nevidim razloga, zašto bi se děca samo u tal. jeziku podučavati morala. Polag toga pravca bi se n. p. i u Zagrebu morala děca podučavati samo u němačkom jeziku, koj je tamo isto tako (ako ne bolje) ukorenjen, kako i ovdi talianski, pa to věndar tamo nebiva, zašto je dakle ovdi? Ali će mi tkogod na to reći, da se ovdi moraju děca u talianskom jeziku odhranjivati jer jim je neobhodno potrěbit, jedno poradi sveudiljna obćenja sa Taliani, drugo što se u njemu sudi i trgovački poslovi najviše obavljaju. To je sve istina, ali to nije dovoljan uzrok; jer da bi se děca u narodnom jeziku odhranjivala, i dobro ga znala, mogla bi se s mnogo boljim uspěhom i tal. jezik učiti, te bi jim se na taj način duševnim i tělesnim potrěbam bolje providělo. Trěba je dakle, da se osvěstimo i poslušamo duh věka, koj nas zove i nuka, da se iz tminah neznanstva i gluposti dignemo i prosvětimo, što bez narodnoga jezika nije možno — — — — —. — Prevrnimo historie sviuh narodah, nigdi se nećemo naměriti na narod, koj se je bez narodnoga jezika izobrazio i prosvětio. Neka se dakle uvede u početne tako posebne, kako i javne učionice narodni jezik, da tim načinom u mlade dni, kao najprikladnie doba, ulijemo i probudimo u děci našoj ljubav prema narodu, narodnomu jeziku i svemu onomu, što kao narodno, razum odobrava; pa će nam zahvalna biti ista naša děca, narod i domovina; děca, jer će tim duševne sile lasnije razvijati; narod, jer će odtuda prosvěta i čestitost duševna i tělesna slěditi; domovina, jer ćemo joj krěpke domorodce odgojiti.

Poslě několiko vrěmena, kad naša mladež krěpka bude u narodnom jeziku, od potrěbe i koristi bi bilo, da se i u tako zvane dolnje ili gimnazialne učionice narodni jezik uvede, ne najedanput, nego uzastopce (gradatim); tim bo načinom bi se mnogo brže mladež i jezik izobrazio. Ali pri toj proměni valja, da se i uredba školskih knjigah proměni, svaki bo vidi, da sadašnje školske knjige zvanju našemu podobne i prikladne nisu. Naša mladež polazi šest lětah nižje učionice, pa kad izlazi, šta zna od onoga, što joj je najpotrěbitie? Može se reći, ništa. Ali se nije ni čuditi, ako se pogleda na vrutak njezinih naukah. Vrutak su školske knjige (druge bo se sporo čitaju). Razgledajmo jih dakle, da se o njihovoj vrědnosti uglavimo. Ja radi kratkoće nakanih ovdi dva samo nauka, naime *geografiu* i *historiu* razsudnim okom pretresati, ostavljajući druge, da jih svaki po svojem umu pretrese i razsudi.

Geografia, ili zemljopis, koj se naša mladež uči, premda je neizvrstan, i za šest godištah prěkratak, bio bi ipak dobar, da mladež na svršetku ono barem zna, što je u njemu. Ali nas, žali bože! obće izkustvo uči, da se ni najbolji i najmarljivii mladići ni toga nenauče. Od kuda dolazi ta nepozornost na tako važan nauk? Tko je tomu kriv? — Ja to neću da razsudjujem, nego uslěd vlastita izkustva mogu reći, da je to sve kriva ona zločesta navada, koja u nas vlada, da se mi učimo geografiu bez krajobraza (mape). Kad sam ja škole polazio, zemljopisni nauk mi je bio najtežji i najdosadnii, jer nisam imao krajobraza, ali kasnie, kad sam se ga někako po srěći dobavio, geografia mi je bila najlaglji i najugodnii nauk. Neka se dakle zapovědi, da svaki mapu kupi, pa ćemo se osvědočiti, da će mladež mnogo veći naprědak učiniti. Ja mislim kada se druge školske knjige kupuju, da bi se i po trěbni krajobrazi lasno kupiti mogli. Ta nije ni za nje trěba Gavanova blaga. Istina je, da po učionicah potrěbiti krajobrazi vise o tinih, ali se š njimi učenik ništa nepomaže, nit može pomoći, sve da i oće, što će mi svaki dopustiti, koj je polazio naše učionice. Šta ćemo pak reći o staroj geografii, o kojoj u nas ni spomena nebiva?! Zar nam možebiti nije potrěbita? S kakovim dakle uspěhom čitat ćemo stare sgodopisce i klasike, ako něgdašnji zemljopis neznamo? Do istine žalostno je, da gg. ureditelji školnih knjigah na tako važan i potrěban nauk zaboravljaju. Nu već čujem, gdi mi se govori, da se naša mladež rada neuči, te da je vrěme kratko. Na prvo odgovaram, da je to tužba bez svakoga temelja, jer tkogod poznaje naš narod, mora dopustiti, da on cěni i ljubi svako znanje i umětnost, k čemu je jur od naravi prikladan, i nepropusti prigode za privlastit si jih, samo da korist i potrěbu njihovu i uvidi. Dakle i mladež, koja je klica istoga naroda, istu narav i teženje imati mora, ali buduć da radi neizbornosti i neizkušnosti svoje nepozna dušev̨ne potrěbe. i neuvidja korist naukah, s toga se ni učit neće, jer *ignoti nulla cupido*. Toga radi valja, da joj se najprie njezine potrěbe odkriju i pokaže korist naukah, potom neka se svaki odhranitelj trsi, što više može, da se mladež dragovoljno, a ne kano *pod moraš* uči. Neka ju lěpim i blagim načinom nuka i nagovara na učenje, i užge u njoj ljubav za nauke, pa će se rada učiti, i nestat će svih tužbah ili (bolje rekuć) golih izlikah.

U drugoj točki navedena kratkoća vrěmena može nas tim manje izpričati, što se istim gotovo vrěmenom oba nauka svršiti mogu. Tako n. p. kad učitelj tumači sadašnju geografiu od kojega kraja,

ili pokrajine, lasno bi mogo napomenuti kako se je onaj kraj, ili pokrajina u negdašnja doba zvala? — Kakov ju je narod obitavao i kakov jezik govorio? — Kuda se je protezala? — Kako se je dělila? — Koja su bila njezina znatnia města i varoši, kako se nazivahu i gdi ležaše? itd., što bi se i u školskoj knjizi *pod pazkom* zabilježiti moglo. Iz osnove ove lahko viděti možemo, da za taj nauk toliko vrěmena netrěba, kao što se to misli.

Jur je vrěme, da pogled svrpemo na historiu, koja mnogo veću pozornost zaslužuje. Potanko ju izpitajmo i razgledajmo, da vidimo, šta u sebi sadržava, i dava li podobnu hranu mladeži? Netkom ju odpremo, nadjemo dugu razpravu o kolěnu Magjarah, potom se izpituje, i iz različitih mnjenjah i temeljah zaključuje, od kuda, kada i kako su u Europu došli, opisuju se rati, način življenja njihova itd. Dakle na kratko da kažemo, u njoj se sadržava sami i čisti sgodopis Magjarah. A o historii drugih osobito slavenskih narodah, koji su u kraljestvu ovomu najznatnii, neima niti spomene. Možebiti neimaju nikakvih slavnih dělah, koja bi se mogla napomenuti, ili jih mladež neželi ni čuti? Nije se dakle čuditi, da višekrat prava slav. děca rod svoj, kojega historiu nepoznaju, taje.

Neka nitko nemisli, da sam ja možebiti protivan, što se naša mladež magjarsku historiu uči, što je i trěba, jer mi kroz tolike věkove š njimi u jedno političko tělo sdruženi, sve sgode i nesgode dělimo i jednu historiu imamo, dapače bi želio, da ne samo magjarsku, nego i drugih narodah historiu dobro znade, jedno poradi koristi, koju nam u obće donaša svaka historia, koja se najprikladnie prilikovati može sa šetkom (compasso), koja na velikom moru ginućemu mornaru put spasenja kaže; a drugo radi toga, što bi si tim načinom polakšao put k vlastitoj historii. Svaki bo je višeputah našo medju historiami više osobito susědnih narodah tako uzki savezaj, da se mnoge točke historie jednoga naroda nemogu nipošto razrěšiti bez znanja historie drugih narodah. Moja je samo želja, da se uz historiu Magjarah, naročito pako do njihova došastja i naša historia predaje, t. j. ja želim, da se za dolnje učionice skroji jedna *kratka historia světa*, kakovu je n. p. pisao za Němce g. Brenov — kao pripravu k sveobćoj historii. U nju bi trěbalo da se uplete obširni sgodopis sviuh ilirskih granah ili pukovah do razdruženja njihova, a poslě svake grane napose do njezina propada ili sdruženja sa drugim narodom. Drugih pako narodah valjalo bi, da se samo obsěni, da tim srědstvom mladež može bolje razuměti vlastitu historiu, i uputit se k obširnjemu učenju sve-

obće historie. Istinabog, da bi ovaka historia malo krupnia bila, nego sadašnja; nu ako bi se u našem jeziku, kako se za historiu pristoji, prosto pisala i predavala, i ako bi mladež staru geografiu dobro znala, te se nebi od nje rěčitost, nego gola stvar zahtěvala, uvěren sam, da bi ju u šest lětah lahko svršila.

Prie několiko godištah jošte predavala se je u Zagrebskom učilištu historia ilirskih pukovah, kako nam svědoče ostavljeni stavci (theses) historički, koje je ondašnja mladež javno branila, a sada, gdě bi ju već mogli svu na prstih imati i světu ju pokazati, o njoj ni nesanjamo. Mi smo dakle izmedju inih narodah sami, koji se pohvaliti možemo, da smo se u devetnaestom stolětju, u kom su drugi toliko naprědovali, na priměr rakah natražke povukli. Lěpe odličnosti! Drugi narodi su jur i najmanja děla svojih praděda na obću zaměru i štovanje světu prikazali, a mi glasovita děla naših praotacah, koja se tko zna u kakovih kutih pometju, i kada će sunce viděti, ni sami neznamo. Znam, da smo se jedva dignuli, i čudesa neznamo praviti, ali sadašnji věk to barem od nas pravedno zahtěvati smie, da dojduči rod pripravimo, neka on nadoměsti ono, što smo mi zaněli, i to će naša najveća dika biti. Zato trěba, da školskoj mladeži, koju ovdi za dojduči rod smatrat imamo, drugu upravu dajemo, i na pravi ju put prosvětjenja postavimo. Nebudimo kasni, i neizpričajmo se preveć, da je prerano. Naše okolnosti su mnogo bolje, nego što su bile inih narodah, kad su se dizali, s toga možemo laglje i brže od njih naprěd stupati, jer nam oni svěću i put kažu, a mi jih samo slědit imamo. Němci n. p. već su oddavna osorne svoje šume u plodovita polja i livade, a bezbrojne bare u mirisne vrtle i perivoje obrnuli, mnoga su izkusili i daleko došli — kod njih je sunce od prosvětjenja od davna svanulo i može se reči *zenit* domašilo, pa zašto nebi njihov izgled naslědovali? Razgledajmo njihove školske uredbe, te jih s našimi prispodobimo, da vidimo, kakova je medju njima razlika, pa ako iznadjemo, da su prikladnie, zašto jih neslědimo, i *mutatis mutandis* neprimemo? Bog bi dao, te bi moje želje u dobru zemlju pale! U protivnom pako slučaju neostaje mi drugo, nego uteći se k onim domorodcem, koji su već na književnom polju několiko cvětja nabrali, i izkustvo svoje obogatili, da izkusnim svojim savětom neizkusnoj mladeži priteku, i nju na čitanje dobrih i izvàrstnih knjigah nagovaraju. S Bogom!

U hrvatskom primorju 10. srpnja 1842.

Štovanje svoga naroda.

Onaj samo narod, koj se od grěha k krěposti obrati, može se osloboditi od běde. Grěh bo kvari ljudstvo, a pravica uzvišuje narod.

Pravičan neka bude svaki narod prama inostrancu. Ali preda svim neka bude svaki narod pravičan prama sebi, i svaki član naroda neka ovu pravicu štuje.

Budi pravičan proti tvomu puku i neprezíraj cěnu i čast njegovu.

Imáde ljudih, koji su ćoravi za dobro, koje im pred očima leži, i koji su samo tome věšti, da svagdě zloću i prokletstvo napominju. Ljudi ove vrsti sa svojim věkovitim tuženjem, huljenjem, korenjem, gerdjenjem gase ljubav prama domovini. A gdě nestaje te ljubavi, tu si svojeljubje prestol gradi.

Budi pravičan prama narodu tvomu; neumaljavaj cěnu njegovu, zašto možebit neima sve krěposti drugih narodah. Nediži i nehvali druge narode na skvarenje tvoga vlastitoga. Jer svaki ima svoje osobite vlastitosti i koristi; dakle i tvoj. Niti mogu, niti trěba, da budu svi jednaki, kao god što to nit cvětje i bilje jedne vrsti nije.

Tužna je navada sve inostransko hvalíti i ljubiti, višeputah samo zato, što je inostransko: ono može se uvěk smatrati kao znak unutarnjega skvarenja i neotesanja. To nas izkustvo uči. Gdě to biva, tamo se obća ćut slabi, ljubav domovine uništava, pouzdanost pako, vlastita jakost i cěna gaze. Kaogod što je čověk samo onda něšto, ako u svome načinu, u svoje vrěme, i na svome městu ono jest, što biti mora: tako isto je i narod jedan onda samo štovanja vrědan, ako sve one krěposti i sposobnosti procvatu. *Licuměrac i naslědovatelj svagdě je samo na polak čověk. Tako isto i narod, koj domorodne običaje zabacuje, tudje pako naslěduje, na polak je narod.*

Toga radi čuvaj vlastitosti naroda svoga, i budi zadovoljan, da možeš na njem samo ono popraviti, što nevalja, ono samo izkrčiti, što put k boljemu zastire. *Štuj stare, slavne običaje, držanja i svečanosti tvoje držqve, tvojih občinah; u njih živi vlastiti duh tvoga naroda, oni bo su iz njega proizvedeni.* Tudji običaji, tudja držanja, tudje svečanosti plaše il raztrešuju ovaj duh, kao i krěposti, po kojih jedinih narod može postati *velik. Štuj jezik tvoga naroda, i nedopuštaj nikako da propadne. Jerbo jezik je vlastita oděća narodnoga duha, u kojoj se on slobodno i uzmožno kretje.* Svaki inostrani jezik klisura je, pritvorstvo, i vodi k inostranom načinu mišljenja . . . Čuvaj se svakog oponašanja u istih malenkostih, u pokućanstvu, u življenja načinu, u nošnji i jělu. Jer sve izlišne malenkosti jače děluju, nego bi pomisliti mogo, na ćutljivost onoga, koj ih prima, ter donose više stranske zloće, nego krěposti medju nas.

Nu time se neveli, *da mi sve, šta je domaće, za dobro držati moramo.* Ako smo pravedni prama cěni našega naroda, budimo pravedni i prama njegovim pogrěškam. Trěba, da ih spoznamo, i žurimo se, da ih popravimo.

Budi pravičan prama tvomu narodu, zato se trudi na svaku ruku čest i blago tvoje domovine utemeljiti. Glavni k slavi načini i srěći tvoga naroda jesu: izobraženje, blagostojanje, jednodušnost i hrabrost gradjanska.

Izobraženoštju t. j. razprostiranjem hasnovitih znanostih dozrěvaju narodi. *Neznalice zavise uvěk od mudriih.* Oni niti istu svoju jakost nepoznaju, još manje prudnost i narav države svoje. Podignutje dobrih učionicah najbolje je srědstvo prave izobraženosti.

Blagostojanjem biva stoprv narod samastaljan. Prosjak mora svakomu poslušan biti. Rukotvorstvo svake vrsti — bogatstvo je naroda. *I ti u tvojem kućanskom i gradjanskom životu možeš naprědovati, ako ono, što se u domovini izradi, predstaviš onomu, što ti tudjina pruža.* Samo time može se unutarnja marljivost uzbuditi, i domaća umětnost na veći stupanj popeti. Nu tim jedinim nebiva narod bogat; trěba, da se k tomu nedužnost i prostost pridruži. Što *ona* priskrbi, to *ova* štedi i čuva. Razsipniku marlji vost ništa nepomaže. Prostost je mati blaga, unutarnju zadržaje jakost, kojom se veća uvěk poduzimlju děla.

Slogom biva narod jak, i inostrancem poštovan, u vrěme pogibelji protivnikom strašan. Ako ti je domovina draga, žrtvuj ra-

dje svoj imetak, svoje vlåstito pravo, samoga sebe, samo da se sloga sačuva!... Samo onda si za domovinu, onda za sugradjane tvoje živio!... Narod može, da ga pohodi nesrěća: *domaća nesloga, i razuzdano tumaranje strastih. To je uvěk smrtni udarac za narod.*

Hrabroštju gradjanskom sve se sačuva, što narod dragocěnoga ima: njegova umětnost, njegovo blago, njegov život. Gradjanska hrabrost nestoji samo u utvrdjenju proti pogibelji vojske, u pripravnosti, za domovinu imanje i krv žrtvovati. *Svaki neka vojak bude!* Ali trěba, da je narod i svaki od naroda oboružan proti pogibelji mira, n. p.: oslabljenju, lasti (Gemächlichkeit), zapostavljanju državnoga poštenja i svojoljubnosti. Često se najde više boracah proti izvanjskomu nego proti unutarnjemu nepriatelju, *jerbo je lugljje druge nadvladati i pridobiti, nego samoga sebe.*

* *

☞ Na str. 109 ove knjige u pazki město: »Geografi razděljuju Iliricum cěli u *Iliricum Turcicum i Iliricum Germanicum*« ima se ovako čitati: »Geografi razděljuju Iliricum cěli u *Iliricum Turcicum, Iliricum Hungaricum i Iliricum Germanicum.*«

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

Drag. Rakovac, St. Vraz, Lj. Vukotinović.

KNJIGA III.

(TROŠKOM IZDAVAOCAH.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. H. S. D. TISKARNE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1843.

KAZALO.

OGLEDALO.

PREGLED.

PAZAR.

 K Zakonu Vinodolskomu popravak:

Na str. 52. u redku 1. na město *božie,* čitaj: *bžie.*
« « 83, « 29. « « *lěta,* « *leta.*
« « 95. dodaj na svojem městu:

Otaja*, *m.*, čovek, koi štogod oda, odkrije ili odtaji, tužitelj, *delator*, Denunziant, r. 271.

Digitized by Google

OGLEDALO.

ŠTAJERSKA
od g. 800—1122.

Iz dogodovštine Štajera
od
Antuna Krempla,
župnika kod Male Neděle na Štajeru.

(Konac.)

Vojska, oružja.

I slovenske vojske bile su snažne, junačke i vitežke, osobito za kralja Svatopluka. Karlovi su naslědnici imali š njimi mnogo težka posla. — Za vrěme *Karla Vel.* morao je svaki, koj je imao ili imanje ili puštu *) biti vojnik i sám se oružjem oděćom i brašnom providjati. Na putu i u boju hranila se je vojska od plěna. Knezove i ostalu gospodu (plemiće) pratila je družina, t. j. podložnici i službenici. Rat je bio onda najplemenitii zanat. Porad toga išli su knezovi i drugi plemići u rat da pomnože svoje časti i da si pribave više podložnikah i sužanjah. Porad toga išli su u rat i biskupi i opati jerbo su i oni imali podložnikah baš kao i ostala gospoda. A to prostomu onda

*) Pušte (st. slov. *pušće i puše*, horv. *pustoseline*) zovu se zemlje onakovih, što su se rěšili sužanstva.

☞ Tiskanjem II. knj. Kola u onu stranu ovoga članka, što ga ondě ima, uvukla se je ta pogrěška, te stoji pod svakom pazkom pisme *U.* Da odgovorimo istini, javljamo time, da one pazke nisu dodate od učredničtva, nego su proizašle iz pera pisaoca istoga članka. Iznimaju se věndar iz toga opet *pàrva* i ona na str. 50, koje su dodate od učredničtva. *U.*

narodu nimalo nebiaše po volji, mněvajući, da Bog porad toga šilje nad narode tolike nevolje: haranja, ubijanja i t. d. i umoljavahu ćesara, neka duhovnikom zabrani, da neidu u rat, od kojeg ih posla ćesar i oprosti. Nu sasvim tim odloživši duhovni pojas, i štap pastirski, pasali su biskupi i opati mače, metali kacige na glavu, nosili rukama kopje ili sulice, pa hajde na mejdan.

Magjari su vojevali na ostao-propao za plěno i pašu i za roblje. Sve potući i sharati, biaše bojni njihov zakon. Imadiahu u borbi svoj vlastiti, drugim vojskam neznani običaj. Oni svagda na juriš udarahu s velikom i strašnom vikom i krikom, i ako nisu uzpěli nepriatelja pàrvom navalom razpàršiti i njihov red poremetiti, okrenuvši pleća stadoše na svojih konjih uzmicati. I kad bi se bila nepriateljska vojska raztàrčala i za njimi u potěru pustila, onda bi oni bàrzo se okrenuli i grad od strělah na nepriatelja oborili, i tako i najjače vojske nadvladali. U boju nikomu ne praštahu život. Kao što se oni dàržahu rěči: Ostao-poprao! to isto moradoše imati na misli i suprotivnici njihovi. U rat su gonili za sobom čitava jata od volovah, ovacah, kozah i druge živine, za da jim nikad nestane brašna. Pasli su svoje volove i konje bez razlike to po livadah a to po njivah. Na odmor ili na konak najvolili su padati po širokih poljah ili velikih ravnicah, gdi su se laglje razkrilili sa svojimi konji. U strěljanju iz luka biahu toli věšti, da je svaka njihova strěla pogodila svoj cilj, bila ona izbačena sprěda, s boka ili straga. Lůk bio je pàrvo njihovo oružje, takodjer sulica, sěkira ili čakan. Poslě kako su se bili upoznali s Gàrci, pribavili su takodjer sablju, mač, kacigu i štit.

Kod sviuh europejskih narodah sticala bi se u ono doba najveća slava i čast u ratu. Tko je htio vi... da bude, mogo je tu čast steći jedino u ratu. Ti ... kod sviuh vojskah najsilnii i najčestitii.

Dok nije bilo rata, vitezi su se i plemići zabavljali bojnimi igrami ili takodjer zbiljno se pozivajući medju sobom na mejdan, ili su se medjusobno dotle dražili, dok nije došlo do žive kože. Većinom su se po dvojica hàrvali i pěstnicami tako dugu udarali, dok nije jedan drugoga nadudario i tako drugi onemogo. Takovo se je udaranje ili hàrvanje zvalo *dvobcj* (Zweikampf), nadovladanje pako *pěstna pravica* (Faustrecht), Višeputah su knezovi, vitezi i plemići sa svojimi podložnici oboružani jedan na drugoga navaljivali, kad im je baš bilo drago, sve porobili, iztukli se, kadkada i dotukli. Za obranit svoj život, imětak i slobodu, gradili su po visokih stàrmih stěnah i hridih gradove. Takovim se gradovom još dan danas nalaze tragovi po bàrdih i pećinah. Mi ih nazivamo *razvaline* ili *podèrtine*. Stanovnici od tih gradovah nasàrtali su najposlě i na varošane, kmete, tàrgovce, robu i novce otimajući, varoše plěneći i paleći. Najgorji izmedju njih bili su vitezi *Oputjogradski*, *Vildunski* i *Pfanberžki*. Od takovih porobnih gnjězdah ne bi baš slobodan bio ni susěd ni putnik, dapače istim su dàržavnim vladaocem bili opasni i dosadni. Někoji izmedju ćesarah imali su š njimi težka posla.

Věra, duhovnici, càrkva.

Ćesar *Karlo Vel.* naručio je biskupom soligradskim i aglajskim, da Slověnce i Obare na kàrštjansku věru obrate, a koji nisu ili kod kàrštjanske věre ostali ili su druge kàrštjane uznemirivali, njim je mačem pokazao zakon. Tim se je vaskolik naš Štajer pokàrstiti morao, a Karlo je takodjer zapovědio, da se sagrade càrkve i župnice (fare). Kloštarah ipak za njegovo vrěme još kod nas nije bilo. Višje duhovno upravljanje biaše u rukuh arkibiskupa soligradskoga i patriarke aglajskoga. Soligradjanin vladao je Dravi do jedne (lěve), aglajanin pako do druge (děsne) obale. Soligradski arkibiskup *Arno*, koj je polag naručenja Karlova

Slověncem navěštjivao evangjelij, vrativši se donese glas, da bi Slověncem veliko dobročinsto učinio, ako bi jim dao biskupa vlastitoga od kàrvi slověnske. Karlo ga na to upita: Ima li čověka, koj bi bio za taj poso? *Arno* za to město odluči *Teodorika* i k Slověncem ga odvede, davši mu vlast, càrkve graditi, i sve posle obavljati, koji idu biskupa s tom samom pogodbom, da u svemu ima arkibiskupa soligrádskoga spoznavati za metropolitu svoga. — Više još nego soligradski *Arno* uradi za pokàrštjenje naših krajevah laureačko-pasavski biskup *Iròlf* ili *Urolf*. Taj bogupodobni muž od god. 817 neprestano luč sv. evangjelija po Obarskoj i Velikomoravskoj nosiaše i razprostiraše i toliku silu naroda pokàrsti, da primoran bude god. 824 rimskoga O. papu Slověncem moravskim za biskupa umoliti. — Medjutim umre soligradski arkibiskup *Arno*, a na njegovo město dodje *Alram*. Tako isto umre i slověnski biskup *Teodorik*, a njegovim naměstnikom bude *Oto*, a *Irolf* arkibiskupom i apoštolskim vikarom u Panonii i Moravskoj naimenovan. *Adelrama* pošlje ćesar *Ludvik* (g. 828) k dolnjo-moravskomu vojvodi *Privini*, te ga nagovori, da prekine savez s Bugari. U to doba upozna se *Adelram* pàrviput s *Privinom* i probudi u njemu želju za kàrstom. Nebivši pako još *Privina* dosta podučen u věri kàrštjanskoj, povrati se opet *Adelram* u Soligrad, bez da ga pokàrsti. Poslě *Privina* u progonstvu živući dade se kàrstiti, a poslě kako je steko dàržavicu onu pokraj Drave, sa svom skàrblju i brigom obraćaše narod svoj na věru kàrštjansku i mnoge mu càrkve pogradi. Pàrvu càrkvu sagradi *Privina* u svom stolnom *Mozaburgu*. Ovu càrkvu *Adelramov* naslědnik *Luipram* (god. 840) posveti (eingeweiht) i Privinina duhovnika onda župnikom postavi. Kako *Luipram* iz Mozaburga krene, pratiaše ga Privinin sin *Kozil* po svem putu. Putem *Luipram* posveti càrkvu duhovnika *Sandrata* i càrkvu Erimberta. *Kozil* i druga gospoda dadoše càrkvama

ovima lěpih zemaljah, livadah i šumah*). *Luipram* stigne (g. 840) u *Optuj*, dade tu cȁrkvu prostranie sagraditi, postavi druge duhovnike, posveti (g. 846) ovu i sv. *Ožvata* cȁrkvu (polag mněnja někojih od *Privine* postavljenu, koja je i možebiti na onom istom městu stojala, gdě sada stoji cȁrkva sv. *Ožvata*). Već prie dodje *Luipram* (a to naime g. 843) k *Privini* i opet u *Salogradu* (Szalavár) cȁrkvu jednu posveti u čest sv. *Lupȁrtu* (Rupert). Poslě toga su i on i slov. biskup *Oto* množinu cȁrkvih posvětili, izmedju ostalih takodjer jednu u Pečuhu. Kako umre slov. biskup *Oto*, pošlje *Luipram* na město njegovo *Ožvata* u dȁržavu Privininu kao biskupa slověnskoga (god. 853). Poslě smȁrti Luipramove (g. 859) bude *Adalbin* za arkibiskupa soligradskog postavljen. *Adalbin* budući veliki nepriatelj Slověnacah, nedade im drugoga biskupa poslě smȁrti *Ožvata*, budući je taj *Ožvat* dȁržao stranu Ćirila i Metoda, nego proglasi Privinina duhovnika vȁrhovnim župnikom**). *Adalbin* dodje takodjer k *Kozilu*, koj je poslě svoga otca smȁrti nad podravskom zemljom bio zavladao, i u njegovom Mozaburgu božić provede i tu několiko cȁrkvih posveti, kao n. p. u *Orteabui* cȁrkvu sv. Stěpana, na *Bȁrdu* cȁrkvu sv. Mihaila, na *Špici* cȁrkvu sv. Pavlu, u *Trembergu* cȁrkvu sv. Margete, u *Fisherei* cȁrkvu sv. Lovrenca, u *Unzatovu* cȁrkvu sv. Petra, u *Stradekovu****) cȁrkvu sv. Stěpana, davši svimkolikim ovim cȁrkvam vlastovite župnike. Nu ovi duhovnici po svoj prilici bili su němačkoga pokoljenja, koji nisu znali novokȁrštjene Slo-

*) Kod Kapele (kod Radgene) zove se šuma jedna *Kocel*. Nedaleko odtuda ima selo *Kozlavci*, koje već spada u župu sv. Jurja. Možebiti, da su baš Kapela i sv. Juraj te napomenute dvě cȁrkve.

**) Ti slověnski biskupi stolovali su po svoj prilici něgde poblizu Mozaburga.

***) Ovo je po svoj priliei *Stradenska*.

věnce sputno i razgovetno podučavati, jerbo su poslě zaželěli učenike svoga (slov.) naroda.

Slověnski vojvode i vladaoci *Radislav*, *Svatopluk* i *Kozil* uprave naime (g. 862) u Carigrad na dvor *Mihaila III.* poslanike s molbom, rekući: »Naša je zemlja kàrštjena, ali mi neznamo ni gàrčki ni latinski, niti imamo učenika, koj bi nas učio i svete nam knjige tumačio.« Uslěd toga nagovori car *Mihail* solunska dva brata *Konstantina* i *Metoda*, te se spremiše u zemlju Slověnacah. Prolazivši Bugarsku stignu u dàržavu Moravsku. Konstantin po svom manastirskom imenu zvan *Kyril* ili *Ćiril* povrati se opet u Bugarsku, da uči tamo zakon kàrstjanski; nu *Metod* ostane u Moravskoj. Poslě toga postavi ga (Metoda) *Kozil* biskupom u Panonii (po svoj prilici u onom Bělomgradu, što se sada zove stolni Biograd (Alba Regia, Stuhlweissenburg). Papa Nikola, koj je poznavao bratju ovu iz njihovih dělah u Bugarskoj, potvàrdi Metoda u dostojanstvu. Bratja dakle ova učiše moravske Slověnce slovo božje po slověnski; učiše ih knjige čitati, pisati; prevedoše sv. pismo na jezik slověnski i eto svi se Slověnci uzradovahu, što su čuli božansko slovo u svom prirodjenom jeziku; sve càrkve razlegoše od slověnskih pěsamah složenih na slavu božju; radostno i dragovoljno sastajaše se mladež slovenska, da prime od te božje apoštolske bratje nauk u věrozakonu, čitanju i pisanju. *Ciril* i *Metod* čitahu službu božju u jeziku slověnskom. Porad toga obtuži, soligradski arkibiskup *Adalbin* kod sv. O. pape, kao učitelje , koji u pravi zakon božji metju něšto novoga, krivoga. Uslěd te tužbe moradoše oba u Rim, da se pred licem pape od sumlje očiste. Tu je *Ćiril* pun sv. duha uzkliknuo govoreći: »Stoji pisano: *Svi jezici imaju Boga slaviti!* Zašto dakle vi mene napastujete, što ja božji zakon učim slověnski i slověnski čatim službu božju? Věra i Bog da umi narod moravski jezik latinski ili gàrčki, ja bi ga učio i k njemu govo-

vio u tih jezicih; buduć pako nerazumě jezike ove, uredio sam ono, porad česa me sada napastujete, i veliki sam narod pridobio gospodinu Bogu.« — Čitav sabor gane istina ovih rěčih, i papa odmah obodvojicu posveti kao biskupe moravske i pored toga što je sve bio potvàrdio, što bratja dosad urediše. *Ćiril* predćutivši svoju skoru smàrt, ostade u Rimu, nu *Metod* se vrati k svojim Moravcem, i svoje apoštolsko dělo nastavi i sve više càrkvah i školah pogradi. Metod biaše u càrkvi utěšitelj odraslim, u školi děci učitelj, savětnik i sve svima na način apoštola Pavla. Takodjer u dàržavi Kozilovoj (dakle i u naših krajevih) zabavi se Metod někoje vrěme, gdě je osobito němačkim misnikom na veliku nepriliku došo, zašto dočim on stade kàrštjanski zakon slověnski učiti i slavu božju slověnski pěvati, sve k njemu nagàrne, ostavivši na pustu němačke misnike, koji svoj nauk i slavu božju jednom latinskom misom očatiše i obaviše. Tim načinom budu ti misnici prinudjeni odilaziti, a to je još više uzpirilo màržnju ondašnjih Němacah proti Slověncem. Němci Metoda obtužiše kod rimske stolice, te je opet morao doći pred lice sv. Otca. Nu izidje iz suda opet čist i pravedan; dodje kao arkibiskup iz Rima s drugom trojicom biskupah. Dokazalo se je dakle opet, da je Metod pravo učio zakon kàrštjanski, što je Slověnce učio slověnski, za što rimski otac negledeć na tužbu Němacah način njegov odobri *).

Medjutim bilo je duhovikom u ono vrěme vàrlo dobro, zašto ćesar *Karlo Veliki* i naslědnici njegovi pobrinuli su se, da biskupom, misnikom osobito pa-

*) Papa Ivan VIII. pisao je moravskomu kralju Svatopluku, da mu pošilja Metoda kao arkibiskupa panonskoga i moravskoga: *Reverendissimo archiepiscopo Panoniensi — confratri nostro reverendissimo, archiepiscopo ecclesiæ moraviensis.* itd.

ko kloštrom bogati dohodci dolaze. Njihov priměr štedrosti naslědovahu i ostala bogata gospoda i bogate gospodje, natecajući se, tko će bolje nadariti i obogatiti kloštre, a to tako te budu někoji ćesari prinudjeni činiti naredbe i zakone, kojimi su zabranjivali poklanjati imětak kloštrom na štetu i prikratjenje zakonitih i urednih naslědnikah. — U našem Štajeru počeše kloštre tek sada graditi. Ljubanski knez *Aribo* i njegova mati *Adela* pàrvi sagrade kloštar u Gozdu (Göss) za benediktinske opatice (g. 1004). Sedamdeset godinah poslě (g. 1074) blagodarnoštju pobožne žunačke kneginje sv. *Heme* *) i pomoćju soligradskoga arkibiskupa *Gebharda* podigne se kloštar Admont. Tomu mužkomu kloštru pridruži opat *Wolfhold* takodjer ženski jedan takov ustav. I Epinštajnski knez *Marquard* i sin njegov Koruški vojvoda *Arih II.* utemeljiše u to vrěme benediktinski kloštar u *Lambrechtu*, pored njih i někoje manje kloštriće u *Gradislavi* (Graslup), *Lintu* i *Aplenici* (Afflenz). — Ti benediktinci budu u svojih màrklih šumah i divjih šikarah pàrvi oběělovaoci zemlje, sadioci voćnoga dàrvlja i početnici školah. Nu dobavivši se velika bogatstva budu i oholi, vladajuć se duže manje po kolugjerski, tako da postanu drugi kalugjerski redovi, koji njim služiše na priměr. Uzrok pako, zašto je onda sve sililo u kloštre, bio je taj, što je papa *Gàrgur* VII. duhovnikom zabranio žene, tim više što su bili već i odpria neoženjeni (kalugjeri) u puno većoj česti nego li oženjeni duhovnici. Dočim su kalugjeri tražili, te bi sa svojim neoženjenim redom na sve veći i slavnii glas došli, potaknu to i osobe od uglednoga dapače i kraljevskoga roda i kolěna, te u njihovo sv. kolo stupe.

---

*) Kneginja ova bila je udova poslě smàrti njezinoga muža *Wilhelma I.* kneza sedličkoga i brezinskoga, kojega su rudari u zlatnih rudah kod sv. Heme više Edelschrotta ubili.

Kako je nestalo biskupah karantanskih ili gorutanskih, panonskih i moravskih, naši krajevi na lěvoj strani Drave dodju pod arkibiskupa soligradskoga, a na desnoj pod patriarku aglajskoga. I kako narodah, selah, župah duže više nastane, a soligradski biskup nemogući toli prostrane biskupie nadzirati, napomenuti *Eberhard* s dozvoljenjem papinim od jednog děla imanjah *sv. Heme* utemelji na Koruškom biskupiu Kàrčku (g. 1070). Taj Kàrčki biskup bio je gjeneral-vikar po svoj soligradskoj biskupii. Pod tim gjeneral-vikarom bila ja ona strana Štajera, što je na gornjoj Dravi, do 150 g., do ono naime doba, dok se nije u gornjem Štajeru biskupia sekavska utemeljila. — I biskupi domagahu se duže veće sile, vlasti i bogatstva, nu i duže većma oholi budu. Naši (soligradski, pasavski i aglajski) mnogo bi imali izmedju sebe posla, a još kamo više s drugimi. I biskupi sudiše, da je rat njihov zanat. I oni dàržahu svoje sužnje u jarmu, u nevolji, i siromaštvu, š njimi okrutno postupajuć kao ostala světovna gospoda.

Desetinu (desetak) uveo je opet ćesar *Karlo Vel.* odlučivši ju dohodkom duhovnikah i càrkvih, da jih time oskàrbi. U našem Štajeru ljudi nemogahu nikako razuměti, kako bi od ploda težkoga svoga truda desetak dužni bili drugim ustupati. Medjutim zapovědio je ćesar *Karlo Vel.*, da se ima desetak na tri strane razrediti: jedna strana za duhovnike, druga za càrkve, a tretja za uboge. Arkibiskup pako *Arno* desetak je na četiri strane razdělio: 1. stranu biskupu, 2. duhovnikom, 3. càrkvam, 4. ubogim i putnikom. Sasvim tim bila je onda desetina u rukuh duhovničkih. Što je poslě većinom prešla u ruke světovne gospode, tomu su krivi bili biskupi, koji su ju světovnoj gospodi ustupali za gospodstvo, podložnike, pristave (Meierhöfe) i druge zemlje. Soligradski pako arkibiskupi desetinami su mnogo dobra uradili. Bivši Magjari sve

càrkve razorili, duhovnike potukli ili raztěrali*), opet càrkve i župna stanja pogradiše. Tako je n. p. *na Gradcu* uznikla (god. 810) càrkva sv. *Tomaša* u šumi. O*ptujska* càrkva, već za *Privine* sagradjena, bude (g. 840) povekšana, i (g. 846) od soligradskoga biskupa *Luiprama* posvetjena, a (g. 982) soligradskomu arkibiskupu poklonjena**). Tako isto i *Vosenička* càrkva, oko g. 843 sagradjena, imala je već (g. 1045) župu. Na isti način nastala je takodjer (g. 853) *Bedenička* càrkva u Slovenjih goricah***), (g. 875) *Aplenička* u gornjem Štajeru, (g. 900) *Ruška* blizu Marbora, (g. 1000) *Radegunska* kod Malte, (g. 1010) *Gomilačka*, (g. 1015) *Ostrovička*, (g. 1027) *Vučka* (Volcium, Wöls) u gornjem Štajeru, (g. 1055) *Štrasganžka* kod Gradca (poslědnja i sa župom). Tako je i slavno imenovani arkibiskup *Eberhard* (g. 1065) na *Vaičkom bàrdu* sagradio càrkvu, davši joj dohodke od one desetine, koju su njemu ondě naseljeni Slověnci****) morali davati. Tako isto postala je (g. 1103) *Adriaška* càrkva kod *Fronlejtah*, (oko g. 1110) *Rigerška*, *Borinska* (Föring, Vöring), *Vàrbinska* (Feldbach, Vellenbach), *Eberštorfska*, *Hartmanstorfska*, *Biberska*, *Misenbaška*, (g. 1112) sv. *Ivanska* u *Sagodolu*, (g. 1114) *Lomnička* (Lomnicha, Lobning). A te càrkve biahu (zhamo) većinom od dàrveta sagradjene.

---

*) Bavarski biskupi pisali su papi Ivanu IX., da u Panonii nije ni jedna càrkva čitava ostala.

**) Optujska càrkva sv. Jurja zove se još dan danas *per excellentiam* velika càrkva.

***) Kad se kod sv. *Jurja* na dolnjoj Štavnici jedno selo zove *Kozlavci*, a na turnju iste càrkve biaše napis (kao što kažu někoji *ćirilski*), to je moguće, da je ovo selo od *Kozila* (Kozla?) steklo svoje ime, a càrkve sv. *Jurja* i Bedenika da su od njega utemeljene.

****) U varošici *Waitz* zove se město jedno *tabor*, i sila slovenski glasećih imenah od selah, gradićah i t. d. spominja na někadašnje Slověnce.

Kàrtonosne vojske nisu činile kàrštjanstvu mnogo slave i česti. Izmedju kàrstonošah bila je veća strana takovih ljudih, koji su se porad toga spremili na taj vojni put, da mogu robiti, krasti i nesramna děla bez broja činiti. Knezovi, vitezovi i ostali plemići prodavali su ili zalagali svoja dobra i prava ponajviše bogatim kloštrom, da su imali čim se bolje oboružiti i bezbrižnie na toli dalak put spremiti. Tako je n. p. (g. 1146) *Arih Dankelštajnski* prie nego što se odpravi na put, dao *kloštru Runskom* (Stift Rein) svoje zemlje i pravice. Župan *Otokar* odpravljajuć se put Palestine (g. 1147) poruči istom *kloštru* solne rude, gradove, vesnice (sela), gorice i t. d. Tako su dakle *kàrstonosne vojske* bile kloštrom na veliku korist. I ćesaru se je pri tom ugodilo, jer se je kurtalisao veće strane tih oholih knezovah, vitezovah i drugih plemićah, kojim onako nije više bilo ni do cara, ni do njegove vlasti.

Gospoda, podložnici, imětak, porez, daće.

Za ćesara *Karla Vel.* i u tom se je ogledu mnogo drugčie preokrenulo i proměnilo. Krajine, što je on osvojio, razrědio je na županije (Markgrafschaften) i u nje postavio župane imenovane *Markgrafen*, t. j. medjašne knezove. Tako je u naših slov. pokrajinah bio župan jedan nad *Gorutanskom*, drugi nad *gornjom*, tretji nad *dolnjom Panoniom*, a četvàrti bio je nad *Avariom* postavljen. Ti su župani bili za vrěme rata vojvode, u ostalom naměstnici ćesarski, da brane svoj kotar od navale dušmanske, za vladati ga, za uzdàržavati obćinski red i slobodu, za pedepsati krivnike i zločince, za kupiti ćesaru od njegovih pristavah, dvorovah, gradovah dohodak i ostale daće, kao na p. mostovinu, cestovinu, brodovinu i druge někoje stvari; zašto kralj ili ćesar nije dàržavnih daćah vuko za se nego za svoju vojsku. — Do tih županah bili su drugi knezovi, vitezovi i ostali manji plemići i go-

spoda narodna. Tako je bilo u pokrajinah *Karla Vel.* Slověnci, koji nisu još sasvim došli pod njegovo sve narode satirajuće kolo, imali su svoje narodne vojvode, koji su se kadkada imenovali *kralji* kao n. p. *Svatopluk*. Druga gospoda ostadoše kao i prie. Podložnikom za ćesara *Karla* nije bilo baš najbolje, zašto u to vrěme došlo je mnogo novih daćah i kojekakvih porezah. *Karlo* je posvuda uveo *desetinu*, druga gospoda su izmislila *gospodštinu* (tlaku) i *deseti pěnez* (laudemium). Teret je taj *Karlo* htio time da omekša, što je uz oblastnike i ostalu gospodu postavio biskupe, koji su dàržani bili, světovnoj gospodi braniti, da ne tlače podložnike nemilimi i prevelikimi daćami, i da nepostupaju š njimi neuljudno i okrutno. Pored toga dolaziše takodjer svake godine izaslanici da proištu i iztraže, kako su oblastnici i ostala gospoda postupala sa zemljom i podložnici, od kojih su primali tužbe na gospodu. Isti je ćesar višekratih obišo svoju dàržavu gledajući, kako bi narodu u čem pomogo i teret ulagljio.

Proti ubojstvu i razbojničtvu oštre je pedepse uzakonio. Za svakoga razbojnika bila je postavljena ta pedepsa, da mu se za pàrvu krivnju izvadi jedno oko, za drugu odrěže nos, a za tretji put da mu se skine glava. Nu svaki razbojnik kao i ubojica mogo se je takodjer odkupiti *novci* od zaslužene pedepse. Tko je komu izčupao jezik ili odrězao nos, platio je 40 soldah (soldo) ili 40 forintih u zlatu. Na ubojstvo Rimljana bilo je postavljeno 100 soldah, na ubojstvo Franka 200, na ubojstvo kojega ćesarskoga službenika ili dvornika 300. U ostalom se je sudilo kod zatuženih ili *okrivljenih* evo ovako: Kad bi se dvojica tužili, morali bi se mačevati, t. j. mači jedan na drugoga tako dugo navaljivati, dok bi jedan izmedju njih drugoga nadmačio, koj je dakle bio jači ili okretnii, onaj je drugoga nadvladao, i tomu se je odsudila pravica, a slabii je izgubio na oboji način.

Pored toga biaše još i drugi način suda. — Okrivljeni su naime morali u vrělu vodu rukama mašiti se, ili u krop stupati, u vodu se potapati, za žeravo gvoždje rukama hvatati, ili po njem bosonogi hodati i t. d. Koj se onda nije u vrěloj vodi opeko ili utopio, na žeravom gvoždju dlani ili tavane opalio, tomu se je dosudilo, t. j. da je *nedužan*, ostali su se odsudili za *krive*. To su bili zakoni franački. — Slověnci su se opet, gdě ih nije natěrivala vlast němačka, dàržali svojih starih narodnih mnogo uljudniih zakonah i običajah.

Premda je ćesar *Karlo* dobro pazio na gospodu i izaslanici íztraživao, da nebi podložnike odveć tlačili, bez milosti š njimi postupali, to je opet duže gorje bilo po njih. Pored gore imenovanih knežinah nastala je malo po malo sila manjih knežinah, a ostalih plemićah bilo je bez broja. Bavarski Němci od *Karla* medju Slověnce naseljeni, pomnožili su se duže jače, tako da su si nakon svu zemlju i vàskolik imětak privlastili. Malo ne sve zemlje bile su ili ćesarske ili županove ili knezove ili plemićeve, a što je podložnikom bilo ostavljeno u vlastinstvo, to je bilo više po imenu nego po istoj stvari, od jedne prilike polag one slověnske poslovice: »Kmet dàrži kravu za roge, a gospoda ju muze (Kmet kravo dàrží za roglé, gospoda pa jo dojé).« Bavarski su Němci sve bolje strane i zemlje osvojili. Samo plemići bili su u pravom smislu gospoda: plemići, slobodnjaci, puštenjaci i t. d. Domaći narodni Slověnci sve su duže više padali pod njihovu oblast i njim u sužanstvo (robstvo); jerbo su toliko ustanovili raznih i težkih plaćah i porezah, da su nakon bili primorani ostaviti zemlju gospodi i postati njihovi robovi *). S

*) U ono doba postalo je imenovanje roba od imena *Slaven* (lat. *Slavus*, tal. *schiavo*, franc. *l'esclave*, engl. *slave*, něm. *Sclave*).

Učred.

ovimi su robovi radila gospoda šta im je bilo drago, prodavala ih, zaměnjala, poklanjala ili prikazivala. Robovi ti bili su prinudjeni obradjivati im njive, vinograde, kuvati, dàrva sěkati i cěpati, u rudah kopati, a kod takovoga jěla i pila, da su ih hiljade od gladi poumàrle. A koliko ih nepomori kuga, ospice i kojekakve druge nevolje *)? Kloštri, biskupi i monasi imali su takodjer silu robovah. — Gospoda ta bila su trojvàrstna: 1) dàržavna, 1) ležna, i 3) zemaljska gospoda. *Dàržavna* gospoda bili su ćesarski župani (Markgrafen), koji su poslě postali vlastiti pokrajinah gospodari. *Ležna* gospoda (Lehensherrn) bili su vlastnici gradovah ili dvorovah, koje su drugim davali u legan, t. j. ustupali za stanovito vrěme ili na několiko godinah, ili do smàrti poslědnjega mužkoga ostanka (potomka), poslě kojega vrěmena opet su ih za se povlastili. Tako su se takodjer davale zemlje u legan, a takove su se zvale zemlje *mansus*, t. j. pušte (Huben); a onaj, koj je takov grad, dvor ili takovu zemlju imao u legan, zvaò se je *vazal*. Takovi su vazali bili dàržani sa ležnom svojom gospodom iti u rat, kad njoj je bilo drago. Od toga su poslě postale gospodštine (tlake). Napokon su gospoda svoje vazale primorale, njima svakojaka plaćila davati i druge svakovàrstne stvari, tako je onda postao *činžni pěnez, činžni žitak, činžnja perad, činžnja jaja,* a najposlě i *deseti pènez* **). Takova ležna gospoda počela su se poslě zvati *zemaljskom gospodom,* kad su naime počeli svoje zemlje, koje su svojim vazalom davali, jednom ustupati za uvěk u vlastinstvo pod ugovorom stanovite plaće i svakogodišnje daće. Takovi su se zemaljski vlastnici (vazali) od poslě stali zvati *podložnici* ili *kmeti*

*) Ospicah (osepnicah) prie nije bilo kod nas, nego su ih kàrstonosne vojske od iztoka sa sobom doněle.

**) *Gorno,* gornica (Bergrecht) spominja se već u pismah od XI. stolětja.

(u Štajeru). Kao što su ova zemaljska gospoda svojim kmetom sve duže više daćah na vrat nakopala, tako isto su i knezovi i ostali plemići svuda po svojih vlastinstvih sve više mostovinah, cestovinah, brodovinah i t. d. nametnuli neplemenitim tako, da je poslě ćesar Ludvik bio primoran većinu opet zakoni dokinuti.

Obradjenje i oplodjenje zemlje, družbinsko i kućno življenje.

Ćesar *Karlo Vel.* krajeve one, iz kojih je protěrao Obare, razděli izmedju biskupah, kloštarah, knezovah i drugih Němacah, za obraditi opet i oploditi zemlju. Najpače dade svoje posvuda raztrešene pristave (Meierhöfe) osobito dobro obradjivati, da time drugim podaje lěp priměr radinosti, i tako je istina pod vladom njegovom priděl avanje njivah, zasadjivanje goricah, imalo svuda dobar naprědak. Vinogradah bilo je u našem Štajeru razvě Ljutmirskih, Radgonskih i Haložkih takodjer na Goričkom (Slovenjih goricah), osobito po Margetinskom dolu i po bližnjih bàrdih. U Suselah (Sausal) bila je još u 10. věku sve sama šuma i šikara. Od Němacah dole niže odtisnuti Slověnci, Suselci imenovani, velike te šume spokàrčiše njive i livade pridělaše i vinsku lozu sposadiše, i tako su postale velike i glasovite Suselske gorice. Četiri stvari bile su onda štetne i suprotivne dobromu obradjivanju i oplodjenju zemlje: 1) što su takovo dělo obavljali robovi, a slobodni ljudi posó taj sramnim dàržali, 2) što se je onda morala desetina davati od svega što je prirodilo, čega prie nije bilo; 3) što je ćesar *Karto Vel.* naredio, da se žito svaku godinu u jednu istu cěnu prodavati ima, a 4) što je svaki gospodar i vlastnik zemlje morao biti vojnik, u vrěme rata na svoj trošak živěti, svoja pako polja ostaviti bez obrambe u ruke nepriatelja. Po tom i dolazi, da su mnogi svoje zemlje drugim uzmožniim ostavljali, pogodivši

se s njimi samo za trošak i obranu života. Nu to je baš bio préki put u robstvo. Takvih robovah prisiljeno délo nije dospěvalo pribavljati toliko žitka, što je bilo potrébno za život. Takovim načinom porodi se odmah i glad i pomor, čim tek jedna godina neobrodi. Ako su se s time složile još i druge nevolje, to je bila već i nesréća gotova. Kad su se (g. 792) Drava i Sava od pravelika dažda tako izlěle, da su oko sebe sve vodom poplavile i silu ljudih i živine potopile, polja zamuljile, a potom voda opet usahnula — okuži se od mnogih ostavših mlakah zrak na toliko, da su se uslěd toga pojavili velik glad, pomor i kuga. Jednake su nevolje poslě toga posětjivale zavičaj naš (g. 881, 994, 1006, 1039). Takodjer doleti sila velikih skakavacah (g. 873) od iztočnih stranah i u našoj domovini veliku štetu načini. Kako tada, tako je bilo puno gorje za obdělovanje zemlje takodjer u vréme okrutnih magjarskih ratah. Pored tolikog ubojstva, robstva, straha, tlačenja i kojekakvih drugih nevoljah, kojih je radeći narod propatiti morao, nije moglo obradjivanje i oplodjivanje zemlje dobro naprědovati. Isto tako bilo je s družbenim i kućnim življenjem. *Karlo Vel.* svuda svoje Němce izmedju Slověnacah poměstivši, dovede tim Slověnce u robstvo ili u takvo jadno stanje, koje biaše tek po imenu različno od istoga robstva. Tako se je družbeno kao takodjer pravo kućno življenje satiralo, najpače kod Slověnacah. Nu baš iz tih težkih nevoljah i toga razdrobljenja domorodnih Slověnacah izide zvězda spasenja, koja im sve jasnie světiti stane, kada *Radislav* a poslě njega *Svatopluk* Slověnce, u jedno ih veliko družtvo skupivši, izpod jarma tělesnoga, a Ćiril i Metod izpod jarma duhovnoga robstva izbave. Isto tako svane Slověncem druga zvězda za obradjenje i oplodjenje zemlje, za družbeni i kućni život s-*Privinom* i sinom njegovim *Kozilom*. Nu tu veliku slověnsku družbu, to skàrbno obradjivanje zemlje, osobito u Privi-

novoj dàržavi cvatuće družbeno i kućno življenje bavarski su Němci i hunski Magjari opet razorili i satàrli. Našu domovinu razcěpe i razděle na mnogo komadah, te se opet za pojedine komade izmedju sebe kàrvavo otimahu. Frankovi donesoše sàrdobolj, s kojom se složi i velik pomor. Tu od prirode onako tvàrda i okrutna narav Němacah još više otvàrdne, a krotka i nježna narav Slověnacah pritom se ili izopači ili s onom tugom posestri i stopi, koja još sada kroz slověnske pěsme proniče. Dvě su stvari okrutnosti onoga vrěmena barem poněšto uztezivale silu: *Božji mir* i *kloštri*. Božji mir bio je običaj, gdě je polag naredbe càrkvene svake nedělje bio jedan ili više danah odlučen, na kojih nije bilo dopušteno tući se i na mejdan pozivati. *Kloštri* i *càrkve* dàržane biahu kao sveta město, niti je tkogod pod pedepsom prokletstva smio oružjem navaljivati na nje. Na takovih je dakle městih bilo mirnie življenje, na takovih su se městih ljudi najvolili naseljivati, i sela, varošince i varoše graditi. —

Zanati, tàrgovina, novci.

Karlo Vel. sa svojimi je Němci svakojakih zanatah u našu zemlju uveo. I *Privina* mnoge je zanatlije pozvao iz soligradskoga u svoju dàržavu. I sve što su magjarski i němački kàrvavi rati i š njimi skopčana okrutna lupežtva napredovanju svake stvari bili i štetni i sve uništujući, to su se opet u mirniih stranah osobito po varoših, gradovih i kloštrih zanati sve bolje učvàrštjavali. Po gradovih bilo je izmedju robovah i onakovih, koji su bili zanatlije, a po kloštrih radjali su se dapače i umotvori, slike, izdlětveni pilji i t. d. Slověnci su bili najvěštii u kućnih, gospodarskih i rudnih zanatah *). Ostalo učili su od Němacah. Poradi

*) Pravih zanatah nije nikad bilo kod Slověnacah. Šta je slov. kuća trěbala, načinila je čeljad od kuće. Pravi uredjeni zanati, cehi i t. d. došli su od Němacah.

toga zovu se još dan danas zanati narodni slov. domaćim, a tudji němačkim imenom. Tako još danas imamo slověnske *švelje*, suprot tomu němačke *žnidare* i *šoštare*; tako isto slov. *rudare, solare, lončare, mesare, kovače, zidare, klobučare, kožnare, kàrznare, strojbare, tkalce, kolare, sedlare* i t. d., a něm. *cimermane, tišljare, drakšlare, pintare;* slov. *črevlje*, a něm. *šolnje;* slov. *rukavice*, a něm. *štunfe* i t. d — Tàrgovina je za *Karla Vel.* počela naprědovati. Proizvodjenje soli dalo joj je osobiti život*), nu imala je polag toga i mnogih zaprěkah, budući se je svuda bojak biò, nije bilo dobrih cestah i drumovah niti prikladnih konakah, nego svuda samih velikih mostovinah i cestovinah za tàrgovce načinjenih. Pored toga nisu bili drumovi slobodni od prostih lupežah i razbojnih knezovah (grofah), koji su nad drumovi u potaji čekali, na putujuće tárgovce navaljivali, plěnili ih, robu im i novce otimajući. To je vàrlo prěčilo naprědak tàrgovine. Tàrgovci su morali čekati, dok se ih je nakupila čitava četa, oboružati se, najimati stražare i vojnike, koji su ih spremali i putem branili od razbojnikah. U našem Štajeru medjutim tàrgovina porad toga nije cvětati mogla, što nije bilo ništa za prodaju nego gvozdje, sol, platno, živina, kože, poněšto žitka i vina, što je porad neprestanih ratih malo obradjalo i plodilo. Tàrgovinu su ponajviše Židovi i Taliani osvojili, i posvuda u većih varoših (barem proti koncu ove dobe) imali svoje dućane (štacune) magazine i kuće. Tu su se naselili posleni tàrgujući Taliani, koje su nazivali Lombarde**). I Slověnci su svoju zvěrinu, zdrave ribe svojih rěkah i potokah i druge vlastite proizvode k narodom istočne càrkve izvažali,

---

*) U našem *Aussenu* počela se je kopati i kuvati *sol* (već g. 800.).

**) Gděkoje tàrgovce zovemo još dan danas Latine. I rěč štacun (tal. *stagione*) dolazi od njih.

za njihovo blago zatàržívali i poslě opet medju Němce prodavali *). Novce su u to vrěme ne samo ćesari i kralji kovali, nego i drugi knezovi, biskupi i opati, koji su se nazivali *denari*. Ćesar *Karlo Vel.* zabrani poslě, da se nesmiu novci kovati nego li u ćesarskih kovarnicah. Njegov sin *Ludvik* dozvoli opet, te ih opet i biskupi i kloštri stadu kovati. Pored *denarah* kovali su takodjer sude (soldi) i zlate rajnske.

Ćesar *Karlo Vel.* počeo je uvoditi u panonsko-gorotanskih stranah *němačke* i *latinske* škole. Poslè su pobožna bratja sv. Ćiril i Metod utemeljila takodjer slověnske. Osobito se je *Privinin* sin *Kozil* vàrlo brinuo i trudio, da se Slověnci uče Ćirilovo pìsmo čitati i pisati. I ove su slov. škole vàrlo bolje naprědovale nego němačke s latinskimi učitelji, jerbo su bile narodne, iz naroda iznikle, i u narod opet svoje korenje pružale. Medjutim sve što je *Karlo Vel.* mnogo potrošio brige i novacah za utemeljenje školah i podučivanje naroda, opet je onda bila kod nas učenost sve jednako slaba i vàrlo kukavna. Bratja kaludjeri iz němačke došavši, biskupi i ostali duhovnici bili su jedini učeni ljudi onoga vrěmena. Nu i oni nisu baš mnogo znali. Kao što su ondašnja razbojna vrěmena bila tàrgovini, zanatom, družbenom i kućnom životu najviše štetna, tako nisu u njih ni nauke mogle uspěvati. — K iznašastju onoga vrěmena brojimo *větrene maline*, *satna kolašca*, koje su iznašli kaludjeri, pored toga *muzikalna pismena* ili *note*, *arabske brojeve* i *gusle* (g. 1050). Od voćakah donesli su kàrstonoše osobito plemenitih *krušakah* iz Turske (drugih dobrih *krušakah* došlo je bilo već odpria iz Aleksandrie, Numidie, Sirie i Gàrčke), pored toga i *najdeblje šljive* (Pflaumen).

*) Za žitak imali su Němci svoju měru »*Meta bavarica*« i Slověnci opet svoju »*mensura slavonica*« (po svoj prilici tako nazvana »*drevenka*,« t. j. stara měra. *U.*)

Bud' pozdravljen, lozom kitjen,
Cirkvenjače *) dragi moj!
Ovdě, duše moj uzhitjen,
Smatrajući sad postoj!
Kud te goděr pogled vodi,
Sȧrdce igra od mila,
Jer Slověncem u slobodi
Tu je srěća cvatila.

Tu mač grozni kȧršile su
Dědov sablje Obarskim,
Dok i isti trag tom běsu
Neizčeznu — kano dim.
I sve što i do tog raja
Četa Frankah dohrupi,
Ipak slavstvu kraj Dunaja
Čvȧrsto staše još stupi.

Tu na polju Radoslavce **)
U razkoši zaglediš,
U goricah tam Moravce
Ti pogledom rad slědiš:
Po starinskih tih imenih
Provesti će tebe san
U tu dobu, kad rumeni
Srěće nama sjaše dan.

Provest će te — da — u svitu,
Gdě slověnskih od dȧržav'
Spletoše si jednu kitu
Svatopluk i Radislav:
Glė od Tiske i Slavonske,
Od Ugȧrske, Norika,

---

*) *Cirkvenjak* bȧrdo jedno više cȧrkve Maloneděljske, s kojega čověk očima nadkriliti može čitavu prekrasnu okolicu.

**) *Rodoslavci* i *Moravci* dvě vesnice u župi Malonedělskoj.

Od Karpatske i Panonske
  Jest Moravska velika.

Glè Privinu, gdě dàržavu
  Svoju kopa i sadi
Kano Vesna, kad nam Dravu
  Lěpim cvětjem ogradi;
Glè kako se zemlja kiti
  I donosi novi plod,
'Z neznabožtva kako hiti
  K pravověrstvu naš narod.

Glè na bàrda, gdě su nikle
  Jele s vitim' glavami,
I lěpo se kako dîkle
  Ověnčale lozami;
Gdě se trěbe već ravnice
  Od šikarah zaraslih,
I plod žita i pšenice
  Već Slověnka žnje na njih; —

Tu dva brata od Soluna
  Svet Ćiril i svet Metod
Brinista se slave puna
  Za slověnski vàs narod,
Njega učeć kako trěba
  Pravog Boga slaviti,
Stvoritelju zemlje, neba
  Svû pobožnost javiti.

Tamo vidim, gdi nauci
  Kozìl dìže hramove,
U ke jagme njegvi puci,
  Jer ih rodni duh zove,
Učeć lěpo i veselo
  Slověnsko se pismo štět...
Svud nalazim slave dělo,
  Kud god krenuo svoj pogled...

U velikoj toj Moravskoj,
  Gdě vladaše Svatopluk,
U krajini toj Podravskoj,
  Gdě boravi slavski puk:
U njoj naša stran takoje
  Poslě dugih ratih sad
Slast uživa slave svoje,
  I slobodé danak mlad.

Ali vajme! grozna jada!
  Ah šta muti to moj vid?
Šta na nebu srěd zapada
  To se žari? Nije l' štit?
Nisu l' šibe to i mači?
  Duše dosad veseo moj!
Sad od groze dàrhtji, plači!
  Ovo znači strašan boj!

Kano ljuti ris udari,
  Od zapada Němac krut,
Od istoka pak Madžari
  Harajuć si kàrče put;
Tu němačka grozovitost,
  Tam madžàrski strašan bat
Na nje doni svu sàrditost...
  Tko j' ah može opisat?

Ah mâ slavna Moravio!
  Tko sad pozna tvoj obraz?
Vrag te j' sharô, pogàrdio,
  Propo j' tvoje srěće čas,
Propala je tvoja slava,
  Razorena ležiš sad;
Tvoj Svatopluk uzdisava,
  Dok i njega satre jad.

Tamo te je bič Madžara
  Podložio — stari vrag;

Tu lukava vlast Bavara
  Prikovala na svoj prag...
Žato s Bogom, Cirkvenjače!
  Ja t' ostavljam sad opet,
Jer se oko moje plače,
  Dočim gleda prošli svět.

Pr. *St. Vr.*

UMĚTNA POESIA.

1. *Na pàrvi dan godišta.*

Milan šlje kitu vazda živućega cvětja svojoj Ljubici.

Vazda živog cvětja kitu,
  Ka se u vàrtu môm gojila,
  Zlatnim žicam sgodno svitu
  Šaljem tebi, mâ premila!
  Budi ti ona za me izrěti,
  Što mi 'e u sàrcu, što u pameti.

Ruka, věruj, pokloniti
  Mogla bi ti čestitija,
  Nu je neće dopratiti
  Nikad duša pravednija,
  Više koje u slobodi
  Samo lěpost tvâ gospodi.

U živoga cvětja kiti
  Ugledat ćeš mladost tvoju,
  Koja neće pohuditi
  Do sto lětah věk na broju,
  Jer vrěmenu bez obzira
  Plam se živog duha opira.

U živoga cvětja kiti
Nadazrět ćeš ljubav moju,
Kom će duša mâ goriti
U ljubkomu nepokoju,
Neprestavno mir želeći,
Kog kod tebe vapi steći.

Vez ti zlatni kazat budi,
Što mâ pamet trudi izrěti.
Hàrdja zlato ko ne hudi,
Nit može ga preuzeti; —
Tak ma ljubav brez zaprěke
Živuća će bit u věke.

Ter ako se može dati
Da od ovoga štogod světa
Nas po smàrti k drugom prati,
Uspomeni da ne smeta;
Ljubav moju, mogu rěti,
Jedino ću tu preněti.

U živoga cvětja kiti
Uzpomenu sdàrži moju!
Ona će te naučiti
Mom se smilit nepokoju:
Ona će ti za me izrěti
Što mi 'e u sàrcu, što u pameti.

U Dubrovniku.

Antun Kaznačić.

2. Věštica.

Od

Dragoile Jarnevićeve.

Jur pod plaštom od polnoći
Priroda počiva,
I žiteljah trudne oči
Mili san pokriva.

Hram nebeski zvězdah luči
Razsvětljuju jasno,
A dubravom hukajući
Čut bi sovu glasno.

»Bàrzo, ćeri! pol je noći,
Već měsec izajde,
Dok je hora, trěba poći
Hajde, ćeri, hajde!« —

»Kud ćeš, majko, bědnu mene
Da odvedeš sada,
Čime polnoć svoje sěne
Izvodi da vlada?« —

»Nevidiš-li jato s neba
Sitnih zvězdah sjati?
Moja ćeri, nije trěba
Noći se bojati.« —

»Tamna noćca, majko, nije
Prijatna nikomu:
Sumljivo mi sàrce bije ...
Ostajmo na domu!« —

»Da idemo! ustaj! hajde!
Ja te čekat neću!
Što nam prěti, svud nas najde ...
Uzmi ovu svěću!«

Dàrhtjuć rúkom plaha děva
Popadne svěćicu,
Nit neznade zašt se lěva
Suza joj po licu.

»Huhu! Čuješ li ti sovu,
Kako lěpo pěva?
Vidiš, ćeri, zvězdu novu,
Kak prijazno sěva?

Znak je dobar, baš od obih
Svàršit će s' želenje...
Samo pomoz k tvojoj kobi
Brat mi to korenje.

Od onog ću svarit pivo,
Za mirne zatravljat;
Ovo u loncu směšat živo,
Za drage razstavljat.

Od ovog će morat pasti,
Miko, dvorski sine!« —
»Ta šta kažeš? Tvojom strasti,
Majko, da pogine?« —

I jur leži děvojčica
Strahom oborena,
Problednuta rujna lica
I usta medena.

»O věštice, da s' prokleta!
(Čuje se u noći),
Šta uradi od děteta
Vražjom tvojom moći?« —

»Ajd odatle, sine ludi!«
Digne baka viku,

Čim děvica jur na grudi
    Ležaše svom Miku.

Nu nepazi, što mu reče
    Gnjevna zla věštica,
Nego oće da uteče
    S děvom izpred lica.

Ništa baka negovori,
    Nego iznenada
Vražjom silom svom obori
    Na tla oba mlada.

Čim pomoli zora lice,
    Pàrvo najdu tade
Kuću praznu, nit věštice
    Tu već neimade.

»Kud propade stara baka?«
    Pita děkla mlada
Glasnu družbu od momaka'
    Těrajućih stada.

U to stignu u dubravu,
    Šta vide tu pàrvi?
Najdu baku, kôj u glavu
    Zavàrgli se càrvi.

Nit je màrtva, nit je živa
    Vilenica stara,
Suzama joj lice pliva,
    Rukom se udara.

Mili Bože! šta je ovo?
    (Zaviknu čobani,
Čime opet čudo novo
    Smotriše na strani).

Zagàrljene tu dvě stahu
Slike od kamena,
Licah blědih, što biahu
Sinoć još rumena.

---

3. Pěsma
o propasti kraljevstva bosanskoga.

(*Iz sbirke Dragutina Rakovca.*)

Ova pěsma sve ako i nije od prostoga čověka složena, a ono ju opet prosti u Bosni uz tamburu pěvaju. Nalik je na pěsme Kačićeve. Stališ tadašnji kraljevine bosanske biaše kukavan. Nesloga i druge opačine gospode razôre kraljestvo bosansko.

Memed care uranio biše,
Na sve strane bile knjige piše,
Ter jih šalje pašam i vezirim.
U knjigam je njima govorio:
Sućur Bogu i našemu svetcu!
Naše carstvo razširismo lěpo;
Al tako mi posta ramazana
I čitapa svetog alkurana!
Niti hoću, nit se smirit mogu,
Dok god Bosna Vlaha štuje kralja,
A ne cara světa gospodara.
Nuder daklen, sivi sokolovi,
Sluge věrne moji vitezovi!
Od svih stranah pokupite vojsku,
Udrit ćemo na bosanskog kralja,
Lako ćemo pridobiti njega:
Jer gospoda u neskladu žive,
A pomoči imat moći neće.
Zašto kralji medju se se biu.
Ako l' bi mi u potrěbi bili,
Lasno ćemo pomoć zadobiti,
Sva će volit pridružit se caru,

Neg giauru nevěrnomu kralju.
Što ako nam Bog i sreća dade,
Ter u šake nami Bosna pade,
Blaga Turcim do deset kolina,
Jer je Bosna sengil banovina,
U njoj svakog berićeta ima,
Gjaiz nije da to Vlah uživa.

Ti su glasi čak do kralja došli,
Ter s' od tuge biše razbolio,
Ali mu se ino nemogaše,
Već pokupi svoje vitezove,
Sve po izbor bane i knezove,
U zó čas jih, pobre, pokupio,
Jer gospoda nehti boja biti,
Neg sramotno oni pobigoše,
Sve kraljevstvo u zlo oboriše.
Težko kući, gdi neslušа niko,
A i vojski, kad svak zapovida.
Malo vrěme postajalo biše,
Sve gradove Turci osvojiše,
. . . .
. . . .
Divan čini i za toga care,
Niže Jajce grada bieloga.
Svu gospodu na divan je pozvô,
A kada su na divanu bili,
On zapita pisma od gospodstva.
A kad pisma ugrabio biše,
Od dragosti nasmija se grôtom.
Pisma žeže, a gospodu veže.
Tad izgibe silena gospoda,
Devet hiljad slovinskoga roda,
Ko god nehti věru zanikati,
Sve izgibe, niko neuteče.
Ta je reda kralja dohodila,
Kog nemilo Turci izmučiše,

Prija nego na mih sadart biše
. . . .
To na vĕri sve su učinili
Kårvopije od starine Turci.
Turčinu se vĕruj, mili pobro,
Dok si jači, to upamti dobro.

Zla dosada, brate, izbrojena
Turskoj sårčbi nisu dosta bila,
Nego ore cårkve i otare,
Sela robe i varoše pale.
Kavazi su Bosnu opliuili,
Momke kupe prija neženjene,
Mužke dĕce do trijest hiljada,
Da jih vode do Stambola grada.
Kada li jih Turci povedoše,
Plačni glase do nebesa čuše,
Majke cvile, svoje kose gule,
Dĕca ciče, mile majke gårle.
A kada su u Stambolu bili,
Sve na silu jesu izturčili,
I od njih je postanula vojska,
Silna vojska Jenjičari Turci;
Koji dosta zla su počinili,
A najviše u Stambolu gradu,
Koga no su često porobili,
A i care mloge pogubili.

Pĕvo bi ti i još, pobratime!
Sve od Bosne lĕpe banovine,
Al od tuge već se prinemogoh,
Niz obraze jur mi teku suze.
Neka daklem oni dalje pĕva,
U koga je sårce od kamena.

NARODNA POESIA.

Nar. pěsme Hàrvatah.

Od St. Vr.

Kad se ugledamo na unutarnji život južnih Slavenah, vidimo da gotovo neima nijedno pleme, koje bi toliko vrědno bilo, da oči iztraživaoca jezika i običajih na se povuče, koliko baš pleme Bugarsko i Hàrvatsko *). Kao pleme Bugarsko ima i pleme Hàrvatsko

*) Ime hàrvatsko proteže se na vàrlo različite grane jugoslavěnske. Hàrvatsko ime vlada po čitavom provincialu i granici hàrvatskoj, kao i po Primorju, Istrii, Dalmacii i jednoj strani Bosne, Ugarske, Austrie i Moravie. Pored te razširenosti dolazi ono što od kàrvi i jezika, a što od dàržavnoga (političkoga) uredjenja. Nu iztraživalac jezika neka se nedade varati i slěpiti od uredjenjah ljudskih, već neka njega vodi uredjenje božje: jezik i kàrv. Ja daklě ovdě kao filolog negovorim ni o Hàrvatih štokavcih, koje porad sličnosti jezika brojim k Sàrbljem, niti govorim o Hàrvatih kekavcih, t. j. o stanovnicih zagrebačke, varaždinske i križevačke varmědje i Medjimurja, koji po jeziku spadaju k grani gornjoj (korutansko-slověnskoj), što je pàrvo oprедělio vàrlo razložno glasoviti naš *Kopitar* u svom glagoliti, i kojega sam se istinih rěčih podpuno obavěstio učivši pozorno govor prostoga puka provincialne Hàrvatske. Po pravu (jeziku) to daklě ide ime jedino Hàrvate čakavce, t. j. onu granu južnoslavensku, što trěba u svom govoru *ča* m. *šta* ili *kaj*, a ti Hàrvati stanuju od starine u Primorju, po većoj strani primorskih varoših, Zadarskom okružju i po otocih primorskih i dalmatinskih. Kao naselbine stare nalaze se po někojih selih sěvero-zapadne Ugarske i dolnje Austrie, kud su Hàrvati iz kàršnog Primorja došli 13. věka (po svoj prilici poslě tatarskoga poraza kod Olomuca, Novoga města i Grobnika). Ona strana, što je od ovih došljakah prelazila u Moravsku, poznata je pod imenom *Horvatah Podlužakah*, nu dosavši medju srodnu bratju, počešila se je, t. j. zaměnila hàrvatski jezik s jezikom česko-moravskim. M. Tersia doznavši se veli-

bogatu literaturu iz starine. Koliko ima tu starodavnih još nepoznatih ili samo po imenu poznatih rukopisah, starinskih zakonikah, misalih, listinah na pravo se pretežućih i na dogodovštinu Hàrvatah! Koliko starinskih tiskah, koje poradi načina pisma, koje poradi městah, u koja su zakopani, nedostupnih! I u drugom obziru ima jezik hàrvatski s jezikom bugarskim naličnu sudbinu. Naime kao što je živo narěčje, t. j. jezik sadašnjih Bugarah učenomu světu baš vàrlo malo poznat, isto tako i jezik sadašnjih Hàrvatah živi samo još u ustih naroda, jerbo neima još nijedne gramatike, nijednoga rěčnika ili izdanja narodnih pěsamah, iz kojih bi se čověk mogo naučiti stroj, izvàrstnosti i mahne toga narěčja. A opet bi bilo od velike koristi za dogodovštinu slavenštine (najpače za našu južnu), da se podaje i obraz statistike hàrvatskoga narěčja, i da se pokaže, kojim je putem i uplivom sadašnje lice primilo. To bi se tim laglje iztražiti moglo, što je u dio pala hàrvatskom narěčju srěća, te ima barem koliku toliku literaturu u noviem ukusu iz 15., 16., 17. i 18. vèka predstavljenu u klasičnih pěsmah Lučića, Barakovića, Ivaniševića i dr., kojom se prednoštju Bugarsko pleme nikako ponositi nemože.

Razmatranje tih razlogah potaknu me, te ja u našem dělu počimam priobćivanje uzorah narodne poesie baš s pěsmami Hàrvatah. Izmedju priobćenih evo ovdě komadah nalazit će se valjada po koj, što će biti barem stranom znaocem nar. poesie od drugda već poznat. Po svoj prilici imat će grana Hèrvatska i boljih i izvorniih nar. pěsamah nego ove što su; nu ja

ke běde i sirotinje, koju Hàrvati čakavci podnositi imadu u Istrii poradi neplodnosti zemlje, preseli mnoga sela Istrianska u bogati Banat, nu tuga za rodnim krajem čini, te se većina tih naselnikah vrati opet u pàrvobitni kukavni svoj zavičaj. Samo malo ih preostane, koji i do dan danas svoj jezik sačuvahu.

sam primoran očitovati, da dosad nebih srětan, te bih se bio dočepao boljih i zaunimniih, sve što sam u tom poslu do duše dosadjivao s molbami učenoj gospodi, stanujućoj medju pravimi Hàrvati.

Najstariu Hàrvatsku nar. pěsmu, što je tiskana, našo sam u *Barakovićevoj Vili Slovinki* (Venetia 1683) na str. 144, koja evo ovako počima:

»Cvilu to mi cviljaše — drobna ptica lastovica,
Ona cvilu cviljaše — Zadru gradu naprid vratiu
(na predvratju?)
Biše mi se cvileći — drobna ptica zakasnila,
Ter ju biše pustilo — žarko sunce na zapadu,
A biše ju zaskočio — sjajni misec na istoku.
Ali ono nebiše — drobna ptica lastovica,
Neg mi ono biše bila — stara majka Ivanova.
Ona majka klikovaše — sinka svoga i brajenka.
Na nju mi je nešetala — bila Vila planinkinja,
Ter mi side bila Vila — staroj majki besiditi:
Ča mi tako cviluješ — stara majka Ivanova?
Koja ti je nevolja — grozne suze prolivati?« itd.

Jedan komad, sakupljen od prof. Sreznjevskoga, nalazi se u Šafarikovom Narodopisu (str. 166. »*Horvatske tuše*«). U ostalom priobćuje g. prof. *Fialka* u *Květih* několiko komadah, koje je sakupio, putujući po Hàrvatskih selah sěvero-zapadne Ugàrske. A eto je sve, šta se je dosad u tom ogledu tiskalo. Netiskanih komadah nalazi se několiko kod gosp. Drag. *Rakovca* (iz sbirke gg. Sreznjevskoga i Kukuljevića), a několiko izlomakah kod mene. Od priobćenih primio sam od razd. I. br. 1. 2. 3. 4. 6. od g. Drag. *Rakovca*, a broj 5. od g. Sreznjevskoga; komade pod razd. II. od g. *Bratulića* rodjenog Istrianca, koj jih sakupi u svom zavičaju u okolici Pazinskoj (Pisino). Čitav pako razd. III. donosi sbirku od g. *Kukuljevića*, na kojoj ljubavi i dobroti njemu kao i gori napomenutoj gospodi iskreno zahvaljujem.

Radi lagljega razumljenja ovih pěsamah evo navodim slědeće glavne vlastitosti i razne znake hàrvatskoga narěčja: 1. metju Hàrvati *ča*, m. *šta, što;* — 2. značajni samoglasnik (beweglicher Vokal) jest *a*, n. p. *dan, šav, mogal, našal, kratak, tanak, razagnati* i t. d.; — 3. na koncu rěčih *n* m. *m*, n. p. *nan, van, jin, kan, z tobon, z bogon* i t. d., m. *nam, vam, jim, kam, z tobom, z bogom* i t. d.; — 4. u někojih rěčih sačuvao se je rinesam n. p. *dimboko* (u Ug. *diboko*), *žumboriti* i t. d., m. *duboko, žuboriti* i t. d.; — 5. *l* (poljsko-ruski ł) na koncu rěčih, n. p. *mogal, rekal, dobil, misal, pristal, sokol, stol, kotal* i t. d., m. *mogo, reko, dobio, miso, pristo, soko, koto* i. t. d., izuzimajući někoje strane od Istrie, gdě se (n. p. oko Pazina) taj *l* u *part. perf. act.* sasvim izostavlja i m. *pošal, mogal, dobil, ranil,* kaže *poša', moga', dobi', rani'* i t. d.; 6. izostavlja se ponajviše *v* u početku rěčih, kad slědi za njim skupoglasnik, n. p. kaže se: *se, saki, sagda, zeti, ladati* i t. d., m. *vse vsaki, vsagda, vzeti, vladati* i t. d. Predložnik *v* (in) ili se sasvim izostavlja, kao što to biva gotovo svagda kod 4. padeža, ili mu se dodaje *a- euphonicum,* kao što se to čini ponajviše onda, kad vodi za sobom 7. padež. Zato se kaže n. p. *idem Šopron, idem kuću, školu* i t. d., m. *idem v Šopron, idem v kuću, v školu; bil sam seli,* m. *bil sam v seli* (u selu) i t. d., gdě se naproti tomu kaže u 7. pad. ponajviše: *bil sam va Riki, va crikvi* i t. d., m. *v Riki, v crikvi* i t. d. (Isto tako i kod někojih rěčih, n. p. *vazam, vazmi, vapiti* [*uzam, uzmi, upiti* ruski *vopiti, voplj.*] — 7. izlazi u jednobroj 7. padež (*prepositional*) samostavnih mužkoga i srědnjega spola na *i* ili *e*, n. p. *bil san va gradi, bil san seli, dojaha' je na brzon konje* i t. d.; — 8. ima to narěčje mnogo talianskih rěčih, n. p. *ponestra* (prozor), *deštri* (prikladan), *facol* (rubac), *rekinje* (vitice, naušnice, tal. *orechino*), *armisat* (oboružat) i t. d. — Kod Hàrvatah po Ugarskoj i Austrii ima više magjarskih i němačkih rěčih, ma sa svim tim

nalaziš i kod njih još tal. *facol.* Razrěčja hàrvatskih ima puno, osobito po varoših i otocih; tako se n. p. po někojih varoših (Rěci, Bakru, Senju, Bagu) govori m. *č*, *ž*, *š*, svuda samo prosto *c*, *z*, *s*, n. p. *ca*, *cakati*, *zena*, *zaba*, *vise*, *tisina* itd. m. *ča*, *čakati*, *žena*, *žaba*, *više*, *tišina* itd. Na otoku Velji (Veglia) govori se po polju *h* m. *g*. n. p. *hora*, *hlas*, *hrom*, m. *gora*, *glas*, *grom*. (Vidi pěsme.)

I. Iz Primorja.

1. Nikada.

(*Iz Senja.*)

Visnica se potresuje,
  Pod njom postelja,
Posteljica pokrivena
  Zlatom i svilom.
Na njoj spava drag i draga;
  Niko ih nezna.
Većno [1]) jedni visni boze,
  Ter mi sami dva...
Dvi ticice priletise,
  Drobno zumbore;
Povi meni, dragi ljubi,
  Ca ti govore? —
Jedno drivce na Dunaju,
  Drugo nad more:

[1]) *Većno*: *već* sa enklitikom *no* kao što *gděno*, *kano*, *kojino*, od *gdě* i *no*, od *ka* i *no*, od *koji* i *no* itd. —

Kad se drivce s drivcem spravi,[1])
Onda to bude.
Nit se drivce s drivcem spravi,
Niti to bude.

---

2. Tri věnca.

(*Iz Senja.*)

Majka Maru priko vode zvala:
Jesi Mare te rube oprala? —
Nisan, majko, neg stoporv pocela. —
Ca si Mare litnji dan delala? —
Pri moru san rozice trgala
Puna njedra i oba rukavca;
I bratu san brodić nakrcala,
On je meni svile i bumbaka.[2])
Uplela san tri venca zelena;
Jednoga san bracu darovala,
Drugoga san za se ostavila,
Tretoga san u more bacila,
Plivaj plivaj, moj vence zeleni!
Dok doplivas do Jurjeva dvora,
Dok upitas Jurijevu majku . . .

---

3. Utopljenici.

(*Iz Senja.*)

Frane i Lijana na put se spravljala,
Odi ti, Lijano, majku svetu pitat;
Mi ćemo tim toga barcicu armisat'.
Barcica armisana, srebrom okuvana.

---

[1]) *Spravi*, složi, sastane.
[2]) *Bumbak*, pamuk.

Nedal vam Bog puta ni vetra ni vala.
Potopi se Frane i lipa Lijana:
Isli su ribari ribicu loviti,
Pak su ulovili Franu i Lijanu;
Odnesli su Franu u sveti Franciska,
A lipu Lijanu klostar koludricam.[1])
Na Frani mi gori svitja od cekina,
Na lipoj Lijani duplir od soldina.[2])

---

4. Jurjev dan.

(*Iz Krka, varoši na otoku Velji.*)

Pěva se na Gjurgjev dan.

Veseli se Bosno, zemljo ramna,[3])
Koja jesi na hlasu izdavna,
Koja si no lito dopeljala,
A krštjansku viru dost poznala,
Još će tebi veća radost biti,
Kad ti bude Jurjev dan doniti,
Po horach će snihi okopniti,
A po poljach drobne rože cvasti,
Po planinach tiči popevati,
Zač[4]) je Jure roda vitežkoga,
Ki umora zmaja velikoga.

---

[1]) *Koludrice*, kalugjerice, opatice.
[2]) *Soldin*, novac taljanski od 12 kr. srebra.
[3]) *Ramna*, ravna.
[4]) *Zač*, zašto, jerbo.

5. Věnac.

(*Iz otoka Velje.*)

Oj mi Zmjina hora,[1]) poda Zmjinom rika,
Nabralo mi divče smilja puno vritje.
Puno vritje smilja a puni rukava,
Pa kan mi otide? na primorje ramno.
Sidi divče doli, te si vince pljete.
Jedan vinac spljela, u morje hodila,[2])
Druhi vinac spljela, na hlavu si dila,
Tretji vinac spljela, a druharca kljela:
Chale, moj druharče, na daleko mi je.
Moj smiljėvi vinac za tebe jur nije.
Ti mi moj druharče, pljeteš od beštrana,[3])
Ne choćeš bich zela krunicu[4]) na hlavu,
Krunicu na hlavu, tesnýk[5]) na ramena,
Ne chočeš da budu va crjikvu vedena.
Ale Boh ti prosti, moj nailepšejši,
Bił bi tebi sak dan, kot moj najjasnejši.
Kada mene zabil, sritno tebi bilo,
Druho divče mlado smilj-ti vinac vilo,
Smilj-ti vinac vilo, a ti virno bilo,
Kot to virno divče, ča ti milo bilo....

---

[1]) *Zmjina hora*, gora najveća na otoku veljanskom.

[2]) *Hoditi* (česki *hodit*), baciti.

[3]) *Beštran*, bàršljan, lat. *hedera*.

[4]) *Krunica* pàrta. Krunicu nose samo zaručnice (nevěste). Tako i *pàrtu* sada kod nas ponajviše nose zaručnice, kad idu na věnčanje, premda su ju (tomu još neima pol věka) sve děvojke nosile kao biljeg i ures děvičanstva. (U provincialu našem ima još městah, gdi děvojke pàrtu nose, kad polaze u càrkvu.)

[5]) *Tesnyk* ili *tesnjak*, haljina càrvena, koju obuče zaručniea, kad ide pod věnac u càrkvu. Drugda nose žene i děvojke veljanske posve càrno oděلo.

6. Ljubav postojbine.

(*Iz Krka, na otoku Velji.*)

Prošla san na more, more sprogljedati,
Jidoh na stenčicu, obličih [1]) plavčicu,
Zle van tu hodeći, zle van tu jadreći,
Na dvisto vesalac, na tristo jadarac.
Ona stisne kriljca, i majki spobigne:
»Mila majko moja, ča sin ja videla,
Zle van tu hodeći zle van tu jadreći,
Na dvisto vesalac, na tristo jadarac?« —
»Nisu ti no, Mare, vesla ni jadarca,
Leh [2]) su ti no, Mare, tvoja mila cvatja: [3])
Još si, Mare moja, u zibelcu [4]) bila,
Da je tebe majka obetjala bila —
Obetjala bila Ivu kapetanu.
Spravljaj, Mare, ruho, cvatje ti je bliza.« —
»Nitju ja je spravljat, nitju ž njima poći.
Ko budete, majko, u crikvu hodela,
Se ote divojke tu u crikvu biti,
Lipe Mare vaše mej njim netje biti.
Jošte druge majke po devet jimajo,
I još nijedno tak nadalek nedajo.
Ke voljte [5]) će biti, moja mila majko!
»Mare hćerko moja, neran srca moga,
Zač mi je ranjeno, na pol razplačeno.
Spravljaj, Mare, ruho, cvatja ti su dvoru.« —
»Nitju ga ja spravljat, nitju ž njima poći.« —
Na to mi prileti Jive kapetane:
Kadi si mi kadi, lipa Mare moja?

---

[1]) *Obličiti*, smotriti.
[2]) *Cvatja*, svatje, svatovi.
[3]) *Leh*, već, nu (srav. korutansko slov. *le*, česki *len*).
[4]) *Zibelca*, kolěvka, bešika.
[5]) *Ke voljte*, tal. *che voglete*, šta oćete.

Kade te jur čekan iz davna vremena.« —
Na to mi joj klade krunicu iz zlata.
Jošće mi joj klade do devet prsteni.
Jona mu govore: »Nitju tvoga dara!« —
»Ti oćeš bit moja, ti si ljuba moja!
Evo te ja čekan devet godin dana.« —
Oń mi ju uzame z devete kamare,
I on mi ju pelja na nje bile dvori.
Sade su joj došle nje se drugarice:
»Ustrante [1]) mi s Bogon, moje drugarice!
Prigledajte, drage, milu majku moju,
Napojte ju, drage, te hladne vodice!
A ja greden tužna u Levante gradi,
Zač je mene majka na daleko dala.

II. Iz Istrie.

1. Ljuba Ivanova.

Zaspala je ljuba Ivanova
Pokraj puta luga zelenoga.
Našle su ju sluge Ivanove,
Šle su brzo Ivanu povedat:
»Oj, Ivane, verni gospodare!
Će-li-mo ti [2]) ljubu sprobuditi?« —
Ne budite, verne sluge moje,
Ja san junak za divojke budit,
Jošće bolji za divojke ljubit;
Ašto [3]) iman tri luge pasati:
Prvin lugu ni trave zelene,
Drugin lugu ni hladne vodice,
Tretin lugu draga ljuba moja.

[1]) *Ustrante*, ostante.
[2]) *Će-li-mo ti?* hoćemo li ti? Bi li ti? —
[3]) *Ašto* (još, jošte?)

2. Katarina.

Zrasla mi je kita lužmarina,[1])
Pod njom sîdi bîla Katarina,
I pod njon je droban šav šivala,
Kad k njoj dojde sestra Mandaljena:
»Da biš se ti jada našivala!
Turci su ti Jurju zarobili.«
Stavi šavak na travu zelenu,
A iglicu na mramornu stenu,
I poteče Jurjevu kamaru,
Tr probuče Jurjeve svitice,
I pripaše Jurjevu sabljicu,
I osedla najžešćega konja,
Pak prodrkne mez[2]) tu tursku vojsku.
»Pomoz Bože, delije neznani!
Dajte meni sužnja vezanoga.«
Skoči doli z visokoga konja,
Tr nabroji tri sta dukat zlata.
Dali su joj sužnja vezanoga,
Stavi njega preda se na konja,
Tr prodrkne do svojega doma.

3. Lěpa sestra.

Lipa je sestra Lijana
Poli[3]) mladega Ivana.
Posla ju prosit Lamuš kralj.
Majka ju daje tr daje,
Bratac ju neda tr neda.

---

[1]) *Lužmarin*, ružmarin. —
[2]) *Mez tu tursku vojsku. Mez* (češki *mezi*) medju. Drugčie kažu čakavci obično *mej* ili *meju* m. *medju*.
[3]) *Poli*, polag, uz, pored (srav. česko *podle, wedle.*)

Bratac joj z ravna polja gre,
Šestra ga zduga zagleda,
»Ća si mi bratac zlovoljan?« —
»Moran ti biti zlovoljan,
Ač[1]) si se lipa rodila
Još si se liplja zgojila.« —
»Muči pomuči, brajne moj!
Ja san ti mlada šegava:[2])
Kroji mi svite junačke
Sdjelaj mi britku sabljicu,
Zpeljaj mi konja deštroga,[3])
I pred njin slugu vernoga;
Pak ti ga jašen za goru,
Za goru selo pod vodu.« —
Kad je Lijana zpod vode,
Tut Lamuš kralj je zpod vode:
»Bože pomozi, Lamuš kralj!« —
Bog mi te sprimi,[4]) cesar mlad!
Jel tud okolo divojak?« —
»Nij tud okolo divojak,
Neg kod mladoga Ivana,
Lipa je sestra Lijana;
Sprojašimo in na dvore,« —
Lijana skoči iz (!) konja,
I vrže kose preko pleć,
Odkrije prsa, tr reče:
»Pogledaj sade, Lamuš kralj!
Je-li ti ovo cesar mlad,
Ali ti ovo divojka,
Divojka mlada Lijana?« —

---

1) *Ač*, ako. *Ač* m. ako, kao *tač*, *daleč*, *drugač* itd. m. *tako*, *daleko*, *drugako* (drugojako).

2) *Šegava*, domišljata. —

3) *Deštri* (tal. destro), prikladan, bàrz. —

4) *Bog mi te sprimi* (krajnski: *Bog te sprim'*) Bog ti pomogo!

Nije meni za grada dva,
Ni mi je za dvanajst palač,
Nego da mene divojke
Šegavo sad spronašaju. [1])

---

4. Vêra.

Začula san, dragi moj,
  Da se na put spravljaš.
Oj predragi, ljubi moj,
  Zami me ti sobon!
Oj predraga ljubčice,
  Hodit nebiš mogla.
U gori su tičice,
  S njima ću letjeti,
U moru su ribice,
  S njima ću plavati.
Vrgli su sè plivati
  Na dimboko more:
Ljubčica mi kraju gre,
  Ljubi na dno pada.
Oj pomozi me kraju,
  Draga ljuba moja!
Aj neka te pomore
  Prava vera tvoja.

---

[1]) *Spronašati*, spàrdati se. —

5. Knez Juraj.

Dojaba' je kneže Jure — na brzen konje,
Predanj[1]) stane njegva ljuba — lipa Anica.
»Dalje stani lipa Ane, — nevernost moja!« —
»Čin san ti se zneverila, — kneže Jure, ja?« —
»Ti si meni poljubila — brajna mojega.« —
»Neveruj ti, kneže Jure, — ča j' majka rekla.« —
»Moja mati dobra žena, — neće krivo reć.« —
»Tvoja mati dobra žena, — krivo je rekla.« —
»Hodi hodi, lipa Ane, — bîlu kamaru,
»I prostiraj meju nama — bîlu postelju.«
Tr za njon gre kneže Jure, — svital meč nosi.
»Pusti me ti, kneže Jure, — do tri rîči reć.« —
»Reci reci, lipa Ane, — i do četiri....«
»Hodi hodi, draga majko! — bilu kamaru,
Viditi ćeš lipu Anu — kruto ranjenu.« —
Ča si čini' ča si dela', — kneže Jure mlad? —
»Muči muči, stara majko, — 'se si kriva ti.«
Zajaha' je kneže Jure — brzoga konja,
I sprojaha' priko polja — u črnu goru.
Podpuha' je hladan vetar — z polja i gore,
Odnesa' je brajnom Ane — tužne glasove.
Šli su za njin priko polja — brajni Anice:
Pomoz Bože, kneže Jure, — lîpi svatjo[2]) naš!
Ča nan dela, ča nan čini — sestra Anica? —
Dobro dela, dobro čini, — bolje nemore:
Belin telon zemlju gnoji — črnu zemljicu,
Belima rukama srdce drži — srdce srdašce.
Črnima očima zvezde broji — zvezde zvezdice.
Kada ona zemlju gnoji, — gnoji je i ti;
Kada ona zvezde broji, — broji je i ti.

---

[1]) *Predanj* (preda-nj , pred njega. —

[2]) *Svatja*, svojak, svak muž sestre (Schwager.)

6. Sirotinja.

Prosi' je star muž divojku —
Nina nina trana na — aj pokaza.*)

»Zami me, mlada divojko! —
Ja iman tri pare voli.« —
»Pokaži tri pare voli!«
Pokaza tri puže z rogi. —

»Zami me, mlada divojko!
Ja iman tri stane ovac.« —
»Pokaži tri stane ovac!« —
Pokaza tri škate [1]) šenac. —

»Zami me, mlada divojko!
Ja iman škornje srebrne.« —
»Pokaži škornje srebrne!« —
Pokaza noge pečene.[2])

7. Nevěsta.

Pěva se, kad se nevěsta vodi iz kuće majčine k dvoru mladoženjinu.

»Mila majko moja, sad mi ostaj z Bogon!
Pol'[3]) tebe ostavljan 'so veselje moje,
Poli susedice tihe razgovore. —
»Susedice moje, rano mi se stajte,
Tr mojoj ljubčici dobro jutro dajte.« —
»Dobro bimo dale, dat bimo ju znale.« —

*) Ovaj priglasak (refrain) dodaje se svakomu redku.

[1]) *Škata* zove se jedna měrica, koja bere malo više od polića. Nu na škate se ne mèri vino, nego proso, pšenica i drugo žito.

[2]) Drugi pěvaju: *Pokaza noge zgorene.* —

[3]) *Pol'*, *poli*, polag, uz, kod.

Vi ćete ju spoznat med svima dragama
Kako i danicu med svima zvizdama.
'Se zvizde je Bog da' misecu na pomoć,
Misecu na pomoć i onin mornaron,
I onin mornaron, ki po moru jadre,
Ki po moru jadre, verno Boga mole.

III. Iz Austrie i Ugàrske.

1. Tuge.
(*Iz dolnje Austrie.*)

Tuge moje tuge!
Da su moje tuge,
Kak su tuge druge!
Ali moje tuge
Jesu jako težke.
Kad bi samo male
Na kamen spadale,
Kamen bi razbile
Na makovo sime.

2. Dragota pogleda.
(*Iz zapadne Ugarske.*)

1. Imala sam pèrsten — ziz [1]) zelenim okom,
   Zel mi ga j' moj mili — večer pod ublókom.
2. Ča neznaš ti, mila, — ča s' rekla na veži,[2])
   Da ti moja ljubav — 'se na sèrci leži.

[1]) *Ziz*, s (cum). Dvostručenje praepozicie *s* nalazi se i u Bugarskom i rezianskomu narěčju. Isto tako nalazio sam ga do dva — triput u nar. pésmah sàrbske grane. (Vidi *Vukove* Nar. pjesme srbske, knj. I. str. 303: »Otale se Jovo podigao, I *sa s* njime sestrica Jelica itd.«) —

[2]) *Veža*, *Vorhalle*, u Štajeru *priklet*, onaj prostor u kući, što stoji izmedju sobah i glavnih vratah od kuće. Slavonci vele *trim* ili *vajat.*

3. 'Se na sèrci leži, — da te jako trapi,
Tvojemu sèrdašcu — marku (?) volju krati.
4. Težko je, težko je — ribice loviti,
Još je trikrat težje — z milu se raziti.
5. Tuge moje tuge, — jedna na kraj druge,
Kumaj jedna projde, — jur mi druga dojde.
6. Dražji mi je dražji — moje mile pogled,
Neg moje matere — večera i ubed.
7. Večeru i ubed — to jimam 'saki dan,
Moje mile pogled — jednuč krez tajédan.[1])

---

3. Nevéra.

(Iz Šopronske varmedje.)

Neznaš mili ča si rekal,
Kad si Šoprón školu išal?
»Oću projti, najzad dojti.
Tebe milu moju zeti!«
Ti si prošal, najzad došal
Mene rožu nisi uzmel (!).

---

4. Nevéra.

(Iz zapadne Ugarske.)

Noćas sam seli bil kod moje róžice,
I sam se zabavil do béle zórice.

I u béloj zori kad me je zbudila,
Do vežnoga praga menej sprohodila.

A na vežnom pragi mi jesmo postali,
Onde jesmo sebi desne ruke dali.

Večer si mi dala tvoju desnu ruku,
A jutro si prošla z drugim na poruku.

---

[1]) *Tajédan*, tjedan (p. *tydzień*), nedělja (hebdoma).

5. Odluka.

Visoki su brigi, diboke doline,
Ništ nemorem čuti od milę novine.
Jišćem ju po gorah, jišćem ju po polji,
Ar neg nju rožicu sèrce vidit želji.
Skalina je tvèrda, neće mi povidat
Ako prem noć i dan nemorem počivat.
Polje je široko, oči nedosižu,
Da bi mogal vidit milu moju rožu.
Věrnul sam se v selo Pardrovsko [1]) prozvano,
Va kom je sakomu ime moje znano.
Kumaj [2]) jesam pital, strašu me z ričami,
Da me ote lovit nemili vošćani.
Ako morem pojti ja va božje jime,
Peljajte me mimo mile domovine.
Bogu te izručam, njega za me prosi,
Da me nepreteljska sablja neraznosi.
Ar bude Bog otil milostivni otac,
Oće mojoj tužbi vreda [3]) biti konac.

---

6. Uskok.

(Iz zapadne Ugarske.)

Žalostno nam spiva ta tica papuga, [4])
Da će nas popasti prevelika tuga.
Oh ni mi na svitu vernoga človika,
Ki bi zagovoril tužnoga junaka.
Ali sam va polji, ali sam va gori,
Jednako mi dèrhće sèrce v mojem teli.

---

[1]) *Pahrendorf*, selo u Gjurskoj varmedji.
[2]) *Kumaj* (něm. *kaum*), jedva.
[3]) *Vreda*, odmah.
[4]) *Papuga*. Neznam kakva je ovo ptica. Težko te bude *papiga* (Papagay.)

Kuliko god puti na otca pomislim,
Jino tužni sinak mater zaobličim. [1])
I ako pogledam moje mile bratce,
I oči obèrnem na drobne sestrice.
Suzami su puni tužni oči moji,
Na 'se strani gledam, nigder nij pomoći.
Nemilo da ote junake loviti,
Nemilo vezati, v tabore [2]) voziti.
Pune su ulice jimena mojega,
Ar pitaju za me sakoga suseda.
Bil jesam veliko i lipo veselje,
Otcu i materi jedino ufanje.
A sada sam sebe moram zatajati,
Ako neću milih starjih zapustiti.
Pustina pustina, široka pustina,
Primi me junaka, bud mi domovina.
Nedaj me loviti, nedaj me vezati,
Ar želim neg starjih slabost podpirati.
Ako me oćete junaka vezati,
I onde nemilo tužnoga skončati.
Mimo otca moga hiže me peljajte,
Da njim ruke kušnem, meni dopušćajte.
Materi i bratom, i milim sestricam,
Prosim dopustite da se preporučam.

[1]) *Zaobličiti*, zagledati.
[2]) *Tabor* neznači ovdě *Lager*, nego u prenešenom smislu *rat*, isto tako kao što se upotrěbljava u provincialu Horvatske.

ZAKON VINODOLSKI
od lěta 1280.

(Priobćen od prof. Ant. Mažuranića.)

Vinodol zvao se je u staro doba oni dio Hèrvatske zemlje, što je do mora izmedj Senja i Rěke. Vas ovi kraj bio je vlastitost knezovah Kèrčkih, Vinodolskih i Modruških, koji su od prilike za 150 godinah kašnjė počeli se Frankopani pisati. U Vinodolu bila su znamenitija města: Novi Grad, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin ili Hriljin, Bakar, Tèrsat i Grobnik. — U svakom ovom městu biaše veći ili manji gospodski dvor (kaštel), po 1 ili 2 cèrkve i 50 do 300 kućah, a sve to skupa za sigurnost opasano zidom zvaše se grad. Svaki ovi grad imadiaše po jedna, dvoja ili troja vrata, koja su se svaku noć zatvorala. Někoji od ovih gradovah zapušteni su već sasvim, kao Ledenice i Hreljin, buduć dà se je narod volio preselit na polje, nego li na bèrdu u gradu, daleko od svojih zemaljah pribivati. U Driveniku je još samo cèrkva, plovan (župnik) i požup ili podžup (zvonar). Bribir je još jedini grad u Vinodolu, koi se zatvora noćju, a Bakar je pod Mariom Terezìom slobodan kraljevski grad postao. Stolni kapitul Modruške iliti Kèrbavske biskupie, koi je g. 1493., kad su Turci razorili Modrušu, sa svojim biskupom u Vinodol došo, razděljen je u tri grada na tri tako zvana kapitula *collegiata:* u Novi, Bribir i Bakar.

Ovi starinski Vinodol razděljen je danas na 5 dělah: 1) na današnju kameralsku gospoštinu Vinodol, gdi je Novi, Bribir, Grižane, Drivenik, Belgrad i Kotor, i někoja novia města kao Cèrkvenica, Selce itd.; 2) na slobodan kraljevski grad Bakar (*Buccari*) 's njegovim okružjem, gdi je osim Bakra takodjer Tèrsat i Kraljevica (*Portorè*); 3) na kameralsku gospoštinu Hreljin, gdi je osim Hreljina novie město Fužina (*Fuccine*); 4) na grofovsko- Batjansku gospoštinu Grobnik, i 5) na dio ogulinskoga regimenta, Ledenice, u Kèrmpotskoj kumpanii. — 1. i 2. dio spada na rěčki gubernium; 3. i 4. na zagrebačku varmedju, a 5. t. j. Ledenice, na vojničko-graničarsko upravljanje.

Izgled rukopisa Vinodolskoga Zakona od leta 1280.

lith. Warasim

Lěta 1280. skupi se u Novom od svake obćine vinodolske (osim Belgrada i Kotora, premda su već morala bit onda) po několiko pametnijih starešinah, i tu u pribitju kneza Leonarda Kèrčkoga, Vinodolskoga i Modruškoga, stave pèrvikrat u pismo u svojem narodnom jeziku sve one prastare zakone i običaje, kojih su se za onda sěćali, da su ih kada čuli od svojih otacah i dědovah. One tako sabrane zakone napisali su u toliko eksemplarah, koliko je bilo gradovah na onom spravištu zastupljeno, dakle najmanje u 9 eksemplarah. Do sada se više nezna nego samo za ovaj jedini eksemplar, koi se je sačuvao u arkivu kapitula Modruškoga u Novom, gdě će se i u naprěda čuvati.

Hotělo bi se, da se ovi prastari spomenik našega jezika i zakonah pristojnie izdade: ali buduć da mu je ne samo pèrva stranka na tri města proderana, da se nezna što manjka, nego mu je na mnogo městah već i sám pisar dosta rěčih ili izpustio ili preveć napiso, da se nemože razuměti (kao što je na početku cělih 5. redacah od 26. do 31. u bludnji po drugi krat napiso), zato sada samo *ad interim* ovako izpod štampe izlazi bez svakoga komentara, jeda bi učinio pozornu gospodu duhovnike i světske, koji su ljubitelji naših starinah u onih krajih, da gledaju malo, nebi li se po srěći našo još koi možebit bolji eksemplar, ili barem novii prepis kojega boljega eksemplara, iz kojega bi se moglo dopunit, što ovdě manjka.

Da se bolje vidi ne samo jezik nego i način pisanja u ovom zakonu, ja mislim, da je potrěbito bilo, da se svaki redac za sebe naštampa onako i s onoliko slovah, kako je u istom rukopisu. Na svakoj stranki u rukopisu ima 28—30 redacah, izvan poslědnje, na kojoj neima neg 21.; i da se vidi, što stoji na jednoj stranki rukopisa, razlučio sam liniom stranku od stranke. A buduć da je u rukopisu jako malo znamenjah razlučavanjah, kao što su zarezi, piknje itd.; tako čověk mora samo gonetati, što će reći koi zakon. S toga sam sudio, da ću čitateljem ugodnu stvar učiniti, ako dodam ujedno moj prepis rukopisa, kako sam ga ja čitao.

Original stoji na pèrvoj stranki, a moj način čitanja na drugoj. Jesam li ja dobro čitao, svaki može vidit iz originala, koi je pomnjivo i věrno sa samim rukopisom prispodobljen. U originalu brojio sam redce tako, da sam svakomu petomu broj primetnuo. Moj način čitanja razdělio sam na §§. i svaki §. počeo sam s početka. Gdě mi se je vidělo, da koje slovo ili koja rěč manjka, dodao sam u mojem čitanju, tako ništanemanje, da je moj dodatak ležečimi slovi naštampan; a gdě sam mislio, da je što suviše, što muti razum, zatvorio sam ovakovim znamenjem ( ).

I.

Kako je u rukopisu.

C V' ime božie amen let gnih 1280 ./. 8. indicio pravo dan 6. miseca jenvara — C

V'. vrěme krala ladislava preslavnoga kra la ugrskoga kralestva nega leto .6. nadeset Va vrime ubo velikih muži gospode fedri *ga ivana levnarda duima bartola i vida krčkih vinodolskih imodruških knezi C zač dole kr . . . videći ludiki blůdeći svoih starii . . . . . kušenih zakon zato ubo edin poedinom i . . . . . ludi vinodolski želeći one stare . . . . . akone shranitie napuni ke nih prvi i. . . . da su . . . neni neurěeni, C Skupišese vs..na kup . . . . crikveni tako priprošći ludi sveršeněm . . . ć zdrave svet. U novom gradu pred obrazom toga istoga kneza leonarda zgora imenovana isbrašese od vsakoga grada vinodolskoga nevse st..iiši navkup nake viahu dase bole spominahu vzakonih. svoih otac iodsvoih ded ča bihu slišali, inim naredişe i ukazaše tesnim zakonom dabivse dobre stare izkušene zakone uvinodol činiti — položiti vpisma od kihbise mogli spomenuti. ili slišati od svoih otac ided zgora rečenih ta ko odsada naprid moguse uleći bluenja te riči inih dětce vrime ko pride danimaju primis alě vtih zakonih C Ki ubo buduć izbraninato odtih istih ludi vinodolskih z novoga grada. Črna dvornik vsega vinodola i od knezi zgora reč enih tako odsada naprid moguse ulećibluenĕ

II.

Kako se čita.

V' Ime Božje, amen; let gospodnjih 1280., 8. indicio, pravo dan 6. miseca jenvara.

V' vrěme kralja Ladislava, preslavnoga kralja Ugèrskoga, kraljestva Njega leto šest na deset.

Va vrime ubo velikih muži, gospode Fedriga, Ivana, Levnarda, Duima, Bartola i Vida, Kèrčkih, Vinodolskih i Modruških knezi.

Zač dole kr .... videći ljudi, ki bljudeći svojih starii .... *iz*kušenih zakon, zato ubo jedin pojedinom i .... ljudi vinodolski želeći one stare *dobre* *z*akone shraniti je na puni, ké njih pèrvi i*miše*, da su .... njeni neurejeni. Skupiše se vs*e* na kup *tako* crikveni tako priprošći ljudi svèršenjem .... ć zdrave svet. U Novom Gradu pred obra*z*om toga istoga kneza Leonarda zgora imenovana izbraše se od vsakoga grada vinodolskoga ne vse st*ar*ijši na vkup, na ke vijahu, da se bolje spominjahu v zakonih svojih otác, i od svojih déd, ča bihu slišali, i njim naredišе i ukazaše tesnim zakonom, da bi vse dobre stare izkušene zakone u Vinodol*u* činiti položiti v pisma, od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svojih otác i déd zgora rečenih, tako od sada naprid mogu se uleći blujenja te riči, i njih dětc*a* vrime ko pride da nimaju primisalja v' tih zakonih.

(Ki ubo budući izbrani na to od tih istih ljudi vinodolskih z Novoga Grada Čèrna dvornik vsega Vi-

te riči inih dica vrime kopride da nimaju primisalě vtih zakonih ℭ Ki ubo buduć zbrani nato odtih is tih ludi vinodolskih znovoga grada Črna dvornik vsega vinodola iodknezi zgora rečenih Petar plovan ivlkona Pribohna satnik. Jaanac saražin Bogdan vlčnić: ℭ zledenic ratko prvad ira doslav popove dobroša satnik ℭ izbribira drago slav arhiprvad ibogdan popzlonomer satnik. jurisl. sav gradenić ℭ zgrižan luban i petar popovi — domian satnik. dunat. idragolub ividomir vlčić. ℭ Izdrivenika dragolub satnik imikula dragolub ipribinig ℭ 'Aizbrilina raden plovan i ivanac satnik živinasudac ikliman nedal ℭ Iz bakra krstiha plovan igrub . . a pop ivan sat nik. derga vlčina. inedrag. ℭ Iz crsata vazmina plovan inedrag satnik. dominik sudac i vieka*). ℭ Izgrobnikakirin plovan i slavan satnik i dom ian kinović paval islavina vukodružić Itivsi pisani na vkup skupleni odvole općin ske iedinim pristanenem i nareenjem sabranimvse općini vinodolske ke budu zdola pisane vola kesu slišali odsvoih stariih

ℭ Najprvo da ako ka odcrikav općinskih zvinodola imajuse kerstiti volaih bude kerstiti gdn biskup vkoi biskupii .e. crikav rečena. nima imiti odkeršćenja rečenoga neveće vernez benet ačkih soldini .40. tr . 1. obed tr . 1. večeru ana vlaćno odonih kiučine tu crikav kerstiti žakan ubokiza biskupom stoi vtoi istoj crikvi zov sese hrvatski malik avlaški macarol —

---

nimaimiti odtoga istoga . keršćeně neveće bolanač .15. vernez benetačkih ℭ Ošće zverh crikav opat ii vola molstirov općinskih rečenih gdn biškup

---

*) všeka ?

nodola, i od knezi zgora rečenih, tako od sada naprid mogu se uleći blujenja te riči, i njih dica vrime ko pride da nimaju primisalja v tih zakonih.)

Ki ubo buduć zbrani na to od tih istih ljudi vinodolskih z Novoga Grada Černa dvornik vsega Vinodola i od knezi zgora rečenih, Petar plovan i Vlkona Pribohna satnik, Janac Saražin, Bogdan Vlčnić.

Z Ledenic Ratko pèrvad i Radoslav popove, Dobroša satnik.

Iz Bribira Dragoslav arhipervad i Bogdan pop, Zlonomer satnik, Jurislav Gradenić.

Z Grižan Ljuban i Petar popovi, Domian satnik, Dunat i Dragoljub i Vidomir Vlčić.

Iz Drivenika Dragoljub satnik i Mikula Dragoljub i Pribinig.

A iz Hriljina Raden plovan i Ivanac satnik, Živina sudac i Kliman Nedal.

Iz Bakra Kèrstiha plovan i Grub*eš*a pop, Ivan satnik, Derga Vlčina i Nedrag.

Iz Cèrsata Vazmina plovan i Nedrag satnik, Dominik sudac i Vieka.

Iz Grobnika Kirin plovan i Slavan satnik i Domian Kinović, Paval i Slavina Vukodružić; i ti vsi pisani na vkup skupljeni od volje obćinske i jedinim pristanenjem i narejenjem sabranim vse obćini vinodolske, ké budu zdola pisane, volja ké su slišali od svojih stariih,

§. 1. Najpèrvo, da ako ká od crikav obćinskih z Vinodola imaju se kèrstiti, volja ih bude kèrstiti gosp. biskup, v koj biskupii je crikav rečena, nima imiti od kèršćenja rečenoga neveće vèrnéz benetačkih soldini 40, tèr 1 obed, tèr 1 večeru, a na vlašćno od onih, ki učine tu crikav kèrstiti; žakan ubo, ki za biskupom stoji v toj istoj crikvi, *i ki* zove se hèrvatski malik, a vlaški macarol, nima imiti od toga istoga kèršćenja neveće bolanač 15, vèrnéz benetačkih.

nemore položiti vola vzeti ali za povidati neveće ono čabi otili datikaštalditih istih crikav nemu svoju volu dobru¶Ošće zvrhu pop opći ne rečene ta isti biskup nemore niće zapovidativola vzeti neregda on sam pošle vola gre poknežstvu va vsaki grad vinodolski vki on gre imajumu datipo pi onoga grada .1. obed ter . 1. večeru nišće manje nimajumu ponesti ta obed ituvečeru van izimenĕ onoga grada inisumudržanivan ponestiniednudrugu službu nisumu držani činiti rečeni popi / i žakni nere akobi vpal kivniki dug ali zgrešene zakoimelbi platiti osud moreta biskup isti od sagrešenihvze ti soldini benetačkih .40. za osud veće osud nemo remu priti od popi ižakan tih ./. ¶ I ošće onda kada pojde .gdn. biskup tada ima poiti ssedmimi koni pojidi osmo valižnik¶Ošće ako gdn knez uvinodolu vola rečeni biskup kadabi pošal poknežstvu povino dolskom ivki godbi grad prišal ki otniju more či niti ĕti iksebi činiti priti poruki satnika, onoga grada zasvoe jidenje izasvoe obiteli od kih koli goved ibrav kesemogu naiti naibliže ta ko odskota kmetšćega tako od plemenitih ludi tako od popi i od inih vsakih ludi ništar manie zane imaju platit gdn knez gdise koli imogu otsvoih perman činit ĕti zase izasvoju obitel izavassvoi dvor otnaibližnago skota te iste općine budući koga godi zgorga imenovanih.

¶ Ošće akobi ki rubani naputi ili gdi indi da plati knezu libar .50. ¶ I ošće kibi vgradu hramrazbil — vnoći vola akobi ukral unem ter akobi gdoklicalpom agaite platit ima knezu libar .50. ¶ . Vapiuć ubo pomagaite esu verovani ako reku srotu da esu onoga zlotvorca poznali ništar mane ako nij onde klicano nima platit nego soldini .40. ter škodu kakoi više izrečeno iako tu hudobu vadne učini nii

§. 2. Jošće svèrh crikav, opatij, volja molstirov obćinskih rečenih, gosp. biškup nemore položiti, volja vzeti ali zapovidati, neveće ono ča bi otili dati kaštaldi tih istih crikav njemu svojú voljú dobrú.

§. 3. Jošće svèrhu pop obćine rečene ta isti biskup nemore nišće zapovidati volja vzeti, nere gda on sam pošlje, volja gre po knežtvu. Va vsaki grad vinodolski, v ki on gre, imaju mu dati popi onoga grada 1 obed, ter 1 večeru: nišće manje nimaju mu ponesti ta obed i tu večèru van iz imenĕ onoga grada, i nisu mu dèržani van ponesti. Nijednu drugu službu nisu mu dèržani činiti rečeni popi i žakni; nere ako bi vpal ki v niki dug ali sgrešenje, 'za koj imeł bi platiti osud, more ta biskup isti od sagrešenih vzeti soldini benetačkih 40 za osud, veće osud nemore mu priti od popi i žakan tih.

§. 4. Jošće, onda kada pojde gosp. biskup, tada ima pojti s sedmimi konji po jidi osmo va Ližnik.

§. 5. Jošće ako gosp. knez u Vinodolu, volja rečeni biskup, kada bi pošal po knežtvu po Vinodolskom, i v ki god bi grad prišal ki od njiu, more činiti jedi i k sebi činiti priti po ruki satnika onoga grada za svoje jidenje, i za svoje obiteli od kih koli goved i brav, ke se mogu najti najbliže, tako od skota kmetšćega tako od plemenitih ljudi, tako od popi i od inih vsakih ljudi; ništarmanje za nje imaju platiti gosp. knez, gdi se koli (i) mogu od svojih perman činit jeti za se i za svoju obitel i za vas svoj dvor od najbližnjago skota te iste obćine, budući koga godi zgora imenovanih. —

§. 6. Jošće ako bi ki *bil jet v* rubani na puti ili gdi indi, da plati knezu libar 50. —

§. 7. I jošće ki bi v gradu hram razbil v noći, volja ako bi ukral v njem, ter ako bi gdo klicał »pomagajte,« platit ima knezu libar 50; vapiuć ubo »pomagajte« jesu verovani, ako reku s rotú, da jesu onoga zlotvorca poznali: ništarmanje ako nij onde klica-

držan platitneveće soldini .40. akose more pokaza *stipoverovanusvedoku℄Ošće akonigdovnoćijeukral vosiku niki skot vola nagumnu žito vola vaulnici vmesti gdise shranaju pčele med takoe plati knezu libr .50. ako estonde klič bil pomagai avadne soldíni .40. itakoe vnoći ako nij onde bil vapai iškodu duplu kakoi pisano ikliče verovan ℄ Ako bude pred dvorom otsili pra : vola od dadbi [svrhu ke budu riči iparac nima svidočastva zverhu krivca ipustise narotu od rubanĕ ima krivac priseć samo .20. ter .5. iot tatbi imenovani sverhusamo 12. akosu vtoi tatbi škodni iako ondeje `klican pomagai. I ošće odtadbe od mošune iot žita požgania ko stoji na polji iod sena vzeta ina *stogu vnoći odtoga učinena imase od priseći samo šest i nima imiti ot govornika tat prez vole dvora nišće manie on ki priseći ima naidi porot nike kako bole more iakoih nemore imiti prisezi on sam vola oni toliko krat priseći imaju ℄ Ošće ako kisilu učini vpristaníšćuvinodol skom platiti ima knezu libar pedeset

---

akotadbu onde učini plaća lbr .20. 4. ako svedoci onde nisu ima priseći ki tai samo .12. ato akose učini tako vnoći tako vadne ℄ I ošće ako ki prime nikoga zgonika toga knezžtva vola ako biim jisti ili piti ili inu ku pomoć volasvet platit ima knezu libar .50. ℄ I ošće ka godi bratšćina dili zbor meju sobu držanae dati desetinu napuni, ℄ Ošće niedni zavezi odke godi riči ne moguse prvič meju kimi godi ludi knežstva zavezati ili zagovor položiti općinski vola navlašni onoga zaveza pol gre općini apol gospodi onoga grada gdi bude toučineno ℄ Ošće [vsa

no, nima platit nego soldini 40, ter škodu, kako j' više izrečeno. I ako tu hudobu va dne učini, nij' dèržan platit neveće soldini 40, ako se more pokazati po verovanu svedoku.

§. 8. Jošće ako nigdo v noći je ukral v osiku niki skot, volja na gumnu žito, volja va ulnici, v mesti, gde se shranjaju pčele, med, takoje plati knezu libar 50, ako jest onde klič bil »pomagaj«: a va dne soldinih 40; i takoje v noći, ako nij' onde bil vapaj, i škodu duplu, kako j' pisano; i klič je verovan.

§. 9. Ako bude pred dvorom od sili pra, volja od tatbi, svèrhu ké budu riči, i parac nima svidočastva svèrhu krivca, i pusti se na rotu od rubanja, ima krivac priseć samo 20 tèr 5, i od tatbi imenovani svèrhu samo 12, ako su v toj tatbi škodni, i ako onde je klican »pomagaj.« —

§. 10. Jošće od tatbe, od mošune i od žita požganja, kó stoji na polji, i od sena vzeta (i) na stogu v noći, *ako bude pra* od toga učinjena, ima se odpriseći samo šest. I nima imiti odgovornika tat prez volje dvora: nišće manje on ki priseći ima, najdi porotnike kako bolje more, i ako ih nemore imiti, prisezi on sam, volja oni toliko krat priseći imaju.

§. 11. Jošće ako ki silu učini v pristanišću vinodolskom, platiti ima knezu libar pedeset. Ako tatbu onde učini, platja libre 24. Ako svedoci onde nisu, ima priseći, ki taji, samo 12, a to ako se učini tako v noći tako va dne.

§. 12. Jošće ako ki prime nikoga sgonika toga kneživa, volja ako bi im *dal* jisti ili piti ili inu kú pomoć volja svet, platiti ima knezu libr. 50.

§. 13. I jošće kagodi bratšćina dili sbor meju sobú, dèržana je dati desetinu na puni.

§. 14. Jošće nijedni zavezi od kégodi riči nemogu se pèrvič meju kimi godi ljudi knežtva zavezati, ili zagovor položiti obćinski, volja navlašni; ono-

ski pop držan je stražu strići vnoći vgradu kakoiničk. ℭ I ošće niedan žakan nemore prieti stih redi knež- [stva ako nij odvole kneza iod općine grada gdi.e. ℭ Ošće nie dan od kmet iod ludi općinskih nemore poiti prebiva ti vniednu crikav ni vniednu opatiju ili vmol stir služiti ili se onde položiti za obaritel nika ako nij svolu kneza iobćine. ℭ I ošće dobra edna že na idobra glasa pomaknena za svidočastvo ako ni. [veće svedoki verovanae od ženi kženi tako od psosti [ězika kako od bieně i braneně ℭ I ošće niedan svedok [pomak nen zasvidoka nima svidočiti ako nij prvo pitan od pristava aki to učini plati knezu .40. soldini aonomu ostani komu budi viditi damu škodi nega svedočastvo vsu škodu kubi onde priel ℭ Ošće niedan nemore pomaknuti svoe žene za svidočastvo sebi odniedne riči nimu verovana ℭ Oće ako ki [pita nikoga pred dvoiom na polači ireče. e. tako —

Vola nivola pita od nega nikoga zgrešeně on ima povidati volanje vola taiti ℭ ošće akose ki prikaže pred dvorom pritče pokazaně ima po- [maknu ti svedoki i ukazati da tako est: ℭ Ošće pud aria to est straža nadvinogradom i od zemal iodguman iod inih riči zverhukih pudari polože na verovano neveće kada bude nika škoda . . . dnim činitise vapii tada pomagaite, godi akone vazme nikoga znameně od škodnika onoga. ita dai ako pokaže verovanim svedokom vola pred dvorne- [odne se onoga znameně pria nerse bude ta krivac tužil

ga zayeza pol gre općini, a pol gospodi onoga grada, gdi bude to učinjeno.

§. 15. Jošće vsaki pop dèržan je stražu strići v noći v gradu kako ini človik.

§. 16. I jošće nijedan žakan nemore prijeti svetih redi knežtva, ako nij' od volje kneza i od obćine grada gdi je.

§. 17. Jošće nijedan od kmet i od ljudi obćinskih nemore pojti prebivati v nijednu crikav, ni v nijednu opatiu ili v molstor služiti, ili se onde položiti za obaritelnika, ako nij' s voljú kneza i obćine.

§. 18. I jošće dobra jedna žena i dobra glasa pomaknjena za svidočastvo, ako nij' veće svedoki, verovana je od ženi k ženi, tako od psosti jezika, kako od bienja i branjenja.

§. 19. I jošće nijedan svedok pomaknjen za svidoka nima svidočiti, ako nij' pèrvo pitan od pristava; a ki to učini, plati knezu 40 soldini, a onomu ostani, komu budi viditi, da mu škodi njega svedočastvo, vsú škodú, ku bi onde prijel.

§. 20. Jošće nijedan nemore pomaknuti svoje žene za svidočastvo sebi; od nijedne riči nij' mu verovana.

§. 21. Jošće ako ki pita nikoga pred dvorom na polači, i reče: »Je tako, volja nij'?« volja pita od njega nikoga sgrešenja, *koje* on ima, povidati voljan je volja tajiti.

§. 22. Jošće ako se ki prikaže pred dvorom pridče pokazanje, ima pomaknuti svidoki i ukazati, da tako jest.

§. 23. Jošće pudaria, to jest straža nad vinogradom, i od zemalj i od guman i od inih riči, svèrhu kih pudari, položena, verovano, neveće kada bude nika škoda *pred* njim činite se, vapij tada »pomagajte«, godi ako nevazme nikoga znamenja od škodnika onoga, i tadaj ako pokaže verovanim svedokom,

pred dvorom vola ako nepoidę stimistimkrivcem ta da e pred dvor: ℂ I ošće more zvati vsaki poma gaite ako vidi delajuć niko zlo izatosenima kaštigati niednu penu ℂ Oće od bienĕ ranenĕ iod stučenĕ meju kmeti nij band. nego soldini .40. ke krivac ima platiti knezu aonomu ki bude bien .2. brava ter likariju ato takoe od satnika igrašćika ibusovića, ki vsih esut podzakon i podpravdu, kmetsku ane otsžabniki i pozakonu kmetćskomu sudetse inim .e. zauražene za dovole učineno ℂ Ioće satniku igrašćiku ibusoviću nimase verovati vniednoj riči kabi učinena vnih vrime kabi pristoěla knih oficiu neveće ednim letom ko pride ponih izšastju oficia ℂ Oće akobi muž ženi zvergal hoverlicu ili pokri vaču zglave vazli voli ter bise moglo prika zati trimi dobrimi muži volia ženami —

---

plati libar .50. akoe tužba stoga odkih gdn knez [imii soldini .40. ona koije vaćina učinena] .40. i .8. lbr. da ako žena ženi sverže pokrivaču više rečenu plaća .2. libre dvoru aonoi .2. ovci ako ubo onde nisu svedoci dobri prisezi kitai da nij to učinil budi prost: ℂ I ošće ako ki muž iližena — nepodobno reče ili svar bude govoriti nikomu [mužu vola nikoi ženi terse more pokazati ednim svi dokom podobnim ili mužem ili ženom ako nij onde veće svedoki plati dvoru libre .2. astrani koie rekal libri .2. ℂ I ošće akobi ki ubil od podknež inov ili od slug od obiteli kućne gdna kneza od [perma nov terbiušal i nemogalse eti daknez vazme vražbu toe zagovor vrnezi kakov ikolik bude otil

volja pred dvor neodnese onoga znamenja, prie ner se bude ta krivac tužil pred dvorom, volja ako nepojde s tim istim krivcem tadaje pred dvor.

§. 24. I jošće more zvati vsaki »pomagajte«, ako vidi delajuć niko zlo, i zato se nima kaštigati nijednú penú.

§. 25. Jošće od bienja, ranjenja i od stučenja meju kmeti nij' band nego soldini 40, ké krivac ima platiti knezu, a onomu, ki bude bijen, 2 brava, ter likariu; a to takoje od satnika i grašćika i busovića, ki vsi(h) jesut pod zakon i pod pravdu kmetsku, a ne od službabniki, i po zakonu kmetskomu sudet se, i njim je za uraženje zadovolje učinjeno.

§. 26. I jošće satniku i grašćiku i busoviću nima se verovati v nijednoj ŗiči, ká bi učinjena v njih vrime, ká bi pristojala k njih oficiu, neveće jednim letom, ko pride po njih izšastju *iz* oficia.

§. 27. I jošće ako bi muž ženi zvèrgal hoverlicu ili pokrivaču s glave va zli volji, ter bi se moglo prikazati trimi dobrimi muži volja ženami, plati libar 50, ako je tužba s toga; od kih gosp. knez imij soldini 40, ona koj je vaćina učinjena, 48 libar. Da ako žena ženi svèrže pokrivaču više rečenu, platja 2 libre dvoru, a onoj 2 ovci. Ako ubo onde nisu svedoci dobri, prisezi, ki taji, da nij' to učinil: budi prost.

§. 28. I jošće ako ki muž ili žena nepodobno reče, ili stvar bude govoriti nikomu mužu volja nikoj ženi, tèr se more pokazati jednim svedokom podobnim, ili mužem ili ženom, ako nij' onde veće svedoki, plati dvoru libre 2, a strani, koj je rekal, libre 2.

§. 29. I jošće ako bi ki ubil od podknežinov ili od slug od obiteli kućne gosp. kneza, od permanov, tèr bi ušal i nemogal se jeti, da knez vazme vražbu, to je zagovor vèrnéži kakov i kolik bude otil svèrh plemene zlotvorca, koliko za polovicu; zač pleme nij' dèržano nere od pol, a zločinac drugi pol: da ako se jame ta zlotvorac, iz njega ima ta isti knez ili niki

zverh plemene zlo tvorca koliko za polovicu zač plemeni držano nere odpol azločinac drugi pol da akose ěme tazlotvorac inega ima ta isti knež iliniki mesto nega učiniti kogodi maćeni bude hotil anega pleme nišćese ne bosujuee — ¶ I oće ako ki učini zasedanje od rečenih pod- [knežinov — ili služabniki ili perman terse more pokazati podobnimi svedoci, plati knezu libar .50. ato takoe akobiga bili ili ranili iza ranene platit držanje polovicu akobi odnih nikomu niki udusi kal ili shabil tako dabi odtoga nemogal priti naprvo zdravje ostani vaosudu onom vkomga knez oće osuditi ¶ Ošće akobikiubil nikoga kmeta ili odroda kmet dabise nemogal ěti vpadi vosud [libr 100. bližikamonoga grada kie ubien općini libri .2.

Odtih libar .100. ima imiti ditca ubienoga akoima ditcu imaju imit polovicu adrugi pol nega bližiki ta osud krivac plati ako ubigne imaju nega bližike osud platit pol apol nega rediakoe ima da akose ětí more pria nerse vražba plati vola akoe učinena naprava budi od nega maćeni anega bližiki budite prosti ¶ Ošće hćere kesu ostale posmerti očini imaterini ili sini akonisu ostali brati tim hćeram imajuse areditati ili ostaviti tim hćeram bla go otčino i materinoči sneći vsu službu onu ku esu imili služiti dvoru otci imaterenih itakoeakobisini ostaliiumerli brez [reda.

¶ Ošće akobiki držal ošastno to . e. rič niku kabi ničja bila iima kdvoru priti prez zapovidi dvorske vola prošćeně terbise moglo najti od gdna vola od nega oficiala držanje platit knezu za prihodak od ednoga .7. za vsakoleto

mesto njega učiniti kogodi maćeni bude hotil, a njega pleme nišće se neobsujuje.

§. 30. I jošće ako ki učini zasedanje od rečenih podknežinov ili služabniki ili perman, ter se more pokazati podobnimi svedoci, plati knezu libár 50, a to takoje, ako bi ga bili ili ranili, i za ranjenje platit dèržan je polovicu. Ako bi *ki* od njih nikomu niki ud usikal ili shabil tako, da bi od toga nemogal priti na pèrvo zdravje, ostani va osudu onom, v kom ga knez hoće osuditi.

§. 31. Jošće ako bi ki ubil nikoga kmeta ili od roda kmet, da bi se nemogal jeti, vpadi v osud libár 100 bližikam, *a* onoga grada, ki je ubijen, obćini libri 2; od tih libár 100 ima*ju* imiti dica ubijenoga, ako ima dicu, (imaju imit) polovicu, a drugi pol njega bližiki. Ta osud krivac plati. Ako ubigne, imaju njega bližike osud platiti pol, a pol njega redi, ako je ima: da ako se jeti more pria ner se vražba plati, volja ako*) je učinjena naprava, budi od njega maćeni, a njega bližiki budite prosti.

§. 32. Jošće hćere, ké su ostale po smèrti očini i materini, ili sini ako nisu ostali brati tim hćeram, imaju se areditati ili ostaviti tim hćeram blago očino i materino čineći vsu službu onu, kú jesu imili služiti dvoru oci i matere njih; i takoje, ako bi sini ostali i umèrli brez reda.

§. 33. Jošće ako bi ki dèržal ošastno, to je rič niku, ka bi ničia bila, i ima k dvoru priti prez zapovidi dvorske volja prošćenja, ter bi se moglo najti od gospodina, volja od njega oficiala, dèržan je platit knezu za prihodak od jednoga 7 za vsako leto, kó bi dèržal to isto blago ošastno, ter 1 osud soldini 40 na vsako leto, a ono ošastno ima se obratiti pod dvor kneza.

§. 34. Jošće ako bi ki dèržal kó blago, niku zemlju, volja niki vinograd ili pošišion ili vèrt, od tih

*) Na město »ako« moralo bi možebit stati »ner«.

kobi držal toisto blago ošastno ter .1. osud soldini .40. na vsako leto aono ošastno. i mase obra titi pod dvor kneža ℭ Ošće akobi kidržal ko blago niku zemlu vola nikivinograd ili pošišion ili vert odtih pošišionibi imel gdn knez učestė iakobiga nedal držanje vtom osudu zgora rečenom vola od učestnoga akose more ukazati kibi to učinil ℭ Oće akoe kiukral rič niku knezu ili nega dvoru ili podknežinu ili službniku komu zgora pisanih plati knezu osud kakoe više rečeno od dadbi onomu komue bude učinil od jednoga .7. — ℭ

ℭ I ošće kmeti ipopi od tatbi meju sobu imijte .1. zakon da ako ki ukrade rič niku nikoj crikvi ili molstiru ili opatii držane vosudu kimje držan od riči knežih ili službeniki više pisanih, ℭ Ošće zaniednu tatbu kae vadne nij osud već od soldini .40. itakoe vnoći neveće akobi klič pom agaite ibilobi vgradu osvan tatbe više ime novane itakoe zavsaku tatbu vola vadne vola vnoći ima platit ta krivac soldini .40. — i imaju biti općini grada gdase ta tadbaučini, Ošće kadi nebi bila tužba iniedan osud nise nima stisnuti nieedan učiniti nikutužbu sodnike riči pred dvorom ili indi neveće akoe šnega dobru volu tu tužbu ki učini imaju nako nac pripelati, ℭ I ošće niedna ličba nima veći osud od .6. libar neveće odsil zgora rečenih — ℭ I ošće niedno obranene vola osud iliband nemorese položiti prez vole kneže ili akobi nebil od kneza ki človik kibi ponega zapovidi toučinil, ℭ Ošće ludi rotnici zaosuditikrivce onim rotnikom

pošišioni bi imel gospodin knez učestje, i ako bi ga nedal, dèržan je v tom osudu zgora rečenom, volja od učestnoga, ako se more ukazati, ki bi to učinil.

§. 35. Jošće ako je ki ukral rič niku knezu ili njega dvoru ili podknežinu ili služabniku komu zgora pisanih, plati knezu osud, kako je više rečeno od tatbi, onomu, komu je bude učinil od jednoga 7.

§. 36. Jošće kmeti i popi od tatbi meju sobú imijte jedan zakon, da ako ki ukrade rič niku nikoj crikvi ili molstiru ili opatii, dèržan je v osudu, kim je dèržan od riči knežih ili službeniki više pisanih.

§. 37. Jošće za nijednu tatbu, ká je va dne, nij' osud već od soldini 40, i takoje v noći neveće ako bi klič *bil* »pomagajte« i bilo bi v gradu, osvan tatbe više imenovane, i takoje za vsaku tatbu volja va dne volja v noći ima platit ta krivac soldini 40, i imaju biti obćini grada, gda se ta tatba učini.

§. 38. Jošće kadi nebi bila tužba, *nij* nijedan osud; ni se nima stisnuti nijedan učiniti niku tužbu od nike riči pred dvorom ili indi, neveće ako je s njega dobrú voljú; tu tužbu ki učini, ima ju na konac pripeljati.

§. 39. Jošće nijedna ličba nima veći osud od 6 libár, neveće od sil zgora rečenih.

§. 40. Jošće nijedno obranenje volja osud ili band nemore se položiti prez volje kneže, ili ako bi nebil od kneza ki človik, ki bi po njega zapovidi to učinil.

§. 41. Jošće ljudi rotnici za osuditi krivce: onim rotnikom nima se verovati, nego ako vazmu vsaki

nimase verovati nego ako vazmu vsakitrat kie pre- [griš sil zanega krivinu znamenĕ do treti dan ima priti kpravdi stim znamenem prikazatie, ¶ I ošće niedan klučar nij verovan nimuse da verazverhu niedne- [riči kebi rekal nikomu dae dal ili prikazal ili posudil vola dabi dal znega konobi van poki godi zakon mimo čabi vridno bilo soldini .20. neveće toliko akobi imel svedoki verovani itakoje zverhu .20. sol. čabi vridno ima priseći taknut usto : evanelje

---

¶ Oće niedan tovernar nij verovan prez svedočastva [odnie dne krdenče kubi on učinil odsvoga vina navlaš noga neveće soldini .10. apodružnik toe kitue [vinó prodae soldini .50. ioće imaju zverh toga priseći— ¶ Oće niedna kvaderna od tržac ni verovana prez dobrih svedoki nere od libar .50. od vsakoga duga I odtoga takoi imá srotu zverh knig svoe kvadrni pritvrditi, ¶ Oće niedna cena kase otai daza naiti niku rič hudobu ilića drugo kakosu zemle vinogradi iine druge riči zakih e zakon dati likuf vola zagove do veliko znaitie nemozi već dati soldini .40. aki veće da imij škodu shranenu akobi gdnu knezu viditi većedati znaiti za niki hud oficij vola zaniku inu rič kabi viditi pristojati istomutomu knezu zverh tih .40. soldini Imà priseć kakoe dal vola obećale dati onki govori dae tu istu cenu dal idajue iziskal iznašal dvoru zaosud od tih .40. soldini nimà nišće dat nere soldini .5. zavsaku malu živinu soldina .2. ¶ I ošće ako ki ukaže niko ošastno vola od učestnoga ča .e. zgora izrečeno inebi mogal

trat, ki je pregrišil, za njega krivinu znamenje: do treti dan ima priti k pravdi s tim znamenjem prikazati je.

§. 42. Jošće nijedan ključar nij' verovan, ni mu se da vera svèrhu nijedne riči, ké bi rekal, nikomu da je dal ili prikazal ili posudil, volja da bi dal ž njega konobi van po kigodi zakon, mimo ča bi vridno bilo soldini 20, neveće toliko ako bi imel svedoki verovani*h*; i takoje svèrhu 20 sold. ča bi vridno, ima priseći taknut u sveto evanjelje.

§. 43. Jošće nijedan tovernar nij' verovan prez svedočastva od nijedne kèrdenče, kú bi on učinil od svoga vina navlašnoga neveće soldini 10, a podružnik, to je, ki tuje vino prodaje, soldini 50, i jošće imaju svèrh toga priseći.

§. 44. Jošće nijedna kvaderna od tèržáç nij' verovana prez dobrih svedoki nere od libar 50 od svakoga duga, i od toga takoj ima s rotú zvèrh knjig svoje kvadèrni pritvèrditi.

§. 45. Jošće nijedna cena, ka se otaji da, za najti niku rič, hudobu ili ča drugo, kako su zemlje, vinogradi i ine druge riči, za kih je zakon dati likuf, volja za govedo veliko znajti je, nemozi već dati soldini 40, a ki veće da, imij škodu; shranjen*o* ako bi gospodinu knezu viditi veće dati znajti za niki hud oficij, volja za niku inu rič, ká bi viditi pristojati istomu tomu knezu; zvèrh tih 40 soldini ima priseć, kako je dal volja obećal je dati on, ki govori, da je tu istu cenu dal, i da ju je iziskal i znašal dvoru za osud; od tih 40 soldini nima nišće dat nere soldini 5; za vsaku malu živinu soldina 2.

§. 46. Jošće ako ki ukaže niko ošastno volja od učestnoga, ča je zgora izrečeno, i nebi mogal pokazati,

pokazati ostani vonom istom osudu vkom ostal on kogabi pokazal ℭ I ošće akobiki preddvorom pokazal vola postavil svedoke tako govoreći ta itakov vi datako .e. astranasuprotivna reče ata itakov vi datakonij svedoki odtoga tako esupripušćeni aoniki nisu ispueni esu

---

ℭOšće niedan pristav nemore veće vzeti razvi .10. [soldi:. odnajveće pre:. anajvećapravda odriči ke godi [kae vri dna najveće soldini .40. a od naimanše pre:. ka e [takoe soldini .40. aodtoga niže doli soldini .45. od ke riči ako suprotiv učini ostae ednoga vola ili libr .8. odkih imai knez polovicu agrad gdi bude drugi pol, ℭ I ošće ako spristavomse ěme niko govedo [malo živoza tatbu pristav ima imiti zato .1. par podplat, agovedo budi onoga čiee bilo sa svoju pravdu kakoe ureeno da akose ěme mertvo tere oće [celo pristavima imiti odnega ednu četert ako ni naplnu meso [koe ěto budi toga istoga pristava aon čiee bilo meso išći svoe pravdi ℭ Ošće odgoved velikih kasu za tatbu ieta tapristav ima imiti odvsakoga goveda soldini .5. vola budi živo vola mertvo iod riči kesu vri- [dne soldi ni .40. niže kebi vridne ima imiti .2. soldina i- [više toga soldini .5. nišće mane ta isti pristav imase vzeti od dvora išnega prošćenem Iimase viditi da kmet vazme za tatbu od ednoga .2. advor knež ili služabnici više pisani od ednoga 7:.:. ℭ I oće akobise našal krivpristav ostani knezuod

ostani v onom istom osudu, v kom *bi* ostal on, koga bi pokazal.

§. 47. Jošće ako bi ki pred dvorom pokazal volja postavil svedoke tako govoreći: »Ta i takov ví, da tako je«; a strana suprotivna reče: »A ta i takov ví, da tako nij'«: svedoki od toga tako, jesu pripušćeni, a oni, ki nisu, izpujeni jesu.

§. 48. Jošće nijedan pristav nemore veće vzeti razvi 10 soldini od najveće pre: a najveća pravda od riči ké godi, ká je vridna, najveće soldini 40, a od najmanjše pre, ká je, takoje soldini 40, a od toga niže doli soldini 45; od ké riči ako suprotiv učini, ostaje jednoga vola ili libár 8, od kih imaj knez polovicu, a grad, gdi bude, drugi pol.

§. 49. Jošće ako s pristavom se jame niko govedo malo, živo, za tatbu, pristav ima imiti zato 1 par podplát, a govedo budi onoga, čije je bilo sa svojú pravdú, kako je urejeno: da ako se jame mèrtvo, tere jošće celo, pristav ima imiti od njega jednu četèrt; ako nij' na plnu meso, kó je jeto, budi toga istoga pristava, a on čije je bilo meso, išći svojé pravdi.

§. 50. Jošće od govéd velikih, ká su za tatbu jeta, ta pristav ima imiti od svakoga goveda soldini 5, volja budi živo volja mèrtvo, i od riči, ké su vridne *bile,* soldini 40, niže ké bi vridne, ima imiti 2 soldina, i više toga soldini 5. Višće manje ta isti pristav ima se vzeti od dvora, i š njega prošćenjem. I ima se viditi, da kmet vazme za tatbu od jednoga 2, a dvor knež ili služabnici više pisani od jednoga 7.

§ 51. Jošće ako bi se našal kriv pristav, ostani

vsega zvoga blaga čase gible inegible iako nega gdo ěme pred dvorom ili indi za falso iuka- [zati nebude moći ostani knezu soldini .40. aonomu [pristavu ednoga vola ali libar .10. da, akose kriv naide ostani vpeni više rečenoj nimozi veće biti pristav, prezvole kneže astrani suprotiv kie bil rekal krivo akobi imel vnikoi rič. osuena biti budi prosta [vola imi svojupravdu od ke .pre. estizlizla nišće mane [tribigae ukazati kriva strimi podobnimi svedoki

---

Ꞇ Ošće akose ki naide fals svedok osta niknezu ednoga vola ili .8. libar astrani koi bude suprotiv svedočiti od vse ne škode budi odrešena akobise vkoi riči imela osuditi on ne mozi biti več esvedok odsele naprad prez vole dvora iakose ěme za kriva i ukazatise nebude [moći on kigae ěl ter nemore pokazati plati knezu libre .2. aonomu svedoku vola .1. ili lbr — .8. iimase pokazati za falso strimi podobnimi ludi — Ꞇ I ošće akobi pokazal kriva pristavakikoga ili svedoka neimi niednu pravdu zato odsada naprid suprot ukazujućemu ilisuprot svedokom ni niedan zanega, iako ki imei pristava Ili svedoka zakrivoga iobećase pokazati posvedocih aoni svedoci nisu nemu spravni ilise nesk sladaju kakoe on ukazal on suprotiv nim odsele naprid neimi niednu pravdu suprot poiti vola akoe niki svedok pomaknen zaniku rič pred dvorom ani od stran otelabi poiti suprot svomu svedočastvu more učiniti ako ima svedoke akose svedoki pomaknu suprotiv onomu vola suprotnega svidočastvu aoni svedoče kakoeobećal pokazati

knezu od vsega svoga blaga, ča se giblje i negiblje. I ako njega gdo jame pred dvorom ili indi za falso, i ukazati nebude moći, ostani knezu soldini 40, a onomu pristavu jednoga vola ali libár 10; da ako se kriv najde, ostani v peni više rečenoj, ni mozi veće biti pristav brez volje kneže, a strana, suprotiv ki je bil rekal krivo, ako bi imela v nikoj riči osujena bi ti, budi prosta, volja imij' svoju pravdu, od ké pre jest izlizla; nišće manje tribi ga je ukazati kriva s trimi podobnimi svedoki.

§. 52. Jošće ako se ki najde fals svedok, ostani knezu jednoga vola ili 8 libár, a strana, koj bude suprotiv svedočiti, od vse nje škode budi odrešena, ako bi se v koj riči imela osuditi. On nemozi biti veće svedok odsele napred prez volje dvora; i ako se jame za kriva, i ukazati se nebude moći on, ki ga je jel, ter nemore pokazati, plati knezu libre 2, a onomu svedoku vola 1 ili libár 8; i ima se pokazati za falso s trimi podobnimi ljudi.

§. 53. I jošće ako bi pokazal kriva pristava ki koga ili svedoka, neimij nijednú pravdú zató od sada náprid *pojti* suprot ukazujućemu ili suprot svedokom, ni nijedan za njega. I ako ki *imel bi* pristava ili svedoka za krivoga, i obeća se pokazati po svedocih, a oni svedoci nisu njemu spravni ili se neskladaju, kako je on ukazal: on suprotiv njim odsele naprid neimij nijednú pravdú suprot pojti. Volja ako je niki svedok pomaknjen za niku rič pred dvorom, a *niká* od stran oteła bi pojti suprot svomu svedočastvu, more učiniti, akó ima svedoke; ako se svedoki pomaknu suprotiv onomu volja suprot njega svidočastvu, a oni svedoče, kako je obećal pokazati: od sada naprid

odsada naprid suprot niednomu od svedokov tih neimi niednu pravdu pomaknuti svedoki vola zato neimozi vniednoi riči suprotiv poiti ili niki ini zatu pritču vola zanegovo svedočas tvo nemu nemozi utaknuti suprotiv od niednomu I ošće niedan odtvetnik odveće pre. nemozi veće vzcti za svoje odgovorene nere soldini .10. —

---

azanaimanu soldini .5. akmet za plemenita nemore biti odgovornik ni plemenit za kmeta prez prošćenĕ dvora odke riči akosuprotiv učini imaju platiti knezu vola .1. atoliko onomu zakoga bude odvetnik volia .8. libar ℭ I ošće vsizavezi kebi knez od sebe položil ili prie učinil obćiuskim i navlašćnim zakonom budite nega inemu da imaju priti ℭ I ošće akobi ki učinil silu ženi koi . . . . ći ilibi hotil . . . . ti ima knezu platit libar — 50 — atoi ženi tolikoe akose nebude mogal napravitišnu poniki zakon vola ako od rečene sili nima svedokivero vanae nišće mane imaprisęći položivši ruku zverhu knig tičuć samo .20.5. od rečene sile zvrhu onoga odkogase bude tužiti ke porotnike ta žena najdi kako bole vi ako porotniki nima volaih toliko nemore imiti ta žena prisećie držana za onih ki joj mankaju priseguć ubo šnu ali ona sama poprvom tretĕ imaju taknuti ruku ireći vtu rotu ivsi ne porotnici imaju biti žene ikase onde rota da ne odgovornik ima odgovoriti da sonu rotu prisegu aona ima priseći kakoe zgora rečeno iako ta ista žena ili niki od ne porotnikov umankalbi čae zgora rečeno on suprotivnik komu govori budi odrišen od toga griha više rečenoga ℭ Ošće niednovi će općinsko ili navlaćšno vgradu ili indi nemozi biti od niednih del kebi pristoĕle kopćini akone

suprot nijednomu od svedokov tih neimi/ nijednu pravdu pomaknuti svedoki, volja zato neimozi v nijednoj riči suprotiv pojti ili niki ini zatu pritču: volja za njegovo svedočastvo njemu nemozi utaknuti suprotiv od nijednomu.

§. 54. I jošće nijedan odvetnik od veće pre nemozi veće vzeti za svoje odgovorenje nere soldini 10, a za najmanju soldini 5: a kmet za plemenita nemore biti odgovornik, ni plemenit za kmeta prez prošćenja dvora; od ké riči ako suprotiv učini, imaju platiti knezu vola 1, a toliko onomu, za koga bude odvetnik, volja 8 libár.

§. 55. I jošće vsi zavezi, ké bi knez od sebe položil ili prie učinil obćinskim i navlašćnim zakonom, budite njega i njemu da imaju priti.

§. 56. I jošće ako bi ki učinil silu ženi koj.... ći, ili bi hotel ....ti, ima knezu platit libár 50, a toj ženi tolikoje. Ako se nebude mogal napraviti š njú po niki zakon, volja ako od rečene sili nima svedoki, verovana je, nišće manje ima priseći položivši ruku zvèrhu knjig tičuć samo 25 od rečene sile zvèrhu onoga, od koga se bude tužiti. Ké porotnike ta žena najdi kako bolje ví; ako porotniki nima, volja ih toliko nemore imiti ta žena, priseći je dèržana za onih, ki joj manjkaju, priseguć ubo š njú ali ona sama po pèrvom tretja, imaju taknuti ruku i reći v tu rotu. I vsi nje porotnici imaju biti žene, i ká se onde rota, da nje odgovornik ima odgovoriti, da s onú rotú prisegu, a ona ima priseći, kako je zgora rečeno; i ako ta ista žena ili niki od nje porotnikov umanjkal bi, ča je zgora rečeno: on suprotivnik, komu govori, budi od rišen od toga griha više rečenoga.

§. 57. Jošće nijedno viće obćinsko ili navlašćno v gradu il indi nemozi biti od nijednih del, ké bi pristojale k obćini, ako nebude onde knezova človi-

bude onde knezova čka iako ka dela suprot učine zgublaju vse svoe blago ibudi knezu zgora rečenomu ℭ I. ošće vsaki pop ki ima crikav vgradu

---

dužanje vsaki dan služiti mašu isveti drugi oficii neveće akobi bil impačan dostojnim Impačom ako suprotiv učini zgubla .1. vola Ibudi pol knezu adrugi pol općini onoga grada vkomse toučini ℭ I ošće akobise ka žena našla tvarnica terbise mogla skazati svedočastvom verovanim za prvo ostaneni knezu libar .100. volasesažgi akobise neimelo od česa platiti aodsada naprid akobi učinila gdn knezju kaštigai ponega voli itakoi vtoi istoj peni akose ki muž naide dase kaštigai vtom grihu ℭ I ošće akobi kiotel pokazati nikoga od nikoga zla tvorenĕ preddvorom vola odnikoga inoga banda ili nike ine riči Ima tko reći dvoru ja tebi pokažuju takova odtakove riči ili tbĕ dim da takove učinil takovu rič. ni drugoga ukazanĕ vola pokazanja nevridno iakobi niki pokazal nikoga dvoru anemogal ukazatiga ostani dvoru onu penu kubi ostal on kibi ostačen bil iostačeni budiprost ℭ I ošće ličba est verovana imore biti pred gdnom knezom ipred vsakim nega oficialom ipred satnikom itakoe prednega ženu akobi satnik onde nebil ℭ I ošće akobi ki položil vkuću ogan ili vhram vola vničjiosik zapožganĕ zaprvo ostani vosud dvoru .100. libar ter škodu platiti onomukomuu učini vola budi osuen naživot ako nima odkud platiti iako to veće učini osudise na život inasmert ako bude onde e požgano od nikoga čka vola od nikih ludi aon zlotvorac

---

Nebise mogal jeti platise vražba za vsako ono požganje kako zgora od vražbi .e. izrečeno —

ka; i ako ká dela suprot učíne, zgubljajú vse svoje blago, i budí knezu zgora rečenomu.

§. 58. I jošće vsaki pop, ki ima crikav v gradu, dužan je vsaki dan služiti mašu i sveti drugi oficij, neveće ako bi bil impačan dostojnim impačom; ako suprotiv učini, zgublja 1 vola, i budi pol knezu, a drugi pol obćini onoga grada, v kom se to učini.

§. 59. I jošće ako bi se ká žena našla tvarnica, ter bi se mogla skazati svedočastvom verovanim, za pèrvo ostaneni knezu libár 100, volja se sažgi, ako bi se neimelo od česa platiti: a od sada naprid ako bi učinila, gosp. knez ju kaštigaj po njega volji. I tako i v toj istoj peni, ako se ki muž najde, da se kaštiga i v tom grihu.

§. 60. I jošće ako bi ki otel pokazati nikoga od nikoga zla tvorenje pred dvorom, volja od nikoga inoga banda ili nike ine riči, ima tako reći dvoru: »Ja tebi pokazuju takova od takove riči« ili »Tebě dim, da takov je učinil takovu rič:« ni drugoga ukazanja volja pokazanja ne vridno; i ako bi niki pokazal nikoga dvoru, a nemogal ukazati ga, oštani dvoru onú penú, kú bi ostal on, ki bi ostačen bil, i ostačeni budí prost.

§. 61. I jošće ličba jest verovana, i more biti pred gospodinom knezom i pred vsakim njega oficialom i pred satnikom i takoje pred njega ženú, ako bi satnik onde nebil.

§. 62. I jošće ako bi ki položil v kuću oganj ili hram, volja v ničiji osik, za požganje za pèrvo ostani v osud dvoru 100 libár ter škodu platiti onomu, komu ju učini, volja budi osujen na život, ako nima odkud platiti. I ako to veće učini, osudi se na život i na smèrt. Ako bude onde (je) požgano od nikoga človika, volja od nikih ljudi, a on zlotvorac nebi se mogal jeti, plati se vražba za vsakò ono požganje, kako zgora od vražbi je izrečeno.

℄ Iošće nigdore nemozi prositi duga učinena za dvor zvrhu stoeći vola niednoga dvorskoga of ⸗iciala odsele naprid akoga nepita meju iz šastjem s stoga oficia meju letom ℄ Ošće ako ki pokaže kerv kamue učinena zazlu volu ona kerv mue verovana ništar mane ima srotu potverditi ako nisu onde svedoci — ℄ Oće pristavi ipozovnici esu verovani akose krivi nenaidu ℄ I oće vani izgrada, pastiri i orači iini ludi dobra glasa to est vsaki odnih esu vrovani za svidoki tako vrubanitako vsilah ivainom drugom zlu stvorenju ℄ I oće otac sinu sin ocu ihći mogubiti svedoci abrat sestri isestra akostoe vsak posebi irazdile ni esu meju sobom ℄ I ošće od uboistva akonisu svedoci osvaeni odnega imase očistitisamo 5. deset. naiduć svoih porotniki kako naibo ⸗le vi imore ako rotniki nima prisezi on sam toliko krat vola zaonih kimu mankaju ℄ Oće akobikirotu imel skim moremuju dobro prostiti ako oće karotabi bila zamalu rič kada budu nakup nanom mestu običainom kadise rote čine iprost budi onde ugotovan zatoliko zakoliko ostane priseći nišće Mane onde ima biti dvorski čk. da vse ine porot nike more pustiti prez niedne cine· ℄ I oće akoseki naide preda vac gdna kneza naturalskoga

---

ta isti gdn knez imij punu oblast zverhu nega i zvrhu negova blaga za učiniti maćene zvrhu nega na svoju volu

℄ I ošće ako razboinika zvrhu moe škodi naidu vno ći to est mne škodu čineć ter nega živa nemogu ěti vola daga neznam dabim vidil odčesase tuži ⸗ti anega ubiju uniednoj riči nimamse osuditi nisuprotiv nemozi nigdore mne poiti vola priti —

§. 63. I jošće nigdore nemozi prositi duga učinjena za dvor zvèrhu-stojeći, volja nijednoga dvorskoga oficiala od sele naprid, ako ga nepita medju izšastjem s istoga oficia medju letom.

§. 64. I jošće ako ki pokaže kèrv, ká mu je učinjena za zlu volju, ona kèrv mu je verovana, ništarmanje ima s rotú potvèrditi, ako nisu onde svedoci.

§. 65. Jošće pristavi i pozovnici jesu verovani, ako se krivi nenajdu.

§. 66. I jošće vani iz grada pastiri i orači i ini ljudi dobra glasa, to jest vsaki od njih, jesu verovani za svidoki tako v rubaní tako v silah i va inom drugom zlu stvorenju.

§. 67. I jošće otac sinu, sin otcu i hći mogu biti svedoci, a brat sestri i sestra *bratu*, ako stoje vsak po sebi, i razdiljeni jesu meju sobom.

§. 68. I jošće od ubojstva, ako nisu svedoci, osvajeni od njega ima se očistiti samo pedeset, najdué svojih porotniki, kako najbolje ví i more; ako rotniki nima, prisezi on sam toliko krat, volja za onih, ki mu manjkaju.

§. 69. Jošće ako bi ki rotu imel s kim, more mu ju dobro prostiti, ako oće, ká rota bi bila za malu rič; kada budu na kup na 'nom mestu običajnom, kadi se rote čine, (i) prost budi onde u gotovan za toliko za koliko ostane priseći, nišće manje onde ima biti dvorski človik, da vse ine porotnike more pustiti prez nijedne cine.

§. 70. I jošće ako se ki najde predavac gospodina kneza naturalskoga, ta isti gospodin knez imij punu oblast zvèrhu njega i zvèrhu njegová blaga za učinit maćene zvèrhu njega na svoju volju.

§. 71. I jošće ako razbojnika zvèrhu moje škodi najdu v noći, to jest mne škodu čineć, ter njega živa nemogu jeti, volja da ga neznam da bim vidil od česa se tužit, a njega ubiju, u nijednoj riči nimam se osuditi, ni suprotiv nemozi nigdore mne pojti volja priti.

I ošće niedan posal ni verovan koliko na pravdi [nebuduć roćen shraneno ako est poslano od dvora komu [posluse govori hervatski arsal Œ I ošće pozovnici imaju biti roćeni itakoe kmeti imajuse pozivati od vsakoga pred dvorom predrotnika Œ I ošće krivci peni iako inu ričju nimaju čim platiti više rečenih peni i bandi nimaju čim platit gdn knez nadnih životi more učiniti volu svoju čabude nemu drago — I oće od vsih bandi zagovori iračeni gdn knez [ima pravdu i punu oblast tako zverhu plemenitih tako zvrhu ludi crikvenih i zvrhu kmeti i zvrhu vsih inih ludi kako se zgora udrži

Œ Oće ki ubo zakoni zvrrhu pisani i vsi zgora [rečeni isa brani porečenih općinah vinodolskih reklisui potvrdilisu potverdeći ipokažući potverdilisu stare iiskušene zakone vinodolske i vnihsu vsagda živili inih dedi i nih oci ivsi nih prvi Œ I ošće na vspomenenje keriči ka ima priti i op- [ćinskoga svedetelstva ta ista općina vinodolska to sada [pismo zapovidalisu učiniti i edino takaše shraniti va [vsakom gradu

---

Bi načineno vnovom gradu nasali knezi zgoraime novanih leta miseca dne indicione rečene Œ i ošće ako pravda zgodise vdvori aipred dvorom nikomuse podvigne od kih ludi kihgodi od koga imině to .e. od vinograda vola odzemle vola od kuće ili od verta vola od koga godi pošišiona aon reče dae kupil on pošišion — od nikoga čka koga ima onde imenovati vola reče damue dan ta pošišion vola darovan

§. 72. I jošće, nijedan posal nij' verovan koliko na pravdi nebuduć roćen, shranjeno ako jest poslan (o)od dvora, komu poslu se govori hèrvatski arsal.

§. 73. I jošće, pozovnici imaju biti roćeni, i takoje kmeti imaju se pozivati od vsakoga pred dvorom pred rotnika.

§. 74. I jošće krivci peni (i) ako inú ričjú nimaju čim platiti više rečenih peni i bandi (nimaju čim platiti), gospodin knez nad njih životi more učiniti voljú svojú, ča bude njemu drago.

§. 75. I jošće od vsih bandi, zagovori i račeni gospodin knez ima pravdu i punu oblast tako svèrhu plemenitih tako svèrhu ljudi crikvenih i zvèrhu kmeti i svèrhu vsih inih ljudi, kako se zgora udèrži.

Jošće, ki ubo zakoni svèrhu pisani i vsi zgora rečeni i sabrani po rečenih obćinah vinodolskih rekli su i potvèrdili su potvèrdeći, i pokažući (potvèrdili su) stare i izkušene zakone Vinodolske, i v njih su vsagda živili i njih dedi i njih oci i vsi njih pèrvi.

I jošće na vspomenenje ké riči ká ima priti i obćinskoga svedeteljstva ta ista obćina Vinodolska to sada pismo zapovidali su učiniti, i jedino takaše shraniti va vsakom gradu. Bi načinjeno v Novom Gradu na sali knezi zgora imenovanih, leta, miseca, dne, indicione rečene.

§. 76. I jošće, ako pravda zgodi se v dvori, ali pred dvorom nikomu se podvigne od kih ljudi kih godi od koga iminja, to je od vinograda, volja od zemlje, volja od kuće ili od vèrta, volja od koga godi pošišiona, a on reče, da je kupil on pošišion od nikoga človika, koga ima onde imenovati, volja reče, da mu je dan pošišion, volja darovan, volja založen, volja za-

vola založen vola za dušu sueno iima od toga svedoke onde žive kezakon potribue esu nemu ti svedoci verovani akoli nima živih svedoki nato ter pokaže mrtvimi svedoki govoreć onim živućim dae to bilo pred onimi svedoki to .e. učineno oni svedoki esu verovani da nišće mane ima priseći po zakonu grada pred onimi svedoki to .e. bilo kakoe zgora rečeno i odte pravde nimase veće naprid brižiti na pače pošišion ta slobodno i mirno uživai tere drži

konac

Ovi eksemplar Vinodolskoga zakona sastoji iz 7 jednakih komadah kože, koji su na srědini previnuti i sašiveni tako, da čine 14 listovah u 4. Pèrvi je list izvana prazan, a početak pisma je odmah na nutarnjoj stranki istoga pèrvoga lista. Pisma ima svega skupa 17 stranakah, a ostalih 5 listovah, što je do kraja, ostalo je nenapisano. Širina pisma svake stranke (kolumne), iliti dužina svakoga redca, jest 5 palacah bečke měre, a dužina pisma (kolumne) na svakoj stranki jest 7 palacah i $^3/_8$. — Redacah ima u svem, s rěčju »konac« 486. Pismo je u svem rukopisu jednako, svakdanje; samo na početku su 2 redca i pol uglastimi slovi napisana. Vas rukopis bio je po dužini tako previnut, da mu je pèrvi list izvana stojao. On je zato najviše patio kroz toliko stolětjah, i na mnogo je već městah prodèrt. Pismo je oštećeno na tri města: dvě veće rupe vide se zabilježene na izgledu rukopisa, a treća manja je malo niže, koja je samo jednu rěč u 17. redcu oštetila.

Početna su slova često jako nacifrana (načarana), premda nije više nijedno onoliko, koliko je slovo »V« u 3. redcu s početka. Kod někojih §§. načinjena su na kraju někakva znamenja, koja na něki način pokazuju, što se ondě sadèržava. Tako je kod §. 7.,

dušu sujen(o), i ima od toga svedoke ońde žive, ké zakon potribuje, jesu njemu ti svedoci verovani: ako li nima živih svedoki nato, tèr pokaže mèrtvimi svedoki, govoreć onim živućim, da je to bilo pred onimi svedoki (to je) učinjeno: oni svedoki jesu verovani, da nišće manje ima priseći po zakonu grada pred onimi svedoki *pred kimi* to je bilo, kako je zgora rečeno; i od te pravde nima se veće naprid brižiti, na pače pošišion ta slobodno i mirno uživaj tere dèrži.

Konac.

---

gdě se naredjuje kaštiga za tate, koji hrame razbijaju, načinjen ključ i brava; kod §. 12., gdě se zabranjuje primati i pomagati sgonike, narisana je někakva zmija, kao da će reći, da se valja čuvat sgonika kao zmije; kod §. 25. jest ruka dèržeća dèrvo, na kom su grane odsěčene; kod §. 41., gdě govori o rotnicih, narisano je sèrdce, dvěma strělama na križ probodeno; kod §. 42., gdi je o ključaru govor, narisan je opet ključ i brava; kod §. 43., gdě se govor o kèrčmi, narisan je stol i na njem kablica (tulača), vèrč (kèrčag, ćup) i žmulj, t. j. čaša iliti kupica, a odsgora napis »Oštaria«; kod §. 52. jest ruka s pruženimi pèrsti; a kod §. 71. jest ruka dèržeća goli mač, itd.

Na predposlědnjem listu, t. j. ako se rukopis naopak okrene, pak se pèrvi list otvori, vide se na vèrhu unutarnje stranke latinskimi slovi upisane slědeće rěči:

»Lěta tizuche petzto devedezet zedmo
Naideze daie ta statut ztar dozada lett 308.«

Na 3. listu od kraja napisano je glagolski, ali ružno da se jedva može čitat, ovako: »Va ime božje amen, let h. 1594. Sie pisah ja Mikula žakan anvanjel-

ski. I to je štatut kneza Ferenca Dešića; vsaki reci: Bog mu pomozi, amn, amn, amn.«

Što se tiče datuma zakona Vinodolskoga, valja znati, da se tamo napominja lěto 16. kraljevanja Ladislava Kumana, koi, kako nas historia uči, počè vladati lěta 1272. Lèto dakle 16. njegova kraljevanja bilo bi 1288., kako je i Kollár mislio, kad je vidio ovi rukopis u Zagrebu (vidi njegov »Cestopis«). Ali buduć da je ne samo broj od lěta upravo 1280 jasno postavljen, nego je takodjer i 8. indikcia zabilježena, koja se uprav s lětom 1280., a ne s lětom 1288. slaže, zato neima nikakve sumnje, da je rukopis uprav od lěta 1280., koje bijaše 8. kraljevanja Ladislavova. Ova nam pogrěška samo kaže, da naši Vinodolci onoga vrěmena nisu mnogo imali posla s kraljem, kad nisu ni znali, koliko im godinah već vlada: van da se je morebit pisac prevario, kad je hotio napisat lěto kraljestva 8., pak videći da je takodjer indikcia 8., napiso je dvakrat osam (t. j. 16) naměsto drugi krat osam.

Ali što ćemo reći o gori napomenutoj bilježki od lěta 1597., gdě se kaže, da je onda bio ovi rukopis star lětah 308!? — Doista pisac one bilježke nije računao ni od lěta 1280., ni od 1288.; jer bi inače bio našo, da je »ta statut« star bio onda 317 ili pak 309 lětah. Meni se najvěrovatnie vidi, da pisac one bilježke neće bit ni umio čitat glagoljski, kako se more sudit po tom, što je već lěta 1597. pisao latinskimi slovi, kad se je još sve glagolski pisalo u Vinodolu; pak zato nije ni mogao znati, koliko je star rukopis.

Ovi zakon Vinodolski je osim »Pravde Ruske,« najstarie sabranje zakonah slavenskih pisanih u *narodnom slavenskom* jeziku. Zakon Sèrbskoga cara Stefana Dušana jest novii, od 1349. i od 1354., ali ni od ovih godinah neima više nijednoga eksemplara, nego se samo novii prepisi nalaze, medju kojimi je najstarii

od lěta 1390., dakle za 110 godinah novii od zakona Vinodolskoga.

Pismo u ovom rukopisu jest, kao što su možebit sva staro-hèrvatska, pismo sv. Jerolima, iliti tako zvano glagoljsko; a da može svaki vidět, kakvo je, dodao sam ovdě izgled pisma od pèrvih 12 redacah s početka istoga rukopisa, koje sam ja s istoga originala na prozračnom papiru pomnjivo snimio, i poslě na kamenu dao rězati i naštampati. Po ovom će se moć svaki naučit i sam lako čitat ovakove rukopise.

O načinu pisanja u ovom zakonu valja znati slědeća:

1) Slovo *e* služi takodjer za *je*, kadagod je na početku slovke iliti silabe.

2) Slovo »jad« služi i za *ja*, i za *ie* ili *je*, bez da je u ovoj poslědnjoj zgodi zabilježeno piknjom, kao u noviih štampanih glagoljskih knjigah. Ja sam ga pisao na originalnoj stranki sa *ě*, a u mojem čitanju, kako narod izgovara: sad sa *ja*, a sad sa *je*. Samo ako je gdě bila koja rěč neobična (kao u §. 3. iz imeně), ili takova, koja se u vinodolskih občinah različno izgovara, kao vreme i vrime, zadèržao sam slovo *ě*, n. p. vrěme (red. 3.)

3) »Šća« služi za *šć* i za *ć*: ja sam pisao uvěk *ć*, a u mojem čitanju kako narod izgovara.

4) Slova *l* i *n* služe občenito govoreć takodjer za *lj* i *nj*, ali sa svim tim nalaze se i pomekšana, kao *volia* (r. 176) i *manie* (85 i 114).

5) Poluglasno slovo *r*, stoji něgda samo, kao: tr, hrvatski, zvrh itd., a něgda je pred njim samoglasno *e*, kao: ter, hervatski, zverh itd.

6) Rěči nisu dobro razlučene jedna od druge; něgdi su po dvě, tri skupa, a něgdi je pak jedna na dvoje razděljena. Kad je koja rěč pretèrgnuta, što nije sva mogla stati u jedan redac, rědko je kakovo

znamenje, koje bi kazalo, da rěč nije cěla; a i kad jest koje, ili je piknja na koncu predidućega redca, ili pak dva zarezca na početku slědećega (vidi red. 6. 38. 59. itd.)

7) Znamenja §§. nisu svagdě onakva, kakva su ona 4 na priloženom izgledu; na několiko městah su drugačia različno načarana, koja nije bilo moguće drugač naštampati nego jednoslično s drugimi ovako (C). Na někojih městih pak neima nikakva znamenja.

8) Slovo »jer« nenalazi se u svem rukopisu neg samo 2 puta, i to na samom početku, t. j. drugo slovo u 1. i 3. redcu. A drugač neima nijednoga slova, koje se nebi nalazilo u štampanih knjigah. Neima dakle ni »jeri« ni tankoga »jer,« kao ni nosnih samoglasnih i dvoglasnih slovah (*nasales vocales et diphtongi*), kao što ih je g. Kopitar našo u svojem Glagoliti Klozovom.

9) Něke su rěči različno pisane, kao: vrěme i vrime, levnardo i leonardo, itd.

Da nebi tko pomislio, da su někoje rěči pogrěšno naštampane, zabilježit ću ih několiko, o kojih bi čitatelj najviše mogo sumnjiti. U rukopisu dakle stoje slědeće rěči uprav ovako: u redcu 34. Jaanac (t. j. slovo »jad« pak »anac.« Ja mislim, da je ovo Janac, buduć da se u hèrvatskom svetom pismu glagoljski štampanom u Tubingi 1562. ime Jakov tako štampano nalazi), u r. 44. derga i crsat; u 45. nemože se razlučit jeli vieka ili všeka; u 73. valižnik; u 89. zgorga; u 105. dadba; u r. 122. knezžtvo; u r. 167. esut; u 168. otsžabnik i kmetćskomu; u r. 313. zvoga; u r. 326. naprad; u r. 375. navlaćšno; u r. 421. vrovani; u r. 447. poslano; u r. 458. zvrrhu.

Jezik u zakonu vinodolskom jest narěčje domaće vinodolsko: nego kako su ga po svoj prilici pisali popi (jer drugi nisu uměli pisat onda), koji su ne sa-

mo svoj cèrkveno-slavenski nego i talianski jezik znali, tako se nalazi u njem i cèrkveno-slavenskih i talianskih rěčih, a morebit i takovih, koje niti su domaće niti cèrkvene, nego iz drugoga koga slavenskoga narěčja uzete. Tako su cèrkvene rěči: gospodanj, knež, najbližnjago, ot, pra, jesut, sudet se, svedeteljstvo, ubo, vsaki, vse, itd. a talianske: band, dupal, fals, falso, impačat, itd.

Da bi se moglo lakše prosuditi, što je u Zak. Vinod. narodni, a što cèrkveni ili kako drugač inostranski izrečeno, trěbalo bi, da izvèrstno kažem, kakvo je narěčje u Vinodolu. Ali, premda sam inače i sam rodjen Vinodolac iz Novoga, mučno bi mi bilo sve vlastitosti onoga narěčja potanko izbrojiti, buduć da već od god. 1826. u Zagrebu stojim, i zato ću kušat, da samo glavne čèrtice naznačim.

Glavni značaj današnjega narěčja u Vinodolu jest dakle slědeći:

1) *Ča* za *što;* kad ovo *ča* dojde s predlozi, koji akuzativ potrěbuju, odhiti mu se *a* tako, da se ostavše *č* predlogu prida; n. p. *vač, nač, poč, zač, uzač, nizač, krozač, nadač, podač, predač,* naměsto: *u što, na što, po što, za što, uza što, niza što, kroza što* itd. S drugimi rěčmi izgovara se cělo, kao: *dača* (a ne: dač) za *da-što, sed quid, utique.*

2) *bil* za *bio.*

3) *j* za *dj,* n. p. graja, rojen, meju itd. města gradja, rodjen, medju itd.

4) *v* ili *va* za *u,* n. p. iden v Riku ili va Riku, v Senj ili va Senj, itd.

5) *m* na koncu rěči pretvori se uvěk na *n*; kao: iden, velin, pišen, rukun, nogun, s braton, s otcen itd. izvan s *manum* za *sa mnom.*

6) Saki, se, zeti ili vazeti, město: svaki, sve, uzeti; vsaki, vse, vzeti je iz cèrkve.

7) *ě* izgovara se različno: sad kao *e*, a sad kao *i,* nikada pako kao *ie* ili *je.* U Novom, Ledenicah i

Bribiru ljube više *i*, a ostalim se *e* bolje dopada, premda se ni jedni ni drugi doslědno nedèrže jednoga izgovora. Tako se čuje govorit: Reka i Rika, svedok i svidok, meriti i miriti itd.

8) *mik* za *men* u rěčih: plamik, pramik, remik, kamik, mèsto plamen, itd.

9) Někoja imena skupna *(collectiva)*, pak iz glagoljah izvedena *(verbalia)*, a i druga na *lje* ili *nje* izlazeća, izgovaraju se u Vinodolu po českom načinu na dugačko *í;* takovih ima mnogo, ali ja pamtim samo slědeća: grozdoví, gèrmoví, zelí, zagorí, město grozdovje, gèrmovje, zelje, zagorje. U Bribiru se veli: kamení město kamenje, a u Novom ufanjí (t. j. ufan-ji, a ne ufa-nji) město ufan-je. Ovdě mi valja još opaziti, da se *lj* i *nj* u ovakovih rěčih, kad se na *je* izgovaraju, nikada skupa nestope, nego ostanu uvěk svako za sebe, da se u izgovaranju svako razgovetno čuje, dakle niti nemogu na jednu slovku spadati; n. p. u Vinodolu se govori: vesel-je, ufan-je, itd., a ne vese-lje, ufa-nje, ili kao što bi něki napisali: vesel'e, ufańe.

10) Rěči na *kva* izgovaraju se u někih obćinah na *ki, indecl.*, kao buki, tiki, loki, smoki, město: bukva, tikva, lokva, smokva, itd. tako isto i *ladi* od ladva (ladja).

11) Zaimena: ov, on, ta, pokratjuju se s predlozi, s kojimi se *ča* more pokratiti, i to tako, da se samoglasno slovo izpusti, a ostavše suglasno predlogu pridade; n. p. nav, nan, nat, m. na ov, na on, na ta; na 'von, na 'non, m. na ovon, na onon; na've, na'ne, na'vih, na'nih, m. na ove, na one, na ovih, na onih. Tako: vav, van, vat; pov, pon, pot; zav, zan, zat, itd.

12) Za pitajuće *li* imamo često samo *l*, koje se na glagolj nasloni; n. p, pišel Petar? m. piše li? vidimol? viditel? videl? — Pèrvoj i drugoj osobi u jedinstv. broju, koje neizlaze na samoglasnik, pristavi se prie *i* pak *l;* n. p. vidim-i-l; govorišil istinu? Ovako bude druga

osoba sasvim kao u cèrkvenom jeziku, n. p. ti govoriši, premda ovo nije iz cèrkve uzeto.

13) *Jesam* i *hoću* mogu se pokratit i onda, kad se u štokavskom naréčju céla izgovoriti moraju, t. j. na početku govora, i u odgovoru na pitanje; n. p. sil bil va crikvi? — san; ćešil poć va crikvu ili crikav? — ću. To je u Vinodolu jednako dobro, kao god: jesil bil? — jesan; i oćešil poć? — oću. — Ovdě imam opazit, da se slovo *h* u svakoj drugoj rěči jasno izgovara, samo ga nije čuti u jedinom glagolju »otiti, oću;« a něki vele i »oditi« město hoditi.

14) U Vinodolu *l* nikad nesluži za samoglasnik; neveli se dakle: *vlći, tlći, dlg, pln, vlk*, kao što se u cèrkvenih knjigah nalazi, nego jasno: vući, tući, dug, pun, vuk, itd. — Samo u Bribiru: tlić i vlić.

15) *Praesens relativum*, ili što ga něki zlo zovu *imperf. Conjunctivi*, imamo n. p. ovako: *bin, biš, bi rekal, bimo, bite, bi rekli*, a ne; ja bi, ti bi, on bi rekal, mi bi, vi bi, oni bi rekli.

Još něšto o sklanjanju imenah samostavnih, i to:

I. o imenih mužkoga spola na suglasnik valja znati, da:

1) Predložni padež (*praepositionalis v. localis*) u jednbr. izlazi na *i*, a ne na *u*, kao na puti, na polji, na bèrdi, v gradi, v mesti itd.

2) Imena na *k* izlazeća imaju pèrvi padež u množtv. broju običnie na *ci*, n. p. vuk, vuci, junak, junaci, ali se kod mnogih rěčih čuje, da se izgovaraju na *ci* i na *ki*.

3) Drugi padež množtveni može bit na dva načina:

a) ili je jednak s pèrvim jednbr., samo što se poslědnja slovka u izgovoru produži, kao:

bráv *aries*	brâv *arietum*
dèd *avus*	dèd *avorum*
kmèt *agricola* (*simplex*)	kmêt *agricolarum*
otàc *pater*	òtác *patrum*

pòp *sacerdos* pôp *sacerdotum*
žâkan *diaconus* žâkán *diaconorum*, itd.

b) ili se pak pèrvomu padežu množtvenoga broja prida *h*, kao: bravih, kmetih, popih, žaknih, težacih svedocih, itd. Ovi je genitiv u rukopisu Zak. Vin. uvěk bez slova *h* na kraju, kao: knezi, popi, soldini, svedoki, porotniki. Molstirov (r. 62) i porotnikov (r. 372) čini se da je iz cèrkvenoga ili zagrebačko-slovenskoga narěčja.

4) četèrti padež množtveni jednak je ili s pèrvim ili s drugim množtvenim, kao: gonim voli, zovem težacih, m. vole, težake.

II. O rěčih ženskoga spola na *a* pamti, da:

1) drugi padež jednbr. izlazi u někojih městih, kao u Novom i Ledenicah na *e*, a u někojih pak městih na *i* kaogod u cèrkvenom jeziku, n. p. voda, 2. pad. vodi, *aqua, aquae*. Tako isto je i u ovom rukopisu tadbe i tadbi, tužbe i tužbi, žene i ženi itd.

2) 1. i 4. padež množtv. jest kao 2. jedinstveni.

3) 2. padež množtv. děla se iz 1. padeža jedinstv., samo da se izpusti poslědnje *a*; kao: knjiga, voda, knjíg, vód; ako se pak nemože lako izgovoriti, umetne se *a*, kao od bukva, crikva, smokva, zemlja itd. bude: bukáv, crikáv, smokáv, zemálj. itd.

Eto ti sve, što ima osobitoga u Vinodolskom narěčju. U svem ostalom je ono sa štokavskim jednako, nakoliko se to more vidit na pismu. Jer ima još jedna, i to velika razluka izmedju oba ova narěčja: a ta stoji u glasu izgovaranja iliti u glaso-udarenju. Malo ima rěčih, koje bi Vinodolac izgovarao sasvim jednako kao Štokavac: n. p. rěč »voda« jednaka je u jednoga i drugoga, ali Štokavac ju izgovara »vòda« iliti »vodda,« a Čakavac »vodà.« Tako zèmlja, zemljà, gòvedo, govèdo, govòriti, govorìti, itd. K ovoj razluci od izgovaranja dolazi još i to, da Vinodolci obično hitrie govore; a to sve skupa čini, da ih Štokavci težko mogu razuměti, kad na svoj način govo-

re. Zato Vinodolci rado nastoje, da govore onako, kao što govori onaj, s kim imaju posla.

Ali ovo narěčje nije samo u Vinodolu: ono je s malom razlukom domaće po svoj Istrii, po svih otocih istrianskih i dalmatinskih, i u svih starih gradovih dalmatinskih, nakoliko ga nije gdě protěro ili drugi jezik, kao u Zadru talianski, ili drugo narěčje, kao u Dubrovniku štokavsko. A ono se je prie i prama Zagrebu mnogo dalje od mora pružalo. Stara pisma ne samo iz Ozlja, nego takodjer iz Krašića i Draganića s ove strane Kupe, zaisto su čakavski pisana; ja sam ih sam vidio několiko iz 16. stolětja; premda ondě i sada govore ponajviše primorski, neg samo što su *kaj* město *ča* primili.

Ali neka nitko nemisli, da svi Vinodolci kod kuće jednako govore, kako sam ja pokazao; čistim vinodolskim narěčjem govore samo oni, koji neidu mnogo po světu, dakle samo žene i dětca; a ljudi, koji se često s drugim světom měšaju, naviknu na drugo narěčje, a osobito na štokavsko, pak kad dojdu kući, govore poměšano, niti čisto štokavski niti čakavski. S toga nije čudo, što se tamo često iz jednih istih ustah, i jedno za drugim čuje: v gradi i v gradu, va gradi i va gradu, i u gradu.

Iz ovoga svega može svaki sam lahko razsuditi, što je u Zak. Vin. domaće, a što je iz drugoga narěčja. Vidět će svaki, da je lěta 1280, dakle prie 563 lěta, bio u Vinodolu jezik upravo takov, kao što je i danas; jer ono několiko rěčih, što ja mislim, da su sad u Vinodolu nepoznate, ništa nečini. Pojedinih rěčih može se što proměniti, bez da se zato jezik proměni; premda se može věrovati, da one rěči nisu ni onda bile poznate u Vinodolu, kad su ih pisali, buduć da su ponajviše iz cèrkveno-slavenskoga ili pak iz talianskoga jezika uzete. Drugačie nije ni moglo biti. Jer da tko danas ide pisat zakone u vinodolskom narěčju, da li će imati toliko domaćih i ondě svako-

mu poznatih rěčih, da mu nebi trěbalo ili što iz drugoga narěčja uzeti, ili pak novu koju rěč načiniti? — Ali ako i dopustim, da se za 500 lětah ništa drugo nije proměnilo nego jedan pedesetak rěčih, tako očito vidimo, da bi se po tom razměrju 500 rěčih moralo proměnit stopram za 5000 lětah! pak bi još i onda jedan isti jezik ostao, — jezik, kojega ćeš na sěveru zaman tražiti.

Slědi několiko rěčih, koje bi mogle bit čitatelju manje poznate. Svaku rěč, za koju se ja nesěćam, da sam ju čuo u Vinodolu, zabilježio sam zvězdicom; a kod svake rèdje rěči stavio sam broj od redca, gdě se ona rèč nalazi na originalnoj stranki.

Areditati,* *v.a.*(iz talianskoga *ereditare*) staviti koga u posědovanje blaga otčina i materina po njihovoj smèrti; vidi r. 214.

Arhipèrvad,* *m.* dostojanstvo cèrkveno, *archipresbyter*? v. r. 37.

Arsal,* *m.* ime poslanika dvorskoga, v. r. 148.

Band.* *m.* rěč je talianska *bando*; i znamenuje 1) prognanstvo; 2) novčanu cěnu, kojom se je tko mogao od prognanstva odkupiti; 3) *homagium?* r. 164, 251, 392, 452, 454.

Bližik,* *m. plur.* bližiki, *dat.* bližikam, m. bližikom; t. j. bližnji, rodjaci, rod, rodbina; r. 207. 205. 109.

Blujenje, *n.* t. j. bludjenje, grěšenje, zašastje, *aberratio.*

Bljudeći, * a, e, *particip.* od bljusti, bljudem, t. j. dèržim, čuvam, obdèržavam, *servo.*

Bolanča,* *f.* valja da je někakov mali mletački novac, za koi se već nezna; v. r. 60.

Bratšćina, *f.* zove se danas obično u Vinodolu bratovšćina, *confraternitas.*

Brižiti se,* im se, *v. n.* t. j. briniti se; v. r. 484.

Busović,* *m.* ime jedne obćinske službe u svakom gradu, kao što su satnik i grašćik bili; ali ne samo da se više nezna, koje dužnosti imao je busović, nego je i rěč ova sasvim nepoznata; vidi r. 166, 170.

Crikav, kve, ili takodjer crikva, e, *f.* cèrkva.

Crsat,* *m.* t. j. Tèrsat, jedna od obćinah vinodolskih, *Tersactum.*

Dili,* *adv.* neznam što je; morda od diti ili děti t. j. govoriti, i partikule »li«, i znamenuje kao: reci, to jest; ili je morda *conjunc.* »ili,« pak joj je slovo *d* pogrěšno predstavljeno; v. r. 125.

Diti,* dim, *za* govoriti, velěti. v. r. 394.

Dupal, pla, o, dvostruk, *duplus.*

Dvor, *m.* 1) *arx*, Schloß; u ovom znamenovanju je rěč »dvor« danas nepoznata, naměsto nje služe se ljudi talianskom rěčju kaštel, t. j. *castello;* jer grad je kod njih *urbs, città,* Stadt, a

varoš je *suburbium, borgo*, Vorstadt, ili pak kakovo veće selo; 2) gospoština, *curia, dominium*, Herrschaft.
Dvornik,* *m.* pèrvi gospodski častnik u dvoru ilili kaštelu, radi česa se danas zove kaštelan.
Fals, } *falsus*, laživ. Rěč je i da-
Falso, } nas tamo poznata, neg samo što se više govori falas, nego li fals
Gda, *adv.* običnie govori se kada.
Gdi, *adv.* običnie kadi.
Gospodanj, dnja, e, *adj.* cèrk. gospodinov, a, o. *dominicus, a, um.*
Godi,* *conj.* ili? r. 155.
Grašćik, *m.* ime službenika obćine jednoga grada. Što je imao grašćik obavljati nėgda, nezna se pravo; danas mu je dužnost: s bubnjem ili bez bubnja razvikat po gradu ono, što se obćini javlja od poglavarstva; kao takodjer pozivati na sud, po kih se pošlje; v. r. 166, 170.
Grem, greš, gre, *v. defect.* idem, hodim.
Hovèrlica,* *ž.* někakva pokrivača ženska, rubac ili peča. Danas je ova rěč u tom znamenovanju nepoznata, nego se samo něki način ženskoga pokrivanja zove na hovèrlicu, n. p. pokrit se, ili nosit rubac na hovèrlicu; v. r. 174.
Hram,* *m.* u cèrkv. jeziku reći će: cèrkva, ali ovdě u §. 7. bitće valjada kakov magazin, ili što takva.
Hud, a, o, *adj.* zao, zločest, opak, nevaljan. Hud oficij, r. 277. možebit: velika, težka, trudna usluga?
Hudoba, *f.* zloća, zloba, zločinstvo, opačina, nevaljanost, v. r. 272.
Imenė, iz —; ja neznam upravo što je: ako je u ime, na ime, ondá bi moralo stati »iz imene,« po cèrk., m. izimena; ako je pak iz imanja, iz blaga, onda bi moralo bit, »iz iminė,« t. j. iz iminja. Valja da bi pèrvo moralo biti; r. 70.

Imiti, imam, imel, *v. a.* imati. U Vinodolu se rědko čuje »imati,« nego imiti, s cèrkvenim imèti jednako, ali nije iz cèrkve; v. 60.
In, a o,* *adj.* drugi, a, o.
Impač,* *m.* rěč je talianska *impaccio*, hèrvatski zapréka, *impedimentum*, r. 381. Impač, impačati, mislim da nije danas u životu, ali je pačati se, rěč po svoj Hèrvatskoj, Dalmacii, Istrii i Slavonii poznata, u jednakom znamenovanju s talianskim *impacciarsi;* n. p. pačat se u što (t. j. uměšat se) *impacciarsi in qualche cosa*; pačat se s kim (t. j. imat s kim posla) *impacciarsi con qualcheduno.* — Tako isto pačiti, t. j. prěčiti, smetati, tal. *impacciare.*
Impačati,* am, *v. a.* zaprěčiti, *impedio*; r. 381.
Indi, *adv.* drugdě, na drugom měštu; r. 314.
Izpuditi, dim, izpujen, *v. a.* iztěrati; r. 291.
Izšastje, *n.* izažastje, izišastje, izlazak; v. r. 173.
Jeti, jamem, jel, *v. a.* uloviti, uhvatiti; r. 81. 87. itd.
Jid,* i *f.* hrana, jělo; v. 78.
Jidenje, *n.* hrana, jělo; r. 82.
Jošće, *adv.* još, jošter, *etiam, adhuc*; u Zak. Vin. stoji jošće na početku svakoga §. u znamenovanju latinskoga *item.*
Kaštalad, alda } *m.* konobar, go-
Kaštald, alda } spodar ili ekonom cèrkveni.
Ki, ka, ko, *pron. interr. & re lat. qui, quae, quod;* u Vinodolu se govori i koi, koja, koje, ali je mnogo običnie ki, ká, kó.
Klič,* *m.* vapaj, vika, krika, kríčanje. Ove rěči, »klič« ja nisam čuo, nego glagolj klicati i proklicati, i znamenuje s bubnjem što razvikati po gradu.
Kmet, *m.* prosti poljodělac. Svaka obćina vinodolska biaše razděljena na plemiće, slobodnjake ili libertine i na kmete.

U Novom i Bakru biaše još jedan četèrti stališ izmedju slobodnjakah i kmetah, i to biahu knapi.
Kmetšći, a, e, *adj*. danas se veli kmetski, a, o.
Knez,a, *m*. veliki gospodin, poglavica, gospodar zemaljski, grof, *comes*, *conte*, U cèrkv. jeziku i kod Rusah znamenuje *princeps*, *principe*, *princip*.
Knež,* a, e, *adj*. cèrkv. knezov a, o.
Knežstvo *n*. 1) dostojanstvo knezovo; 2) posědovanje knezovo, *contado*, *komitat*, v. r. 79. 3) popovski red, presbiterat; r.132. U ovom poslědnjem znamenovanju nije u običaju.
Konoba, *f*. pivnica.
Krdenča,* *f*. tal. *credenza*,-věra, věresia, r. 265.
Krstiti cèrkvu, danas se obiċnie kaže: posvetiti cèrkvu; r. 53.
Kvaderna, *f*. tal. *quaderno*, knjiga zapisna; v. r. 268.
Libra, *f*. tal. *lira*, 1)mletački novac imajući 20 soldinah, ili po sadašnjih pěnezih 12 kr. srebra; 2) težina po mletačkoj vagi, manja od funta.
Liċba,* *f*. licitacia, munta, v. 449, 399.
Likuf, *m*., dar koi se da našastniku izgubljene stvari; r. 274.
Ližnik, valižnik, neznam što je r. 78.
Macarol,* *m*. veli da je rěč vlaška, i da znamenuje onoga žakna, koi biskupu dvori, kad cèrkvu sveti. Valja da je to oni žakan, što dèrži biskupski štap (*mazza pastorale*) za biskupom. Rěč *mazzarol* nenalazi se u nijednom talianskom rěčniku, niti je u današnjem mletačkom narěčju poznata (polag Boeria), nego *mazza* je malj, t. j. bat, batina, štap, i odtud će bit ime *mazzarol* a hèrvatsko maljik nastalo; v. r. 59.
Maćene,* *n*. r. 439 } rěčj e cèrkvsl.
Maćeni,* *n*. r. 211 } od »mstiti« ili »otmstiti,« t.j. osvetiti se. Nego buduć da se ovo težko izgovara, pisali su naši stari »mastiti,« odtud mašćenje, naški osveta.
Malik,* *m*. tako se je, veli, hèrvatski zvao oni žakan, što je za biskupom stojao u cèrkvi, i valjada mu je, što vele Vinodolci, kučmu, t. j. pastirski štap dèržao. Po svoj prilici dolazi ova rěč malik od malj, talianski *mazza*, t. j. bat, batina, štap, i zato bi se morda pravie moralo pisat »maljik« t. j. koi malj nosi; odkud i taliansko ime *mazzarol*, r. 59.
Mimo, *adv*. osim. *praeter*; v. 261.
Molstir,* *m*. manastir, kloštar, namastir, samostan; r. 135,237.
Mošuna,* *f*. neznam što je: nego se jedna ulica u Novom zove mošuna; r. 110.
Na,* *conj*, ali, nu, nego. Samo dvaput dolazi u ovom znamenovanju: ne vse starijši, *na* ke vijahu, r. 18; na pače, r. 484.
Naprava, f. pogodba; r. 211.
Navlašni,* a, o. *adj*. vlastiti, a o; r. 129.
Ner } *conj*, ili negor, negore, t.
Nere } j. nego.
Neveće,* *adv*. nego.
Nigdor } *m*. nitko, *nemo*, Nie-
Nigdore } mand; r. 445.
Nišće,* *adv*. sad se veli: niš, t. j. ništa.
Obaritelnik,* *m*. *cliens*; r. 136.
Obitel, f. domaća družina, familia.
Obranenje,* *n*. někakva kaštiga u pěnezih; vidi v. 251.
Oće, v. jošće.
Odgovornik, *m*. odvětnik, *advocatus*; v. 113.
Odpriseći, sežem, segal, *v. n*. *abjuro*.
Odvetnik, *m*. što odgovornik.
Oficial, *m*. rěč tal. hèrvatski službenik.
Oficij, *m*. služba.
Oficij sveti (popovski), božja služba; r. 381.
Osik,* *m*. je li štala, tor, ili kakova ogradja, neznam; r. 403.
Ostačiti, * -čim, *v. a*. obtužiti, osvaditi; r. 398.

Ostaneni, * *n.* osuda, *convictio*; r 386.

Ostati, ostanem, ostal, *v.n.*— čim komu, r. 143. Ostani va osudu, r. 202. Ostani knezu 1 vola, r. 322.

Osud,* *m. sententia? convictio? taxa? biršagium?*

Osvaditi,* *v. a.* tužiti, potvoriti; r. 426.

Osvan,**praep.* osim, izvan; r.241.

Ošastno,* (blago) oga, *n.* jest ono blago, kojemu je gospodar bez teštamenta i bez naslědnika umro, *bonum caducum*; r. 218. 284.

Ošće, v. jošće.

Ot, *praep.* cèrkv. naški od.

Otiti, oću, *v. n.* t. j. hotiti ili hotieti, hoću.

Parac, * rca, *m.* tužitelj, *actor causae.*

Pena, *f.* rěč talianska, pedepsa, kaštiga.

Perman,* *m.*; tako su se zvali kućne sluge obiteli knežke; r. 197.

Pervad, * *m.* čast popovska.

Pervič, * *adv.* r. 127. U slovenskom narččju pervič znamenuje: pervo, perviput.

Pitati, *v. a.* 1) iskati što od koga, *interrogo, percunctor*, r. 136, 148; 2) prositi, moliti; ako nij pitan od pristava, r. 141. t. j. ako nije uprošen, umoljen.

Podknežin, * *m. vice-comeš?*, knezov naměstnik. U jednom pismu vinodolskom, kojega prepis imam, od 1459., imenuje se »počtovani muž podknežin Šimun Saganić, *naměstnik kneza* Martina (Frankapana).«

Podružnik,* *m.*; tako se zove onaj kèrčmar, što tudje vino prodaje.

Pojti, pojdem, pošal, *v. n.* krenut se, otići, na put se staviti; pojti suprot komu pravdù, t. j. tužiti ga; §. 53. 71.

Porotnik, * *m. conjurator.* Tako su se zvali oni ljudi, koji sami nebi ništa upravo znali, nego bi samo, sudeć po priašnjem životu kojega potvorenika, prisizali, da je on potvorenik prav, i pravo da je prisegao. Ako se je obnašlo, da je krivo prisegao onaj, čiju su prisegu i oni svojom prisegom tvèrdili, svi su bili krivorotnici, i kao takovi kaštigovani.

Posal, * posla, *m.* poslanik, věstnik, *nuncius*; r. 446.

Pošišion, *m.* rěč. tal. *possessione*, posědovanje, vlastitost.

Pozovnik,* *m.* koi se zove na sud, morebit za svědoka ili za veću svečanost suda? r. 418, 448.

Pra, * *f.* rěč cèrk. pravda, *causa, processus.*

Predavac, * *m.* danas se veli izdaica, *proditor*; r. 437.

Primisalje, * n. domišljaj? prevara? r. 25. 30.

Priprošći, a, e *adj.* običnie priprost, a,o.

Pristanenje, *n.* privoljenje.

Pristav,* *m.* čověk sudcu pridružen, da pomože suditi, i da izvèrši ono, što je sudjeno, kad mu sudac zapovědi. U ugarskih zakonih zove se latinski *pristaldus*; vidi *Decretum Colom. lib.* 1. *Cap.* 28. 29. 30. 31.

Pritča, * *f.* razlog? uzrok? r. 347.

Pritče, * vidi r. 150.

Priti koga, prem, *v. a.* tužiti; r. 445.

Prošćenje, *n.* dopuštenje i odpuštenje, *indultus, indulgentia*; r. 220.

Psost, *f.* psovanje, psovka, *contumelia, convicium.*

Pudaria f. straža nad vinogradi.

Raćeni,* *n.* někakva globa; r. 454.

Razvi, *adv.* rěč cèrk., naški: van, izvan, osim, osvan, razma.

Red,* *m.* danas *ered*, od tal. *erede*, naslědnik, baštinik; r. 217.

Rič, *f.* stvar, vèrsta, *res.* Samo u někojih obćinah vinodolskih je rěč poznata u ovom znamenovanju: a obćenito znamenuje što i drugdě, t.j. beséda, *vox.*

Rota, *f.* prisizanje, prisega; r. 417. 430. 431.

Rotiti, *v.a.* činit koga priseći, stavit ga na prisegu, *adjurare*, beeiben.

Rotnik. * m. valja da je, što danas veće, prisežnik, *juratus*; r. 254. 450.

Rubani } m. lupežtvo, otimanje,
Rubanje } razbojnictvo; r. 90. 421.

Samo *adv.* 1) jedino, *solum, tantum*; 2) Kad se ovoj rêči samo udeli broj ima osobito znamenovanje, n. p. došao sam samo pet, t. j. desao sam ja i četiri sa mnom; tako, priseci samo 12, samo 25, samo 50, toliko jest, kao prisecı u družtvu sa 11, 24 ili 49. U ugarskih zakonih veli se latinski: *iurare se duodecimo, se vigesimo quinto, se quinquagesimo*. Part. II. tit. 32. § 8. Part. III. tit. 17.

Satnik. m. ime jedne službe obćinske u svakom gradu vinodolskom. Ova rêč ć nast od sat t. j. sto, dakle satnik = centurio. Satnike imaju još i sad nêkoje obćine, kao Novi i Bribir, a kakvu je vlast negda imao, nema se, nego sada kaže, da mu je dužnost [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tarine.

Sgunik, m. [illegible] r. 182.

S[illegible] r. 201.

S[illegible]

S[illegible] m. [illegible] 84.

Služnik. * m. r. 232. m. služe[illegible]

Službenik m. [illegible] r. 238.

S[illegible]

S[illegible]

Striči * stražit, říem *v.a.* čuvati, straziti; r. 131. Striči znamenuje sada u Vinodolu samo škarama rêzati.

Svedeteljstvo. * rêč cèrk. svêdočanstvo; r. 464.

Svidočastvo, *n.* svêdočanstvo; r. 138.

Škodnik. *m.* koi čini škodu.

Tadba v. i. tatba.

Takise * *adv.* iz slovenskoga takojse, v. tak je; r. 465.

Takoj * *adv.* danas takojer.

Takoje * t. j. takodjer.

Tatba, e. * tatbina.

Terzac. * zen. m. danas govori se tergovac; ali ženska, koja tèrguje, zove se i sad terica.

Tovernar. m. ostarias, kerčmar; r. 264. Ja ove rêči nisam čuo, ali dobro pamtim da i sada nêkoji govore toverna. m. ostaria.

Trat. m. rêč je talianska *tratto*, naski put ili krat; n. p. on trat, na jedan trat, t. j. onda, on put, na jedan put; r. 255.

Tvarnica. * ž. žena, koja truje ljudi; r. 384.

U[illegible] cerk. [illegible]

U[illegible] 225.

U[illegible]

U[illegible] r. 100.

U[illegible]

Uraženje, * *n.* ranjenje; r. 169.
Usići, usičem, usikal, *v. a.* dosěći, posěći, zasěći; r. 200.
Utaknuti, vidi r. 348.
Vaćina,* *f.* valjada sramota; r. 178.
Vernez, * *m.* pěnez? r. 61.
Verovan, * a, o, *adj.* komu se može věrovat, věre dostojan.
Viditi, * vim, vedel, *v. a.* cèrk. rěč věděti, t. j. znati; r. 289. 290.
Vkup, * *adv.* skupa.
Vlašćni, * a, o, *adj.* vlastiti, a, o.
Vlaški,* a, o, *adj.* talianski, a, o, *italicus, a, um.* Izmed južnih Slavenah jedini su Slovenci, koji Talianom vele da su Vlasi.
Volja, e, *f.* *voluntas,*
Volja,* *conj.* ili *vel.*
Vražba,* *f. emenda capitis? homagium?* vidi r. 190, 409.
Vse, *adj. neutr.* cèrkv. sve, po vinodolski »se.«
Vzeti,* *v.a.* uzeti.
Zač, *adv.* pokraćeno od zača? t. j. za što? *cur?* —, *conj.* zašto, zaštobo, jer, jerbo, bo, *quia, enim.*
Zagovor,* *m.* cěna, ucěna, vidi r. 190. 454. Zagovor reći će danas u Vinod. pravdanje, izpričanje, branjenje rěčmi.
Založiti, *v.a.* zalog dati, *oppignorare*; r. 475.
Zasedanje, *n.* zasěda, *insidiae;* r. 196.
Zavez, *m. obligatio vel contractus?* r. 126.
Žakan, *m. diaconus.*

U Zagrebu měseca kolovoza 1843.

PREGLED.

I.

Literatura česka

od god. 1841.

(*Dopis K. J. Erbena St. Vrazu.*)

Zlatni Prag, d. 15. rujna 1842.

Iz lista Vašega od 8. pr. m., kojim me pozivate u Kolo, razabrao sam želju, da Vam u svom dopisu o českoj literaturi razložim značaj škole živućih pisalacah českih. Može biti, te ćete se čuditi, što Vam nemogu na to dovoljno odgovoriti, budući još kod nas za sada nikakve neima tako zvane škole, t. j. raznih značajnostih u pismih, kojih bi se dàržali ili svi pisaoci, ili barem većina njih. Nu na město toga pošiljem Vam razpravu o tome, kako se je knjiženstvo česko iz svojih ruševinah opet počelo izkapati, na kakve je stranputice zabasalo, nadajući se, da moje rěči neće ostati bez koristi — za Vaš pišući i čitajući svět; jerbo mudrost iziskuje i natěruje ljude i narode, da pogrěške i nesrěću drugih obratjaju na svoje dobro i svoj vlastiti naprědak. Evo u čem ćete Vi (barem stranom) naći odgovor na pitanje Vašega lista!

Tomu ima do 50 godinah, što je Česko stajalo na najnižjem stupnju svoje potištenosti. Čověk, došavši u Zlatan Prag, nije čuo česke rěči nego samo na pogàrdu. Čehom biti stidio se isti gradjanin te iz najmanje varošice. Čeh je bio jošte sám jedini seljak, nu i njemu se je već u školama pod silu zabijala u glavu němština. Česke knjige, što ih je fanatismu uteklo, ležahu po zabitnih kutevih, i sve ako se i kad kada koja na světlo dovukla, a ono za korist dućandžiah i babah, koje su u liste od knjigah sir i kolače umatale. Tu se osudi pàrvi *Sebastian Hněvkovsky* (onda jošter vatreni mladić) zaiskati česku knjigu u c. kr. sveučilišnoj knjižnici i u ruke ju primiti, iz početka možebiti samo, da vidi, koje će naći u njoj čudo. Nu našavši je boljom, nego što bi se nadao, pročita ju, pročita jih i više, a na poslědku dapače i u pàrkos gàrdnim rugalicam lati se pera, te i sám napiše několiko pěsamah českih. Za smělost tu nagradi ga Višnji, dozvolivši mu, da i dan danas gleda na plemeniti plod, za koj je on bio pàrvi sěme posijao u materinsku

zemlju. *) Njegov priměr slědiše i drugi čitajući i pišući, i uteměljiše časopis (premda iz početka gotovo samo za se), pobndjujući se medjusobno k poslovanju. Tada zacvati i uspěje nada svime prosti slog, prosa česka; zašto poslenici tadašnji, neimajući u ruci iz svoga vrèmena nijedne knjige od te struke, budu prinudjeni iz starih se učiti knjigah, k starodavnim Čehom u školu hoditi; a stari su bili našinci (osobito česka bratja) věštaci u prostom slogu. Tim su putem mnogi iz početnikah, tih dotěrali u tom obziru na toli visok stupanj savàršenosti, te i dan danas mogu služiti za priměr několicini od sadašnjih pisalacah, kojim se čini put dalek i trudan iti učit k starim Čehom, nego si vlastiti stvaraju slog, skrojen polag načina, kojim se piše u dnevnicih, i složen više s naravom inostranih jezikah, koj su izvolili kàrstiti *modernom prosom.* — Nu sasvim drugim putem udarilo je pěsničtvo. Tu nisu stare česke knjige ništa pomogle. Ona prastara doba, u kojoj je pěsničtvo česko *pohybovalo Vyšehradem a vši vlasti* **) već se biaše zamakla u neprozračni mrak, kog su privele na Česku kàrvavi rati sa zapadom; a njezini ostanci na pergamenu pisani, što někakvim čudom nepropadoše, truhnuli su jošte do nedavna u vlažnih podrumih. Slědujuće na to vrème bilo je u Českoj, do skàršenja nar. snage na Běloj Gori (g. 1620.), većom stranom vrěme věrozakonskih razprah i čarkah, nerodivši niti jednoga izvàrstnoga pěsnika. Pěsnici tadašnji vladahu se polag uzorah němačkih; pače i najglasovitii plodovi *Simona z Budce*, věnčanoga pěsnika za kralja Rudolfa II., nisu ništa drugo nego neslana prosa u rižmah. Nisu dakle u tom ogledu staročeske knjige nikako uzorom služiti mogle mladim uzbuditeljem česke literature u dobi, gdě je němačka poesia Götheom i Schillerom gotovo stigla bila vàrhunac savàršenstva.

Imadjaše gotovo još i drugo vrělo. Čilo, zdravo, neskaljeno to vrělo, koje se iz onih propadnutih věkovah kroz potoke kàrvi i kroz oganj požarah prěkim putem promaklo, i do danas u jadàrnoj svojoj snazi sačuvalo, s najboljim bi se dalo uspěhom càrpiti. A to vrělo, zvano *poesia narodna*, gojeno i izobražavano od najprostie vàrste naroda, i od nikoga necěnjeno, nadživilo je u Českoj sve proměne věrozakonskoga, političkoga i literarnoga života; i tek od nedavna od jědkoga duha sadašnje nove prosvětjenosti narušeno, usihati počima. Nu tko da bi se osudio u vrěme, gdě biaše najveća pogàrda ponosit se imenom českim, kod nojpotištenie vàrste naroda tražiti poesiu, dapače i na uzor postavljati je naproti umětnoj poesii němačkoj, gàrčkimi i rimskimi titrenkami bogato ureše-

*) Hněvkovsky živi još u Zlatnom Pragu, starac od više nego sedamdeset godinah, nu čil i veselo neprestajući još dan danas, koliko može, raditi za naprědak svoga naroda.

**) Vladalo Višegradom i čitavom domovinom.

noj? Neka se dakle nitko nečudi, što su Česi prionuli k tomu, što je onda bilo najsjajnie i njima najpristupnie, pīsali polag uzorah němačkih prizvučnim slogoměrnim načinom Dobrovskoga, deklamirali ī pěvali narodu, neka bi se od Šumave doKàrkonošah razlegalo;— premda smo se obavěstili, da se u narod ništa za stalno usaditi neda, što nije u njegovo vlastito stablo ucěpljeno i narodnim njegovim zrakom gojeno. Budućnost je tò jasno posvědočila. Od čitave te sile božje pěsamah težko te su se do dvě tri medju narodom uzdàržale, pa i ove je od zaboravi sačuvao samo obljubljeni narodni napěv, gdě se naproti tomu od sviuh tako zvanih epopejah i dugošijastih pěsamah, kao što su n. p. *Josef Egyptský*, *Marije Magdalena*, *Sv. Ivan*, *Otokar*, i dr. u pěsmah složenih u hexametrih sputnih i nesputnih,i drugim měrilom pisanih, nijedna nije narodu tako omilila i tako se dugo kod njega uzdàržala, kao što bi se sačuvao uprav «Děvin» od Hněvkovskoga, (istina) ne baš porad toga, kao da se jedini on nije klanjao obće vladajućemu pravilu, nego glavno porad toga, što je za predmet uzeo narodnu pričicu, pa porad toga nebiaše onako bojazljiv, te bi se robski bio vezao na obće vladajuće uzore,nego je, prirodjenim svojim živim nagonom potaknut, zavratjao nerědko na polje narodno, uzajmljivajući tu obraze i rěči iz pučkoga života. Nu čim on poslie pàrvo izdanje preděla, i više ga na europejski način prikroji i izcifra, pade i on u zaborav, težko te još sada tko o njem što znade.

Poslie te dobe slědjaše kod nas doba českoga purisma, koj se istina tako daleko nerazprostrani, nu opet bi tako silan, te se štetne njegove poslědice i dan danas posve neizgladiše. Pisaoci nisu se starali o tome, što je nada svime potrěbno, da bi si naime dobar, pravilan i okretan slog prisvojili, nego se trudiše, da izbace iz českoga jezika svaku i najmanju rěčcu, što je po tudjinstvu mirisala, ili jim drugčie nije bila povoljna, metjuć mèsto njih rěči poljske, ruske, ilirske (južno-slavenske), i ako jim nisu dospěvale, kovali su nove svaki polag svoga razuma. Iz toga je proizašo jezik prisiljen, — neslana měšaria, čorba bez soka i smoka, što strani odpornoj dade povod k mnogim porugam i spàrdnjam, medjutim i zasluženim. Nijedan pošten čověk zaista neće za zlo primit, ako se město izrazah hàrdjavih primu bolji iz jezika staročeskoga ili drugih narěčjah slavenskih, ili ako se u tu svàrhu stvori i pokoja nova rěč; nu pri takovom poslu trěba da se postupa štedno i pametno, t. j. neka se učini samo onda, kad to iziskuje prava potrěboća, i kad se pisalac nadati može, da će rěč njegova preći u život naroda i tu se udomiti. Suprot tomu rěči već udomljene (makar bile i tudjega korena), koje se bez nasilja iz jezika izrinuti nedadu, na nepoznate izměnjati, ili izraze noviih tudjih namislih, iznašastjah, od čitave Europe upotrěbljenih, na česko prevoditi, ili dapače iz cigle ljubavi za neobičnim, na město pozna-

tih dobrih rěčih českih, za manje poznatimi hvatati, — čini nami se směšno i mahnito. Zar je šta smetalo procvětanju literature němačke, što narod němački neima izrazah svojih, pače ni za svakidanje i najpotrěbitie stvari, kao n. p. što su *pruoda*, *vërozakon* itd.? Zar li se literatura francuska, španjolska i engleska neponosi najlěpšimi klasičnimi děli, sasvim tim, što su jezici ti sama směsa od više drugih jezikah? —

Nu time nebude jošte poso svàršen. I činilo se je někojim, (bi reko) od vrućice naskočenim, te su počeli krojiti narěčje někakvo neslavensko, koje bi svi slavenski narodi, Česi, Poljaci, Rusi, Iliri itd. govoriti i razuměvati imali, kao što jednim narěčjem govorahu u starodavna vrěmena, dok još razne slav. grane nebjahu razcěpljene. Tim prekrasno skàrpljenim narěčjem naměravali su naučiti varošana i seljaka, i taj su mu jezik kao lěk u žlicah davali. Nu domala je mahnitost ta sáma sebi došla do glave. Preučena gospoda, što su si u tom jeziku dopisivala i izobražavala ga, (da istinu govorim) tako su daleko zagazila, te na poslědku ni samih sebe razumila nisu, i budu porad toga prinudjena, pitati jedan drugoga prosto po češki: »Brate dragi! šta si htio kazati ovim ili onim?« Na uspomenu iz te dobe purisma i panslavisma u narěčju českom uzdàržalo se je pored několikih knjižicah, kojih nitko više nečita, u stanovitih glavah i ono tvàrdokorno mnjenje, da trěba pisaocu českoga naroda dvoje narěčje, jedno tako nazvano *prosto* za puk, koje svaki razumi, a drugo tako zvano *visoko* za sebe, koje izvan učenih i visoko prosvěćenih nitko nerazumi.

Gotovo u isto doba prigàrliše pěsnici česki prosodiu časoměrnu (quantitativnu) naproti prizvučnoj (qualitativnoj), Dobrovskim osnovanu na prirodjenu kratkoću i dužinu samoglasnikah i sudaranje skupoglasnikah načinom prosodie starogàrčke i latinske. Nova ta prosodia — koju je istina već i Komenski prie 200 godinah poznavao — dovela je nov život u poesiu česku, koj se je za vrěme prizvučnosti badava' tražio, t. j. život starogàrčki i latinski. Pisali su se hexametri, pentametri, safički i svakovàrstni drugi versi, skandirali se prekrasno, i time se je dokazivalo, da je jezik češki nada svimi prikladan za měrila starogàrčka, i iz toga se je zaključivalo, da se je već našo i kamen mudrosti za poesiu česku. To je sve bilo, istina, várlo krasno; nu život starogàrčki nije život novočeski, i hexametar, bio on ma kako lěp i gladak, opet odgovara upravo samo starim Gàrkom i Rimljanom, nu za poesiu našu ostao je samo kao nakit někakav — kao kita inostranog cvětja, koja se metje na gospodski stol, kao obraz u okviru za sobu spisatelja, — koj opet u život narodni nikad uniti neće. Pored toga dokazivalo se je, da je prosodia časoměrna neobhodno potrěbita za stvore muzikalne, i da za operu česku svakako trěba, da bude pisana casoměrnimi versi. — I dokaz taj ima već u istoj

stvari svoj razlog. Naš je narod pěvao od svoga postanka i pěva još do danas. Pěsme su njegove gladke, blagozvučne, i gledeć na slogoměrje neizměrno razlike, niti je ikada na nevolji (kao stanoviti stihotvorci), da silu čini jeziku. Njega vodi ćut i sluh, gdě trěba da metne priglasak, i gdě opet valja časoměrni slog. Narodu se dakle trěba uteći, tu tražiti a ne drugdě, i učiti se pravu prosodiu česku.

Na poslědku, pojavi se u najnovie vrěme byronisam i duh moderne razdraženosti (Zerrissenheit), i poče se u našu poesiu ukradati. Stanoviti mladi pěsnici zaljubiše se u obraze tamne, grozne, u misli o smărti i groblju, bez višje svărhe, naričući na bolest, bez da joj znadoše uzroka, natěcahu se za někakvom izgubljenom ideom itd. Nu duh taj nagazi na veliki odpor kod većine naših pisalacah; a istomu narodu tako je slabo pogodio žilicu, da za njega nimalo ili bolje ništa nezna. Naš se narod nepravda i neprepire s Bogom, sa sobom i s ostalim světom. On je duševno zdrav, a porad toga i živ i veseo; i premda ga ljudska nesrěća lako ražali i suzama gane, a ono nasuprot vlastite svoje běde i nevolje bez velike tuge i žalosti probavlja, dapače gotovo bezbrižno podnosi. Město plačnih elegiah nad nevěrom svoje drage ljubovce, město žedje žarke, hlepteće za osvetom, pěva momak českì:

«Ať je tak, nebo tak,
Předc nějak bude:
Pro jedno stvořenji
Svět nezahyne,
Pro jedno kvitji
Slunce ne svitji!» itd. *)

Kad nesrěća neprestaje proganjati Čeha, to on nalazi někakvu utěhu u tome, kad se udesom svojim spărdati može. Tako n. p. pěva:

«Bratřji, bratřji, buďme jen veseli!
Bratřji, bratřji, radujme se;
Nouze nam přestala,
Bjida nam nastala —
Bratřji, bratřji, radujme se!« **)

*) Bilo ovako, bilo onako,
Ta će biti někako:
Porad jednog stvorenja
Svět neće propasti,
Porad jednog cvěta
Sunce nesjaje.

**) Bratjo draga, vesel'mo se!
Bratjo draga, radujmo se!
Nevolja nam prestade,
A běda nam nastade —
Bratjo draga, radujmo se!

Jednakih veselih i bezbrižnih pěsamah ima u českom narodu sila-božja. (Vidi *Erbenove „Narodné pjisně v Čechách“* sw. 1. 2. v Praze 1842 1843. *Uredničtvo.*

Takav je narod češki! Porad toga nisu tragedie na našem kazalištu s velikom srećom uspěvale. Narod česki voli smějat se, nego li plakati. Zato je i naš šaljivi *Rubeš*, predstavljajući strasti i slabosti života obćega směšnimi obrazci, tako bàrzo postao ljubimcem naroda, i svaki polutabačni svežčić njegovih deklamovankah bi radostnie i sàrdačnie primljen, nego li su to kadre bile proizvesti čitave knjižetine od one mutnokàryne poesie iz byronske škole...

Ovo neka vam bude dosta kazano o uzniknutju i srěći novie literature česke, kao i o stazah i stranputicah, kojimi je od polak stolětja hodila, te stranom još i dan danas hodi. — Iz toga početka, ižmedju tih bolnih plodovah, uznikne i uzdigne se iznenada ono knjiženstvo novo, narodno, od kojega je glavno slovo: razširavanje svega, što je pravo, dobro, krasno, i koje svojim prirodjenim putem ide s tom samo proměnom, da u najnovie vrěme s jedne strane gleda više na praktičnu korist u životu, a time i narodnim duhom diše i narodnim se licem ponosi, nego što to ikada biaše; a s druge strane narodne pametnike više nego li prie cěniti umie, i time za razširenje ljubavi i za sve, što je domaće, radi i tim nevaravim načinom k toj svàrsi donosi, imajući pri tom svetom poslu predhodnikah i krasnih uzorah, pored drugih narodah europejskih, u bratje poljske i ruske, koji, sagradiaši si oltar za narodnost svoju, njoj se klanjaju, njoj priloge donose, i njom se s uznešenim ponosom diče pred izobraženim světom.

Evo vam predgovor! a sada evo u kratko i željeni članak

O literaturi českoj od god. 1841.

Neće biti od potrěbe, da govorim kod pojedinih dělah o načinu i teženju pisaoca, nego dosta je, da se pozovém na ono, što sam već o tome obširnie sborio u uvoda članka.

U Českoj tuže se ponajviše na to, što neima dovoljne izvorne novellističke literature. Što se u toj struci dobroga porodi, pàrvo još, nego što se posuši na hàrtiji, progutaju časopisi. Izmedju novellistah naših pàrvi je i najplodnii *K. Tyl.* Kamo srěće, te bi on što bàrže plode svoje, po raznih časopisih raztrešene, sakupio i (kao što nam obeća) napose na světlo dao!

Medju časopisi stoji na pročelju «*Časopis Českého museum*», od kojega je svàrha razplodjivanje temeljite prosvěte razuma i razširavanje prave izobraženosti sàrca. Već ta srěća, da ga naš slavni i obće ljubljeni gosp. *P. J. Šafařik**) uredjuje, uvěruje nas, da bi vàrlo suvišno bilo, govoriti o temeljitosti povrěmenika toga, o pravilnosti sloga itd. — Najvećma razprostranjen i pored toga najmilii zabavnik naroda i najbàrži glasonoša stvarih narodnoga knjiženstva jesu «*Květy*» — Porad toga i časopis taj za sada najviše kod naroda uraditi može. — Daleko za njima zaostade «*Česka*

*) G. 1842. preda g. Š. uredničtvo u ruki glasovitoga pěsnika *Erasma Wocla.*

Wčela» priloga ili *obtižnji přivazek* k znamenitim tobože pražkim novinam (kako ju nětko od našinacah pokàrsti). — Medju časopise s nĕkakvim se pravom brojiti mogu *i Wlastimil i Denice*, svàrhom imadući zabavu s naukom skopčanu, koje medjutim uzimlju u svoj okrug i sve ostalo, što je za čitajući česki svět od ikakve cěne i koristi. Šteta, što tako rědko izilaze.

Kao pàrvi broj *Novočeske Bibliotheke*, koja se troškom museja izdaje, obradovahu nas *Jos. Jungmanna sebranji spisy*. G. Jungman, muž o literaturi našoj najzaslužnii, jedan je od onih starešinah českih, što su u vrěme, dok je spisateljstvom českim kao tàrstikom slabom vladao větař, jedini stojali čvàrsto i postojano, brineć se za pravu potrěbštinu naroda. Děla njegova u knjizi jednoj sabrana — věrni obraz sviuh njegovih teženjah i korakah tjak do najnovie dobe, — sadàržajem su i formom děla upravo klasička.

Pěsamah izašle su tri sbirke: od *Hněvkovskoga*, *Sabine* i *Jablonskoga*. — Gosp. *Hněvkovski* već je iz uvoda ovoga članka poznat. Pěsme njegove sbirke glasi su iz pàrve dobe nove naše literature, koju je on tečajem vrěmena toliko pomagao obradjivati i izobražavati. Čast i poštenje budi starcu, koji ni pod starost nepropuštá raditi polag mogućnosti za korist i slavu domovine i naroda svoga! — *Sabina* je štovalac moderne razdraženosti, nu slog njegov gladak je i pun cvětja. — Najrazkošnie pojavljenje na obzorištu krasne naše literature jesu pěsme *Jablonskoga*. U pàrva dva razděljenja javlja se plemenita njegova duša, napunjena krasnim ćutjenjem i lahkim, nježnim dreseljem. U tretjem vlada visoka mudrost i čista pobožnost. S toga zajedno i s gorućega domorodnoga duha, koj proniče kroz mnoge pěsme njegove sbirke, mora svaki štioc poštovati i slaviti gosp. pisaoca i njegove umotvore.

Neobično pojavljenje za literaturu našu bili su *Sněmy Zvířat* (Sabor zvěrine) od *Vinařickoga*,*) pěsma satirična, šibajuća mahne věka našega u formi gladkoj i priatnoj, koju medjutim različno razsudjuju.

Musa dramatična doněla nam je dva ploda: *Virginiju*, žalostnu igru od *Turinskoga* i *Škretu malíře*, dramatičnu igru od *Svobode*. Za pàrvu sudim, da se neće na kazalište uspěti, budući je čin narodu našemu tudj, a efekt kazališni postavljen samo u rěči a ne u dělovanje. Pored toga može se kazati, da dělo ima više lirične nego li dramatične cěne. Znamenitii je komad *Škreta malíř*.

Literaturu šaljivu razmnožiše opet 4 svezka *Palečka* i *Rubešev «Pan amanuensis na venku«*. *Paleček* donosi više satyre; *Pan amanuensis* dělo je sasvim humoristično; a obadva su obrazi, càrpljeni iz života svakidanjega, kipući oštrom dosětljivoštju, pa su porad toga u velikoj milosti kod čitajućega světa nižje vàrste.

*) Polag druge věsti pisao je dělce ovo g. *M. Klacel.*

Potrěbita i porad toga i dobrodošla biaše *Erbenova* sbirka *narodnih pěsamah «Pjisne narodné v Čechách»* o kojoj ste bili već u pàrvoj knjizi Kola govorili (str. 110.)

Kao pàrvi broj obrečene *bibliotheke klasikah sviuh věkovah i narodah* izašo je na světlo prevod *Homerove Iliade* od *Wlčkovskoga*, dělo upravo izvàrstno. U njem prevoditelj krasotu origiginala nimalo nenaruši, nego tim umotvorom postavi spomenik predivnomu svomu znanju jezika českoga i gàrčkoga. — Medjutim izašle su u Vratislavu pěsme *Schillerove* prevedene prof. *Purkinjem.* Prevod je nadanje naše nadkrilio. — Izmedju prosaičkih prevodah najznamenitii su: *Hora Sinai*, *cestopisné obrazy od Dumasa a Dausatsa* (iz francuskoga); *Ivan Vyžihin* od *Bulgarina* (iz ruskoga) preveden od *Bačkore*; i *Mulla-Nur* od *Marlinskoga*, (iz ruskoga) preveden od *F. Šjira.* — Izmedju dělah, za odgojenje složenih, najboljimi nalazim: 1. Maloga pisara (*malý pisař, čili praktické navedenji k pravopočátečnimu psánji, pro učitele a pěstouny od Jana Svobody*). 2. Malenu čitanicu (*malá čitánka s několiko abecedami, jakož i navedenji ke čtenji a k pravopisu od Frant. Šumavského*). Da bude priatnia děci, ima u njoj 27 obrazacah. 3. Biblioteku za mladež od *Vlasáka.* Evo tri knjižice, koje su za našu najdrobniu domorodnu mladež od velike koristi, i upravo u dobar čas rodile se.

Kao pàrvi broj *Staročeske bibliotheke*, izdavane *maticom českom*, izašlo je znamenito dělo *Viktorina Všehrda devatery knihy o právjich soudech a o dskách země České*, uredjeno polag najboljih rukopisah od *Vaclava Hanke*, i providjeno životopisom *V. Všehrda* od *Fr. Palackoga.* — Knjiga ta nebrojeno je blago ne samo za pravnika, historika i iztraživaoca običajah XV. věka, nego i za svakoga, kojemu je išta stalo do gladkoga, čistoga sloga rěči česke, zašto Všehrdu ide město medju pàrvimi matori zlatnoga věka literature česke. — Ne manje znamenit jest: «*Archiv český, čili staré pisemné památky české i moravské.*» Dělo ovo izdaje g. *Fr. Palacký* troškom stališah kraljestva českoga. Dio I. sastojeći od 5 svezakah (svaki svezak od 15 tabakah) donosi liste ili od muževah važnih ili o stvarih znamenitih, kao takodjer pravoslovne pametnike, listine raznih obćinah, pisma pretežuća se na razne rodbine i varoši iz XV. i XVI. věka. Zaista veliko blago za svakoga izobraženoga Čeha — blago, koje se još dostojno procěnit nemože! — Děla historička našega naroda obogatilo je takodjer dělce Šemberino «*Vpád Mongolů do Moravy*,» koje ste takodjer već napomenuli u Kolu.

Medju děli fysiologičnimi (prirodu iztražujućimi) na čelu stoji *Průmyslný posel* (obàrtni uljak) od *Dr. K. Amerlinga. Amerling* spada medju one izvanredne muževe, od kojih vaskolik život i dělovanje jedino na to teži, što prěkim i zdravim putem može na-

rodu razum prosvětiti, i stanje njegovo popraviti. U tu svàrhu utemeljio je u Pragu iz čiste ljubavi svoju nedĕljnu školu za česke zanatlije i obàrtnike; a da postigne svoju svàrhu i izvan Prąga, razašilje svoga ulaka na polje, koj lahkim pučnim načinom, ugodnimi razgovori uči kemiju i fysiku, vazda pri tom gledajuć na potrĕbu i praktičnu korist učenikah. — Kao stranka «Promyslnoga posla» ima se smatrat (barem stranom) i njegov «*Přehled lučby čili hmotozpytu*» od kojega su dosad (1842.) dvĕ skrižaljke (tabule) izašle. — Od jednake su cĕne i koristi takodjer slĕdeće knjige g. *Amerlinga*: 1. *O domácjih jedech a protijedech* (otrovih i protuotrovih) s obrazci rĕzanimi od *Merklasa* i lĕpo bojadisanimi, predstavljajući sedmero otrovnih travah; 2. *Lučebné skoumánji na suché cestĕ* (kemično iztraživanje suhim putem) kao dĕlce za se i pripravljujuća stranka k minorologii ili kemičnomu iztraživanju mokrim putem, za koje je obećao, da će ga do mala na svĕtlo dati.

Medju dĕla, koja idu na praktičnu korist, spada takodjer časopis zvani: *Poučné a zabavnĕ listy pro polnji hospodáře a řemeslniky*, izdavani od c. kr. gospodarskoga družtva u Českoj. Časopis taj prevod je samo od nĕmačkoga časopisa istim družtvom izdavanoga.

I duhovničtvo, onaj veleštovani član českoga čitajućega svĕta, koj je nedavno još jedini bio stup naše literature, ima sada svoj vlastiti časopis, kojega već mnogo godinah izdaje konsistorij pražki.

Evo Vam do jedne prilike pregled sviuh najizvàrstniih plodovah literature česke za god. 1841. Iz toga vidite, da ima još mnogo njivah, kojih se te god. ruka težačka još ni dotaknula nije, i da su se dĕlom većim tek sada otvòrila vrata, što se najpače kazati može o sbirkah od dĕlah, koje se pod imenom raznih bibliotekah porodiše, što nam svĕdoči, da se Česi bàrzo osvĕštjuju o tome, da se svàrha samo tim postići može, kad se razdrobljene sile slože. Kamo srĕće, te tu istinu i u obće pripoznaju! Bože daj, te bi tom stazom postojano udarali, te se ono, što je dosad toli slavno i lĕpo početo, nebi razkàršilo i porušilo osobnim jalom, sramotnom pohlĕpom za slavom, màrzkom nenavištju, i ostalimi nizkimi strastmi sebarah! —

Najnovie vĕsti.

Novih českih knjigah i drugih literarnih stvarih izašla su polag »Časopisa českého museuma« druge polovine pr. g. i pàrve polovine t. g. 93 komadah. Izmedju tih najznamenitie su:

Knjige.

1. Malá encyklopedie nauk. Dil I. *W. W. Tomka*, kratký wšeobecný dějepis, s předmluvau od J. P. *Šafařika*; w Praze **1842, Str. 263 céna 24 kr. Nakladom museum českého.**

2. Slovanský narodopis s mappau. Sestavil *P. J. Šafařik.* W Praze 1842. Str. XII. 190. Nakl. wydewatele. 2 fl. 40 kr.
3. Kytka; Dárek malým čtenářům. Skladal *Karel Winařický.* W Praze 1842. Str. 73. Cěna 10 kr.
4. Pyrkera Perly poswátné, přeložené od *Karla Winařického,* 1842. W Praze 3 swazky. Čena 1 fl. sr.
5. Letopisové Trojanštji itd. 6. wydanji. W Praze 1843. 48. kr.
6. Malá Encyklopedie nauk. Die 2. *W. W. Tomka* Děje země České, s třemi mapkami. W Praze 1843. Str. 339. Cěna 45 kr. Nakladem českého museum.
7. Obrazy, powěsti a anekdoty z národnjiho a společenského žiwota na wýchodnji Europě. Sestawil K. W. Zap. Swazek I. W Praze 1843. Str. VIII. 171. Cěna 40 kr. sr.
8. Rukopis královdvorský a jiné výtečnějšie národnie zpěvopravné básně. Slovně i věrně v původniem starém jazyku, s připojeniem polského, jižnoruského, illyrského a anglického přeloženie. Wydanie 4. Vacl. Hanky. W Praze 1843. Str. Cěna 1 fl. 30 kr.
9. Pisně národné v Čechách. Sebral K. Jar. Erben. V Praze 1843. Swazek 2. Str. 228. Cèna 45 kr.
10. Zábawné spisy Jana z Hwězdy. Swaz. I. ballady a romance. W Praze 1843. Cěna 20 kr.
11. Warito a Lyra. Basně a pisně Karla Winařjického. W Praze 1843. Cěna 24 kr.
12. Čestopis obsahujicji cestu do Hornji Italie itd. od *Jana Kollara.* W Pešti 1843. Str. XI. 363. Cěna 2 fl. 20 kr. sr.

Umětne stvari:

1. Malý zeměpisný atlas dla novějšich zpráv itd. Wydaný od *Vacl. Merklasa.* W Praze 1843.
2. Atlas starěho světa; spořadan od *V. Merklasa* Č. 1. Obor země starym znamé. 4. Cěna 8 kr.
3. Napěvy národnjih pjisnji w Čechách (sbirka *K. J. Erbenu*) průvodem fortepiana opatřil J. P. *Martinovský.* Swazek I. W Praze 1842. Nakladem J. Hoffmana. Cěna 3 fl. 20 kr.
4. Tři basně: 1. Pohled na Prahu od *Chmelenského.* 2. Horak Čech a 3. Wečer od K. *Jar. Erbena.* W hudbu uvedl pro jeden hlas a fortepiano J. Worel. W Praze 1842. Cěna 56 kr. sr.

II.

Literatura ruska

za god. 1841.

(*Dopis prof. P. Dubrovskoga St. Vrazu*).

Varšava, d. 20. stud. 1842.

Kao što vlada u obće krěpak život u ruskoj literaturi od najnoviega vrěmena, ono je opet najznamenitii u časopisih, predhodnicih tih sveobćeg izobraženja. Ruski časopisi u naše doba stekoše visoki značaj, zato i od njih počimam pregled ruske literature od prošaste godine.

Ruski se časopisi odlikuju svestranim svojim duhom. U njih nalaziš stvarih od svih kolikih strukah znanja. Tu ima članakah o filosofii, politici, gospodarstvu, krasnoj slovesnosti, kritici, kao i věrnih věstih o stvarih i knjigah novih. God. 1841i izilaziše slědeći časopis: 1. *Žurnal ministerstva narodnoga prosveščenija*. U to se dělo ulažu uredbe i računi ministerstva gledeć školah i drugih uvodah i ustavah, pretežućih se na nar. prosvětjenje, n. p. protokoli i poslědci sědnicah od akademie za nauke i iztraživanje starine; sastavakah od profesorah i učenih putnikah ruskih; i podrobni pregled sviuh ruskih knjigah i časopisah. Izdaje se zaista vàrlo lěpo i razborito. — 2. *Moskvitjanin* (pod uredničtvom prof. M. *Pogodina*) biaše vàrlo bogat na izvàrstnih člancih. Da ih navedemo samo několiko poimence: *Obozrěnije logiki Gegela* (članak od g. *Rědkina*); *něskolko slov o istorii rimskoj* (čl. g. *Lunina*); *o tragičeskom charakterě istorii Tacita* (čl. g. *Krjukova*), *kritika na čtenija o ruskom jazikě* (čl. g. *Ševirjeva*) itd. — g. *Syn Otečestva* uveznu s 43. brojem. Izdavaó se je vàrlo neredno i nemarno, a sada (g. 1842) izručio novomu uredniku (g. *Masalskomu*). — 4. *Otečestvennyja zapiski*. Nemožemo se ustručiti, te nebi pohvalili neutrudnu poslenost urednika (g. *Kraševskoga*) *). Taj časopis biaše pr. g. pun zna-

---

*) Uzgredice napominjemo, da je taj g. Kraševski rodj. Rus, te nejma nikakvoga srodstva s glasovitim pěsnikom i prosaistom poljskim, g. *Kraševskim*, koj u Vilni živе kao čelovodja tako zvane škole litvanske (vidi u II. knj *Kola* članak „Pregled Poljske Literature“). *Ur*

menitih sastavakah kao što su n. p. *Wzglad na primorskije punkti Kitaja; razdělenije poezii na rody i vidy; istorija avtomatov i androidov; Techas* (Texas?) *v prežnem i nyněšnem svojem sostojanii* itd. — 5. *Biblioteka dla čtenija.* Urednik toga časopia (g. *Senkovsky*) stara se više za to, da štioce švoje zabavlja nego li da ih uči. P. g. donio je roman od g. *Kukolnika* pod imenom «Evelina de Valierot», dělo koje ima zaunimnih stranah. Razprava o hexametru ruskom od istoga urednika baš se nimalo nesudara sa istom stvarju. Čini se, kao da se g. spisatelj samo šali. — 6. *Sovremennik* (pod uredjenjem g. *Pletnjeva*). U njem bilo je mnogo prekrasnih (originalnih) članakah. Izmedju prevodah napominjem «uzore skandinavske poesie.» — 7. *Ruski věstnik* (pod uredjenjem. g. *Polevoga, Kukolnika* i *Greča*). Sastavci toga časopisa ponajviše su vàrlo suhoparni.

Sada još několiko rěčih o književnih novinah, što izlaze u listovih na način političnih novinah. 1. *Sěvernaja Pčela* (pod uredjenjem *Bulgarina* i *Greča*) izlazi svaki dan po jedan gàrdni list, i donosi kratkih političkih novostih, govori o literaturi, teatru, muziki i modi, oglašujuć i cěnu najnoviih knjigah itd. Ta je pčela vàrlo zanovetljiva, i kao što ima ljudih, koji običaju svaki dan jednu istu oblačiti haljinu, tako ima i kod nas ljudih, koji običaju svaki dan čitati »sěvernuju pčelu». — 2. Tako nazvana *literaturnaja Gazetta* (pod uredjenjem g. *Kona*) izlazi svake nedělje po jedan svežčić. Te novine odlikovahu se osobito věrnimi razpravami o dramatičnih proizvodih i igri akterah. U njih ima i pověstih i pomanjih igrokazah. Ja ovdě neću spominjati ostalih raznih političkih i službenih novinah, kojih izlazi u Ruskoj sila (u svakoj gubernii barem po jedne), i koje svagda odgovaraju svàrsi svojoj.

Sad da preglednemo krasnu literaturu! Ta strana našega književstva nadarila nas je pr. g. dovoljnim brojem originalnih proizvodah, blistajućih visokim dostojanstvom. Pozivam se ovdě na děla, izdana posebnimi knjigami, kao i na ono, šta se je putem časopisah i novinah bělomu světu ukazalo. Godinu 1841. pozdravila je radostno IX. X. i XI. knjiga raznih dělah uznešenoga pešnika našega, neumàrloga *Puškina* (njegovu preranu smàrt još i do dan danas doplakali nismo). U «otečestvennih zapiscih» mnogo je bilo prekrasnih pěsamah *Lermontova*, kojega je takodjer smàrt stigla u nevrěme pod mladost i istim načinom kao *Puškina* (i Lermontov poginu u dvoboju 15. sàrpnja 1841). I š njim propade književstvu ruskomu mnogo prekrasnih nadah. Isti časopis donosio je takodjer lěpih pěsamah od *Koljcova* u narodnom duhu složenih. *) Koljcove pěsme nose na čelu pečat visoke pěsničke uzneše-

*) *Koljcov* je čověk samouk, prosti mesar iz Voroneža. Hvala Bogu, ima i naša nova literatura svoga Koljcova, koj istina nepiše pěsamah kao Koljcov, nu umi

nosti. Izašle su takodjer pěsme *knjeginje Rostopčinove***) te žarke zvězde na obzoru literature ruske. Vila njezina sjaje divnom čarobom, blistajući dubokimi misli i skladnostju rižamah. Na světlo su izašle takodjer pěsme *Kozlova* (tretje izdanje) *i pitičeskije opyty* gospodične *Kulmanove* (drugo izdanje). I gdčna *Kulmanova* već se pod mlade godine prestavi na nesrěću, koju gorko čuti literatura ruska. *Saharova* već tretji put izdana *skazanija ruskago naroda*, i pàrva knjiga *Ruskih nar. pripovědkih* bogate su sbirke pametnikah o ruskoj starini, koje i oči ostalih slavenskih narodah na se obratjaju. Izašlo je drugo izdanje *Revizora* vesele igre od umnostnog našega mladog pisaoca *Gogolja*. Taj komad davao se je s velikim uspěhom na kazalištu; pa i zaista spada medju najbolje proizvode knjiženstva našeg. Tu trěba takodjer napomenuti roman od *Lermontova* »*Giroj našego vrěmeni*« plod do duše poetičan: sama misao njegova i slikovanje karakterah pokazuje, da je pisalac izvanredan umětnik. Rusko je knjiženstvo pr. g. neobičnu silu izplodilo pověstih, u kojih se većinom kao u zàrcalu vàrlo věrno vidi suvrěmeni život naš. Evo imena najpoglavitiih pisalacah od pověstih: Grof *Sollogub*, *Panajev*, *Kukolnik*, *Senkovski*, gospoja *Han*, knez *Odojevski*, *Grebenka*, Gja. *Zakrevska*, *Dal*, i mnogi drugi, što nepodpisuju svoje ime. Stranom spadaju k literaturi krasnoj i slědujuća dva děla, zato ih i ovdě napominjem: 1. *Sto ruskih literatorov*. 2. *Ruskaja beséda*. Naměravali su, da se od sto ruskih literatorah izdaje svake godine po jedna knjiga, u koju bi se imalo ulagat po deset obrazacah od deset pisalacah, zajedno sa sastavci njihovimi. Od toga děla izdana bi jurve druga knjiga troškom knjigotàržca *Smirdina*. (U obće trěba opazit, da se naměra ta izpuni bez ikakve zaprěke, odgovorivši podpuno svàrsi svojoj). Medjutim raznio se glas, da je *Smirdin*, koj je toliko dobra učinio literaturi ruskoj, izdavajuć i razprostranjivajuć bolje knjige ruske, dospěvao već u siromaštvo i propast s književnom svojom tergovinom.***) Da priteku Smirdinu u pomoć porazgovore se pisaoci, i odlučiše, da će na njegovu korist sastavit sbirku svojih noviih dělah, izdavajući ih

---

opet věšto udariti perom u prostom slogu. Ima li domorodca, koj neće pri tih rečih pomislit na pisaoca od „Pogleda u Bosnu„? koj kao i *Koljcov* nije nikakovih višjih školah učio; nu sa svim tim na našu sramotu bolje piše nego li većina izmedju nas (tako zvane) visokoučene gospode? Um se nekupuje u školah. *Ur.*

**) Kći glasovitog gubernatora *Rostopčina*, koj je g. 1812. upravljao Moskvom, i pàrvi dao povod golemoj odluci: da se taj starodavni grad zapali, ako bi uspěli Francuzi u njega unići; što se (kako znamo) i učini.

***) Smirdin izdao je svojim troškom ruskih knjigah za 10,000,000 rubaljah assignacie. Samim pisaocem platio je honorara 1,370,535 rubaljah (Rub. jedan assignacie iznosi u našem novcu oko 28 kr. sr.)

pod imenom »Ruskaja Besěda« I od toga děla izašle su do konca pr. g. dvě knjige, bogate i znamenite po svom sadàržaju.

Sada nešto o prevodih! G. *Ketčer* nastoji prevesti u prosi čitavoga *Shakespeara*, i već bi od tog prevoda g. 1841. tiskano pet komadah.*) Prevod taj prekrasno je pošo za rukom. Časopisi donosili su takodjer dobrih prevodah od *Shakespeara*, n. p. u »Otečestvennih zapiscih« čitali smo komad »*Dvanaesta noć*«; u »Panteonu ruskoga i sviuh ostalih teatrah« *Romea i Juliu*; u »Biblioteci čtenja« *San u oči Ivanja* i dr. Bilo je u časopisih i drugih prevodah boljih i prevedenja vrědnih romanah n. p. *Vittoria Accorombona*, dělo Ludvika Tiecka (u Ot. zap.); *Oliver Twist* iz engleskoga od *Dikensa* (*Boza*) u ist. časop., nespomenuvši ostalih. Na posebice izašo je roman od *Coopera* »*Putevoditelj v. Pustyně* ili *Ozero-more*; *Fritjof* pěsma od *Tegnera* (iz švedskog); *Clavigo* drama od *W. Göthea* i ostala. Evo samo boljih prevodah! da se prodjemo ostalih proizvodah te struke, kojih imade sila, nu koji neprelaze granicu svakidanje vrědnosti.

Učena struka knjiženstva našeg odlikuje se izvanrednim životom i učenom dubljinom. Pojaviše se g. 1841. děla učena od velike cěne i važnosti. Evo najzanimiviih! *Opisanije Finlandskoj vojny na suhom puti i na morě v 1808 i 1809 g. od g. Michailovskoga Danilevskoga.* Pisalac càrpiaše iz bogatih kladenacah, slažući dělo o toj rati, koja predhodiaše razkàršenje sile francuske, nad čitavom Europom vladajuće u, ono doba, kad žar plamteće Moskve objavi zoru novoga života narodu ruskom. *O Rossii v carstvovanii Aleksija Michajloviča*, suvrěmeno dělo *Grigorija Košichina.* Original rukopisa ovog iznajden bi u biblioteci sveučilišta Upsalskoga. Dělo vàrlo znamenito po dogadjajih opisanih u njem. — *Enciklopedie zakonoveděnija* od *Konst. Nevolina* 2 knjige. Dělo ovo sadàržaje bogata iznašastja u ruskoj literatnri, kao i na obće i u polju inostranih knjiženstvah. Prevedena bi već i na němački jezik, i tim je i Ruska urodila plod uresivajući blagajnicu europejskoga prosvětjenja. U ovoj knjizi opreděluje pisalac glavna ponetja naukah zakonoznanstvenih, i na tom temelju izlaže obći njihov sastav gledeć na sadàržaj i formu. U 2goj knjizi sistematično razsvětljuje sastav izvedenih takovim načinom posebnih naukah zakonoznanstva takodjer gledeć na sadàržaj i formu. *Osnovanija ugolovnago sudoproizvodstva od Barševa* imaju svoju prednost u izloženju stvarih i stanovitu svoju cěnu gledeć na praktičnu korist. — *Uralskij hrebet v fiziko-geografičeskom i mineralogičeskom otnošenijah* od prof. *Ščurovskoga.* Dělo vàrlo zaunimno. Pisalac je svojim nogama putovao po uralskom hàrbtu (pogorju), opišući ga cěla, kako se

*) Već odprie ima u ruskom prevod jedan od Shakespeara. *Vrončenko* preveo je prekrasno *Hamleta.*

uzduž i poprěko proteže, počimajući od najsěvernieg kraja sprama Nove-zemlje tja do najjužnieg konca, gdě iztiče, gubeći se u neizměrnih stepah (ravnicah) kirgižkih. I za ovo dělo čuje se, da je već prevedeno na jezik francuski.— *Kitaj, jego žiteli, nravy, obyčaji, prosvěščenije* od kaludjera *Jakinfa* (Hyacintha). Pisalac je već slavno poznat po Europi kao izvàrstan sinolog (znalac Kitaja). Dělo njegovo donosi bogatih izvěstjah o Kitaju (Kini.) «Ne bez mudre svàrhe postavila je providnost višnja Rusku izmedju Europe i Asie (govori ruski něki časopis). Od Ruske i posrědicom Ruske 50 miliunah Aziatah očekiva blago světlo čověčanske izobraženosti, za kojom već davno čezne. Od nje ima Europa càrpiti znanje o Azii. Ruska će pokazat Europi staru tu kolěvku čověčanstva s pravoga lica, a budućnost sudit, šta Ruska učini u korist tolike sile najsirovie strane světa: zato je sad na duši učenih Rusah, da upoznavaju Europu s Aziom! Kaludjer *Jakinf* upozna se temeljito s Kitajem, gledeć na njegov javni i domaći život, stanujući tu već 15 godinah.«— *Putešestvije poševernym beregam Sybirii, po Ledovitomu morji, soveršennoje v* 1820, 1821, 1822 *i* 1824 g. expedicijeju *Ferd. von Wrangela.* Dokazom, na koliko je znamenito i zanimivo to dělo, napomenut trěba samo to, što su ga već Němci, Englezi i Francuzi preveli na svoj jezik. Petrogradska *Akademia nauk* izdala je važan dodatak k putopisu tomu, koj donosi opazke o Ledenom moru, santah (ledenih klisurah), o sěvernoj luči, o vožnji pomočju pasah, o jezicih onděšnjih pukah, itd. Dodatku tomu priloženi su obrazci. — *Kartinnaja Gallereja* ili systematična sbirka slikah od sviuh vàrstih čověčanskoga znanja. Izvàrstno kamenotisno izdanje u 3 strane. Jedva bi bilo moguće u kratkom tom članku izbrojiti poimence sve predmete, koje ta galerija zaključuje u nebrojnih svojih slikah: tako n. p. (da napomenemo samo jednu) ista vàrsta: *Mithologija i věra* ima do 800 obrazacah s izjasnjenji. G. *Plušar,* izdavalac te galerije, učini tím veliku službu čitaocem svakovàrstnim, baš kao da bi bio izdao encyklopedični rěčnik. — *Opyt alfavitnago ukazatela k ruskim periodičeskim izdanijam,* sastavljen *Ivanom Bystrovim* (hystorična strana, svezak I.), pokus premda baš još nesavàršen. nu sa svim tim ima i on svoju odnosnu cěnu. — *Lekcii statistiki* od prof. *Rosťavskoga.* Dělo ovo ima u sebi prostranih i věrnih izvěstjah. *Ruskij enciklopedičeskij lexikon,* tom XVII. (Dio-Djat). Dělo obćekoristno i bez prigovora podpuno. Ta (XVII.) knjiga sadàržava više 350 članakah. — *Istorija smutnago vrěmeni v Rossii v načale XVII. věka* od *Buturlina,* 2 strane. Važan prinesak za ljude, što se bave ruskom dogodovštinom. — *Obrázcy sloviano-ruskago drevlepisanija* izd. prof. *Pogodinom.* U to dělo uloženo je spisakah (fac-similah) iz psaltira, pisanog na pargamenu u Bugarskoj u XI. ili XII. stolětju, iz evangjelja pisanog g. 1125. Pored toga

noviih spisakah, dopirućih do god. 1720; svega ukupno 20 komadah. — *Drevnije i nyněšnije Bolgare; v političeskom, narodopisnom, istoričeskom i religiosnom ich otnošenijach k Rossianom* (historično-kritično iztraživanje *Jurja Wenelina*) st. II. (str. I. izašla je već g. 1829). U tom plodu iztraživanja g. Wenelina, kojega nam tako rano ljuta smàrt ugrabi, ima mnoga opazkih, razprostirućih žarko světlo po tamnih městih slavenštine. — *Juridičeskija zapiski*, izd. *Petrom Redkinim*, tom I. Ugodno pojavljenje ruskoga knjiženstva u struci učenoj. U ovoj pàrvoj knjizi ima izmedju drugih sastavakah jedan: *Sostojanije voprosa o smertnoj kazni v naše vremja v Europě i Amerikě* (stanje pitanja o smàrtnoj pedepsi u naše vrěme u Europi i Americi); *vopros o literaturnoj sobstvennosti s točki zrěnija narodnago prava*: (Pitanje o književnom vlastničtvu) i dr. — *Pravda vselenskoj cerkvi, o rimskoj i pročich patriaršich kafedrach.* U tom dělu razmatra pisalac čistotu pravoslavne věre, càrpajući dokaze svoje iz evangjelskoga kladença. Knjiga je pisana vàrlo krasnorěčno, te je imala kod ruskog čitajućeg světa vàrlo velik uspěh. — *Zapiski* 1814 *i* 1815 *g. Michajlovskago — Danilevskago.* Pisalac te knjige postao je u Ruskoj gotovo narodnim ljubimcem. Broj njegovih štiocah raste dan na dan, što dokazuje već 3. izdanje njegovih zapisakah. — *Rukovodstvo k sveobščej istorii od D-ra Lorenca* I. (Drevnaja istorija.) Dělo to moglo bi krasiti i svaku inostranu literaturu.

Eto vam kratki pregled ruske literature od g. 1841. Nemože se tajiti, da se je te godine vàrlo mnogo pojavilo utěšnih dělah, osobito od učene vàrsti. Narodno izobraženje u Ruskoj naravski napredujući, bàrzo se razširuje. Ljubav za čitanjem svake godine raste. Javni dokaz toga jest znameniti broj časopisah i novinah, od kojih izlazi svaki dan po list ili svakoga měseca po knjiga od 25—30 tiskanih tabakah, nespominjajuć drugih knjigah i knjižurinah, kojih izdanje stoji mnogo truda i troška. Tim hvala Bogu vidimo, da broj takvih dělah skače svake godine, što do duše nebi bilo, da ima sve manje štiocah.

Opazujemo pored toga još i drugu okolnost. U najnovie doba pojavi se silno teženje k upoznanju i proučenju ostalih slavenskih jezikah i literaturah. O toj struci nauke bilo je različitih članakah u glavnih ruskih časopisih, n. p. *u žurnalu ministerstva dla narodnago prosvěščenija* kao i u *Moskvitjaninu* i *Majaku.* Temeljita nauka narěčjah drugih Slavenah, od koje se dižu stolice na sviuh sveučilištih ruskih, porodit će velik prevrat u literaturi ruskoj, i dovesti ju na pravi slavenski put, oslobodivši ju od onog upliva inostranih literaturah, koj nimalo neuzvišuje pravac knjiženstva ruskoga, nego mu dapače i put zatvara k onoj sili (massi) naroda, koju trěba da prosvěti. Da plod taj něće biti

štetan, nego zdrav i spasonosan, o tom neće nitko dvoumiti, koj znade, kakvim putem i kakvimi posrědicami trěba da se izobražava narod. Dojduće godine o tom će nas možebiti već uvěriti istinom. Bog bi dao!

Prof. **Petar Dubrovski.**

Najnovije věsti.

O literaturi ruskoj i poljskoj.

(Izlomak iz pisma g. *P. Dubrovskoga*)

— — —. Priobćujem Vam několiko književnih novostih. *Ruska literatura.* U Petrogradu izać će do koj dan ruski *Dantova* »*Divina comedia*«, koju prevodi gj. *Kologrivova*. G. *Timkovski* počima s ovom godinom izdavati podpuni španjolski teatar. Počeo je prevod s *Kalderonom*. *A. N. Demidov* izdade u Parižu »pute šestvije v južnuju Rossiju« u 4 knjige, s prekrasnimi obrazci. G. *Markovič* izdao je «istoriju Maľorossii« — dělo vàrlo lěpo i znamenito. Izašo je takodjer ruski almanak za g. 1843 zvan »Utrennaja Zarja«, (izdavatelj g. *Wľadisľavlev*). Lětošnja knjiga donosi članakah od pàrvih ruskih pisacah i osam prekrasnih nadorězah (Stalstiche). Izmedju pěsamah najviše blista »Wallerik« poslědnja pěsan pokojnoga *Lermontova*, a izmedju pověstih »Medvěd« pripovědka od grofa *Sollloguba* i «Ribnik» od *Grebenke*. — G. *Moroškin* izdao je nedavno dělo »Istoriko-kritičeskija izslědovanija o Russach i Sľavjanach». Priznavajući stare *Varjage* i *Russe* za Slavene, kaže g. *Moroškin* za potvàrditi svoje mnjenje, da je bilo onda izvan Russah kijevskih takodjer Russah germanskih pri blatskom moru; Russah germanskih pri němačkom moru, Russah moravskih i *bohemskih*, Russah sàrbskih, Russah bugarskih na dolnjem Dunaju, i Russah hvalinskih na kaspiskom moru; Russah na jadranskom moru; Russah bazelskih u zemlji Ravrakah ili na gornjem Dunaju. — Po svemu tomu dělu vidi se, da je g. M. vàrlo mnogo čitao i obširno učio, te da je i kadšta proniknuo do jezgre, izjavljajući lěpe i směle nade za budućnost Slavenah; — nu gledeć na njegovo mnjenje u obće dalo bi se mnogo kazati (da bogme!! *U.*) — U Petrogradu izašla su děla *Nikoľaja Gogola* u 4 knjige (ukupno — 120 tiskanih tabakah), prekrasni darak literature ruske. *Gogol* je sada kod nas pàrvi pisalac u vàrsti pripověďnoj. Najnovii plod njegova pera »Mertvija duši» koj je nedavno izašo, veliku je kod nas porodio buku. — U taj čas primio sam 12. dio časopisa «Otečestvennyja zapiski» od pr. g. Eto vam je silna, tusta knjižetina od 20 tiskanih tabakah!!.

Pored krasnih pěsamah donosi ona i od pokojne gospodje *Han* (koja nedavno umre) drugu stranu romana« Ljuboňka«, izvan toga u prevodu »Melchiora« (iz engl.); «Dunajskuju expediciju 1829. g. *Glěbova*;» «lečenije boleznej iskustvom i naturoju»; «sovrěmennujů chroniku Rossii; obozrěnije sovremennago dviženija ruskago zakonodatelstva itd. — «Stichotvorenija *Vladimira Venediktova.* Dio I. (Petrograd 1842). *Venediktov* spada u pàrvu vàrstu pèsnikah naših. — »Naši spisanije s naturi Ruskimi» (našinci slikovani po naravi od Rusah). Svezak 13. Dělo humoristično, vàrlo krasno uredjeno. — »Istorija gosudarstva rossijskago, od N. M. *Karamzina*« U Petrogradu 1842. Ovo je peto izdanje dogodovštine glasovitoga Karamzina. Izdanje to razredjeno je na 3 debele knjige, od kojih će opet izlazit svaka na četiri strane razděljena. Pàrve dvě knjige (8 stranah) već su na světlu. — »Istorija Německoj Ganzy« Dělo g. Dr. *Raušnika* (Moskva 1842). Dělo to čini 16. i 17. svezak od biblioteke sveobće dogodovštine. — Evo u kratko još imena od několiko boljih knjigah od pr. g. — 1. »Opyt teorii izjaščnoj slovesnosti« (krasne literature) (Petrograd 1842). — 2. »Gosudarstvenaja vněšnaja torgovlja 1841 g. v raznych jeja vidach«, (Petrograd 1842). — 3. »Otčet obščestva russkih vračej v St. Peterburgu za 1842 g.« — 4. »Trudy imperatorskago vojnago ekonomičeskago obščestva za 1842 g.« (Petrograd 1842). — 5. »Praktičeskoje pčelovodstvo.« (Petrograd 1842). — 6. »Statičeskoje opisanije kitajskoj imperii« (Petrograd 1842). — 7. »Tatarskaja Grammatika» — od *Martinianu Ivanova* (Kazan 1842). — 8. »Tatarskaja chrestomatija« od istoga (Kazan 1842). 9. Měsecoslov na 1843 g. (Petrograd 1842) — 10. »Vseobščej učebnoj atlas, itd. — Evo znamenitija děla, što su meni došla u ruke. Neznatniih i drobniih stvarih ni neću da nabrajam. Uvěrujem vas, da takve vàrvnje i žurbe nije još bilo u našoj literaturi, kao baš sada što je. Svakoga měseca izilazi do 40 knjigah. — — A sada několiko rěčih o *literaturi poljskoj*.

I ovdě govorit ću samo o glavnih proizvodih a najpače o dělih, što izlaze u okrugu našega carstva. — *I. Kraševski*, po svoj prilici najplodnii izmedju sviuh pisalacah slavenskih, tiska opet u Varšavi golemo dělo u 4 knjige »Čarobni fenjer« obrazi našega vèka. Od istoga pisaoca izašlo je novo i umnoženo izdanje raznih pěsamah a pored tog i jedno dělo u prosi »Obrazy z życia i podróży (Wilno 1842); a doskora izać će od njega opet i drugo novo dělo »Pamiętniki do historyi obyczajów w Polsce z XVI. i XVII. wieku.« — Izašla je IV. knjiga prekrasnoga děla »Historya literatury polskiej« od M. *Višnievskoga*« (Krakov 1842. 8. str: 482). Knjiga ta govori po tanko o literaturi poljskoj od 15. věka. — Iz Poznanja dobili smo »Wyklad na lament proroka Jeremiasza« od svěštenika *Kučborskoga* (um. 1573). — U Varšavi izdaju gospoda *Baliński* i *Lipiński* »Opis starodavne Polske« pametnike stare lite-

rature. Izvan toga izašla su u Varšavi slědeća děla: 1. Pisma historyczne *Michała Balińskiego* (1843); 2. Myśli o wychowaniu kobiét, przez *Eleo. Ziemiecką* (1834, dělo prekrasno! 3. Stosunki książącego domu Radziwiłłów do domów książęcych w Niemczech (1843); 4. Podróże, przejazdki i przechadzki po Europie, przez *K. Pietrusińskiego* (1843); 5. Powieści staręgo uczyciela dla swoich młodych przyiaciól, przez *g. Dziekońskiego* (1843); 6. Pan Wojciech, wzór pracy i oszczędności, 2. knjige (izdanje II. 1843); 7. Pioski nie pioski, przez *Novosielskiego* (1843): 8. Jan Pieniążek, historyczna powieść s XX. w., przez *Miniszevskiego* (1843); 9. Niezapominajki, noworocznik (almanach) na r. 1843. wydan przez *K. Korwella;* 10. Pierwiosnek, noworocznik na r. 1843. wydan przez *Paulinę Krakową*. Almanak taj donosi članakah od samih gospodjah Poljskih. Gj. *Krakova* naměrava izdavat d. g. časopis za děcu po imenu »Zorza.« — Sad da se vratimo opet pram sěveru u Wilno, u najjače ognjište literature poljske. — U Vilni izplodi se i po broju i po izboru najviše koristi za literaturu poljsku. Evo najnovie knjige: 1. Obrazy domowego pożycia na Litwie. Pan Choroszcza. (Wilno 1842); 2. Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego, wojewody Wileńskiego, marszałka i kancelarza W. X. L. wydane przez *Lachovicza* (Wilno 1842. 8. str: 323); 3. Rusałka na r. 1842, wydana przez *Alexandra Grozę* (Najbolji almanak poljski) 4. Śpiewi kościelne dawnych kompozýtorów polskich, wyd. przez *Cichockiego*; 5. Umarli i żywi, dramat w 5 aktach, przez *Joz. Korzeniovskiego* (Wilno 1842) (prekrasan dram. proizvod!). 6. Dzieje wewnętrzne narodu Litewskiego z czasów Jana Sobieskiego i Augusta II. (Wilno 1842); 7. Sen w Podhorcech, napisał X. *Stanisław Chołoniewski* w Kameńcu Podolskiem (Wilno 1842); 8. Pisma *Edwarda Marianna* (Wilno 1843); 9. Rubon, pismo poswięcone pożyteczniéj rozrywce (koristnoj zabavi). Wydawca *Kazimierz Bujnicki*. — Evo glavne novosti i s jedne i s druge strane. O noviih drugi put!

U Varšavi d. 10. veljače 1842.

Prof. **Petar Dubrovski.**

IV.

Literatura južnih Slavenah.

a).

Knjižėnstvo Slovenacah.

Pošto bi se u gornjih stranah uvela němština u škole i poslove, najpače od vrěmena neumàrle carice Marie Teresie, i sve više razprostàrla za velikog njezinog sina Josipa, odcěpe se time vàrhovi od stabla, višji stališi od svoga kolěna, plemstvo od prostog puka. Samo jedan jedini stališ progoji taj naravski savez s manjom većom srěćom do dan danas, učinivši nastojanjem svojim, da se inorodnim življem nije satro isti zdrav živalj narodni — kao jedini uvět i posrědica za budući razvitak blagog světla prosvětjenosti i prave š njime skopčane srěće. Čim se odbijaše světovna gospoda od svoga naroda odmetjući se pod inostrano krilo, ostaje svěštenstvo věrno svomu kolěnu, kao najbližnji duševni njegov pobratim i susěd, čuvajući u njemu oganj narodnosti. Dočim su svetovni učitelji mučili děcu u pučnih skolah, i težke godinice trošili u taj konac, župnici i kapelani nastavljaše mlado svoje stado u školi i càrkvi u strahu prama Bogu i ljubavi prama bratu — a to narodnim živim jezikom pišući za njih knjige, i učeći ih čitati. Tudje slovo hladno kroz uho prolazi i nad sàrcem se razpàrši, nu živo domaće slovo ulazi u sàrce i zavlada dušom. Tako i kod naših Slovenacah od sve nemštine nenalaziš nijednog živog korena, kad děca jednom ostave školu, dočim se slovenština prime sàrca živog i draga mu ostane kroz vas věk. Tako sveštenikah věrnost i postojanost njihova učini, te sada u gornjih stranah neima gotovo nijedne duše slovenske, koja nebi razumila narodno pismo, i sve što u njem na světlo izadje žednom dušom čitala. Zato se može kazati, da možebiti izvan Česke i Moravske neima nijednog slavenskog prediela' gdé bi bilo toliko prosvěte u prostom narodu, koliko upravo medju Slovenci u Štajerskoj, Krajnskoj, Koruškoj, Tàrstjanskoj i Goričkoj. Pučna je literatura u ovih stranah bogata, svake godine izilazi sila knjigah iz tiskarnah Gradačkih, Cělovačkih, Ljubljanskih, Tàrstjanskih, Goričkih i Vidamskih, koje se trudom svěšten-

stva razpàrše po narodu, kao prěko noći rosa po travi i cvětju livadah. Knjiženstvo pučno tim se vàrlo krasno razvija, a narod prosvětjuje. Nepreostaje nam ino, nego jedna samo želja. U sv. pismu stoji. »Čověk neživе samo od hlěba, nego i od svake rěči božje.« Za rěč božju, da se razširi medju Slovence, narod bogu podobni, pobrinuše se žurno i marljivo pisaoci njegovi. Slovenska je izplodila toliko obilje knjigah pobožnih, da se takovim zakladom težko koja druga grana naroda ponositi može. Nastojanjem Slomšekovim razprostrani se medju Slovence takodjer dostatan broj knjižicah ukrašenih hranom pristojne i primèrne zabave. Nu pritom porad tolike skàrbi za kruhom nebeskim i vodom razveseljenja — pisaoci slovenski malo nezaboravisě na kruh zemaljski, bez kojeg nijedan narod — kao ni pojedini čověk — živěti nemože. Pored tolikih knjigah pobožnih i zabavnih u našem věku izplodi Slovenska vàrlo malo takovih dělah, koja bi smèrala na realno podučenje puka, kako da se ima vladati u svakdanjih svojih okolnostih i trudovih. Pokrajinska i kotarska poglavarstva razašiljaše medju narod pojedine naredbe kako si n. p. ima seljak čuvati svoju živinu od kuge i drugih bolestih. Nu naredbe te bile su u tako hàrdjavom i robskom prevodu, da ih puk niti razumio nije. Tek u najnovie vrěme (ako se nevaramo) izašlo je — najpače u Krajnskoj — knjižicah o tom, kako trěba gledati pčele, gojiti goved ili konje, cěpiti voće, kàrmiti bube svilu preduće i. t. d. Da se je time znamenito promaklo gospodarstvo medju Slovenci, o tom neće nitko dvojiti. Nu pravo krasno světlo sunce ogranulo je gospodara Slovenskog, pošto bi Nj. C. V. arkiherceg Johan obratio oči gospodarskoga družtva za Krajnsku na to, da trěba glavna njihova dužnost da bude, dělovati neprestano na seljaka, što se jedino srědstvom prirodjenoga mu jezika s uspěhom učiniti može. Tekuće bi se dakle godine položio čvàrsti temelj izobraženosti Slovenca u toj vàrsti. Družtvo to izposlovalo bi pod krilom Nj. C. Visosti dozvoljenje, da smie izdavati novine gospodarske za gradjana i seljaka slovenskog u jeziku slovenskom. Novine već izilaze i raznose luč realne prosvětjenosti puka po seoskih i gradjanskih kućah sviuh naših gornjih stranah. Plod kod tolike duševno pripravljene sile (masse) neće izostati. — A sada da obratimo oči naše na pojedina děla. Ja napominjem ovdě samo najpoglavitija, *) naj-

*) Kolo naše biaše bez muke steklo dopisnikah o literaturi českoj, poljskoj i ruskoj; nu pored toga moramo istinski izpověditi tugu našu, da (naime) ni s velikom mukom nebiaše tako srětno naći dušu, što bi mu věran razlog davala o tome, šta se u gornjih stranah gledeć na knjižestvo radja, te mu barem kàrstna imena dělah priobćivala. Iz Gradca do Zagreba neima više od 19 miljah, nu sa svim tim saznao je pisalac ovog članka stopàrv iz Lipskog jednog časopisa, da je u Gradcu Murkova slovnica izašla, a da se u Kolu o njezinoj cěni progovorit moglo, bio bi primoran iti glavom po nju iz Za-

paće ona, koja će imat cěnu i kod drugih Slavenah barem kod najbližnje južne bratje.

1. Theoretisch- praktische Anleitung der Slovenischen Sprache in Steiermark, Kärnthen, Krain und dem illyrischen Küstenlande, von *A. I. Murko.* Zweite umgearbeitete und sehr vermehrte Auflage. — Grätz 1843 — 8. str. 268.

Gornja grana južnih Slavenah razširuje se mnogo dalje nego što su medjaši Štajerske, Koruške, Krajnske, i kotar Tàrštjanski. Slovenci se razprostiru preko iztočnog i južnog medjaša Štajera u železnu i saladsku stolicu Ugàrske, po čitavom Medjimurju, odtuda u gjurgjevačku i križevačku regimentu, po čitavoj Horvatskoj izmedju Drave, Save i Kupe, a odtuda u sěverni kraj Slavonie do blizu Požege; a s one strane Kupe u bansku regimentu do Petrinje, a više Karlovca daleko u gorske kotare; a u sěveru iz Krajnske u Goricu i Friul do Starog město (Čividale) i blizu do Vidma (Udine). Jednom rěčju: slovenski se svuda govori, gdě se god upotrěbljava *kaj* města *ča* ili *što* (o toj stvari govorit ćemo na sgodnom městu obširnie). Grana slovenska (vindička) razděljuje se opet na dva reda, ili dvě strane; na *panonsku* i *korutansku.* Oko jedne prilike ide medjaš izmedju te dvě strane — iz Ugàrske: od Rabe do Radgone na Muri; odtuda posrěd Slovenskih goricah do Maribora na Dravu; odtuda uz desnu obalu Drave do Optuja; odtuda prama jugu do Rogatca; tu prelazi medjaš Horvatske i dolazi blizu Krapine, a odtuda teče posrěd gornjeg Zagorja izmedju Krapine (potoka) i Sutle na Savu blizu Samobora. Odtuda pa do Primorja, gdě na stare Hàrvate (čakavce) udara, težko će tko moći naznačiti medjaš, budući se tu tečajem vrěmena ugvozdila medju Slovence silna šaka grane štokavske (Žumberski Uskoci); a u gorskom kotaru opet su tako poměšani staroseoci s naselbinami iz Krajnske, da je iz toga proizašla i směsa u narěčjih *). Kod obodvě te strane opazit ćeš gotovo onaj isti značaj u gramatici i skladu rěčih n. p. pomanjkanje padeža zvateljnog, pripověduog vrěměna, one iste značajne glasnike n. p. opredělujući (beweglicher) vokal *e*, prelazak staroslavenskog ж, (polj *ą* rus. *u*) u glas, koj se

greba u Celje, kao u najbližnje město, gdě se prodaje. — Kad će se jednom dignuti ti zidovi, koji nas književno razstavljaju? Sve viče na nas pisaoce, mi sami da smo tomu krivi. Nu šta će pisalac? Njegovo je oružje trublja rěči. Al tu napomaže trublja, zašto zidovi ti nisu bedemi od Jerika.

*) Kažu da tu ima i mnogo naroda s imeni češkimi (osobito u Vàrbovskom), iz česa zaključuju, da se tu u staro doba i više porodicah čeških naselilo.

u raznih stranah měnja izmedju *a*, *o*, *u*, pretvaranje *t* u *č* (tvàrdi) a ne u *ć* ili *tj*, kao što to biva kod grane štokavske i čakavske. Razlika izmedju narěčja panonskog i korutanskog stoji glavno u skladu rěčih, udaranju glasa — i u tom, da panonski Slovenci izgovaraju samoglasnike čistje i razgovetnie od korutanskih, koji ljube glasove mukle i dvoglasnike (diphtonge). — Iz toga pregleda uvidjamo, da je g. Murko *) u svojoj slovnici pàrvu (panonsku) stranu sasvim mimo išó. Uzrok postupanja tog naći ćemo u svàrsi děla njegovog. Murko je pisao dělo svoje za korist onih ljudih, koje će càrkovna ili svetovna vlast razměstiti u službe kod Slovenacah korutanskih, pa će im dakle biti od potrěbe znanje narěčja tih stranah. — Murkovo dělo bilo je već u pàrvom izdanju od velike praktične koristi. Novo to izdanje znatno je popravio i pomnožio g. p., a time i cěnu unutàrnju děla znamenito uzvisio. Izvan tih unutàrnjih dobrih proměnah imamo zahvaliti g. Murku i na tom, što je nami dělom svojim ruku pružio k slozi bratskoj u pismu, upotrěbivši u svojoj slovnici pravopis naš**), što će zaista dati povod, da se ta proměna malo po malo uvede takodjer u sve škole i knjige slovenske (barem se već od poslě predaje jezik slovenski na cělovačkoj akademii s novim pravopisom).

2. Slovenske pèsmi krajnskiga naróda. Svezik I v Ljubljani 1840 — 8. str. 126 (donosi 46 komadah). Svezik II v Ljubljani 1839. str. 142 (don. 34 kom). Svez. III 1841 str. 142 (don 46 kom). Svez. IV. 1842. str. 142 (don. 45 kom).

O pàrvom svezku tog děla obširna se razprava nalazi u predgovoru k «Nar. pěsmam, što se pěvaju po Štajeru, Krajnskom itd..» (Zagreb (1839). Što se tiče tri ostala svezka, kazati trěba, da su istim duhom uredjena. Tko skuplja pèsme *narodne*, trěba

*) G. Dr. Murko rodio se je u Slovenskih goricah, kod S. Luparta, gdě (oko jedne prilike) teče medjaš izmedju panonskog i korutanskog narěčja. —

**) U knjizi II., Jahrbücher für slav. Literatur 1843, progovorio bi recensenat něki o toj slovnici, ukoravajući g. Murka porad toga, što nije primio u njoj pravopis naš, nego bi se (kaže) dàržao českoga. Nu mi pročitavši tu slovnicu, nenalazismo nigdě ništa, što bi nas moglo zanesti na misao g. recensenta. G. M. upotrěbio je po čitavom svom dělu ona ista razlikujuća slova, kojih se mi služimo u književnom jeziku — do jedno dvojice *ě* i *ć* (město *ě* metnuo bi M. *é* jerbo se običaje od starine onako pisati, a město *ć* piše *č*, jerbo Slovenci nečine razliku izmedju *č* i *ć* nego izgovaraju oboje tvàrdo). Po svoj prilici zavede na tu krivu opažnju g. r. to, što se u poslědnjih dviuh pěsamah, priloženih praktičnoj strani slovnice, piše: *d'vica, bit' vidit', slovet', vjet', Zal'ka, Ljubljan'ca:* Nu mi ga uvěrujemo da se taj *d', t', l', n',* neizgovara na način češki kao *dj, tj, lj, nj*, nego prosto kao *d, t, l, n,* a bilježka (') znači samo da je pěsnik porad versa izostavio samoglasnik (i). —

da pazi na svaku i najmanju razliku gledé na jezik i izgovor njegov, da ništa neizostavi i ništa nedodaje, nego da sve (u koliko je moguće) onako zabilježi, kako koju pěsan čuje pěvati (makar se i činilo kadkada, da je prosto). Pored toga trěba, da imenuje i město, na kojem je koj komad zabilježio. Posao taj čini se, da je vàrlo prost i nimalo trudan (i meni se tako čini). Nu žalibože, uči nas vrěme, te mora da je vàrlo težak, jerbo imamo pored mnogih dobrih sbirkah i puno hàrdjavih. Što se tiče Krajnske, to je ona valjda izmedju sviuh slovenskih predělah najnesrětnia. Ima bogatu sbirku, ali neima kritične sbirke; sbirke, od koje komadi nebi bili prekrojeni i lišeni městnih svojih dražestih, jerbo se iz licah izdanih nemože razanati, odkuda je koj rodom i domom. Bog će dati, te će mladje pleme, koje je bolje proučilo, što je narod i njegova prirodjena literatura? ono popraviti, što su pokvarili starii, zanešeni vatrom pretěranog purisma i zlo upotrěbljene centralisacie. Nu tomu je već krajna doba. Žito je zrělo. Još desetak godinah, pa tomu božjemu daru, ako se bàrže nepokupi, neće više biti ni traga.

3. Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fischen i t. d. von Heinrich Freyer, Mag. der Pharmacie und Custos des Landesmuseums in Laibach. (Laibach 1842). 8. str. 90.

G. Freyer rodom Kranjac iz Idrie, uznešen domorodac, ljubitelj zavičaja i naroda svoga, spada bez prigovora medju najmarljivie i najzaslužnie glave u Krajnskoj. Trěba samo da čověk razgleda museum Ljubljanski. Tu vlada u svemu najlěpši poredak, stvari su lěpo razměštjene, i pod svakoj stoji napis latinski, naški i němački. To je plod brige njegove. Nu F. ima takodjer kao literat izmedju pàrvih město. Nepiše (istina) naški; nu i jezikom inostranim pišući, nepropusti nikad urediti děla svoja onako, da nebi doněla i za slavenštinu po koje zlatno zàrnce. Prie několiko godinah izdade registar od sviuh njemu poznatih travah i rastljinah Krajnske, s imeni latinskimi i slovenskimi, po koliko ih je poznao, i razpošlje to po domovini, pozivajući gospodu zemljake, da mu slov. imena od travah, za koja on nje znao, nadoměste i nedostatna poprave. Od gradiva, što je tim steko, naměrava složiti podpunu botaniku Krajnske (němački i slovenski). A prie několiko měsecih oglasio je velik krajobraz Krajnske, u kojem će se nalazit imena od sviuh gradovah, gradićah, podàrtinah, selah, dvorovah znatnih, i drugih znamenitiih městah, rěkah, potokah, vrělah, planinah, gorah, bàrdah, dragah, dolinah, ravnicah, dubravah, poljah i t. d. (u jeziku našem i němačkom). To će dělo izaći u 16 stranah do svàrhe t. g.*) — Dělce »Fauna« što pred na-

*) Krajobraz taj stati će 8. fr. Predbrojiti se može u čitaonici zagrebačkoj.

mi leži, polag slavnog Cuviera uredjeno, donosi imena (latinska, slovenska i němačka) od sviuh zvěrih, domaće živine, ticah, gmižućih živinicah i ribah, što se nalaze u Krajnskoj, zajedno i s krajevi i městi, u kojih su se udomile. Na koncu děla nalazi se podpuno kazalo od tih stvarih u rečena tri jezika. Iz toga, će svaki prirode izpitatelj uviditi, da je knjiga ta lěp dodatak za dogodovštinu prirodoslovja, najpače moći će se njom na svoju korist služiti svaki, koj trěba vodju za iztraživanje zoologie Krajnske.

4. Blaže ino Nežica v nedelski šoli. Učiteljam ino učencam za pokušnjo spisal Antun Slomšek, vozeniški fajmošter v. Celi 1842. v. 8. str. XVI. 292.

U gornjih naših stranah najplodnii je spisatelj pučnih knjigah g. Slomšek. Knjige njegove odlikuju se narodnim značajem, prostim i razgovetnim slogom, zato ih i nalaziš u svakoj gotovo seoskoj kući slov. Štajera i Koruške. Njih čita rado domaćin, kao i děca po školah i pastiri na paši. Nu věncem dělah njegovih moramo da nazovemo knjigu gori napomenutu. U njoj ima tolik (dobar i bogat) izbor stvarih, da bi činila diku i svakoj drugoj literaturi puka, dapače i prosvěstjenieg, nego što je naš. Dělo je razredjeno na 52 glave, koje sadàržavaju sve ono, šta trěba da znade slovenski naš mladi seljak — od najdrobnie travice na zemlji, koju svaki dan vidi, i do najgolemie luči na nebu, koje světlost i toplotu uživa. Na koncu děla ima četiri kamenom tiskane prilike na osam listah, koje kažu, kako se ima děte nastavljati u pisanju, kako se zemlja okreće oko sunca i opet kako obilazi měsec oko zemlje i sunca, i kakve iz toga slěde proměne i na nebu i na zemlji. U prilici poslědnjoj izobrazuju se sve otrovne trave i bilja, od kojih se nalazi u knjižici nauk, kako da ih čověk razpoznati može od zdravih, i kako se ima čuvati od njih. Medju njimi naći češ takodjer sliku od běsna psa, a u knjizi opet nauk, kako se imadu lěčiti ljudi, ranjeni tim běsnilom. Koliko tu ima nauke, i koliko opet pored toga čiste morali! Bilo bi od velike koristi za děcu i odrasle ljudi dolnjih naših stranah, da se tko pera lati, i dělo to prevede na štokavski s několiko proměnah, shodnih i priměrnih okolnostim i potrěbštinam istih stranah.

5. Sedim sinov povést od J. Žemlja V. Ljubljani 1843. Drugo izdanje. — 16-na.

O pàrvom izdanju pěsme te progovorili smo u I. knjizi Kola. Iz »novicah kmetijskih« saznali smo tu žalostnu sgodu, da se je župnik Žemlja m. rujna t. g. prestavio na bolji svět.

6. Bukve za kmeta, kako se ima pri kupovanju, plemenjenju, réji ino opravljanju konj sploh obnašati i t. d. spisal in na svétlo dal Dr. Janes Bleiveis,

zdravnik za živino, c. k. učenik zdravilstva za živino in tajnik c. k. kmetijske družbe v Ljubljani. Dél I. (v Ljubljani tiskom J. Blaznika) 1843 8. str. 84 —

U dělcu ovom uči g. Dr. Bl. po nalogu gospodarskog družtva Krajnske način, kojim se imadu gojiti, gledati i lěčiti konji, i na što ima paziti kmet, kupujući konje. U predgovoru obećava g. spisatelj, da će do koj čas složiti takodjer knjigu o gojenju i gledanju govedi, ovacah, kàrmakah i ostale kuće živine. I tako će se za malo vrěme Krajncu doskočiti knjigami o glavnih potrěbośah gospodarstva.

7. Kmetijske ino rokodeljske novice. Ljubljana 1843 — 4. Cěna. god. 1 fr. 30 kr. sr.

Taj gospodarski list izilazi svake nedělje po jedan put na polak tabaka. Tiska se troškom družtva gospodarskog u Krajnskoj. Urednik je g. Dr. Bleiweis. Svàrha časopisa napomenula se je već na početku članka toga, a kako ju postiže, o tom će se moći sudit tek poslě jedne godine. — God. cěna 2 for. 30 kr. sr.

b.

Knjiženstvo Hàrvatah.

(Produženje) *).

8. Temelji narodnoga i latinskoga jezika za početnike (od prof. Antuna Mažuranića). Drugo izdanje (u Zagrebu 1842) kod Fr. Županа. 8. str. 128.

Kod nas je u školah vladao običaj, da smo se inostrane jezike učili tudjim srědstvom, slovnicami na tudjih jezicih pisanimi. S kolikim smo trudom i gubitkom vrěmena k svàrsi puzili, o tom će se svaki od naših štiocah obavěstit najlaglje, ako pomisli opet na školska svoja godišta, na znoj, vruće dlani itd. Tek novo pokolěnje naše stade o neshodnosti takvog načina zbiljski misliti i govoriti, ter staro pravilo «od poznatoga trěba prelaziti k nepoznatom» na tom městu preporučati. I to je zaista put najkratji i

*) Vidi Kolo II. str. 103.

naravi najpriměrnii, kad se učeniku razlože pravila inostranog kojeg jezika onim jezikom, koj mu je prirodjen. Knjiga g. M—a bi pisana u tu svàrhu. I budući se do sad nisu običavala nastavljati děca naša u naucih narodnoga jezika, doskoči g. prof. nedostatku tomu, uredivši slovnicu svoju onako, da se učenik može razbistriti najpàrvo u svom narodnom jeziku, i tako ukrěpljen stupiti u propileje — latinske gramatike. Ima dakle u slovnici toj gramatična pravila od dva jezika: od našeg i latinskog. Pravila o narodnom jeziku vàrlo su razložena jednostavno i razumljivo. Osobito je hvale vrědan novi pokratjeni način, kojim se razlažu rěči samostavne i glagolji. I gledeć na nauk latinskog jezika prigàrlio je g. M. dobar način nemučeć mladež pravili odveć zapletenimi ter iznimkami pritežkimi. Da slovnicu tu učenici vàrlo cěne i gledaju, svědoči to, što je od nje poslě dviuh godinah izašlo drugo izdanje.

11. Buturica igrokazah narodnoga kazališta od Drag. Galca (u Zagrebu 1842) tiskom Dr. Lj. Gaja. 16. str. 138.

Već više putah razgovaraše se učeni o tome, šta da je lag lje: «napisati li izvorno jednu stvar dobro, ili prevesti šta god iz tudjeg jezika?» A većina bi odlučila, da je teže načiniti dobar prevod, nego li izvorna šta proizvesti. Istina, trěba za izvorno dělo da je čověk stvoren. Nu onaj, koj je na to stvoren, on će i stvar napisati dobro, jerbo gdě se rodi miso, tu će se roditi za nju i dostojan izraz. Nu mučnii je poso, prevadjajući stvar jednu. Tu trěba, da prevodilac tudje dobro razumi, misli tudjega pisaoca u se upije, tu sa svojim duhom stopi, i opet jednu po jednu iz tog divnog tvorila iznese na svět, prelivenu u priliku narodnog jezika. A to je poso do duše mučan, kojeg se čověk naučit može tek poslě više godinah od uvěštbavanja. — Nu vratjajmo se k našoj «Buturici.» Dělce to donosi dva šaljiva komada prevedena s němačkog: 1) P. Č. B. O. V. ili pozivna cedulja, lakàrdija od *Kocebua.* 2) «Tri otca na jedanput,» od istoga. Prevod od obadva komada nije baš savàršen. Prevodilac se je još dàržao više rěčih, nego duha. Nu tomu nije kriv nedostatak prirodjene duševne sile, nego mladost, koja u toj vàrsti nedonosi plemenita voća, zašto k tomu trěba (kako rekosmo) izkustva, věštbanja, — a to su plodovi zrělih godinah. Zato neka nebude to kazano na ukor g. prevodiocu, tim manje, što je već poznat kao pěsnik od několiko vàrlo lěpih pěsamah. A g. G. neka nežali truda i znoja, neka postojano iztraje na putu svome, pa će stignut svàrhu njemu odlučenu od Boga, obogativši domaću literaturu mnogim krasnim i plemenitim darom.

12. Izbor igrokazah narodnog kazališta. Svezak X. i t. d. (u Zagrebu 1842) tiskom Dr. Lj. Gaja. 8. str. 94.

Svezak taj sadàržaje poveći komad *Victor-Huga* zvan «Hernani,» kojega smĕrni nĕki književnik naš u prost slog prevede i «smàrtnim rogom» pokàrsti. Prevod taj ima gladko narodno lice.

13. Čudnovite diple, sastavio i na svĕt izdao Vladovit Zorac Sišćanin. Knjiga I. (u Zagrebu 1842) kod Fr. Županа. 16. str. 128.

Ima strastih opakih i drugih slabostih tako duboko ukorenjenih u sàrca i kàrv ljudih i vrĕmenah, da ih nijedan nemože uzdàrmati ni izkoreniti zakon, ni dàržavni ni càrkovni. Nu ima poesia za poso taj oružje — bič jedan, koj umi izkorenjavati slabosti te, udarajući ih do žive kàrvi. Taj se bič zove *satira*. I mi se upravo nalazimo u vrĕme takovo, gdĕ vlada s jedne strane duševno màrtvilo, a s druge politička pretĕranost. Prekrasna polja za oružje satire! I evo pàrvog zatočnika g. Zorca. Diple su njegove još amo tamo slabe, nu opet pokazuju očito, da u g. Z. ima bogata žica, sposobnosti za šaljivu smĕjuću se satiru. Nu to kako kažem samo je još sama cigla sposobnost (indóles), koja će se s vrĕmenom iztrošit i izgubit kao stanoviti potoci, što iztiču u kaljuže. Nu ako nebude g. Z. izbĕgavao truda, nego naukom sposobnost svoju podkrĕpio, izobrazivši ono, što je primio od naravi kao dar neizgladjen, to će se onda pretvorit sposobnost njegova u silu dĕlujuću, a on se uspĕt na višje stojalište, s kojega će, kao trĕsak udarajući, obarati se na opačine nizke i visoke vĕka i naroda svoga; tek onda će domorodnu svoju dužnost podpuna izvàršiti, i domovini više koristiti, nego mnogi junak sa sabljom u ruci. Na kraj Dipalah prilĕpi g. Z. još dva druga članka, kojima (bi rekó) niti neide mĕsto u toj knjižici. A ti su članci: 1) Odgovor na sastavak «Još nĕšto o narodnom balu.» (Vidi Kolo I. str. 134.) 2) Pazka na kritiku o «Nar. pĕsamah u Slavonii» (V. Kolo I. str. 124.) Što se tiče članka pàrvog,, koj je sastavljen u rižmah, nikako se nemože odobravat način spisatelja. Odgovarati na pitanja sbiljna i važna izvratno i smĕšno, zove se upravo «*vertere seria luso.*» A to nevalja, kaže Horac. U članku drugom «Pazke,» kao apologet izdatelja rečenih pĕsamah, nastoji da sve opet oprovàrže, šta je recensenat proti načinu bio govorio, kojim su pĕsme te skupljene i uredjene. Kao što zanatlija najbolje umi suditi o dĕlu svog zanata, tako će i rado o narodnih pĕsamah, kako su skupljene i uredjene, najbolje umit suditi onaj, koj je knjigu tu (poso taj) proučio i (tako rekuć) uzrasto už nju. A komu se ima dati svĕ-

doċba ta, ili recensentu poznatomu iz Kola ili onomu iz Dipalah? to će opet odlučiti najbolje učeni ljudi iz istih recensiah. Ja se dakle gledeć toga neću s nikim pregovarati, nego se usudjujem samo za jednu stvar upitati svu razboritu gospodu, kojim je stalo do naprědka literature i narodne izobraženosti. A ta je stvar: Šta će biti od istine, šta od knjiženstva, ako budemo se nametali suditi svaku stvar, svaku knjigu ili nauku, makar i bili čisti od nje, kao od grěha děte danas kàrštjeno?

14. Odziv rodoljubivog sèrca i t. d. od M. Topalovića. Knjižica I. (u Osěku 1842) tiskom Alojsie Divalda. 16. str. 132.

G. T—u ide město medju starešine novog našeg knjiženstva. Osobito u pàrve godine, kako se ukaza Danica, pomagao je vatreno probúdjivati duh domorodni. Pěsme njegove nadahnute biahu žarkim ognjem rodoljubja. Značaj ovaj i naravski prosti slog, kojemu je T. kao Slavonac ostao věran, učini, da većina od njih narodu tako omili, te ih i dan danas pěva po većih selih i gradovih. Pod najlěpše komade ide «Molitva domorodca našeg,» «Graničar» i «Tko smo mi?» Poslědnje dvě pěsme nalaze se i u toj sbirci i metju knjižici krunu na glavu. Ostali komadi dělca tog ponajviše su se porodili kod stanovitih prigodah, pa i porad toga nisu od obće zanimivosti. — I ova knjižica imade svoj rep nazvan «Još něšto.» U tom «*Još něštu*» opire se i g. T. proti kritici. Budući ima u tretjoj strani knjige ove dva članka o kritici, zato g. T. i svakoga (p. n.) štioca, kojemu nemàrzi čitati o bitju i potrěbštini kritike, upravljamo put *Pazara.* Tu će naći naše misli o toj stvari.

Knjižica ta bi izdata u korist pogorělih Požežanah, u svàrhu zaista tako lěpu, da joj nijedno čověčje sàrdce hvale uzkratiti nemože. —

15. List měsečni horvatsko-slavonskoga gospodarskoga družtva. Urednik D. Rakovac. God. I. 1842 (u Zagrebu) tiskom Dr. Lj. Gaja. 8. str. 184.

16. Kolo, članci za literaturu, umětnost i narodni život. Knjiga I. Izdavaoci D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović. U Zagrebu 1842. Tiskom Dr. Ljud. Gaja, troškom izdavalacah. 8. str. 152.

17. Kolo, članci za literaturu, umětnost i narodni život. Knjiga II. Izdavaoci D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović. U Zagrebu 1842. tiskom Dr. Lj. Gaja, troškom izdavalacah. 8. str. 124.

Razsudah o tom dělu naći ćeš u Danici horvatskoj- slav.- i dalmatinskoj, Květih, S. N. Listu, S. Lětopisu, u Časopisu českého museuma, u Dennici Varšavskoj, u Ost- und Westu, Deutsche Vierteljahrschriftu i t. d.

(Dalje će slěditi.)

V.

Inostrana literatura.

1. Les Slaves de Turquie; par Cyprian Robert. Paris 1843.

Němačkomu časopisu «Ausland» javlja dopisnik něki iz Pariza: «Znamenita knjiga, kakva već davno nije ugledala světlost, izašla je nedavno ovdě po imenu «Les Slaves de Turquie.» Dělo to sagradilo se iz preradjenih članakah, koje je g. C. R. ulagao u časopis «Revue des deux mondes,« pod naslovom «Le monde gréco-slave.» Pisalac je čověk mlad i uznešen ljubitelj narodah dunajsko-balkanskih. On je tursko-europejske pokrajine višekrati obašo pěšice uzduž i poprěko, skitajući se uz čobana po gorah i dolazeći na stan u manastire k svetim otcem samoće. Zato i on poznaje podpuno i zemlju i narod, i njegova će knjiga i kod Němacah naći štiocah i t. d.» — Eto sud dopisnika Parižkog! — G. Cyprian Robert prošo je měseca rujna t. g. kroz Zagreb, vratjajuć se s Cärnegore kući. Gospoda, što su se š njime razgovarala, kažu da on zaista poznaje i narod naš i jezik njegov i ljubi ga i cěni kao i starinske njegove običaje. I buduć je knjiga věrni obraz mišljenja i ćutjenja pisaoca njezinoga, zato pozdravljamo dělo g. C. Roberta s veselom dobrodošljicom, kao što smo i lani pozdravili dělo njegovog zemljaka Ami-Bouéa (vidi Kolo I. str. 131). I slava budi narodu francezkomu, koj zapalivši někad pärvi Europi glamnju sveobće prosvětjenosti, danas pärvi na polju mira i prosvěte dolazi na susrět narodu, s kojim se je nedavno sastajao junački na polju bojnom; ter sada kao prijatelj priznaje dobrotu duševnih njegovih sposobnostih, kao što je onda na mejdanu, kao nepriatelj priznao dobrotu junačke njegove desnice! —

2. Galleria di Ragusei illustri. Ragusa 1841.

Veliko prekrasno dělo *in folio*. Donosi slike od slědujućih glasovitih Dubrovčanah: Baljivića, Božidarića, Božkovića, Bunića,

Cárve, Dolčića, Ferića, Galjufa, Getaldića, Gradića, Gjorgjića, Gundulića (Ive), Kunića, Palmotića, Ranjine. Restića, Rogačića, Staića, Zamanje i Zlatarića. Slikam tim priloženi su životopisi rečenih slavnih glavah. Oko děla tog perom su radili: F. Ambrosoli, G. Barbieri, C. Cantù, I. Cantù, L. Carrer, F. Dall'Ongaro, G. Družić, F. Ferario, Galjuf, G. Kaznačić, G. C. Parolari i N. Tomaseo.

3. Influenza delle nazioni germaniche, slave, finiche sugli studj. Epoca del risorgimento delle lettere fino a noi. Memorio di B. Biondelli. Milano 1840. 8.

4. Atlante linguistico d' Europa di B. Biondelli. Vol. I. Milano 1841. Vel. 8. str. 261.

5. Sulla raccolta di canzoni serbiche da Vuk Stephanović Karadžić, articolo di B. Biondelli. Milano 1841. 8.

6. Canti popolari slavi, raccolti ed illustrati da N. Tommaseo. Venezia 1842. 4 svezka.

7. Studj critici di Nicola Tommaseo, parte I. Venezia 1843.

U drugoj strani govori pisalac o Skitih, Ilirih i drugih Slavenih.

8. La favilla, giornale Triestino. Izdavalac Dr. F. P. Vallusi(ć).

O dělih naznačenih pod brojem 3, 4, 5, 6, 7. i 8. nalazi se obširnii razgovor od g. I. Kukuljevića u Danici lětošnjoj pod brojem 22, 23 i 24.

9. Sprachkarte von Deutschland von Dr. Karl Bernhardi. Kassel 1843. 8. str. 138.

Dělo ovo složeno je na način Šafarikovog «Narodopisa slovanskog.» Kako Š. u Narodopisu razrědjuje jezik slavenski u rěči, narěčja i razrěčja, iztražujuć glavne njihove znake i opredělujuči granice jednog od drugoga, isto tako i Dr. Bernhardi govori o jeziku němačkom, njegovih narěčjah i t. d. U priloženom krajobrazu naznačuje on němštinu sa narěčji svojimi i suseđe njihove svako sa vlastitom bojom. Slavenštinu naznačuje bojom modrom, bilje gom věrnosti.

I. R. iz *C—a.*

PAZAR.

I.

Tri stvari knjiženstva:

Ukus, sloga, kritika.

(*Članak Lj. Vukotinovića*).

Kad se za ukus u knjiženstvu razgovaramo, trěba da rěč (ukus) smatramo u duševnom nipošto pako u tělesnom ogledu. Ovaj ukus samo toliko s tělesnostju stoji u savezu, na koliko ga uživamo (kao i svih naših drugih duševnih vlastitostih) pomočju těla. Ukus je dakle u knjiženstvu (štono Němci kažu »Geschmack,« a Francuzi »*le goût par rapport à l' esprit*« *) svojstvo duševno, koje nas čini prikladne, da ovaj ili onaj proizvod duha za dobar ili hárdjav spoznajemo. Svojstvo ovo prirodjeno je svakomu čověku, kao i ostale (duševne) vlastitosti, samo da se je kod jednoga bolje razvilo, kod drugoga dublje spava; kod jednoga pravim putem, kod drugoga krivim ide. Odtuda dolazi, da se čestoputah mnogim štogod dopada, što se drugim ružno vidja. Ukus u obće neimade stanovitih zakonah, jer se to prepisati ne može, da se komu ovo ili ono, ovako ili onako dopadati mora, nego znanosti i umětnosti imadu zakonah i temeljah, polag kojih trěba da budu ustrojene. Nu gledeć toga, kako tko znade ili umi zakone ove upotrěbovati, ili proizvode znanstvene k zakonom prispodabljati (applicirati) i ceniti, u tom stoji dobar ili hárdjav ukus. — Izobraženje duševnoga toga svojstva u knjiženstvu od várlo velike je važnosti, jer u njem stoji glavni uzrok dobroga ili zloga teženja u duševnom životu cělih na-

*) Ukus u obziru na razum.

rodah. K duševnom životu spada i politički život naroda; ali neka nitko nemisli, da netrěba oslanjati i politiku, zakonošnu i juridičku (pravničku) stranu na znanstvene temelje. Da kako! to je najpotrěbitie. U knjiženstvu vidja se izobraženost cěloga naroda. Knjiženstvo je ogledalo, u kojem se duševne sile vidjaju. Ako u njem dobar ukus nevlada, cěli je narod duševno bolestan. Učeni su svigdě i uvěk essencia od naroda, oni na izobraženje svojega věka imadu najveći upliv. Oni su gledeć cělih narodah ono, što su pojedinomu čověku dobre misli, koje se u njem samo kadkada radjaju.

Ukus neima zakonah, on je slobodan, niti mu je moći načiniti pravilah, kano god ni mislim čověčanskim. Ipak su mnogi silom slobodu njegovu podjarmiti hotěli. Němci stvorili su nauku ukusa »Geschmackslehre« (geumatologiu) misleći, da zato, što duševno dělovanje radja kroz ćute upoznanje krasnoga, dobroga i istinitoga, a u spoznanju (kažu) stoji naš ukus, jerbo čim štogod upoznamo, gane se u nami čutjenje povoljnosti, ili nepovoljnosti, zato, rekoh, kažu da se ova povoljnost ili nepovoljnost kano svàrha duševnoga dělovanja složiti može u systemu znanosti. Ali cěli ovaj předmet tim se načinom odviše subjektivno (podmetno) uzima. Cělo duševno dělovanje u nas bi duboko šutilo, da nije izvanjskoga uzroka, koj ga probudjuje. Spoznanje i izvirajuća iz njega povoljnost ili nepovoljnost (ukus) poslědica je samo krasote, dobrote ili istine, koju vidimo, izkusimo, i o kojoj se osvědočimo. Krasota, dakle, dobrota i istina ona su tri glavna i iztočna uzroka, koja putem naših ćutih stvaraju povoljnost ili nepovoljnost. Krasota upoznaje se ogledanjem, dobrota upoznaje se u činu, a istinu dokučujemo učenjem i smatrivanjem. Znanost ona, koja uči, što je krasno, i koja postavlja načela, polag kojih krasota u našem ćutjenju probudjuje povoljnost ili nepovoljnost, zove se krasnoslovje (aesthetika). Krasota je ćutovno (sinnlich) upoznano savàršenstvo. Što mi savàršenim upoznamo, ono probudjuje u nas povoljnost, a baš porad toga što je savàršeno. Pod ovo naimenovanje, uzeto u širjem smislu, spada i dobro, istinito, veličanstveno, ugodno, koristno itd.; zašto svako od ovih u sebi je savàršeno, i kroz to u nas uzbudjuje povoljnost.

O tom nitko dvojiti neće, da je krasnoslovje vàrlo potrěbno za dobiti pravu izvàrstnost, tanahnost i věštinu u literarnih stvarih. I ovo je s druge strane istinito, da može knjiženstvo procvětati, i lěpih plodovah donositi, bez da je znanost krasnoslovja izdělana. Aesthetika neuči, niti nemože učiti, kako se krasota stvara, ili kako

ju tko upoznati može ... Glave su same prirodjene; njih nijedan nauk nadoměstiti nemože. Ali sravnati može krasnoslovje prirodjene sposobnosti, nje od krivih mnjenjah očistiti, i ukusu dobar put odkazati.

Manut ću se sad svakoga znanstvenoga iztraživanja, jer bi na daleko zabludio od naměre svoje, t. j. u kratko govoriti o tom. Ja želim samo několiko zàrna baciti u polje naše književno, nàdajući se, da je neće možebiti pogaziti nesrěća, već da plod donose, ako ne toliko za nas, a ono barem za potomke naše. Prie nego na opazke o ukusu književnom prelazim; hoću někoja da napomenem, što je potrěbno za slogu, za dobar naprědak, i za slavu literarnoga světa.

Pàrvo zà slogu! Kod ove rěči nemogu drugo, nego da kažem odmah na početku: Neprimaj ime to izprazno u usta tvoja. Ime to zaista je sveto, i s rěčju »sloga« toli važno toli uzvišeno je savezano ponjetje, da toga nije moći dostatno izraziti.

Bez svakog straha, da grěšim, mogu kazati, da ih mnogo imade, koji o slozi govore, a na to niti nemisle, šta je sloga? .. Imade domorodacah, koji dobro znadu, šta je sloga, koji su slozi učni, koji su se u slozi i kroz slogu uzpeli na tu visost, na kojoj stvar naša domorodna s nami zajedno stoji. Ali imade i takove bratje, koja slozi podmetju drugo znamenovanje, nego li što trěba i može biti. Svaka stvar imade, kako praktični ljudi kažu, dvě strane. Oni slogu baš s druge strane smatraju, nego što valja, da se smatra. Hoćemo dakle predmet taj ab ovo protresti .. nego breviter; jedno zato, što je malo težje na kratko mnogo izreći, a drugo, što polag moga mnjenja ne samo varietas nego i brevitas delectat... Kratka rěč dugim mislim povod daje.

Šta je sloga? .. Sloga je slobodno sudaranje raznih samostojnih silah ili živaljah u jednu svàrhu. Čini mi se, da je dosti razložno i razumivo kazano, šta pod slogom razuměvam. Ali ipak hoću da se bolje izrazim. Slobodno mora sudaranje biti kod samostojnih živaljah, drugčie, kada se življi silovito k jednoj svàrsi prigone, to nije sloga, nego silovitost, despotisam, koj se umah, kako sila vladajuća popusti, razlomi i u svoju pàrvu neslogu razpàrši. Življi mogu takodjer razni biti, drugčie, da su svi one iste naravi i vàrsti, tada su si posve jednaki, i čine jednakost, ili istovetnost (identitatem). Polag moga mišljenja sloga je moguća samo kod stvorenjah samoćutjem i instinktom nadarenih. Kod neživućih stvarih, neima nikakve sloge u strankih gledeć jedinosti, nego samo skladnost (harmonia). Uzmimo sada gori rečeni upit (pitanje) slobode, i pripodobimo ga praktički na nas.

Mi domorodci, mi smo slobodni, razni, samostojni življi, jerbo imajući dušu slobodnu možemo ovako misliti i raditi. Mi dakle imademo sposobnost da budemo članci, ili življi u onoj cěloći, koja se zove slogom. Mi smo zato opet razni i samostojni u svemu, amo u tom se slažemo, što k jednoj istoj sudaramo svàrsi. Svaki iz svoga stanja i položaja duševnoga, makar kako razno stojao, a ono opet može i različitim putem k onoj istoj svàrsi sudělovati. To se razumi da si svaki domorodac svàrhom postavi procvětanje domaćega kniženstva. Trěba dakle svakomu domorodcu u svemu onako živěti, da pàrvo ništa onakova neučini, što bi knjiženstvu na stetu biti moglo: drugo, da koliko može, ono učini, što ide na korist njemu. Nestoji sloga u tom, da svi o jednoj stvari jednako misle, osobito u književnih predmetih, gdě najveća razumna sloboda vladati ima, jer samo pod krilom najveće te slobode može se knjiženstvo bez svakoga prisiljenja, bez affektacie razviti. U literaturi nikakve druge sloge biti nemože, nego, da se sve sile duševne k prosvětjenju naroda sjedine. Čim se bolje sile prepiru, različita mnjenja očituju, pro i contra piše, tim se bolje izjasnjuju stvari i bliže stupaju k istini, koja prosvětljuje narod. Odtuda dolaze dissertacie, oppugnacie, demonstracie, recensie, kritike, itd. Baš u literarnoj borbi stoji literarni život, i iz ovoga vodi put k prosvětjenju. Pod tom borbom i pod tim životom u literaturi nerazuměvam ja, da je komu slobodno ono pokvariti, ono na zlo obratiti, šta je drugi učinio proti volji ili misli našoj; nemislim ja, da je morati, ili směti osobe one, koje se s nami duševno prepiru, gaditi, poštenja ih lišavati, njih zatrěti hotěti, i različitim privatnim strastim uzdu puštjati . . . . Osoba svakoga literatora da se razluči od predmeta; proti osobi, proti okolnostim osobnim, i svakojakim njegovim savezom nevalja niti pisati, niti govoriti. Onoga, koj to čini, valja izbaciti izpod krila svete sloge, jer on nije živalj, koj k jednoj svetoj svàrsi sudara, jer se u boj postavlja s drugim življem, i tako se udaljiva od obćenite svàrhe; nije dakle član od sloge.

Kritika trěba da je zdrava. U literaturi, koja se razvija, ima biti krotka, i priateljska, svigdar učeća, a nikada zlobna i porugivajuća. Lahko je ono, šta čověk s velikim trudom stvori, směšno načiniti bez da se tko iz kritike ili (bolje rekuć) iz takvoga pasquilla štagod nauči.

To je u predmetu od sloge najvažnije, da slogu književnu nije trěba sa slogom političkom poměšati. Drugo je sloga u politici, u kojoj nemogu, niti nesměju tako različna načela, i mnjenja da budu, kano u literaturi. Kad bi se u politici mnogo prepirali, moglo bi stanje cěloga naroda propasti.

Drugo, za dobar naprědak u knjiženstvu potrěbno je uzajemno spisateljah porazumljevanje (to jest: na koliko je moguće). Spisatelji, koji su si susědi, koji se poznadu, koji obćenja medju sobom imadu, trěba, da si děla svoja priobćuju, jedan drugomu čitaju prie nego ih izdaju, jer više očiuh više vidi. Tako se pogrěške, koje si nitko sám tako dobro popraviti nemože, spoznaju, i priatelji, koji o istom predmetu pisati žele, ili bolja imadu mnjenja, pozorni čine, da se na odgovor ili bolja izjasnjenja priprave. Ali to se neima razuměvati kano da bi svaki bio dužan pisati onako, kako mu priatelji odsude, jerbo tim bi spisatelji samostojnost svoju izgubili, prošla bi njihova izvornost (originalität); zašto svaki pisalac imade osobiti način pisanja, i u tom stoji njegov karaktar književni. Samo pogrěške načinjene proti jeziku, proti bitnim načelom imadu se popravljati, u ostalom svaki neka misli i piše slobodno, samo da knjiženstvu neškodi. Još je važnie za dobar naprědak: da literatura blagostanju naroda podvàržena bude. Svi dakle literatori moradu poznati položaj svoga naroda, jer oni knjigami svojimi narod pobuniti, i na krivi put zavesti mogu. Literatorah dužnost jest, da duh naroda jače, i vode k jednoj svàrsi, k procvětanju domorodne literature. Tu trěba najvećma, da bude sloga, jer ako nam se nazad pokvari, šta će nam onda literatura? .. Kud nam je onda sa svàrbom... cvětom njeziuim? .. Neka svaki spisatelj, kad piše, obće dobro pred očima imade, pa neće zabluditi. Neka nemisli na slavu te na slavu. Pa kako ju dugo uživati može? Jeli je vrědno, za ovak kratko vrěme, koliko je život naš, dugotrajuću kritriku poslě smàrti proti sebi probuditi? . Dogodovština na svakoga učitelja pučkog pazi; ona mu ništa neoprašta. Slava od svakoga u slavi čitavog naroda stoji. Nikoga, koj za narod radi, natrěba prezirati, to bi bila gadna nezahvalnost. Svakoga trěba ceniti, i podupirati, to je dužnost naša.

Ako budemo ove dvě gori navedene točke obdàržavali, radit ćemo za slavu literarnoga života i krozto i za slavu cěloga naroda. K tomu još osobito trěba za slavu literature, da se spisatelji s dušom i tělom naukam posvete. Znademo, da je naš život veoma kratak; nu koliko truda čověk ne potroši, dok se štogod nenauči! Domorodni literator neka dakle ništa nepropusti: u narodu je sve važno, sve je motrenja vrědno, najvećma kod nas, gdě su sva polja još neobradjena, a osobito polje historie, etnographie, geographie i. t. d. Susědi naši europejski većom su stranom veoma izobraženi, i bratja naša slavenska velikim su brojem pred nami. Zato trěba da se pobrinimo, da ih što skorie zastignemo, i dobro pazimo, šta pišemo, da učeni svět nebi stresao plećima nad poslom našim. Usuprot, ako se naukah ozbiljno primemo, štovat će nas narodi

ostali, daljni i susědni, i dragovoljno ogàrliti kano vrědnu svoju bratju. U sadašnjem věku osim blěska od novacah ništa neimade toliko prevage, koliko baš intelligencia ili nauka. Duševna sila sada je stopàrv poslě borbah i bitvah s tělesnimi silami ono uzvišeno město zadobila, koje ju ide. Sada već nisu oni narodi jaki i silni, koji goropadnih ljudih i nebrojnih četah imadu. Pored silnoga carstva ruskoga stoji samovladarstvo Sv. Márina, i němački slobodni varoši tako mirno, kako pored Englezke i Francuzke mnogobrojni ustavi němački... Toliko biva sad izmedju narodah porazumljenje, tolika duševna uzajemnost, da si sada Europa svaki genie, koga god on bio naroda, odmah osvoji. Intelligencia tako je sada možna, da mora jednom da nadvlada. Tàrsimo se dakle i radimo nadalje pod barjakom intelligencie. Bit će nam poběda te mora da bude. Ako tim načinom postupali budemo, imat ćemo pravi ukus, pravo ćutjenje, i dobar takat.

Što se pako ukusa tiče, to se mi svi spisatelji tàrsiti imamo, da se onoga najvećma dàržimo, što je narodno. Osim znanstvenih dělah, koja su ustrojena više manje svigdě polag jednog značaja, trěba da poetička strana književstva slavenski značaj na sebi nosi. Na tu svàrhu jedino nam narodne pěsme služiti mogu. Znano nam je, kakovu su pozornost narodne naše pěsme, koje je g. Vuk izdao, probudile, ne samo kod Slavenah, nego i kod drugih narodah. Narodne naše pěsme najbolje su pravilo, polag kojega se ravnati imamo. Ondě vidimo osobiti duh poesie, koju nijedan drugi narod neima. Ako hoćemo, da se literatura naša u druge literature neizgubi, i da joj slavenski značaj neizgine, dužni smo učiti se narodne pěsme, za da si njihov duh i formu (obličje) od jezika prisvojimo. To isto valja i o novellistici da dàržimo. U to ime trěba narodne basne i pripovědke sakupljivati, i iz njih se učiti, kakve pričice, i kakav način pripovědanja narod imade. U narodu leži gradivo, koje trěba da izradimo. U njem leže življi, kojimi izobraženje narodno trěba da sagradimo; inače donosit će nam trud onakvo voće, koje bude inostrano, tudjinac u odělu slavenskom. Němačka literatura veoma je lěpa i obilata u svakom obziru, ali ona već gotovo ništa němačkoga u sebi neimade osim jezika (tako se isti bolji Němci tuže). Němci najvećma su naslědnici Francuzah i Englezah. Toga se mi čuvajmo. Nám toga netrěba. Nás nek u svemu vodi duh slavenski. U tom neka bude originalnost naša!

Drugo: da pišemo ono, što je stanju naroda našega priměrno. Naša je dužnost dvostruka: jedna, da samoćutje i ljubav k rodu zdravo probudimo, a druga, da

izobraženost puka u narodnom duhu razprostremo. Pàrvo laglje steći ćemo, ako pokažemo narodu u priaznoj slici, koje su mu město praotci dàržali někoč u světu, koje su krěposti kod naroda vladale, koliko je narod junaćtvom valjao. itd. Odtvorivši tim načinom veliku knjigu od dogodovštine, stavit ćemo narodu našema pred oči živo ogledalo, u kojem će viděti krěposti i slavu svojih dědovah, ali pored ovih i pogrěške i slaboće njihove. Kada pogled u prošastnost bacimo, i kad išta samo u njem veličanstvenoga, slavnoga opazimo, nećemo zaista ni mi da odustanemo od imena, od narodnosti. U onih davnih činih ćutit ćemo slavu našu, ćutit sile naše, kako se preporadjaju, ćutit želju, da i mi budemo onakvi. Pa kad malo promotrimo, da smo i mi ljudi imajući one iste sposobnosti duševne, mora u nami volja da ustane, da hoćemo, i da moramo da budemo ono isto, što su starci naši bili . . . i još više . . jer je sada drugi duh věka, nego je bio onda i da věk taj drugo zahtěva od nas, nego je vèk njihov zahtěvao od njih. Slike ove od prošastnih vrěmenah netrěba čitateljem našim da kažemo u oštrom, ozbiljnom i dugačkom obliėju od historie, nego u prijatnoj, cělim světom vladajućoj, čarah punoj, lahko ganjućoj i upaljujućoj haljini poetičkoj. Bile one pěsme, bile pripovèdke, samo da budu poesiom začinjene, kano zdrava jěla solju, jer ono, što je zato stvoreno naša sàrdca da probudi, ono će i sàrdce na hitrom razuměti moći. Kod znanstvenih, dubokih, težkih špekulaciah samo um radi, i to hladnokàrvno; mi pako hoćemo, da ljubav probudimo, netrěba nam dakle ljubav hladnokàrvnu hotěti stvarati, jerbo ljubav je vatra. — Da pako izobraženost pravu i čistu u narodu razprostremo, valja gledati strogo, da budu proizvodi naši krěpostni i puni dobrih dàržanjah. Čednost i čisti moral švigdě neka vlada. Čuvajmo se dakle lakàrdijah kojekakvih. Mi možemo da budemo veseli, mi možemo da budemo oštri, ili prosto bezazleni (naivni) mi možemo da budemo (rěčju) sve samo ne sirovi, glupasti ili (štono se kaže) trivial. Trivialnost u kojekakve lakàrdije obučena najvećma kvari dobar ukus. U dosětkah ili domišljatih iskrah (Witz) trěba da vlada najveća tanahnost. Nečedna pisma kvare čistoću dàržanja i slabe narod. Naša pako dužnost jest duli naroda jačit i plemeniti, intelligenciu oštriti. U našoj poesii neka neb[illegible] niti Apollonah, niti Jupitrah niti Venerah niti nik[illegible] krivih t.j. tudjih bogovah, nego u svetoj naravi, i u običajih [illegible] a našega tražimo slike za poesiu: ona neka bude izvor izobražuje (fantazie) naše. Višje něko ogledanje světa mora da bude u nami, kad pišemo. Mi moramo da budemo u poesii sasvime sinovi naravi, i da onako ganjamo, ili upaljeni i vàrhu zemlje stojeći ganutim ili upaljenjenim okom uzimamo u dušu slike, koje nam zemlja

predstavlja. Naša zemlja, naša domovina prestavljat će nam samo slike naške domaće, i sve ako i ne sve upravo slavenske, a ono opet u duhu slavenskom. Kako pàrvo budemo tražili tudjih živaljah, postat ćemo prisiljeni (affektirani) nenaški, tudji. U redu naših pěsamah neće nikad dobro stojati: Sonett, oda, elegia, carmen saphicum, itd. i sve što se mogu i ovakove stvari pisati, kano igra za dobre glave; koje pokazuju, da je jezik naš toli gibak i okretan, te se i nato privijati može; ali taj značaj neka neprima literatura naša. Niti k tomu nebi privoliti mogo, da tko u versih čověka nauča. Tako zvanu didaktičku poesiu pod nipošto neodobravam. Prosa je za znanosti i za poesiu, ali versovi su samo za poesiu. U poesii vlada fantasia, a fantasia pomaže slagati različite slike u različne forme . . . u versove; po tom dojde život, skoroća (Frische) u versove. Nu u znanostih nimalo neima posla fantasia, jer se tamo traži istina, koja se nemože dokučiti putem fantasie. Svi naučajući versovi u očiuh su naših veoma suhi, netečni! barem ja ostajem uvěk žedan, dok jih čitam . . . . To i kod kritike valja . . jer je i kritika znanost, a to velika i težka... Koj hoće da kritizira, i u glavi i u sàrdcu trěba da ima, t. j. da razumi stvar dobro, o kojoj se govori, i da ima volje govorit o njoj bez nizke strasti, zlobe i. t. d. Ovakovi versovi, koji se za kritiku pišu , polag réfa měre, koliko ih tko hoće, bili oni dugi il kratki . . skoro opet propadnu, i skupo se nekupuju, niti im ima duge uspomene.

To je u obće moje mnjenje o ukusu. O ukusu pojedinih svàržih knjiženstva govorit ću možebiti kasnie, kad domorodna naša literatura jednom još bolje procvate.

II.

Koješta.

— Utile dulci.
Hor.

1. Q. Horatius Flaccus.

Premetjući etomadne stare moje knjige dodje mi u ruke knjižica jedna, koju po veličini i vezu upoznam, da je iz medju onih, što sam ih budući djak kupovao za one novce, koje mi je mati davala na raztanku, na račun neděljnih uštipakah. Otvorim ju, a eto ti moga ljubimca Horacija. Zdrav mi bio, stari moj znanče i priatelju Quinte! reknem ja, razširim ruke i u lice ga poljubim. Da istinu kažem: ja sam zakleti nepriatelj i vrag latinštine, latinštine one, koja se je těrala dosad u školah ugarsko-horvatskih, t. j. školasticisma onog, kojim su mladež našu mučili i u nas zatàrli onaj narodni bistri i vedri način mišljenja, govorenja

i pisanja. Nu latinštinu, koja sjaje iz dělah Horacievih i drugovah dobe njegove, uvěk ću cěniti i obožavati. Ja dakle i sada s igrajućim sárdcem primem u ruke Horacija, preberem sve II. knjige carminum i knjigu epodon. Tu nadjem opazke iz školske svoje dobe, kad sam toli vatreno ljubio i čitao ode te rajske i božanstvene, i poljubim svaki podbilježen redak kao ostanak cvěta ili kose od párvé moje ljubovce; zašto baš onako cěnim ja svaku onu slabom rukom zapisanu čárticu. Poslě dodjem na satire (dvě knjige), i na epistole (dvě knjige): sve krasno. Tu nenadjem nikakve opazke, zašto ja ni satirah ni epistolah nisam onda cěnio, a to poradi toga, što ih nisam razumio. I u njih ima puno žive mudrosti, nu one nisu za mladež, nego za dobu mužku, i tu čověk nemože dobro proći, sasvim ih razumiti i užiti, ako neuzme u pomoć komentar kakav. Ali šta poslě epistolah slědi, za mene je nebrojeno blago, zlato žeženo: slědi naime Epistola ad Pisones. Epistola ta ima samo 476 redakah, nu svaki taj redak vrědi alem iz carske krune, i dostoji da se u svakoj školi, gdě se izobražavaju mladi pisaoci i sudci pisamah, zabilježi sa krupnimi zlatnimi slovi na čelo dvorane. Koliko ima tu istinah věkovitih, istinah za sve narode i pisaoce njihove! »Epistola ad Pisones« párva je ästhetika světa. I koj je pisalac nebi na pamet učio i svaki si redak razložio i protumačio, kad ih neima više od 476! Da (postavimo) latinski jezik ništa više izvárstnog neima do jedine te epistole, a ono bi već ona dostojala, da latinski uči svaki mladić, koj hoće da šta piše. I ja sa strane svoje preporučam svim mladićem, koji se na tu stazu spremaju, neka kupe Horacija*), i neka svakiput párvo nego zarěžu pero, ili barem párvo nego šta pošlju u svět, »epistolu ad Pisones« pročitaju od versa: Humano capiti cervicem si pictor equinam — pa do onog města gdě stoji: Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo; i ja im tvárdu dajem věru, da će se mnogih uklonuti pogrěšakah, u koje bi drugčie bili zagazili kao u rupu ptičar njegov (vidi Epist. ad Pisones veras 458) — *St. Vr.*

---

2. Sud o slogu.

Botta opisujući put svoj po Arabii pripověda evo što sl...

»Šeik-Hasan várlo se začudi nada mnom, što sam mu ... Europejac pisao list arabski. Još većma začudi se nad pros... mojim perom. U toj stvari (veljaše) Europejci daleko nadkrilja... iztočne narode, zašto pišu samo ono, što se baš tiče stvari, dočim Arabi misli svoje zakapaju pod gore od oratoričnih vrazah,

*) Q Horatii Flacci opera: Nova editio stereotypa. Lipsiae 1828. Sumptibus et typis Car. Tauchnitii -- stoji samo 20 kr. sr.

nadsipajući grob taj silom božjom od poetičnog cvětja Ovako sudi šeik-Hasan. Nu sasvim drugčie mudruje Husein-efendija zapovědnik Hodaidski. Taj mi se nemògaše dosta nahvaliti prekrasna razuma i ukusa Ibrahim-paše. Uzorom preizvàrstnog pera navodi mi listove njegove, koji su (kazaše) toli krasno složeni, da ti ih je težka muka razumiti.«

Neznam jest li živa istina, šta piše g. Botta, ili gola mystifikacija, pod koje rukom hoće da se mimogredice sitno naruga stanovitim pisaocem, koji se još i u naše vrěme bore sa školastičkom retorikom, kao i stanovitim štiocem, koji njihov naduven i naravi i vrěmenu protivan slog u zvězde kuju. I kod nas ima takovih umovah, koji u školi školasticisma odgojeni i narodu odtudjeni, samo ono hvale, što je težko, nenaravski skrojeno, zapleteno na nvoje kao sgrada zahoda kretskog. Osobito težki su prevodi naši, gdě čověk mora obično uzimati u pomoć maticu (original) ako hoće da razumi prevod. Nu može li se šta takvog hvaliti? Nipošto. Šta je pismo? Pismo je naměstnik ustmenog govora. A ja vas pitam, slavna moja gospodo: šta bi vi kazali, da sad stane tko u družtvu ljudskom onako govoriti, kao što mnogi naši pisaoci pišu? nebi li se svaki od vas kàrstio i kazao, da čověk taj nije čitav? Istina Bog! velika su mahnitost oni dugački periodi, na koje svaki zdrav razum màrzi kao na stvar protunaravno. I kad se još njima dodaju one dugovrate i dugokrake rěči, ona sesquipedalia veba*), koja su došla u običaj kod někojih pisaocah sàrbske strane, to Bog i Bogme neimamo razloga, tužiti se na sirote žene i děvojke, što nemare za naše knjiženstvo, kao što se lani potužiše P. S. N. Novine. Da, slavna moja gospodo! ukus naš vàrlo je naličan ukusu pašah egypatskih, a sud o slogu shodan sudu efendijah arabskih. A odkuda to srodstvo? Ibrahim paša i Husein-efendija istina nisu Slovinci, niti smo mi Arabi po kolěnu; već su nas pisaoci naši zaveli perom svojim medju Arabe, u pustoš arabsku, i ja svaki dan uzdišem i Bogu se molim, nebi-li nam što skorie poslao odkud drugog proroka Aarona, koj će nas u tom obziru izvesti iz pustoši u zemlju obećanja!«

St. Vr.

(Dalje će slědit.)

---

*) U tu vàrstu idu rěči: *blagopolučije.* m. sreća, *putešestvije* ili *putešestvovanije* m. put ili putovanje. *bogomolstvije* m. molitva, *sodruženstvo* m. družtvo, *nadežda* m. nada; sva komposita od *česki* n. p. *dramatičeski, geografičeski, arkeologičeski*; i k tomu još sila drugih izrazah i rěčih protivnih duhu i naravi jezika.

III.

Književno Objavljenje.

Predplata prima se na děla, što slěde:

1. Zora Dalmatinska, zabavnonaučni list, uredjen pr. A. Kuzmanićem.

List taj izlazit će od g. 1844. troškom bratje Battarah u Zadru, svake nedělje po jedan tabak. Cěna mu je za godinu 5. f. sr. Može se platjati i za pol godine (2 fl. 30 kr.) Predplatu prima svaka pošta cesarevine.

2. G. Major Ivan Katalinić, poznat po svojoj »Storii de la Dalmazia,« odlučio se isto dělo preraditi, i na našem jeziku izdati. Dogotovština ta, sadàržavajući dogadjaje Dalmacie od najstarie dobe do dan danas, već je gotova i polag oglasa, koj smo dobili iz Splěta, izaći će u dvě straně, svaka strana od 12 tiskanih tabakah. Tko hoće na to dělo da se predbroji, položit ima za svaku stranu 1 f. (ukupno 2 fl. sr.). Predplatu primaju sve čestite knjigarne carevine austrianske.

3. Iskra, zabavni članci od gg. Mirka Bogovića, Dr. D Demetra, Ivana Kukuljevića, Antuna Nemčića, Ivana Tàrnskoga, Stanka Vraza i Lj. Vukotinovića. Izdavatelj Janko Havliček. Knjizi toj dodatće se 8 slikah nar. nošnje.

Knjiga na način almanaka. Predplatna cěna 1 fl. sr.

4. Ljubice, pěsme od Mirka Bogovića,

Pročitavši několiko pěsmicah te sbirke, uvěrujemo gospodu priatelje knjiženstva našeg, da se tim svojim stvorom g. B. uvàrštja u pàrve rede pěsnikah naših. Predplatna cěna 20 kr. sr.

5. Piesme razlike na poštenje božje, B. D. M. i sviuh svetih i. t. d. od Vice Vicića, Fojničanina sastavljene god. 1785

Knjigu tu izdaje u Splětu s novim pravopisom učen. naš Bošnjak Banjalučanin g. F. T. Jukić. Preporuča se svoj gospodi svěštenikom kao knjiga za càrkvu od velike koristi. Predplatna cěna iznosi 20 kr. sr.

6. Dramatički prevvoddi za nar. kazalište od Ilie Rukavine Ljubačkoga. Knjiga II. Predplatna cěna 30 kr. sr.

Knjiga I. prodaje se u knjigarni Fr. Župana u Zagrebu, komad po 40 kr. sr.

7. Documenti storici sugl' Istria e la Dalmazia, raccolti ed annotati da V. Solitro. $184^3/_4$.

Spomenici ti razredit će se na tri debele knjige u osmini, svaka oko 400 stranah. A knjige te razredit će se opet na svezke, svaki od 4 tabaka, za svaki svezak predplatja se 25. kr. sr. Pàrvi će svezak izaći měseca prosinca t. g.

8. Specielle Diöcesan-und montanistische Karte des Herzogthums Krain, deutsch und slavisch, von Heinrich Freyer. Predplatna cěna 8. fl sr. — (Vidi o tom dělu stranu 121 ove knjige.)

9. Specialkarte der Königreiche Kroatien, Slavonien und der Militärgränze von Franz v. Werner.

Krajobrazu tomu priložit će izdatelj i kratku dogodovštinu istih gori navedenih pokrajinah. Predplatna cěna od krajobraza i dogodovštine iznosi 2 f. 30 kr. sr., i može se položit u svakoj čestitoj knjigarni carevine austrianske.

Najnovie knjige, što su izašle:

Pregled zemljo- i děržavo-pisni Europe, od Jaćima Pavletića (u Zagrebu tiskom kr. pr. narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja 1843) 4. XIX. skrižalkih. — Domorodne pripověsti od Dragoile Jarnevićeve. Knjiga I. (u Karlovcu tiskom Prettnerovim 1843). 16. str. 196. — Razna děla Ivana Kukuljevića. Dio II. Pověsti, knjiga II. (u Zagrebu tiskom Dr. Lj. Gaja 1843). 8. str. 128. — Slava lěpote, uzpomenica za god. 1843. (u Zagrebu tiskom Dra. Lj. Gaja 1843) — Ćudoredna zabava, pet pripovědkih za nevinu mladež obojega spola, polag němačkog prevedena od Jurja Zorca, izdana Vl. Zorcem (u Zagrebu tiskom Dr. Lj. Gaja 1843). 16. str. 84. — Prošastnost ugarsko-hàrvatska. Historičke novelle od Lj. Vukotinovića. Dio I. Štitonoša. (U Zagrebu 1843. Tiskom Fr. Župana.) 16. str. 166. — Put do bogatstva, ili način, kako se možemo obogatiti po Benjaminu Franklinu (u Zagrebu, tiskom Dr. Lj. Gaja 1843) 16. str. 25 + 22 — Ivana Šveara Ogledalo, iliti dogodovština Slovinah, najposlě Hàrvatah i Sàrbaljah zvanih. Dio IV. (od g. 1114—1790). (U Zagrebu 1842, kod Fr. Župana.) V. 8. str. 544. — Kroatische Abänderungs- und Abwandlungs-Formen nebst den Regeln der Aussprache und Rechtschreibung. Grammaticalisch verfasst, von Elias Rukavina von Liebstadt, k. k. Ober. Lt. (Triest 1843). 8. str. 192. — Dramatički prevvoddi za narodno kazalište, preveo Ilia Rukavina Ljubački; svezak I. (U Tèrstu 1843 tiskom Marenića) 8. str. 176. — List měsečni gospodarskoga družtva, druga god. 1843. (U Zagrebu tiskom nar. tiskarne Dr. Lj. Gaja 1843.) V. 8. str. 250.

I. *R.* iz *C.*

U Zagrebu d. 3. pros. 1842.

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

STANKO VRAZ.

KNJIGA IV.

(TROŠKOM NAR. MATICE ILIRSKE.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNICE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1847.

Opazka.

Da se doskoči svakome zloporazumljenju, javljamo time, da su se I. II. i III. knjiga Kola tiskale troškom uredničtva, te to dělo tek s ovom (IV.) knjigom počima izlaziti troškom nar. Matice ilirske.

Dervìši Carigradski.

(Narodna pripovědka bosanska.*)

Svake godine pobožne dervìške čete obilaze glavne gradove osmanskog carstva. Carigrad to je njihovo razkošje. Neima godine, kad oni nebi posětili ovi sveti grad. Jedni dolaze od Adžama,[1]) drugi iz Anadola,[2]) tretji opet od Bagdata itd. Tudě oni svojoj pobožnosti i ubožnosti trake ostavljaju opominjajući carigradjane, kako je izlišno svako poslovanje, kakva je krěpost, kolika je svetinja, otàrcanim i opàrcanim po sokacih carigradskih milostinju prositi!? — Ja neznam šta bi godine 1828., što tada većim brojem pohodiše ovi sveti gosti Carigrad? Ta oni dobro znadu, da što ih je više, to će im manje zapasti. Ali oni opet kàrcaju u Carigrad, i već ih je několiko stotinah bilo na okupu. Svaki inostranac reko bi, da su došli Carigrad od moskovske sile braniti. — Družtvo, »Islam« prozvano, najprie se nastanilo. I dok biaše sámo, i tako i ovako prometjaše se; ali sad eto mukah! Četvàrtak biaše, kad Usein, družtva ovog starěšina, skup-

*) Č. O. g. Fr. *Jukić*, Bošnjak Banjalučanin, poslao nam prie několiko měsecih rukopis děla zvanog »Plandovanja zabavna« knjižicu I., u kojoj uzdàrže se pripovědke, směsice i zagonetke, umolivši nas da se što skorie oglasi na predplatu. Mi priobćujemo iz znamenitog toga dělca několiko komadah na izgled štiocem, da ih pobudimo na predplatu, a zajedno i pisaocem, da se ugledaju u način pera, kojim trěba pisat pripověsti, pripovědke i druge stvari ove ruke. *Ur.*

1) Persia. 2) Mala Asia.

ljenoj bratji ovako poče nabrajati i plačnim glasom naricati: »Bratjo moja! sve dvanest pravih musulmanah! eto vidite i sámi, da izmedju svih ostalih godina ova nam je najcàrnja urodila! Tri dana projdoše a mi ni pare ni dinara steći nemogosmo. Danas prave turske věre neima. Neima onog starog milosàrdja prama nami. Sve je ohladilo. Bogme zlo! Ta čuli ste, što je bilo od Varne, Kostendže; šta se dogodi s Jedrenom, Šumlom i Vidinom? Ta čuli ste, koliko Vlah izsěče turske věre. Zar to nisu očevidna pokaranja božja i svetca Muhameda, koji su se razsàrdili na današnje musulmane kano tratioce njegovih svetih ljudih dervišah? Ta Boga vam! zar nevidite kako se Turčin u vlaške pantule [3]) sapeo? Pa biti dobro? Nikad, nikad! Propala je věra turska!! Čujte bratjo i sirotinje drugovi! nama se valja razstavljati. Mi moramo kud koji za nafakom,[4]) ostavljajući Carigrad božjoj sàrdjbi, nek se Moskov na njem osveti, naplativši nemarnost njegovu prama nama i věri turskoj!« — Dalje govoriti nedadoše mu obilate suze, koje ga grozno obliše. Ostali drugovi biahu tronuti rěčma svoga starěšine: i njih suze obliše. Sám Omer veselijim okom pogledavaše sad tamo sad ovamo, kano da još uvanja nebiaše izgubio. »Korkma,[5]) bratjo, korkma, drugovi!« (poče Omer) »ja sam najmladji, pa zato i najludji; jeli meni testir[6]) govoriti?« Svi odgovore: »Testir!« E kad je tako« (nastavi Omer) »uztàrpite se! mi još nismo propali. Ima još pravih Turakah u Stambolu: nije istina da su se baš svi povlašili. Niste li vidjeli, da su mnoge čete dervišah nagàrnule, pak se ovi svetji ukazaše carigradjanom, ter na nas ni pogledati neće? To je pravi uzrok. Ta i mi nismo budale. Evo moj svit,

---

3) Pantalone, 4) živež, 5) neboj se, 6) slobodno,

a eto vi[6]) jeli munasip?[7]) Sutra je petak.[8]) Ja ću se ukočiti, i kano da sam màrtav — ulisičiti. Iznesite me na srěd sokaka, kud se u veliku džamiju ide; pokrite me bezom,[9]) a metnite me na dasku: tudi me četverica čuvajte i nada mnom jadikujte. Kad vas tko od mimoprolazećih od plakanja za uzrok upita, kažite da vam je drug jedan umro, pak da neimate troška, š čim bi ga ukopali, kako prepisuju obredi našeg jola.[10]) Ta zar neće toli kamenog sàrca biti, da se màrtvu tělu ne smiluje. Pak eto ašluka.[11]) Carigrad je prostran i džamijah dosta imade, a nas dvanestorica; pa ćemo se redati, što Bog da. Jeli munasip?« Jednim glasom svi zaviču: »»Bre aferim,[12]) Omere! tko se nado, da iz take glave može tolika pamet izaći?«« — »Nećeš ti, ja ću pàrvi kano starěšina« (radostan poviče Usein), »pak će za mnom po redu svi!« — »»Taman tako i valja! nek starěšina pàrvi idje«« (zaviču ostali). — Jedva su dočekali sutrašnjeg dana petka. Kad je bilo oko pódne, da će Turci u džamiju ići, četverica popanu dasku, na kojoj uhinjeni njihov starěšina ležaše, ter se š njom ustave na srěd sokaka, koji vodjaše u Sofi-džamiju. Jedan na drugoga namignu, ter po dvojica jadikovati začmu. Za dugo nisu bili u toli groznom plaču, obazru se, a nad njima stajaše jedan od pobožnosti poznati adžija.[13]) Evo šićara.[14]) (pomisle u sebi). Al kako se žalostno čověk prevari, koji drugoga kani prevariti, osětiše sad licuměrni derviši. »Koja nevolja, sluge svetčeve?« — »»Nepitaj, dragi adžija«« (odgovoriše oni) »»danas nam se prestavio rahmetli[15])

6) vam. 7) Pristojno, prikladno. 8) Petak je u Moslimah, što u nas nedělja, a u židovah subota, t. j. svetac ili praznik. 9) Tanahno tursko platno. 10) Stališ, 11) Strošak. 12) Prekrasno! tal. *bravo!* 13) Hodočastnik, něm. *Pilger*. 14) Dobitak. 15) Pokojni.

Usein. On je bio vàrlo dobar pošten i sveti čověk naš starěšina. Mi jadni našu harnost starěšini svome nismo kadar učiniti. Mi ga neimamo š čime ukopati, nebi li se tkogod svoje duše sětio? Sevap[16] je veliki màrtca ukopati, a kamoli derviša, derviškog starěšinu, čověka od tolike svetinje«« — »I moji su roditelji zadužbinu činili, i ja ću,« (rekne adžija) »vi nemajte brige. Ajdete kući, njega pokopati moja će briga biti.« Dvojici od slugah, koji ga pratiše, dade ključ od svoje sobe, da nose màrtca, da ga zaključaju u sobi, pa da se odmah povrate u džamiju.« A kad klanjamo, pokopat ćemo ga,« (nastàvi adžija). Strahoviti ovaj dogadjaj čuvši četverica dervišah, činilo im se, da se Carigrad u naokolo vàrti. Ali druga nije. Adžijini momci popadoše živu màrtcinu. Derviši nehotimice moradoše na milosti zahvaliti dobrome adžiji. I tko càrniji, tko li žalostniji od dervišah? Onaj uhinjeni biaše u sobi zatvoren; znamo kako mu je! Ona četverica vrativši se družtvu, i kad izkazaše šta bi s Useinom, màrtvački znoj sve popade. Al kukavnog Omera! Na njega svi gàrknuše kao na bělu vranu. »Smetenjače jedan! ta mi smo znali, da iz take budalaste glave ništa pametnije nije moglo ni izaći. Gurbete[17]) jedan itd.« Zaludu se Omer pravdao, govoreći da su oni budalastiji primajući njegov nauk. Nitko ga ni čuti nehtěde. Jedna žalost, za svojim drugom i starěšinom, a druga još veća, što će sad svět reći, da su derviši janliš[18]) ljudi i da licuměrstva provode; nuto rugla! Adžija je sumnjao vratjajući se iz džamije, jeli onaj derviš pod istinu màrtav ili ne; jer adžiji derviški zanati dobro su bili poznati. U toj misli i do kuće dojde. Al nuto, kako se u svojoj sumnji potvàrdi! Unišavši u sobu upazi, da věnca smokavah nei-

16) zadužbina. 17) ciganče. 18) lukavi.

ma, koji je na zidu visio. Tog je izjio svega derviš-hinja, bivši gladan, pa opet na svom se městu ukočio. Zovne sluge, upitavši ih, jeda li nisu oni prenıěstili věnac smokavah? Čuvši da nisu, uvidi adžija svoju misao potvårdjenu, da se je derviš uhinjio. »Kudro[19]) jedna derviška!« (zaviče adžija) »na srědu moje smokve! Ako si jih izjio, valja ti ih rigati: čuj, mòre!« Premda je i više putah rečene rěči adžija govorio směјući se i nogom ćuškajući ga; sve je žaludu. Derviš mårtav pa mårtav, nit se kreće, nit pomiče. Najposlě počme ga adžija moliti, da ustaje, i da on pod zakletvu tog dogadjaja nikome očitovati neće. Prěko dva sata izgubio je adžija, sad moleći, sad prěteći, da će ga živa ukopati. I to je bilo zaludu: derviš svejedno ukočen ležaše. Ostavi ga adžija, te pošalje svoje sluge, neće li ga oni prinuditi, ili s molbom ili s prětnjom, da mu sobu ostavi. Ni momci ništa ne opraviše: derviš nit se miče nit kreće. I tako je sve do mraka ostalo u adžijinoj sobi. Kad se već smårkne, zapovědi adžija momcima, da ga odnesu na groblje, pa da ga ondě ostave. To momci jedva dočekaju, te ga popanu ko Begu-vile.[25]) Šta š njime nisu učinili? iglom su ga bocali, štipali, za veliki od noge pårst potezali, šakom gruhali: to je derviš sve dragovoljno pretårpio, kao jednu pokoru od mučeničtva za slavu svega svoga derviškog stališa, koji bi izgubio mnogo poštenja i cěne pred světom, ako bi se odao. Momci prětiahu, da će ga ukopati, ako neizpovědi svoju zloću i neustane. I videći da sve zaludu čine i govore, izkopaju raku, ter živa derviša ukopaju. »A ti umri, kad ti je drago mårtvim biti« (reknu momci pošavši kući). »»Sad sam spasen«« (rekne derviš) »»nek se još svět smiri, pak ću onda izaći: do pó noći bit ću

---

19) Hulja, 20) Neznam šta je.

ovdi.«« A to mu je lasno bilo izvàršiti, jer duboko neobičaju Turci svoje màrtve ukopavati. Tko je i pomisliti mogo, da će dervišu ono hudo stanje na dobro proći, i da se njegova varka i licuměrstvo pedepsom neće okončati?.. Okó ponoći čuje se někakva vika. Mišljaše Usein, da je njegovo družtvo došlo po njega. Digne glavu, i nuto ima šta viděti! Prěko dvadeset hajdukah njegovome grobu idjaše. »Ovdi ćemo,« (zaviče harambaša) »ovdi smo najsigurniji kod ovog novog groba.« »»Taman!«« zaviču ostali, prostru kabanice, iztresu novce i ostalu pokradenu robu, da děle medju sobom. Lakome su oči pri pogači, (kaže poslovica), tako i oni vikaše: »I ovo meni,« drugi opet »»nije neg meni.«« — Nuto tàrka od slobodnih hajdukah! Naš Usein promolivši ruku drekne: *A kamo meni?* Taj nenadni iz groba glas kao grom odazvao se je u uših ustrašenih hajdukah. Nisu imali kad kape uztaknuti, već kud koj běžte noge! Te prigode nije propustio derviš. Onako u gaćam i košulji natisne za njima do kraj groblja. Kad se vrati, zastane svoje družtvo od jedanaest dervišah, koji su bili po njega došli, i sav prizor iz ugla gledali. Derviši istom měrom tudje blago stanu děliti — kapama hajdučkima. Istina da su bili hajduci jednog slobodnijeg natrag poslali, da bolje izvidi, al u groblje da neulazi. Ovaj čuvši više glasovah, na pola màrtav odleti družtvu i »moja bratjo« (jedva od umora mogaše govorit ulak) »nije jedan već, koliko ih ima, jedva će po dinar svakom zapasti. Što je god màrtviuh dušah sve je na okupu. Běžmo!« Od dervišah što je tko više mogo poněti, to je i nosio. Nije se na težinu mnogo pazilo. I kad su stopram kući došli, zahvalili su dragom aliku[21]) na tolikome blagodarstvu, koji svoje prave si-

21) Bogu.

nove ni u kakvoj nesgodi nezapušta. — Useina kano svoga starěšinu i zajedno dobročinca svi u nogu poljubiše. Mladi Omer najveseliji biaše, ne toliko porad blaga, već najviše, što ga je ta prigoda oslobodila od sveudiljnog pecanja i progonjenja svoje bratje dervišah. »Pa sad recite, da je Omer ludi gursuz!« (s uzhitjenjem vapiaše). Družtvo »Islam« u malo vrěmena postade najglasovitije u Carigradu. Njihova svetinja bàrzo primora, da ostali derviši, nebudući dobro vidjeni od puka, ostaviše Carigrad, što su i želili Useinovi derviši. Oni su za dugo poslě ostali u Carigradu. Omer bude pàrvi od bratje za Useinom u dostojanstvu uzvišen. Omerova beseda kod dervišah mnogo je valjala, premda sličnog zanata nigda više nije smeo preporučiti bratji podložnoj. A nije ni od potrěbe bilo. Imali su svega izobila! —

Fr. Jukić,
Banjalučanin.

Vile,

i šta o njih znade narod slovenski u Koruškoj*)

Bajoslovna ona bitja, koja narod u dolnjih stranah Ilirika zove »Vile«, u Slovenacah gornjih stranah imadu razna imena. U Gorotaniji (Koruškoj) obično imenuju ih »sibile prerokile«, na Zili »běle« iliti »častitljive žene«; u Rožju »želik-žene«; u Kranjskoj »rojenice«, a u někojih stranah Štajera takodjer »morske

---

*) O stvari ovoj istoj nalazi se u «Danici h. sl. d. (g. 1846 br. 40—45.)« izvàrstan članak od *Ivana Kukuljevića S.*, koj je stvar tu podobro iztražio i glede na ostale pokrajine domovine naše. — *Uredničtvo.*

deklice*) Isti Němci u Labudskoj dolini Koruške znadu za nje, nazivajući ih »heidnische Weiberl« a ostali poněmčeni Korušci kažu jim »Wile-weisz« ili »weisse Frauen« (běle žene). Ženska ta bitja stanovala bi gotovo u svakoj župi na stanovitih městih. A města ta ili obitališta bila su po pećinah (pešterah), usred koje gore ili dubrave, do vrělah i potokah. Tu one živěše proste i slobodne bez udaje i braka daleko od mužkih. Da napomenemo samo někoje krajeve! Stanovale su vile u dolnjem Rožju (Rosenthal) poblizu sela zvanog »Kaple« prama jugu u gori Ostrovcu. Tu se još i danas vidja ognjište, gdě bi kuhale i polica, kamo bi si metale sudove. Isto tako bile su u »Žalik-jami« ne daleko od Velčevesi (Ludmannsdorf). U gornjem Rožju bile su u «Vrtinovojvesi« pod Krajom; »pri Orlovoj peći« u župi Podgorjanskoj; blizu »Šent Ila« u pešteri imenovanoj »babina cirkvica.« Veža (priklět) od te »cirkvice« osobito mi se dopada. Živile su takodjer na Rěci u tako zvanoj »Strojevoj peći«. Pamte još stari ljudi, da su se dugo tuda potezala golema i grubo izdělana željezna vrata od tog obitališta vilinjeg. — Pod glavicom (vàrhom) Golice-planine (Koralpe) u Labudskoj dolini (Lawantthal) ima pećina zvana od onděšnjih Němacah »Spitzelsofen am Steinberg« i opet nedaleko od onud na humu zvanom »Reinkogl«. I tuda (kaže puk onih stranah) obitavale su vile. Na zapadnoj strani hridi, na kojoj stoji grad »Ostervica**) nalazi se takodjer někakva špilja. Tu se vidi najpàrvo priklětje, iz kojeg se prolazi kroz okrugli prodor u prostran někakav prostor, koj je vàrlo nalik na sobu. Ako tu progovoriš rěč, čudnom

---

*) Vidi »Djulabije od Stanka Vraza str. 155.«

**) Ostervicah gradah ima u gornjih stranah do dva tri. Nu ovdi je govor o Koruškoj Ostervici, starom gradu u okolišu Velkovačkom (Völkermark).

ti se jekom razleže po prostoru. I tu (kaže narod poněmčeni okolice one) stanovale su »běle žene (weisse Frauen). — Na Zilskom (Geilthal) obitavale su u Taboru blizu »Pečnice.« Tu je bila u priašnja vrěmena špilja, te bi ljudi u nju sakrivali svoj imetak, dok bi još Turci provaljivali u ovu našu pokrajinu. Sad se nevidi ništa više već gola peć viseća nad ponor i komad stara zida. Ostalo se odkinulo i odvalilo niz stěnu u dolinu (najpače s južne strane*). Izpod pećine izvire hladenac. Nu najglasovitije nalaziš starinsko obitalištė »bėlih ženah« blizu Podenskoga grada (Podenhoff) zovuće se »Tabor.« Ono se još i do danas sačuvalo podobro. Tu se vidja na stěni jednoj kuhinja i podosta prostrana soba s dva prozora, u kojoj još danas žive ubog i pridoban starac sa ženom svojom. Stěna ta nalazi se pod hridju jednom — dugačka je i visoka kolik dobar zvonik i stoji usovljena kolik zid jedan. Nad njom nalazi se livada a pod njom zelen lug, po kojem se vijuga rėka Zila. Izpod stěne nemožeš stići u Tabor, nego valja iti iznad nje po uzkoj stazici usěčenoj u pećinu izvanjsku, koja vodi do vrataščah kuhinskih. Krova taj Tabor neima, niti mu ga baš trěba; jerbo ga zaklanja pećina. Tu su (kažu) stanovali i do nedavna »vilenici« (planetarji) i »vilenice« gatajući i proricajući ljudma o stvarih budućih.**)

Vile (»sibile prerokile«, »běle žene«, »želik-žene«, »rojenice«, »morske deklice«) nisu ni rimske Parke ni gàrčke Nymphe, nego prava slovinska bitja iz pred-

---

*) Podàrtine od kućarice sgradjene od ila, što se tu nalaze, nisu ostanak od obitališta »bělih ženah«.

**) I moja mati (Bog joj prostio dušu!) děvojkom još budući dala si je proricati od takvog jednog vilenika. On joj je kazivao: »*Dėčelca vselej na prstanci* (*Goldfinger*) *nosi prstan, pa srečą boš meta.*«

kàrstjanske dobe, prorokinje staroslavjanske i svešte-nice věrozakona naših pradědovah. Pripovědaju, da su to bile žene lěpe, mlade, dugu kosu spletenu u kike (Zöpfe), a oděvene u svitu pokratku kao što ju i danas nose još Zilanke. Věšte bile su u svakom nauku, zato bi proricale vrěme buduće, tumačile sanke, učile narod težati polje, kopati rudu iz utrobe gorske i taliti gvoždje i ostalu rudu. Poznavale su skrovnu silu bilja svakojakog, i iz njega vadile lěkariju za raz-ne bolesti. Isto taku uměle su čitat na nebu, u suncu, měsecu i zvězdah, kakva će po njih slěditi i roditi lětina; ukazivale kada i kako valja sijati, i na visokih humih stojeći vikale bi u dolinu, kad će biti koi praz-nik (blagdan). Pored toga bile su blagoćude, rado bi ljudem u sela dolazile u pohode, čineći dobro sva-komu, kome bi dolazile u kuću, gledajuć mu blago (živinu), a najvolile bi kmetom plěti proso, zato bi se svaki gospodar radovao, kad bi ugledao na polju si »bělu ženu«, znadući da će mu obiljem roditi. Bla-go ti onom, kome bi dolazila u kuću běla žena, za-što njemu bi sve išlo u dobar čas! Što bi běle žene kazivale, sve je bilo prava i živa istina. Srětan dakle biaše svak onaj gospodar ili domaćina, koj je slušao i činio one, što su mu zapovědale běle žene ma se činilo kad šta i nesputno i nemoguće; zašto běle že-ne proizvodit će i stvari gotovo nemoguće i čudesne. Zato im biaše kod naših pradědovah slava tolika te ni u današnjem plemenu nije sasvim izčezla.

Narod u Koruškoj priča o bělih ženah koješta. Ja evo priobćujem někoje stvari gotovo istim načinom, kojim ih puk pripověda.

1. Něka běla žena otide na něki hum vičući po svom običaju u dol kmetom:

»Bob sjej, bob sjej,
Je dobro vrieme zdej!«

Nu bilo je još vàrlo rano u prolětje, i poledica još nije ni sasvim bila kopnula. Čuvši ju něki seljak promisli u sebi: Běla te žena zove na poso: ako nju neposluhneš, a koga ćeš? Tim se spremi na polje i posije bob. Nu sijući vaskolik se bob skotura sa slogovah u jarke. A u to dodje běla žena i reče mu: »Sgàrni opet posijan bob, odnesi kući pa ga skuhaj i pojědj s čeljadju.« Što ona reče, to seljak i učini. Nu da sad vidiš čuda! Kudgod će pasti bob na poledicu, bobove batve izniknu i u svoj čas procvatu i obiljno urode. —

2. Drugi něki seljak čuvši u prolětje bělu ženu gdě vikaše »*Bob sjej, bob sjej!*« ide pa posije bob. Bob poraste i lěpo procvate. Nu kad tamo te bobu spadne cvět, neima ni mahunice. Sasvim tim izčupa ga u jesen, pa se pronajde, da su batve šuplje, a u šupljinah debela boba sve puno od vàrha pa do zemlje. Svi se susědi od čuda kàrstiše, ali on bi kazivao, da mu tolikog i takvog boba nije još urodilo do one lětine.

3. Běle žene kazivale bi takodjer seljakom, kad bude koj praznik. Pod večer u oči svakog praznika uzišla bi běla žena na koj hum kličući »*Dělopust! dělopust!*« (to jest: blagdan je). Biasta jednom dva seoska gospodara na livadi pod takvu jednu večer. Istom što naložista sěna na kola, te htiasta da povezeta kući a evo ti bělu ženu, gdè zakliknu s huma: »*Dělopust!*« Jedan iz medju njih odmah izpregne volove iz pod jarma, pa pokrene kući, ostavivši na livadi natovarena kola. Nu drugi pomisli: do štaglja neima daleko pa krene vole i odvede sěno svoje kući pod krov. Nu da vidiš opet čuda! Sutradan najde svoja kola zajedno sa sěnom opet na srěd livade, dočim onaj, što je poslušao bělu ženu i izprego volove, sěno najde pod krovom.

4. Běle žene ljubile su vàrlo radnje poljske, naj-

pače rade bi plěle proso (žito). Nèki seljak opazi na njivi svojoj bělu ženu gdě mu plěviaše pomaleno još proso, i vàrlo se uzradovà, da će mu to lěto uroditi. Nu ipak se poněšto i zabrinu, kad se bliže prikuči i smotri da běla žena s dračem zajedno čupa i proso. Istina ona proso opet usadjuje ali na-opako vàrhunce metjuć u zemlju a korěnje ostavljajuć iznad zemlje. Već je mislio, da će mu se proso listom posušiti; ali běla žena sve šta radi (kažu) da dobro uradi. Tako se sgodi i seljaku ovomu. Ni prie ni poslě nije dobio toliko vaganah prosa, koliko baš te godine. — Kad bi bile běle žene pekle kruh donosile bi ga i koscem na livadu. A kad bi žetaljice bile pobacale sàrpove oko pódne da planduju i ručaju, u taj čas došle bi běle žene, pobrale sàrpove, pa stale žeti, a dok budu se odmorile i poblagovale žetaljice, běle žene toliko nažanju, koliko nebi žetaljice ni onaj cio dan.

5. Běle žene dolazile bi takodjer seljakom u kuće. — Jedno jutro rano čim baš kmetica nèka ustane iz postelje gdě spavaše sa kućnim svojim drugarom, pa hoće da se spremi na posao kućni, dodje u sobu běla žena, pa si bez obzira legne na njezino město još toplo uz drugara joj.*) To je bilo (kako pričaju) u nèkoj kući »k Stroji na Rěci« u Rožju. Duga plava kosa pala joj niz uzglavje do zemlje. Kmetica vrativši se opet u sobu, upazi to, pa joj digne kosu sa zemlje na postelju, da joj se nesmàrlja. Běla žena pàrvo nego ostavi kuću, poda joj na uzdar končić niti »Evo ti za ljubav što si mi učinila« (kaže joj) »nečudi se nimalo.« Kmetica stane končić taj motati na

*) Kad bi běla žena zanosila, pa povila děte mužko, odnela bi ga natrag u kuću one mužke glave, od koje je zanosila. Kad je bilo čedo žensko, odojila ga, dok nebi ponaraslo, pa ga onda naučila u svojem nauku. Takvo žensko děte opet se je dalo u běle žene.

klupko i mota pa mota, i već je od njega namotala do několiko končelah (štrenjah). Nu dojde joj u to susěda něka, pa to vidivši udari se od čuda po kolěnu rekuć »Bog s tobom! kakov ti to konac?« I mah mu se u taj par najde i pravi konac.

6. Kad su u staro doba stali ljudi variti (schweissen) železz, nisu nikako mogli uzpeti. Razbělili bi se komadi, ali nisu znali kako da učine, da se prime jedan komad drugog, da bude od komadah cělina. Někoji izmedju njih rekne: »Ajde da upitamo u běle žene! Ona razumi sve, pa će i to znati.« Nu ona na pitanje neprogovori ni rěčce nego povuče nogom prěko stanovitog kamena, kojemu kažu na Koruškoj »šoltan.« Ljudi poberu kamen taj, raztuku ga kolik sitan prah, pospu njim razběljeno gvoždje, pa se umah prime komad komada. (I dan danas u Koruškoj uzimaju kovači u tu svàrhu gori rečeni kamen.)

Ima tomu više od tisuć godinah što su Slovenci gorotanski ostavili neznabožtvo, prigàrlivši věru prosvěte i čověčnosti, věru Isukàrstovu. Nu predkàrštjanskih bělih ženah ili vilah nemogu ni danas još sasvim zaboravit. Na Zilskom (Geilthal) spominju ih još i na svakoj svadbi. Tudě svatovi skokom pritàrče po družicu (deverušu) uza se, a oženjeno i udato vozeć se na kolih. Čelo sviuh jaši *banderar* (zastavnik, barjaktar,) *banderu* (zastavu) u ruci a sablju pripasanu. Kad stigne pred kuću nevěstinu (pàrvi izmedju sviuh) a vrata zatvorena. Nu on razigravši konja pred kućom, stane kucati sabljom na vrata. U to stignu i ostali svatovi pěvajući i uzklikivajući da se ori po svoj okolici. Na tu viku skupi se gotovo čitavo selo u pred kuću, da vide šta tu ima. Kucajući podugo, otvore se nakon vrata, pa eto ti sada u věži (priklěti) sila mužčadi i ženščadi svako po vile (Offengabel) u rukama, braneć se od tih tobože nepoznatih gostiuh, da ne unidju u kuću. *Banderar*

bàrže okrene svog konjica pitajući izza glasa: »Zove li se ovdě kod sv. duha?« — Ljudi iz kuće odgovore mu: »E da! promašili ste.« — On opet priuhvati rěč: »Kako da bismo promašili? Rano uranismo, u hladnoj se vodici oprasmo, srětosmo bělu ženu, i pitajući ju: Ide li se ovuda put sv. duha? odgovorila nam je: »Samo idite sve upravo tamo, gdě će vam kazati vile i rogove.*)« Tako i dan danas misle Ziljani, da ima bělih ženah, pa da sve, što one kažu, sama je živa istina.

Kako gorotanski Slovenci prigàrliše kàrstjanstvo, sve poče dublje padati slava tih sveštenicah stare věre. Narod pripověda da se to onda stalo, kad su ljudi počeli po noći zviždati (što i danas dàrže da je grěh) uzvikivati, biči pucati i žito našapati (na kolje slagati). To, (kažu), da je protěralo běle žene u skrovna i zabitna města, tako da ih danas nitko više ni vidět nemože. — A kako je stara věra klonula s vrěmenom pod kàrštjanskom, pripovědaju u slědećoj bajoslovnoj pričici.

U sibile prerokile**) (běle žene) bilo je dvanaest děvicah, koje su se učile od nje tajnim naukom. Najmladja izmedju njih zvala se Maria. Něki večer kaže im učiteljica: »Děvojke! pamtite dobro, što budete snivale noćas, zašto to će biti sve sama istina.« Dě-

*) Po razrěčju gorotanskoslovenskom, kojim govore na Zili, glasi govor taj ovako: *Kak bi mogło to falıto biti? mi smo zgůda vstali,' smo se u frišnej vodici vmili, smo šli po širůčej cesti, je naš srenčala »běla žena,« smo ją barali »Al je to pot k svetami duhu?« je rekła »Le jidite tam, čjer vam boją vidle in roje kazali.«*

**) »*Prerokilje*« zovu se radi toga, što su proricale, kao što se vidi iz one nar. pěsme, što se poje na Rožju:
»Są prerokovale — sibile dvanajste.
Od teh rěči povele — ki zda godiją se.«

vojke legnu. I kad bude sutra dan, upita ih učiteljica, šta su snivale. Děvojke izkažu redom, svaka svoj san. Dodje red na poslědku i na Mariu: »Ja sam snivala (reče ona) čudan sanak. Snivala sam i viděla u snu, da mi izrasla izpod sàrdca rumena ružica. Korěnje njezino pružilo se do dna zemlje, vàrh dopiraše u srěd neba, a grane razgranile se po svemu širokom světu.« — Učiteljica odgovori joj ovako: »Tvoj sanak kazuje, da ćeš roditi sina božjega.« Děvice te imale su svaka svoj vàrtljić. Najkukavnii imala je Maria; jerbo je nju svagda i u svemu najgore zapadalo. Jednom ih pošlje učiteljica, da naberu cvětja rekuć: »Koja nadje u svom vàrtlju cvětljicu s imenom »Isus«, rodit će sina božjega.« Odu děvice da naberu cvětja i da donesu učiteljici da ga vidi. Nu takve cvětljice ne donese nijedna. Na poslěd dodje i děvica Maria i donese cvětljicu, a eto ti na njoj napisano ime »Isus«. — Vidivši to učiteljica (»běla žena«), vàrlo se razljuti na nju, turne ju nogom rekuć: »Kopilice jedna! pa zar ćeš ti roditi sina božjega?« — U taj mah »běloj ženi« ona noga, kojom je turnula Mariu, proměni se u guščju. Od takve se màrzke noge vàrlo zastidila »běla žena«, zato da sakrije tu svoju rugotu načini si dugu haljinu (prem da su »běle žene« do onda nosile haljine okratke). I tu je nogu mnogo godinah imala. Něki dan idjaše ta běla žena sa svojih dvanaest děvicah prěko potoka Kedrona. Bàrv biaše greda prebačena i provàrtana i rupice sve zalivene olovom. Sve děvice predju po toj bàrvi. Najposlědnja bila je »běla žena«. Spazivši gredu reče: »Ja nisam dostojna da prelazim po toj gredi, jerbo od nje iztesat će se križ, na kojeg će razpeti sina božjega.« U to uzdigne svoju dugu svitu, da pregazi potok. A to bude povoljno Bogu. Pre-

gazivši vodu, ostane joj nagàrda u vodi, jer guščja noga opet joj se proměni na čověčju*).

U Čelovcu na Koruškom m. Sàrpnja g. 1844.

Matija Majer,
Slovenac Ziljan.

Život narodah.

Članak
Ljudevita Štura.

Veli se, da ništa neima dražjeg od života. I to je cěla istina. Život svačemu daje bitnost, ili drugim rěčma: bez života ništa ne biva; odpor života je smàrt, gdě sve prestaje, gine i pada. Nu život je dvojaki, tělovni i duhovni. Pàrvi stoji u zadovoljavanju potrěbah prirodnih, drugi u izpunjivanju potrěbah duhovnih. Oba ta života punim se pravom smatraju za najveće dobročince. Kad se prijatelj priateljstvom ozivlje, čuješ rěči: »živ i zdrav« i »čestit i srěćan da si!« Pàrvim želimo komu dugi život po tělu, drugim po duhu t. j. želimo mu, da ime njegovo i suvrěmenim njegovim milo i drago bude, te i u potomakah u lěpom i dragom spomenu da ostane. Život je dakle ono, za čim svi težimo, i što nam najviše ugadja.

---

*) Kod nas u gornjih stranah, gdě je slovenski pàrvobitni život izmedju svih krajevah prostrane naše domovine najviše narušen tudjimi življi, sve su gotovo poměšane starodavne pričice tim življem, a najpače pričice predkàrštjanskog věrozakona slov. sa legendami kàrštjanskimi. Isto tako i ova. Zato trěba da se sabiratelj takvih stvarih vàrlo uzme na um, da pri svom poslu udari pravim putem razbirući jedno od drugog. — *Uredničtvo.*

Nu i zato baš ono samo što živi, što život ima, zanima nas i našu na sebe obratja pozornost. Rado se obaziremo za nestašnom skačućom i igrajućom se děčicom; rado se zaglědamo u lica puna živosti; mile su nam zabave i družtva; jerbo vidimo da se svud tuda kretje život. Naproti nisu nam po volji děca mlitava (mlěda) i ukočena; nerado vidimo lica iztrošena; mučno nam je kad opazimo màrtvilo ondě, gdě bi morao da bude život. Odurava nam se màrtvilo, smutjenim očima obaziremo se po razvalinah něgdašnjih velikolěpnih sgradah, jer svud je tuda života nestalo, svuda vidiš na njih znake smàrti. I u prirodi samo se radujemo nad životom. Pa tko da se neraduje lětnoj dobi, tko li da se nežalosti na jesen i zimu. Milina je pogledati na zeleno i raznim cvětjem nakitjeno i izšarano polje. Krasno je viděti kad šume i gore potěraju i zalistaju. Sa žalosti naproti tomu blude oči po opadajućem listju, i s někim neugodnim osětjanjem nosimo pogled po zemlji pustoj i sněgom zastàrtoj. Dvojaki (kao što rekosmo) vlada na světu život: prirodni i duhovni. Gdě pàrvi město zauzeti može i zauzimlje, ondě nas on i veseli: a gdě se drugi ukazati ima i ukazuje, ondě je prirodni život samo pripadni a našu pozornost poglavito na sebe obratja život duhovni. U čitavoj prirodi neima drugog života do prirodnog, i samo razmniva (fantasia) pěsnikova vidi u njoj gibanje duhovno. Nu i u istoj prirodi samo nas život njezin t. j. raštjenje i plodjenje zanima. Sve drugačie to stoji s čověčanstvom. Samo se u čověčanstvu pokazuje život duhovni, i tu on osobito město zauzimlje. Po tome život duhovni ako upadne u prirodni i tělovni, malu cěnu zaslužuje, pače gdě on u svoj svojoj sili stupi, i život duhovni potire i tlači, takav nam se život posve odurava i protivi. Čověčanstvu je drugi život naměnjen; a to je život duhovni, koj

uprav zato, što je naměnjen samo čověčanstvu, čověčanskim ga životom nazvati možemo, kao što se doista i naziva.

U čemu dakle stoji život duhovni, život ljudski čověčanstva? U svemu onom, što duh stvara, što u njemu korěn i početak ima. Stoji dakle u věrozakonu, umětnostih, zakonih, redu dàržavnom itd. I budući da je duh od Boga, i u čověka kao čověka onaj temelj, koj ga nad sva ostala stvorenja daleko uzvišuje, zato ga gospodarom od sebe i světa čini. I život je taj od prirodnog većji, uzvišeniji, čověčanstva dostojniji i pristojniji. Život prirodni i u čověka i u životinje jednaki je. I životinja baš kao i čověk jede, pije, spava, hodi, plodi se itd. Prirodni ele život čověka jošte je zvěrski, nizki, od onoga t. j. duhovnoga života mnogo prostii i š njim sravniti se nemogući. Ima narodah, koji u ovom višjem životu, u pravom životu ljudskom udioničtva niti su imali, niti imaju. Narode te nazivamo surove i barbarske. Ovakovi narodi nahode se u stanju dětinskom, te su s nedostatka duhovnog života kao i děca osvojeni prirodnim životom. Svakolika i svagdašnja njihova briga vàrti se okó těla, ili ako baš u lěnosti i ne gnjiju, a oni se s drugimi narodi potiču i biju. Da u tih narodah jošte nije věre (kakve im drago, ma i poganske), nebi na sebi osim ljudske prilike ništa čověčjeg imali. Ali dosada nije se još našao narod bez kakve takve věre. A u ovoj věri je za čělo sačuvana iskrica duhovnosti i u najsurovijih i najzapuštenijih narodih. Tim pokazuju narodi ovi pobočno město od ljudskoga života. U ostalom sasvim su zanemareni i zapušteni. Iz tog uzroka, što u prirodnom životu ovakovi narodi gnjiju, vlada u njih věčna jednoobraznost života, jerbo u tělovnom životu, kaogod i u prirodi, sve se jedno te jedno sbiva: ljudi se radjaju, živu, umiru, pa opet

radjaju, odhranjuju i vratjaju onamo, odkud su i došli. Ili ako se kakva proměna u životu takovih narodah i pojavi, to nebiva s njihove volje, već na silu prirode. Na priměr: narod se seli s jednog města na drugo; a zašto? jerbo mu ondě ili hrane nestaje, ili ga drugi jači napadne itd. Izključena je dakle iz života ovakovih narodah vlastita i slobodna volja, i uprav zato ovakovi narodi u historiji města neimaju, budući u historiju spadaju děla i čini t. j. plodovi slobodne i vlastite volje. Ovakovi narodi mogu se samo opisati, ali o njima što pripovědati t. j. njihovu historiju spisati nije moguće. Nemogu oni imati historije s uzroka onoga, s kojega ju niti priroda neima, već samo prirodopis, gdě se život njeni (prirode) svagda jednoličan i bezvoljan izpisuje.*) Narodah takovih ima i sada u Asiji, a osobito u Americi, Africi dosta. Ogromne ove tri strane světa (u Africi izuzimajući säverne i sěvero-istočne krajeve) jesu zemlje nehistoričke, zemlje od višjeg života ljudskog puste. I u Americi život većji, historički tek je u novija vrěmena započeo, a prě toga bilo je kao i u Africi sve divje i pusto. Asija zemlja je podosta historička, ali je ima i dosta, gdě još nikakakvo većje nije zasvětilo usiljavanje ljudsko. Zato takove nehistoričke zemlje, budući da u njih nikakva znaka duhu neima — duhu za čověčanstvo zauzetom, duhu štovanjem za svako višje usiljavanje ljudsko razigranom — niti ikoga za sobom neprivlače, osim ljubiteljah i izpitateljah prirode i prirodnosti. *Chateaubriand* tužio je za Amerikom samo radi njene očarujuće krasne prirode, slavio

*) »Historia naturalis« rěč je sasvim nevaljana i nespretna, i morala bi da se imenuje »descriptio naturae«, kao što to već i Němci svoje »Naturgeschichte« zaměnjuju sa »Naturbeschreibung«. Mi imamo dobru rěč »prirodopis«.
Priměťba pisaoca.

ju samo radi njene prostrane samoće; i došavši k njoj prisluškivao je s otajnostju sàrdca šapat vêtrovah duvajućih po pustinjah i gorah ogromnih, i obimao starodavne hrastove prabàrdah indianskih. Nu putnik na iztoku svlačio je obuću i skidao kapu pred městom svetim, da bi mu štovanje svoje izkazao, i da nebi na zemlju svetu nepristojno stupio.*) Narodi nehistorički, budući da se nisu k višjem životu ljudskom uzdigli, nu samo se s tělovnim spleli, ne samo što nisu kadri sebe samostalne odàržati, već niti su u stanju opirati se dugo prosvětjenijim i jačim od sebe narodom, već ginu i samo im se imena spominju, kao da su snage životne i sasvim lišeni bili. Slabo je tělo kad se počne měriti s duhom. Slab je život tělovni naproti duhovnomu. Zato i takovi narodi, kad se sukobe s narodom duhovno jačim, sad nestaju i ginu, a sad ponižavaju se i pokoravaju. Tako indianski narodići u Americi dali su se sasvim podjarmiti, uništiti i oderati od Europejacah. Duh je europejski oplěvio (otrěbio) mnoge od njih, kao jaki větar slabu goru. Ista je sudbina postigla i narode u Australiji, i dugo neće biti, pa će narodići sviuh onih otokah pasti pod vlast europejsku. Arapi afrikanski sasvim osvojeni od tělovnog života, sami se hvatati daju Europejcim, te niti toliko sàrdca neimaju, da se odapru gnjusnomu svojeprodajstvu. Već što više, sami sebe medjusobno hvatajući, ruku pružaju svome robstvu. Čim narod koj niže stoji, čim je dublje zagreznuo u život tělovni, tim manju osětja prama sebi važnost, tim lak-

*) S toga samog uzroka neima ništa, što bi nas na polju i na selu zanimati moglo, izvan ako tražimo tišinu ili utěhu u naravnoj krasoti. Ali nas zanima svako ono město, gdě se nalaze znaci i biljege višjeg kakvog usiljavanja ljudskog, gdě se bio kakav za narode važan bojak, ili gdě kakav počiva slavan muž. Zanimaju nas ta města, što su se tuda radi kretali, tàrli ili natěcali golemi duhovi. *Primětba pisaoca.*

še daje sa sobom titrati se i razvlačiti, isto onako kao čověk kad u blato tělovnog života zagazi, izgubi svu ljudsku prama sebi važnost, i lahko se daje na sve upotrěbiti, lahko mu je za úžitak svoj i dušu i tělo prodati. Narodi asijatski, pri svem što je někad oganj višjeg života u njih gorio, sad su sasvim klonuli, jerbo onaj isti oganj, istom i pàrva žižka višjeg života, davno se medju njimi ugasila, te se oni opet suhàrvaše (ustàrmoglaviše) u svukoliko tělovnost. Zato su narodi ti i prinudjeni bili poniziti se duhu europejskomu i njegovo pripoznati gospodstvo. Nu gdě još ovo politički nije izvedeno, hoće se do mala sbiti. Često se narodi asijatski bune i dižu proti Englezom, ali sve zaludu, jer u město da pobědu odàrže, sami uvěk pobědjeni ostaju. Zaludu se okamenjeni Kitaj (China) ogromnim zidom naproti Mongolom ogradjivaše; zaludu navěk inostrane od sebe otiskivaše i otiskuje; zaludu se od tudjinacah, prihodnikah tàrzao, sve je to zaludu, i on je već kraknuo i njegova je okamenjenost popucala, a kroz pukotine navalice tiska se tudjinstvo, koje će okamenjenu tu masu jednom, kad mu vrěme dodje, k životu privesti. Persianska davno već trune, a danas jedva doznajemo, da se još kretje. Da ukratko velimo: Asijatski je světuvehnuo; život njegov tako rekuć sasvim se stělesio. I to je uzrok, što više samostalan ostati nemože. Vidimo dakle slabomoćnost i nevolju tělovnoga života naproti duhovnomu; vidimo nejakost narodah stělešnjenih naproti narodom, višim duhovnim životom uznešenim. Istina ova tvàrdo stoji i za one narode, koji, ako i jesu nešto većim životom nadahnuti, još se po tělovnom životu vuku. I ovi su preslabi, da bi se opreti mogli duhovno jačim i prosvětjenijim narodom. To svědoči čitava historija narodah europejskih. Odtud slědi, da kaogod što u rečenih stranah světa spomenutí nehi-

storički narodi u historiju nespadaju, tako isto u historiju nespadaju ni pàrvi početci istom počinjajućih političkih narodah. Njihov život u tom početku biaše dětinski, a što děca u dětinstvu za velika děla dàrže, ono još nisu čini historički. Ne, neima tu još slobodne volje; neima činah historičkih, pa zato ni historije. I několicina velikih muževah sa svojim dětinskim i mladjahnim životom ne čine još historiju naroda. Jošte tu neima višjega, čistjega ljudskoga života; još neima historije; jošte nedostaje ono veliko upinjanje za istiniti život ljudski, za čověčanstvo. I budući da samo onakav život pristoji čověčanstvu, koj nas u jezgri našoj oživljuje i dělovnimi čini, puki dakle tělovni život naproti duhovnomu može se nazvati punim pravom i naziva se smàrt, zašto u takovom stanju sve ono, što čověka čověkom čini, u njemu truhne i čami, a samo prostačka strana njegovog bitja živari.

Drugi ima dakle temelj, na kom duh čověčanski dozrěva, a ovaj je na polju duha, gdě narodi duhom posluju i děluju. Na tom polju prima se ljudskog sàrca věrozakon, cvětaju umětnosti, razvijaju se znanosti, koje stvari u družtveni i dàržavni život naròdah tako zasěcaju, da se isti život u neprestano bolji, čověčniji i savàršeniji pretvara, pače i narodom, koji se ovog života dàrže, uvěk lěpši svanjivaju i zadovoljniji dani. I budući da je duha carstvo bezkonačno, a čověčanstvo, prisvojavajući si pravi život, neizměrno truditi se ima, zato i nevidjaš tu ono màrtvo stajanje, kao što ga vidjaš kod tělovnog života, već neprestano poticanje k naprědku, s njime ali i veliki i neumorni posao. Poradi toga, što se u duhovnom životu misli i volja miču slobodno, što čověk sam po svojoj naravi kretje se i děluje, što se u svojoj duši sasvim složan osètja, viditi je u ovom stanju narodah velike čine i tvaranja. Tu izključivo nailazimo na ono

věčno razvijanje, ili ono što zovemo »historija.« Ovdě prirodnost pàrvenstvo i prevagu svoju gubi, a zanimanje ljudsko preteže vlastita volja, iz koje se radjaju děla, koja svakog čověka i naroda misli za sobom potežu, dočim ona děla, koja po prirodjenom samo nagonu bivaju, pravu cěnu gube, te se po pravici ni nemogu imenovati děla, već samo čisti i goli dogadjaji. U historiju dakle spadaju oni samo narodi, koji su se odlikovali na polju duhovnom, na polju věrozakona, umětnostih, naukah; koji su šta doprineli k savàršenstvu dàržavnog i družtvenog života; koji su se u svojih dàržavah za te stvari zauzimali, iliti drugim rěčma, koji su život narodah sve to više i više privodili k čověčnosti. Život, děla i tvori tih narodah čine historiju; oni su ona càrvena nit, kojom se kroz narode vlastiti život čověčanstva proteže i naznačuje. Kod takovih narodah živilo je čověčanstvo svoj život. Zato se i život tih narodah neizměrno tiče i čověka i naroda svakog, koi k čověčanstvu pristupiti, i u njemu život děliti želi, pače i svakog svěstnog čověka sàrdce i misao obuzima i uzdiže. Život, děla ili čini takovih narodah jesu historički ili (što jedno znači) oni obsižu razvitak čověčanstva, koji je u obće za sve narode znameniti, s toga věčno u čověčanstvu živi ne samo po iza svog věkovitog spomena, već i s toga, što sveudilj na buduće narode děluje. Život narodah (kao što već rekosmo) věčno živi, i zato ono, što se u njemu jedanput pronělo i naznačilo, izgubiti se nemože, inače gubitak značilo bi uginutje, a s uginutjem njegovim uginuo bi i život naroda. Svaka pak uznešena misao živi u životu narodah; svaki plemeniti čin jest oltar u hramu historije čověčanstva. Rekli smo taki s početka, da čověka samo život veseli. Nu koliko ga više mora zanimati život naroda, s kojim je i njegov život kao čověka skopčan. Nu opet neima većeg života na světu od ljudskog, jer u njemu svaka

dobra stvar napreduje, i lěpša i plemenitija postaje. Zato je ovim životom ljudskim cělo tvorstvo uzveličeno, i svět njim oblagorodjen. Po tragu historičkog naroda ide slava; i kad narod u dělovanju svom sustane, odzivlju se odasvud spomenici narodah historičkih, koji spomenici, ako su po sebi i němi, opet govori s njih duh, koji ih je podigao, glasom prodirajućim. I ti spomenici padaju i u prah se pretvaraju, nu poslě i svaki onaj prašak podiže glas, i odzivlju se svi glasi nastupajućih narodah na slavu bivšim narodom, koji su živili životom svojim za čověčanstvo.

Narodi historički, koji (kao što rekosmo) vlastiti život čověčanstva zastupaju i sve k većoj vode čověčnosti, jesu narodi tako zvani indoeuropejski, a izmedju njih imenito Indiani, Medi, Persiani u Asiji, Egyptjani u Africi; Kelti, Gàrci, Rimljani, Germani, Litvani i Slavjani u Europi. Svi ovi narodi pripadaju jednom plemenu, i jesu, kao što pred ostalimi narodi stoje, cvět i kruna roda čověčanskog. Sve gotovo, što se u světu krasna i velika sbilo, od njih je proizteklo. Ostali narodi to samo prisvajaju, i prěko njihovog (tako rekuć) mosta k lěpšoj družini ljudskog života prelaze. Ne u jedanput, već po redu jedan za drugim stupaju k dělu narodi ovi, od kojih kad se jedan umori, drugi na město stupi i zaměnivši ga gospodarstvom upravlja. Podalje izza ovih narodah stoje narodi tako zvanog plemena semitičkog, kojemu spadaju starodavni Pheničani, Čivuti i Arapi. Neimaju oni toliko zasluge za napredak světa, koliko imaju narodi indoeuropejski. Medjutime ne može se ni njima odreći mnoga znatna zasluga spadajuća k naprědku života ljudskog. Pheničani su po svoj prilici uslěd pronadjenih hyerogliphah iznašli pismo, za koje se priča, da je Kadmo, zemljak njihov, donio u Gàrčku. Oni su takodjer pàrvi upotrěbljavali brojne znakove, i mnoge

druge proiznašli stvari. A opet što je jedanput Pheničanom poznato bilo, nije moglo dugo sakriveno ostati, dàrzoviti bo pomorci ovi na sve krajeve širokog mora dopirući, od udaljenih su narodah robe kupovali, za koje su na proměnu davali svoje ručne proizvode, kojima su i iznašastja svoja narodom predavali. Čivuti već nisu bili onog domišljavog i poduzetnog duha kao što njihovi srodnici Pheničani, nego su bili jako pobožni i bogobojazljivi, kao što to s cělim svojim životom zasvědočavaju. U utrobi ovog naroda i ponajviše na njegovom temelju proizniklo je najveće dobro světa t. j. zakon hristianski, sprama kojeg sile svaka umětnost i dělo čověčje gubi se i umaljava. Svi sadašnji narodi, koji su do čega došli, jesu pitomci hristianstva ili pod njegovim krilom i uticanjem, ili njogevom rukom vodjeni. Jedini samo onaj narod, iz kojeg je on utrobe proizišao, odrekao se je njega, i nipošto ga priznati nije htio; pa zato je i ostao, što se historičkog razvitka hristianskog tiče, bez svake zasluge, pače i za svoju upornost zasluženu je platju našao. Arapi nisu bili samo za svojim muhamedanstvom zanešeni vojnici, niti samo osvojitelji narodah i zemaljah, nego oni su se i većim stvarma zanimali, poslujući u znanostih, naucih i umětnostih. U Španjolskoj 10. věka za vrěme kaliva Elhakema cvětahu nauke i umětnosti. U njegovom dvoru a po njemu i po dvorih ostalih arapskih poglavarah stěcaše se učeni i umětnici, gdě su za svoje plodove velike dobivali nagrade. Sve gotovo, što je iole uglednije bilo, zanimavalo se naucim i umětnostim, i ova je težnja do toga narasla, da se je za ono vrěme u Španjolskoj do 70 velikih knjižnicah i 17 visokih učionicah brojalo. Svakom je poznato, kolika je zasluga Arapah gledè na računstvo, zvězdoslovje, zemljopis i historiju. Izvan dviuh ovih plemenah uticali su tako-

djer na sudbinu světa i narodi plemena sěverskoga, imenito narodi tatarski, čudski i mongolski, ako i ne na način Arapah, koji su pokoljenju našem u razvitju njegovom pomagali, nego posve mechaničkim načinom, t. j. oni su narode ove (europejske), bijući se š njimi, koje prěčili, koje od mȁrtvila, u koje bi ugrezli bili, svojim nasȁrtanjem i razoravanjem odvraćali i čuvali. Kaogod skakavci po njivah, navaljivali bi ti divjaci na narode europejske, i što bi god rukom domašili, proždirali bi. Ta nisu li toliko putah Mongoli i srodni njihovi Europu poplavili? nisu li Turci kroz nju tiskali se, spuštajući se na krasna helěnska polja, na kojih je starodavni duh Helěnah do duše već uvehnuo bio? Historija nezna o njima drugo kazati, nego da su robili, zemlje pustošili, kȁrv prolivali, ubijali i nad ženskim osobito spolom svoju zvěrsku ćud izlivali. I doista opaziti je u ovih narodah zvěrsku ćud, koja najveli po kȁrvi i tělu valjati se. Strašna bujica tih narodah udarila je doista na narode europejske, ali je ipak najposlě krěpost i sila duhovna ovu surovu jakost nadjačila. Pače i sve napasti, bile kako užasne i težke, ne mogoše utamaniti narode europejske, koji su surove ove Asijate opet najposlě pobili ili u Asiju svratili. Narodi ti jesu oni pravi Titani, koji su se podigli proti duhovnoj sili Jova (Jupitra), carujućeg na Olympu. Nu kaogod što je Jove sa svojimi silnimi gromovi one buntare u tartar protěrao i sunovratio, tako su i narodi europejski prevagom duha okrutne ove běsove poutamanili, i u asiatske opet pustoljine prognali. Leže oni sada na miru ondě, pokoravajući se većinom onim, na koje su se usudili bili prě toga navaljivati i uznemiravati ih.

Ako dakle surova ta napadanja izuzmemo i tek kao pripadnost u historiji smatramo, to nam ostaju još narodi plemena semitičkog i indoeuropejskog. Ta

dva plemena sačinjavaju pravu i vlastitu historiju čověčanstva. Kroz njih se (kao što rekosmo) proteže nit razvijanja ljudskog. Narodom ovih plemenah imamo za sve zahvaliti, što nam je u životu ljudskom doteklo. Ovi narodi su jedini, koji uredno ustrojene dàržave imaju, bez kojih se historija niti pomisliti ne može. Děla njihova děla su obćenita, čověčanska. Nu netrěba ovo na krivo razuměti t. j. kao da su ti narodi i osim dàržavah svojih za druge starali se, njih k sebi privlačili, i njima svoja davali svojstva, red, zakone, nauke itd., nego narodi ti sami su za sebe radili i razvijali se; a ono što je u njima bilo čisto čověčansko, sámo je k drugima put sebi prokàrčilo i kod njih se udomilo. A to se na mnogo različni način dogadjalo. Evo několiko priměrah iz historije, kako se taj prenos sbivao! Rimljani se stopàrv onda upoznaše s gàrčkim životom, s njihovimi znanostmi, umětnostmi, kad su već zavladali bili zemljom Gàrkah. A Rimljani opet sami, kamo god dopirahu, pod poběđonosnim svojim mačem u zemlje osvojene uvodjahu i svoje zavode i zakone, koje su prie toga sámi od Gàrkah dobivali. Potonje slikarstvo gàrčko, koje se u bizantinskom càrstvu razvilo, preněli su zapadni kàrstonosci, Carigradom zavladavši, na zapad, a ono najprě u Italiu. Germani nuz ratovanje razširivali su hristianski zakon medju narode nadvladane. Slavjani su sami u Carigrad šiljali po učitelje hristianstva i prevoditelje svetog pisma. Takovim dakle načinom sve, što se god u čověčanstvu krasnog i izvàrstnog nalazi, samo se od sebe razširuje, pa zato nijedan narod, imajući što u sebi veleznatnoga, neima niti može samo za sebe imati, nego postaje obće blago sviuh onih narodah, koji postanu dionici višjeg života ljudskog.

Rekli smo, da narodi historički redom i jedan za drugim do gospodarstva stižu i skupnim upravljaju imuć-

tvom, i sve što ovo imućtvo i primaju, jedan od drugoga. Narod, koj je tečajem historije za takvog gospodara izabran, gledè na život ljudski mora da stoji poviše sviuh ostalih narodah t. j. mora da se nalazi život njegov u podpunom razvijanju i najjačem kretanju. Takov narod dolazi s osobitim nalogom k drugim, i od sviuh pozornost i oči na sebe obratja. Stoji on tada na najvišjem vàrhuncu života ljudskog. On je kao sunce, okó kojeg se obàrtju svi ostali narodi kao zvězde prave i zabludjene, světlost i toplinu od njega primajući. S ovog vàrhunca nitko ga živi sbaciti ni oboriti nemože, dokle se god život njegov na putu velikih dělah i živog, krěpkog razvitka nalazi; jerbo tada u njemu najveći plamen bukti za samostalnim životom, koj plamen druge narode ni iz daleka onako zdravo neobuzimlje. Zaludu su miliuni Persianacah na Gàrčku navaljivali, da ovaj punodušni narod sprěče i obustave u razvitku krasnog dělovanja, jerbo izbrani sinovi junačkog i za slobodom gorećeg naroda gàrčkog polomiše, razbiše i razpàršaše sve nebrojene njihove čete. Zaludu je Hanibal na vratima Rima kucao; a Galli zaludu su zarobili Rim poubijajući patricie (starěšine); Rim za to nije duhom klonuo, nego je našao način, kojim je surove te barbare razbio i protěrao. Ali kako je lasno poslě bilo ova dva naroda savladati, čim je u Helladi i Rimu bila izčezla oduševljenost (uzhitjenost) za život gàrčki i rimski. Ovi priměri veliki posvědočavaju i potvàrdjuju istinu našu, da samo život višjim oduševljenjem obuzet obstati i procvětati može u pàrkos svakoj zaprěci, a da gine, kao i čověk, čim ga taj plamen oduševljenja, život njegov, ostavi. Nitko nije mogao zaustaviti oduševljenost onu, koja je hristianstvo navěštjivala i razširivala; nikakve ga udušiti muke i progonstva Decieva i drugih rimskih vladarah. Sve je to ono pretàrpilo i uzdàr-

žalo. Potišteni i porugani duh hristianstva proletio je kroz sve bure, odàržao se onako, kao što se odàržati i morao. On je najveći bio dobročinitelj světa, ako ga ljudi i nisu mogli lahko dokučiti. I gle! čověčanstvo nikada sebe nije zapustilo, kao što nije ni moglo zapustit se. Nikakva sila světa nije kadra njegov tečaj i razvitak zaprěčiti; jerbo on svagda nalazi branitelje svoje, koji se za njegovo dobro zauzimaju, sebe kad je od potrěbe s najvećim oduševljenjem žàrtvujući. Oni koji mu' u tom smetaju, samo mu pomoći pružaju, dočim razpaljuju one, koji su se sbog njega u plemenitu borbu upustili. I tako oružje protivnikah služi uvěk na obranu onim, koji se bore za napredak i savàršenstvo života ljudskog. Čim ali narod koji duhom svojim slabiti i iznemagati počne, odmah se oči drugih malo po malo odvratjaju od njega i na onu se okretju stranu, s koje se opet nova světlost radjati počinje. Historija dakle ide uzastopce za životom narodah, svako razvitje dalje naprěduje, pa tako i život ljudski tim se razvijanjem poboljšava i usavàršâva. Poboljšavanje i usavàršavanje ljudskog života išlo je svagda s onimi narodi, koji u historiju spadaju, i koje smo već gore napomenuli. Narodi, koji nisu dělovali na historiju, pa tako ni na poboljšanje ni na usavàršenje života ljudskog, narodi ti nisu nikakva světu dobra učinili, i spodobni su udom porodice, kojoj oni nikakvu korist ne prinose, nego sve od nje čekaju. Pa opet jedina radinost i zasluga za obće dobro prinosi čast i poštenje, samo se ona usadjuje u uspomeni i zahvalnosti potomstva. I zato su samo ti narodi kod drugih věčno i slavno ime stekli, ti samo u uspomeni čověčanskoj zadàržali se, koji su život ljudski svojim životom uzvišavali, sobom ga dalje vodili, i priměrom tim put drugim pokazivali. Visoko cěne krasni narod helěnskî, i zahvalnost prama njemu

tako je duboko u sàrdca narodah usadjena, da su europejski narodi i poslě, kad je on ugnjeten od Turakah počeo boj biti za slobodu, njega se sàrdačno primili, i čitave mu gomile i čete u pomoć naproti barbarom šiljali. Gdě je taj, koj nije sa štovanjem i začudjenjem gledao s potomstva na rimski narod, u koga je gvozdena vladala volja, i koj u redu s drugimi narodi, glavom i slavom nadvišavajući sve ostale narode, jedan je narod za drugim sebi pokoravao, i svoj život po volji i na ove narode (romanske) prenosio, k tome još kroz mnoge věkove slobodu u svom njedru podgrěvao, kao děvice Vestalke vèčni svoj oganj? Nitko zaista bez velikog štovanja nepogledá na narod francuzki, koj je premnogo za povišenje i savàršenstvo života ljudskog učinio, i svojimi čini zahvalnost kod ostalih narodah stekao. Očevidni ovog štovanja znak obćenito je razprostranjenje jezika i književnosti vitežkog tog naroda medju narode prosvětjenije, koji su već oddavna na njega i svaki njegov ponicaj motriti naviklí. Nisu (istina je) bez zasluge za čověčanstvo ni drugi romanski narodi, a navlastito i germanski, jedan na ovom, drugi na onom polju. Samo jedan narod slavjanski, on jedini samo u Europi daleko je u ovom obziru zaostao za drugimi narodi indoeuropejskimi, a ono zaostao tako, da se u tom smislu nipošto š njimi usporediti nemože. Gàrdna je sila ovaj narod, ali duh u njemu slabo je još dosad kucao, budući uvěk skvàrčen i stišnjen medju životom tělovnim. I ovo je jedini uzrok, što on nigda u svět kao narod stupiti ni od drugih priznanje i uvažavanje zadobiti nije mogao, budući je bez svake višje zasluge u světu zaostao. Njegove dosadašnje zasluge i čini, s kojim je na druge narode dělovao, u historiji veoma uzko město zauzimaju, i lahko ih je prebrojiti. Stajahu Slavjani na vratima Europe kao straža-

ri s mačem u ruci, braneći Europu, ovaj hram izobraženosti čověčanske, od surovih barbarah, koji su od věkovah sve do sada s podjarmljenjem i upropaštjenjem na nju vrebali i zijali. Ovu su stražu čuvali Slavjani vitežki i slavno. Svekolike čorde, Europu uznemiravajuće već su razpàršene, protěrane ili potučene. No Slavjani tu su brigu gorko i skupo preplatili s nazadkom gledė na izobraženost europejsku, i nespominjući, koliko su od divjih tih čoporah obkoljivani, u razvitku života svog prěčeni bivali. Huni, Obari, Chazari i Pečenezi, Plavci i Mongoli, Mongoli pod Gostinom, u Saraju, u Astrakanu i Kazanu sunovrat popadaše od mača slavjanskog. Mač je slavjanski bio, koi je Turke od Beča odagnao i Europu od kipeće pogibelji oslobodio. Velika su to zaisto usiljavanja bila. Ali osim ovih bojnih zaslugah sva su ostala děla njihova bila slaba i neznatna, jerbo nigda nije zavladao medju Slavjani život duhovni. Pri svem tom snaži se već i taj život u narodu ovom, jerbo domišljatost i okretnost u njemu je velika, a narušitelji mira već su ukrotjeni. Snaži se (rękoh) i život duhovni prisvojavajući si sva ona dobra, koja su narodi europejski od vrěmena asiatsko-europejskog potresa od Slavjanah životu svom prisvojili i medju sobom razširili. A to je zaista pàrvi posao dosad zanemarenog naroda. Što ima zla i nevaljana u životu zapadnom, ono se i tako neće slavjanskog života primiti, makar mu se kako i koliko nametalo, nego ostat će uvěk kao lahko pero na vodi, dokle ga najposlě dubljina narodnog života sasvim neproguta.

Sve dakle, što su god narodi ovi (indoeuropejski) učinili, i u čemu taj čistoljudski život stoji, opisuje historija, nauka ljudskog života narodah. Historija dakle ima sve ono potanko razložiti i pokazati, s kakove je nizine čověčanstvo do višjeg se uzpelo stanja, koji su

to bili narodi, i kakov su dio u tom životu imali s kakovimi se zaprěkami borili; jednom rěčju: koji su narodi dělovali (duhovno) i šta su proizveli. I jedan jedini pogled kadar je uvěriti nas o gàrdnoj proměni, koja se do danas u životu ljudskom dogodila, t. j. koji su od pàrvog početka koraci do danas učinjeni. Zadatak je historije, sve to potanko razložiti i predstaviti, naročito: kakovim je načinom nižji stupaj razvitka ljudskog na višji domašio se; kako je taj čověčanski razvitak po redu prolazio kroz narode; kako je jedan narod na onom městu, na kojem je drugi prie njega zaostao, dělo svoje započinjao i produžio. — U Asii i u obće na iztoku čověk u svakom je obziru rob, bilo to u ogledu věrozakonskom, dàržavnom, družtvenom, ili domaćem. U Kitaju (Chini), Indii i Persii priziva i obožava čověk moći prirodne, klanja se i pada pred njima, rěčju: on je pravi rob prirode. U obziru dàržavnom (političkom) takodjer nije drugo nego sužanj, rob svog vladara, koi svu moć ima upravljati i gospodariti osobom i dobrom njegovim po svojoj volji. U družtvenom pako obziru razstavljaju čověka od čověka tako zvane *kaste*, u kojih je čověk već od same naravi na jedno stanje osudjen ili prikovan. Kod Indianacah nije dozvoljeno od nižje kaste čověku ni iz kuće izići, da nebi tim od veće kaste koga očima ili drugim čim pozlědio. U krugu domaćem vlada takovo isto robstvo u ovom iztočnome světu. Svaki je ukućanin rob svoga starešine, a ponajveća robkinja jest žena. Uzimajući sve to u sravnjivanje i u istom čivutskom světu vlada još stroga i robska odanost, i tu još čověk na zemlju padajući pred Bogom puzi, i vladaru konačno se odaje. U Gàrčkoj, na zemlji europejskoj počinje tek prava sloboda u svakom obziru. Gàrci, istina svoje bogove poštuju, ali se ipak slobodnije pred njima miču, dapače dosta putih i šaljive i směšne

stvari o njima přičaju i pripovědaju. U obćinah (dàržavicah gàrčkih) ukidaju Gàrci despocie i uvode slobodni red, u komu svaki onaj slobodu uživa, koi polag obćine k njemu pripada. U družtvenom krugu vlada slobodno obćenje, isto tako i u domaćem slobodnijem duhom dišu. Istinabog, da još ni u věrozakonskom obziru prave slobode neima, nu niti je u obćini ima, jerbo ju i tu samo gradjani uživaju, koji pri svoj svojoj slobodi čitave gomile Helotah (robovah gàrčkih) oko sebe sbijaju. I žene dosta su strogo u kući odcěpljene od gospodarah t. j. muževah svojih i t. d. Od tuda se vidi, da gàrčki život, bio on ma kako krasan, za ugled prave slobode uzeti se nemože. Još više razvilo se čověčanstvo u Rimu, gdě poslě silnih i dugih ratovah zadobi věrozakon najposlě podpunu slobodu, věrozakon t. j hrištjanki, koi svako i svekoliko robstvo ukida, i nas uči duhom božjim vladati nad robom. U věrozakonskom obziru hrištjanstvo tim učenjem ukida robstvo, dočim sve ljude za sine božje proglašuje, i zato nikakova puzenja pred Bogom netàrpi, već svakomu nalaže polag volje njegove vladati se, t. j. polag volje vlastitog duha ljudskog. U dàržavnom i družtvenom obziru nalaže se, da svi u obće ljudi sebe smatraju za bližnje svoje, s kojim se medju ljude ljubav i jednakost utemeljuje. Hrištjanstvo dakle pod nikakovim imenom »kaste« netàrpi, čim u obće čověka slobodi. Pa kao što svuda, tako i u životu domaćem uvodi hrištjanstvo slobodu, jerbo uvodi jednoženstvo, a š njime i slobodno spojenje, te tako na tom temelju ženu odkupljiva, dajući joj pravo biti i zvati se suprugom. Istina je do duše, da još dugo poganski traju običaji, skriveni pod suncem věrozakona hrištjanskog. Istina je, da hrištjanstvo davno se u zatvorenih samo hramovih ozivlje; jerbo kao što svuda, tako se ni ovdě nemogu na jedanput proměniti sve

stare navade i običaji, već malo po malo. Pored svega toga hrištjanstvo i neosětno u životu děluje i iz hramovah malo po malo i u život prelazi. Ogromne je proměne hrištjanstvo u životu narodah već proizvelo k dobru i naprědku čitavog čověčanstva, koje samo ćorav uviditi i pripoznati kadar nije.

Ovo naprědovanje historije, ovo preobražavanje života narodah, smatrajući ga s višjeg gledišta hrištjanskog, s kojega se zrake prosipaju na sto hiljadah stranah, ovo (rekoh) naprědovanje historije naprěduje jednako, i naprědovat će dok bude světa i věka. Narodi, koji su po ovoj stazi već hodili, jesu poglavito narodi romanski i germanski, pod kojim je u životu istinabog one prave gàrčke harmonije nestalo, nu koja ipak nije iz světa za navěk izčezla. Mnogi našeg vrěmena sa žalostju gledaju na onaj věk. Pored svega toga silu smo opet drugih dobarah na město onoga pribavili i stekli. Bez naprědka i zadovoljavanja nije nigda svět bio. I tako vrěmena sve bolja i bolja k nam se vratjaju. Izza narodah već spomenutih po geographičkom položaju slědi narod slavjanski. I zato koi poznaje tečaj duha u obće, i poznaje ga posebno u onih narodah (germanskih i romanskih), taj će i o njemu (narodu slavjanskom) znati štogod duhovno zagudnuti i probesěditi. Da buduća historia od njega něšto očekiva, o tom već svaka sumnja prestaje.

Ljudi često govore: »Ej stara vrěmena, vi zlatna i blažena vrěmena! gdě ste sad? Sada u světu samo zlo vlada!« Izrěčbu ovu historija sasvim oprovàrgava, koja nas uči, da su od někad vrěmena uvěk gora vladala, a da u historii uvěk krasnii i zadovoljnii svanjivaju dani. Bez zla nije nikad svět ni bio; ali u dobru tvàrda stoji věra, koja se u duhu historika još u jasniju pretvara svěst.

Narodne pěsme bugarske.

Ima na iztoku pleme jedno našeg kolěna, narod jedan raztàrkan po poljih i gorah stare Moesie, Trácie, Macedonie i istog Epira, o kojem mi ovdě na zapadu neznamo gotovo ništa drugo, nego da bědni i ubogi služi cara turskog i da govori někakvo narěčje slovensko, od kojeg smo medjutim mi dosad ostali čisti kolik od arabštine ili sanskrita. Današnja bugarština za nas je knjiga zatvorena i nerazrězana. Nu znamo, koliko valja u današnje doba poznati sebe i brata i bratučeda svoga, zato nastojavamo razrězat barem jedan list te knjige, u koliko bolje uměmo, priobćujući evo několiko pěsamah pučkih naroda bugarskog iz raznih stranah njegove postojbine. Nu pàrvo nego ih redimice pometjemo u knjigu ovu, trěba da progovorimo i o tom, što se dosad uradilo gledè tog posla *).

Koliko ja znam, najpàrvi trag narodnim pěsmam bugarskim nalazi se u rukopisu jednom od XIV. věka, iz kojeg je *Šafarik* za svoj »Narodopis slovanský« (Zl. Prag 1842 str. 160) prepisao dva komada. Poslě tek u našem věku nalazimo opet do dva tri komada u Vukovoj »Pjesmarici srbskoj« (Beč 1814—1815). Izza osam godinah poslě toga pojavi se opet *Vuk*, a to s obilatiom sbirkom narodnih pěsamah bugarskih, izdajući na svět knjigu »Dodatak k Sanktpeterburskim sravniteljnim rječnicima sviju jezika i narječija s osobitim ogledima bugarskog jezika (Beč 1822 4. str. 54). U toj knjizi, uz kratak sravniteljan rěčnik i uz dva izlomka iz svetog evangjelja na prostom narěčju bugar-

---

*) Obširni pregled sviuh sbirkah pěsamah narodnih pukovah ilirskih podat ćemo štiocem našim u sgodnie vrěme.

skom, ima i 27 komadah i komadićah narodnih pučkih pěsamah na istom jeziku, te zajedno i kratka jedna razprava o jeziku bugarskom, doista najbolji i najčištji posao, što (polag moga znanja) imamo do danas o toj stvari. A sad opet dvadeset godinah izza Vukovog »Dodatka« izadje od rodjenog někog Bugarina knjižica jedna u Pešti (»Bòlgarski narodni pěsni i poslovici, sòbra *Ivan A. Bogojev*. Knižka I.« 16. str. 63). Knjižica ta u sebi sadàržaje 12 podugačkih pěsamah i do preko 200 poslovicah. Velika šteta što se nezna iz kojih su stranah te stvari (čini se po jeziku da su skupljene u krajevih izmedju Dunava i Balkana). A eto ti sve, što se dosad tiskalo, što ja znam Čitao sam po knjigah i časopisah, da ima sbirkih takovih i od archimandrita *Neofita* (pàrvog rodoljuba bugarskog), od g. *Aprilova* (poznatog izdavatelja Denice bòlgarske u Odessi) i někakovog *Stojanovića*, samih rodjenih Bugarah. Osim njih kupila su u naše doba i dva ruska profesora narodne pěsme i poslovice bugarske, g. *Izmail Sreznjevski* (Charkovski) i g. *Viktor Grigorjević* (Kazanski). G. Grigorjević obašo je zemlju bugarsku uzduž i poprěko od Carigrada pa do medjašah arbanaskih, od Solunagrada pa do bělog Dunava, i skupljajući sgradu za slovar i slovnicu bugarsku nagàrnuo i silu božju narodnih pěsamah. Ima ih na broju do 200 komadah, i sva je prilika, te je ta sbirka najbogatia i najznamenitia, što ih dosad imamo. Došavši g. Grigorjević prošaste jeseni u Zagreb, da tu několiko danah odpočine od trudna svog puta, poněšto se razboli, te mi za svoje bolesti ponudi několiko rukopisah bugarskih svojih sbirkah s dozvoljenjem, da si za svoju potrěbu štogod prepišem. I tu ja prepišem i sastavim u hitnji do 60 većih manjih komadah narodnih pěsamah. I eto ti věrni i obširni razlog o izvoru ovih narodnih pěsamah bugarskih.

Budući da kod nas i izmedju istih književnikah ima težko dva tri čověka, što bi znali kakov je taj bugarski jezik, nastojit ću pobilježit glavne njegove znake ili osobine, u koliko sam dosad naučiti mogo, ostavljajući kratak pregled formah slovničnih za drugu koju knjigu Kola.

Razgodiše i odlučiše već učeni sudie slovenskog jezika, da su pàrva dva apostola càrkve slovensko-kàrštjanske pisala svete svoje knjige slovom bugarskim prozvanim zaonda još prastarim imenom *slovenskim*, i (sva je prilika) naréčjem maćedonskim. Nu vàrlo ćeš se začuditi, ako danas uzporediš najstarie rukopise bugarske sa sadašnjom živućom bugarštinom. Kolike ti tu neima proměne i razlike! Dočim u starini nalaziš veliko bogatstvo formah, opazit ćeš u današnjoj bugarštini kukavno siromaštvo osobito gledė na sklanjanja.— Dočim u starinskom jeziku neima još gotovo ni traga tudjim rěčma, današnji ti je pučki govor silom svakovàrstnih inostranih rěčih (turskih, karavlaških, gàrčkih, arbanaskih) izšaran kao prosjačka kabanica raznovàrstnim kàrpama.—Isto razměrje ima i gledė na sklad rěčih, gotovo sve sama kàrpež. U staroj bugarštini nalazimo u sklanjanju i sprezanju tri broja; u današnjoj se dvobrojnik malo ne listom izgubio.—Isto tako omalio se broj padežah od sedam na dva (na imeniteljni i zvateljni), pa se nedostatak taj u govoru kàrpi kojekako predlozima.—Imena pridavna (adjectiva) imaju danas samo brojeve bez ikakovog sklanjanja (samo u pěsmah grěši se kadkada proti tim pravilam). — Čudan ti je način, kojim danas Bugari sravnuju i uzvisuju imena pridavna. Oni ti naime ostavljaju ime pridavno u formi nepromĕnjenoj pàrvog stupnja, pa čineći drugi stupaj (comparativ) metju pred ime rěčcu *po*, a za tretji stupaj (superlativ) rěčcu *naj*, n. p. kažu *podobri* (m. *bolji*), a *najdobri* (m. *najbolji*) itd. To isto

rade i kod imenah samostavnih., n. p. *bašta je junak, sino pojunak, a brata najjunak*, t. j. *otac je junak, sin bolji junak, a brat najbolji junak* itd. — Ta ista sirotinja sklanjanja uvukla ti se i u městoimena (pronomina) sa formom pridavnih. Samo jedina imena osobna (personalia) sklanjaju se podpunie nu opet osakatjeno, n. p. kaže se *pri nego* (m. *pri nem*), *sos nego* (m. *sos nim*), *sos nas* (m. *sos nami*), *sos nih* (m. *sos nimi*) itd. Městoimena posědna (possessiva) *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov, svoj* danas Bugari slabo upotrěbljavaju, nego uměsto njih metju okratjenu formu dateljnog padeža městoimenah osobnih n. p. *vidih sino mu, pridvorih sestru si, uteče konj mi, pratih brata vi* itd. uměsto: *vidih negovo sin, pridvorih svojata sestra, uteče negovo konj, pratih vaše brat* itd. — Glagolji današnje bugarštine imaju doduše još pobogato sprezanje, nu izgubio im se način neopredèljen (infinitiv), te se i za njega kàrpi kojekako, n. p. *nemoj da radiš* (m. *nemoj raditi*), *az šte**) *idem* (m. *az šte isti* (*iti*), *one je došal da ruča* (m. *one je došal ručati*), itd. Isto tako izčezla je i stara obilatost pričastjah (particip), te živu danas još cigla tri pričastja, 1. sadašnjeg vrěmena dělujućeg načina na *šti* ili *ći*, 2. prošastog vrěmena dèl. načina na *al* (*el*), i 3. pričastje proš. vrěmena tárpećeg načina na *an* i *en*. — Druga osobina sadašnje bugarštine jest članica (articul), koja se imenam samostavnim, pridavnim i městoimenam sa formom pridavnih dodaje ostraga (kao u karavlaškom, arnautskom, arabskom i skandinavskom) te je u spolovih i brojevih vàrlo različna,

---

*) Ovaj *šte* (na zapadu kaže se tamo *će* amo *ću*) nespreza se ni za osobu ni za broj nijedan, već ostaje jednako neproměnjen, pa se spreza glagolj, što bi imao stati u načinu neopreděljenome, n. p. spreza se buduće vrěme evo ovako: *šte idem, šte ideš, šte idet, šte ideme, šte idete, šte ideja* (t. j. *it ću, it ćeš, it će, it ćemo, it ćete, it će*).

osobito u mužkom spolu jednobrojnika. Nu opet trěba pri tom zapamtiti to, da kad imena samostavna imaju uza se ime pridavno ili koje městoime sa formom pridavnog, članica ti se nastavlja na onu rěč, koja stoji pàrva, a to je svagda gotovo pridavna. Članica ta (kako rekosmo) mnogolična je za imena mužkog spola u jednobrojniku; sad se metje *a*, n. p. *brata* (brat), *grada* (grad); sad *e* n. p. *care* (car), *pisare* (pisar), *govedare* (govedar); a sad *o*, n. p. *sino* (sin), *lebo* (hlěb) itd. Imena pridavna mužkog spola imaju svagda ili *a*, n. p. *počtenia kupec*, ili *o* n. p. *dobrio i madrio car, svetio čovek*, ili samostavna i pridavna město toga primaju *ot* n. p. *lebot, čovekot, carot, pisarot, bratot, dobriot, svetiot* itd. Za ženski spol jednobrojnika imadu i samostavna i pridavna *ta* n. p. *ženata, majkata, rečta, slastta* (isto onako i mužka na *a* n. p. *vojvodata, slugata*), *dobrata žena, hubavata mome.* Za srědnji spol metje se svagda *to* n. p. *tirkaloto, seloto, sirceto, sunceto, našeto selo, dobroto vino, hubavoto momiče* itd. Za višebrojnik i mužkog i ženskog spola samostavna i pridavna imena primaju članicu *te*, a imena srědnjeg spola *ta* n. p. *čoveciite, carite, kupcite, ženite, babite, rečite, selata, tirkalata, kučetata, moreta, poleta* itd. (Što se kaže *robeto, konjeto, mažeto, sinoveto, kumoveto*, čini se te ima razlog svoj u tom, što po formi kao *collectiva* stoje imena ova u jednobrojniku srědnjeg spola, imajući samo znamenovanje višebrojno.)

Ovo su glavne osobine duha i slovnice današnje bugarštine. Mogo sam jošte koješta pobilježiti ovdě o toj stvari, nu za sada neima tomu mèsta. Komu se hoće prevratjati knjigah, te mu je do toga stalo, da se pobliže pobrati s divnim tim narěčjem slovenskim, njemu neima ine pomoći (ako neće putovati za Dunavo i Balkan), nego da se pomogne kao što sam se pomogo i ja, pa uzme preda se one *Vukov dodatak* i *Šafa-*

rikov Narodopis, te šta Bog da. Ja se s težkom mukom dočepah jedne slovnice bugarske (»Grammatika Slaveno - Bolgarska, ot *Christaki Dupničanina*, Budim 1836«) i dviuh drugih knjigah sadašnjih spisateljah bugarskih. Nu na žalost moju uviděh, da današnji književnici bugarski izvàrtju i kvare prirodjeni svoj jezik, kaogod doskora i sàrbski, amo tamo i pogore.

Nu sada još několiko za iste ove pěsme. Ja sam dosad vidio samo jedno živo Bugare, a kamo li da sam čuo pěvati bugarski, nego sam pěsme te izvadio iz poštenih knjigah, ili primio na dar iz poštenih rukuh. Zato ni neznam mnogo prosboriti o duhu njihovog měrila (rythma) ili načinu pěvanja. Svakako mi se vidi za čudo, kad ih pogledam, kakovih su nejednakih redakah, na oči koje predugih koje prekratkih. Činit će ti se to pogrěšno, nu kad pomisliš, koli raznoličan i opet s druge strane srodan duh je pukovah slovenskih, možeš se umirit. Tu istu nejednakost redakah nalazimo i kod narodnih pěsamah ruskih i krajnskih (možebiti i kod druge koje grane, nu ja zasad neznam). Krajnski pěvači, pěvajući takove pěsme, pomažu se time, da u kratjeg redka i napěv za koju složicu (takt) okrate, a u duljih redakah za nevolju po koju će složicu opetovati, samo da im izadje posao kako valja. Někoje izmedju ovih pěsamah čine se da su nepodpune, prekinute, pobàrkane, nu buduć nam je stalo glavno do jezika, nemože se čekati i lěpota poesie, kad nam neima zasad boljih iztočnikah. Nu kako bilo da bilo, ja ih predajem, kako sam ih primio, dodajući samo kratka i neobhodno potrěbna izjasnjenja, u koliko sam ih razumio. Što nevalja, popravit će izza mene drugi i vàrstnii i mudrii.

Trěba još da štiocima dadem razlog o někojih biljegah ili pismenih njima koje slabo koje nimalo poznatih. Medjutim bez njih se bugarština neda pisati

slovima latinskimi. A pismena ta jesu : *ą*, *e* te *ı*. Pàrvo izmedju njih t. j. *ą* odgovara st.-slov. *jus* (Ѫ), pa se danas neproiznosi na način poljski kroz nos, već muklim jednim glasom izmedju *a* i *o*. Drugo t. j. *ę* naměstnik je st.-slov. *jat* (Ѣ), pa ima glas vàrlo muklog jednog *e*. Poslědnjim t. j. *ı*-om nastojao sam polag mogućnosti izrazit stari *jer*, a gdě ono ima město, čuje se mukli jedan *ı* na način ruskog *jeri* (ЫI). Naš *ć* u Bugarskom zvoni kao u Čakavacah po Istrii, Primorju i Dalmacii, t. j. kao vàrlo umekšani *k*, kad se slije s njim *j*.

Na koncu tih rěčih nuka me još sàrdce, da se zahvalim profesoru sveučilišta kazanskog g. *Viktoru Grigorjeviću* na bratskoj ljubavi, što mi za prepis poda svoju prem bogatu sbirku, te mi i sám svojom rukom prepisa několiko izabraniih komadah. Da njega neima, nebi po svoj prilici ja ni danas znao, šta je bugarština, a kamo li kakove su joj pěsme. Izmedju ovih pěsamah izvan br. 1. 2. 7. 8. i 9. sve su ostale iz njegove ruke.

I.

1.

(Od Dunava?)

Car si na sluga govori:
Popěj mi, sluga, popěj mi
Iz jedno gırlo dva glasa,
Iz jedni usta dvě dumi [1]).
Sluga si carju [2]) dumaše:
Carjolo [3]) carjo čestitij,
Čestito da ti e carstvoto!
Neboj [4]) mjä, carjo, neboj mjä,
Neboj mjä pěsenj da pěją,
Iz jedno gırlo dva glasa,
Iz jedni usta dvě dumi:
Goljem mi e kahàr [5]) padnalo,
Če [6]) sam si hair [7]) napravil
Na Tundža [8]) dlıga ćuprija,
Vov Solun grada manastir,
Ta [9]) hazna ne mi dostigà.
Car si na sluga dumaše:
Neboj sjä, slugo, neboj sjä,
Ako ti hazna nestiga,
Az štę ti hazna dopılni.

---

[1]) *Duma*, govor, rěč; *dumam*, govorim (po ruski *dumat'*, misliti). [2]) U prostom govoru kaže se obično *na car*, m. *carju*. [3]) *Carjolo*, *Jančole*, *Božnele*, *Vyšnele*, *Bajnole*, *Dobrolo* itd. m. *carju*, *Janče*, *Božne*, *Vyšne*, *bajne*, *Dobro* itd. Dodaje se u bugarskim rěčma *lo* ili *le* (ponajviše u zvateljnom) u znak něki njegovanja. [4]) *Neboj mjä*, nesili me, nenukaj me. [5]) *kahàr*, žalost, briga, tuga. [6]) *Če*, neznam uprav kakov je to veznik (čini se, da ovdě znamenuje *gdě* ili *kad*, nu bit će městah, gdě opet znači šta drugo). [7]) *Hair* (turski), zadušbina. [8]) *Tundža* rěka, što izvire na Balkanu nad Kaloferom, teče mimo Kazanluka, pa se kod Drěnopolja izgubiva u Maricu. [9]) *Ta*, pa, te.

2.

(*Od Dunava?*)

Jankina mama dumaše:
Ja [10]) si, Janće, dete zaljulej
I mu pěsenj zapěj.
Janka si dete zaljuljela
I pěsenj zapěla:
Nene, dete, nene,
Nene če ne stani.
Kak ja Jankina mama čjula,
Janka si ljuto proklela:
Da dade gospodj Janćele Jano!
Kogá [11]) Dunav produma
I ryba propěje,
Toga si rožba [12]) da imaš.
Janki sjä e žalno nažalilo,
Če stana Janka, otide na Dunav,
Če pokraj Dunav hodjaše,
I drebni slızi ronjaše,
I Bogu sjä moljaše:
Božnele Vyšnele gospode!
Az neznają ot gdě Dunav teče.
Dunav teče izpod Budimgrada
Iz zlatno jablıko.
Tamka si Janka vreme svırši
Sos jedna gjemijka šajka *).

---

*) Ove dvě pěsme izvadio sam iz *Bogojeve* knjižice »Narodni bólgarski pěsni i poslovici.«

[10]) *Ja*, *jal*, ded, deder (drugač je *ja* prikratjen viniteljni od *ona*). [11]) *Kogá*, kad (r. *kogda*); *togá*, tad (rus. *togdá*). [12]) *Rožba*, porod.

8.

*(Iz Kalofera *).*

Rado, bjala Rado!
Junaci dojdoha,
Ta brata ti hvanaha[13])
I tvoje pırvo libe[14]).
Kakvo[15]) za brata si davaš
I za tvoje pırvo libe? —
Az za brata si davam,
(Si davam) i nedam,
A za moje pırvo libe
Davam vita moja grivna[16])
I ošte moja kosoplitka[17]);
Če[18]) koga to bješe razmirna godina[19]),
Nevjarna družina v naše selo,
Brat mi mjä povede
I mjä zavede na pąt na kırstopąt[20]),
Tači[21]) mi reči: Idi si go sestro,
V kojto pąt ti najdrag;
A moj pırvo libe mja povede,
Tači mjä zavede v skrišnite kąšti[22]).

---

*) *Kalofera* (ili *Kaloper* kao što ima *Lapie*) jest varošica na rěci Tundži u dolini jednoj Balkanskoj na zapad Kazanluku uz put, kojim se ide u Tatarbazardžik.

[13]) *Hvanaha*, uhvatiše. [14]) *libe*, ljubi (t. j. ljubovnik i ljubovnica). [15]) *Kakvo*, šta (pitajuće). [16]) *Grivna* znači (kaže g. *Grigurjevič*) u bugarskom, što u nas *narukvice* ili belenzuke. *Grivna* u Càrnojgori znači *djerdan* (Halsschmuck), a to čini mi se pàrvo joj je bilo znamenovanje. Stoji u sv. pismu: »I vızloži na jego *grivną*.« [17]) *Kosoplitka*, upletač ženski (Haarschmuck). [18]) *Če* znači ovdě *jer*, *zašto*. [19]) *Razmırna*, nemirna. [20]) *Kırstopąt*, križoput, razkàrštje. [21]) *Tači*, taki(?). [22]) *Skrišnite kąšti*, skrovne kuće.

4.

(*Iz Kalofera.*)

Jovan si Dobri dumaše:
Dobrolo, moma hubava!
Dobrolo ja pridvori[23]) me
Tam za vašeto momiče[24]),
Tam za vašeto Gırkinče. —
Dobra Jovanu dumaše:
Bajnole[25] bago Ivane!
Za koje naše momiče?
Za koje naše Gırkinče?
Jedna si Stana imahme,
I neja snošti sgodihme[26]). —
Jovan si Dobri dumaše:
Dobrolo, moma hubava!
Koga na voda otidiš,
Kato vodata pogledniš,
Kojato moma tam vidiš,
Za neja da me pridvoriš.

5.

(*Iz Kalofera.*)

Otišla caca[27]) na Vraca[28]),
Goljamo čudo vidjala,
Žena si mažat prodala
Za jedna glava cırven luk;
Ošte lukaru dumala:

---

[23]) *Pridvori*, udomi, [24]) *Momiče*, děvojče (uzpor. slov. *dě-klič*). [25]) *Bajnole*, brajne, brate (*bago* neznam što znači) [26]) *Snošti sgodihme*, sinoć zaručismo. [27]) *Caca*, lěpotica. [28]) *Vraca*, varošica u okolici Sofiegrada.

Čičo lukaru, lukaru!
Pridadni ja mi pridadni
Ošt jedna glava cırven luk,
Da varą da si nadrobnę,
Nadrobnę glava v čorbica,
Da si nahranę dječica,
Da pomnęt i da kažuvat,
Koga sa imale baštica [29]).

6.

(*Iz Novogsela**).

Konstandine mili sine!
Kolko godina car carevaše? —
Devet godina car carevaše
Jeden hair si napraviše,
Napravil, male, ma će ti kažę,
(Ma će ti kažę) će si grehuvam,
Napravil si golem hair
Na Logodinsko [30]) ravno polje,
Napravil si jedna banja [31]),
Jedna banja sos tri česme [32]),

---

*) Novoselo (gàrčki *Νεοχόρι*, turski *Pajzvančioj* ili *Sklavočioj*) selo od 500 kućah (kao što mi kaziva g. *Grigorjevič*). Nu neznam sad koje je to město, jer ih ima tog imena u Bugarskoj više. Jedno stoji nedaleko od Filipupolja pram jugu, a po svoj prilici bit će ono, što leži na rěci Marici na carskom drumu, kad ideš iz Tatarbazardžika u Sofiju.

[29]) *Bašta, baštica*, otac, ćaćko. [30]) *Logodinsko* polje neznam upravo, gdě jest, jerbo neima ga ni u Šafarikovom zemljovidu, niti u obširnom Lapijinom turskog carstva. Ima poblizu Soluna město i jezero, što se zove po Lapiji *Longaza*, a podalje pram iztoku drugo pod imenom *Langadache*. Valjda e jedno od oviuh. [31]) B*anja*, kupelj. [32]) *Česma*, izvor.

Dve te jsa ot topla voda,
Jedna sos studena voda:
Jed[33]) koj hodi, ljek nahodi;
Sljep hodi, sos oči hodi;
Kulav hodi, zdrav si hodi.
Ama tam izlezla zmija,
Jedna zmija stihija[34]),
I ta zmija stihija
Na Logodinska korija[35]),
I ta zmija s devet glava. —
Jala[36]) sine, da ti kažę.
Da ti kažę što da činiš:
Da hodiš na grad Soluna,
Da napraviš devet čengeli[37]),
Na čengeli po jedno jagnje,
Po jedno jagnje da zakačiš[38]);
Da kak će hodiš napred,
Da mi puštiš na brza konja.
Sos devet jagnja devet čengeli;
Da kak puštjaš po jedno jagonce,
Da kak će pade, će se fati,
Će se fati, da se rezčesni,
Da se, sine, čini komat;
Da kak se čini komat,
Ti se firliš[39]) na brza konja,
Ta će hodiš na grad Soluna;
Kak će hodiš na grad Soluna,
Će ostaviš na drvna[40]) pạt:

---

33) *Jed* (star. *jegda*), kad. 34) *Stihija* (od gàrč. *στοιχεῖον*) neznam upravo, što ovdě znači. 35) *Korija* (od g. *ὅριον*, *gorica*, ili od *χωρίον*, *kotari*). Ovdě znači *šuma*. 36) *Jala*, ala, deder. 37) *Čengel*, kuke (Hacken). 38) *Zakačiš*, zakučiš (einhacken). 39) *Firliš* (hàrliti?), zamahneš, skočiš. 40) *dirvni* (drevni, srav. polj. *drwiej*, krajn. *drevi*), stari.

Da kojto će pominuva[41]),
Će si gleda, pak će si sede,
Ni kaže, da ne hodi sos hair,
Da se ljekuvat i sljep i kulav.

7*)
Iz Razloga.)

Kaludo mome Kaludo!
Šetnala se je Kaluda
Niz carogracka ćaršija,
Ta belu si lice prodavaše,
I crni si oči zalagaše.
Popíta ja mlado Jermenliče:
Kaludo mome Kaludo!
Zašto si prodavaš beloto lice
I si zalagaš crnite oči?
I tija mu veli otgovori:
Brat mi je Stojan zatvoren
U težka tevna tevnica.

8.
(*Iz Razloga.*)

Ojle goro zelena!
Što si goro povehnala?

---

[41]) *Pominuva*, prodje; sr. slov. *minoti se.*

*) Ovu i slědeće dvě pěsme izvadio sam iz *Vukova* spomenutog »Dodatka.« A Vuk pripověda ondě, da ih prepisao u Beču iz ustiuh někih tàrgovacah iz Razloga. *Razlog* (*Lapie* i *Seljan* pišu *Rasluk*), varoš je u Rumelii na rěci Msti (tur. *Karasu* t. j. càrna voda), koja utiče na městu stare Abdere u oči ostrova »Thasos« u more egejsko.

Povehnala, posahnala?
Da li te je, goro, slana oznobila?
Jeli te je, goro, paržar[42]) oparžilo?
Nito me je slana oznobila,
Nito me je paržar oparžilo,
Toku[43]) mi je srce izgorelo.
Fčera projdoha tri sindžira robe:
Prvi sindžir se mladi devojći Grkinjki,
Katu ideha i plačaha:
»De je naše bogastvo?«
Ftori[44]) sindžir se crnooki Vlahinjki,
Ideha i plačaha: »Milite vlaški žıltici[45])!«
Trećija se mladı nevèsti Bulgarski;
Ideha i plačaha: »Miloto naše otečestvo[46])!
Milite naši mąžki dečica!«

9.

(*Iz Razloga.*)

Zaspala moma, ljeljom[47]), zaspala
Na široko pole kraj more,
Pod zeleno drvo dafino[47])
Tijen mi veter poduna,
Dafina veća[48]) otkrši,
Moma po poli[49]) udari.

---

[42]) *Paržar oparžilo*, požar izgorio (opàržio). [43]) *toku, tokmo, tok*, samo. [44]) *Ftori, vtori*, drugi; sravn. našu rěč »*utorak*.« [45]) *žıltici*, cekini. [46]) *otečestvo*, otaèbina, domovina. Težko te ima u prostih Bugarah rěč *otečestvo*, nu po svoj prilici ukàrpata je od rečenih tàrgovacah — uměsto *dvorove* ili *kąšti* ili šta takvog. [47]) *leljom*, pripěv, koi se u pěvanju uvàrsti poslě svake druge stope redka. [48]) *dafino*, někakvo dàrvo, valja *daphne odorata.* [49]) *veća* (staro-sl. *vètvi*, slov. *vėja*), grana. [50]) *poli*, skutovi haljine.

Moma se ot sonj probudi,
Ta vetra tijo kaneše:
Vetrele vetre! nenavèjal se!
Zašto me ot sonj probudi?
Kakof si sonjok sonuvah!
De dojdoha tri mlada hubavi,
Jeden mi dade mahrama,
Ftori mi dade žıltica,
Treći mi dade zlat prsten,
Onaj me prigrna, celiva.

10.

(Iz Melenika.)*

Zasfiril Stojan v pišin kafal[50])
V taja gora zelena,
Kraj taja maala jurucka[51]).
Go dočula moma jurucka,
Ašik je čini na kafalu.
Stana išla do tamo,
Veli i govori na Stojane:
»Ali me zimaš (il će fırljam)
Il će fırljam, zla iftira[52]).«
Toga veli, otgovori Stojan:
»»Hajde ot tuva[53]) jurucka)
Jurucka vražka kujnarka[54])!
Zar[55]) tebe vera negubim.««
»Ti (za mene) vera negubaš,

---

*) *Melenik* je varoš u Rumelii poblizu rěke Strume (Strymon) na sěver od Soluna, idući put Sofije.

[50]) *Pišin-kafal*, svirka od társti (Panspfeife). [51]) *maala jurucka*, *Mahala* (turski), Stadtviertel, a *juruci* su turski panduri. [52]) *iftira* (turski), potvora. [53]) *tuva*, ovdě. [54]) *kujnarka*, zla, razkošna žena. [55]) *zar*, za, zarad (?).

Ama za tebe će gubam.«
Si izlaži Stojan se ze ta kinisa[56]) da bega,
Otidoa dostred puta, ga ftasaa[57]) juruci,
Tuta go secea komat bu[58]) komat.

11.

(*Iz Melenika.*)

Koj mi ti dáde tija dvanádesete altini[59])? —
Ni me pitaj, mále, da ti kažam,
»Ti póharno[60]) znáiš, ná mene mi gi[61]) dáde
Mojto pobratimče Halilaga.« —
Koj mi ti dáde kurmuzite[62]) papuci,
Kurmuzite papuci, bubaćernite[63]) čurápi? —
»Ni me pitaj, mále, da ti kažam,
Ti póharno znaiš, ná mene mi gi dáde
Mojto pobratimče Halilaga.« —
Umri, zágini, živo ni mi hódi.
Zar tebe nizam se fati:
Čuvek se otepa, kašta se opušti.
Umri, zágini, živo mi ne hódi,
Na brata nizam mu se bij i ot oči mu velet,
Ot kašta vonka nemože da izlézi,

---

[56]) *Kinisa* (od gàrèk. *κινύσσω*, krenuti), stane, uzme. [57]) *ʃtasaą* (od g. *φθάνω*, f. *φθάσω*, preteći. [58]) *bu*, po (po tumaćenju g. *Grigorjevića*). [59]) *altin*, ruski novac, vrědi koliko naša *šestica*. [60]) *harno*, lěpo, dobro; *poharno*, lěpše, bolje. [61]) *gi*, ih. [62]) *kurmuzite*, lěpo zagnute. [63]) *bubaćernite*, pamučne.

12.

(*Iz Galečnika* *).

Devojka si cırne oči kılnet:
Obe oči da bi mi oslepele!
Šo[64]) ne gleate dena na pladina[65]),
Kạde vırvẹt[66]) dva sinžira robje,
Dva sinžira oba mili brata,
Tragum[67]) tırčat ubava devojka,
Da prostasat oba mili bratja.
Kogá pojde v carevi dvorovi
Mi i[68]) najde u strede dvorovi,
A nat nimi toj mlada želata[69]).
Mu se moli ubava devojka:
Želatino brate nerodjeni,
Sabur stori[70]) duri[71]) da se kačạ[72]),
Da se kačą caru na divani,
Da izmolą bar enego brata.—
Sabur stori mlada želatina.
Mu se molit ubava devojka,
Mu se molit caru na divani:
Aman[73]), caru, aman, gospodaru!
Prosti mene bar enego brata.
Je go prosti eden mili bratec. —
Si je sleze vo ramni dvorovi,
Eden s drugi bratec tok si pulit[74]),
Kogo brata će da pooddelit?
Žal je pane ubave devojke,
Nema kogo brata da oddelit.

---

*) *Galečnik*, selo jedno u okolici Debranskoj u iztočnoj Arbanii [64]) *Šo*. Bugari maćedonski m. *što* kažu i *šo* i *šćo*. [65]) *dena na pladina*, dan na poldanu. [66]) *virvẹt*, idu. [67]) *tragum*, ostraga. [68]) *i*, ih. [69]) *želat*, ovdě neznači kàrvnika (dželata), nego *stražu*. [70]) *sabur stori*, savětuj me. [71]) *duri*, dok. [72]) *kačạ*, pojdem. [73]) *aman*, (turski) milost. [74]) *pulit*, gleda, sravn. rěč *buljiti*, *izbuljiti*, n. p. *izbuljio oči*.

Pak se molit mladu želatinu:
Želatino brate nerodjeni
I ot brata pogore[75]) da si mi;
A u mala sabur da učiniš,
Danu[76]) izmolim drugego brata. —
Sabur čini mlada želatina,
Pak se kača ubava devojka,
Pak se kača caru na divani.
A devojka milno mu se molit:
Aman, caru, aman, gospodaru!
Da mi prostiš i drugego brata:
Nemam kogo brata da oddelą.
Izgovori care gospodine:
Nebore te[77]), ubava devojko!
Prosto tebe oba mili bratja.

12.

(Iz Galečnika.)

Šćo mi e milo i drago,
Mlad aramija da bidam,
Cırna košulja da imam,
Čifti[78]) pištoli da nosim
I tènka puška na ramot:
Vov taja gora zelena,
Kraj taja visoka planina,
Pot tija senki dibeli,
Kraj tija vodi studeni
Da kradem momi Gırkinki,
Da zemam žilti flurinki[79]);
Da kradem deca Gırcina,
Da zemam kara grohcina[80]).

---

[75]) *Pogore*, nad, više. [76]) *Danu*, nebi li? [77]) *Nebore te*, Boga ti. [78]) *čifti* (turski), jedan par, dvoje. [79]) *flurinki*, znači ovdě *cekine*. [80]) *karagrohcina*, *karagros*, ruski *rubalj*.

14.

(Iz Galečnika.)

Zaspalo mi malo mome
  Na pąti pot višna.
Tuj pomina mlad neženat
  Na birzego konja:
»Dobro utro, malo mome?
  Na pąti pot višna!
Ni mu stana malo mome
  Ni mu otgovori.
Otgovori mlad neženat
  Ot birzego konja:
»Zaš nestana, malo mome?
  Zaš neprogovori?«
Ne te znają, mlad neženat,
  Ni ti otgovorją.

15.

(Iz Galečnika.)

Kinisal mi sveti Jovan
Da mi odit u raj boži,
U raj boži u gospoda;
A po nego kinisalo
Jovanovi stari tatko.
Se opuli sveti Jovan:
»Kąde odiš, stari tatko?«
(Otgovori stari tatko:)
»I ja idą, mili sinko,
U raj boži u gospoda.«
Ot mu reče sveti Jovan:
Ti neidi, stari tatko,
Otu si mi greovito,
Za tebe sa rajcki porti —
(Rajcki porti) zatvoreni,
A pekolcki otvoreni.

(Dalje će slėdit.)

Kratak pregled literature poljske
do najnovie doba.

Od

K. Vl. Zapa)*.

Do pol věka jednog naraštaja prošlo je od 1831. godine, koja toli silno uztrese svekolike misli u pokrajinah, po kojih se razlěže jezik poljski. Mnogo se je proměnilo od ono doba, mnogo novih mislih porodilo, i obći način mišljenja puno, da stranom i znamenito, preokrenuo. Gotovo čini se, odkako je život politički ugasnuo, da je duh naroda, město da klone, tim silnie se uzdigo, i tim veću borbu mněnjah zametnuo. Poslědica dogodjaja toga, zajedno i měrilo tolikog duševnog gibanja, jest literatura. Poslenost literarna, podvostručena od ono doba, znamenito je pojavljenje u obće, a za nas druge Slavjane tim većma, čim više počimaju literature slavjanske uzajemno raditi, i zaměnito podpomagati se. Da kažem; kakove su sada sile Poljaci u literaturi svojoj razvili, šta su od svoje strane dopriněli k obćoj prosvěti, kao znamenit član u rodbini slavjanskih plemenah, — to je svàrha ovoga članka. Do-

---

*) Članak ovaj poslao nam je g. *Vladislav Zap*, već g. 1843. a to za III. knjigu ovog děla. Nu nemogući ga zaonda uvàrstiti, koje radi njegove prostranosti, koje radi prěčih i času shodniih stvarih, ostà rukopis netiskan u naših rukuh do dan danas. A budući izdavanje Kola stalo hramljati i zaostajati, pošlje g. spisatelj isti svoj posao uredničtvu časopisa „českeho museum," misleći po svoj prilici, da će Kolo poslě svoje III. knjige sasvim i prestati. I tako izadje članak ovaj u rečenom časopisu g. 1844. u svezku 1. i 2. a malo izzà toga i něm. prevod u „Slaw. Jahrbücher." Nu znajući da zasada rečena dva časopisa naši još slabo čitaju, a opet je članak taj vàrlo znamenit, nemože nam se na ino, nu poslat ga u naš svět putem ovog našeg organa, ma bilo i odocnjeno. — G. *Zap* rodom je Čeh; nu živući više godinah n Galicii, jezik je poljski i staru literaturu njegovu proučio (te nemože bolje ni rodjen Poljak), uzroke i temelje njezine bistrim proniknuo umom, pa i sva nova gibanja na tom polju s požornim slědio očima. Njegov je dakle sud o toj stvari zdrav, rěč njegova autoritet i u istih Poljakah (barem sam lani čuo na svoja uha, gdě su dva rodjena Poljaka hvalila članke g. Zapa o književnosti poljskoj). Da su istinite rěči naše, za svědoka im izvodimo evo ovaj članak u svakom obziru valjan. A navlastito za nas od velike je znamenitosti, čim nams pisatelj š njime pred oči metje živi obraz duševnog i tělesnog, družtvenog i dàržavnog stanja Poljske XVII. i XVIII. věka, tim nehotice pokazujući i na ljute i čomerne rane naših sadanjih okolnostih.

Opaska uredničtva

bro će biti prie nego se o tom zametne rěč, da oči okrenemo na prošastnost literature poljske i zajedno i na istu narod, koi ju stvori.

Najsilnie kolěno zapadnoga Slavjanstva, naime Poljsko, pocàrpilo je, kao ostali Slavjani prebivajući medju Němci, toliko od duha zapadne Europe, da se je time teženje tělesnog i duševnog života njegovog poněšto (tako rekuć) odcěpilo od iztočnog Slavjanstva, udarivši vlastitim svojim putem. Tuda ih je osobito vodila zapadna càrkva, rimski katolicisam, i pretežna latinština bila je uzrok, zašto se narodna, to jest: vlastita poljska literatura dosta kasno pojavila, gdě naproti tomu u susědnoj Českoj već vàrlo rano zasja narodni jezik u prekrasnih onih literarnih spomenicih iz IX. stolětja. Pàrvi slabački plodovi literature poljske pojaviše se tek u XIV. věku, a iz čitavoga XV. věka poznamo samo několiko prevodah od psalamah, molitvenikah, svetoga pisma i domaćih pravah. Sasvim tim věk XVI. čini prelaz, nad kojim se čověk čuditi mora. U tom věku literatura poljska neobičnom krasotom procvati, popevši se na jedanput na jednaki stupaj uz svoju stariu sestru česku. Biaše to za vladanje kraljevah iz kuće Jagelonske, a najpače za Sigmunda I., za Sigmunda Augusta i za Stěpana Batorije. *Nikola Rej z Nagłowic* (umro oko 1568. g.) slavno je poznat iz one dobe kao najstarii pěsnik. Poslě njega pojavi se *Jan Kochanowski* (umro 1584. g.) i postane starěšina svega novoga pěsničtva u Poljakah. Poslě njega su jošte kod Poljakah u živoj pameti *Grochowski* (umro 1612. g.), *Petar Kochanowski*, brat Janov (umro 1620. g.), *Klonowič* (umro 1608. g.), *Šimunowič* (umro 1629. g.) dva *Zimorowiča* i drugi. U suprot tomu literatura česka one dobe, koja se kao i Poljska ponosi imenom »zlatnoga věka,« neima izvan Lomnickoga nijednog pěsnika, koi bi se uzporediti mogo s ovimi muževi.

Nu gledeć na prozu po něšto su Poljaci zaostali za Česi, premda su i kod njih i u věku ovom sjale glave glasovite u toj struci, a to biahu pisaoci dogodovštine *Luka Górnicki* (umro oko 1591. g.) i *Martin Bielski* (umro g. 1575.), a duhovni govornici *jesuita Skarga* (umro 1612. g.) i Dominikan *Birkovski* (umro 1636. g.). Političko, fizičko i moralno stanje Poljske biaše ono doba bez prigovora najsrětnie. Reformacia zapadne càrkve neimadiaše u Poljskoj tako žalostnih poslědicah kao što to biaše u Českoj, jer prodje mirnie i neporodi věrozakonskog rata. Sociani ili Ariani, družtvo nalično na česku bratju, življahu u miru, živo i marljivo poslujući na polju naukah. Premda bi u ono doba u dvoru kraljevah i ugledne gospode vladao kadkada jezik českí, a medju uče-

nimi sveudilj gospodovala latinština, sasvim tim bi i jezik poljski sjao s čilom i krěpkom snagom i plemenitom svojom prirodjenom prostotom; i plemstvo poljsko na Litvi i u zapadnoj Ruskoj tako ga razširilo, da se poslě kratkoga vrěmena rěč poljska razlegala tja do krajnih granicah mogućega u to doba kraljestva poljskog, t. j. s jedne strane od Càrnoga do Baltičkoga mora, a s druge od Dnépra tja do brěgovah Odre.

I u ono vrěme bilo je plemstvo poljsko već podosta brojno; ali moralno mu stanje i materialne sile nebiahu još uzdàrmane. . U običajih vladala je něka poštenost, iskrenost, skopčana sa slavjanskim gostoljubjem. Imanja još nerazdrobljena na odveć malene komade, donosila bi mu obilnih dohodakah, niti se znadiaše za žalostne priměre iz onoga vrěmena, da bi gospoda bila poddanike svoje tako neljudski tlačila i globila, kao što se to poslě sve češtje 'sbivalo, čim sve više propadaše domaći običaji i blage ćudi. Vàrlo znamenita i značajna za ono vrěme biaše tako zvana *republika Babinska*, t. j. družtvo plemićah imajućih pred očima svàrhu, poboljšanje običajih i ćudih, s naslovom *ridendo castigare mores**).

To družtvo imalo je svoga kralja, svoje časti i dostojanstva, dàržalo bi skupštine u Babini (selu vojvodstva Lubeljskoga), gdě se čuvao i arkiv, po njem je i republika stekla svoje ime. Najslavnii muževi onoga věka bili su članovi njezini.

Uz plemstvo, koje neprelaziaše okrug svoga zvanja, uzrastalo je posleno gradjanstvo. Gradovi stadoše procvětavati. A Židovi, premda su se već za kralja Kažimira velikoga (u XIV. stolětju) ugnjezdili u Poljsku, sasvim tim nedočepaše se još tolike sile i vlasti u poslu obàrtnosti i tàrgovine, da biše udaviti mogli u gradjaninu i seljaku poštenje i svaku drugu krěpost.

Čitava zapadna Ruska (»Biała i Červona Ruś«) Poljakom podložena, biaše onda priklonuta iztočnomu věroizpovědanju, koje se uzko stopi s narodnim njegovim životom, nebudući još onda nijedan Rus prikratjen u svojih pravih, koja mu čuvahu narodnost, niti, obvàršivajući slavjanski svoj obred (ritus), ikad zaprěčen i progonjen. Zato bi ruski Kozaci nad Dněprom toli věrno čuvali Poljsku od navalah divjih Asiatah, primivši zadovoljno od kralja Stěpana Batorije uredjenje svojih četah i bojni ustav. Iz ovo malo rěčih o stanju ondašnjem Poljske možemo dokučiti, zašto je literatura poljska toli bàrzo i lěpo procvala. Obradjivanje naukah biaše onda na jednom istom stupnju s ostalom zapadnom Euro-

---

*) Opis ove republike nalazi se u Danici ilirskoj od g. 1840.

pom, i Poljaci za uzkàrsnutje staroklasične literature neimaju zaista manjih zaslugah, nego li ikoji drugi — makar i prosvětjenii — narod onoga věka. Akademia Krakovska biaše stecište mnogih učenih glavah, imajući u svakoj struci znanja dostojnih zastupnikah. Iz nje kao iz ognjišta učenosti razpàršivahu se traci prosvětjenosti po čitavom kraljestvu. Na dàrvu poljskih naukah, koje bujnó zelenĕti stade, proniknu kao jednim mahom krasni pupoljci uzajemnosti medjusobnoga slav. težcnja za naprĕdkom europejske čověčnosti. *Swejbold Fiol* pečatao je u Krakovu pàrvu knjigu u càrkvenoslavjanskomu jeziku pismeni ćirilskimi; a *Arne Paprocki*, plemić poljski, na svaki način muž kakvih ima malo, izdavao bi knjižurine od knjigah na jeziku poljskom i českom, u kojih jednako věšto i temeljito piše o stališih i porodicah poljskih i ruskih, kao takodjer o plemstvu českom, moravskom i slezačkom. Njegova su poljska děla i danas još za Poljaka vàrlo znamenita, kao što su mu i česka za Čeha od velike cěne.

Srětno ono stanje naroda ipak u jedan mah proměni se pod vladom pàrvoga kralja iz švedske kuće t. j. *Sigmunta* III. Vasinića. Plemstvo poče pàrviput naopako upotrěbljavati pravo svoje, izabirajući kralja. Pri izabiranju svakoga novoga kralja biaše glavna težnja plemstva odštipati nova te nova prava i slobode novomu svomu kralju, i tako posta Poljska po imenu i stvari republika s kraljem bez snage i samostalne volje. Pretérana tvàrdoglavost i pohlepnost plemstva domala nepripozna nikakvih granicah, i izgubivši izpred očiuh naposlěd sveti obraz domovine, stade slěditi samo svoju korist, izdavajući sebične svoje naměre za korist i naprědak domovine; stade gojiti i piriti svakovàrstne strasti, nestideći se pod izlikom obćega dobra, prolěvati kàrv srodne bratje, gradove i sela njezina harajući i plěneći. Ništetno i oholo plemstvo tlačaše nižje, i vičući na saborih i skupštinah o slobodi naroda i o liberalismu, gazilo bi kmeta (poddanika) najgàrdniim načinom, i tako ga privede u siromaštvo. K tomu se despotismu sada (za Sigmunta III.) pridruži i vèrozakonski fanatisam, i dovàrši nevolju Poljske. Pod njim (naime) na poslědku vas narod listom propade. Varšavski dvor postane ognjište političkih zapletakah (intriguah) od čitave zapadne Europe. Jesuite, već za kralja Batorije došavši u zemlju, oglase kàrvavi rat svim nekatoličkim càrkvam, imajućim dosad jednaka prava. Ariani budu potlačeni, a š njimi prekine se jaka žica u literarnom životu. S carstvom Moskovskim zametnuše se sramotni i bezkoristni ratovi (bojevi). Podupirajući samozvance (usurpatore), otimajuće se za prestolje Moskovsko, imao se je narod ruski prevesti u krilo càrkve rimokato

lićke. Nu osnove te sa sramotom Poljske razkàrše se o stalnosti Moskovjanah. Za to morao je opet platiti narod ruski, što je bio podložen poljskomu žezlu. Na càrkvenom saboru, dàržanom (g. 1594.) u Brzešću (Litvanskom), pristanu někoji biskupi iztočnog věroizpovědanja k unii s Rimom. Jesuite radiahu okó sdruženja s Rimom vatreno, upotrěbljavajući svaki način i sa svakim srědstvom. 150 god. trěbalo je, dok se čitava poljska Ruska sdruži s katolićkom càrkvom. Ali dělo to nedonese Poljskoj blagoslova; da, usuprot tomu ratovi, koji se iz' njega porodiše, uskoriše njezinu propast. Hetmani (vodje) i druge poglavice kozačke, koji se pàrvi bogumàrzkomu tomu dělu uzprotive, budu u Varšavi javno smaknuti. Mogućnie plemstvo rusko, k prelazu na latinsko věroizpovědanje namamljeno, odreče se naroda svoga, popoljači se, a slabie osiromaši. Tim se preda slòvenski obred porugam i svakojakim pogàrdam, a š njim i vàs narod ruski u Poljskoj. Preběgavanje k poljštini prime u Ruskoj na se màrzko oděło izlike. U to se pojavi Malorusom osvetitelj, drugi Žižka, hetman *Bogdan Chmielnicki.* Kralj Vladislav IV., kod kojega se Kozaci potužiše na krivicu, odgovori hetmanu pismeno: »Imate snažnih mišicah, imate i oštrih sabaljah, uzmite si svoja prava; ja vam ih vratit nemogu.« S tim listom u ruci pozove Chmielnicki Kozake u boj, i sto hiljadah Rusah, nĕgdašnjih věrnih prijateljah i čuvalacah Poljske, okrenu sada proti njoj oružje svoje. Chmielnicki udari Poljskoj mnogo kàrvavih ranah, i donese tja do pod Lavov i Lublin vitežko svoje oružje, i da mu je srěća bila na ruci, bio bi mogo preporoditi i učvàrstit političko stanje čitave južne Rusie, koje se dotad ko tàrska kolebaše. Kàrvavimi žàrtvami primireni Kozaci prestanu biti boj proti Poljskoj, nu narod ruski osta ugnjeten u bezkrajnoj bědi. Na to od polnoći nahrupi u Poljsku novi neprijatelj *Karlo Gustav*, kralj švedski, u isto doba uzbukti i rat turski. Južnu Rusku, već od XIII. stolětja izloženu lupežnim i grabežljivim Tatarom, zakriliše sada nebrojene vojske od Prekopacah (Tatarah) i Turakah, a Poljska bude primorana težkom se cěnom odkupiti od podpune propasti. Nu tim se sve još neopameti. Ivan Sobieski biaše velik junak u boju, ali vàrlo hàrdjav politik, nastroj spletakah inostranih dvorovah, nečineći nijedne čvàrste reforme. Poslě njega predje žezlo poljsko u ruke porodice Saske. A to je bila nesrěća za Poljsku, što *August* II. pored svoje dobre volje i tolikih neobičajnih sposobnostih, ipak nije poznavao naroda, nad kojim je vladao. Dobre njegove namère, dapače i za Poljsku vàrlo koristne, zapletoše ga u rat s kraljem švedskim Karlom XII.

Jošte se nisu izdimila pogorišta po parvom švedskom ratu,

za Ivana Kažimira, a to opet stane plěniti i harati Poljsku Karlo XII. i privàrženici Augustovi s ostalim nesložnim strankami plemstva. Izgubljeni mejdan Karla XII. kod Poltave pomogne Augusta II. na prestolje poljsko. Vladanje dviuh Sasonacah *Augusta* II. i III. manje se je odlikovalo bojnimi sgodami, nu město toga unutarnje stanje dàržave i naroda duže gore izopači se. Na poslědku uzpiri se domaći rat, i uskori duge drame žalostan konac. Prosvěta i moralno stanje naroda poljskoga klonu u toj dobi na najtužnii stupaj najgadnie poniženosti. Svi ostali narodi Europe uvodiše kod sebe popravke i nove uredbe, shodne vrěmenu i okolnostim svojim, kojim se je krěpio narodni život i fisično bitje. Nu u Poljskoj vàrlo je sve zaostajalo ili koracalo natražke. Nesrěća i gorke rane, kojih bi neprestano dopadao narod poljski, nedovedu ga sa svim tim k osvěštjenju. Ništa nebiaše kadro, uzdàrmati ga iz màrtve groznice; nego on propadaše sve dublje te dublje u moralnu kaljužu i političku nemoć. Već u XVII. věku nesrětni kralj *Ivan Kažimir*, vidivši Poljsku gdě stajaše nad ponorom propasti, zavapi jednom proročanskim duhom: »Poljska će se razpasti: Bog bi dao, da ja krivo proričem.« Nu rěči njegove razpàršiše se u větar. Narod ili njegovo plemstvo za sve slěpo, nehajući za neizběžne zle poslědice neprikladnih uredbah hàrdjavoga upravljanja, těraše skokom domovinu svoju u propast. Čim *šlachta* (plemstvo) u svojoj vlasti sve dalje te dalje grabeć, više nenalazi medje oholosti i svojevoljnosti svojoj, i čim je uslěd tolikih velikih nesrěćah počimao izvor neizměrne gizdosti usahnjivati, stade taština njegova iztraživati nove izvore, i uslěd toga uzplodi se sila opakih strastih i sramotah. Gnjusno samoljubje upravljaše dàržavom. S pravicami *šlachte* uzraste i broj njezin, i porine sve ostale vàrste naroda u potištenje i siromaštvo. Gradjanstvo izgine, a seljak, neimajući pravice ni od ljudih ni od Boga, vapiaše u krajnjoj nevolji. *Liberum veto* cěnio bi se kao najdraži *alem-kamen* u blagajnici poljskoga plemića. Makar se na saboru o najznamenitiem pitanju govorilo, makar od uvedenja koje saborne uredbe zavisilo blago domovine i sva njezina buduća srěća, ako bi se samo našao izmedju sabornoga naroda i jedan (ma najprostii) *šlachtić* (plemić), glup ili podmitjen od gděkoga, zaviknu li on: *Niepozwalam!* sabor se prekinu i razpusti i već nebi smělo nikad više pitanje stvari iste u pretres doći. Za kralja Augusta II. dovàrše se jedan ili dva sabora uredno; za Augusta III. već nit ijedan. Stranka, kralju neprijateljska, svaku bi težnju njegovu, směrajuću na popravljanje političkoga stanja kraljestva, uništavala jedinim slovcem *niepozwalam* (nedopuštam). A kralj, videći zaprěčeno svekoliko

nastojanje o potrěbne nove uredbe za družbeni život, sdvojavaše, i bi reko, da je Poljakom na glas kazivao: »Propadnite, kad to sami želite, slabeći sile upravljajuće.« Židov do mala osvoji svu obàrtnost i tàrgovinu, gradjanin osiromaši gore gotovo od istog seljaka, a seljak ugnjeten i potlačen, oglobljen od plemića, popa i židova, pane u podpuno màrtvilo i lěnost. Pijanstvo, ta nakaza, što tolika zla naplodi okó sebe, razgranilo se po čitavoj zemlji i medju svaki stališ. Već *Opalinski* u satyrah svojih piše ovako: »Da Bogme! pijanstvo je sagradilo svoje gnjezdo u Poljskoj. Tu se plodi i svoje piliće goji; jerbo tek što dětetu zubići proniknu, već i umi pijuckati. Poljska se može nazvati *pijanom*. U njoj pije sve: piju biskupi i senatori, piju i prelati, vojaci i plemstvo po gradovih, po dvorovih i na selih.« Ta nakaza, sdružena sa starom oholaštju i pohlepom za gizdami, izplodi nemarnost, razmetnost, nepoštenost, pogàrdjenje domaćnosti, žensku mehkoputnost i najgadniu razkošnost; i težko da je u čitavoj Europi XVIII. věka toliko se barbarstva bahalo, koliko baš po Poljskoj od jednog kraja do drugog. Čitavo moralno i političko stanje stare Poljske razklimalo se nalik na staru kàrčmu, koja, ljuljajuć se, prěti svaki čas razrušit se i grěšnike tu sakupljene i pitjem omamljene zasuti i smàrviti, a oni se sasvim tim još časte nevideć i nesluteć, koja će ih nesrěća taj čas stići. Poljska je tim toliko već bila oslabila, da bi ju samo bio mogo izbaviti tečaj srětnih okolnostih ili vlast moguća višnjih duhovah. Nu ni jedno ni drugo nepriteče joj u pomoć. Narod propadaše. Slaba vlada, sve jača oligarchia plemstva i sveobća izopačenost naroda rano povuku na se pozornost susědnih dàržavah, kojim je do toga bilo, da kužni větar Poljske i k njima nedopre i nedonese strašne one groznice. Stadoše se dakle upletati u poslove Poljske. A tudji se upliv lahko i bàrzo razširi u narodu pokvarenom. Strana jedna plemstva, što je odpria služila svome kralju proti neprijateljem inostranim, sad upliv svoj prodavaše izvanjskim vladaocem. Poslědice toga biahu: nečuveno cincarenje i tàrženje istoga prestolja kraljevskog i one mnogobrojne oboružane confederacie plemstva, koje gore od inostranoga neprijatelja haraše vlastitu domovinu. Od toga vrěmena svaki neprijatelj i došljica odmah, kako bi nogom stupio u Poljsku, našo bi po hiljade privàrženikah. Eto izvora onim razpram i tàrgovanju s gospodarom o poděljivanje častih i dostojanstvah; eto izvora oružanju i nasàrtanju mogućiih plemićah na slabie, nasilnom vrědjanju ustavah sudnih, nemarnosti i svakoj vàrsti nereda. *Polska nierządem stoi!* Ovo pospàrdno slovo biaše pravilo vlade, igračka plemstva, ppoularno naznačenje stanja stvarih u Poljskoj, koje se raz-

krililo vladajuć od jednoga kraja Poljske do drugoga, dapače većina se hvastaše s tom kukavnom slavom. Poslědnji kralj Stanislav August bude god. 1794. u Petrogradu lišen kraljestva, a dàržava njegova razkomadana kao plěno sūsědnih gospodarah. Cvět literature XVI. věka spade, a literatura XVII. i XVIII. věka věrni je samo obrazac oslabljenoga duha naroda. Broj pisalacah poljskih istina nije se umalio, ali izmedju njih nepojavi se nijedan pravi um. I kao što se je u političkom životu malo koja glava proslavila i ono samo porad toga, što se opirala obćenitoj pokvarenosti, isto tako i u literaturi malo tko ime svoje sačuvà u knjizi budućnosti — a to samo zato, što nije pisao panegyrah i makaroničkih rižmih. Mrak, suhověrnost i pietisam zavladaše duhom narodnim. Nauka, život i slava akademie Krakovske ostanu puste, a mladež odgojivala se je pod očima jesuitah. Red piaristah od početka, kako bude uveden, odlikovaše se boljom svàrhom i naravniim načinom odgojenja, nu nenavist jesuitah nedade mu uzniknuti.

Prama koncu te žalostne dobe pojavi se sasvim tim několiko muževah, koji su stali ozbiljski misliti i razmišljavati o drugom stanju stvarih, starajući se jednako i pod krovom svoje kuće i u buci žestokih taborah za srědstva, kojimi bi narod od propasti izbavili i tàrgli ga iz moralne potištenosti i materialne nevolje. Zasluge te imadu: Kralj *Stanislav Leščynski*, dva brata *Załuska* (*Jos. i Al.*), *Jabłonowski*, *Andria Zamojski*, a vàrhu sviuh piarista *Stanislav Konarski*, najznameuitii reformator nar. odhranjenja. S njim počima se nova doba literature poljske. Poslědnji kralj *Stanislav August* ljubljaše nauke i umětnosti, starajući se za razvitak i napredak njihov u surovoj domovini. Tek na koncu samostalnoga bitja zemlje poljske pojavi se několiko domorodacah i sveštenikah znanja. Pěsnik biskup *Krasicki* i historik biskup *Naruševič* biahu vrědni predhodnici novorodjene literature poljske. Vrěme kàrvavih ratovah umirajuće domovine učini čudnovite proměne u izobraženju njezinih kolovodjah. Stari rogoborni branioci slobode ili (bolje rekuć) vlastite svojevoljnosti i razuzdanosti naroda t. j. plemstva (koje je u diplomatičnom smislu samo za narod prolazilo) napajahu se sada knjigami demagogah i liberalistah francuzkih, i pomoliše na světlo glave svoje pěsnici, govornici, dàržavnici, koji su u težko vrěme poslědnjih ratovah sborili o nezavisnosti domovine, razpaljivajući svoje zemljake najkrasniimi načeli čověčnosti i mudrosti, kakovih se možebiti ni u istoj Francuzkoj izleglo nije. Nu u zao čas! Narod bio je moralno odveć duboko pao i zagreznuo u blato tělesne i duševne nemoći, pak nije mogo to

probavit i na dobro obratit. Pored sve novouzpirene vatre za nauke i umětnosti, uz pàrkos svim neprimèrnim činom i krěpostim pojedinih domorodacah XIX. stolětja, zateče věk taj Poljake samo u onom istom blatu, u koje su kroz dva věka bezprestano sve dublje grezli. Literatura poljska, daleko od svoje prošaste slave i narodnoga razvitka, nalaziaše sada svoje sveštenike u plemstvu; i pod uplivom, koi je posve francuština u Poljskoj stekla, nemišljahu i nepisahu, kao što bi polag svoje naravi Poljak morao da misli i piše, nego upravo onako, kako to zapovědaše ukus ondašnjih francuzkih zakonodateljah u pismu. Na dvorovih velike gospode (magnatah) nalaziše pěsnici i učeni ljudi krilo i zaštitu, i Puławy, stolica *Čartoryskih*, proslavila se zajedno kao stolica musah poljskih. U Varšavi utemeljilo se družtvo prijateljah nauke, i broj pisalacah věštih, osobito pěsnikah, zaista nebiaše malen. Kako se sklopio mir u Parizu, zasjahu sveučilišta u *Varšavi* i *Vilnu*, tef izvàrstni licej u *Kremencu Volhinskom;* i dočim su se medju time rane kàrvavih ratovah vidale i mnogi zapalili bili za reforme unutarnjega moralnog i intellektualnog života, činilo se je, da će pomohti lice danica novoga boljega světa za Poljsku, jer literatura oživi i uzdignu se s najboljimi znaci bolje dobe. K starim svake časti dostojnim imenom *Krasickoga*, *Naruševiča*, *Trębeckoga*, *Kniažnina*, *Zabłockoga*, *Węgierskoga*, *Karpińskoga*, pridruži se sada *Niemcevič*, *Woronič*, *Albertrandi*, *Lelewel*, *Brodziński*, *Kamiński*, bratja *Bandtki*, bratja *Sniadecki*, *Čacki*, *Kołłątaj*, *Linde*, *Rakowiecki*, *Gołębiowski*, *Ossolinski*, *Siarčyński*, *Bętkowski* i drugi. Svaka od tih glavah imadiaše svoj osobiti upliv na pravac literarnoga prosvětjenja. Zacvatu sad poesia, historia i nauke prirodne. Što je vàrlo živo unaprědilo izobraženost, to biahu razne učene stranke, što se podigoše, i gradovi i akademie počeše se izmedju sebe natěcati o pàrvenstvo u jednoj ili drugoj grani narodne literature. Tako je n. p. škola u *Kremencu* nadkriljala *Varšavu* u poesii, a *Vilno* u lěkarskih naukah. A *Varšava* biaše na glasu (barem jedno vrěme) po svome družtvu prijateljah nauke, u kojem je uzniklo mnogo dobra.

Francuzki pseudoklassicisam, nenašavši više utočišta u nijednom kutu-čitave Europe, jedino još u Poljskoj poesii vladu odàržа tja do srěd pàrve polovine t. stolětja, pa tu se izrodi u puko rimovanje. Glavno zahtěvanje ondašnjega ukusa biaše gladak rim i zvučan glas rěčih. Praznost mislih nadoknadjivala bi umětnost skrojiti dobar vers, izabrati shodnu rimu i jezik što većma izgladjen. To biahu življi poesie. Pěsnici tražiše najveću savàršenost u rimah srětno iznadjenih i u rěčih, deklamatorskom harmoniom složenih

naslědovahu dapače i glase i sva činjenja naravi, a nijedan nije ni slutio, da baš to robstvo poesiu udaljuje najviše od naravi. Svaka i najsmělia misao, svaka i najnaravnia ćut, ako nije sjala rimom izabranom, i čim mučnie iznadjenom, biaše u očiuh tih kritikah *crimen laesae majestatis*, učinjen proti bogovom poesie. Vitezinje u tragediah poljskih morale bi plakati suzama vitezinjah *Corneilla* ili *Racina*, i poljski bradači, uzrasli uz konja i bojno koplje, odgojeni uz zvek oružja, na mejdanih, saborih i četovanju, morali bi uzdisati, ljubiti i umirati kao vitezovi tragikah francuzkih XVII. věka, a to nalik na one Gàrke i Rimljane od francuzkih pěsnikah na theatar postavljene u rudavih *allonge*-vlasuljah i srědověkom oklopju. Rěčju: u poesii nije gospodovala narav, nego moda, a to stara moda XVII. i XVIII. věka, t. j. moda najsměšnia i od naravi baš najviše udaljena, u ostalom světu već i zaboravljena. Nuistina Bog! ona je mogla gospodovati samo kod takvoga naroda, koi zanemarivši vlastitu narodnost tražaše od tudjine, od Francuza novo spasenje i to sve jednim mahom. Tu ćeš opazit i onu vàrlo značajnu okolnost, što je Homěra preveo bio na jezik poljski *Dmochowski*, nu ne polag izvornika gàrčkog, nego po prevodu francuzkom s lěpimi gladkimi rimami. Najznamenitii kolovodje ove tobože klasičke škole biahu u poslědnjih godinah: *Fr. Dmochowski*, *Lysiecki*, *Osiński*, a nada svimi *Feliński*. Ovaj poslědnji bio je tokorse čudo bez priměra, s kojim nebiaše moguće natěcati se (barem bi onda onako sudili). On uzdignu poesiu poljsku na vàrhunac francuzke izvàrstnosti i krasote. Njegova tragedia »Barbara Radziwillowna« sjaje blagozvučnim jezikom, oslěpljuje majstorskimi redci (versi); i oni opojenici salonske razkoši francuzkih versah, koji bi o svemu, što nebiaše francuzko ili polag francuzkoga skrojeno, krivo sudili, nemogahu odreći mu golemu zaslugu, koju je steko sa svojim »wieśniakom« (seljakom), prevodom *Delillovog* »*l' homme de champs.*« Dapače někoji su prevod taj tako u zvězde kovali, te bi ga nad isti original uznosili. Evo kolikog slavodobitja! Versi Felinskoga dobaviše jeziku poljskom slavan glas čarobne sladkozvučnosti, i ta je zasluga ostala njemu kao s većinom i svojkolikoj klasičnoj školi. Ali Poljakom nije bilo samo do toga stalo; oni se polakomiše i za lěpšim věncem. Htěli su naime imati vlastitoga »wieśniaka«, koi bi istoga *Delilla* za sobom ostavljao. I *Koźmian* bio je onaj srětni izvoljenik muse, koi im složi poljskoga »wieśniaka.« Slavlje klasikah, uznemirenih već smělimi koraci tako nazvanih romantikah, imalo bi se postaviti tom umotvorinom na temelj neporušiv. Nu tek što se poče dragocěnost ta tiskati, uzbukne

buna*); rukopis se izgubi, pa se stopàrv poslě osam god. opet nadje i na světlo izda (1838); nu već u zao čas, jer nedirnu više nijedne žice, naroda, neuzbudi nikakve pozornosti u literarnom světu. Eto znamenja podpunoga poraza klasičke škole. Nu vratjajmo se opet k bitnom tečaju književnih dogadjajah!

Dočim si tako klasicisam sagradio na sviuh stolicah školskih prestó, i š njih prava svoja branio, narodna poesia, iz dvoranah izobraženih prognata, u prostih bi se kolibah sakrivala, i nemogući se uz tu silu samozvanih naselacah Parnasa proturati u hram, zaboravljena čekala bi u pristrošku, nebi li joj tko pružio ruku, pa ju uveo na odlučeno město, koje ju je išlo, da na njem gospoduje nad stvori misli i sàrdca. I do duše pomole se u jedan mah glave, što su sasvim druge misli pocàrpile o poesii, o klasicismu i narodnoj literaturi u obće. Klasici němački, koje su Poljaci dosta kasno poznavati počimali, otvoriše im put na polje sasvim novih pojavljenjah. Ujavi se u poesii poljskoj sentimentalnost němačka, na mejdan izadje romantisam kao *reagens* proti despotismu klasicisma. Romantisam, istina, početkom gledè na někoje osobine zabludi stranputice, nu naposlěd opet pogodi na narodnu žilu. *Kazimir Brodziński*, nadahnut duhom tim, pàrvi izmedju Poljakah okrenu oči na narodnu poesiu slavenskih plemenah, i stvori pàrvi dělo u pravom narodnom duhu. Krakovska njegova idylla *Wiesław* pokaza Poljakom, kakvim se načinom ima izobražavati u poesii narodni život. Taki za Brodzińskim izadje na mejdan *Adam Mickiewič* pa uzhitjenje za romantisam razširi. — Klasici gotovo poběsniše, bacajući prokletstvo (anathema) na stvore romantisma, gotovi svakim načinom braniti slavu svoju. Kako pàrvi dio Mickiewičeve prekrasne pěsni »Dziady« izadje na svět, dodje i prof. Osińskomu rukuh, te on, izlomke s katedre čitajući svojim učenikom i rugajući joj se, zaglavi s odglaskom:

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
Co to będzie, co te będzie?

pa naposlěd cěli svoj sud izreče u tom dodatku:

Głupo było, głupo będzie!

U ono vrěme (g. 1826.) izdade i *Malčewski* svoju »Mariu« pověst ukrainsku; *Bohdan Zaleski* pévaše svoje divnočarobne kozačke *dumke* (pěsme), a *Sewerin Goščiński* svoj »Zamek Kaniowski.« Ali kritika se na sve to ni neobazre, ili učini to samo na kratko kao s puke tobože milosti, odbijajući s pospàrdljivim smě-

*) T. j. g. 1830 jerbo; članak taj pisan je g. 1843., gdě se da bogme nije još ni iz daleka slutiti moglo, šta će buknuti 1846. godišta.

Učredničtvo.

hom pàrva pojavljenja samostalne poesie, u kojih su se (mili Bože!!) tako dàrzko prekàršivali i gazili sveti zakoni slavnoga *Laharpa*. Duh, koji u tih umotvorih vladaše, nemogaše se sasvim tim tako sakriti, da ostane nepoznan. Oglasi se *Mavro Mochnacki* osobita glava, prosudi ta děla, pokaže njihovu izvàrstnu stranu, odkrije u njih jezgru narodnosti, i očituje potrěbu, kako valja da literatura korači stazom narodnjega duha. Njegove rěči, uznešenim duhom nadahnute, tako dobro udare, te odmah klasike hametom potuku. Ljudi ti, nemogući više ni glave podignuti, mukom umukoše. Izvoljenici romantične škole odàrže mejdan i javna pohvala, uzkratjena njima tako dugo, sad se s obilnom měrom prosù na spomenute pěsnike. Ja sasvim tim nekažem, da samo ova škola ima cěnu prave poesie, kao monopol, kojega drugi nebi smio uživati. Pravila krasote i istine věkovita su i bez proměne jednaka u stvarih, da ih svaki čověk od pravoga sàrdca i glave razuměti može. Stvori umnoga duha, bili oni složeni ukusom klasične ili romantične škole, ostat će svagda u obće izvàrstni (klasični), ako lěpost i poetična istina odgovara vrěmenu i narodnosti, bilo ono formom ili duhom okolnostih. Zato i nemogu biti svi romantici poljski narodnimi samo porad toga, što su romantici. Izmedju njih pojavilo se je mnogo slěpih naslědovalacah *Byrona* i *Walter-Scotta*, u kojih nediše duh narodni, zašto svaka narodna literatura mora da je već po sebi narodna, t. j. izvorna, a nikako naslědovana. Čim dakle stanu někoji izmedju romantikah s Byronom sdvojavati i cviliti, někoji pokušavati se nesputno u romanih *à la Walter Scott*, a opet někoji izmišljavati groze i goropadnosti nove romantike od *Victor-Huga*, slušahu drugi pěsnici poljski nadahnutje vlastitoga duha, nastojavajući svaki, kako je bilo komu dano od Boga, da bude u stvarih svoga duha *Poljak* pravi, narodni *um* (genie). Samo narav pěsnike stvara. *Poëtae nascuntur*. Najsjajnii priměr imademo u dva najveća pěsnika světa, u *Homèru* čelovodje sviuh pěsnikah starogàrčkih, i *Shakespearu* pàrvostolniku u hramu poesie englezke*). Oba živila su u dobah ne baš izobraženih. Nemogući se dakle odcěpiti od jezgre naroda svoga, ostadoše njezin nerazdružen dio, imajući njegovo lice, i gledajući njegovim načinom na

---

*) K ovoj dvojici brojimo s punim pravom takodjer *Danta* (Dante Alegieri). Kao Homěr i Shakespear nosio je i Dante u svojoj duši čitav obraz svoga věka. te ga izlio u svoju *Comediu*, koju posmàrtna Italia prozvà upravo božanstvenom (*divina*). Svět bi isto tako uznosio sad i njega, da nije žalibože s vrěmenom izgubio se ključ do sviuh prodělah tog perivoja, puna rajskog cvètja i voća.

Uredn.

narav i dogadjaje okolnostih, u sàrdcu s istom vërom, u kàrvi s istimi strastmi, s istim teženjem; i u obće s istim značajem narodnim: bili su (jednom rěčju) *prototypi* svoga naroda. U takovom stališu biahu oni cělina s narodom, i děla su njihova s toga ogleda stvor cěloga naroda, a oni biahu (pravo rekuć) samo pozvani tumačnici tih dělah naroda. Nečudimo se dakle, što njihovi uznošeni umotvori nose na sebi pečat tolike prostote, naravnosti, iz dubljine càrpljene poetičnosti, te sva ostala děla slědujućih věkovah pored njih blěsak i cěnu gube. Težko da bi narodi sadašnje Europe bili kadri poroditi takovih prototypah, zašto europejska izobraženost u sviuh stranah života pojedinih narodah toliko je satàrla izvornosti, samobitnosti itd. Nu sasvimtim moramo priznati, da se je u najnovie vrěme izmedju Slavenah (a najviše izmedju Poljakah) naišlo umovah, koji obdareni osobitim duhom, u svojih se umotvorinah uznesoše više manje k uzoru takovih prototypah naroda. A zasluga ta ide romantisam, zašto on je pàrvi okrenuo pozornost na narodnosti, i pàrvi stao iztraživati i protresavati tu srětno razumljenu ideu o narodnosti, narodnoj poesii i narodnom životu.

(Dalje će slěditi.)

Prijateljski dopisi o pravopisu

ćirilskimi i latinskimi pismeni

medju

Vukom Stefanov. Karadžićem i Věkoslavom Babukićem.

(Objavljuje prof. V. Babukić.)

Bez sve sumnje bit će poznato našemu slavnomu čitajućem obćinstvu, da je koncem god. 1845. u Beču u tiskarnici jermenskoga manastira izišla knjiga pod naslovom: »*Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije pisma visokopreosveštenome gospodinu* Platonu Atanackoviću, *pravoslavnome vladici Budimskome o srpskome pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskom jeziku*« na 8. str. 95. — Ovu knjigu, počem je izpod tiska izišla, dobiem od slavno poznatoga g. *Vuka Stef. Karadžića* s nadpisom: »*iz Beča 6. Januarija Rimskoga* 1846. *Prijatelju svome Vjekoslavu Babukiću*

Vuk Stef. Karadžić, s. r.« I za znamenje zahvalnosti i iskrenoga štovanja napišem mu slědeće pismo*):

Visokoučeni i Visokoštovani Gospodine i Prijatelju!

Neopisana je radost za me bila, kad sam Vaš dragocěni dar, »*Pisma o srpskom pravopisu sa osobitiem dodacima o srpskom jeziku*« u ruke primio. Baš Vam hvala! Čuvši od g. Pejakovića, koi mi je istu knjigu Vašu po pošti poslao iz Beča 6. Jan. t. g. s lěpim pozdravljenjem i nalogom Vašim, da ju, čim prie mi moguće uzbude, pročitam, — čuvši, rekoh, od g. P., da kanite tamo u Beču nova pismena kovati za někoje glase našega jezika, pročitam odmah tu Vašu milu mi knjigu.

Iz gorehvaljene knjige Vaše saznadem, da kanite (kao što rekoh) nova skovati slova (město ђ, ж, љ, њ, ћ, ч, ш, џ, a ċ, ć, ż, ś i ś da se izostave, pa da bi tako mi (t. j. koji se latinskimi pismeni služimo) mogli kazati, da je taj pravopis bolji od slavenskoga. Pa kad bi se ono popravilo, da to Gajevu slavu nebi umalilo; nego bi je još umnožilo.« (str. 23.)

Meni je sám Gaj pripovědao o tome prie několiko danah, nego što ću Vašu meni dragu knjigu dobiti. I eto tu se osvědočim, da je tako, kako mi Gaj kaža.

Město većega odgovora šaljem Vam evo »*Několiko rěčih o pravopisu*,« što je štampano u našem novome kolendaru za god. 1846. Prilažem Vam i isti kolendar za znak visokoga štovanja i maloga uzdarja za Vaše meni već više putah učinjene darove. Iz onih několiko rěčih vidět ćete, kako ja i ostali ovděšnji pismenici (?) mislimo o pravopisu našem. Nama je više stalo za istinu nego li za čiju slavu. *Amicus Plato, amicus Socrates; sed magis amica veritas!* — I budući da ste na poslědujoj strani Vaše knjige rekli: »Ja se na spisatelje naše, koji u ovome djelu misle drugčije od mene, ne srdim« — uzdam se, da se nećete ni na mene sàrditi.

---

*) Budući mi je g. Vuk Stef. Karadžić na ovo pismo odgovorio, kako će se dolě niže viděti, i želju svoju izjavio, da se taj njegov odgovor u Danici naštampa; a ja neimajući nikakva prepisa od pisma, što sam mu bio poslao lanjske godine koncem měseca Sěčnja; jer nisam niti poslutio, da će se ikada o njem javno rěč povesti; zato sam ga umolio, da mi isto moje pismo u věrnom prepisu pošalje, što on evo i dragovoljno učini.

V. B.

Milo mi je bilo čitati na str. 20. Vaše knjige, gdě velite o slovu *à*: »kad bi se koje od ova dva (*à, è*) slova izgovaralo, to bi u našemu južnome narěčju jamačno bilo *a**).

Što se pismenah novih tiče, koja naměravate kovati, ja mislim, da bi to suvišno i nespretno bilo; jer bi se time obličje latinskih, ili bolje rekuć zapadno-europejskih pismenah poremetilo i nagàrdilo. Neka ostane kod nas Rimokatolikah kako što jest sada. Znamenovanje pismenah *c*, *s*, *z*, kada prelaze u širje glasove: *č*, *š*, *ž* i *ć* odobrili su i najslavnii jezikoslovci: *Rask*, *Bopp*, *Keppen* i *Šafarik*. Ja dakle neznam, kako bi se to moglo bolje ustrojiti i udesiti? Izvan da pismenolěvci izmisle, kako bi se ona znamenovanja bolje učvàrstila, da se u štampi netàrgaju; a to bi onda trěbovalo i sa pismenom *i* i *j* učiniti; jer se bogme i piknje tàrgaju.

Kako sada mi (Jugoslavjani) stojimo, razděljeni na iztočni i zapadni věrozakon i obrede, nemože se ništa mudrie i pametnie reći, nego što Vi rekoste na str. 20. Vaše knjige: »Mi svi valja da se trudimo, dotle da dotjeramo, da nam jezik u knjigama bude tako jednak, da se svaka knjiga može od slova do slova preštampati od latinskih slovah slavenskima, a od slavenskieh latinskima, pak ćemo onda (i *samo* onda) biti jedan narod i imati jednu književnost.«

Ja bi Vam ovdě o tom mogao obilno govoriti, ali mi nedopušta vrěme: zato Vas najučtivie molim, pročitajte moje misli o pravopisu u *Bačkoj Vili* knjizi I., II. III. — Zasada ću Vam u kratko to kazati, da ja o tankom *jeru* (ь) to isto mislim, što sam u priloženom sastavku, izvadjenom iz Kolendara god. 1846. o *j* rekao t. j. da ima narav raztapljajuću, kad se sa glasom *d*, *t*, *l* i *n* (д, т, л i н) sastane i š njime hitro izgovori. Vi upotrěbljavate tanko *jer* (ь) sa л (l) i н (n), u jedno pisme sliveno, kao što se i u sàrbuljah nalazi. Ta se pismena mogu viděti i u Dobrovskoga »*Instit. linguae slavicae dialecti veteris*« (na tab. IV. k str. 68.), gdě ima i drugih pokratjenjah, i dva i tri pismena u jedno slivena. Istim je načinom od starine ћ (ć) skrojeno t. j. т i ь ujedno ть ili ћ (tj, ć). Što se ђ (dj) tiče, to ste Vi sami skrojili ћ-u (ć) potegnuvši rep. Tu se ja čudim, kako Vam nije palo na pamet, da slijete д i ь ujedno: дь (dj), pa bi Vam time

---

*) T. j. kad za *r* slědi jedan ili više suglasnikah n. p. smàrt, kàrst, gàrlo, čvàrst, càrkva, màrkva, gdě se něki mukli ili poluněmi glas čuje.

V. B.

bio kroj pismenah sasvime filosofički. Ja dàržim, da su sv. *Cirilo* i *Metodie* pismena Ц, Ш i Ж iz glagoljskoga bukvara primili. Obilnie o tom, kako malo više rekob, izvolite pregledati u Bačkoj Vili.

Još jedno. Ako Vi nebi te nebi htěli primiti ѣ (ě), a Vi izvolite uzeti staro-sàrbsko ѥ (ě), pa će se onda želja Vaša izpuniti. — Ako znate bolje, rodilo Vam polje! — Ako u tom moje slabačke sile štogod doprinesu, bit će mi veoma drago; ako li ne, a Vi izvolite dobrostivo oprostiti onomu, koi Vas iskreno ljubi i visoko štuje.

Vaš

sluga i prijatelj
Věkoslav Babukić.

Odgovor
g. *Vuka Stef. Karadžića.*

Predragi i mnogopoštovani Gospodine i Prijatelju! — Oprostite mi, što Vam sad tek odgovaram na pismo Vaše od mjeseca Januarija. Velika Vam hvala na Kolendaru i na onome osobito [1]) naštampanome članku o pravopisu. Moje i Vaše su se misli o tome mimoišle. Ja i danas, pročitavši i Vaš članak i pismo i čuvši, da i drugi gdjekoji misle drukčije od mene, u ovoj stvari ostajem sa svijem na onome, što sam onda kazao u knjižici onoj [2]) (na strani 19., 20. i 22.). Ja sam nova slova za latinsku bukvicu radi našijeh riječi već pripravio, samo da se izrěžu i saliju; ali mi se sad valja nakaniti, da što napišem, u čemu ću ih pokazati i objaviti. Najznatniji ljudí Vaši [3]), s kojima sam se razgovarao o ovome poslu, pristaju na moje misli; ali pored svega toga Bog jedan zna, kako će se one u općeno primiti i kakav će plod do-

---

[1]) T. j. posebno naštampanom članku o ilirskom pravopisu. Ovdě valja znati, da je g. Lavoslav *Župan*, izdatelj kolendara, imao dobrotu několiko iztisakah (izgledah) posebno izvan kolendara naštampati dati. Od ovih dakle posebno (t. j. osobito) štampanih izgledah poslao sam jedan višehvaljenomu gospodinu. *V. B.*

[2]) T. j. u knjižici gorespomenutoj o srpskom pravopisu i jeziku. *V. B.*

[3]) Bilo bi od velike važnosti, da saznademo poimence te *najznatnie* ljude naše; jer ako oni kao najznatnii i vodje u narodu kapituliraju t. j. privole; onda je poběda Vaša! *V. B.*

njeti[4]). Ja velim: Bolje je dobro činiti i razumno govoriti, pa makar ljudi vikali, nego li zlo činiti i nerazumno govoriti pa ljudi da prime i za to da nas hvale; jer svako djelo, kad tad mora izići na vidjelo. Ko misli, da će se sa ovijeh osam slova »obličaj latinskih ili bolje (rekuć) zapadno-europejskih pismenah poremetiti i nagàrditi,« onaj može reći, da se i s tijem današnjijem krpežom remeti i grdi, i da je još odavno poremećen i nagrdjen sa *j*, sa *nj*, i sa razlikom izmedju *u* i *v*. Netreba, mi u ovakijem stvarima da pokazujemo znake sujeverja[5]), za kakovo se prostoti u drugijem dogadjajima podsmijevamo; nego treba da mislimo, da su slova sviju naroda postala od jednijeh, i da su se tijem umnožila, što je svaki narod prema glasovima svoga jezika nova izmišljavao i dodavao.

Ni ѣ ni ѥ neprilikuje za moj pravopis. A Ѣ ja sam u prvoj mojoj pismenici (1814. godine na strani 9.) predstavio, pa smo poslije našli, da je ljepše ђ, i tako smo mu oblik popravili.

Da netreba niko *vèra, mèra, dèlo, lèpota, nèdro* da čita *vijera, mijera, dijelo, lijepota, nijedro*, to mislim, da sad i sami priznajete; i to je opet svjedočanstvo, da treba pisati, kao što se govori, pa da svak bez pogadjanja zna, kako valja čitati[6]). Gdje-

---

[4]) To i jest ono veliko pitanje! *V. B.*

[5]) Od uvěka je istinita ona poslovica: »Koliko ljudih: toliko ćudih!« — a i ona druga: »Nauka je težka muka, a oduka sto mukah!« — zato ja nevidim s nijedne strane sujevjerja (praznověrstva, *superstitionem*), veće različne ćudi, misli i znanja o postanku i vrědnosti slovah iliti pismenah. *V. B.*

[6]) Ja dobro znam, da Vi, slavni Gospodine, učite na strani XVII. Vašega predgovora k *Srpskomu rječniku*: v) dje bi trebalo na njemu (ѣ, ě) glas otegnuti, ondje se izgovara (po hercegovačkom narěčju) *ije*, n. p. *bijèlo, riječ, dijète, cvijet, sijeno, vijek, pijevac, riječdak* itd. Ali mi nenaměravamo, kao Vi, jedno narěčje gospodujućim učiniti, veće u jednom *najmljenom* znaku svakolika narěčja sjediniti. A gdě se Vaše *ije* oteže, tu se po naravi i prosto *i* i prosto *é* i *je* otezati mora n. p. bilo i bélo i bjélo; rič, réč i rjéč; dite, déte i djéte; cvit, cvét i cvjét; sino, séno i sjéno itd. Kako je pako za neuke težko zapamtiti i upotrěbljavati to Vaše otezavo *ije*, vidi se i iz toga, što ni Vama samu — oprostite, što ću Vam reći — koi ste početnik toga nauka, neide uvěk i uprav onako, kao što bi trěbalo.

koji su sad ostavili *ě*, ali opet ne čine dobro, što *svuda* pišu mjesto njega *ie*: jer čitatelj opet nezna, gdje je *ie dva* sloga (k. n. u *bielo, liepo, diete*), gdje li je *jedan* slog (kao n. p. u *bielilo, dieca*), gdje li se *i* sa *l* pretvara u Љ (lj), a sa *n* u Њ (nj) (kao *liepota, niedra*), gdje li se izgovara kao samo *e* (kao n. p. u *pried* kućom, *prieko* Dunava, *nasried* polja). I tako opet kažem, da je po mojiem mislima, najbolje pisati kao što se govori, da čitatelj nemora pogadjati, kako valja čitati, niti ga može naopako čitati i tako privikavati se kvarenju jezika [7]). U riječima od ovijeh primjera ja bih rekao, da ni *Osman Gundulićev* nije naštampan kao što bi trebalo: kad se u ostalome njegov pravopis promijenio, valjalo je i ovake riječi naštampati po današnjemu dubrovačkome i svemu južnome govoru naroda našega, koji govori onijem narječijem, pa bi onda čitatelji znali za sve riječi, kako ih valja čitati, i mogli bi iz knjige i jezik dubrovački upravo poznati; a ovako toga nema nijednoga. Ni ja sám neznam u prvoj vrsti *ciem* ili je *jedan* slog ili su *dva* [8]). Ako su dva sloga, onda *Ah!* (prva riječ)

Tako n. p. pišete Vi: *na mnogo mjesta*, město: *mijestá* ili *mijestah*; jer se u istinu roditeljni padež množtv. broja otezanjem razlučuje od istog padeža u jedinstv. broju. A to nije, da je pogrěška samo u ovom Vašem pismu; veće u svih Vaših knjigah, što ste do sada izdali. Dakle vidite od tuda jasno: kako je u tom poslu težka Vaša ortografia i kakò niti isti oni Harvati, Bošnjaci, Cărnogorci i Sărblji, koji ovim narěčjem sbore, neće da ju upotrěbljavaju. I to nek Vam bude na poslědku svědočanstvo, da se ni po Vašoj ortografii nemože bez pogadjanja pravo čitati.

V. B.

[7]) Ja mislim, da se time jezik nimalo nekvari, ako se město *ije* piše i govori *i, e, je*; nego to dopuštjam, da će se time sloga i jedinost medju našimi književnici pokvariti, ako jedni stanu pisati *i*, drugi *e*, tretji *je*, a četvarti *ije*. Ta se anarchia može samo u narodnih pěsmah dopustiti, da se vidi, kakvo je gdě narěčje. I ovu slobodu dopuštjamo i pěsnikom, da si mogu laglje rime (rithme) svoje udesiti; ali u razrěšenome slogu (stilu) nemožemo je nipošto dopustiti.

V. B.

[8]) To je meni zaisto veliko čudo, što s jedne strane neznate, a s druge jasno izpovědate — kako će se malo niže viděti — da je Osman spjevan *četverostopnijem* trokejma.

V. B.

ne ide u razmjer ili stopu, nego je samo dodato, kao *Oj!* u narodnijem pjesmama na mnogo *mjesta* (sic!) (n. p.

Oj! San me lomi, san me mori,
San zaspat' ne mogu);

ako li je jedan slog (čiem), onda *Ah!* ide u razmjer, kao i *Oj!* gdješto u narodnijem pjesmama (n. p.

Oj! sinoć se Duka Leka oženi),

i sa *čiem* sastavlja prvu stopu. Kad mi, tobožnji književnici u svome narodnom jeziku, moramo ovako sumnjati i nagadjati, a šta će činiti inostranci?!⁹) — Istina, da su dubrovački pjesnici u svojijem djelima i druga samoglasna slova na mnogo *mjesta* (sic!) suviše pisali, pa čitatelj neka ih u čitanju izostavlja ili čita, kako mu drago; ali ovo ne ide u pravopis, nego su način pisanja stihova, i za to mislim, da se u štampanju ili preštampavanju sad njihovijeh knjiga ne može popravljati. Da bi se lakše poznalo, šta ja ovdje mislim, progovoriću još nekoliko riječi. *Osman* je spjevan četvorostopnijem trokejma, n. p.

»Tašta ljudska oholasti!
Sve što više stereš krila,
Sve ćeš paka niže pasti.«

Ali kako će se s ovakijem stihovima čitati i isporediti:

Gjurgja despota i Jerine —
I od istoka do zapada —
Vodi tri čete iz daleče —
Vran štit i vrana ima pera? —

Ovakijeh zavaljenijeh i hrapavijeh, ili, ako smijem reći, *nepravilnijeh* stihova ima u ovoj knjizi gotovo više, nego čistijeh ili pravilnijeh. Može biti da su Dubrovčani ovako što vidjeli u Talijanskome jeziku, pa u svome još i pretjerali. Na mnogijem mjestima mogao je pjesnik ove pogrješke popraviti u onijem istijem stihovima, a u kojima se to nije moglo, one je mogao drukčije načiniti, samo da je pomislio, da onako nije dobro[10]).

---

⁹) I oni, kaogod i mi, trèba da se jezik i pravopis naš svojski nauče! *V. B.*

¹⁰) Što se tiče *nepravilnijeh*, — kako Vi velite, — stihovah, nisam jim baš ni ja velik prijatelj, a pri tom mislim, da neće nikoga biti, koi bi jih svojski braniti htio. Samo ću to napomenuti, da po mome mnjenju, koliko sam ja do sada Gundulića proučio, nisu oni hrapavi stihovi (stezanje dva samoglasnika u jednu slovku) po naravi talianskoga jezika skrojeni, veće uprav po naravi našega, kao što ću u

Kad smo u ovakoj besjedi o Dubrovačkijem pjesnicima, dopustite mi, da Vam kažem, šta mi se još u njih ne dopada. A to je, što su oni radi jednakijeh na kraju slogova (ritma ili rima) ne samo miješali narječija (n. p. *doje* mjesto dodje), nego i riječi iz-

---

kratkom dokazati. Da je slavni Gundulić naše narodne pěsme s bližeg poznavao, vidi se bělodano u njegovu Osmanu pievanju tretjem od 1—27 sloga. Poznato je i to, da pěsnici kod svih narodah imaju svoje osobite potrěbe u skladanju stihovah iliti slogovah (necessitas metrica et licentia poetica), a pri tom i meštar rimskih pěsnikah, slavni *Horacie* reče u svojem pismu na Pisone »*de arte poetica.*«

— — Pictoribus atque poetis
Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas. —
Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim.

S toga mislim, da je i Gundulić kao pěsnik imao potrěbah, kao polašticah, za skladanje slogovah — premda bi onakov veleum i bez njih sigurno, da je samo uzhtio, bio mogao proći — te znajući svoja pěsnička prava ugleda se u narodne pěsme te našavši tamo takovih hrapavieh slogovah, načini si po njih *necessitatem metricam* i *licentiam poeticam*. Da pako i u narodnih pěsmah ima dosta hrapavieh slogovah, to se izmedju ostalih može viděti u Vaših Srpskieh narodnieh pjesamah knjizi I. strani 115, u Beču 1841., gdě ovako stoji:

L'jepo ti je pogledati,
Kako svati kitom sjede,
Medju njima mlada neve,
On*a j'* stidna i mi*s*'ona.

Eto na taj način je i Gundulić hrapave pravio slogove, samo što je město *j'* pisao *e* i sastavio s prědnjom rěčju n. p.

Ona e stidna i *misona.*

Glas *i* valjao je prošastih věkovah za dva glasa: za *i* i *j*, te tako se sbi, da je kod Gundulića (i inih pěsnikah dubrovačkih) *i* vrědan dva glasa ujedno, kako im je već prilično bilo. I to je uzrok, što mi u izdanju Osmana Gundulićeva, u Zagrebu 1844, nismo směli — niti ćemo u ostalih dubrovačkih pěsnicih (radi doslědnosti) směti — pisati *ě* (a još manje *e*, *je*, *ije*, izvan u rimah), veće *ie*, kako što smo u predgovoru na str. IX. iskreno izpovědili. Da je Gundulić osim rime svagdě *ie* (m. *je* i *ije*) pisao, to se izmedju drugih najbolje može viděti iz dviuh knji-

vrtali (n. p. s *nebi* mjesto s *neba*, na *miesti* m. na *miestu*[11]) i drukčije, po svojoj volji, sklanjali i sprezali (n. p. *doni*[12]) mjesto *donese*, *okreni* m. *okrene*, *tlača* m. *tlači*). Ali pored svega ovoga

---

gah, što su za njegova života štampane, dakle polag njegova rukopisa:

a) Suze sina razmetnoga u Bnecieh pàrviput god. 1622.

b) Piesni pokorne kralja Davida. In Venetia 1630.

Obe ove knjižice nalaze se u Zagrebu u knjižnici g. Dra. Ljudevita Gaja. V. B.

[11]) Ja nenalazim, da su oni rěči izvàrtali (t. j. izvratjali); jer *nebi* stoji u Gundulića svagda u rimi kao *indeclinabile* i to ne samo u rodit., veće i u ostalih padežih jedinstv. br., *s nebi*, *k nebi*, *na nebi*, *pod nebi*. Tako u Osmanu piev. I. slogu 3.:

Bez pomoći višnje s *nebi*.

Tako u piev. VII. slogu 72:

Sama ostaješ ti *pod nebi*.

A u istom piev. VII., slogu 76. stoji s *neba*:

Jer pedepsa s *neba* koli
Lakše ide, teže pade.

A *na miesti* m. *na miestu* to je primorski, i u obće slovenski (štajerski, kranjski i koruški) Praepositional t. j. predložni, skazateljni padež, odgovarajući càrkveno-slavjanskomu i ostalim sěvernim slavjanskim narěčjem na ѣ (ě). Vidi *Kopitara* »Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark.« Laibach 1808 str. 237 i *Murka* »Slowenische Sprachlehre.« Gratz 1832 str. 23.

[12]) *Doni* i *donie* ili *donijè* i *donè* dobro je rečeno i pravilno; jer i u Vašem rěčniku, a i u ovome pismu na početku taki ima rěč d o n i j e t i; a od *infinitiva* pravi se prosto prošasto vrěme (simplex praet. perfectum) odhitivši tvornik *inf. ti*, kaogod i pričastje prošasto čineće (partic. praet. activum) *donio* i *doniela*. Tako i *zanieti*, *nanieti*, *odnieti*, *unieti*, *ponieti*, *pronieti*, *podnieti*, *iznieti*, *raznieti*, *snieti*. A ovaj isti priměr dolazi i u Vašoj grammatici, što je pred rěčnikom na strani LIV. 1) — »donesem, donijeti (doneti, može biti da bi ko rekao i donesti), doneso i donije (done), donijo (donéo; u pjesmama i donesao), donijela, donešen i donijet.« Dakle iz svega ovoga vidi se jasno, da Dubrovčani nisu po svojoj volji sklanjali i sprezali. Sědi krivo, a pravo reci! *V. B.*

ja opet mislim i kažem, »da su knjige Dubrovačkijeh pjesnika za jezik sviju nas skrovište (t. j. blago), koje se ne može procijeniti.«

Štono naši vele: »Kad se lijen nakani, sav svijet popali:« tako sam se i ja nakanjivao, da Vam pišem gotovo godinu dana, a sad, nakanivši se jedan put, ne mogu da prestanem. Da bi nam jezik u knjigama bio tako jednak, da se svaka knjiga može od slova do slova preštampati od Latinskijeh slova Slavenskima, a od Slavenskijeh Latinskima, moramo se dogovoriti, šta ćemo činiti mi sa x, a Vi sa *h* u rod. množt. kod imena sušt. (samost. substant.) n. p. slobodnijeh junaka*h*, našijeh žena*h*, dobrijeh ljudi*h* itd. Kao što sam napomenuo u predgovoru k poslovicama (na strani XXII [13]) pravi Crnogorci i njima susjedni Primorci tako govore, a po drugiem mjestima od ljudi zakona našega to nijesam čuo, a i u narodu zakona Rimskoga, osim Crnogorskijeh susjeda po Boci, slabo se to gdje može čuti, već ako od onijeh, koji su čitajući privikli tome. Ovo je sa nekoliko riječi kazano kako se u narodu govori, a spisatelji zakona Rimskoga pišu gotovo svi *h*, osim Dubrovčana (koji su najbliže Bokeljima i Crnogorcima!). Ja upravo neznam, kako je ovo ušlo u običaj, da se govori i piše, kad ni u jednome od okolnijeh Slavenskijeh narječija toga nema. Da nije iz početka u imena, koja se svršuju na *a*, uzet skazat. (praeposit.) mjesto rodit., pa se uzanj i uz imena pril. (prid. adj.) prostrlo to i na ostala sva imena sušt. (?). No došlo to kako mu drago, ja bih rekao, »da u knjigama tako ne pišemo« [14]), već ako kad bi ko htio pisati što samo jedniem narječijem n. p. upravo Crnogorski. Dubrovčani su ovaj padež u imena, kojijeh se rod. množ. svršuje na *a*, pisali sa dva *a*, n. p. *goraa, selaa, sokolovaa*, jer se ovo *a* na kraju vrlo oteže u govoru; da li su ta-

---

[13]) I kao što sam ja u mojem sastavku: »Několiko rěčih o pravopisu« govoreći na str. 8—10. o glasu i pismenu *h* točno i obilno spomenuo. *V. B.*

[14]) A ja bih opet rekao, »da uprav u knjigah tako pišemo,« kao što sam i u članku »Několiko rěčih o pravopisu« kazao i kao što i Vi rekoste u predgovoru k pårvoj knjizi srpskieh narodnieh pjesamah bečkoga izdanja: »Može biti, da bi najpametnije bilo i u narodnijem pjesmama svima naštampati *h* svuda, gdje mu je po etimologiji mjesto, a u predgovoru kazati (od prilike onako, kao što je kazano u predgovoru k poslovicama od strane XI. do XXV.) kako se gdje po narodu izgovara, pa čitatelji neka ga čitaju, kako ko i govori.« *V. B.*

ko pisali i dva i u onijeh imena, kojijeh se rod. množ. svršuje na *i* (n. p. *radostii, ljudii*), to za sad upravo neznam, ali za cijelo mislim, da nijesu pisali ni *h* poslije i: i po svemu ovome rekao bih, da u štampanju Gundulićeva Osmana nije trebalo na kraju metati *h*, nego ili ostaviti onako, kako su Dubrovčani pisali, ili metnuti samo jedno samoglasno slovo (s kakijem znakom odozgó[15]), gdje se bez njega ne bi moglo poznati, koji je padež).

Sad je već dosta. Ako Vama što nije protivno, podajte, molim Vas, ovo pismo, neka se naštampa u Danici[16]), da bi i druga bratja mogla vidjeti ove misli moje i o njima promisliti i, ako bude kome volja, što kazati. Samo Vas molim, da gledate, da bi se naštampalo bez pogrješaka, i od slova do slova ovako, da bi se poslije iz Danice opet ovako isto moglo preštampati Slavenskijem slovima.

U Beču $^{11}/_{23}$. Dek. 1846.

Vuk Stef. Karadžić, s. r.

---

[15]) Tako smo mi i činili u preštampavanju Gundulićevih dělah na mlogih městih radi čiste rime; a inače pisasmo pravilno *h*: pàrvo, što ga Càrnogorci i danas u istinu izgovaraju i pišu, kako i sami iskreno izpovědate; a drugo, što mi dobro znamo, da se *h* kod našega naroda s veće strane neizgovara, nego se aspirava (oddihava, tanko dahne) ili u druge sebi srodne glase preléva, u *j*, *v*, *g*, *k*, *s*, *š* n. p. *Mijajlo, Mijat, Mijo* m. Mihajlo, Mihat, Miho; *kruv, muva* m. kruh, muha; *čug* i *čuk* m. čuh; *grijeg* i *grijek* m. grijeh (grěh); *oddisati, oddišem* (pravilno) m. oddihati, oddiham. Ali da se *h* radi e t i m o l o g i e (a ponajviše radi onih, koji ga većom stranom jasno izgovaraju) pisati mora, to ste i Vi, slavni Gospodine, — uvidivši potrébu — *na polak* i pisati počeli. Samo još Bože daj, da i zavàršite, pa da i svikolici sàrbski pisci za Vama nagnu. Eto tim putem bi se sloga u pravopisu s jedne i s druge strane uvela. *V. B.*

[16]) Ja sam već odgovorio g. Vuku, da meni nije ništa protivno, dapače drago, da mlogi o toj stvari razmišljaju; jer samo tim načinom možemo se k istini približiti. *Više očiuh više vidi!* — u Danicu pako nehtěde uredničtvo zato primiti, što su ova pisma poněšto oduga i sbog toga evo izpunjuje se želja naša u Kolu, gdě ih uredničtvo dragovoljno primi. *V. B.*

Dodatak uredničtva.

Du choc des opinions jaillit la verité.
Lakarpe.

Mi dragovoljno primismo tu razpravu dvojice naših učenih glavah o pravopisu i jeziku našem, i bit ćemo uvěk gotovi stvarma takve ruke města naći u našem Kolu, ako u ostalom budu po svemu odgovarale promicanju nar. naše književnosti. Svaka stvar ima svoje vrěme, u koje trěba da izadje na vidilo, da se pokaže světu i da se osvětli i razsvětli pred njim, da nebude više čamio glede nje u sumlji i bludnji. To vrěme došlo je (ja bi sam reko) upravo sada i za rěč o našem načinu pisanja, gdě su se pomolile opet několike glave, vičući pred světom na njega. Trěba dakle opet probesěditi o pravopisu i o načinu pisanja književnog narěčja. To je dužnost svakog pisaoca; dužnost njegova je, da obrani grad, kojeg je i on pomagao zidati. Nu za takav posao neiziskiva se cigla vatra (ma udarala i iz najplemenitieg domorodnog sàrdca) nego i pozornost; jerbo vatra bez čuvara i za jedan dan čitav može popalit grad. Nitko pametan neće odobriti onu golu žestinu strastih, s kojom se već několiko godinah Miloš Svetić prepire s Vukom, prepire se i pregovara, a opet se ista stvar time nije ni za dlaku promakla. Niti će tko odobriti màrzku gorčinu, s kojom su někoje mejdandžije nedavno u »Zori dalmatinskoj« ustale na nas bi reći s motikom i sěkirom. Niti ćemo (sudim) stvari našoj pomoći, ako budemo takvoj gospodi zajam vratjali s jednakom měrom, kao što někoji sude. Za stvar od razloga hoće se opet razlog, pamet, mirno i trězno razsudjivanje. Gdě kàrv sudi i razsudjiva, i bělodana istina muti se i zamàršava.

Budući da naměravamo o někojih neizvěstnostih i nedostatcih našeg načina pisanja obilatiu jednom povesti rěč, za sada ovu razpravu, u koliko se tiče pravopisa i jezika, od naše strane bez ikakvih propuštamo opazkih. Nu ipak nemožemo mučke mimoići ono, što je g. *Vuk* spomenuo za način pisanja, osobito metrike Gundulića i ostalih Dubrovčanah, budući nam se čini, da je odgovor g. profesora nedovoljan niti sasvim slažući se s našim mišljenjem o toj stvari.

G. *Vuk* misli i sudi po licu »Osmana«, da su Gundulić i ostali dubrovački pěsnici metriku svoju skrojili po duhu i obrazu metrike taljanske i od njih prigàrlili slobodu elisijah. Nu g. profesor to mu sasvim poriče, tvàrdeći, da su Dubrovčani metriku i istu njim ukorenu slobodu elisijah naučili od prostog naroda, pa mu

izvodi svědoke u licu od několiko redakah izvadjenih iz nar. pěsamah, koje je isti on (Vuk) izdao.

Ako hoćemo nestrano da sudimo o naših Dubrovčanih, trěba da njihova děla iztražimo bez ikakvog zanešenja. Vàrhu svega trěba da prosudimo duh věka, u kojem su oni živěli, i u koliko je duh taj imao upliv na stvaranje njihovih umnih dělah. To je glavno ono gledište, s kojeg ih suditi valja. — Gundulić i ostali najbolji pěsnici dubrovački živěli su prama koncu XVI. věka i na početku XVII. I svemu je světu poznato, da je onda vladao u zapadnoj Europi duh starog klasicisma, koji se već počeo izradjati u tako zvani školasticisam. Iz Italie, koja je onda stojala na čelu prosvěte europejske, prebrodio je duh izobraženosti zapadne i u Dubrovnik. Tu su se podigle stolice nauci klasikah rimskih i gàrčkih, i pod uplivom duha càrpljenog iz pěsnikah klasičkih rodiše se i odgojiše umětne vile dubrovačke, a jezik naš uzmahnu se na najviši stupaj izobraženosti. Da su i plodovi romantičke poesie taljanske, koja je onda već dovàršivala zlatni svoj věk, imali upliv na stvore pěsnikah dubrovačkih, toga nitko pametan tajiti nemože, koji znade, koli uzko bio je onda Dubrovnik skopčan sa prěkomorskom susědnom Italiom, po blagom vezu tàrgovine i družtvenog života. Koi dvoji o temelju ovih naših rěčih, netrěba mu ništa nego da uzporedi našeg Osmana sa Tassovim »*Gierusaleme liberata.* Kao što su vitezi i vitežkinje u Osmanu samo po imenu slovinski, a sàrdce i duša u njih je romanska, tako isto priznat će svaki nestran iztraživalac stvari, da su Dubrovčani naši više po licu(formi)jezika nego li po materii(duhu)ili skladu njegovom Slovinci. Pa tko se o razlogu tih rěčih nije već osvědočio, toga uputjujemo, neka postavi naše klasike dubrovačke uz nar. pěsme, a poslě toga opet uz pěsnike talianske zlatnog věka, pa da razsudi s dušom jedno sprama drugog, a ja kriv, ako neizpovědi, da su po duhu srodnii s Taliani, nego li sa pěsmami naroda svoga, koje su pravo i jedino měrilo i narodnog duha. Pa kad je ukus prěkomorski toliku stekao silu nad stvorma naših pèsnikah gledè na materiu ili duh, pa kako bi se moglo stati, te se nebi prilěpio barem ondě ovdě i forme ili lica? I ja rado priznajem, da su Dubrovčanom bile poznate nar. pěsme, nu nemislim, da su bile u njih baš u tolikoj cěni, da bi ih pěsnici učili i gledali kao uzore kakove, koje trěba slěditi ma u čemu mu drago, zašto da je tomu tako bilo, drugi bi imala obraz naša književnost onih stolětjah, koi bi se sasvim razlučavao od obraza literaturah prosvětjeniih narodah onog věka na zapadu europejskom. Da su Dubrovčani učili versifikaciu od naroda, nebi ni u metrici njihovoj zavladala tolika jednoobraznost, stegnuta

na cigle tri vàrsti: na trojestopni, četverostopni i šesterostopni trochej*). Da su Dubr. učili i cěnili nar. pěsme, začělo bi im bilo omililila prekrasna raznoobraznost narodnih měrilah, pa bi se njimi služili i u umětnih svojih tvorbah, osobito krasnozvučnim i veličanstvenim peterostopnim trochejom, kojim teku gotovo sve naše pěsme junačke. U Dubrovčanah medjutim svemu tomu (koliko se spominjem) neima traga. Ja dakle, slažući se s g. Vukom, svakako mislim i sudim, da imamo tražiti u Dubrovčanah razlog slobode elisijah u vrělu inostranom, ma on izticao od Latinah ili Talianah, niti me ona *specimina* iz nar. pěsamah, koje g. profesor navodi, na drugu věru prekàrstiti mogu. Rado priznajem, da u naših nar. pěsmah ima amo tamo i takvih redakah, za koje se čine na pàrvi pogled, da ima u njih elisijah, t. j. ima redakah takvih, o kojih bi čověk sudio, da ih pěvač pěvanjem neće moći čestito izvesti, već da koju slovku izbaci, t. j. elidira. Nu reko bi, da tu neima elisijah, već mi se čini, da si tu naši slěpci drugčie pomažu, te pěvajući město trocheja čine daktile, jerbo ja se spominjem na někoje rědke u nar. naših pěsmah, gdě jedna slovka pretiče, bez da onda sudaraju samoglasnici dviuh susědnih rěčih, pa se dakle ni sliti nemogu. Ta osobina nalazi se mnogo češtje u nar. pěsmah drugih slav. granah, a kod nas ponajviše u pěsmah s junačkim měrilom, a ono u pàrve dvě stope pred odmorom (caesurom) (Vuk bilježeći ih pomaže si odkidajući koi samoglasnik n. p. *Momci dojdoš'* m. *Momci dodjoše* (je li pravo ili ne? nemogu odsuditi, jerbo niesam slušao pěvača). — Nu razgovarajući se o ovoj stvari, poradja se sada evo i drugo pitanje. *Imamo li odobravati elisije te i danas naslědovati Dubrovčane u ovoj slobodi?* Ja od svoje strane mislim da se sadašnjim i budućim našim pěsnikom ima dosuditi ta sloboda nu *sumpta pudenter*, t. j. da se elisiah služe što redje, kao što to čine Ostrožinski, Preradović i někoji drugi našinci; jerbo svakako bit će shodnie, da ona podupire misao, da krasnia i jasnia na vidilo stupa i cěli redak gladji i zvučnii iztiče, nego da za volju někakvih pedantičnih pravilah misao propada ili zamutjiva se, a gladkoća i milina zvuka sasvim izčezava, odkidajući samoglasnike kao što to čine sadašnji sàrbski pěsnici s rěčma: *meni, tebi, sebi, mu, mi, me, su, si, se, te, ti,* samo da se uklone elisijah. Nu nečini nam se opet nimalo spretno, uticati se k toj slobodi (elisiah), kad neima ni najmanje nevolje, nego kad se to radi

*) Měrilo to sasvim odgovara alexandrinu ili starom hendekasyllabu, kojega su i Taliani prigàrlili za sve svoje veće pěsme.

samo od ciglog někakvog zanešenja za starimi našimi klasici. Svaka stvar ima svoju měru, pa i ova. —

Ovo budi dovoljno kazano o elisijah u koliko barem s kakvim takvim pravom za nje pristati možemo. Nu pored toga ima u gděkojih redcih istih najpàrvih naših klasikah i onakvih elisijah, koje za se baš nikakvog neimaju prava, te su upravo pogrěšne. U taj red idu i trojica od onih redakah, koje g. *Vuk* pod imenom *hrapavijeh* navodi iz Gundulićeva »Osmana.«

Gjurgja despota i Jerina...
I od iztoka do zapada....
Vodi tri čete iz daleče....
Vran štit i vrana ima pera....

Drugi izmedju njih, dopuštavajući slobodu elisijah, pravilan je; tretji mogo bi se tim popraviti, kad bi metnuli rěč »tri« poslě rěči »čete« te bi redak pravilno glasio ovako:

Vodi čete tri iz daleče....

nu ostala dva (pàrvi i četvàrti) ostat će svakako pogrěšni, jer se nedaju, preměštajući rěči, nikako izpraviti.

Pogrěšnost njihova sastoji se u tom, da se u njih gazi rythmus, vrědja bitnost i zakoni odmora, kako žive u nar. naših pěsmah. Pa da sad kažemo, što je odmor u našoj poesiji. Odmor u narodnih měrilih stoji u tom, da su one stope redka, što se nalaze pred odmorom, takvog svojstva, da se mogu smatrati kao redak za se savàršen, a poslě njega da se već počima redak novi, ili drugim rěčma: *odmor razcěpa redak u dva děla ili dvě strane, kojih svaka opet za se može biti novi redak* (*stih*). Gundulić je svog Osmana (kako svi znamo) složio od samih četverostopnih trochejah; a kod te vàrsti měrila (kako se potvàrdjava u nar. pěsmah) odmor pada medju drugu i tretju stopu. Nuder sad polag ovih pravilah razglavimo rečena dva pogrěšna redka u svoje strane!

Gjurgja despo | ta i Jerina...
Vran štit i vra | na ima pera...

pa načinimo od dva redka četvoricu:

Gjurgja despo-
ta i Jerina...
Vran štit i vra-
na ima pera....

Eto ti na pàrvi pogled, da rythmus u ta dva redka nevalja, zašto razděljenje slovkih neodgovara gore navedenim pravilam odmora, čim se redci poslě druge stope nedaju razcěpiti bez rane, niti se sa tretjom stopom može počimati redak novi. Ovi su redci upravo hrapavi i nepravilni, te ih danas ni odobravati niti

slěditi nevalja. I sva je prilika, da ih danas ni isti Gundulić branio nebi, i reko bi sam, da je i onda znao da su nevaljani, nego ih je metnuo amo tamo za pàrvu težku nevolju, dok mu se bolji neudese (barem ih nećeš naći u »Suzah sina razmetnoga,« najkrasniem i najsavàršeniem umotvoru njegova pera. Što ih ima danas u »Osmanu,« tumačiti valja time, što je pàrvo pěsnika zatekla smàrt, nego je uspio veličanstveno to dělo dovàršiti kako valja.

Nu sve to, što sam dosad spomenuo za Gundulića i Dubrovčane u obće, neka nitko nemisli, da je kazano na umaljenje njihove cěne i slave. Dubrovčani naši jesu pravi alemi-kameni naše starine, zvězde prehodnice sadašnje prosvěte zapadne. Izvan Talianah i Španjolacah neima nijednog naroda u Europi, koi bi se u ono doba jednakim smio ponositi blagom umětne poesie. Izmedju Slavjanah Dubrovčani su pàrvi podranili na to polje. Drugi bili su Poljaci, nu oni se probudiše, kad je književnost ilirska u Dubrovniku slavila već zlatni svoj věk. Što su Dubrovčani nagnali više za klasicismom romantičkim, zanemarujući uzore narodne, to je bila moda ili ukus, koi je oteo màh u sviuh narodah onog i naslědujućih věkovah, kako sù bàrže pomolili glave na polje duševno ili književno. I tekar u današnje stolětje krenuo je književni duh narodah drugim putem, vratjajući se k svome pravom čistom izvoru, koi udara izpod koręna živog domaćeg, izpod sàrdca istog puka ili prirodi ostavljenog naroda. Što medjutim ima najznamenitie u naših Dubrovčanah, moramo priznati. Oni su bili razložni i umnostni pisaoci i osobito vàrstni věštaci u narodnom jeziku, da im nije bilo drugovah u nijednom kraju prostranih naših zemaljah ni prie ni poslě. Sva je prilika, da je u šestnaestom věku, kad je u Dubrovniku jezik književni stigo na najviši vàrh izobraženosti, prosti narod govorio još čakavski u onom preslavnom gradu i po svih zemljah njegove dàržave. Nu sasvim tim pisaoci nijesu měšali formah čakavskih sa književnom štokavštinom već za krajnu nevolju rižme, a i to vàrlo rědko. Tako isto je i Gundulić samo za volju rižme prigàrljivao amo tamo čakavske forme; kao što su Vukom ukorene *u města* m. *u městu*, *doje* m. *dodje* itd. Što se tiče forme *doni* m. *donese*, za nju (sudim), da ju je razložno obranio g. profesor; isto onako i rěč *nebi* (i ja ovdě dodajem i rěč *ljubi* m. *ljubovnica*, koja u Dubrovčanah istu ima formu i osobitost). Forma *okreni* m. *okrene* može biti da je pogrěšna; nu može opet biti, da ondě město nač. kazivajućeg (indikativa) stoji način zapovědajući (imperativ), što osobito rado čine susědi Dubrovčanah, junački Càrnogorci, kad hoće da stvar jednu živie postave pred oči (u prekrasnoj pěsni »Vienac gorskij« ima

tih imperativah sila božja). Ja bi sam reko i za formu glagolja *tlačati* m. *tlačiti*, da nije pogrěšna. U nas bitnost glagoljah još nije nimalo filosofički iztražena i razsvětljena. Dosad se uvěk govorilo, da u jeziku slavjanskom ima glagoljah dvoje vàrsti: ***brevis et longae mòrae.*** Nu meni se čini, da opet i svaka izmedju ovih vàrstih ima dvoje ruke formah u sebi, t. j. da medju glagolji ***brevis formae*** ima jedne, koje su ***brevioris***, a druge ***brevissimae morae***; a medju glagolji ***longae morae*** ima opet glagoljah ***longioris*** i ***longissimae morae.*** U poslědnju vàrst ide i *tlačiti* kao ***longioris***, a *tlačati* kao ***longissimae morae*** (uzporedi *roditi* i *radjati*, *hoditi* i *hodati*). Da sve ove vàrsti neimaju više sva vrěmena i sve načine, to zna svaki, koi je iole zavirio u bogati sklad jezika slavjanskog; nu zna i svaki učeni jezikoslovac slav. da tom razredjenju ima tragovah u raznih narěčjih slavjanskih, premda se je znamenovanje amo tamo pobàrkalo, te neodgovara svagda i svigdě pàrvobitnosti t. j. formi svojoj.

Eto naše misli o toj stvari! Vàrlo nam je drago, što se jedan gospodin od strane Sàrbaljah tako bratski i razložno s nami dao u razgovor o pravopisu i jeziku našem. I svaki izmedju Ilirah mora da se uzraduje, što je isti gospodin, zaista najpàrvi věštak u narodnom našem jeziku, skinuo kapu svoju pred Dubrovčani, čim je javno priznao valjanost dragocěnih njihovih dělah. A to nam je tim milie, što vidimo, da priznanje i poštovanje to nije slěpo (kao što žalibože sada kod nas još često biva), već osnovano na čvàrsti kamen razloga. Slava mu na lěpoj jabuci! zašto samo takovim razložnim i mirnim razgovaranjem i medjusobnim bratskim pametovanjem ili opominjanjem vratit će se opet sporazumljenje, ljubav i sloga medju jednoplemenu bratju, u srodne duše, koje razdružene kroz toliko věkovah, davno već hlepe za blagom rosicom sloge i ljubavi bratske.

Naš pravopis i Zora dalmatinska.

Nauka, koju zovemo siloslovje (physica), posvědočava, pa i svaki dan u prirodi opazujemo, da u životu tělesnom svaka sila, koja tělo jedno krene ili gane, udari odmah na silu drugu, koja se kretanju ili gibanju tome opre i uzprotivi, a druga ta sila osobito je jaka iz početka, dok sila kretanja nepreotme mah. To isto pojavljenje nalazimo i u životu duhovnom. Dogodovština sviuh prošastih věkovah uči nas, a i dan današnji još vidjamo, da sva-

ka novina ili reforma, koja se u život uvodi (ma bila po sebi i najbolja), odmah i nagazi na neprijateljicu, na silu opornu, na protivni joj običaj, koi se bori za starinu. Nitko pametni neće se dakle čuditi, da je i književna naša reforma, s kojom smo god. 1835. izašli u svět, nagazila na oporne neprijatelje. Mi ćemo ovdě govoriti samo o domaćih. Izmedju njih ustali su na nju osobito někoji spisatelji, koji se dàrže càrkve iztočne, i glavno bile su Pavlovićeve »Novine i Nar. list« onaj gàrm, izza kojeg su strěljali i puškarali na siromašno Ilirstvo. Nu (mimogredce govoreći) toga nimalo nebiaše nas čudo, zašto ta gospoda, misleći po starinski, prividjala bi u nas kao katolicima někakve neprijatelje stare svoje càrkve. Što se tiče ostale naše bratje slědbenikah càrkve zapadne, bili su tu samo někoji starověčni ljudi, koji su roptali na novi pravopis i na novo lice jezika. Medjutim ni njima nije roptanje to nitko zaměravao, jerbo što je srodno, po naravi se slaže: tako su i starci naši gledali u starini amanet navičaja, braneći ga kao tobožnu svetinju prošastnosti*). Nu opet je vaskolik taj opor naših s t a r o v ě r a c a h ostao kod kuće, neizlazeći iz zapećka u běli svět. Jedini *Kristianovič* iznio ga je na javu s predgovorom svoje slovnice »Sprachlehre der kroatischen Mundart« (Agram 1837). Tri godine izza toga oglasila se i druga glava, pokojni *B. Kopitar*, koi je u svom dělu »Hesychii glossographi discipulus etc.« (Viennae 1840) kao Thersites kakav digo viku na g. Dra. Ljud. Gaja i na pravopis i jezik naš književni. U ostalom (koliko ja znam) svi ostali od sàrdca i mózga našinci pristali su za reformu našu, ako izuzmemo ciglog g. *Iliu Rukavinu*, koi je stao na kamenu novom graditi opet na svoju ruku, naznačujući udarenje glasa dvostručavanjem suglasnikah slědećih. Nu sve to protivljenje i tobože nadmudrivanje domala se razpàrši od pohvale gotovo sveobće, kao magla jutàrnja kad ógrane blago su-

*) Ja poznajem vrědnih starcah, koji sva svoja privatna pisma pišu po starom pravopisu; nu sasvimtim vàrstni su domorodci i junački branioci pravopisne naše reforme. Niesu li to blage duše i upravo mudraci? Pa da sad čujemo sprama njih g. *Starčevića*, kako on mudruje. Pošto bi u Zori (g. 1846. br. 44.) spomenuo, da več 36 god. radi perom, pa kaže da napisa tri *ričoslovnice* (gramatike). jednu *Abecedu* i *Rasbrojstvo* (računstvo?). te s něm. preveo *Dogodovštinu Nov.* i *Star. Zakona, katekisam, ćudorednost kerštjansku* i *Veliku Knjigu Štivenja od Pravotvornosti i Ljubavi Domovine*, zaglavljuje svoj govor evo ovako: „Akoprem nedvojim, da ništa našem puku toliko koristno, i namí za osnovanje naše književnosti ništa nije toliko potribito, koliko ove i ovakove knjige, sasvimtim pervo bi mogo privoljiti, da svi ovi Rukopisi meni na oči *u vatri isgore*, nego da polag spomenutog rogatoga (Zagrebačkoga) verstopisa (pravopisa) na světlo izajdu!!! !!!!!!“

našce. Osobito su svi učeni ostalih plemenah slavjanskih na zapadu kao u jedan glas pohvalili posao naš, odobravajući korak, kojim smo se njim približili, i glede na pravopis gotovo sasvim š njima i složili. A pravopis isti staše uvoditi i ostala dva naša književna lista »Kmet. in rókod. novice« u Ljubljani i »Zora dalmatinska« u Zadru. I čim je vlada posao naš uzakonila utemeljivši u Zagrebu stolicu nar. jezika i jednu školu za odgojenje dobrih nar. učiteljah, u kojoj će se sve nauke predavati i učiti na novom književnom jeziku, i naredivši pravopis i književni naš jezik ne samo za ove učiteljske stolice već i za sve nar. škole po Hàrvatskoj i Slavonskoj, po Krajini i Istrii, i čim smo razabrali, da se oko toga radi već i po gornjih stranah: po Štajerskoj, Krajnskoj i Goričkoj, krěpko nam je nadanje razigralo sàrdce, da će se jedanred dokinuti gradnja našega Babela, a š njom i prestati vaskoliki razdor u načinu pisanja. I kad smo s puta uklonili tolike zaprěke i toliko stekli krasnih carskih darovah, nitko sad nije više dvojio, da će nar. naša književnost s većom snagom osilit i do ožudjena domahnuti se savàršenstva. Nu na jedanput obatali nam se sva ta zlatna nada, uzkàrsne opet nesloga, gdě smo joj se najmanje nadali. Evo odkud nas nadje zlo i kako? Nu o tom valja obširnie da prosborimo.

Pošto bi se u naše doba medju Slovenci probudio duh narodnosti, a u Zagrebu s novinama zavàrglo ognjište novog književnog života, ukazivali bi pisaoci naši glavno na Dalmaciu, kao na zemlju krasnog, junačkog jezika i slavne književne prošastnosti, priobćivajući u javnih vrěmenih listovih uzore izvàrstniih klasikah onih krajevah. I od to doba ostale su oči svih Ilirah okrenute na Dalmaciu (a navlastito na Dubrovnik) kao na blagu majku — na Atěnu našu. Čekali su pouzdano domorodci ovdašnji, da će učeni onih krajevah najsàrdačnie pozdraviti ideu sloge književne i bratski se uz njih uhvatiti u kolo duševnog preporodjenja. Istina je, pojaviše se poslě několiko godinah do dva tri glasa u pohvalu nastojanja zagrebačkih književnikah, nu do mala sve opet mukom zamuče, te od onud ništa više niesmo čuli do mukli šum burnog mora prekinut kadkada vapajem nevolje potresah i ljute gladi. Nu sasvimtim niesmo klonuli, već smo čekali, da će Bog dati kada tada ondě list kakav književni, metjući samo još u njega nadu spasenja narodnog života Dalmatinah od nemoći duševnog nehajstva. I kad jednom puknu radostni glas, da je Nj. c. kr. veličanstvo doizvolilo bratji Battaram u Zadru, izdavati književni list »Zoru,« taj smo dar kod nas dočekali s veselim dobrodošlicami izgledajući od njega pravi uzkàrs narodnosti po ostalih još drě-

majućih stranah sinjeg našeg mora. I da bi se radost ta Hàrvatah i Slovenacah nèkakovim javnim pronesla putem, ovdašnja je car. čitaonica, kao naměstnica ilirskog književnog družtva, zaključila u sèdnici jednoj svoga odbora, bratski pozdraviti to mljezimče književnosti naše. Uslěd toga ravnateljstvo rečenog družtva napisà knjigu ili pismo jedno (od 19. List. 1843) te ga posla g. prof. Kuzmaniću, uredniku »Zore,« rodoljubno ga moleći i zaklinjajući radi bratske sloge i uzajemnog književnog naprědka da prigàrli pravopis, koi su bili već svi gotovo zapadni Slavjani prigàrlili. Nu na težku žalost stignu nam odgovor, koi nas nimalo neumiri. G. *A. K.* za bratsku ljubav vratio nam preziranje i u drugom jednom pismu Bog si ga znao kakove ne prětnje. I tako se s mladom godinom 1844 pomoli »Zora dalmatinska« s licem i duhom razkolničkim. Nu kako nam stignu broj deveti, razigraše nam se opet sàrdca, zašto broj taj donio nam iz Něm. Gradca od 3. Velj. i. g. dopis jedan u novom pravopisu, kojim něki g. Kralovski poziva Dalmatine u kolo sloge književne sa ostalom bratjom na zapadu slavjanskom. I kad pod dopisom pročitasmo rěči g. urednika: »*Poradi književne sloge triba jedan pravopis odabrati, bijo kakav mu drago, i tako u jedan mah prekinuti sve peklanije itd.*« uzkliknusmo veselo: »Kud će ptica već u svoje jato?« I od to doba donosila je »Zora« članke koje u starom koje u novom pravopisu. U drugoj godini (1845) g. *Kuzmanića* zaměni kao urednik g. *Aug. Kaznačić*, Dubrovčanin, i »Zora« je pod njegovim nadzorom sve svètlie stěcala lice, a osobito biaše izbor članakah krasan. Medjutim i prěko ove godine izlazaše još u pravopisu poměšanom. Ipak joj to dvoličje nijedan razborit Ilir nije zaměravao, znajući da svaka novina takovim se samo priljubiti može načinom, pa ni Danica ni Ljublj. Novice nijesu inim udarale putem uvodeći novi pravopis. Pošto dospie g. 1845. g. *Kaznačić* ustupi město svoje g. prof. *N. Valentiću*, Pažaninu, koi Zori pri tretjem njezinom svanutku nakiti čelo slědećim rěčma (vidi Zoru g. 1846. broj 1.): »*Videći da za veću korist nie moguće, da mi više stoimo odcèpljeni od ostalog učenog i srodnog svèta, i da savežanje i sloga u književnosti jeste svakome i svima temelj osobite blagosti u buduće; nepazeći na potvorenja i blebetanja jadnih neprijateljah svakog popravljenja, onizih, koi vazda mèrze na domaće, a ne ljube nego samo što od inostranca proizlazi i dohodi: mi od ovoga časa u naprědak ovdě se primamo* o r g a n i č k o g o p ć e n o g p r a v o p i s a, *koi no pèrvo u Českoj izveden, poslie u Zagrebačke Novine i Danicu uveden, sada dobroprimljen, svude se razprostire.*« Na te krasne rěči novog urednika od sàrdca smo odahnuli, nadajući se

bezbrižno da će jedanred biti konac svimkolikim razpram o pravopisu medju bratjom zapadne cårkve. I od to doba Zora pod upravom g. *Valentića* izlazaše uredno i čestito s novim pravopisom sve do m. Listopada. Nu u jedan mah opet svanu g. prof. *A. Kuzmanić*, te se primi od 40. broja počamši opet uredjivat Zoru. Zlo po blago i naprědak onih dàržavah, u kojih se često měnjaju ministri; zlo te naopako i po one novine ili časopise, u kojih se izměnjivaju često urednici. Zato smo vàrlo žalili Zoru, ostavivši ju g. *N. Valentić.* Pored toga imali smo i drugi razlog brige i žalosti. Odkako je g. 1845. prestao g. Kuzmanić uredjivati Zoru, već ni za Kaznačića ni za Valentića nije više podpomogo Zoru ni jednim mahom pera, već uzmaknuvši u svoju (kao što kaže) *zavitrinu*, tu zamuknuo kao kukavica poslě Ivanjskog krěsa. Zato je sada, kad se pronio glas o njegovom uzkàrsnutku, svaki se kod nas zabrinuo, nebi li on sa Zorom svàrnuo opet na staru zapuštenu cestu? Nu primirismo se opet, čitajući novi njegov progovor, u kojem izmedju ostalih ima i ove rěči: »*Ne bilo više na ovi pravopis napinjanja: Eto Čehi, koji su od starine Hervati; Slavonci, Krajnci, Slovaci, Zagrebčani i ostali tamo Hervati, sve bratja naša i dobri naši pomoćnici, po njemu pišu.*« Ta komu nebi tako očite rěči digle iz sàrdca svaku te i najmanju brigu? Pa komu bi moglo i na kraj pemeti doći, da će čověk jedan od zrěla mozga, i od mirne kàrvi, ono, što je danas rěčma obreko, sutra činom poreći? Nu da vidiš sad gospodina Kuzmanića! Nije još prošlo ni měsec danah, a eto ti već u Zori (broj 44. 1846. g.) poslanica jedna po starom pravopisu, u kojoj pod izlikom čestitanja g. Šime Stàrčević nasàrnu na pravopis naš, a to s tolikom žestinom, da se ni nerazboritu děčarcu pristala nebi, a kamo li dospěle pameti starcu. Zatim u broju 45., 46., 47., 49., 50., 51. 52. hrupi na mejdan něka hàrdja, preoděvena u zobunac stare něke tobože Ličke pastěrice, koja u svojih poslanicah staše buncati i šepàrtljati koješta o prevratjenosti sadašnjeg mladog světa. Mimogred zape i u pravopis i dělovanje zagrebačkih književnikah, koje blagoizvoljuje imenovati porugljivo »Sutlo-Dravo-Savcima.« Uvàrstivši g. *Kuzmanić* te poslanice u Zoru, širom otvori vrata nadvladanim i utamničenim razpram, te se opet raztàrkaše sa starinskom slobodom u primiren naš svět, podpaljivajuć vatru razdora i nesloge. Pa tako ti nas evo opet, sve sama bratja, na oružju, da se izmedju sebe pokoljemo! I kad nam nedaju do sàrdca, a mi hajde u obraz. G. Starčević odape pàrvu strělu, okaljenu žučom i jědom, a někoji naši, zaneseni od pàrve vatre, zdravo mu vratiše zajam. Nu kamo ćemo s tim poslom naposlěd? Kamo

za Boga miloga već opet na zlo i gore. Kako nam se odmetla »Zora« svi austrijanski Slavjani, bez razlike kàrsta, staše naricati na zlu njezinu kob, i tu svoju tugu po svojih časopisih i novinah javno pronositi. Svi stanu obarati krivnju pravopisne te apostasije na g. Š. Starčevića, koi ju je poveo svojim člankom od 2. Stud. pr. god., spominjajući g. urednika samo rědko, a i to bi reć mimogredice kao Pilata kakovog, koi si ruke pere nad učinjenim grěhom. Nu neznam, je li to pravo? Neznam, bi li to pravedno bilo, kad bi tko ubio iz puške čověka, ono čeljade, što ju je izbacilo, pustiti zdravo i čitavo, pa tražiti ono, što je napunilo cěv, i, uhvativši ga, prěkim ga osuditi sudom. Ja barem, da sam sudac, latio bi se pàrvoga, i po duši svojoj ubojicom ga proglasio i osudio. Tako i u poslu Zore nekrivim toliko onoga, koi je rečene stvari napisao, koliko upravo onog, koi ih je u svět poslao. Slava dakle i věnac apostasie te po mom sudu ide g. Kuzmanića, koi je pisariju g. *Š. St.* primio u Zoru, pa po njoj razaslao po bělom světu. Ja rado priznajem, da g. K. ima vàrstno pero, te (da po duši kažemo) jeziku je našemu věšt, da mu sva Dalmacia težko ima drugog; a navlastito valja istinski priznati, da je g. K. živi narodni slovar ili rěčnik. Nu to opet nedostaje za njegovo město. Za posao uredjivanja novinah ili časopisa kakvog hoće se puno više, nego znati na pamet lěpih narodnih rěčih i izrazah; hoće se više, nego li napisati po koi ma i najbolji članak. Dapače, ima i urednikah, što prěko godine ni nenamoče pera, da napišu koi izvoran članak, već od poslatog im tudjeg truda izabiru po najbolje, slabie popravljajuć, a nevaljano odbacivajući, pa ipak sěde za poslom svojim i dostojnii su i slavnii nego li stotine inih, što prěko godine polovicu svojih novinah natàrpaju radnjami svoga pera. Za urednika hoće se trězna pamet, zdrav razbor, koi neprima svašta i kojekako, već da bělicu pšenicu kao golub odabire od kukolja, pa kao pčela iz svakog cvětka da izsisa med, ostavljajući u njem jěd. Za urednika hoće se pomnja, te on traži ljude, koji razumiju jezik i stanje stvari i kakov joj se hoće naprědak, pa dopisivajući da moli takove umove, da ga pomažu u trudnu njegovu poslu, i kadkada i sam da im odluči radnju, kakova mu je upravo od potrěbe. Nu te pameti i tog razbora u g. K. neima ni koliko izpod nokta càrna, već on uredjuje Zoru po cigloj milosti božjoj, primajući u književni taj list stvari, kojih se baš domaši rukama, ma bile i po jeziku i po smislu kakove mu drago. Da su drugi urednici dosadašnji bili tako radili, do pol světa već od davna bilo bi ćelavo i bez obraza, a ostali svět nebi se medju sobom u govoru ni razumio, a kamo li da ima izobražen književni i druž-

tveni jezik. Da je dakle g. K. razuměvao posao svoj, nebi bio primao u časopis svoj stvari g. Š. Starčevića, ni neslana i bezputna zanovetanja onog lošeg mejdandžije, one Rudaičke nazovipastěrice. Nu on nije pojmio krasno svoje zvanje, već uradio po svojoj i upornih svojih prijateljah glavi, pa lahkodušno zavadio brata s bratom, a tim zagrizo u tvàrdu ledinu, iz kojih neće čitavih izvaditi zubah. Kad mladić ide mimo razloga stranputice, to ga čověk žali za vruću kàrv, što ga zanosi, pa ga opominje i svratja; nu kad čověk zrěle pameti i mirne tobože kàrvi tàrta i uz pàrkos savětom ljudskim udara na zlo, onda mahni rukom, pak ga se prodji kud pošo da pošo. Zato nam nije ni žao ni g. Kuzmanića ni g. Starčevića, već sirote Zore, koja je pod takovom upravom i pri takovoj pomoći došla do toga, te se nalazi gotovo na umoru. Vidjamo na težku našu žalost, pošto se njimi u taj časopis uvela opet starina, da su ju svi ostavili pisaoci do ciglog *Božića*, *Ivičevića*, *Santića*, *Vèrdoljaka* i do dva tri pera slabie ruke. Vidjamo sad da svaki list kukavne Zore što novii to biva slabii i màršavii, te prazninu, da se kako god pokrije, moradu nadopunjivati vàrlo prostrano i krupno tiskani oglasi knjigah. A dočim ovo pišemo, stigo nam je oglas, da Zora od m. Travnja počamši, neće veća izlaziti, nego na polak tabaka prěko nedělje. Po tome slutimo, da se je broj njezinih štiocah i po Dalmacii omalio, a u ostalih pokrajinah naših onako ju gotovo nitko više nedàrži do jedine nar. čitaonice, a i to ne za našu nauku već za njezinu nevolju i muku s někakovog tobož milosàrdja. I tako se opet prekida književni i duševni bratski savez izmedju Dalmacie i ostalih pokrajinah ilirskih, prekida se savez, koji se je osnovao nastojanjem nar. duhom nadahnutih književnikah sadašnjeg našeg věka, i ako razkolnićtvo Zore neprestane, za godinu danah neće joj biti više ni traga. A u zalud nam onda, kad se opet opametimo, svako nastojanje za slogom i bratskom ljubavju, već ako nam se Bog nesmiluje i prěko naše valjanosti, jer *što jedna luda glava pokvari, stotina mudrih popravit nemogu.*

Bratjo Dalmatinci!

Kud će suza već na oko? Čujte iskrenu rěč jednog po rodu Vam i kàrvi brata! čujte rěč, u koju pristaju hiljade glavah jedne iste misli! Duh našeg věka jest duh probudjenja narodnosti, duh sjedinjenja srodnih silah i teženjah, u kojih se god one pokrajinah našle i pojavile. U tom duhu stoji tvàrda naša věra. Za taj pravac zanesla nas je svetá ljubav. Na njem počiva nam krěpka nada spasenja narodnosti naše, i naprědovanje duševnog i tělesnog blaga sviuh južnih Slavjanah. Tim samo pravcem dokopat ćemo se

prosvěte prave i postojane. Zato je on nadahnuo nas, koje Vi zovete Zagrebčane, upravljajući svim našim teženjem i nastojanjem. Taj isti duh zavladao je i u Ljubljani i Biogradu, u Bretislavu (Požunu) i na Zlatnom Pragu, te i po sviuh městih, po kojih razilaze novine i knjige u ovih gradovih na světlo izdavane. Samo Vaš jedini časopis, što imate na nar. jeziku, neće da pristane uz posestrime svoje, nego voli tàrtati i tumarati stranputice kao čověk pijan, zaletjati se sad tamo sad amo kao muha bez glave ili list odkinut od grane, kojeg nose větrovi po zraku bez kraja i konca. Evo pred Vama rodjenu bratju sa Drave, Save i Dunaja, bratju, što Vas nose u sàrdcu, gledajući na Vas kao na unuke pradědovah, što su nam krasnu proslavili prošastnost i nad grobovim svojim podigli kamen i temelj buduće naše srěće i slave. Slušajte kako Vas mole i zaklinjaju, da pristanete bratski uza njih, te tim i njima i sebi priskočite u težkom radu duševnog svog preporodjenja. Ali Vi mučite, jerbo ustali su izmedju Vas lažljivi proroci, što Vam zmijskim rěčma šaptju na uha: »A šta »će nam Krajnci i Vlasi? Mi Dalmatinci pravi smo Hàrvati i slavni »od starine; u našem Biogradu stolovahu kraljevi hàrvatski; u nas »porodiše se i odnjihaše krasne Vile slovinske; u nas još i danas »žive najčištji jezik hàrvatski: u njih tamo sama je ili němština ili »turština. Nek nas se prodju, i na čast njima savěti! Mi unuci »slavnih dědovah znamo, kako valja raditi, pa ako hoće da bude»mo složni, a nek pristanu za naše, pak neka neištu da mi po»djemo za njima!« Tako čujemo gdě Vam govore. Lěpe su to rěči, ali vàrlo varave. Istina je, gospodska i bogata bila je někad zemlja Vaša; slavni bili su Vam pradědovi; slavna i děla njihova uma i sàrdca; čistim je u staro doba jezikom govorio cělokupni narod dalmatinski. Nu tašt je ponos osnovan na pùku někadašnju veličinu i slavno gospodstvo dědovah i pradědovah, dok sami čamimo u sirotinji i svakojakoj bědi. Bog je otac sviuh zemaljah i njihovih pukah, razděljivajući pravednom desnicom darove srěće medju narode, děcu svoju. Sunce njegovo nestoji uvěk nad jednim krajem světa, već obilazi sve strane, noseć pred sobom běli danak a za sobom màrklu noćcu. Deder pogledajte na se bez pristrasti! Gdě Vam je sunce stare srěće i veličine? Gore su Vam pusta pleš: neima na njih više ni bujne trave ni listnih šumah. Doline i dràge gola su Vam kàrš: neima tu više ni bogatih žitnih poljah ni zelenih livadah. I more Vam je protivno, bijuć se sa gnjěvom burah svojih o primorje tužno, nenoseć Vam više bezbrojnih brodovah, koji su u staro doba u luke skupnovladarstva Dubrovačkog i Poljičkog izkàrcali dragocěne tàrgove (robu) bogate

Arabije i Indije. Gdě su Vam sad umovi, što bi Vam narod rosom prosvěte napojili i zavičaj svoj po světu proslavili bezsmàrtnim svojim dělma? Gdě su rodoljubi (mecenati), što bi književnost i umětnosti promicali? Narod Vam se po gradovih iznevěrio puku svome, odmetnuvši se u krilo tudjinstva. Tim se u Vas dorušio most izmedju višjih stališah i prostog puka; tim se stanjem ubijaju u Vas umovi već u kolěvci razvitka svoga. Stanje književnosti zemlje jedne, jedino je pravo měrilo stanja prosvěte puka one iste zemlje. Nuder da uprite sad oči svoje na stanje sadašnje književnosti Vaše! Imate na narodnom jeziku cigli jedan časopis, pa ni to jedinče nemože Vam odrasti od povojka, nego Vam već u kolěvci izdisava, zašto Vi ga o samoj svojoj muci neumite i nemožete odhraniti, a bratsku pomoć lahkodušno odbijate. Pa šta ćete sad, kuda li? Kud drugud već opet u bratsko kolo. *Bolje se i od pol puta povratiti, nego hàrdjavim putem do kraja ići.* Još možete s poštenjem i u dobar čas. I vidit ćete, granut će sunce opet nad Vama, te izliti na narod blagoslov prosvěte, a tim i na zavičaj Vaš bolju srěću i krasniju slavu. Nu hoće se, da što prie zatvorite i uši i sàrdca od varavih rěčih sebičnih i upornih někojih glavah, kojim je omilio razdor. Hoće se slušajući osta lu svoju srodnu bratju Sàrblje, Hàrvate i Slovence, da se složite š njima kao s većinom u pravopisu i književnom (koliko bude od potrěbe) jeziku. Ako to učinite, blago si i nama i Vama! Neuzhajate li, bratjo, za bratsku rěč, a Vi u Boga našli! zašto nama ćete odsěči jedan pàrst, a sebi desnicu ruku. Pak time Bog Vam a duša Vam!

Pregled knjigopisni.

U v o d.

Pregled ovaj varlo nam je nesvàršen za rukom pošo, osobito gledè na knjige ćirilskim pismeni tiskane. Nu krivnja nije naša, već stoji u nedostatcih našeg knjigotàržtva. Čověk naruči u knjigarni knjigu jednu, što je izašla u Biogradu, u Pešti ili u N. Sadu, pa ju čeka pet do šest měsecih. da, višeput godinu i više danah, i tekar onda dostavi mu se s težkom doplatkom. Nije li to ubitak naprědka književnosti? Nu, bratjo drugovi, kad se onakvim putem promicat nemožemo, nebi li mi drugom stazom udarili, da se knjige naše po světu razglase? U Němačkoj knjigotàržtvo do-

těralo se do velikog savàršenstva, nu sasvimtim ima u něm. spisateljah i izdateljah običaj, da oni *gratis* razašilju děla nova na sve glasovitie novine i časopise svoje, da se tu objave, i tako im se razčuje glas po čitajućem světu. Pa zašto se to nebi uvelo i kod nas? Spisatelj ili izdatelj naš netrěba na tu svàrhu više nego 7 komadah, jerbo neimamo više novinah ni časopisah. Da te komade novinarom razpokloni, zaista bi mogo računati, da će mu kupacah namamiti za najmanje 100 više, nego bi obično prodao. Pa zar nebi to bila korist i duševna i materialna? Razmislite, gospodo! Naša Matica pàrva će putem tim udariti i od sviuh svojih izdanjah razposlat novinarom i urednikom časopisah naših po komad, s tom pogodbom, da ih ondě oglase. Ugledníte se u taj priměr i vi, gospodo spisatelji i izdatelji naših knjigah! Onu gospodu, što su pristali na misao ovu, te će nam pošiljati nova svoja děla, neka nipošto nepropuste dodati i cěnu děla svakog i město i put, po kojem je moći dobavit si ga.

Knjižanstvo južnih Slavjanah.

God. 1844.

(*Izašlo je:*)

Kalendar ilirski za god. 1844. (od *Věk. Berlića*). U Budimu 1844. Tiskom Gyuriana i Bagó. 8na. Cěna 20 kr. sr.

Iskra. Zabavni članci od *M. Bogovića, Dra. D. Demetra, Ivana Kukuljevića S., Ivana Tàrnskoga, St. Vraza* i *Ljud. Vukotinovića.* Izdao *Ivan Havliček.* Knjiga I. U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na. str. 150. Cěna 1 for. 30 kr. (U ovoj knjižici ima osam slikah nar. nošnje. Ovo dělo već je vàrlo rědko.)

Antologia slavjanska (sic). Iz rukopisah Dubrovačkih pjesnikah, sastavio grov *Orsat Počić.* Knjiga I. U Beču 1834. Tiskom Mekitaristah. 8na. str. 190. Cěna 45 kr. sr. (Šteta što od »Antologije slavjanske« (bolje govoreć »slovinske«) nije dosad više izašlo. Knjiga ova pàrva ima uzorah iz jedenajstorice pěsnikah dubrovačkih iz XV. i XVI. stolětja).

Diela *Ivana Gundulića.* Knjiga I. Osman, epos u 20 pievanjah Sa slikom pěsnika i rěčnikom sviuh rěčih, što se nalaze u ovoj pěsni, něm. i tal. tumačenih. (Troškom nar. Matice ilirske). U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. XIV, 358 + 138. Cěna 2 for. (na tananiem papiru 2 for. 30 kr.) sr.

Trublja slovinska od *Vlad. Mincetića.* Izdao *Ivan Kukuljević S.* U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na str. 45. Cěna 10 kr. sr.

Pjesme *Ane Vidovićeve* (Poemetti di *Anna Vidović*). U Zadru 1844. Tiskom bratje Battarah. 8na. str. 240. Cěna 1 for. 40 kr. sr. (Dosad je od ovih pěsamah izašlo pet svežčićah, ilirski i talianski; nu knjiga još nije savàršena, nego nasrěd pěsni »Bezsmišljenja u ljubavi« prekinuta.)

Ljubice (pěsme) *Mirka Bogovića*. U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na. str. 76. Cěna 20 kr. sr.

Slavonske varoške pěsme, sabrane po *Slavoljubu Slavončeviću* (pseudonym) a izdane po *Lavoslavu Županu*. Svezak I. (Pěsme ljubovne). U Zagrebu 1844. 32na. str. 110. Cěna 12 kr. sr. (Ovoj knjižici dodate su pěsme umětne, što su pàrvo izašle već pod imenom »Slava lěpote.«)

Slavonske varoške pěsme. Svezak II. Slavonske napitnice sabrao *Vinko Lozić* (pseudonym). U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Županа. 32na. str. 118. Cěna 12 kr. sr.

Pefmi krajnfkiga naroda (sic). Peti Svesik. V Ljubljani 1844. (Tiskom Jos. Blaznika.) 8na. str. 118. Cěna 20 kr. sr. (Peti svezak izdanja sbirke narodnih pěsamah krajnskih od Poljaka p. g. *Korytke*. Pravopis: *bohoričica*.)

Pisme razlike na poštenje božje, B. D. Marije i sviuh svetih, sastavljene od O. F. *Vice Vicića* god. 1785., sad pako na svitlost dane po O. F. *Fr. Jukiću*. U Splitu 1844. Tiskom Olivetijinim i družbe. 8na. str. 96. Cěna 20 kr. sr.

Iskrice od *Nikole Tomasea*. Izdao *Ivan Kukuljević S.* U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. 46. (Neima više nijedan komad za prodaj.)

Prošastnost ugarsko-hàrvatska. Historičke novelle od *Ljud. Vukotinovića*. Dio I. (*Štitonoša*.) U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Županа. 16na. str. 166. Cěna 30 kr. sr.

Prošastnost ugarsko-horvatska. Historičke novelle od *Ljud. Vukotinovića*. Dio II. (*Novi vojvoda*). U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Županа. 16na. str. 84. Cěna 20 kr. sr.

Različita děla *I. Kukuljevića Sakcinskoga*. Knjiga III. Igrokazi (Sadàržaj: Gusar i Poraz Mongolah). U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. 186. Cěna 45 kr. sr.

Dramatički prevoddi za nar. kazalište. Izdao *Ilia Rukavina Ljubački*. Svezak II. (Sadàržaj: Korsikanci i La Peyrouse od *A. Kocebue*). U Tèrstu 1844. Tiskom Marenića. 8na str. 172. Cěna 40 kr. sr. (Na pravopisu izdavatelja.)

Basne i kratke pripověsti itd. od *Ignjatie Čivića Rohrskoga*, c. kr. kapetana. U Karlovcu 1844. Tiskom I. N. Prettnera. 8na. svezak I. str. 93. Sa satyričkimi kipci. Cěna 30 kr. sr.

(Od ovog krasnog děla dosad su izašla četiri svezka ukupno od 370 str. i s prilogom od 29 kamenotisakah te stoje 2 for. sr.)

Šalivdjija Veselković ili lěkarna za turobne, sabrao i izdao *Juraj Pisačić Hižanovečki* (sic!). Svezak I. U Zagrebu 1844. Tiskom Franje Županа. 16na. str. 98. (S jednim kamenotiskom) stoji 20 kr.

Uprave za dobro i krěpostno vladanje i někoje poslovice za mladež po *Mihoilu Stojanoviću*. U Osěku 1844. Tiskom Divalda. 8na. str. 139. Cěna 30 kr. sr.

Duh kèrštjanski (molitvenik) spisan po *Antunu Rocči* (sic!) sveštеniku dubrovačkom. U Beču 1844. 16na. str. 254. (S prekrasnim kipom B. D. Marije) stoji 1 for. sr.

Něšto o pučkih školah. Rěč u svoje vrěme od *Ljud. Vukotinovića*. U Zagrebu 1844. Tiskom i troškom Franje Županа. 8na. str. 58. Cěna 20 kr. sr.

Način vračtva suproti steklini iliti ugrizu běsnih pasah. Po *Josipu Laliću*. U Beču 1844. 8na. str. 26. Cěna 20 kr. sr.

Početni temelji latinskoga jezika za naroda ilirskoga novake (sic!) uredjeni *Henrikom Hèrgovičem*. U Varaždinu 1840. Tiskom Jos. pl. Placera. 8na. str. 74. Cěna 16 kr. — Knjiga ova odlučena bi za pàrve gymnasialne škole. Nije bila dosad nigdě objavljena, zato ju metjemo pod ovu godinu.)

God. 1845.

(*Izašlo je*:)

Ilirski kalendar zá god. 1845. (od *Věk. Berlića*). U Budimu 1845. Tiskom Gyuriana i Bagó. 8na. Cěna 20 kr. sr.

Dragoljub, zabavnik za god. 1845. Osnovan od rodoljubivi Srbkinja, izdao *Teodor Pavlović*. U Pešti 1845. 16na. str. 300. Sa 4 slike. Cěna 2 for. sr.

Srpske narodne pjesme. Skupio i na svijet izdao *Vuk Stef. Karadžić*. Knjiga II. U kojoj su pjesme junačke najstarije. U Beču 1845. 8na. str. 664. Cěna 2 for. sr. (U ovoj knjizi ima 101 pěsma. Knjiga I. izašla je g. 1841. u Beču na istom formatu i sadàržajući na 640 stranah 793 pjesme (ženske) stoji 2 fr. sr.)

Slavonske varoške pěsme sabrane po *Slavoljubu Slavončeviću* (psèud.) izdane po *Lavoslavu Županu*. Svezak III. U Zagrebu 1845. Tiskom Franje Županа. 32na. str. 122. Cěna 12 kr. sr. (Dodata je toj knjižici »Mala antologija ljubeznih pěsamah sadašnjih pěsnikah ilirskih.)

Vila Ostrožinska. Piesmotvori i uvod za krasnoslovje. Od *Ognjana Utiešenović-Ostrožinskoga.* U Beču 1845. Tiskom Über reuterovim, 16na. VI, 176 + 54. Cěna 1 for. sr.

Gusle i tambura. Različite pěsni *Stanka Vraza.* Knjiga I. Zlatni Prag 1845. Tiskom Jar. Pospišila. 16na str. XII 187. Cěna 50 kr. sr.

Luča mikrokozma od vladike crnogorskoga *Petra Petrovića Negoša.* U Beogradu 1845. V. 8na. str. 81. Cěna 34 kr. sr.

Doktora *D. Demetra* dramatička pokušenja. Dio drugi (Teuta). U Beču 1845. Tiskom jermenskoga manastira. 8na. XXVII 208. Cěna 1 for. sr.

Uspomena stogodišnje svetkovine c. kr. pàrve banovačke regimente itd. U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Ljud. Gaja 8na. str. 32.

Putositnice od *A. N. Gostovinskog.* U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Lj. Gaja. M. 8na. str. IV 491. Cěna 2 for sr.

Dogodivšine Štajerske zemle z posebnim ogledom na Slovence. Spisal *Anton Krempl* († 1846). V Gradci 1845. 8na. str. 262. Sa pet krasnih bakrorězah. Cěna 1 for. sr. *(Na štajersko-slovenskom podnarěčju.)*

Baron Franjo Trenk i slav. panduri. Od *Luke Ilića.* U Zagrebu 1845. Tiskom Fr. Župana. 8na. str. 124. Cěna 24 kr. sr.

Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije písma (p. n.) g. Platonu Atanackoviću, pravosl. vladici Budimskome o srpskom pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskomu jeziku. U Beču 1845. 8na. str. 95. Cěna 30 kr.

Egiptski sanovnik iliti Razlaganje sanovah. U Budimu 1845. Tiskom Gjuriana i Bagó. 8na. str. 88. Cěna 20 kr.

Malo zàrcalo slavjanskoga naroda od *Ivana Kukuljevića Sakcinskog.* U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Ljud. Gaja. 16na. str. 32. Cěna 6 kr. sr.

Napputjenja za delotvorno življenje. Iz nimačkoga preveo *Ilia Rukavina Ljubački.* Svezak I. O uppotribljenju vrimena. U Tèrstu 1845. Tiskom Marenića. 8na. str. 112. Cěna 30 kr. sr.

Male pripověsti za porabu seoskih školah (od prof. *A. Mažuranića*). U Zagrebu 1845. Tiskom nar. tiskarnice Dra. Ljud. Gaja. 8na. str. 48. Cěna 12 kr. sr.

Izvèrstni popis jednako glasećih, ali različno znamenujućih něm. rěčih sa kratkim gramatičkim izjasnjenjem itd. Spisao *Franjo Šav. Begry,* vèrhovni učitelj u Zemunu. U Osěku 1845. 8na. str. 127. Cěna 15 kr. sr.

Cvět duhovni. Molitvena knjižica za kèršćenike. U Varaždinu 1845. 16na. str. 156. Sa 15 kipacah. Cěna 20 kr.

Pobožnost na poštenje Sv. Ane (od *Stanka Ovničevića*). U Osěku 1845. 16na str. 54. Cěna 12 kr. sr.

(Pregled o knj. ilirskom (od g. 1846. i 1847.) nastavit će se u knjizi V.)

Knjižanstvo inoštrano,

(u koliko se odnosi na nas).

Ostromirskoje evangelije. S. Peterburg 1844. (Izašlo brigom i trudom slavnog *Vostokova*, a troškom štědrosti carske). (Vidi Jahrb. 1845 str. 95.)

Sazavo-emmauzskoje svjatoje blagověstvovanije nyneže Remeskoje, (*vulgo* »Texte du Sacre«). Trudom i iždivenijem *Vjaščeslava Ganky* (sic!). V Češjskoj Praze 1846. Pečać i bumaga Bogumila Gaaze. Vel. 8na. str. 299 (S jednim snimkom (facsimile) i s krasnim kipom cárkve Emmauzke u Zl. Pragu). Cěna 3 fr. sr.

Putešestvie po zemljam zapadnych i južnych Slavjan. Sočinenije *V. Panova*. Časć I. Kotorskij okrug v Dalmacii. Moskva 1844. V tipografii Avgusta Semena. V. 8na. str. 50.

Radices linguæ Slovenicæ veteris dialecti. Scripsit *Franciscus Miklošich*, phil. et jur. doctor. Lipsiæ MDCCCXLV. In libraria Weidmania. 8na. str. 152. Cěna 1 for. 30 kr. sr.

S. Joan. Chrysostomi homilia in ramos palmarum. Slovenice, latine et græce, cum notis criticis et glossario edidit D. *Franciscus Miklosich*. Viennæ 1845. Apud Fridericum Beck. 8na. str. 72. Céna 1 for. sr.

Umětnosti.

Zemljovid Europe, sastavljen i izdan *Dragutinom Seljanom*, sveštenikom biskupije Zagrebačke. U Beču 1846. Cěna 20 kr. sr.

Veliki zemljovid carevine austrijanske, južne Němačke, zatim Švajcarske, Talianske, europejske Turske i Gарčke. Sastavio i na sviet izdao *Dragutin Seljan*. U Beču 1847. Četiri velika tabaka prostran stoji 2 for. sr.

Karta knjažestva Serbije, sastavljena iz najbolji izvora od Jovana Bugarskog. U Biogradu 1845. Cěna 2 for. sr. (Ovaj zemljovid golema formata tiskao se je i vàrlo krasno izveo u Beču, pa se može dobiti sa ćirilskimi i latinskimi pismeni.)

Bistrica, pěsma slovačka od *Gustava Zechentnera*, Slovaka, a u glas metnuta *Vatroslavom Lisinskim*. U Gradcu 1847. Cěna 20 kr. sr.

Widener Library
3 2044 095 038 998